

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

**Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 936**  
**İlmi Eserler / 146**

***Tashih***

İsmail DERİN

***Kapak Tasarım***

Emre YILDIZ

***Grafik***

Mücella TEKİN

***Baskı***

Kalkan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel.: (0312) 341 92 34

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2012/62

1. Baskı, Ankara 2013

2013-06-Y-0003-936

ISBN: 978-975-19-5614-9 (tk.)

978-975-19-5616-3 (2.c)

Sertifika No: 12930

© **Diyanet İşleri Başkanlığı**

***İletişim***

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel.: (0312) 295 72 93-295 72 94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

# VAAZ VE VAİZLİK SEMPOZYUMU II

(17-18 Aralık 2011)  
ANKARA



**DİB**  
YAYINLARI

## *Sempozyum Tertip Heyeti*

**Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ** (Başkan Yardımcısı)

**Dr. Yaşar YİĞİT** (Din Hizmetleri Genel Müdürü)

**Prof. Dr. Bünyamin ERUL** (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

**Dr. Dursun AYGÜN** (İrşat Hizmetleri Daire Başkanı)

**Yrd. Doç. Dr. Huriye MARTI** (Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı)

**Dr. Ahmet ÇEKİN** (Şube Müdürü)

Eserde yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî ve hukukî sorumluluğu sahiplerine aittir.

# İÇİNDEKİLER

## 2. SALON - 4. OTURUM VAİZLERİN CAMİ DİŐI FONKSİYONLARI

Saliha BİLGİÇ.....	11
Kamil ÇOŞTU .....	27
Asude COŞKUNSEVER.....	42
Fatma Yüksel ÇAMUR .....	54
Doç. Dr. Üzeyir OK .....	74
Yrd. Doç. Dr. Harun IŞIK .....	79

## 2. SALON - 5. OTURUM VAAZLARDA İÇERİK, SUNUM VE GERİ BİLDİRİM

Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU.....	87
Prof. Dr. M. Zeki AYDIN.....	117
Fatma Abide KESKİN.....	130
Prof. Dr. Bünyamin ERUL .....	139
Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN.....	148
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYDIN .....	152

## 3. SALON - 1. OTURUM TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE VAİZLİK

Zeynep YÜKSEL.....	163
Dr. Ahmet ÇEKİN .....	186
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ .....	212
Prof. Dr. M. Faruk BAYRAKTAR .....	245

Prof. Dr. Nesimi YAZICI .....	256
Doç. Dr. Rahmi YARAN .....	260
Dr. Mehmet BULUT.....	262

### 3. SALON - 2. OTURUM VAİZLERİN TEMEL YETERLİKLERİ

Prof. Dr. Ahmet KOÇ.....	267
Dr. Mustafa ÜNVERDİ .....	283
Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ.....	297
Prof. Dr. M. Şevki AYDIN.....	313
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ .....	322
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ .....	326
Bahattin TURGUT .....	329

### 3. SALON - 3. OTURUM VAİZLERİN EĞİTİM VE YETİŞME SÜREÇLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KORKMAZ.....	335
Ercan ÇELİK.....	355
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU .....	366
Hüseyin KARACA .....	385
Prof. Dr. Recai DOĞAN.....	414
Dr. Mustafa Asım COŞKUN .....	418

### 3. SALON - 4. OTURUM GÜNÜMÜZDE VAİZLİĞİN SORUNLARI

Doç. Dr. Süleyman AKYÜREK .....	423
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ÇEKİN.....	477
Yrd. Doç. Dr. Mücahit ARPACI .....	492
Yrd. Doç. Dr. Mithat ESER .....	510
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI.....	525
Talip AYAR.....	529

### 3. SALON - 5. OTURUM İZ BIRAKAN VAİZLER

Yrd. Doç. Dr. Şahı Ahmadov .....	535
Dr. Abdurrahman BÜYÜKKÖRÜKÇÜ .....	545
Dr. Bülent ÇELİKEL .....	560
Doç. Dr. Mehmet TÜRKERİ .....	566
Şükrü ÖZBUĞDAY .....	578
Mehmet ALTUNKAYA.....	581

### DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ OTURUMU

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK.....	588
Dr. Ekrem KELEŞ .....	590
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ .....	592
SONUÇ BİLDİRGESİ.....	597





---

## **2. SALON - 4. OTURUM**

---

---

# Vaizlerin Cami Dışı Fonksiyonları

(18 Aralık 2011 Pazar)

Oturum Başkanı

**Dr. Yüksel SALMAN**

Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yayınlar

Genel Müdürü

---

# 1. VAİZLERİN AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARINDA İSTİHDAMI VE GELENEKSEL ROLÜN GENİŞLEMESİNDEKİ ÖNEMİ

Saliha BİLGİÇ\*

Akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk olarak tarif edilen aile<sup>1</sup>, toplumun temel taşıını oluşturur. Cenab-ı Hakk, ilk insanı da ailesi ile birlikte yaratmış, “İçinizden kendisiyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, Allah’ın varlığının delillerindendir.”<sup>2</sup> buyurarak, aileyi varlığına delil göstermiş, önemine dikkat çekmiştir.

En küçük sosyal topluluk olan ailenin cirmi (cismi) küçük, cürmü büyüktür. Sayıca az olmasına rağmen toplumun niteliğini belirlemede, çok büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde devletin, MEB’in, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, STK’ların, belediyelerin, toplumun, fertlerin eğitimi üzerine ciddi çalışmalar yaptığı hepimizin malumudur. Ancak eğitimcilerin hepsinin üzerinde uzlaştıkları ortak kanaat şudur; “Eğitim ailede başlar.” Aileyi oluşturan fertler kendilerine benzeyen evlatlar yetiştirirler. “Her doğan İslam fıtrata üzerine doğar” diyen Allah Resûlü (s.a.s.) daha sonra kişinin anne-babasının dinine göre yetişeceğini haber verir.

Cenab-ı Hakk, Kur’an’da iman edenlere hem kendilerini hem de ailelerini cehennem ateşinden korumalarını emreder.<sup>3</sup> İslam ailesinde eşler ve çocuklar Allah’ın emaneti olarak değerlendirilirler ve her fert hem ailenin diğer fertlerine hem de topluma karşı sorumluluklarını bilerek yetişmelidirler.

\* Adana İl Müftü Yardımcısı.

1 DİA, 2. c., 196

2 Rum, 30/21.

3 Tahrim, 66/6

Ne var ki, tüm dünyada olduğu gibi, çoğunluğu Müslüman olan toplumumuzda da aile kurumu zayıflamaya başlamış, boşanma olayları çoğalmış, ahlaki zafiyetler fazlalaşmış, analı babalı fakat yetim çocukların sayısı artmıştır. Aile içi şiddet gören, madde bağımlılığına yakalanan çocuklar ve boşanma ile biten evliliklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Problemler yumağı içerisindeki kadının erkeğin ve çocukların psikolojilerinin bozulması, toplumda aile yapısının tehdit altında olduğuna işaret etmektedir. Sosyal bilimler toplum barışını sağlayacak alternatifler araştırmaya yönelirken, barışı sağlamada problemlerin çözümünde, dini rehberliğin ve irşadın sağladığı imkân ve güçten yararlanmanın önemi hissedilmektedir. Çünkü din o kadar kuvvetli bir olgudur ki, insanların tüm yaşantılarına, kültürlerine ve düşünce tarzına yön vermekte, rehberlik etmektedir.

Topluma dini ve ahlaki yönden rehberlik etme görevini üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığı da toplumun yaşadığı bu olumsuz sürece duyarsız kalmamıştır. 23-27 Kasım 1998 tarihlerinde II. Din Şurası'nda, "Nihai Kararlar/Dini Konularda Toplumun Aydınlatılması ve Dinin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Yolları"nda tebliğimizde vaizlere ve yapılan faaliyetlerle toplumumuza büyük katkısını sunacağımız, AİRB'lerinin temel taşıını teşkil eden bir tavsiye kararı bulunmaktadır. 5. maddede yer alan bu kararda şöyle denilmektedir:

"İrşad, geniş kitlelere sunulan önemli bir hizmettir. Dolayısıyla irşadın coğrafi bölge, ekonomik kalkınmışlık, eğitim ve kültür seviyesi ve benzeri hususlarla yakın ilgisi bulunmaktadır. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde dini ve beşeri bilimlerin araştırma bulgularından yararlanarak ve günümüz insanının ilgi ve ihtiyaçları çerçevesinde irşadın yöntemlerini ortaya koyabilecek bir "Dini Danışma ve Rehberlik Merkezi" kurulmalıdır."

27 Ocak 2000'de oluşturulan komisyon tarafından Dini Danışmanlık ve Rehberlik Merkezinin "Din Hizmetlerini Geliştirme ve Rehberlik Şubesi Müdürlüğü"adı altında Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığına bağlı ayrı bir şube olarak kurulması, müdürlük tesis edilinceye kadar İrşat Müdürlüğünde bir masa olarak çalışmaya başlanmasına karar verilmiştir. 2001'de "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Toplum Dini Konularda Aydınlatma Görevi, Türkiye'de Dini Yaşam Konulu Proje" (Türkiye'nin Dini Coğrafyası) yapılmıştır. Bu projenin akabinde 7 Ocak 2002'de Din İşleri Yüksek Kuruluna Aile ve Evlilik Törenleri Projesi sunulmuş, "Aile ve Rehberlik Bürosu" kurulması teklif edilmiştir.

13 Nisan 2002'de bir onay alınarak "Aile Komisyonu" oluşturulmuştur. 2 Mayıs 2002'de Aile ve Evlilik Törenleri Komisyonu, Aile Haftası'nda yapılacak

faaliyetleri görüşerek "Ailenin önemiyle ilgili" spot mesajların hazırlanması, müftülöklere gönderilmesi ve şehrin belli yerlerine asılması 15 Mayıs Aile Günü'nde bir basın açıklaması, gerçekleştirilecek çalışmalarda aileyi tehdit eden uyuşturucu, alkol bağımlılığı, satanizm gibi zararlı akımların ve misyonerlik faaliyetlerinin de değerlendirilmesi gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler Başkana sunulmuş ve kabul edilmiştir.

22 Nisan 2003'te Aile ve Evlilik Törenleri ile ilgili çalışmaları yürüten komisyon pilot bölgelerde açılması düşünülen büroların "Dini Danışmanlık ve Rehberlik Büroları" olarak isimlendirilmesinin bazı problemleri beraberinde getireceğinden bu bürolara "Aile Bürosu" isminin verilmesinin uygun olacağına, 22 Ağustos 2002'de Aile ve Evlilik Törenleri Komisyonu Ankara, İzmir, İstanbul, Adana, Trabzon, Samsun, Diyarbakır, Batman, Elazığ ve Van illerinin büroların açılacağı pilot iller olarak seçilmesi, aile hakkında kısa metrajlı filmler hazırlanması, senaryo yarışmaları düzenlenmesi, web sitesi imkânlarıyla hizmet yürütülmesi gibi kararlar almıştır

Ankara'da üç haftalık verilecek seminere daha önce 10 olarak düşünülen il sayısının 6'ya indirilerek ve bu illerin de Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ olarak belirlenmesine, seminere tespit edilen illerden en az dört yıllık dini yüksek öğrenim görmüş, -olumlu sicil almış, temsil yeteneğine sahip ve çevresiyle kolay iletişim kurabilme yeteneğine sahip olan 5'er personelin katılmasına karar verilmiştir. İlk defa düzenlenen bu seminerde, "Aile ve Evlilik Törenleri Projesi"nin Tanıtımı, Evlilik Öncesi Faaliyetler ve Eş Seçimi, Evlilik Törenleri, Ailede Hak ve Sorumluluklar, İdeal Ailenin Özellikleri, Aileyi Tehdit Eden Unsurlar, vb. konular üzerinde durulmuştur. 23 Kasım 2005 tarihinde Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından Başkanlığa sunulan yazıyla "Aile ve Evlilik Törenleri Projesi" kapsamında İl Müftülükleri bünyesinde Aile Büroları kurulması ve burada yetkin personelin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. 6 pilot ilde Aile Büroları kurulmuş ve büroların çalışmaları kurul bünyesindeki ARGED Merkezi tarafından yürütülmüştür. Söz konusu projenin icracı birim olan Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmesinin uygun olacağına düşünüldüğü belirtilerek onay alınmıştır.

"Ailede Psikolojik Sorunlar ve İletişim, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Sorunları, Çocuk İhmal, İstismarı ve Ailelere Sosyal Hizmet, İletişim Becerileri, Aile ve Kentleşme, Şiddet ve Aile Sorunları" gibi farklı konu başlıkları seminer kapsamına alınmış, aile konusunda çalışan kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları hakkında bilgilendirmelere yer verilmiştir "Aile Büroları" olarak isimlendirilen bu bürolar, Ocak 2007 itibariyle alınan bir kararla "Aile

İrşat ve Rehberlik Büroları” adını almıştır.<sup>4</sup> Bu bürolar dini danışma ve rehberlik merkezleridir.<sup>5</sup>

Şu anda bu bürolar, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Aile ve Dini Rehberlik dairesine bağlı olarak görev yapmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, aile yapısını koruma amacıyla ilk olarak, 2003 yılında başlayan ve sayıları gittikçe artarak Türkiye geneline yayılan “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları” ailede yaşanan sorunlar, kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, şiddet, töre cinayetleri vb. sosyal konularda çalışmalar yapmaktadır. Özel bir eğitim sonrası göreve başlayan AIRB çalışanları; telefon, yüz yüze görüşme, internet, seminer ve konferanslar, radyo-TV aracılığıyla aile kurumunu korumaya çalışmakta, kendilerine yönlendirilen soruları yanıtlamakta, sorunlarla mücadele edip dini anlamda rehberlik etmektedirler. Huzur Evleri, Çocuk Esirgeme Kurumları, Sığınma Evleri, Cezaevleri, STK, Emniyet Müdürlüğü, Sağlık Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü gibi kurumlarla işbirliği içerisinde çalışmalara devam edilmektedir.

Öncelikli olarak aileye dini rehberlik yapmakla görevli olan bu büroların, yukarıda ifade edilen kurumlara ve halkımıza yönelik yaptığı ve yapabileceği irşat hizmetleri dikkatten kaçmamış, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün “Aile Çalıştayı Değerlendirme Toplantısında” gündeme girmiştir. Özellikle “doğru dini bilgilerin uzmanlarınca ilgili kurum ve kuruluşlarca sağlıklı bir şekilde verilmesinin sağlanması, AIRB’nin yaygınlaştırılması nitelik ve nicelik olarak güçlendirilmesi bu bürolarda uzman kişilerin yanı sıra, alan uzmanlarının (psikolog, psikolojik danışman, çocuk gelişimcisi, hukuk danışmanı gibi) istihdamının sağlanması” şeklindeki sonuç önerisi dikkat çekicidir. Böyle bir öneri Türkiye’nin tüm bölgeleri ve illeri için sunulmuştur.<sup>6</sup> Adana ili de ilk kurulan bürolardandır. Bu bürolar ihtiyaca binaen görevlileri eğitilerek sayıları artırılmıştır.

Aile ve Dini Rehberlik Dairesinden almış olduğumuz genel bilgiler dâhilinde, şu anda 69 ilde, 115 ilçede müftülükler bünyesinde kurulan bürolarda, yaklaşık olarak 541 civarı kişi eğitime tabi tutulmuştur. Çoğunluğu vaiz (127 bayan, 115 erkek, olmak üzere toplam 242 vaiz), din hizmetleri uzmanı, mura-kıp, Kur’an kursu öğreticisi, il müftü yardımcısı, ilçe müftüsü, şube müdürü, din

4 Dr. Ahmet Çekin, Vaaz ve İrşat Hizmetlerinde Uygulama, 2009 Vaizlik Semineri Sunumu.

5 Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, tdv yay, 2007-2009, s. 23.

6 Aile Sorunlarına Bölgesel Düzeyde Bakış, ASA.g.e.M, 14-15 Mayıs 2010, “Aile Çalıştayı Değerlendirme Toplantısı” Sonuç ve Öneriler, Ankara 2010, s. 59.

görevlisi, şef, memur gibi personelimiz bu bürolarda çalışması için seminerlere alınmıştır.

Görüldüğü üzere, AİRB üyelerinin çoğu vaizlerdir. Vaizliğin kökenini Hz. Âdem'e kadar dayandırmak herhalde yanlış bir tespit olmaz. Vaizler âdeta peygamberlerin mirasçıları olmuşlar ve toplumda emr-i bi'l-mağruf nehy-i ani'l-münker görevini tarih boyunca yerine getirmişlerdir.

İnsanları dini yönden aydınlatmak, ibadetlerini eksiksiz ve yanlışsız bir şekilde yapmaları için bilgilendirmekle, toplumda emr-i bi'l-mağruf nehy-i ani'l-münker görevini toplumun bütün alanlarına ulaştırmakla görevli olan vaizin,<sup>7</sup> geleneksel cami vaizi rolünü genişletmesi gerekmektedir. Toplumumuzda ve özellikle de ailede görülen problemler, vaizlerimizin ve din hizmeti yapan personelimizin donanımlı hâle getirilerek dini hizmetin sadece camilerde değil, cami dışında ulaşılabilen tüm alanlara da, geleneksel dini hizmet algısının ötesine taşınarak ulaştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Kuruluş sürecini özetlemeye çalıştığımız, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının, cami dışı faaliyet alanı ve geleneksel vaiz algısının değişmesinde ve hizmet çeşitliliğinin topluma ulaştırılmasında kurumumuza katkısı büyüktür. Özelde vaizler, genelde büroda çalışacak olan personelin seminerlerle eğitimi sağlanmış, eğitilen personelde bürolarda aldığı tecrübe ve yaptığı özverili çalışmalarla, geleneksel vaaz ve irşat hizmetini aşarak müftülüklerin ve Başkanlığın hizmet alanını genişletmiştir. AİRB'nın geleneksel vaiz rolünü ve algısını değiştirmesine yönelik tebliğimiz, büroların kuruluşunun çok eskilere dayanmaması sebebiyle, daha çok gözlem ve tecrübî bilgiye dayanmaktadır. Büro faaliyetleri için yetiştirilen personelin irşad bürosu olması sebebiyle, çoğunluğunun vaizlerden olması anlamlıdır. Sunacağımız tebliğde ağırlıklı olarak vaizlere katkısından bahsetmemiz, "bürolarda gönül vererek çalışan diğer personelimize katkısı olmamıştır, ya da sadece bu bürolarda vaizler çalışıyor, diğerlerinin büroya katkısı yoktur" anlamına gelmemelidir. Özellikle uzmanlarımızın, bazı illerde Kur'an kursu öğreticilerimizin, din görevlilerimizin gayretleri göz ardı edilemez. Zaten yeri geldikçe hepsini tek tek saymadan "diğer personelimiz" diyerek ifade ettik. AİRB'da çalışanların çoğunluğunun vaizler olması, sempozyumun da vaizlik üzerine olması sebebiyle, tebliğimizdeki değerlendirme ve önerilerimizi vaizler üzerinden yapmamız anlaşılacaktır. AİRB'nın çok önemseydiğimiz katkılarını ve önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz;

7 Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, s. 674.

1- Aile İrşad ve Rehberlik Büroları, bünyesinde istihdam edilen personelin, özellikle de vaizlerin kuruma aidiyetini geliştirmiştir.

Belki yeri gelecek bunu zaman zaman kullanacağım, Adana İl Müftülüğünde yedi yıl vaizlik yapmış biri olarak, genelde kurumun vaize, vaizin kuruma bakış açısını az çok tespit edebildiğim düşüncesiyle şunları söylemek istiyorum. Din hizmetlerinin en önemli organı olan vaiz, vaaz-irşattan sorumlu iken, dışarıda yaptığı irşatlarla kurumu temsil ediyorken, kurumda daire içinde görülmedikleri için yeri gelmiş dışarıda gibi değerlendirilmiştir.

Genelde vaizler “biz bu kurumun neresindeyiz? Biz müftülüklerin üvey evlatları mıyız? ...” gibi sorularıyla serzenişte bulunup öz evlat olmak için çırpınırken, hatta bazı müftülüklerde bir odası bile yokken ya da bazı idareciler tarafından dışarıda olduğu için “ne yapıyor bir saat vaaz verip evinde yatıyor...” değerlendirmeleriyle tezatları yaşarken, bu büroların kurulması vaizin bu tip sorularına cevap bulmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda buralar onların nöbet mekânları, kurum içinde kendilerine ait alanları olmuştur. Hâlbuki kurumun dışa bakan yüzü olarak, din hizmetlerinin en önemli organı olan vaaz irşattan da sorumlu iken, kurumda daire içinde görülmedikleri için, yeri gelmiş dışarıda gibi değerlendirilmişlerdir. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının kurulması ile vaizlerimiz, hatta bu bürolarda istihdam edilen Kur’an kursu öğretmenimizin ve diğer görevlilerimizin de kuruma aidiyet duygusu gelişmiş, onları artık dairede görebilen müftülerin de bakış açıları değişmiştir.

2- Vaizlerin AİRB’ında istihdam edilmesi ile birlikte, geleneksel vaaz konuları değişmiş, ya da toplumun problemlerine göre uyarlanmıştır.

Vaizlerin bu bürolarda istihdam edilmesi, birebir aile problemleri ile karşılaşmalarına, toplumun yaralarıyla yüzleşmelerine sebep olmuştur. Vaaz konuları tespit edilirken, “İslam’ın Kadına Bakışı, Peygamberimizin Kadınlara Karşı Davranışlar, İslam Hukukunda Suça İtilmiş Çocukları Koruyucu Eğilimler, Aile İçi İletişim, Ailede Eşlerin Sorumlulukları, Gençlik Dönemi Sorunları, Aile İçi Problemler ve Çözüm Yolları, Engelliler, Engelli Aileleri, Şehitlik, Şehit Aileleri, Terör ve Ailede Doğurduğu Olumsuz Yansımalar gibi konular, İslami referanslar öne alınarak araştırılmış, yazılmış ve gerekli yerlerde konuşulmuştur. Bu konularda farklı eserlerden faydalanılmıştır. Bu bürolardaki vaizlerimiz artık sokak çocuklarını, engellileri, şiddet ve istismara uğrayan kadınları, çocukları, yaşlıları gündemlerine almış, bu konularda farklı alanlarda irşatlarını yapmışlardır. Özellikle bölgesel farklılıklar arz eden problemler de dikkatten kaçmamıştır. Mesela Adana da Cono aşiretine, ya da terörle bilinen bazı mahallelere, hangi konular



anlatılmalı, hangi metotla dini hizmet götürülmeli gibi görüş alışverişleri, vaizlerin konu tespitinde ufkunu açtığı gibi birlikteliğini de sağlamıştır.

3- Vaizlerimizin AİRB'de istihdam edilmek için seminerlere tabi tutulmasının, geleneksel vaiz profilini değiştirmekte katkısı olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca ve bazı illerimizde kendi bünyelerinde, alanında profesyonel kişiler tarafından vaizlerimiz seminerlere tabi tutulmuştur. Hadisçilerden, İslam hukukçularına varıncaya kadar aldıkları seminerler, karşılaşılabilecekleri soru ve sorunlarda dinen olaya doğru bakıp, doğru cevaplar vermeye imkân oluşturmuştur. Yanı sıra, psikiyatr, psikolog, sosyal hizmetler uzmanı, istatistikçiler, hukukçular, emniyet yetkilileri gibi alanında uzman kişilerden de seminerler almışlardır. "Ailede Psikolojik Sorunlar ve İletişim, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Sorunları, Çocuk İhmali, İstismarı ve Ailelere Sosyal Hizmet, İletişim Becerileri, Aile ve Kentleşme, Şiddet ve Aile Sorunları gibi farklı konu başlıklarının seminer kapsamına alınması, aile konusunda çalışan kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları hakkında bilgilendirmelere yer verilmesi, vaizlerimizin ve katılan personelimizin kendi uzmanlık alanı dışındaki da bilgilendirilmesini sağlamıştır. Böylelikle toplumun problemlerini, sebep ve sonuçlarını doğru değerlendirme konusunda farklı bakış açısı kazanımına da sebep olmuştur.

Bürolara gelen sorular ve sorunlar her ne kadar ilk etapta dini içerikli görülse de, temelinde başka problemlerin olduğu tespit edilmekte, böyle bir durumda da doğru mercilere yönlendirmek gerekmektedir. Vaizlerimiz bu seminerlerde dini konuyu aşacak problemlerle karşılaştıklarında, yönlendirmede hangi kurumlardan yardım alacaklarını da öğrenmişlerdir. Böylece problemlerin çözümüne yardımcı olmada daha çabuk ve doğru yoldan ulaşmalarına imkân sağlanmıştır. Sonuçta, sadece camide vaaz verip soruları cevaplayan, problem dinlediği zamanda, sabırdan başka öneride bulunamayan vaiz, artık kimi nereye yönlendireceğini de öğrenmiştir. Görevlilerimizin ayakları yere sağlam basar olmuş, hatta uzmanların verdiği kaynaklar doğrultusunda kendilerini toplumun problemleri konusunda daha iyi yetiştirme imkânı bulmuşlardır. Özellikle Başkanlığımızın Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarına vermiş olduğu kaynaklar, bu konuda kendini geliştirmek isteyen vaizin işini kolaylaştırmıştır. Bu da vaiz için hem şahsı, hem de görevi açısından büyük bir kazanım olmuş, hizmette verimliliği artırmış, doğal olarak geleneksel vaiz portresini değiştirmiştir.

4- Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarında istihdam edilecek personelin, özelde vaizlerin bu seminerlere tabi tutulması, aynı zamanda onların mesleki olarak

özgüvene sahip olmalarına ve ekip ruhuyla koordineli çalışmalarına da sebep olmuştur.

Topluma, aileye yönelik bir problemde nerede, kimlerle diyaloga geçeceğini, hangi ortak paydada buluşacağını bilmesi özgüveni oluşturmuştur. Hatta bazı illerde gözlemediğimiz kadarıyla, çalışma alanlarına yönelik komisyonlar, alt komisyonlar kurulmuştur. Bu anlamda çocuklara yönelik yapılacak faaliyet komisyonu, kadınlara yönelik, radyo tv, basın-yayın komisyonu, gençlik merkezlerine yönelik, terör gibi problemi olan mahallelere yönelik,..vs. komisyonlar oluşturularak neler yapabiliriz diye fikir alışverişinde bulunmaları, vaizi bireysellikten çıkarıp ekip ruhuyla çalışmaya sevk etmiştir. Bizim Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde teşkilat olarak her birimde, ekip ruhuna sahip olmamız, dini hizmeti toplumumuza başarıyla ulaştırmamıza sebep olacaktır. Kanaatimizce bu bürolar taşrada en azından yapmış olduğu programlar ve projelerle özelde vaizlerde ve diğer büro personeliyle birlikte en azından birliktelik ruhunu oluşturdular. Mesela Adana'da Sabancı Merkez Camiinde binlerce kadını toplayabilmemiz, kermesler yapıp binlerce Kur'an, ilmihal, siyer vb. kitaplar dağıtmamız, büronun verdiği ekip ruhu ve sorumluluğunun bir neticesidir. Eğer bugün bu büroların çalışmalarının başarısından bahsediliyorsa, böyle bir katkı göz ardı edilemez hatta daha ileriye götürülmesi için projeler üretilmelidir.

5- a) Aile İrşad ve Rehberlik Büroları, vaizin çalışma alanını caminin dışına taşımakta, hizmette farklı alanlar oluşturmakta etkin bir rol oynamıştır.

Bu büroların kurumumuzda oluşturulması gerektiğini düşünen, oluşturulması için emeğini esirgemeyen, şu anda hizmetlerin daha ileri seviyeye götürülmesi için gayret edenlerin hepsini hayırla, selamete anmak istiyorum. Başkanlıkça AIRB'lerinin faaliyetlerinin düzenli olarak merkezden takip edilmesi, faaliyet çeşitlerinin neler olabileceği konusunda ışık tutması, hatta soruların kartekslere işlenirken "fikhî sorular alt başlık; ibadet, namaz, aile ile ilgili; alt başlık; boşanma, aldatma,..gibi" sınıflandırılma yapılmaktadır. Böyle bir uygulama hem veri elde etmede, hem de vaizin işini dikkatli yapmasında çok etkili olmuştur. Vaizin, soru ve sorunları, yaptığı faaliyetleri merkeze bildirmesi gerekmektedir. Bunun için de, bilgisayarı kullanmayı öğrenmesi gerekecektir. Ayrıca vaizlerimiz, camide vaaz dışında, büro faaliyetleri olarak illerde ilçelerde imkânlar ölçüsünde en nezih salonlarda, kültür merkezlerinde, kursların salonlarında, taziye salonlarında, vb. pek çok konferans, panel, seminer, yapmaktadır. Bürolar sayesinde belli programlar mutada bağlanmıştır. Ayrıca özellikle Adana'dan örnek veriyorum vaizliğimden bu yana şahsen benim de yaptığım, büroda çalışan vaizlerimizin de yaptığı radyo programları oluşmuş, seneler-

den beri devam etmektedir. Vaizlerimiz TV programlarıyla tanışmıştır. Özellikle sosyal hizmetler kurumlarına yani çocuk esirgeme kurumu, huzur evleri, ceza evleri, gençlik merkezleri, sığınma evlerine, engellilere ait eğitim kurumlarına, dini hizmeti düzenli ve programlı bir şekilde ulaştırmaktadırlar. Belediyelerin meslek edindirme merkezlerinden engellilere ait eğitim kurumlarına, okullara, fabrikalara, evlere, düğün ve taziye evlerine.. vb. varıncaya kadar faaliyet alanı genişletilmiştir. Peki, bunlar bu bürolar olmadan da yapılamaz mıydı? diye bir soru akla gelebilir. Evet, yapılabilirdi ve bu faaliyet alanlarından bazılarında vaaz ve irşat hizmeti olarak ulaşılması da gerekiyordu. Fakat gözlemlediğimiz kadarıyla bugünkü kadar düzenli, takibi olan ve programın şekline göre mutad hâle gelen yani merkezden eş güdümlü olmayabiliyordu. Bu bürolarda yapılan çalışmaların başarılı olmasında bayan personelin özellikle de bayan vaizlerin büyük katkısı olmuştur.

5-b) Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarının faaliyet alanını caminin dışına taşıması, hizmette farklı alanlar oluşturması, vaizin muhatap kitlesi yani, dini hizmeti alan açısından da değerlendirilmelidir.

Vaizin farklı alanlarda hizmet etmesi ona ne kadar katkı sağlıyorsa, dini hizmet alanı da yukarıda saydığımız pek çok faaliyetle tanıştırmış, faydalandırmış olmakla bir o kadar katkı sağlamıştır. Mesela, özellikle kurslarımızdaki bayanların yaptığımız seminerlere, konferanslara katılımı, hatta büro vesilesiyle farklı alanların uzmanını direkt karşısında görmesi, kadınlarımız ve halkımız için bir kazanımdır. Yapılan radyo- tv programlarında halkın ehliyetli ağızlardan bilgilendirilmesi azımsanmayacak bir katkıdır. Özellikle son yıllarda bayanlara yönelik irşat çalışmaları bayan personelin yetersizliğine, bayan vaizlerin bazı illerde azlığına rağmen ivme kazanmıştır ama yeterli değildir. 2007-2009 yılları arasında ülke genelinde faaliyet çeşitlerinde ve sayısında artış olmuştur.<sup>8</sup>

6- Aile İrşad ve Rehberlik Büroları, özelde vaizlerin genelde istihdam ettiği personelin özel günleri fırsat bilerek her yıl düzenli konferanslar, programlar yapmalarına vesile olmuştur. Mesela, öğretmenler günü, anneler günü, aşure günü, 8 mart dünya kadınlar günü, Çanakkale zaferi, aile haftası vb.

7- Aile İrşad ve Rehberlik Büroları, yapmış olduğu çalışmalarda devletin diğer kurumları ve STK ile ortaklaşa faaliyet yaparak, büroda çalışan personelinin ve özellikle de vaizlerimizin, başka kurumları tanımalarına vesile olmuştur.

Bu bürolarda çalışan personelimiz, kendi dini uzmanlık alanı dışındaki konularda, topluma faydalı olabilecek uzmanları, önemli zamanlarda, gerek kurs-

8 Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, tdv yay, 2007-2009, s. 13.

larımızdaki bayanlara, gerekse, ulaşabileceği halktan kitleye bir köprü vazifesi göreyerek ulaştırmıştır. Hem bu kurumlardan bazılarında hizmet götürmüş, hem de hizmeti halka ulaştırmaya vesile olmuştur. Üniversiteler, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Emniyet İl Müdürlüğü, Sağlık İl Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı bünyesindeki Ceza İnfaz Kurumları, SHÇEK İl Müdürlüğü, Aile Danışma Merkezleri, Toplum Merkezi, Yerel Yönetimler gibi ilgili kamu kurumları ve Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği, Kadın Dayanışma Vakfı, Barolar, İşitme Engelliler Derneği gibi sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak ortak projeler yürütülmüştür.

8- AİRB’de çalışanların çoğunluğunun bayan olması dikkat çekicidir. Bu bürolarda yapılan çalışmaların başarılı olmasında, bayan personelin özellikle de bayan müftü yardımcılarının, vaizlerin, uzmanların, Kur’an kursu öğreticilerinin büyük katkısı olmuştur. Bu büroların başlangıçtaki kuruluş amacına baktığımızda, “aile kurumunda yaşanan sorunlar, kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, şiddet, töre cinayetleri vb. gibi sosyal konularda ihtiyaç duyulması, aile yapısını koruma amaçlı”<sup>9</sup> olduğunu görmekteyiz. Başlangıçta aileyi korumak gibi önemli bir gerekçe ile kurulup, vaizlerin gelişmesine bu kadar katkıda bulunuyorken, geleneksel vaiz algısını ve rolünü yapılan faaliyetlerle değiştiriyor;

*Neden bürolar sadece bayanların alanıymış gibi görülüyor?*

*Ya da Neden özellikle bu kurumda bayanlar buraları sahiplenmiş?*

Kanaatimizce bunun üzerinde durulması gerekmektedir. Dikkat edecek olursak, 2003 yılından beri, 69 ilde, ilçelerle birlikte 115 büro kurulmuş ve şu anda faaliyet göstermektedir. Seminerlere katılanlar arasında azımsanamayacak sayıda erkek görevli olmasına rağmen, gözlemlediğimiz kadarıyla, bürolarda hizmet eden personelin çoğunluğu bayarlardan (seminere çağrılanların 363’ü bayan, 177’si erkek, bunlardan 127’si bayan vaiz, 115’i erkek vaizden) oluşmaktadır. AİRB’lar, bayan müftü yardımcısı olan illerde direkt bayan müftü yardımcılara bağlanmıştır. Bayan müftü yardımcısı olmayan illerde ise koordinatörleri bayandır. Adana tecrübemize dayanak bunun mantığını çözmeye çalıştığımızda, iki cevap karşımıza çıkmaktadır.

Ya büronun adı “aile” olması sebebiyle “yuvayı dışı kuş yapar” mantığı idarecileri böyle bir görev taksimine sevk etti,

Ya da “aile, kadın, çocuk, şiddet, boşanmalar... bu işler bayan işidir, erkekleri çok ilgilendirmez, zaten kuruma sonradan girmiş bir çalışma alanı, bırakalım bununla bayanlar ilgilensin” denildi, basite alındı da bu iş genel olarak kadınlara

9 A.g.e., tdv yay, 2007-2009, s. 23.

kaldı. Adana'da olduğu gibi, çoğu ilde de erkek vaizlerimiz ya da din görevlilerimiz teveccüh göstermedi. "Nasıl olsa problemi çıkaran, getirip ortaya koyan, kadın, çözümü de bayanlara kalsın diye mi düşünülüyor bilemiyoruz. Burada bu büroları ve çalışmalarını destekleyen aldığı seminerlerin hakkını vermeye çalışan erkek görevlilerimizi tenzih ediyorum. Ama bu da bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Toplumunu oluşturan aile, ailede problemler kadın ve erkek arasında cereyan edip, problemlerin çözümüne bayan ve erkek görevliler birlikte gitmesi gerekirken, bürolarda çalışanların bazı illerde neredeyse tamamının kadın olması dikkatten kaçmıyor. Hatta Başkanlık nezdinde en üst düzeyde bile bayanların ağırlıkta olduğu bir birim. Bürolarda görev almak üzere seminerlere tabi tutulan erkek vaizlerimizin sayısı, neredeyse bayan vaizler kadar fakat biz onları aktivite etmeyi tam olarak başaramadık. Kanaatimizce bunun üzerinde durulması gerekir.

Sonuçta bu bürolarda ne oldu, ne oluyor? İki ayakla yürümek, iki elle tutmak varken, bazı erkek görevliler tarafından önemi ve fonksiyonu fark edilmediği için, çoğu ilde bayan görevlilerimiz tek ayakla yürümeye, tek elle tutmaya becerisini geliştirmiştir. Zaten bu bürolar da kendilerine tevdi edilmiştir. Doğal olarak kurumunda özveriyle çalışmak isteyen bayan görevlilerimiz, hizmet edecekleri AİRB'ni serbest alanları olarak görmüş, bir ananın evini sahiplendiği gibi bürosunu sahiplenmiş, çocuğunu büyütür gibi, büro faaliyetlerini geliştirmiştir. Erkek yöneticilerin ya da AİRB da istihdam edilmek üzere seminerlerden geçirilen beylerin, AİRB'a ait işleri fazla bilmediklerinden, belki de bazen hiç bilmediklerinden ya da ilgilenmediklerinden, bayan müftü yardımcılara, vaizlere, uzmanlara, Kur'an kursu hocalarına kalmıştır. Onlar da aldıkları seminerlerin hakkını vermek, kendilerinden beklenen hizmeti yerine getirmek ve oraya ait olmanın verdiği özgüvenle, geniş bir alana hizmet götürmek için yarışmışlardır. Üstelik hiç bütçesi olmayan bu büroları bazen kendi emekleriyle donatmışlar, pek çok program yapmışlardır. Böylelikle bayan vaizlerimiz "bir saat vaaz verip evlerinde yatma" ithamından da kurtulmuşlardır. Daha da önemlisi AİRB tarafından ve diğer kurumlarla ortak yapılan faaliyetler ses getirince, belki kendi müftülüklerince de o zaman önemleri kavranmış, varlıkları hissedilmiştir. Valiliklerin kadınla aileyle ya da sosyal içerikli toplantılarına katılmaya da hak kazanmışlardır.

9- İl Müftülüklerinde sosyal çalışmalara öncülük edecek bir AİRB olması, il idaresinden sorumlu valilerin de dikkatini çekmiştir.

Valiliklerin kadınlarla, aileyle ilgili sosyal çalışmalara yönelik yapılan toplantılara, öncelikli olarak Adana için biz, diğer illerde ise AİRB sorumlu bayan müftü

yardımcısı arkadaşlarımız katılmaktadır. Gerektiği yerlerde büroda görevli vaizlerimiz de katılabilmektedirler. Müftülüklerdeki AİRB'dan donanımlı, özgüvenli, kendini ve kurumunu ifade edebilecek nitelikte bayanların toplantılara katılması, gerek idari erkin, gerek resmi kurumların, gerekse STK'ların dikkatinden kaçmamıştır. Özellikle müftülükler bünyesinde bu büroların olması, elemanlarının donanımının yanı sıra, geniş bir kitleye ulaşma imkânı içinde olmalarını fark etmeleri, ilde yapılan pek çok toplantıya, hatta koordinasyonlara öncelikli çağrılmamıza sebep olmuştur. Böylece biz de diğer kurumları tanıma imkânı bulduk. Devlet kurumları olarak onların bizimle, bizim onlarla yapabileceğimiz ortak çalışmalar üzerine yoğunlaştık. Yapılan toplantılarda diğer kurumlarla yaptığımız çalışmalar gündeme gelmekte, bizi takip etmekte ve birlikte çalışmak istemektedirler. Biz onlardan onlar bizden yardım alabilmekteyiz. Böyle bir hüsnü kabul müftülüğümüze ve bayan vaizlerimize bakış açısını da değiştirdi. Hatta Adana Valiliği "İhmal Damlaları, Sevgiye Uzanan Eller" gibi projelerine en başta bizi ortak etti. Mesela "Sevgiye Uzanan Eller" projesinde bayan vaizlerimizin hepsini görevlendirmemiz, hem vaizlerimiz, hem de diğer kurumların onları tanınması açısından güzel bir kazanım olmuştur.

Bazı illerde de olduğu gibi, büro faaliyeti olarak vaizlerimizin takibiyle İl Sağlık Müdürlüğü ile yaptığımız yazışmalarla, kurslarımızdaki bayan öğrencilere Kur'an eğitiminin yanı sıra, eğitim şubesi görevlilerince "kadın sağlığı ve hijyen, obozite, .." gibi konularda iki senedir seminerler verdiğimizdir. Yine geçtiğimiz yıl Emniyet Müdürlüğü ile yapılan yazışmalar sonucu bütün kurslarımızdaki bayanlara, Toplum Destekli Polisler tarafından "ev emniyeti, hırsızlık, kapkaç, .." gibi konularda seminerler verilmiş, takibini büroda çalışan bayan vaizlerimiz üstlenmiştir. Hatta yapmış olduğumuz o projeyi, bu yıl Toplum Destekli Polislik Müdürlüğü daha geniş çapta düzenleyip bizi de proje ortağı yapmış, SODES'ten destek almıştır.

Peki, bu toplantılara bu bürolar kurulmadan önce katılım olmuyor muydu? denilebilir. Evet, katılım sağlanıyordu belki, fakat katılımın niteliği tartışılabilir. Katılmış olmak için temsil ile elinde önerileriyle, toplantı sonuçlarının en kısa sürede gündeme alınıp kurumumuza düşen görevin en iyi şekilde yapılması için taşın altına eli koyarak katılımın arasında fark olduğunu düşünmekteyim. Özellikle bazı sivil toplum örgütlerinin bizi ve vaizlerimizin çalışmalarını tanınması, bizim aktif katılımlarımızla olmuştur. Hatta büro faaliyetleri olarak Adana Barosu, Kader, Kent Konseyi, gibi STK ile yaptığımız çalışmalarımız faaliyet alanımıza renk kattığı gibi çok verimli olmuş, olumlu geri dönüşler alınmıştır.

Adana'da çok az sayıda da olsa özellikle bayan vaizlerimiz, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının sağladığı geniş faaliyet yelpazesi içinde, görev aşkı ve samimiyetiyle, oluşturulan ekip ruhuyla, evi gibi gördüğü bürosunun hizmetini severek yapmaktadırlar. AİRB'in oturmuşluğunu görüp faaliyet alanında, ekip ruhuyla hizmet etmenin zevkini alan, tecrübe ve birikimlerini bürodaki faaliyetlerle ortaya koyan bayan vaizimizin "ben Adana'ya geldiğim zaman vaiz olduğumu, vaizliğin ne kadar önemli olduğunu anladım" sözü önemlidir. Kanaatimce bu söz, bu teşkilatta, AİRB'in geleneksel vaiz algısını ve rolünü değiştirmekte ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktadır.

### **AİRB'İN VAİZLERE VE DİN HİZMETİNE KATKILARI BAĞLAMINDA ÖNERİLER**

1- Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında istihdam edilecek personelin ve özellikle de vaizlerin Başkanlıkça düzenlenen seminerlerden son derece yararlandıkları ortadadır. Seminerlerin toplumun genel ya da bölgesel ihtiyacı paralelinde devam etmesi gerekmektedir

Bu seminerlerin süreç içerisinde, daha doyurucu olması için, konular daraltılarak, sadece "aile ve sorunları; evlilik-boşanma, aile hukuku... vb." ya da "gençlik ve sorunları; şiddet istismar, bağımlılık... vb." gibi yapılması vaizlerimizin ve diğer personelimizin konulara daha detaylı hâkim olmasını sağlayacaktır.

2- Vaizlerimizin eğitimi çok önemlidir. Kanaatimizce vaiz, kurumumuzun vitrinidir. Vitrindeki malzemenin bolluğu ve görünümü ne kadar önemli ise dükkânın içindeki sermaye de bir o kadar önemlidir. Vaizlerimizin ihlâs ve samimiyetleri içerdeki en önemli sermayeleridir. Ne var ki, usulsüz ve methodsuz samimiyet her zaman kişiyi başarıya götürmemektedir. O sebepten, zaman zaman özeldir vaizlerimiz, genelde personelimize usulü ve metodu da kapsayan maneviyat seminerleri verilmeli, personelimiz motive edilmelidir.

3- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vitrini olan vaiz ne yapıyor? Günümüz şartlarına göre kendini geliştiriyor mu? Bunun için periyodik bir eğitim ve sürekli denetim gerekmektedir. Yukarıda (1-2 madde) eğitimle ilgili önerilerimizin, alanda uygulamada olup olmadığına dair, baskıcı olmayan yapıcı, geliştirici bir denetim mekanizmasının oturtulması, vaizlerimizi kurumda hissedilir kılacağı gibi, onların güncel dini meselelere ilgisini de artıracaktır. Ayrıca vaiz, faaliyetlerini titizlikle yapacaktır. Hizmetin olumlu ya da olumsuz geri dönüşü kurumca bilinebilecektir. Yedi yıl vaizlik yapıp, bu vaiz camide ya da diğer faaliyetlerinde ne yapıyor? Ne anlatıyor? Konuştuklarının sıhhat derecesi ne? Vaaz verdiği camide ya da yaptığı programda cemaati var mı? Ne kadar? Ya da bu hafta

vaazına gitti mi gitmedi mi? gibi herhangi bir soruyla karşılaşmadığımız, yıllarca inisiyatiflerimizle hareket ettiğimiz için, böyle bir denetim vaizin görevini önemsemesinde ve vaizlik mesleğinin daha ileriye taşınmasında kanaatimizce önemlidir. Bunun için bir dönem bizim de hazırlamış olduğumuz takip formu düzenlenebilir. Bu form, vaizin, nerede? hangi konuda konuştuğu, caminin ya da salonun programa hazır olup olmadığı, cemaat sayısı, az ya da çok sebepleri vb. sonuçta vaizin, cami görevlisinin ya da program yapılan ilçe müftüsünün imzası, sorumlu müftü yrd. İmzası şeklinde düzenlenebilir. Neticede hem il açısından irşadın daha iyi seviyeye ulaştırılması için önlemler alınır ve bir istatistik oluşturulur, hem de haftalık ya da 15 günlük teslimle, takip yapılmış olur. Sorumlular tarafından ciddiye alındığı takdirde, vaizlerimizin öncelikli problemi olan duyuru, caminin ya da salonun hazır olmadığı gibi sıkıntıların da önüne geçilir.

4- Cemaat ya da muhatap kitle vaizden, Diyanet'ten ne bekliyor? Gündemi ne? Nelerden etkileniyor? Bu konularda araştırmalar yapıp, sonucuna göre bir vaaz-irşat programının geliştirilmesi, vaizi hizmetinde daha başarılı kılacağı gibi, toplumun din hizmetleri talebine de daha güzel cevap verecektir. Genel olarak bu gün toplumumuzun medya tarafından yönlendirildiği ve medya kültürünün hâkim olduğu malumdur. Gündemdeki TV, internet gibi araçlarla gelişmiş güzel dini yorum fetva ve fikirler üretilebilmektedir. Güncel olarak bunlar nelerdir? Bunlara karşı Diyanet'in ortak takip ve gündem belirleyici fikirleri var mı? Bunlar vaizlere en kısa zamanda ulaştırılıyor mu? Bilgi paylaşımı oluyor mu? Genel olarak bu ve benzeri sorular üzerinde çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü halk radyo, TV, internet gibi araçlardan duyduğunu vaize soruyor. Toplumun yanlış yönlendirilme ve bilgilendirilmesine karşı vaizlerin ortak fikir ve söylem geliştirmesi için, Başkanlığın yönlendirici tedbirleri almasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

5- Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu faaliyetlerinin, merkezden eş güdümlü olmak üzere bölgelere ayrılarak yapılması irşad faaliyetlerinin verimliliğini daha da artıracaktır. Ayrıca bu bölgelerin de kendi içinde üçer dörder ile ayrılıp, koordinatör ya da sorumlularının belli zamanlarda, istişare toplantıları yapmaları, ya da zayıf olan illerdeki faaliyetlerin kuvvetli ile desteklenmesi, hizmeti artıracığı gibi, birbirini motive etmelerini de sağlayacaktır. Böyle bir çalışma, Başkanlığımızın yükünü hafifleteceği gibi, yapılan çalışmaların takibini de kolaylaştıracaktır. Bu çalışmada il koordinatörleri, üç dört ilin sorumlusuna, bu sorumlular bölge sorumlularına, bölge sorumluları da daire başkanlığına bilgi ve rapor verir. Yılda bir yapılacak istişare toplantısı ile çalışmaların süreci takip ve kontrol edilir. Böylece, iller arası bir sinerji oluşabilecek, yakın iller birbirinin



enerjisinden faydalanmış olacak, eş zaman ve eş güdümlü ülkemizin birçok yerine hizmet ulaşabilecektir. Bu konuda detaylı bir şekilde çalışma yapılması gerekmektedir.

6- Başkanlığımız tarafından vaizlerimizin AİRB'deki faaliyet alanları dikkate alınarak, kaynaklar tespit edilip, büroların kaynakça zenginleştirilmesi gerekmektedir. Vaizlerimiz, özellikle bürodaki nöbetlerinde, evlilik ve boşanma ile ilgili gelen sorularda problem yaşayabiliyor. Genel de olsa, pratik, anlaşılabilir ve cevabını çabuk bulabilecekleri, Hacda Sıkça Sorulan Sorular kitapçığı gibi bir kitap ya da kitapçık hazırlanmalıdır.

7- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, din hizmetinde istihdam ettiği personeli genel olarak, İlahiyat fakültelerinde yetiştirmektedir. Bu personelin daha ehliyetli olması için branşlaşmaya ihtiyaç vardır. (meslek dersleri öğretmenliği, vaizlik, Kur'an kursu öğreticiliği, imam-hatiplik... vb.) Başkanlığımızın branşlaşmayı ve meslek gruplarına göre eğitimin programlanmasını, İlahiyat fakültelerine teklif etmesi kanaatimizce faydalı olacaktır. Çünkü böyle bir eğitim gerçekleştirildiğinde, mesleğe alındıktan sonra yapılan eğitim seminerleri azalacağı gibi, bu seminerin fakültede vizesi finali olan ders olarak yapılması eğitimin daha sağlam ve kalıcı olmasını sağlayacaktır. Ayrıca üniversitelerde başka fakültelerdeki uzman kişilerden ihtiyaç duyulduğunda faydalanılması, bahsettiğimiz branşlaşmayı daha da başarılı kılacaktır. Mesela böyle bir durumda bir vaiz, iletişim, huzurevi, ceza evi, çocuk esirgeme kurumundaki çocuklara götüreceği hizmeti ve metotları vb. daha fakültede almış olacaktır. Başkanlığımızın personel alırken öncelikli olarak branş sahibini tercihi, kalifiye bir personele sahip olmasını da sağlayacaktır.

8- Başkanlığımızın, bu büroları ve faaliyet alanlarını dikkate alarak, illerde istihdam edilen özellikle bayan vaiz sayısını, illerin ve ilçelerinin nüfusunu dikkate alarak, nüfusa orantılı olarak belirlemesi önemlidir. Mesela Adana örneğinden hareketle, iki milyon nüfusa sahip şehirde yaklaşık üç yıl tek başıma vaizlik yaptım. Şu an tablo çok farklı değil, il müftülüğünde iki tane, ilçe müftülüklerinde dört tane olmak üzere, şehir merkezinde toplam beş bayan vaiz görev yapmaktadır. Bu sayı ise Adana gibi metropol bir şehre yeterli değildir.

9- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugün AİRB'de dikkate alarak vaaza ve vaizlik mesleğine ilişkin düzenlemeyi yeterli hâle getirmesi gerekmektedir. Faaliyet alanlarını dikkate alacak olursak, özellikle bu büroların istihdamında vaizlerin ağırlıklı olduğu ve olması gerektiğinden, mevcut düzenlemenin yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Yapılabilecek pek çok faaliyet varken, zaman zaman aynı ilde ilçeler arasında, ya da farklı illerde takipsizliğin ya da vaizlere ait faaliyet

limitinin vermiş olduğu bir gevşekliği görebilmekteyiz ya da duyabilmekteyiz. Hatta böyle bir durum meslek alanı içinde gerek idareci yönünden gerekse vaiz yönünden inisiyatifliği doğurabilmektedir. Asgari görev limiti aşılmayacağı algısı, ihtiyaç olan hizmetin daha az sayıda gitmesine sebep olabilmektedir. Yani vaizin biri bir yerde çok çalışırken, diğeri çok az çalışabilmekte, bu da vaizlerimiz arasında görev dağılımında eşitsizliğe sebep olduğu gibi, kendileri tarafından dile de getirilmektedir. Ya da bayan vaiz, erkek vaiz görev dağılımı, faaliyet çeşitleri ve sayıları açısından farklılıklar görülebilmektedir. Özellikle AİRB'ı ve faaliyetleri oturmuş olan illerde bayan vaizlerin erkeklere göre daha fazla çalıştığını gözlemleyebilmekteyiz. Veya bazı müftülüklerde vaizlerin odalarının olmaması sebebiyle fetva nöbetlerinin olmadığını, doğal olarak da kuruma sık uğrama ihtiyacı duymadıkları duyularımız arasındadır. Yine illerdeki vaiz sayısının görev sayısını etkileyebileceği dikkatten kaçmamalıdır. Müftülüklerde bayan ve erkek vaizlere bilgisayarı internet donanımlı, kaynaklara ulaşabileceği kütüphanesi olan odaların tahsis edilmesi, onların evlerinde yaptıkları çalışmalarını kurumlarında yapabilmelerine imkân sağlayacağı gibi birlikte hizmete yönelik proje üretmelerini de sağlayacaktır.

Özellikle AİRB'da çalışanların faaliyetleri, cami dışı alanlara da ulaşılması sebebiyle daha fazladır. "Marifet iltifata tabidir" düsturunca, bu bürolarda özveri ile çalışan vaizlerin ve personelin (hatta seminer almadığı halde çalışan gönüllülerin), kurumunca taltif edilmesi, hizmette şevki ve başarıyı artıracaktır. Bu konuda yapılacak düzenleme hem büro faaliyetlerini çoğaltacak, hem de vaizlerimizi motive edecektir.

## 2. HAYAT BOYU EĞİTİM BAKIMINDAN CEZA VE İNFAZ KURUMLARINDAKİ TUTUKLU VE YÜKÜMLÜLERE YÖNELİK VAAZ VE DİNİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİ

Kamil ÇOŞTU\*

*“Sen yine de öğüt ver, çünkü öğüt mü’minlere fayda verir.”<sup>1</sup>*

### ÖZET

*Ceza ve infaz kurumlarına yönelik yaygın din eğitiminin tarihi yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Cezaevlerindeki din eğitimi çalışmalarının dünü, bugünü veya yarını hakkındaki araştırmalar bu durumdan -uygulamanın yakın bir geçmişte başlamasından- etkilenmiş, iki elin parmakları adedini geçememiştir.<sup>2</sup> Bugün cezaevlerinde etkili bir çalışmanın yapılabilmesi ise, konu hakkında tecrübe sahibi olmuş kişi ve kurumların (Diyamet İşleri Başkanlığı ve Adalet Bakanlığı'nın) ortak çalışmaları ile mümkün olacaktır. Yapılan din eğitimi faaliyetleri Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki tutuklu ve hükümlülerin kendileriyle barışık ve islah olmuş bireyler olarak toplumsal düzene uyum sağlayabilecek düzeyde yetişmesine yardım etmesi açısından kayda değer bir öneme sahiptir. Bu eğitimin verilebilmesi ise; kime, nasıl, nerede, niçin gibi soruların çözümüne yönelik teklifler göz önüne*

\* İmam Hatip, İstanbul/Üsküdar.

1 Kur'an-ı Kerim, Zariyat Suresi, Sure 51, Ayet 55, DİB Yayınları Kur'an-ı Kerim Meali, 2006.

2 Tutuklu ve hükümlülere yönelik yayınlanmış eser ve tebliğlerin bir kısmı yeri geldikçe faydalanılmış olmakla birlikte bunun haricindeki eserlerin bir kısmı ise şunlardır: Ahmet Pehlivan, Suçu Engellemede Din Eğitiminin Rolü, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1997; Harun Işık, Cezaevlerinde Din, Kayseri: Laçın Yayınları, 2009; İsrail İğde, Dini Mekanlar Dışında Sunulan Din Hizmetleri: Cezaevi Örneği, *Yaygın Din Eğitimi ve Uygulamaları [Yecder I. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğler, 22 Mayıs 2010]*, 2011, s.119-142 Kemal Karademir, Suçluların Toplumla Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1997; Öznur Özdoğan İsimli Hayatlar: Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş, Ankara: Özdenöze Yayınları, 2005; Şuayip Özdemir, Cezaevlerinde Din Eğitimi, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2006; Şuayip Özdemir, Cezaevi Din Hizmetlerinin Temel Problemleri, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, 2008, cilt: II, s. 123-133; Talha Kaya, Cezaevi Vaizliği, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, 2008, cilt: II, s. 156-163.

alınarak, farklı özellikteki cezaevlerinde uygun din eğitimi ve irşad modelleriyle gerçekleştirilecektir.

## SUMMARY

*The history of common religious education in penitentiaries is quite recent. Work on the yesterday, today or tomorrow of religious education in penitentiaries has been influenced by this, i.e. The beginning of the application being recent, and has not surpassed the number of fingers in two hands. The possibility of active work in penitentiaries today will be possible by cooperation among experienced personal and organizations such as the Religious Affairs Department and the Ministry of Justice. Such education is of remarkable importance; it becomes at peace with themselves and to improve and to live in harmony with society. Supplying this education will be able to be realized by suitable illumination models that answer the "to whom?", "How?", "Where?" and "Why?" questions put forward taken into consideration.*

## 1. GİRİŞ

Eğitim, yaygın ve örgün olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel itibariyle örgün eğitim belirli bir program, yer, zaman, kişiyle yürütülerek öğrencilere mesleki yeterlilik kazandırma süreci; yaygın eğitim ise, kişiye belirli bir meslek kazandırmayan -sadece bilgi kazandıran- bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Her ikisinin ortak noktası ise kültürlenme faaliyeti olmasıdır.

Ülkemizde örgün din öğretimini Millî Eğitim Bakanlığı, yaygın din eğitimi ve öğretimini ise, Diyanet İşleri Başkanlığı yürütmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülmekte olan yaygın din eğitimi faaliyetleri "Din Hizmeti" ve "İrşad Hizmeti" adı altında sürdürülmekte olup, sadece cami ve mescitlerdeki faaliyetlerle sınırlı değildir. Ceza ve İnfaz Kurumlarında uygulanmakta olan din eğitimi çalışmaları bu mahiyette olup, din ve irşad hizmeti kısmının bir parçasını teşkil etmektedir.

"Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku."<sup>3</sup> ayetiyle başlayan ilahi vahiy süreci İslam'ın ilme verdiği önemi gösteren en büyük delillerdendir. Bu eğitim kişi, yer ve zaman tanımsızın sürmeyi ifade etmektedir. Bunun bir başka ifadesi Hz. Peygamberin "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz."<sup>4</sup> hitabında da zikredilmekte olup, daha birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte ilim öğrenmenin, öğretmenin veya ilme teşvik etmenin önemi üzerinde durulmaktadır. Cezaevlerinde

3 Kur'an-ı Kerim, Alak Suresi, 96. Sure, 1-2. Ayet, DİB Yayınları Kur'an-ı Kerim Meali, 2006.

4 Şuabu'l- iman, II. 254 2.

verilmekte olan din eğitimi çalışmalarına bu açıdan bakıldığında, bu eğitimin dinî bir vecibe olduğunu/dinî açıdan kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu görebilmek mümkündür.

Eğitimin genel amaçlarından bir tanesi iyi bir yurttaş yetiştirmektir. Din eğitimi ise amaç olarak, kişinin hem dünya hem de ahiret mutluluğuna ulaşmayı hedeflemektedir. Bu açıdan baktığımızda ceza ve infaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlülere uygulanmakta olan din eğitiminin amacının; kişinin kendisiyle barışık, toplumuyla uyumlu ve ahirette istediği sonuca ulaşabilmesi için kişiye gerekli bilgi ve moral desteğini verebilmek olduğu daha net anlaşılacaktır. İşte bu tebliğimizin çerçevesini de aslında bu nokta oluşturmakta olup, Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki yaygın din eğitimi ve irşad faaliyetlerinin dünü, bugünü anlatılacak, sonra -yarınında- etkili bir din eğitimi ve irşad hizmeti verilebilmesi için gerekli olan öneriler sıralanarak tutuklu ve hükümlülerin din eğitiminin amacına ulaşmasında daha etkili nasıl yardımcı olunabileceği üzerine öneriler öne sürülecektir.

## 2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yasalar çerçevesince suçlu olduğuna karar verilen kişinin belirli bir süre kapalı ve korunaklı bir mekânda tutulup hürriyetinin kısıtlandığı bir ceza olan hapis<sup>5</sup>, esasında hareket kabiliyeti olan insanı hareket serbestisinden mahrum etmek, bir anlamda zaman ve mekana bağımlı kılmaktır.<sup>6</sup> Mekânlara bağımlı hâle gelen kişiler -maalesef- yapılan istatistikî verilere göre her geçen gün sayısal olarak artmaktadır. 2005 ile 2010 yılları arasında mahkûm sayısı %100 artış göstermiş olup, 2005'te toplam 55.870 mahkûm varken, 2010 yılında bu sayı 120.814 kişiye çıkmıştır.<sup>7</sup> Ayrıca, Türkiye'deki ceza infaz kurumlarında, işledikleri çeşitli suçlardan dolayı 105 ülke ve özerk bölgeden toplam 2 bin 137 yabancı uyruklu kişi bulunmaktadır.<sup>8</sup> 2011 yılı verilerine göre ise, ülkemizde 127.000'in üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.<sup>9</sup> Bu istatistikî bilgiler ıslah meka-

5 Bardakoğlu Ali, "Hapis", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XVI, İstanbul 1997, s. 54.

6 Çelik Şenol, XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu (1906-1920), Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Pamukkale Üniv. Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Yay., Denizli 2007, s. 429. Not: Bu mekanların ismi çağın gereklerine göre değişmiş olup günümüzde "Ceza ve İnfaz Kurumları" şeklinde geçmektedir.

7 <http://ekonomiturk.blogspot.com/2011/01/tutuklu-ve-hukumlu-says-ve-daglm.html>, 22.10.2011

8 <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=338423> 31.08.2011, Türkiye'deki Cezaevlerinde 105 Ülkeden İnsan var.

9 <http://www.cte.adalet.gov.tr/>, İstatistikler, 12.01. 2012.

nizmasının daha etkili çalışması gerektiğini, dolayısıyla kurumlarda din eğitimi ve irşad hizmetlerinin önemini vurgulayan bir gösterge olarak da okunabilir.<sup>10</sup>

### 3. CEZA VE İNFAZ KURUMLARININ CUMHURİYET ÖNCESİ DİN EĞİTİMİ DURUMU

Dinle ilgili birçok kitapta kalıplaşmış halde bulunan bir söz vardır: “Dinsiz insan olur ama dinsiz toplum olmaz” diye. Bu veciz sözün en bariz örneğini cezaevlerinde görmemiz mümkündür. Cezaevlerine girmeyenlerin -antipati yaparak- dinin orada hiç yer almayacağı düşüncesi doğru değildir.<sup>11</sup> Suçları ne olursa olsun cezaevlerine giren her kişinin düşüncesini “Af” kavramı oluşturmaktadır. Bu kelime tutuklu ve hükümlüler bakımından iki anlama gelmekte olup iki yönüyle de onlar için önemlidir. “Af”; dünyevi anlamıyla cezaevlerinden çıkışı, uhrevî anlamıyla ise; günahattan, azaptan kurtulmayı, yaratanın sevgisine ulaşmayı ifade etmektedir. Yani cezaevlerinden çıkma düşüncesi gibi günahı affettirme düşüncesi de tutuklu ve hükümlüler için çok önem taşımakta, bu nedenle din, cezaevlerinin vazgeçilmez konusu olarak gündelik hayatta önemini korumaktadır. Bunun bir başka basit ve güzel örneğini, -mecazen de olsa- erkek ceza evleri için Hz. Yusuf’a atfen Yusufiye Medresesi<sup>12</sup>, kadınların kaldığı cezaevlerine ise “İmamevi”<sup>13</sup> denilmiş olmasında görmemiz mümkündür.

Modernizm birçok yeniliği getirdiği gibi ceza ve infaz kurumu uygulamalarına da etki etmiştir.<sup>14</sup> Hapsedilme uygulamalarının bu sebeple batıda yaygınlık kazandığı ileri sürülmektedir.<sup>15</sup> Osmanlı’da ise modern anlamda ceza sistemleri-

10 Not: Aslında hiçbir çalışma yapılmıyor diyemeyiz. Çünkü Türkiye’de hâlihazırda mesleki eğitim yapılan cezaevi sayısı 197’dir. Cezaevlerinde 40’tan fazla iş kolu faaliyet göstermektedir. Bu atölyelerde aylık ortalama 3 bin 335 hükümlü ve tutuklu sürekli olarak sigortalı çalıştırılmaktadır. Fakat cezaevlerinin sayısı göz önüne alındığında daha fazla eğitici çalışmaların yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Sayısal verilere göre şu anda Türkiye’de toplam açık ve kapalı olmak üzere 367 cezaevi bulunuyor. Halen yapımı devam eden ise 17 cezaevi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-haberleri/turkiye-de-cezaevlerinde-neler-oluyor-101987.html>, 10.11.2011.

11 Hatta cezaevlerinde din eğitimi ve irşad hizmeti veren bir kişi olarak tecrübelerime dayanarak diyebilirim ki, cezaevlerinde din, tutuklu ve hükümlüler için hayatlarında hiç bu kadar önem arz etmemiştir. Dersimize katılan çoğu tutuklu ve hükümlü şunu söylemektedirler: “Hocam, ben buraya gelmeden önce dinle hiçbir bağlantım yoktu. Şu an düşünüyorum da çok ama çok hata etmişim.” Şu an görev yapmakta olduğum Paşakapısı Ceza ve İnfaz Kurumundaki öğrencilerim arasında her gün en az iki cüz Kur’an okunmaktadır. Pazartesi ve perşembe günleri oruç tutan kişiler bulunmakta, hatta her gün oruç tutan bir öğrencim de bulunmaktadır.

12 Yusufiye Nedir, <http://yusufiyeli.blogcu.com/yusufiye-nedir/1054765>, 08.11.2011

13 Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 60.

14 Karakehya, Hakan, Modern Cezalandırma Sistemlerinin Büyük Anlatıları, İÜHFMC., 66, 2008, s. 87-108.

15 Kızmaz, Zeki, Cezaevinin ve Hapsedilenin Suçu Engellemedeki Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 17, s.45, 2007.

nin uygulanmaya başlanmasının Tanzimat Fermanı'nda dile getirilen "Kanunsuz suç ceza olmaz, yargılamasız kimseye ceza verilemez" ilkelerinin 1840 tarihli ilk ceza kanununda görmemiz mümkündür.<sup>16</sup> Bu durumu 1880 yılında çıkarılan -ilk olma özelliği taşıyan- Hapishaneler Nizamnamesi takip etmiştir.<sup>17</sup> Tutuklu ve hükümlülerin ihtiyaçlarına yönelik dinle ilgili maddeler nizamnamede şu şekilde yer almıştır:

*Me'mûrûn-i Diniyyenin Vezâ'ifi:*

*50. Madde: Hapishanelerde mahbûsînin din ve âyinlerini ifa için e'imme ve me'murun-i ruhaniyye bulunup, bunlar evkat ve eyyam-ı mahsusalarında îfay-ı vazife edeceklerdir.*

*51. Madde: İmam ve me'murun-i rûhaniyye, hastahaneleri ziyaretle kendilerini isteyen hastegan nezdine girecekler ve hapishaneleri hiç olmaz ise haftada bir iki kere dolaşıp mahbûsîni görmeye mecbur olacaklardır.*

*52. Madde: Mevkûfin ve mâhbûsînden birinin vefatı vukû'unda derhal imam veya me'murin-i ruhaniyyeye haber verilir.*<sup>18</sup>

Bu tarihten itibaren cezaevlerine yönelik iyileştirme faaliyetleri devam etmiş olup Osmanlı İmparatorluğu'nun o günkü maddi sıkıntılarından dolayı sınırlı düzeyde kalmıştır.<sup>19</sup> Cezaevlerine yönelik iyileştirme çalışmaları sırasında -arşiv bilgilerinde yer aldığı kadarıyla- mahkûmların dini yönden yetiştirilme çabalarının da olması dikkat çekicidir. Bu durumun güzel bir örneğini oluşturan 8.11.1911 tarihli Trabzon Hapishanesi'ndeki mahkûmlara dini bilgiler öğretmek için bir muallim tayini talebinin bütçede tahsisat olmadığından mümkün olmadığı arşiv belgelerinde geçmektedir.<sup>20</sup> Başka bir arşiv belgesine göre ise, 1911 tarihli Hapishane Komisyonu'nun verdiği karara göre, buralarda üretim yapılması yönündeki talimatı üzerine Edirne Hapishanesi'nde muhtelif imalathanelerin yanında bir koğuşun mektebe çevrildiği ve burada Osmanlıca, okuma-yazma, hesap, tarih ve coğrafyanın yanında din derslerinin de verildiği,

16 Demirel Fatmagül, Kastamonu Hapishaneleri, Üsküdar'a Kadar Kastamonu, YKY Yayınevi, 2008, s. 33.

17 Demirel Fatmagül, Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları, Hukuk ve Adalet Dergisi, Sayı 9, s. 257, 2008.

18 Bu maddeler; Memalik-i Mahrûsa-yı Şâhânedede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Lâyihası'nda (bu nizamnamenin tarihi olan 1880 yılı bazı kitaplarda 1879 veya 1881 geçiyor olsa da bu karışıklığın asıl nedeni hicrî-miladî takvim çevirilerinin yanlış yapılmasından kaynaklanmaktadır.) geçmektedir. Geniş bilgi için bakınız: Yıldız Gültekin, Osmanlı Devletinde Hapishane İslahatı, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002), s. 303.

19 Bu durumu konuyla ilgili arşiv belgelerinde görmek mümkündür.

20 TC Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Tasnifin Cinsi DH-MB:HPS, 1329:ZA16, Vesika 2, Dosya 85, Vesika No: 6

mahkûmların günlük düzenlerinin 3 saat mektep eğitimiyle, 5 saat imalathane çalışmalarından oluştuğu kaydedilmiştir.<sup>21</sup> Edirne örneği 1916'da bir nizamname hazırlanmasını gündeme getirmiş, hapisanelerde ahlâkî ve dinî terbiye içeren derslerin verilmesi teklif edilmiş, ancak bu girişim düşünceden öteye geçememiştir. Bir başka arşiv belgesinde imalathanelerde çalışan Müslüman mahkûmların cuma ve bayram günleriyle kandil gecelerinde, gayrimüslimlerin de kendi özel günlerinde tatil yapmalarına izin verildiği zikredilmektedir. 1916 tarihli Hapishaneler Nizamnamesi ile standartlara uyan birkaç cezaevinde verilen din hizmetlerinden haberdarız. Sabah namazı ve öğle namazı için düzenlemeler yapılmış, çalışma bittikten sonra verilen üç saatlik istirahatta mahkûmlara ikindi ve akşam namazlarını kılma hakkı tanınmış, akşam yemeği ve aradan sonra yatsiya kadar vaaz hizmetleri verilmiştir.<sup>22</sup>

#### 4. CEZA VE İNFAZ KURUMLARINDA DİN EĞİTİMİNİN CUMHURİYET DÖNEMİ SERÜVENİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinde gerçekleştirmeye çalıştığı iyileştirme faaliyetleri savaşlar dolayısıyla gerçekleşmemiştir. Biriken sorunların çözümü ise, yeni kurulan devlete, Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmıştır.

Ceza ve İnfaz Kurumlarında tutuklu ve hükümlülere yönelik verilmekte olan din eğitimi ve irşad hizmetlerinin içeriği kurumlar arası protokollerle sürekli geliştirilmiştir. Protokollerin sıklaşmasını ve ders sayısının artmasını, yapılan eğitimin başarılı olduğunu kanıtlayan bir tür gösterge olarak görmemiz mümkündür.

1950'li, hatta 1960'lı yıllara kadar kendisine tanınan belli yetki ve sınırlar çerçevesinde mütevazî bir din hizmeti sunma gayreti içinde olan Diyanet İşleri Başkanlığı, 1950'de çıkartılan 5634 sayılı değişiklik Kanunu ve 1965'te çıkartılan 633 sayılı Kanun'la hizmet alanı önemli ölçüde genişletilerek ve ona işlerlik kazandırılmıştır.<sup>23</sup> 1950 yılı ve öncesinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din eğitimi yönünde en önemli hizmeti olarak yayımlanmış eserleri zikretmemiz yerinde olur. Bu durumun konumuzla ilgili bir örneği olarak, 1950 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bastırılmış "Cezaevlerinde Verilecek Vaazlar" isimli yayımlanmış kitap(cık) söylenebilir.<sup>24</sup>

21 Şen, Ömer, Osmanlı'da Mahkûm Olmak, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

22 Arıcı, Müstakim, Parmaklıklar Arkasında Din Hizmeti: Cezaevi Din Hizmetlerinin Dünü, Bugünü, <http://www.dinvehayatdergisi.com/dinyazi12.html>, 12.11.2011.

23 Bulut, Mehmet, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi, Diyanet İlmi Dergi, C. 35, Sayı 4, 1999, s. 113.

24 DİB Yayınları Bibliyografyası (1924-2009), [www.diyane.gov.tr/yayin/y\\_bibliyografya.pdf](http://www.diyane.gov.tr/yayin/y_bibliyografya.pdf), Not: Adı geçen "Cezaevlerinde Verilecek Vaazlar I" kitabını kimin hazırladığı yönünde bir bilgi bibliyografyada geçme-



Ülkemizde cezaevlerinde din eğitiminin tarihi çok eskilere gitmemektedir. İlk defa 1959 yılında dönemin Adalet Bakanı tarafından hükümlülerin manevi ıslaha ihtiyaç duyduğu yazılan bir yazıyla bildirilmiştir. Adalet Bakanlığı 1975'te yayınladığı bir tamimle de cezaevlerindeki din eğitimi için gerekli tüm araç teminini ve finansını üzerine almıştır.<sup>25</sup>

12.09.1980 sonrasında, 11.03.1986 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ile Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nce protokol imzalanmış, cezaevlerinde "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersini vermekle görevli kişilere "Cezaevi Vaizleri" adı verilmiştir. 1981-1991 yılları arasında tüm tutuklu ve hükümlülerin katılmakla zorunlu olduğu dersler arasında yer alan "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersi 1991 yılındaki düzenlemeden sonra isteklilerin dilekçe vermesi şeklinde günümüze kadar uygulanmaya gelmiştir.<sup>26</sup> Cezaevlerinde daha etkili bir din eğitimi ve irşad hizmetinin yapılabilmesi için 2001 yılında protokolle zaman kısmı artırılmıştır. 10.02.2011 tarihinde yapılan protokolle de daha olgun hâle getirilmiştir. 2001-2011 protokollerini karşılaştıracak olursak arasındaki fark ve benzerliklerden birkaçının şunlar olduğunu görmemiz mümkündür: 2011 protokolüne göre öğreticinin kimlerden olacağı (2001 protokolüne göre sadece İl-İlçe Müftülüklerindeki yetkin personel ders verebilirken, 2011 protokolüne göre müftülük tarafından uygun personel bulunmadığı takdirde, ihtiyaca binaen din kültürü öğretmenleri de ders verebilecektir) hususu daha geniş yelpazede ele alınmıştır. 2011 protokolüne göre ders saati artırılmış olup kurum resmi vaizlerinin (kurum vaizleri 2001 protokolüne göre günde 2 saat ders verebilirken, 2011 protokolüne göre haftada 24 saat ders verebilme imkânı verilmiştir.) ve dışarıdan ek olarak gelen öğreticilerin en fazla 24 saat (2001 protokolünde girdiği ders saatine göre) ders yapabileceği belirtilmiştir. Kurumda yapılan din eğitimine yönelik çalışmaların yılda en az bir defa teftiş edilmesi 2001 ve 2011 protokollerinde geçmektedir. Her iki protokole göre, bu kurumlarda ders vermekte olan öğreticiler hizmet öncesi eğitimden geçer ve belge alır. Her iki protokol için ne zamana kadar yürürlükte kalacağına dair tarih belirtilmemiş olup her iki kurumun anlaşmasına göre değişebileceğine dair madde ile protokoller sona erdirilmiştir.

mektedir. Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere kitap bir seri olarak düşünülmüş ve "I" kaydına yer verilmiştir.

25 Özdemir Şuayp, Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 2, 2002, s. 65-67.

26 Özdemir, s. 69.

## 5. CEZA VE İNFAZ KURUMLARINDA DAHA ETKİLİ YAYGIN DİN EĞİTİMİ YAPILABİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

Tarihe geriye doğru baktığımızda Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. İsa (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Yusuf (a.s.) gibi diğer peygamberler ve büyük düşünürler insanları eğitime çabalarını, çocuklar üzerinde değil, zihinsel ve ruhsal olarak olgunlaşmış yetişkinler üzerinde yoğunlaştırmışlardır.<sup>27</sup> Bugün bu durumu dünyanın önde gelen devletlerinde görmek mümkündür.<sup>28</sup> Yani ulaşılmak istenen sonuca daha çabuk varmada yetişkin eğitimi daha etkili olma ihtimali taşımaktadır.

Ceza ve infaz kurumlarında uygulanan eğitimin genel itibarıyla bir yetişkin eğitimi olduğu göz ardı edilmemelidir. Yani gençliklerinde eğitim alma imkânı bulamamış yetişkinler yetiştirilerek, ıslah mekanizması olarak eğitimden yararlanılabilir.

Eğitim kitaplarına baktığımızda görmekteyiz ki; çocuk, ergen ve gençliğin eğitimi ile ilgili çalışmalar daha önce başlamasına rağmen toplumda faal olarak çalışan kişilerin eğitiminin önemi ancak 20. yüzyılın başlarında anlaşılmaya başlanmıştır. Bunu düzenli bir şekilde uygulayan en önemli devlet ise, ABD olmuştur. 1920'li yıllardan itibaren çalışan kesim olan yetişkinleri yetiştirerek daha çok verim almış, hem kişilerin gelişmesini hem de devletin işleyişinin ilerlemesini sağlamıştır. Her ne kadar yetişkin eğitimi olan "Androgogy" kelimesi Almanya'da 1833 yılında çıkmış ise de, Avrupa bu konuda uzun süre mesafe alamamıştır. 1960 yıllardan itibaren "Yaşam Boyu Eğitim" kavramı eğitim literatürüne girmiş olup<sup>29</sup>, her ülke tarafından yeterince önem verilmemiştir.

Ceza ve infaz kurumlarındaki din eğitiminin başta belirttiğimiz gibi kişinin kendisiyle, çevresiyle, devletiyle barışık; ahiret inancını kuvvetlendirici, kişiye pişmanlık duygusunun gelişmesini sağlayarak kişiyi yeniden topluma kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi için çaba sarf eden kişi ve kurumların bilmesi gereken en önemli kurallardan biri şu olmalıdır: Mahkûmlar cezalarını zaten almış kişilerdir. Bir de bizim onlara bakış ve konuşmalarımızla tekrar bir ceza uygulamasına gidilmemelidir. Çünkü hukukun en önemli maddesi cezaların suçlarla orantılı olması gerektiği kuralıdır.<sup>30</sup>

27 Celep, Cevat, Halk Eğitimi, Anı Yayınevi, Ankara 2003, s. 2.

28 ABD'ye göç edenleri "Amerikanlaştırma" amacıyla halk eğitim okullarını çok büyük bir fırsat olarak görmüştür. Bu sayede iş gücünü daha etkili hâle getirmiş, kendisine bağlılığını artırmıştır.

29 Köylü, Mustafa, Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitimi Gerekliliği Nedenleri, Yaşlılık Dönemi ve Problemleri Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 206.

30 Foucault, Michel, Hapishanenin Doğuşu, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınevi, Ankara 1992, s. 89.

Ceza ve infaz kurumlarında uygulanmakta olan din eğitimi ve irşad hizmetlerini, mekanın şartları itibarıyla olumsuz yönde etkileyen durumlar mevcuttur. Bunların çoğunun değiştirilmesi ise mümkün değildir. Bunlardan birkaç tanesini şu şekilde belirtebiliriz:

Cezaevlerine en erken saat 09.00'da girilebilmekte, en geç 16.30'da çıkmak gerekmektedir.

Çoğu cezaevlerinde dersler sadece hafta içerisinde yapılmaktadır.

Her ceza evinde haftada bir gün kapalı görüş uygulanmakta olup, o gün ders yapılamamaktadır.

Ayda bir defa (üçüncü haftanın ilk iş günü) açık görüş olmaktadır.

Konferans veya sinema gibi değişik etkinlikler dolayısıyla bazen ders yine yapılamamaktadır.

İçeriye giriş çıkışların uzun sürmesi ders zamanının kısalmasına sebep olmaktadır.

Aşağıda maddeler hâlinde verdiğimiz ceza ve infaz kurumlarında daha etkili din eğitimi ve irşad faaliyetlerinin yapılması için gerekli önerileri kişi ve kurumların görevleri olarak ayırmadık. Çünkü bu görev sadece Diyanet İşleri Başkanlığı veya Adalet Bakanlığı'nın görevi değil, huzurlu bir toplumda yaşamak isteyen (kurum, kuruluş, dernek veya şahsın) herkesin görevidir. Kişisel tecrübelerime ve diğer cezaevlerinde görev yapan din görevlilerinden edindiğim tecrübelerime göre şu maddelerin gerçekleştirilmesi din ve irşad hizmetlerinin daha etkili yapılabilmesine katkı sağlayacaktır:

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca farklı özelliklere sahip cezaevlerindeki tutuklu-hükümlülere yönelik bir anket yapılarak ihtiyaçlar daha net görülmeye çalışılmalı, bu veriler ışığında nerede, nasıl, kim tarafından ders verilebileceği anket göz önüne alınarak tespit edilmelidir. Bu sayede farklı bölgelerdeki cezaevlerinde daha etkili programlar gerçekleştirilebilmesi muhtemeldir.

Ceza ve İnfaz Kurumlarında ders vermekte olan kişiler buralarda ders vermeye başlamadan önce özel bir eğitime tabi tutulmadıkları için tutuklu ve hükümlülerle istenilen düzeyde iletişim kuramamaktadırlar. Bu eksikliğin giderilmesi için uzmanlarınca belirli bölgelerde sırf bu konuda hizmet içi kurslar açılarak bu kurumlarda ders verecek öğreticilerin gerekli formasyonu almalarının sağlanması, derslerin verimini artırıcı etkenlerden olması muhtemeldir.<sup>31</sup>

31 Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında yapılan 10.02.2011 tarihli protokole göre hizmet içi kurs yapılması yönünde teklif yapılmıştır. Bu durum 2001 yılında yapılan bir protokole de bulun-

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınları arasında tutuklu ve hükümlülere yönelik neredeyse hiçbir eser bulunmamaktadır. Tutuklu ve hükümlüler dua kitabı ve özet bir namaz hocası gibi eserlere ihtiyaç duymaktadır. Bu eserlerin kapağında tutuklu ve hükümlülere yönelik olduğu belirtilmeli, Diyanet İşleri Başkanlığı beni önemsiyor imajı verilmeli, bu sayede kişinin dine-devlete olan bağlılığı ve güveni tesis edilmede dinî yayımlardan yararlanılmalıdır.

Dünyada cezaevlerindeki din eğitimiyle ilgili önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar bir komisyon kurularak incelenmeli, uygun din eğitimi örnekleri üzerine özgün çalışmaların ortaya çıkarılmasında faydalanılmalıdır.

Önemli gün ve haftalarda direkt Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hastane ve hapishane gibi kurumlarda yatmakta olan kişiler için basın ve yayın organları aracılığıyla bu günleri kutlanmalıdır.

Bu kurumlarda görev yapan kişiler Cezaevi Vaizi ve Cezaevi Öğreticileridir. Bu kişilerin yaptığı görev Diyanet İşleri Başkanlığı ve İl/İlçe Müftülükleri tarafından yeterince denetlenmemektedir. Yapılmakta olan görevler il müftülüklerince denetlenmelidir.

Cezaevlerinde görev yapmakta olan vaiz/vaizeler kesinlikle başka bir görevle görevlendirilmemelidir. Vaiz ve vaizeler haricinde görev yapan eğitimcileri de (aylık mutat toplantı gibi) cami ve cezaevi hizmeti dışında başka bir görevle görevlendirilmemelidir. Çünkü bu durum derslerin aksamasına, tutuklu ve hükümlülerin dersten soğumasına sebep olmaktadır.

Öğreticilerin nerelerde ders vermekte olduğu ilgili müftülükçe sorulmalı, ders verilen yer hususunda ilgili Ceza ve İnfaz Kurumuna protokole uyulması gerektiği belirtmelidir.

Ceza ve İnfaz Kurumlarında her mahkûm 3-5 kitap bulundurabilmektedir. Bu bakımdan mahkûmların Kur'an-ı Kerim'i ve mealini ayrı ayrı bulundurmaları zor olmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mealli Kur'an-ı Kerim'leri gözden geçirilerek, Arapça kısım daha çok büyütülmeli, Türkçe kısım sadece sağ veya sol yana alınmalı, (Arapça kısmın) alt tarafına meal yazılmayarak mevcut basımların dizaynı gözden geçirilmelidir.

Kutlu doğum haftası gibi önemli dini günlerde tutuklu ve hükümlülere özel Türkiye geneli şiir, hikaye, makale ve mektup yazma gibi yarışmalar düzenlenmeli, dereceye girenler (kitap, Kur'an-ı Kerim gibi) ödüllendirilerek teş-

---

maktadır. Fakat bu kurslar ilgili görevli cezaevlerinde derse başlamadan önce verilmeli, mümkünse iki yılda bir de görüş alışverişi yapılabilmesi için hizmet içi kurslar düzenlenmelidir.

vik edilmelidir. Biriken bu şiir, hikaye, mektup ve makale gibi etkinlikler ilerde seçilerek yayımlanabilir.<sup>32</sup>

Mahkûm ve tutukluların suçlarının (din ve irşad hizmeti verilen kişiler tarafından) sorulmaması yönünde uyarılarda bulunulmalıdır. Söylemek isterlerse de din eğitimcisi bunu engellemelidir. Çünkü suçlarını söyledikleri takdirde o konuda vaaz yapılması gerektiğinde konunun işlenmesinde sıkıntı çıkması muhtemeldir.

Tutuklu ve hükümlülerin suçlarını din görevlisi herhangi bir şekilde öğrenmişse, onlara suçlarıyla bakmaması, onları insan vasfıyla görmesi gerektiği gibi bilgileri, cezaevinde dikkat etmesi, uyması gereken kuralları ihtiva eden bir kitapçık hazırlanarak ilgili görevlilere dağıtılmalıdır.

Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki mahkûmlar bir nevi rahatlamak için derse gelmektedir. Bu sebeple eğitimci, din eğitimciliği yanında bir nevi PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) görevini de yerine getirmektedir. Bu noktanın ders veren kişi tarafından nerede, ne zaman, kime, nasıl konuşulacağı veya konuşmanın nerede bitirileceği iyi bir şekilde ayarlanmalıdır.

Cuma günü eğer ders yapılıyorsa, o haftaki cuma hutbesi muhakkak okunmalı, böylece mahkûmların dışarıyla bağlantı kurup, toplumsal hayatın içerisinde kendisini görebilmeleri sağlanmalıdır.

Yıllık, aylık ve günlük plan yaparak bir yıl sonucunda tutuklu ve hükümlülere neler öğretebileceği planlanmalıdır. Doğal olarak tutuklu ve hükümlüler bütün derslere iştirak edemeyebilir, bu şekilde bir plan hazırlanması hâlinde ise, katılım ve süreklilik daha çok olacaktır.

Mahkûmların dini sorularına karşı açıkça cevap verilmeli ama siyasi sorulara veya siyasi yöne kaçacak sorulardan uzak durulmalı, bu noktada vaiz/din eğitimcileri dikkatli davranmalıdır.

Çalışılmakta olan ceza ve infaz kurumlarındaki dinî kitaplar gözden geçirilmeli, uygun olmayan veya eksik olan kitaplar tespit edilmelidir.<sup>33</sup>

Kur'an-ı Kerim dersinde muhakkak okunan sayfanın meali, yer yer tefsiri anlatılmalıdır.

32 2011 yılı Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle Paşakapısı Ceza ve İnfaz Kurumunda Peygambere mektup yarışması düzenledik. Halen mahkûmlar arasında gelecek sene de düzenlenip düzenlenmeyeceği noktasında sorular gelmekte olup, yapılan etkinliğin çok beğenildiği mahkûmlar ve kurum idaresince tarafımıza bildirilmiştir.

33 Bu durum protokolda de belirtilmiş olup, ilgili yerlerde çalışmakta olan din görevlilerinin görevleri arasında yer almaktadır.

Mahkûmlara ders süresi içerisinde görev verdirilmemesi hususunda vaiz/ din eğitimsi idareyi uyarmalıdır. (Mutfak vb. görevler.)

Televizyonlarda mahkûmların ıslahına yönelik, topluma uyumlu olmasında etkili olacak programlar ve dizilere yer verilmelidir.

Kandil programları, cezaevlerinde de muhakkak gerçekleştirilmelidir. Programın akşam yapılması çoğu cezaevi için mümkün değildir. Her ne kadar konu ile alakalı tebliğlerde kandil programlarının akşam yapılması önerilse de bu uygulanabilir bir öneri olmamaktadır. Mesai saatleri içerisinde yapılması hem mahkûmlar, hem de program yapacak din görevlileri açısından daha uygundur.

Cezaevi vaizleri ve din görevlileri sadece dinî programlarda değil, diğer önemli gün ve haftalarda da program düzenlenmesi noktasında cezaevi eğitim birimine yardımcı olmalı, yapılacak programlardan eğitim uzmanlarından yardım almalıdır.<sup>34</sup>

Yerel yönetimler ceza ve infaz kurumlarını bir kültür merkezi olarak görmeli, tutuklu ve hükümlülere uygun programlar, etkinlikler düzenlemeli, sorumluluğunun bilincinde olmalıdır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bir kuruluşu olan İSMEK İstanbul'daki cezaevlerinde kurslar düzenlemektedir. Şu an Paşakapısı Ceza ve İnfaz Kurumunda 19 ayrı kurs bulunmaktadır.<sup>35</sup>

Ceza ve İnfaz Kurumları, yapılan protokollerde dersliklerin hazırlanması hususunu kendi üzerine görev ve sorumluluk olarak almıştır fakat derslikler halen istenilen seviyede değildir. Müftülükler bu konuda cezaevlerini uyarmalı, gerekli birimlere durumu bildirmelidir.

Ülkemizde tutuklu ve hükümlülerin sayısı artmakta fakat ceza ve infaz kurumlarındaki görevlilerin sayısı buna paralel artmamaktadır. Bu sayısal veriler göz önüne alınarak vaiz sayısı gerekli yerlerde artırılmalıdır.

Tutuklu ve hükümlü sayısının çok olduğu cezaevlerine vaizlerin yanında orada sürekli ders verecek Kur'an kursu ve din-ahlak bilgisi dersi verecek eğitmen atanmalıdır. Çünkü din görevlilerinin sayısal olarak büyük olan cezaevlerinde hitap edeceği kitle çok olduğu için bu durum ya asli görevlerinin aksamasına ya da cezaevi görevlerinin aksamasına sebep olacaktır. Bunun önlenmesi

34 Paşakapısı Ceza ve İnfaz Kurumunda sadece dinî programlar değil bunun yanı sıra tiyatro, şiir günü, konser hatta 30 Ağustos zafer bayramı gibi değişik konularda etkinlikler tarafımızca düzenlenip gerçekleştirilmiştir. Bu durum mahkûmlar açısından olduğu gibi idare ve çalışanlar açısından da benimsenmemizi kolaylaştırmış, çalışmalarımızın daha çok desteklenmesini sağlamasında etkili olduğu tarafımızca gözlemlenmiştir.

35 Üsküdar İlçe Belediyesi'yle yaptığımız görüşmeler sonucunda destek vereceklerine dair söz vermeleri sayesinde programlarımız daha çok renklenmiş olup, daha etkili programlar düzenlemekteyiz.

için vaizlerin haricinde Kur'an kursu eğitmeni de atanmasının derslerin verimli geçmesi için uygun olma ihtimali daha yüksektir.

Cezaevleri vaizleri arasında uygulamaların paylaşılmasını sağlayıcı ortak bir internet veri sistemi oluşturulmalıdır. Benzer özellikteki cezaevlerinde benzer din eğitimi ve irşad hizmeti bu sayede bilgi paylaşımı yapılarak yürütülebilir.

Cezaevi vaizi ve diğer görevliler, Adalet Bakanlığı'nın sosyal hizmetlerinden kendilerine kimlik kartı verilerek yararlanabilmeli, yerleşim yerlerine uzak olan cezaevlerine ulaşım konularında din görevlilerine yardımcı olunmalıdır.<sup>36</sup>

Tutuklu ve hükümlülere eğitici mahiyette dinî filmler izlettirilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı'nca dinî filmler tespit edilip cezaevleri kütüphanelerine o filmler hediye edilmelidir.

Tutuklu ve hükümlüler için ahlak kitapları yayımlanmalı, isteyenlere veya kurum kütüphanelerine hediye edilmelidir.

Cezaevlerinde etkili bir din ve irşad hizmetinin yapılabilmesi için bilinmesi gereken en önemli özelliklerden bir tanesi, cezaevi şartlarının bütüncül olarak ele alınmasıdır. Mahkemesi devam eden veya koğuşundan memnun olmayan vb. birçok sıkıntı çeken mahkûma ders vermek kolay değildir. Bu bütüncül durumun farkında olarak etkinlikler/dersler düzenlenmelidir.

Cezaevi sonrası hayatlarında tutuklu ve hükümlülerle, onlara ders veren din görevlileri telefonla veya zaman zaman yüz yüze görüşebilmelidir. Adalet Bakanlığı ile bu konu üzerinde düşünülerek din görevlileri aktif rol oynamalı, hapis sonrası yaşamda moral ve bilgi desteği devam ettirilmeli, kişiyi aynı suça düşürecek noktalardan sakındırılması noktasında din görevlilerinden yararlanılmalıdır. Bu durum yine Diyanet İşleri Başkanlığı-Adalet Bakanlığı ortak çalışmasıyla nasıl yapılacağı belirlenerek yapılmalıdır. Bu çalışma yapılırken Avrupa'daki ve ABD'deki örnek uygulamalar dikkate alınarak insanların mahkûmlara karşı ön yargılı davranmaları ve cezaevinden çıkan tutuklu ve hükümlülerin dışlanmaması için gerekli yardım sağlanmalıdır.<sup>37</sup>

## SONUÇ

Din, zaman ve mekân tanımadan ihtiyaç olarak insanın karşısına çıkmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması doğru kişi ve kurumlar vasıtasıyla olmadığı zaman kişiyi problemlili bir hayat anlayışının beklemesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu

36 Işık, Harun, Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi, sayı 12, 2010, s. 250-263.

37 Tobjorn Skardhamar and Kjetil Telle, Life After Prison, Discussion Papers No. 597, October 2009, Statistics Norway, Research Department, s. 21.

sebeple Diyanet İşleri Başkanlığına bu alanda oldukça önemli görevler düşmektedir. Çünkü insanların doğru ve güvenilir bilgiyi elde etmesi için, sosyal hayatın her yönüne dini ulaştırmak ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevidir. Bu sorumluluğunun bilincinde olan Başkanlığımız, her geçen gün hizmet kalitesini artırmak için gayret sarf etmektedir. Fakat şu apaçık bir gerçektir ki; istenilen seviyede bir hizmetin yapılabilmesi, bütün kişi ve kurumların taşın altına elini koymasıyla gerçekleşecektir. Yukarıdaki önerilerimizden de bu anlaşılabilir.

Cezaevlerinde uygulanmakta olan eğitim daha çok yetişkin eğitimi statüsüne girmektedir. Yetişkin eğitimi ise mahkûmların eğitimi gibi eğitim literatüründe yeni konulardandır. Cezaevlerindeki eğitimin henüz tam oturmamasının bir sebebinin de bu durum oluşturmaktadır. Cezaevlerinde uygulanan örnek uygulamaların ve önerilerin sempozyumlar gibi bilimsel alanda paylaşılması ise bu açıdan oldukça önem arz etmektedir.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

### **KAYNAKÇA**

Bardakoğlu, Ali, "Hapis" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yay., C. XVI, İstanbul 1997.

Bulut, Mehmet, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi, Diyanet İlmi Dergi, C. 35, Sayı 4, 1999.

Çelik, Şenol, XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu (1906-1920), Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Pamukkale Üniv. Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Yay., Denizli 2007.

Celep, Cevat, Halk Eğitimi, Anı Yayınevi, Ankara 2003.

Demirel, Fatmagül, Kastamonu Hapishaneleri, Üsküdar'a Kadar Kastamonu, YKY Yayınevi, 2008.

Demirel, Fatmagül, Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları, Hukuk ve Adalet Dergisi, Sayı 9, 2008.

Foucault, Michel, Hapishanenin Doğuşu, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınevi, Ankara 1992.

Işık, Harun, Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi, sayı 12, 2010.

Köylü, Mustafa, Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitimi Gerekli Kılan Nedenler, Yaşlılık Dönemi ve Problemleri Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

Kur'an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Kur'an-ı Kerim Meali, 2006.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.



Şen, Ömer, Osmanlı'da Mahkûm Olmak, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

Özdemir, Şuayp, Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 2, 2002.

TC Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Tasnifin Cinsi DH-MB:HPS, 1329:ZA16, Vesika 2, Dosya 85, Vesika No:6.

Tobjorn Skardhamar and Kjetil Telle, Life After Prison, Discussion Papers No. 597, Statistics Norway, Research Department, October 2009.

İnternet Kaynakları:

<http://www.cte.adalet.gov.tr/>, İstatistikler, 12.01. 2012.

Arcı, Müstakim, Parmaklıklar Arkasında Din Hizmeti: Cezaevi Din Hizmetlerinin Dünü, Bugünü, <http://www.dinvehayatdergisi.com/dinyazi12.html>, 12.11.2011.

<http://ekonomiturk.blogspot.com/2011/01/tutuklu-ve-hukumlu-says-ve-daglm.html>, 22.10.2011

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Bibliyografyası (1924-2009), [www.diyaret.gov.tr/yayin/y\\_bibliyografya.pdf](http://www.diyaret.gov.tr/yayin/y_bibliyografya.pdf),

Kalkan, Ersin, Tarihi Zindan Depo Oldu, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/07/19/224472.asp>, 22.10.2011.

Türkiye'deki Cezaevlerinde 105 Ülke'den İnsan Var, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=338423>, 31.08.2011.

Yusyfiye Nedir, <http://yusufiyeli.blogcu.com/yusufiye-nedir/1054765>, 08.11.2011.

Türkiye'de Cezaevlerinde Neler Oluyor, <http://nethaberci.com/sondakika-ekonomi-haberleri/turkiyede-cezaevlerinde-neler-oluyor-101987.html>

### 3. SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA VAAZ/DİNİ DANIŞMANLIK

Asude COŞKUNSEVER\*

#### GİRİŞ

Din; hayatımızın her alanını aydınlatan bir ışıktır. Bu ışığın, toplumun herkesinde hissedilir olması, vaizin sunduğu cami içi ve dışı din hizmetleri ile mümkündür. Modern dünyada vaaz sadece camilerde verilen bir hizmet değildir. Vaiz, kendisine yeni alanlar açarak hizmet üretendir.<sup>1</sup> Yetiştirme yurtları ile bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezindeki ergenlere dini danışmanlık ve rehberlik, vaizin cami dışı din hizmetlerinde önemli bir uygulama alanını oluşturmaktadır. Vaiz, toplumdaki herkesimi kucaklayan, bireylerin maddi ve manevi problemlerine rehberlik eden, hizmeti ayağa götürendir.

Duyan ve düşünen canlı bir varlık olarak her insan, günlük yaşantısında birçok problemle karşılaşmaktadır.<sup>2</sup> Ergenlik; insan hayatının en sorunlu ve sıkıntılı geçiş dönemidir. Bütün psiko-sosyal gelişim dönemleri içinde en kritik değişimler duygu, yargı ve tutumlarda; en keskin gelişmeler davranışlarda; en çarpıcı bocalamalar ergenlikte yaşanmaktadır.<sup>3</sup> Bu dönemde her şey karmaşık, birbirine girmiş buzlu bir cam gibidir. Fiziksel, zihinsel, cinsel, sosyal değişimin yaşandığı bu dönemde yaşanan sorunlar da (kimlik bunalımı, dini şüpheler vb) çeşitlidir.<sup>4</sup> Ergenlik “dini uyanış” ve “dini şüphe ve kararsızlıklar” dönemidir.<sup>5</sup>

\* Vaiz, Şanlıurfa.

1 Ali Bardakoğlu, 21.yy Türkiye'sinde Din ve Diyanet, DİB Yayınları, Derleyen Ömer Menekşe, 1. Baskı, 2010 Ankara, s. 79-80.

2 Hasan Tan, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Alkım Yay., 6. Baskı, 1992, s. 12.

3 Gülgören Ünlüoğlu, “Ergenliğin Psikopatolojisi”, Ergenlik Psikolojisi (içinde), (Ed.Bekir Onur), Hacettepe Taş Yay., 2. Baskı, Ankara 1987, s. 209.

4 Bkz., Selçuk Budak, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2000 s. 269; Severin Gerard, Ergenlik Çağının Tehlikeleri, Çocuk ve Aile Kitapları, Ankara 2000, s. 17.

5 Hayati Hökelekli, “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”, Din Öğretimi Dergisi, Ocak-Şubat, 1988, S. 14, s. 74; Naci Kula, Kimlik ve Din, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001 s. 38.

Yapılan araştırmalarda ergenlerin problemleri meslek-tahsil-gelecek, öğretim programıyla ilgili sorunlar, boş zaman faaliyeti, kişisel ve psikolojik ilişkiler, okul çalışmalarına uyum, sosyal ilişkiler, ahlak ve din, sevgi-cinsiyet-evlilik, ev-aile, para-iş-yaşam, sağlık-beden gelişimi problem alanları olarak tespit edilmiştir.<sup>6</sup> Gençlerin arzuları çok çeşitli, yaşamın dert ve sıkıntıları ise yoğun ve hızlıdır. Belirsizlikler ve karmaşıklıklar içinde değişen ve gelişen ergen, rotasını çizmekte zorlanmaktadır. Gençler belirsizliğin yarattığı kaygıdan kaçmak, denge ve uyuma kavuşmak ister.<sup>7</sup> Ergen, hayatına yön verecek değerleri araştırmakta, bir dünya görüşü geliştirmeye çalışmaktadır. Hayatın anlamı, kendisinin yeri ve rolü konusunda cevaplar aramaktadır.<sup>8</sup>

Gençlik çağı, gelişim dönemleri içinde en fazla rehberliğe ihtiyaç hissedildiği bir dönemdir. Yetiştirme yurdu ile bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde kalan gençler de genç nüfusumuzun bir bölümünü oluşturmaktadır. Yetiştirme Yurtları, 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır.

“Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi” duygusal, cinsel veya fiziksel istismara uğramış çocukların olumsuz yaşam deneyimlerinden kaynaklanan travma ve davranış bozukluklarını giderme amacıyla rehabilitasyon süreci tamamlanmaya kadar geçici süre bakım ve korunmalarının sağlandığı, bu süre içerisinde aile, yakın çevre ve toplum ile ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik çalışmaların yürütüldüğü kız ve erkek çocuklara yönelik ayrı ayrı yapılandırılan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır.<sup>9</sup>

Sosyal hizmet kurumlarında korunan gençlerin, ergenlik problemlerine ilave olarak yurtlarda kalmalarını gerektiren özel durumları vardır. Ayrıca yurtlarda bizzat yaşadıkları sorunlar da olabilmektedir. Gençlerin rehberlik ve dini danışmanlığa ihtiyaç duyduğu açıktır.<sup>10</sup>

Bilindiği üzere rehberlik, bireye kendini anlaması, çevredeki olanakları tanınması ve doğru tercihler yaparak kendini gerçekleştirebilmesi için yapılan sistematik ve profesyonel bir yardımdır.<sup>11</sup>

6 Şebnem Yücedağ, Ergenlik Dönemi Problemleri ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TN: 37083, İstanbul 1994, s. 84.

7 Hayati Hökelekli, Psikolojiye Giriş, Düşünce Yay., İstanbul 2009, s. 205.

8 Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, TDV. Yay., Ankara 1998, s. 266.

9 27.05.1983 Tarih ve 18059 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2828 sayılı SHÇEK Kanunu.

10 Orhan Demir, Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2004, s. 4.

11 Hasan Tan, a.g.e., s.20 ; Yıldız Kuzgun, Rehberlik ve Psikolojik Danışma, ÖSYM Yay., Ankara 1988, s. 5.

Dini danışmanlık (Pastoral Care), din görevlileri tarafından nihai anlam ve konular bağlamında sorun yaşayan bireylere yönelik ruh sağlığı sorunlarında onlara yardımcı olma, destekleme; rehberlik etme, kaygıyla baş etmeye çalışan kişilerde önleme, rahatlama veya kolaylaştırmayı hedefleyen yardım etme etkinliklerini içerir.<sup>12</sup>

İnsanı değerlendirirken biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi boyutlarını bir bütün olarak ele almak gerekir. Yetiştirme yurdu ile bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezindeki ergenlerin maddi ihtiyaçları olduğu kadar manevi ihtiyaçları da göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında 26 Ekim 2011 tarihinde işbirliği protokolü imzalandı. Protokolde;<sup>13</sup>

ç) Ailelerin parçalanmasına yol açan göç, boşanma, aile içi ihmal ve istismar, ebeveynlerin ölümü, ekonomik güçlükler, sağlık gibi nedenlerin aile fertleri, özellikle de çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini en az seviyeye indirmek, bu fertlerin toplumda sağlıklı ve başarılı bireyler olarak var olabilmelerini sağlamak üzere toplumsal bütünleşme, psiko-sosyal destek, eğitim ve istihdam konularında ihtiyaç duyulması hâlinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile kısa ve uzun vadede işbirliği yapmak ve ortaklaşa projeler hazırlamak.

d) Bakanlığın hizmet verdiği kadın, çocuk, genç, yaşlı, özürlü vatandaşlarımızın "Türk örf, âdet, inanç ve millî değerlerini sahiplenen, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünce ve Atatürk ilke ve inkılâplarını özümsemiş bireyler olmaları" amacıyla bilgilendirilmelerinde İlahiyat eğitimi almış, konusunda uzman personel görevlendirmek.

e) Ailelerin çocukları ile sağlıklı ilişki kurmaları, bakabilecekleri kadar çocuk sahibi olmaları, koruyucu ailelik, çocuk hakları, çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi, çocukların suça yöneltilmemeleri, çocukların sokakta çalıştırılmamaları, sokakta bekleyen tehlikeler, çocukların küçük yaşta evlendirilmemeleri, töre cinayetleri, kadının insan haklarının geliştirilmesi, kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi gibi konularda toplumda bilinç ve duyarlılığın artırılması amacıyla çeşitli faaliyetler yapmak.

f) Bakanlığa bağlı kuruluşlarda öncelikle millî ve dinî günler olmak üzere çeşitli zamanlarda ahlakî, dinî ve millî duyguları geliştirmeye yönelik ortak faaliyetler yapmak.

12 Üzeyir Ok, "İnanç Bakım Danışmanlığı ve Bir Model Geliştirme Denemesi", Manevi Sosyal Hizmetler (İçinde) Editör, Ali Seyyar, Rağbet Yay. , İstanbul 2008, s., 115.

13 26. 10. 2011 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü.

g) Başkanlık yayınlarının imkânlar ölçüsünde, Bakanlığa bağlı kuruluşlarda bulunan kütüphanelere ücretsiz olarak verilmesine yardımcı olmak. Bakanlık yayınlarının Başkanlığa ve ilgili birimlerine ücretsiz olarak verilmesine yardımcı olmak.

h) Protokolün amaçları doğrultusunda televizyon ve radyo programları yapmak; sosyo-kültürel içerikli kampanyalar açmak; konferans, panel, sempozyum, seminer vb. toplantılar düzenlemek.<sup>14</sup>

Bu bağlamda, yaşamın sıkıntıları ile örselenmiş bu gençlerin dini sorularına ve sorunlarına cevap vermek, onlara manevi destek olmak, vaizin önemli görevleri arasındadır.

Sosyal hizmet kurumlarında ergenlere din hizmeti verecek vaiz, bu gençlere acımak yerine onların "özel durumlarını" kabul etmesi ve neler yapabilirim sorusunu kendisine yöneltmesi gerekir. Vaizin, "hassas ergenlere" etkili hitap edebilmesi için onların psikolojilerini anlamaya çalışması ve uygun teknikler geliştirmesi önemlidir. Din görevlilerimizin sosyal hizmet kurumlarındaki muhataplarını daha yakından tanımaları, ihtiyaçlarını öğrenmeleri ve iyi bir hizmet sunabilmeleri için dairemiz İrşat Hizmetleri Müdürlüğü tarafından 22-26 Şubat 2010 tarihleri arasında Ankara'da bir seminer düzenlenmiştir. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 24-28 Ekim 2011 tarihleri arasında, sosyal hizmet kurumlarına göreve giden din görevlilerinin verimliliğini arttırmak üzere bir seminer düzenlenmiştir. Eğitim programında ergen psikolojisi, kurum altında kalan gençlerin psikolojisi, gençlerle iletişim, çocuk koruma kanunu, İslam'a göre çocuk hakları, çocuk ihmali ve istismarı, sosyal hizmet kurumlarında kalan çocuklara yönelik hizmet modelleri vb. konularda ilgili uzmanlar ve kurum çalışanları tarafından bilgiler verildi.

## **SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA ERGEN PSİKOLOJİSİ**

### **VAAZ / DİNİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK**

#### ***Güvensizlik (Temel Güven Problemi)-Güven ilişkisi oluşturmak ve çok mesaj vermek yerine aktif dinlemek***

Güven duygusunun temeli, bebeklik döneminde atılmaktadır. Özellikle 0-2 yaş temel güven duygusu için kritik dönemdir. Bebeklikte güven duygusu oluşumu, verilen yiyecek ve gösterilen sevginin niceliğine değil, niteliğine bağlıdır. Bebeğin bireysel gereksinimleri karşılanırken, güvenilmeye değer bir kişi

14 26. 10. 2011 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü.

olduğu hissettirilmelidir.<sup>15</sup> Bu dönemde bebeğe sevginin duygusal ve fiziksel hissettirilmesi gerekir. Annesi ile güvenli bağ kuran çocuk, dünyanın güvenilir olduğunu düşünmektedir.

Sosyal hizmet kurumlarında kalan ergenlerin, güven duygusu gereksinimi ebeveynleri tarafından yeterince karşılanmamıştır. Ebeveyni ile sağlıklı bağlanma gerçekleştirememiş ergenler, kendisine ve karşısındakine güvenmekte zorluk çekerler.<sup>16</sup> Vaiz için en önemli aşama, temel güven duygusu yeterince doyurulmamış bu gençlerle güven bağı oluşturmaktır. Bu gençlerle düzenli iletişim kurmak çok önemlidir. Çünkü “bir daha gelecek misin?” soruları ile sık karşılaşılmaktadır. Ergenle kurulacak ilişkinin ergen adına güvenli ilerlemesi için her çocuğun ihtiyacı olan bazı kurallar bu ilişkide de olmalıdır. Bu kuralların açık ve samimi bir şekilde gençle konuşulması gerekir. Ergenle ne sıklıkta görüşebileceğiniz, neler yapabileceğinizin paylaşımı önemlidir. İlk gidişte vaiz, “gidiş sıklığını gösteren bir takvim” götürebilir. Çünkü gençler, tutunacak dal aramakta ve güvenmek istemektedir. Ayrıca gençlere gerçekleştirilemeyecek vaatlerde bulunmanın onlarda hayal kırıklığı yaratacağı da unutulmamalıdır.

Kimlik duygusunun temelini, güven duygusu oluşturmaktadır.<sup>17</sup> Çocukluk döneminde güven duygusu gelişmemiş ergenler, kimlik bunalımı yaşayabilir. Güvensizlik, başkaları ile özdeşleşme kapasitesini de zedelemektedir.<sup>18</sup> Özellikle bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde kalan kız ergenlerin bazıları hamile olduğu için ergen ve kadın modeli arasında kalmakta ve kimlik karmaşası yaşamaktadır. Bu yüzden dini danışman, güvенеbilecekleri ve örnek alabilecekleri özdeşim modeli olmaya çalışmalıdır. Vaizin, gencin kendisiyle paylaştığı özel anıları ve başkalarıyla sırları paylaşmaması güven ilişkisini pekiştiren bir unsurdur.

İyi ve etkin dinleme; yaşadıklarını ve hissettiklerini ifade etmeye olanak tanıma, anlamaya çalışma ve sorunlarını paylaşma, kaybettikleri güven duygusunun pekiştirilmesinde sağlıklı bir yaklaşımdır.<sup>19</sup>

15 Erik Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, (çev. Bedirhan Üstün, Vedat Şar), Birey ve Toplum Yay., Ankara 1984, s. 6.

16 E., Rolf Muss, “Ergenlik Psikolojisinde Akımlar”, (çev. Meral Çileli), *Ergenlik Psikolojisi (içinde)*, (Ed. Bekir Onur), Hacettepe Taş Yay., 1987, s. 200.

17 Erik Erikson, a.g.e., s. 6.

18 E., Rolf Muss, a.g.m., s. 200.

19 Tamer Aker, *Psikososyal Travmaya Yaklaşım*, Bu kitap Temel Sağlık Hizmetlerinde Psikososyal Travmaya Yaklaşım Eğitim Programı (TREP) Kapsamında PAREM (Psikiyatrik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi) ve DABATEM (Davranış Bilimleri Araştırma ve Tedavi Merkezi) tarafından hazırlanmıştır., Mutlu Ofset, İstanbul 2000, s. 19.

Vaiz, gençlerle iletişimde önce onları dinlemeyi tercih etmelidir. Çok mesaj vermeye çalışmaktan çok, gencin "konuştuğu anı" kaçırmamak önemlidir. Onu aktif dinlemek, duygularını paylaştığımızı ona hissettirmek gerekir. Karşımızdaki dinlemek onun var olmasına saygı göstermektir.<sup>20</sup> Kendini ifade etmesini önemsemek, gence kendini özel ve değerli hissettirmektedir. Bu tutum, onu tanımaya imkân sağlar, iletişim engellerini ortadan kaldırır. Ergenlerden gelen sinyalleri önemsemediğimizde, onlara rehberlik etmek daha kolay hâle gelir.

Vaizin iletişim engeli, sosyal hizmet kurumunda kalan gençlere çok şey öğretme aceleciliği göstermesidir. Kişinin almaya hazır olduğu bilgileri, doğru zaman ve doğru ortamda vermek sağlıklı iletişimin temelini oluşturmaktadır.

### ***Motivasyon Problemi-Gençleri farklı aktiviteler ile motive etmek***

Bireyin davranışlarını belirleyen dinamik faktörler bütününe güdülenme (motivasyon) denir.<sup>21</sup> Sosyal hizmet kurumlarında kalan gençler genellikle zamanı değerlendirme konusunda tecrübesizdirler. Kurumda kalan gençlerin, öğrenme konusunda çok istekli olmadıkları gözlenmektedir.

Güdü; kişinin canlı varlığını sürdürmesi, çevresiyle uyum sağlaması, gelişmesi ve potansiyellerini ortaya koyabilmesi için tatmin etmek zorunda olduğu ihtiyaçları ve yerine getirmeyi bir mecburiyet olarak hissettiği isteklerini içerir.<sup>22</sup> Öncelikle öğrenecekleri konuyu öğrenme ihtiyacı hissetmelidirler. Bilgiyi aktarmadan önce, konuya motive etmek çok önemlidir. Bugün birlikte şunları öğreneceğiz, şu yarışmaları yapacağız, ödüller şunlar olacak şeklinde öncesinde onları heyecanlandırmak, farklı sorularla meraklarını uyandırmak konuya motive olmalarını sağlayabilir. İşleyeceğimiz konuyu zorunlu toplantı atmosferinden çıkarıp, sohbet ederken tecrübe paylaşımı şeklinde işlemek daha etkili olabilir.

Gençlerle yapılacak faaliyet seçimlerinde seçenek sunmak ve gencin tercih yapmasını desteklemek, kendisinin öneriler sunmasını teşvik etmek, bilgi alışverişinde bulunmak motivasyonlarını arttırabilir.

### ***Düşük Benlik Saygısı Sorunu-Gencin Kendini değerli hissetmesi için çaba göstermek***

Günümüzde ergenlerin, hiçbir şeyden tatmin olmadıkları gözlemlenmektedir.<sup>23</sup> Her şeyin hızla elde edildiği, hızla tüketilip hızla yerine yenisinin ko-

20 Gerard Egan, The Skilled Helper, A Problem - Mana.g.e.ment and Opportunity - Development Approach to Helping, Thomson, CA, 8.ed., 2002, s. 73.

21 Hayati Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, TDVY., Ankara 2003, s. 80.

22 Hayati Hökelekli, a.g.e., s. 80.

23 Sami Şener, Türkiye'de Gençlik Olayı, Timaş Yay., İstanbul 1991, s. 95.

nulduğu, hiçbir şeyin anlamının aranmadığı, her şeyin doyumsuzluk yarattığı tüketim çağının gençleri zor durumdadır. Bu çağın ergenine, her şey çok uzun, anlamsız, yararsız gelmektedir. Yaşamın kendisinden çalındığı duygusunu yememektedir. Tüketim çağı ergeni, ancak yeniyi tüketerek kendisini değerli ve önemli hissetmektedir.<sup>24</sup>

Ergenlik, benlik saygısının gelişimi açısından önemli bir dönemdir. Benlik saygısı; bireyin kendini algılamasını ve değerlendirmesini yansıtmaktadır.<sup>25</sup> Benlik saygısı, kişinin kendinden memnun olmasıdır. Kendini olumlu, değerli, beğenilmeye ve sevilmeye değer görmesidir. Bireyin bu duygularının gelişimi aileden ve kişilerden aldığı geri bildirimler ve gereksinimler ile beslenir. Bireysel gereksinimleri zamanında yeterli karşılanan birey, kendini önemli ve değerli hisseder. Bu durum bireyin kendisini ifade etme biçimine, alışkanlıklarına, çevresiyle etkileşimine yansır. Bu da en iyi anne tarafından gerçekleştirilmektedir. Annenin yokluğunda ya da çeşitli nedenlerle ailenin parçalandığı durumlarda benlik saygısının gelişimi olumsuz etkilenebilir.<sup>26</sup> Kurum altında kalan gençlerin bir kısmında benlik saygısının düşük olduğu gözlenmiştir. "Kendinizde sevdiğiniz 3 olumlu özelliği paylaşır mısınız?" sorusu yöneltilen bazı gençler, kendisinde sevdiği hiç olumlu özelliğinin olmadığını ifade etmiştir. Vaiz, ergenlerle tek tek tanışmalı, onlara isimleri ile hitap etmeli, onlara değerli olduklarını fiziksel ve duygusal hissettirmelidir. Gençlerin tercihlerinin dikkate alınması benlik saygılarını arttırmaktadır.

Benlik saygısı ile ilgili yapılan araştırmalarda, benlik saygısını olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörler; ailenin sosyo ekonomik durumu, anne babanın ilgisi, çocuğun kendini değerli ve önemli görmesi, anne babanın birlikte ya da ayrı olması ve kardeş sayısıdır.<sup>27</sup> Çetin'in yaptığı araştırmada yetiştirme yurdundaki ergenlerin benlik saygılarının diğer ergenlere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.<sup>28</sup>

Benlik saygısı düşük olan ergenlerin, hem kendilerine hem de başkalarına güveni azdır. Sosyal hizmet kurumlarında yaşayan ergenlerin düşüncelerini ifade etmekten çekindikleri gözlenmiştir. Ergenler, grup etkinliğine katılmaktan çok dinleyici olmayı ve yalnızlığı tercih etmektedirler. Gençleri konuya çekmek

24 Erdal Atabek, Erken Büyüyen Çocuklar, Altın Kitapları, 2002, s. 119.

25 Hayati Hökelekli, Psikolojiye Giriş, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2008, s. 172.

26 Hacer Çetin, Yetiştirme Yurdundaki Adölesanların Benlik Saygıları ve Psikolojik Belirtileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2004, s. 13.

27 Hacer Çetin, at., s. 13.

28 Hacer Çetin, at., Ankara 2004, s. 81.



için sorular sorarak, düşüncelerini ifade etmek için cesaretlendirmek, grup çalışmasına dâhil etmek önemlidir. Vaiz, din hizmeti verirken aktif bir iletişim içinde bilgilerini paylaşmalıdır. Gençlere, yapabilecekleri sorumluluklar verecek onların benlik saygılarını yükselten etkinlikler oluşturulmalıdır. Ergenin iyi yaptığı şeylerin, güçlü yanlarının vurgulanması ve daha iyi yapabilecekleri konusunda yol gösterilmesi olumlu benlik saygısını geliştirmede etkilidir. Kıyas ve eleştiriden kaçınmak gerekir.

### ***Şiddetli Suçluluk Duygusu Sorunu-Tövbe konusunda gençleri bilgilendirmek***

Suçluluk duygusu, kişinin ulaşmak istediği ideal ben'î belirleyen yetiştiği toplumun norm ve değerleri ile kendisini çatışma hâlinde hissettiği psikolojik durumdur. Suçluluk duygusunu doğuran iki kaynak cinsellik güdüsünün yol açtığı bazı ahlaki sorunlar, hayatta bencillik ve diğerkamalık arasında yaşadıkları çatışmadır.<sup>29</sup>

Özellikle bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde cinsel istismara uğrayan gençlerin daha yoğun suçluluk duygusu yaşadığı bilinmektedir. Bu tip vakialarda gençler, zinakar kadının cennete girip giremeyeceği, neden ben? vb. soruları yöneltmektedirler. Tövbe konusu Allah'ın rahmetinin genişliği vurgulanarak anlatılmalıdır. Tövbenin insanın yaşamında yepyeni bir sayfa açtığı, Allah'ın bizi rahmeti ile kuşattığı, önemli olanın hataları tekrarlamamak için gayret göstermek olduğu vurgulanmalıdır. Bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde kalan gençlerin bileklerinde kesik izleri bulunduğu gözlemlendi. Gençler, suçluluk duygusunu çok yoğun yaşadıkları için bedenlerine zarar verdiklerini ve çoğu zaman bunu fiziksel olarak hissetmediklerini ifade etmektedirler. Özellikle emanet konusu gençlerle çok boyutlu işlenmelidir. Vücudumuzun, yaşamımızın emanet olduğu görsel materyaller kullanılarak anlatılabilir.

Suçluluk ve günahkarlık duygusunun olumlu ve olumsuz çift yönlü etkisi söz konusudur. Şiddetli suçluluk ve günahkarlık duygusu, tevbe ve pişmanlığa karşı ümitsizliğe, duygusuzluğa, duyarsızlığa hatta ahlaki ve dini değerleri hiçe saymaya bile yol açabilir.<sup>30</sup>

### ***Dikkat Dağınıklığı Sorunu-Konu Anlatımında Farklı Sunumlara Yer Vermek***

Bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde kalan ergenlerin çoğu fiziksel, duygusal, cinsel istismardan dolayı yaşadıkları travma için psikolojik tedavi sürecinde ilaç kullanmaktadırlar. Bu nedenle, dikkat dağınıklığı ve konsantrasyon

29 Hayati Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s. 104.

30 Hökelekli, a.g.e., s. 106.

problemi yaşamaktadırlar. Bir konu üzerinde sohbet ederken, konuyla ilgili olmayan sorular sorarak, yaşadıkları olumsuzluklara döndükleri gözlenmektedir.

Dine olan ihtiyaç ve yönelim varoluşsal bir ihtiyaçtır. Kurumda kalan gençlere sunulacak din hizmetinin belli bir usul ve ölçüde olması, bu alanda keyfiliğin olmaması gerekir.<sup>31</sup> Günümüzde güncel bilgi ve teknolojik imkânlar ile donanma vazgeçilmezdir. Bilgi, bilişim teknolojisi ile bir sistem içinde etkin olarak aktarılabilir. Gençlerin psikolojilerine uygun konulardan oluşan yazılı ve görsel materyallerin oluşturulması çok önemlidir. Konuların görsel materyallerle, slayt ve kısa filmler ile sunumu, gençlerin dikkatlerini çekmede etkili olmaktadır.

Vaiz, gençlerle edebiyat, ebru, hat gibi sanatsal etkinlikleri paylaşarak onların incinmiş ruhlarına yeni pencereler açabilir.

### 3. SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA ÇALIŞACAK VAİZLERİN DİKKATE ALMASI GEREKEN İLKELER

1. Samimiyet ve içtenlik: Gençlerin sorunlarını dinlerken samimi olunmalıdır. Onlara içtenlikle davranıp, yaşadığını anlattığını gence hissettirmek önemlidir. Gencin anlattıklarına, gereksiz müdahaleler ve yorumlar yapılmamalıdır. Dini danışman, bu noktada duracağı noktayı ve sınırlarını çok iyi bilmelidir.

2. Sabırlı olmak: Dikkat dağınıklığı yaşayan, aile ortamında yetişmemiş bu gençler, zaman zaman argo kelimeleri kullanmakta ya da çabuk sıkılmaktadırlar. Dini danışman, sabırlı olmalı, farklı aktiviteler ile onların ilgilerini canlı tutmalıdır. Rehberlik, sabır isteyen uzun bir yolculuktur. Dini danışman, kendisini kötü hissettiği ve moralinin bozuk olduğu zamanlarda sosyal hizmet kurumlarına gitmemeye özen göstermelidir.

3. Muhatabı tanımak: Muhatabı tanımak, hedef kitlenin özelliklerini ve ihtiyaçlarını bilmek hitap etmede temel unsurdur.<sup>32</sup> Sosyal hizmet kurumlarında çalışan vaiz, yetiştirme yurdundaki gencin psikolojisini anlamak için ilgili kitapları okumalıdır. Vaiz, iyi bir gözlemci olmalıdır. İyi bir gözlem için her genç için gözlem kaydı tutulabilir. Gözlem kayıtları, ergenlerin gelişim seyrini takip etmede ve uygun metotlar geliştirmede yardımcı olmaktadır. Bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde çalışacak vaiz, travma yaşamış gençlere nasıl davranacağını öğrenmek için travma eğitimi almalıdır.

31 Ali Bardakoğlu, 21.yy Türkiye'sinde Din ve Diyanet, DİB Yayınları, Derleyen Ömer Menekşe, 1. Baskı, 2010 Ankara, s. 80.

32 Mustafa Köylü, Psiko - Sosyal Açından Dini İletişim, Ankara 2003, s. 160.

4. Konu ve Etkinlik Planı Oluşturmak: Vaiz, sosyal hizmet kurumlarına gitmeden önce gençlerin psikolojilerine ve yaşlarına uygun bir müfredat ve etkinlik planı oluşturmalıdır. Planı oluştururken, öğrencilerin hangi konularda ilgileri olduğunu öğrenmek için bir ihtiyaç analizi yapılabilir. Etkili bir çalışma için ekip çalışması önemlidir. Plan ve etkinliklerin oluşturulmasında, kurumda çalışan psikolog ve grup öğretmenleri ile istişarelerde bulunarak ortak bir proje üretilmelidir.

5. Sade ve anlaşılır dil kullanmak: Yeni bir üslupla, ergen dili kullanılarak gençlere daha kolay ulaşılabilir.

6. Uygun seviye grupları oluşturmak: Sosyal hizmet kurumlarında kalan ergenler, farklı yaş ve seviye gruplarından oluşmaktadır. En önemli sorunlardan biri de farklı yaş grubundaki gençlere hitap etmektir. Yapılabiliyorsa yaş gruplarına göre grup çalışmasının yapılması, sunulan din hizmetinin daha net ve kolay ulaşmasını sağlayacaktır. Aksi takdirde 13 yaşındaki çocuk ve 18 yaşında hatta 21 yaşında hâlâ kurum altında korunmaya alınmış gençlere aynı anda hitap etmek zorunda kalınmakta ve her yaşın ilgisini canlı tutmakta zorlanılmaktadır.

7. Uygun ortamı oluşturmak: Sosyal hizmet kurumlarında din hizmeti veren vaizin karşılaştığı sorunlardan biri de, dini bilgiler verecek alanın çok uygun olmamasıdır. Genellikle din görevlisine, çalışma yapması için gençlerin televizyon seyrettikleri tv. ve dinlenme odaları verilmektedir. Genç, televizyon ve vaaz arasında ikilem yaşamakta ve konuya konsantre olmakta zorluk çekebilmektedir. Gençlerin ruhlarını açabilecekleri, rahatlayabilecekleri ve görsel materyallerin kullanılabilirdiği bir etüt ortamının oluşturulması verimliliği arttırabilir.

8. Olumsuz davranışlarına, olumlu yaklaşımla rehberlik etmek: Kurumda kalan gençlerin, birbirlerine çok müdahale ettikleri bilinmektedir. Sık sık sohbeti bölmektedirler. Bu noktada, olumsuz davranışın nedenini anlamaya çalışmak önemlidir. Birebir konuşmak etkili olabilir. Sosyal hizmet kurumlarında kalan ergenler için paket çözümler yoktur. Genellikle çözümler bireyseldir. Dini danışman, gençlerin yardım istemesini beklemeli, aceleci davranmamalıdır.

9. Kolaylığı ve müjdelemeyi tercih etmek:<sup>33</sup> Vaiz, gençlere "günah" kavramını ifade ederken dikkatli olmalıdır. Travma yaşayan ergenlerin, özellikle cenneti öğrenmek istedikleri gözlenmiştir. Allah beni affeder mi, bu günah mıdır vb. soruları sık sormaktadırlar. Gençler korkutulmamalı, müjdeleyici bir üslupla, cennete girmek için yaşamlarında neler yapabilecekleri anlatılmalıdır.

33 Ali Bardakoğlu, 21.yy Türkiye'sinde Din ve Diyanet, DİB Yayınları, Derleyen Ömer Menekşe, 1. Baskı, 2010 Ankara, s. 83 - 84.

10. Sevgi ve empati kurmak: Sosyal hizmet kurumlarında çalışan vaizin beslediği iki önemli kaynak sevgi ve empatidir. Onları anlayabilmek için empati kurmak hizmeti verirken nasıl davranacağımızı kolaylaştıran bir tekniktir.

11. Özdeşim modeli olmak: Ergen, "kendini bulma ve kendi olma savaşı" vermektedir.<sup>34</sup> Bu evrede, ergen kim olduğunu, neye değer verip inanacağını, amaçlarını bulmaya çalışır. Çevresinde daima "onun gibi olmak" istediği kişiler (özdeşim modelleri) arar.<sup>35</sup> Özdeşim; bireyin kendisini bir başkası ile aynileştirmesi, ona benzetmesidir.<sup>36</sup> Ergen, özdeşim modelleri vasıtasıyla olgunluk kazanmaktadır.<sup>37</sup>

Hz. Peygamber (s.a.s.), ahlak öğretene değil, ahlak üreten olarak bilinmektedir. O sadece güzel ahlakı anlatmamış, güzel ahlakı yaşayarak bize göstermiştir.<sup>38</sup> Sosyal Hizmet kurumlarına giden vaiz, gençlere olumlu davranışları ile model olabilmelidir. Ergenin dini danışmanın şahsında doğruluk, söz - davranış bütünlüğünü ete kemiğe bürünmüş şekilde görmesi, saatlerce aktarılan bilgi aktarımından daha etkilidir. Vaiz, sözden çok hâl ile gencin hayatını anlamlandırmasına rehberlik etmelidir.

#### 4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet kurumlarında din hizmeti verecek görevlilerin yetiştirilmesi için İlahiyat fakültelerinde; din psikolojisi, din eğitimi, pastoral psikoloji, dini danışmanlık ve travma eğitiminin verildiği din hizmetleri bölümleri açılmalıdır.

Vaizin bir alanda ihtisaslaşması, o alanda kendini yetiştirmesi önemlidir. Devamlı olarak sosyal hizmet kurumlarında çalışan, bu konuda yüksek lisans, doktora yapmış, hizmet içi eğitimle desteklenmiş uzman kişilere dini danışman olarak kadro verilmesi gerekir.

Yetiştirme yurtları ile bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezleri için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bir fon oluşturulmalı ve gençlerin yaşlarına uygun dini yayınlardan oluşan bir kütüphane kurulmalıdır.

34 Adnan Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 5.Baskı, İstanbul 2002 s. 94; Erdal Atabek, Erken Büyüyen Çocuklar, s. 60.

35 Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 24. Baskı, İstanbul 2003, s. 277.

36 Akif Kılavuz, Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi (içinde), (Ed. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yay., 2002, s. 210.

37 Antoine Vergote, Ergenlikte Din, (çev. Erdoğan Fırat), A.Ü.İ.F., C. XXIV, 1981, s.585; Özcan Köknel, Kimliğini Arayan Gençliğimiz, Altın Kitapları, İstanbul 2001, s. 202.

38 Ali Bardakoğlu, a.g.e., s. 152.

Yetiştirme yurtları ile bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezinde kalan ergenler için kurum içinde hizmet verebilen Kur'an kursları açılabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kurum altında kalan gençlerin psikolojilerine uygun dini yayın ve görsel materyaller oluşturulmalıdır.

Kurumlar arası işbirliği çerçevesinde, gençlere tarihimizi ve kültürümüzü tanıtan geziler düzenlenebilir ve gençlerin sosyalleşmesine katkıda bulunulabilir.

Vaiz, kurumun fiziki şartları uygunsa gençlerle sohbet edebileceği, teknolojik imkânları kullanabileceği bir etüd odası oluşturulmalıdır. Bu etüd odasında gençlerle hadis köşesi, fıkıh köşesi vb. çalışmalar yapılabilir.

Dini danışman, gençlerin kendilerini ifade etmelerini sağlayacak, benlik saygılarını yükseltecek tiyatro, hadis, kitap okuma, ebru, hat gibi kulüpler oluşturabilir. Kur'an-ı Kerim öğrenme, hadis ezberleme ve bilgi yarışmaları düzenleyebilir. Gençleri teşvik etmek için başarılı olanları umre hediyesi ile ödüllendirebilir.

Sosyal hizmet kurumlarında Mevlana, Yunus Emre gibi önemli şahsiyetlerin yaşam biçimlerini tanıtan özel anma programları düzenlenebilir.

Din hizmeti veren vaiz, dışarıdan okuyan ve okula giden öğrencilerin derslerine yardımcı olmak için üniversite öğrencileri ile işbirliği içinde, kurumda çeşitli ortak projeler üretebilir. Dini danışmanın, bu organizasyonlara öncülük etmesi önemlidir.

Vaiz, hitap ettiği kitleleri koruyucu aile olma konusunda bilgilendirebilir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir yetimin başını okşamayı o yetimin başındaki tüy sayısınca sevap vesilesi saymıştır.<sup>39</sup> Yetimin başını okşamak, ona sahip çıkabilmek, ona aile mutluluğunu yaşatmak en büyük ibadettir. Vaiz, sosyal hizmet kurumlarında aile eğitiminden uzak yetişen gençlere, koruyucu aile bulmada yardımcı olabilir.

Sosyal hizmet kurumlarında çalışan vaizlere, senenin belli zamanlarında çalışmalarını paylaşmaları ve ortak projeler üretebilmeleri için istişare toplantıları düzenlenebilir. Hizmet içi eğitim seminerlerinde, atölye çalışmaları yapılması ve uygulama örneklerinin paylaşılması yararlı olabilir.

39 Ahmed b. Hanbel, Müsned V, 250.

## 4. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA İRŞAT HİZMETLERİNDE YENİ BİR ALAN: DİNİ DANIŞMANLIK -TÜRKİYE VE İNGİLTERE ÖRNEĞİ

Fatma Yüksel ÇAMUR\*

Dinî danışmanlık, ülkemizde çok yeni bir hizmet alanı, Türkçemizde de yeni telaffuz edilmeye başlayan bir kavramdır. Dolayısıyla üzerinde ittifak edilmiş bir tanımdan bahsetmek henüz mümkün görünmemektedir. İngilizce'deki en yakın karşılığı olan "pastoral counselling" kavramını inceleyecek olursak, konunun dini ve bilimsel iki ayağıyla karşılaşırız: 'Pastoral' kavramı, Hristiyan teolojisinde 'Kilise'ye mensup din adamlarınca icra edilen faaliyet' anlamına gelmekte ve bu yönüyle kaynağını Hristiyanlıktan ve kilise hiyerarşisinden almaktadır. Danışmanlık ve rehberlik anlamına gelen 'counselling' kelimesi ise, birey, aile ve diğer sosyal grupların ruh ve beden sağlığı, eğitim ve kariyer konularındaki hedeflerini gerçekleştirmeyi sağlayan bir profesyonel ilişki biçimi<sup>1</sup> ve sistematik bir uzman yardımını ifade eder.<sup>2</sup> 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan danışmanlık mesleği, büyük ölçüde modern psikolojiden beslenir ve hiyerarşik olmayan, eş düzeyde ve yönlendirici bir ilişki biçimini öngörür. Dinî danışmanlık ise bu iki yönüyle, tek başlarına üstesinden gelemedikleri problemlerle karşılaşan bireyleri dinin kaynak ve verileri doğrultusunda iyileştirme, destekleme, onlara rehberlik etme ve kendileri ile barışık olmalarını sağlama gibi yardım ve hizmetleri kapsayan bir kavramdır.<sup>3</sup> Bu kavram her ne kadar Hristiyan kökenli olsa da, günümüzdeki şekil ve muhtevasıyla, hangi din veya inanca mensup olursa olsun manevi desteğe ihtiyaç duyan bireylere, uzman kişilerce sağlanan yardımı kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

\* Vaiz, Ankara.

1 <http://www.counseling.org/20-20/definition.aspx>

2 <http://www.usq.edu.au/student-services/counselling/whatiscounselling>

3 Lartey, Emmanuel Yartekwei, In Living Color: an Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling (2nd edition), London & New York: Jessica Kingsley Publishers, 2003, s. 21

## TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DİNİ DANIŞMANLIK

Dinî danışmanlığın kurumsal bir hizmet alanı olarak ortaya çıkışı, Reform hareketleri ve Sanayi Devrimi'nin Batı Avrupa ülkelerinin sosyal dokusu ve dini kurumların yapılanması üzerinde yaptığı değişimle doğrudan alakalıdır. Yaklaşık 200 yıl öncesine kadar kilise, bu ülkelerdeki sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin hem yöneticisi, hem de hizmet vereni idi. Reform hareketleri sonrasında bu hizmetlerin büyük ölçüde laik organizasyonlara devredilmesi, kiliseyi buralardaki görevlerini yeniden tanımlamaya ve kendi yönetimi altında olmayan kurumlarla işbirliği yapmaya sevk etti. Öte yandan Sanayi Devrimi ile birlikte hızla şehirleşen bu ülkelerde, varoşlarda gitgide artan fakir nüfusun sosyal sorunları, Hristiyan din adamlarını kilise eksenli hizmetlerden çok, insanların sorunları ile birebir ilgilenme imkânı sağlayacak sosyal içerikli yeni hizmet yöntemleri ihdas etmeye sevk etti.<sup>4</sup> Kuşkusuz ki bu alandaki profesyonelleşme eğilimi sadece yöntemi değil, muhtevayı da değiştirdi. O döneme kadar pratik bir uygulama alanı olarak görülen manevi yardım hizmetleri "Pastoral Teoloji" adı altında akademik bir disiplin çerçevesinde ele alındı.<sup>5</sup> Bununla birlikte manevi yardım hizmetlerindeki köklü değişiklik, 20. yüzyılda davranış bilimlerindeki baş döndürücü gelişme ile meydana geldi. Seküler kurumlarda doğrudan bireyi muhatap alan dinî danışmanlık hizmetleri için klasik dinî öğretinin yerine bilimsel bilginin merkeze alındığı bir söylem geliştirildi<sup>6</sup> ve 'Klinik Pastoral Eğitim' adı altında sistematize edildi.<sup>7</sup>

Hristiyan Batı tecrübesi içerisinde ortaya çıkmış bir kavram olmakla beraber, dinî danışmanlık bir hizmet alanı olarak İslam kültüründe de vardır. Geleceğimizde klasik eğitim kurumlarının yanında faaliyet gösteren tasavvufi yapılanmaların, imamların ve hatta muskacıların bu fonksiyonu üstlendikleri kabul edilir.<sup>8</sup> Burada mahalle imamlarının rolü üzerinde özellikle durmamız gerekir: Osmanlı idari yapılanması içerisinde mahalle imamları, mahallenin resmi sorumlusu kabul edilirdi. Mahalleyi ilgilendiren her türlü hizmetin imza ve mühür yetkisine sahip olmaları hasebiyle imamlar, nikâh kıyar, doğum, ölüm, evlilik, boşanma vb. nüfus kayıtlarını tutar, mahalledeki ihtiyaç sahipleriyle, yaşlılar, özürlüler gibi özel durumu olan kimselerle ilgili defterleri tanzim ederlerdi. Ma-

4 Cornick, David, "Post-Enlightenment Pastoral Care: into the Twentieth Century", A History of Pastoral Care, (ed. G. R. Evans), Cromwell Press, London-Newyork 2000, s. 364-365.

5 İngiltere'de Pastoral Teoloji'nin üniversitelerde ders olarak okutulması, ilk defa 1842'de Oxford Üniversitesi'nde başlatılmıştır. Cornick, *Post-Enlightenment Pastoral Care*, s. 372.

6 Bunting, Ian, "Pastoral Care at the end of the Twentieth Century", A History of Pastoral Care, (ed. G. R. Evans), Cromwell Press, London-Newyork, 2000, s. 387-388.

7 Cornick, *Post-Enlightenment Pastoral Care*, s. 374-375.

8 Altaş, Nurullah, "Dinî Danışmanlığın Teorik Temelleri", AÜİFD, Ankara 1999, c. 41, s. 327.

hallengin yardım sandığı üzerindeki tasarruf yetkisine sahip olan imamlar, çocukların eğitime devamının sağlanmasıyla da sorumluydu. Bu denli geniş yetki ve sorumluluğa sahip olan mahalle imamları, mahalleli nezdindeki saygınlıkları gereği anlaşmazlıkların çözümü noktasında ilk müracaat merciiydi. Arşiv belgeleri, gerek aile içerisinde, gerekse komşular arasında ihtilaf çıktığında mahkmeden önce imama gidildiğini, taraflar arasında sulh sağlandığı takdirde imamın mühürünü taşıyan bir anlaşma belgesi tanzim edildiğini göstermektedir.<sup>9</sup>

İmamların görev bölgesindeki insanların her türlü sorunu ile ilgilenmesini sağlayan mahalle yapısının değişmesi, onların yetki ve sorumluluklarını daraltmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde mahallenin yönetiminin muhtarlara devredilmesi ile birlikte imamların idari yetkileri sınırlandırılmış ancak halk nezdindeki değeri ve saygınlıkları devam etmiştir. İmparatorluğun son yıllarındaki çalkantıların sosyal dokuyu derinden değiştirmesiyle etkinlikleri günden güne azalmış, bu husus imamlar arasında "elimizde bir gassallık hizmeti kaldı" şikâyetlerine yol açmıştır.<sup>10</sup> Cumhuriyet dönemindeki köklü değişimler din görevlilerini sosyal hayat içerisinde âdeta "görünmez" hâle getirse de, imamlar hâlâ halk nezdinde itibarlıdır. Ancak hızlı ve düzensiz şehirleşmeyle beraber mahalle yapısının çözülmesi, imamın hizmet bölgesinde yaşayan insanlarla irtibatının ve dolayısıyla sorun çözücü rolünün belirsizleşmesini beraberinde getirmiştir. Bu tablo Müslüman bireyleri, manevi yardım ihtiyacını karşılamak üzere başka mecralara yönlendirmiştir.

## MODERNİTE SONRASINDA İSLAM DÜNYASINDA DİN GÖREVLİSİ ROLÜNDEKİ DARALMA

Hristiyan Batı ve Türkiye tecrübelerini bir arada değerlendirdiğimizde, her iki örnekte de sosyal ve kamusal hayatta yaşanan köklü değişikliklerin sosyal alandaki din hizmetlerini farklı mecralara sevk ettiğini görürüz. Batı Avrupa'da kilise, devlet kurumlarının laikleşmesi ile birlikte yapılanmasını değiştirmiş, laik kurumlarla işbirliğine giderek kendisine yeni görev alanları ve ona uygun bir yöntem ve söylem belirlemiştir. Buna mukabil ülkemizdeki dini kurumlar, uzun yıllar boyunca hem resmi statü hem de hizmet sahası itibarıyla son derece sınırlı tutulmuş, din görevlilerinin sosyal alandaki etkinlikleri; özellikle de "çözüm mercii olma" rolü geleneksel sosyal doku muhafaza edildiği ölçüde baki kalmıştır. Bu durum hem irşad hizmetlerinin cami dışında icrasını, hem de bu alanda yeni yöntem ve söylemler geliştirme imkânını daraltmıştır.

9 Beydilli, Kemal, Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001, s. 8-11.

10 Beydilli, Osmanlı Döneminde İmamlar, s. 69.



Modern dönemde Müslüman din görevlisinin çözüm mercii olma rolündeki daralma ve belirsizleşme sadece Türkiye'ye has bir durum değildir. İslam dünyasının hemen her yerinde kurumsal yapılanmanın ve sosyal dokunun değişmesi, bireylerin algı dünyalarındaki değişimleri beraberinde getirmiş, bu değişimin şiddeti ve yoğunluğu nisbetinde din hizmetlerinde yeni alanlara ihtiyaç hâsıl olmuştur. Tebliğimizde mukayeseli olarak ele alacağımız İngiltere ve Türkiye örneklerinde de tarihsel ve sosyolojik açılardan büyük farklılıklar içeren iki Müslüman topluluğun, aynı dönemde benzer sebeplerden ötürü modern dinî danışmanlık modelini geliştirmeye başladığı açıkça görülmektedir.

## **KÜRESEL DÜNYADA MÜSLÜMANLARIN DİN ALGILARINDAKİ DEĞİŞİM VE BUNUN DİN HİZMETİNE ETKİLERİ**

Türkiye, hem arka planında Osmanlı'nın kültürel ve kurumsal tecrübesini barındırması hem de laik devlet sistemi içerisinde yapılanması yönüyle İslam ülkeleri arasında benzeri olmayan bir din hizmetleri modeline sahiptir. Ülkemizde nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandır ve bireylerin dindarlık anlayışı ne olursa olsun İslam, hâkim kültür olarak toplumun geniş kesimlerince benimsenmektedir. Buna mukabil İngiltere'de Müslümanların hatırı sayılır bir topluluk oluşturmasının ve İslam'ın bir vakia olarak ülke gündemine gelmesinin mazisi yaklaşık 60 yıldan ibarettir. İngiltere'deki Müslümanlar Hristiyanlık'ın hâkim kültür, Anglikan Kilisesi'nin de devletin kurumsal yapısının bir parçası olduğu<sup>11</sup>, buna rağmen sekülerizmin toplumun geniş kesimlerince benimsendiği bir ülkede azınlık olarak yaşamaktadır. Bütün bu farklılıklara rağmen, küreselleşme ile birlikte modernitenin etkilerinin daha yaygın bir şekilde hissedilmesi, her iki ülkedeki Müslümanları dini değerleri bireylerin hayatına daha etkin bir şekilde iletecek din hizmeti alanları arayışına sevk etmiştir.

Hem Türkiye, hem de İngiltere'deki Müslümanların yaşam tarzını etkileyen küresel faktörlerden ilki, göç olgusudur. Türkiye'de köyden kente, İngiltere'de ise anavatandan bir Hristiyan Batı ülkesine göç, geleneksel İslami kültürde yetişmiş yahut da kökenleri oraya dayanan Müslüman bireyleri, dini ya da din algısı, yaşam tarzı ve dünya görüşü farklı insanlarla bir arada yaşama durumunda bırakmıştır. Bu durumda Müslüman birey, yetiştiği dünyanın değerleri ile içinde yaşadığı dünyanın değerleri arasında kalmış, hayatın farklı alanlarında

11 Kraliçe'nin lideri olduğu ve idarecilerini tayin ettiği Anglikan Kilisesi, İngiltere'de milli kilise olarak kabul edilmektedir. Kilise'nin 26 üyesi Parlamento'da temsil edilmekte, buna mukabil Parlamento da Kilise'nin organizasyonu üzerinde söz sahibi olmaktadır. Her ne kadar devletle iç içe geçmiş olsa da Kilise, devletten maddi yardım almadan kendi finansmanını kendisi üstlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Oakland, John, British Civilisation: An Introduction (4th edition), London: Routledge 1998, s. 303-308.

farklı davranış biçimleri sergilemiştir. Öte yandan bire bir insan ilişkilerine dayalı sosyal dokunun değişip yerini dolaylı insan ilişkilerine bırakması, sorunlarla karşılaşan bireyleri geleneksel ilişki biçimlerinin manevi destek açısından da mahrum bırakmıştır.<sup>12</sup> Bu problem en fazla aile içi sorunların çözümünde kendini hissettirmektedir: Aile büyüklerinin geleneksel hakem rolü, ailevi sorunların çözümünde doğru bir şekilde icra edilememektedir ve günümüz ilişki biçimleri içerisinde bir önceki neslin sahip olduğu tecrübe ve bilgelikten nasıl istifade edileceği sorusuna tatmin edici ve uygulanabilir bir cevap henüz verilememiştir. Bu noktada profesyonel manevi yardım elzem hâle gelmekte, dini değerleri bireyin hayatını her yönüyle kucaklayacak şekilde sunan bir din hizmeti modeli ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Çoğulculuk ve çoğul inançlılık da her iki ülkedeki Müslümanların din algısına etki eden faktörlerdendir. Göç ve şehirleşme, bir yandan geleneksel bağların zayıflamasını, diğer yandan bireylerin aidiyet arayışına girmesini beraberinde getirmiştir. Modernliğin tek tipleştirici baskısına karşı etnik, dinî ve mezhebi kimliklerin ön plana çıkması ve bu konunun sosyal ve siyasi bir talep olarak gündeme getirilmesi, günümüzde dünyanın her yerinde karşımıza çıkan bir olgudur. Her ne kadar postmodern dünyada çoğulculuk söylemlerinin inanç ve değerleri tüketim metana dönüştürmesi bir problem olarak tartışılrsa da,<sup>13</sup> bireylerin sosyal ve kamusal yaşama farklılıklarıyla beraber katılma talebi, bu kavramı önemli kılmaktadır. Bu durum ülkemizde farklı mezheplerin devlet tarafından tanınması ve din hizmetlerinde devlet imkânlarından faydalanması tartışmalarını gündeme getirmekle kalmamış, toplumun geniş kitlelerindeki bütün dinî eğilim ve yönelimlerin dikkate alınması arzusunu da doğurmuştur. İngiltere’de ise dünyanın dört bir tarafından gelen göçmenlerin ülkede vatandaşlık elde etmesiyle birlikte anavatanlarından getirdikleri farklı kültürler, toplumsal hayatın bir parçası hâline gelmiştir. İngiltere’de yaklaşık 2.9 milyon Müslümanın eğitim, sağlık vb. kamu hizmetlerinden daha etkin bir şekilde istifade etmesiyle birlikte, sadece Müslümanların hâkim değerlere nasıl uyum sağlayacağı değil, İslam’ın evrensel değerleri ile yaşadıkları topluma nasıl katkıda bulunabilecekleri de tartışılmaya başlamıştır.<sup>14</sup> Bu noktada en ciddi soru, kültürün en önemli unsuru olan dinin kamusal hayatta ne şekilde yer alacağıdır.

12 Gatrad, A. R. & Brown, E & Sheikh, A “*Developing multi-faith chaplaincy - For spirit's sake*”, Archives of Disease in Childhood 2004, vol. 89, no: 6, s. 504-505.

13 Yavuz, Şevket, Post/Modern bir Köyde Dinî Olanın Açılım İmkânı, Stratejileri ve Dili, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, c. 1, Ankara 2008, s. 556.

14 Gilliat-Ray, Sophie, Muslims in Britain, New York: Cambridge University Press, 2010, s. 264.

Farklı dinleri dışlamayan, farklı dinî eğilimleri kucaklayan evrensel bir dinî söylem geliştirebilmek ise hayati önem arz etmektedir.

İngiltere ve Türkiye, işleyiş şekli farklı da olsa devlet kurumlarının dinden bağımsız organize edildiği ülkelerdir. Öte yandan her iki ülkede de seküler kültürün etkisiyle, dinin hayatın sadece belirli alanlarını ilgilendirdiği algısı toplumun genelini etkileyen bir kanaattir. Sekülerleşmenin bu denli etkili olması, dinin sosyal hizmet üreten kurumlar içerisindeki yeri tartışmalarını da gündeme getirmiştir. İngiltere'deki ve Türkiye'deki eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler gibi alanlarda hizmet veren kamu kuruluşları dine dayalı olmayan bir hizmet modelini benimsemekle birlikte, bu kurumlardan istifade edenlerin dinî ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı konusu her iki ülkede birbirinden farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Yakın zamana kadar ülkemizde bu gibi hizmet alanlarında laiklik prensibi gereği dine yer olmadığı yorumundan hareketle, cezaevi, hastane, üniversite ve çocuk yuvası gibi kuruluşlardaki din hizmetleri son derece sınırlı tutulmuş, bu hizmetleri geliştirmek üzere yapılan teşebbüsler de akim kalmıştır.<sup>15</sup> Buna karşılık İngiltere'de Anglikan Kilisesi'nin milli kilise olarak kabul edilmesi, dinin bu alanlarda dışlanmasını değil, bilakis sistem içerisinde ona rol verilmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim bu ülkede sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi alanlarda manevi yardım ve dinî danışmanlık hizmetleri, Anglikan Kilisesi'nin bu kurumlar içerisinde oluşturduğu örgütlenmelerle yürütülmüştür. Ne var ki farklı din ve mezheplere mensup insanların, özellikle de Müslüman nüfusun artmasıyla kilise eksenli bu örgütlenme biçimi, Hristiyan olmayanların hizmet ihtiyacını karşılayamaz hâle gelmiştir. Geline nokta itibarıyla gerek Türkiye, gerekse İngiltere örneğinde, Müslüman bireylerin hizmet aldıkları kamu kurum ve kuruluşlarındaki manevi destek ihtiyaçlarını karşılayacak profesyonel bir din hizmeti modelinin eksikliği açıkça görülmektedir.

Yukarıda küresel etkilerini analiz ettiğimiz göç, çoğulculuk ve sekülerlik faktörleri, dünyanın hemen her köşesindeki Müslüman bireylerin din ve dindarlık algılarını da etkilemiştir.<sup>16</sup> Yakın zamana kadar İslam'ın siyasi ve sosyo-

15 Ülkemizde kurumların kendi bünyelerinde din hizmeti sunulmasına karşı yaklaşımları farklılık arz etmektedir. Eğitim kurumlarında din hizmetine yer verilmezken, cezaevlerinde mahkûmlara irşad hizmeti uygulaması 1950'lerde başlatılmıştır. (Arıcı, Müstakim, "Parmaklıklar Arasında Din Hizmeti: Cezaevi Din Hizmetlerinin Dünü, Bugünü", Din ve Hayat Dergisi, sy. 8, İstanbul 2009, s. 88-89) Çocuk yuvalarında din görevlisi istihdamına yönelik yasal düzenleme hâlihazırda mevcut ve uygulanmaktadır. 1995 yılında Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliğiyle hastanelerde din ve moral hizmetleri uygulaması başlatılmış, 1,5 yıl süren bu pilot uygulama Danıştay tarafından iptal edilmiştir. (bk. Altaş, Nurullah, "Hastanelerde Dinî Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneysel Bir Araştırma)", AÜİFD, c. 39, s. 599-600)

16 Aşıkoğlu, Nevzat, "Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dinî Danışmanlık", I. Din Hizmetleri Sempozyumu, c. 2, Ankara 2008, s. 545.

ekonomik hedeflerine vurgu yapan ve yukarıdan aşağıya toplumsal dönüşümü hedefleyen yaygın dindarlık algısı, yerini bireyi ve ihtiyaçlarını önceleyen bir algıya bırakmıştır. Bir başka ifadeyle dindar Müslümanlar, sahip oldukları dinî değerlerden her şeyden önce bire bir yaşadıkları özel ve ailevi sorunların çözümü noktasında katkı beklemektedir. Nitekim NLP, kişisel gelişim vb. modern psikoloji merkezli sorun çözme tekniklerinin muhafazakâr / dindar kesimde revaç bulması, bunun bir göstergesi sayılabilir. Bununla birlikte din algısındaki en büyük dönüşüm, kadın ve aile konularında yaşanmıştır. Kadın sorununun dar bir feminist kesimin gündeminden çıkıp, toplumun geniş kesimleri arasında da tartışılır hâle gelmesi, bir taraftan ataerkil aile yapısının sorgulanması, diğer taraftan da modernitenin aile üzerindeki etkilerinin tedirginlikle karşılanması sonucunu doğurmuştur. Özellikle Müslüman kadınlar, ne “sınırsız itaat, sabır ve fedakârlık” söylemine dayalı aile anlayışının dine uygunluğundan, ne de “kadın hakları” söylemine dayalı aile anlayışının uygulanabilirliğinden emin değildir ve dinin bu konudaki ölçülerini merak etmektedir.<sup>17</sup>

## YENİ BİR DİN HİZMETİ MODELİ: TÜRKİYE’DE AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROLARI VE İNGİLTERE’DE KURUMSAL DİNİ DANIŞMANLIK UYGULAMALARI

Bu noktada toplumun değişen dinî talepleri, irşat hizmetlerinde hem geleneksel değerler ile modern ihtiyaçları uzlaştıracak bir söylem değişikliğini, hem de vaaz formatı dışında doğrudan bireye hitap eden bir hizmet yöntemini gerekli kılmıştır. Türkiye örneğine bakacak olduğumuzda, aslında bütün din görevlileri, özellikle de kadın Kur’an kursu öğreticileri, ailevi ve bireysel sorunlarla birebir muhatap olagelmektedir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bu konuyla ilgili ilk özel düzenleme, 2003’te “Aile Büroları” pilot uygulamasının 6 ilde faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Alınan olumlu neticeler üzerine Aile Büroları kademeli olarak yurt genelinde yaygınlaştırılmış, 2007’de “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları” (AİRB) adını almıştır.<sup>18</sup> 2011 yılı itibarıyla 69 ilde ve bu illere bağlı 115 ilçede AİRB faaliyet göstermektedir.<sup>19</sup>

17 Etyen Mahcupyan’ın yorumu konumuz açısından dikkat çekicidir: “Türkiye’deki dindar kadınların bir bölümü, bizzat dinî bir özgülleştirme aracı olarak kullanıyor ve bunu erkek egemen toplumsal yapının dönüşmesine hizmet edecek bir eylemlilik olarak görüyor. Bunun anlamı önümüzdeki dönemde İslami kesimde aile kurumunun sağlıklı bir deprem geçirecek olması ve ailenin daha eşitlikçi ve paylaşımcı bir ilişkiler kümesi olarak tanımlanmaya doğru gitmesidir.” Mahcupyan, Etyen, “Dindarlaşarak Sekülerleşmek”, Gazetem.net, 2 Mart 2011, <http://www.gazetem.net/emahcupyan.asp?yaziid=488>

18 Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar - 2007-2009 (Haz. Canan Aydın Bıçak), Ankara:DİB Yayınları, 2010, s. 23-24.

19 Bu rakamlar, 01.11.2011 tarihi itibarıyla Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı’ndan elde ettiğimiz bilgilere dayalı olup, zaman içerisinde değişiklik arz edebilmektedir.

AİRB'nin öncelikli görevi aileye ilişkin sorunlarda dinî rehberlik ve danışmanlık hizmeti vermektir. Böylelikle İslam dini açısından da henüz teorisi oluşmamış bir irşat hizmeti olan dinî rehberlik ve danışmanlık AİRB bünyesinde fiilen uygulamaya konulmuş, telefonla ve yüz yüze cevaplanan sorular kayda geçirilerek bu yeni hizmet alanının çerçevesini çizecek veri birikimi oluşturulmuştur. Öte yandan sosyal hizmet politikalarında dinin toplum üzerindeki gücünden daha fazla istifadeyi amaçlayan açılımlarla birlikte,<sup>20</sup> 2007'den bugüne kamu kurum ve kuruluşları ile protokoller imzalanmaktadır.<sup>21</sup> Bu çerçevede çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları ve huzurevleri gibi sosyal kuruluşlara din hizmeti verilmekte, kamu ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine gidilerek din görevlilerine ve halka yönelik seminerler düzenlenmektedir.<sup>22</sup> Bu faaliyetler, cami dışında yeni bir irşat hizmetleri sahası oluşturmuş, sosyal sorunların çözümünde din görevlilerinin daha etkin ve profesyonel katkı sağlamasına imkân hazırlamıştır.

İngiltere örneğine baktığımızda, dinî danışmanlığın gelişim sürecinin 11 Eylül 2001'de New York'ta ve 7 Temmuz 2005'te Londra'da gerçekleşen terör saldırıları sonrasında İngiliz kamuoyunun değişen İslam algısıyla doğrudan bağlantılı olduğunu görürüz. Bu olaylardan sonra ülkede Müslümanların aleyhine ciddi bir kamuoyu oluşmuş, İngiliz devleti bir yandan radikal İslamî akımları kontrol altına alma, diğer yandan ılımlı gruplarla işbirliğine giderek geniş Müslüman kitlelerin sisteme uyumunu sağlama politikasını benimsemiştir. Bu çerçevede üzerinde en çok durulan konulardan birisi de imamların eğitimi ve Müslüman dinî lider profiline yeniden şekillenmesi meselesidir.<sup>23</sup> Dinî danışmanlık, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmeti alanlarında çoğul inançlılık prensibi

20 2006'da Başbakanlık tarafından yayınlanan "Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler" başlıklı genelgede, Diyanet İşleri Başkanlığı'na geniş bir görev ve sorumluluk alanı tahsis edilmiştir.

21 Kamu kurum ve kuruluşları ile imzalanan protokoller 2007'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile başlamış, 2008'de Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASA.g.e.M), 2009'da Sağlık Bakanlığı ve 2010'da Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) protokolleri ile devam etmiştir. SHÇEK ile imzalanan protokoller 2011'de yenilenmiştir.

22 KSGM ve BM Nüfus Fonu işbirliği ile yürütülen "Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Semineri" (2008-2014) ve Sağlık Bakanlığı işbirliği ile yürütülen "Çocuk Cinsel İstismarına Yaklaşım - Uç Noktada Çocukla Karşılaşan Personelin Eğitimi Semineri" (2011), kurumsal işbirliği ile yürütülen seminerlere örnek olarak gösterilebilir. Bunun dışında gerek merkez, gerekse taşra teşkilatları tarafından halka yönelik pek çok eğitici faaliyetler düzenlenmektedir.

23 Gilliat-Ray, Muslims in Britain, s. 175-176. 2008'de yayınlanan "Şiddet içerikli aşırılıkları önleme: görev dağılımı için bir strateji" (Preventing Violent Extremism: A strategy for delivery) başlıklı rapor, İngiliz Devleti'nin 11 Eylül sonrası Müslümanlara yönelik politikasındaki değişimi en bariz şekilde yansıtan bir belgedir. Bk.

<http://www.northants.police.uk/files/documents/Terrorism/pr%5EPreventing%20Violent%20Extremism.pdf>

gereği Müslümanları da muhatap alan, onlara dinî ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunan yeni bir dinî liderlik modeli olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim 2003'te sağlık kuruluşlarındaki, 2005'te ileri eğitim kurumlarındaki dinî danışmanlık örgütlenmeleri "bütün inançlar ve inançsızlar için" ilkesi çerçevesinde yeniden yapılandırılmış, buralarda her inanç grubuna temsil hakkı tanınmıştır.<sup>24</sup> Değişen devlet politikalarına ülkedeki Müslüman cemaatleri ve örgütleri de aktif olarak katılmış, çoğul inançlılığa dayalı bu yeni örgütlenme biçimlerini uzun yıllardır dile getirdikleri toplumsal taleplerin gerçekleşmesi noktasında bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir.<sup>25</sup>

İngiltere'de dinî danışmanlık hizmetleri, her kurumun kendi bünyesinde oluşturduğu çoğul inançlı dinî danışmanlık kurulları çerçevesinde yürütüldüğü için, Müslümanlara yönelik dinî danışmanlık hizmetlerini yöneten Diyanet İşleri Başkanlığı'na benzer bir merkezi idareden söz etmek mümkün değildir. Kurumların bünyesinde oluşturulan bu kurullar danışma ve koordinasyon işlevini üstlenmekle birlikte, idari bir hüviyete sahip değildir. Dolayısıyla her kurum ve kuruluş kendi hizmet politikası doğrultusunda dinî danışman görevlendirmekte, buna bağlı olarak dinî danışmanlığın görev tanımı, danışmanın görev aldığı sektöre ve tam zamanlı ya da yarı zamanlı istihdam edilmesine göre değişmektedir. Bununla birlikte, hangi kurumda çalışırsa çalışsın bir Müslüman dinî danışmanın temel görevi, oradan hizmet alan Müslümanların dinî vecibelerini yerine getirebileceği imkânları sağlamak ve sorunlarıyla bire bir ilgilenmektir. Ancak İngiltere'deki Müslüman dinî danışmanlar, görev aldıkları kurumlarda yönetmeliklerle belirlenen görevlerin ötesinde sorumluluklar üstlenmektedir. Dinî gün ve gecelerle ilgili programların organizasyonu ile ilgilenmekte, kurumsal hataların yol açtığı problemleri durumlarda sorun çözme görevini icra etmektedir. Bu yönüyle dinî danışmanların, görev yaptıkları kurum ile oradan hizmet alanlar arasında köprü oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca dinî danışmanlar, bağlı buldukları kurumlarda hizmet alan ve hizmet veren gayrimüslimlerin İslam'ı doğru kaynaklardan öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Tam zamanlı görev yapan dinî danışmanlar, bu rollerin dışında bağlı buldukları kurumda diğer elemanların eğitimi ve kurum politikasının şekillenmesi gibi roller de üstlenmektedir.<sup>26</sup>

24 Sağlık teşkilatındaki yapılanma için bk. <http://www.mfghc.com/about.htm>, ileri eğitim kurumlarındaki yapılanma için bk. <http://www.fbfe.org.uk/contact/>. İngiltere'de Müslüman dinî danışmanlar, hâlihazırda ordu, hapishane, hastane ve eğitim kurumlarında görev almaktadır.

25 Gilliat-Ray, *Muslims in Britain*, s. 169.

26 *Leadership and Capacity Building in British Muslim Communities: the case of Muslim chaplains - Project Summary*, September 2011, s. 4-5.

## DİNİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİNDE ELEMAN PROFİLİ

Her iki ülkede de dinî rehberlik ve danışmanlığın gelişimi, bu hizmeti verebilecek eğitim ve tecrübe altyapısına sahip eleman sayısındaki artışla da yakından ilgilidir. Türkiye örneğine bakıldığında, 2011 itibarıyla AİRB bünyesinde görev yapan 900'e yakın personelin 600'den fazlasının kadın olduğu görülür. Önemli bir kısmı dinî yüksekökol mezunu olan bu elemanların istihdamı 2004'te başlayan kadın vaiz ve akabindeki kadın Kur'an Kursu Öğreticisi alımlarıyla doğrudan alakalıdır. 2003'te 2450 olan kadın din görevlisi sayısı, 2010 itibarıyla 3742'ye ulaşmış, bu rakamın haricinde 2005-2009 yılları arasında 7000 sözleşmeli kadın Kur'an Kursu Öğreticisi kadrosu tahsis edilmiştir.<sup>27</sup> Kadın din görevlilerinin önemli bir kısmının üniversite mezunu olması ve bunun yanı sıra öğretmenlik tecrübesi olan birçok kadının Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde istihdamı, tecrübeli ve yetiştirilmiş eleman avantajını kuruma taşımıştır.

İngiltere'de Müslüman dinî danışman sayısı yaklaşık 450 olarak tahmin edilmektedir. Bunların yarıya yakını hapisanelerde görev almaktadır. Yapılan araştırmalar, Müslüman dinî danışmanların yaklaşık 3'te 2'sinin dinî eğitim altyapısının olduğu, eğitim alanların yarısının İngiltere'de eğitim gördüğü ve Pakistan medreselerinin eğitim sistemini uygulayan "Dâru'l-ulûm"lardan mezun olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dinî danışmanlar gerek eğitim aldıkları kurumlar, gerekse mensup oldukları mezhep, meşrep, cemaat vb. özellikler açısından çeşitlilik arz etmektedir.<sup>28</sup> Müslüman dinî danışmanlardan birçoğu, bu görevi icra etmeden önce ya da görevle birlikte buldukları bölgelerin camilerinde imamlık yapmaktadır. Dolayısıyla edindikleri mesleki tecrübeye bağlı olarak hizmet verdikleri bölgenin; en azından cami cemaatinin sosyal ve ailevi problemlerinden haberdardır. Bu durum, bağlı buldukları kurumlarda hizmet verdikleri Müslüman bireylerle diyalog kurma noktasında kendilerine kolaylık sağlamaktadır.<sup>29</sup> Üniversitelerde görevlendirilen Müslüman dinî danışman profili, bu genel çerçevenin dışındadır: Bunların önemli bir kısmı başka ülkelerde dünyaya gelmiş ya da mühtedi Müslümanlardır ve pek çoğunun yüksek dinî eğitim altyapısı yoktur. Genellikle gönüllü yahut yarı zamanlı olarak görev yapmaktadırlar ancak mezun öğrenci ya da öğretim görevlisi olduklarından, kampüs hayatını yakından tanımaktadırlar. Öte yandan dinî danışman olarak

27 Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar, s. 76; Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2010, Ankara 2011, s. 15.

28 Project Summary, s. 1-2.

29 Yüksel Çamur, Fatma, İngiltere'de Müslümanlara Yönelik Dinî Danışmanlık Hizmetleri ve Bu Hizmetler İçin Eleman Yetiştiren Kurumlar - The Markfield Institute Of Higher Education Örneği (yayınlanmamış rapor), Ankara 2010, s. 29.

görev alan kadınların çoğu, bağlı buldukları cemaatlerde bayanlara yönelik din eğitimi ve sosyal faaliyetler düzenleyen kişilerdir.<sup>30</sup>

## HİZMET ÖNCESİ VE HİZMET İÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİ

Önemli bir kısmı vaiz olan AİRB görevlileri, asgari İlahiyât fakültesi mezunudur. İçlerinden bazıları bunun yanı sıra Dinî Yüksek İhtisas Merkezlerini bitirmiştir ya da yüksek lisans veya doktora çalışmasına devam etmektedir. 2003 yılından bu yana AİRB görevlilerine 2'şer hafta süreyle aileyi ilgilendiren problemler ve temel iletişim becerileri üzerine seminerler düzenlenmiş, 541 AİRB görevlisi bu seminerlere katılmıştır.<sup>31</sup> Bu seminerlerin dışında yurt çapında görev yapan AİRB görevlilerinin katılımıyla tecrübe paylaşımı toplantıları düzenlenmekte,<sup>32</sup> çocuk yuvalarına giden personele hizmet içi eğitim seminerleri verilmektedir.<sup>33</sup> Öte yandan 2007 yılından beri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde faaliyet gösteren Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü de öğrencilerine, AİRB bünyesinde yürütülen dinî rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri için gerekli olan bilgi ve beceriler kazandırmaktadır. Hâlihazırdaki bu hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim faaliyetleri, yetersiz olmakla birlikte yakın gelecekte dinî danışmanlığın teorik altyapısını oluşturma yönünde umut vaat etmektedir.

İngiltere'de Müslüman dinî danışmanların mesleki eğitimi, hizmet öncesi ve hizmet içi olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Hizmet içi eğitimler, dinî danışmanların görev aldıkları kurumlar tarafından düzenlenmektedir. Dinî danışman olarak çeşitli kurumlarda görev almayı arzu eden bireyler, The Markfield Institute of Higher Education (MIHE)<sup>34</sup> bünyesinde teorik ve pratik eğitim alma imkânına sahiptir. Eğitim masraflarının bizzat katılımcılar tarafından karşılandığı bu kurslar iş garantisi sunmamakta ancak iş başvurularında avantaj sağlamaktadır. MIHE'nin bağlı olduğu Islamic Foundation bünyesinde, 90'lı yıllardan itibaren hastaneler başta olmak üzere çeşitli kamu kuruluşlarına, buralardan

30 Project Summary, s. 3.

31 Bu rakamlar Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2011 Kasım ayı rakamları olup, günden güne değişiklik arz etmektedir.

32 Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar, s. 27.

33 <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>

34 MIHE, çoğunluğu Britanya üniversitelerinde eğitim gören akademisyenler öncülüğünde 1973 yılında kurulan "Islamic Foundation" vakfının eğitim kuruluşudur. 2000 yılında Leicester'in Markfield kasabasında faaliyet göstermeye başlamıştır. Kuruluşundan beri çeşitli üniversitelerle işbirliği ile İslam Hukuku ve İslam Ekonomisi üzerine doktora programları yürüten MIHE, Britanya eğitim sistemi tarafından onaylı eğitim ve diploma veren bir yükseköğretim kurumu hüviyetini taşımaktadır. (ayrıntılı bilgi için bk. Gilliat-Ray, Muslims in Britain, s. 101-103, Hefner, Robert W. & Qasim Zaman, Muhammad (editör), Schooling Islam: The Culture and the Politics of Modern Muslim Education, Princeton University Press, Princeton 2007, s. 235-237.)



gelen talepler doğrultusunda kendilerinden hizmet alan Müslümanlar ve ihtiyaçları konusunda seminerler düzenlenmiştir. İlk başlarda eğitim programlarının format ve içeriğinin belirlenmesinde talepte bulunan kuruluşlar yardımcı olmuşlardır ancak sonraki yıllarda vakıf bünyesinde hazırlanan paket programlar çerçevesinde, talepte bulunan kurumlara ilgili konularda eğitimler verilmiştir. Bu eğitim faaliyetleri 2003 yılından itibaren MIHE bünyesinde profesyonel bir programa dönüştürülmüş, kamu kurum ve kuruluşlarının talep ettiği Müslüman dinî danışman yetiştirmeye yönelik "Müslüman Dinî Danışman Eğitimi Sertifikası" (Certificate in Training of Muslim Chaplains) programı açılmıştır.<sup>35</sup> Bu program, teorik ve pratik olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Toplam sekiz ay süren kursta her ayın bir günü teorik derslere tahsis edilmekte, kursiyerler diğer günler kendileri için belirlenen bir hapisane, hastane ya da eğitim kurumunda staj görmektedir. Teorik derslerde Danışmanlık Hizmetlerine Giriş, Adliye Sistemi ve Ceza Hukukuna Giriş, Sağlık Hizmetlerine Giriş, Eğitim Sistemine Giriş, İletişim Metodolojisi, Danışmanlık ve Dinleme Becerileri, İslam'da Manevi Bakım, İslam'da Manevi Gelişim ve Dinler Arası İlişkiler üzerine dersler verilmektedir. Dersler interaktif bir sınıf ortamında verilmekte olup, öğrencinin yazılı ödevler hazırlaması, sunum yapması, grup çalışmalarına katılması gibi etkinliklerde bulunması gerekmektedir. En az 60 saat pratik eğitim alan öğrencilere yerleştirdikleri kuruluşlarda birer danışman tayin edilmekte ve böylelikle ilgi duyduğu alanla ilgili gözlem, pratik ve tecrübe kazanması amaçlanmaktadır. Yıl sonunda öğrencinin başarılı sayılabilmesi için teorik derslerden elde ettiği bilgiyi kendi becerisiyle birleştirerek pratiğe dökmesi beklenmektedir.<sup>36</sup>

## **MÜSLÜMANLARA YÖNELİK DİNİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ ÜZERİNE YAPILAN AKADEMİK ARAŞTIRMALAR**

Türkiye ve İngiltere'de henüz çok yeni olan Müslümanlara yönelik dinî rehberlik ve danışmanlık hizmetleri üzerine akademik çalışmalar, erken sayılabilecek bir dönemden itibaren başlamıştır. Türkiye'de dinî danışmanlığın teorisi ve pratiği ile ilgili ilk telifler bu hizmetler henüz uygulamaya geçmeden 1997 yılında verilmeye başlamış,<sup>37</sup> AİRB faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte uy-

35 Dr. Ataullah Siddiqui (MIHE eski müdürü), 18.06.2009 tarihli yüz yüze görüşme.

36 <http://www.mihe.org.uk/muslim-chaplains>

37 Konuyla ilgili ilk çalışmalar şu yüksek lisans tezleridir: Altaş, Nurullah, Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri, AÜSBE, Ankara 1997; Ok, Üzeyir, Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı, AÜSBE, Ankara 1997.

gulamaya yönelik araştırmalar çoğalmıştır.<sup>38</sup> Bu çalışmalar dinî danışmanlığın mahiyeti ve gelişimi ile ilgili teorik çerçeve çizmekte, bürolara yöneltilen sorular bağlamında AİRB hizmetleri hakkında bilgi ve değerlendirmeler sunmaktadır. Tamamı yüksek lisans tezi olan bu çalışmalar, karteks kayıtlarına dayalı olarak hazırlanmaları sebebiyle AİRB faaliyetlerini kayda geçtiği ölçüde yansıtılmaktadır. Kurum içi ve kurum dışı faaliyetleri yerinde gözlemlemeye ve AİRB çalışanları ile derinlemesine mülakatlara dayalı geniş çaplı araştırmalar henüz yapılmamıştır.

İngiltere’de hâlihazırda Cardiff Üniversitesi Birleşik Krallıkta İslam Araştırmaları Merkezi (Centre for the Study of Islam in UK, Cardiff University) tarafından Müslümanlara yönelik dinî danışmanlık hizmetlerinin teorik altyapısı ve pratik sonuçları hakkında ilk detaylı ve geniş alan araştırması yürütülmektedir. “Britanya Müslüman Toplumunda Liderlik ve Kapasite Geliştirme: Müslüman Dinî Danışmanlar Örneği” (Leadership and Capacity Building in the British Muslim Community: the case of ‘Muslim Chaplains’) başlığını taşıyan araştırma, resmi ve gayri resmi birçok kuruluştan destek almaktadır.<sup>39</sup> Dinî danışmanların özellikleri, üstlendikleri görevler ve karşılaştıkları zorluklar, çalıştıkları kurumlarla olan ilişkileri, dinî danışmanlığın günümüzdeki etkileri ve gelecekteki muhtemel gelişimi konuları çerçevesinde yürütülen bu araştırma, 28 aylık zaman dilimine yayılmıştır. İlk yılda çeşitli kuruluşlarda görev yapan erkek ve kadın 65 dinî danışman ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İkinci yıl, 16 danışmanın görev yerlerinde ve MIHE öğrencilerinin eğitim ortamlarında gözlemlenmesi ve onlarla derinlemesine mülakatlar yapılmasına ayrılmıştır. Bu mülakatlarda onların ekip çalışmasındaki performanslarını gözlemek ve işveren/ yöneticilerin kendileri ve yaptıkları iş hakkındaki görüşlerini almak hedeflenmiştir. Üçüncü yıl, elde edilen bulguların analizi ve İslamî dinî danışmanlık eğitimi ile ilgili muhtemel literatürün hazırlanmasına tahsis edilmiştir.<sup>40</sup>

38 Konuyla ilgili yüksek lisans tezlerinden inceleme imkânı bulabildiklerimiz şunlardır. Kahvecioğlu Karaca, Feyza, Din Hizmetlerinde Dinî Danışmanlık ve Rehberlik, SDÜSBE, Isparta 2010; Şahin, Tuba Kevser, Dinî Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, SÜSBE, Konya 2010; Çiftkat, Saadet, Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesindeki Aile İrşat ve Rehberlik Hizmetlerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (Elazığ İli Örneği), Konya 2011.

39 Bu araştırma programı, birer resmi kuruluş olan Sanat ve Beşeri Bilimler Konseyi (Arts and Humanities Research Council) ve Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Konseyi (Economic and Social Research Council) tarafından finanse edilmiştir. MIHE ve Cardiff Üniversitesi Dinî Danışmanlık Araştırmaları Merkezi (the Centre for Chaplaincy Studies, St. Michael’s College, Cardiff) akademik danışmanlık hizmeti vererek proje için işbirliği yapmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.cardiff.ac.uk/share/research/centres/csi/research/muslimchaplaincyproject/index.html>

40 Omar, Ali, proje eski araştırma görevlisi, 02.07.2009 tarihli yüz yüze görüşme.

2008'de başlayan projeden elde edilen sonuçlar 2010'dan itibaren kamuoyuyla paylaşılmaya başlanmıştır.<sup>41</sup>

## DİNİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK UYGULAMALARINDA HİZMET MUHTEVASI

Dinî danışmanlık kavramının ne anlama geldiği, her iki ülkede de geniş kitleler için hâlâ meçhul bir kavramdır. Nitekim Türkiye'de AİRB'ye müracaat edenlerin büyük çoğunluğu AİRB'nin varlığından habersizdir ve "dinî sorularına cevap almak istediklerini" belirterek söze başlamaktadırlar. Bir kısmı basit bir fetva sorusu veya dua talebi olarak gündeme gelen bu tür müracaatların altından, geçmişte yaşanan travmaların yahut da süregelen ilişki sorunlarının yol açtığı derin sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu noktada AİRB görevlisi, çoğu zaman asıl problemin sorulan sorudan daha geniş çaplı olduğu konusunda danışan üzerinde farkındalık uyandırmak durumunda kalmakta ve çözüm için çok yönlü tavsiye ve yönlendirmelerde bulunmaktadır.<sup>42</sup> Bu yönüyle AİRB görevlisi, fetva ve rehberlik rollerinin ikisini birden üstlenmektedir. Bununla birlikte verilen hizmet "dinî danışmanlık" kavramının muhtevasıyla bire bir örtüşmemektedir. Zira nöbet usulü sürdürülen büro hizmetinde görevliler sadece haftanın belli bir günü bulduklarından, danışanları takip etmekte sıkıntı çekmektedir. Diğer yandan kurum dışında çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında verilen hizmet, "din eğitimi" ve "manevi yardım" arasında, henüz sınırları belirlenmemiş bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. AİRB görevlisi ilgili kurumlara bir nevi "misafir görevli" statüsünde gitmekte, dolayısıyla AİRB görevlisi ile ilgili kurumun personelinin verilen hizmetin mahiyeti ve çerçevesi hakkındaki algısı birbirinden farklı olabilmektedir. Kurum içi ve kurum dışı yapılan faaliyetler şüphesiz ki büyük bir ihtiyaca tekabül etmekle birlikte, gerek icra edilen rehberlik ve danışmanlık faaliyeti için özel bir unvan ihdas edilmemiş olması, gerekse görev tanımındaki belirsizlikler, AİRB görevlisinin etkin ve öncü din görevlisi rolü üstlenmesine mani olmaktadır.

İngiltere örneğine bakacak olduğumuzda, ülkede yaşayan Müslümanların önemli bir çoğunluğunun, dinî danışmanlığın ne anlama geldiği konusunda

41 Proje sonrası yapılan yayınlar ve düzenlenen konferanslar hakkında bk. Muslim Chaplaincy Newsletter 2010, Muslim Chaplaincy Newsletter 2011. <http://www.cardiff.ac.uk/share/research/centres/csi/research/muslimchaplaincyproject/index.html>

42 16.10.2008'de Ankara'da yapılan bir müracaatta danışan, son zamanlarda davranışlarının değiştiğini, büyüden şüphelendiğini ve buna karşı hangi duanın okunacağı sorusunu AİRB görevlisine yöneltmiş, yapılan detaylı yüz yüze görüşmede, alkol sorunu ile birlikte süregelen fiziksel, cinsel ve ekonomik şiddet ve bunun doğurduğu ağır problemler ortaya çıkarılmıştır. Ne var ki soru ve cevabın kısaca not edilmesiyle yetinilmek zorunda kalındığından, kartekslerden danışma sürecinin seyri ve mahiyeti ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

herhangi bir fikri yoktur. Ancak dinî danışmanlığın önceden tanımı yapılmış bir resmi statü olması sebebiyle, Müslüman dinî danışmanlar açısından yaptıkları işin mahiyeti noktasında ortak bir kanaat mevcuttur.<sup>43</sup> Bununla birlikte Müslüman dinî danışmanlardan beklenen roller ve görev yaptıkları kurumlarda üstlendikleri vazifeler, resmi tanımları fazlasıyla aşmaktadır: Müslüman dinî danışmanlar gerek Müslümanların, gerekse gayrimüslimlerin sosyo-politik sorunlarına geniş bir perspektiften cevap vermek, dinler arası tartışmalara katılabilmek durumundadırlar. Ayrıca bağlı buldukları kurumun bürokratik sistemi içerisinde aktif rol alabilme yeterliliğine de sahip olmalıdırlar.<sup>44</sup> Dinî danışmanların üstlendiği belki de en önemli rol, hizmet verdikleri Müslüman bireylerin geleneksel değerler ile yaşadıkları toplumun değerleri arasında yaşadıkları çatışmayı aşmakta yardımcı olmalarıdır.<sup>45</sup> Öte yandan dinî danışmanlar yeni bir din görevlisi modelinin öncüsü olmuşlardır. Zira herhangi bir grubun/mezhebin değil, bağlı buldukları kurumun ve mensubu oldukları dinin temsilcisi konumundadırlar. Kendi mesleki birliklerini kurarak mezhep/cemaat merkezli dinî örgütlerin dışında yeni bir örgütlenme modeli ortaya koymuşlardır. Sosyal güvencesi ve düzenli maaşı olması yönüyle dinî danışmanlık, aynı zamanda cazip bir iş imkânıdır. Bütün bu gelişmeler, Müslümanlar için dinî danışmanlığın yeni bir profesyonel mesleğe dönüştüğünün de göstergesidir.<sup>46</sup>

## DİNİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK UYGULAMALARINDAKİ BELİRSİZLİKLER

Her iki ülkede de Müslümanlar için dinî danışmanlık, oluşum aşamasındaki bir faaliyet alanı olduğu için, kurumsal yapılanma ve yasal altyapıda belirsizlikler söz konusudur. Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 2003’ten beri fiilen var olan AİRB’nin hizmet yönergesi 2010’da çıkmış, 2011’de yürürlüğe giren yeni teşkilat yasası ile AİRB, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı’na bağlanarak kurumsal yapı içerisinde yerini almıştır. Bu yasal düzenlemeler çok yeni olduğundan mevcut belirsizlikleri

43 Project Summary, s. 7-8.

44 Gilliat-Ray, Muslims in Britain, s. 171-173.

45 Bu durum en çok eğitim kurumlarında görev yapan dinî danışmanlar için geçerlidir. Bir kolej müdürü, dinî danışmanların nasıl köprü rolü üstlendiklerini şöyle anlatmaktadır: “Bizim için dinî danışmanlığın en önemli yönü, yerel dinî gruplara ulaşabilmemizi sağlamasıdır. Dinî danışmanımız onların arasına girip de gerekli bağlantıları kuruncaya kadar, 16-19 yaş arası Asya kökenli öğrencilerimizi mesleki eğitim kurslarına kaydedemiyorduk. Çünkü her ne kadar öğrencilerimiz bu kurslara ilgi duysa da, aileler ehemmiyet vermiyordu.” Bk. Faiths and Further Education: A Handbook -Towards a Whole-college Approach to Chaplaincy for a Pluralist Society-, Kasım 2005, s. 31. <http://readingroom.lsc.gov.uk/lsc/2005/quality/goodpractice/faiths-and-fe-handbook.pdf>

46 Gilliat-Ray, Muslims in Britain, s. 171-173.

bertaraf etme noktasındaki katkısı henüz fark edilir seviyede değildir. Kurum dışı faaliyetler ise, ilgili kuruluşlarla imzalanan protokoller çerçevesinde yürütülmektedir. AİRB'nin kurum dışı faaliyetlerinin doğrudan bir yasal düzenleme olmaksızın protokollere bağlı olması, oralarda verilen din hizmetini ilgili kuruluşların kurumsal politikalarındaki değişikliklerden etkilenmeye açık hâle getirmektedir.

İngiltere'de ise dinî danışmanlık hizmeti verilen kurumlarda çoğul inançlılık esasına dayalı bir yapılanmaya geçiş sağlansa da, bu kurumlarda eskiden beri mevcut Anglikan Kilisesi örgütlenmeleri hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Çoğul inançlı ekip içerisindeki sayıca fazla ve etkin olan Hristiyan dini danışmanlar diğer inanç mensuplarını dışlayıcı bir tutuma sahipse, bu durum Müslüman dinî danışmanların görevlerini ifa etmesi önünde engel oluşturabilmektedir.<sup>47</sup> Bunun en bariz örneklerinden birisi, sağlık hizmetlerinde yaşanmaktadır. Her dinin temsil edilmesini sağlamak üzere 2003 yılında "Sağlık Hizmetleri İçin Çoğul İnançlı Grup" (Multifaith Group of Healthcare Chaplaincy - MFGHC) kurulsada, hastanelerdeki dinî danışmanlık hizmetlerinin organizasyonunda en etkin rol, hâlâ Anglikan Kilisesi'nin bir örgütü olan "Sağlık Hizmetleri Dinî Danışmanları Konseyi" (Healthcare Chaplaincies Council - HCC) elindedir. MFGHC ve HCC arasındaki hiyerarşi ve görev dağılımı henüz kesin çizgilerle belirlenememiştir. Bu sebeple dinî danışmanların seçimi ve görevlendirilmesinde hedefleri birbirinden farklı birden fazla kuruluşun müdahil olması, hizmette verimliliği azaltmaktadır.<sup>48</sup>

### FIRSATLAR - AVANTAJLAR

Gerek Türkiye'de gerekse İngiltere'de henüz gelişme aşamasında olan Müslümanlara yönelik dinî rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, her iki ülkede de geleceğe yönelik farklı fırsatları içinde barındırmaktadır. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetlerini yürüten tek yasal kuruluş olması, hizmet organizasyonu açısından bir avantajdır. Kurumumuzun mezhep ve meşrep ayrırımı gözetmeyen hizmet anlayışı, dinî danışmanlığın "her bireyin farklılıklarını dikkate alma ancak ayırım yapmama" ilkesi ile uyum arz etmektedir. Bunun yanı sıra AİRB görevlilerin ortak bir yüksek dinî eğitim altyapısına sahip olması ile aynı kültür ve değerler dünyası içerisinde yetişmiş olması, hizmet kalitesini yükselten ve hizmette birliği sağlayan bir unsurdur. Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığı'na eleman yetiştiren İlahiyât fakültelerinin akademik birikimi, bu

47 The Siddiqui Report, Islam at Universities in England, Meeting the Needs and Investing in the Future, Nisan 2007, s. 48. <http://www.mihe.org.uk/the-siddiqui-report>

48 Yüksel Çamur, İngiltere'de Müslümanlara Yönelik Dinî Danışmanlık Hizmetleri, s. 23.

alanda ihtiyaç duyulan dinî söylemi geliştirebilecek, gerektiğinde bu hizmetlerde kullanılacak materyali üretebilecek seviyededir. Bir başka ifadeyle gerek akademik, gerekse kurumsal birikimiyle ülkemiz, dini danışmanlığın hem teorik hem de pratik altyapısını oluşturacak ve bunları İslam dünyası ve Müslüman topluluklarla paylaşacak yegâne İslam ülkesidir.<sup>49</sup>

İngiltere’de ise Müslümanların dinî danışmanlık hizmetine katılımından önce köklü ve yerleşmiş bir dinî danışmanlık sisteminin varlığı, uygulama açısından büyük bir avantajdır. Müslüman dinî danışmanlar, dinî danışmanlığın kamu kurum ve kuruluşlarındaki yeri ile ilgili tartışmalar söz konusu olmaksızın belirlenen yasal çerçevede görevlerini ifa etmektedirler. Ayrıca gerek hizmet öncesi, gerekse hizmet içi verilen pratik ağırlıklı eğitimler, İngiltere’deki Müslüman dinî danışmanlara mesleki bilgi ve beceri konusunda kısa zamanda önemli mesafeler kaydettirmiştir.

### TEKLİFLER

Sunduğumuz bütün bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında, Başkanlığımızca büyük bir özenle yürütülen ve kısa zamanda önemli mesafe kaydeden AİRB çalışmalarının geliştirilmesi için kısa ve orta vadede bazı adımların atılması gerekmektedir. Kısa vadede uygulanmasını uygun gördüğümüz öneriler şunlardır:

Bürolarda yürütülen dini rehberlik hizmetindeki en önemli eksiklerden birisi, görevlilerin danışmanlık bilgi ve becerileri konusundaki yetersizlikleridir. Bu konu ile ilgili paket programlar hazırlanarak, hâlihazırda 2 haftalık seminer almış olan AİRB görevlilerine kurslar düzenlenmelidir.

Yapılan müracaatlarda dile getirilen sorunların psikolojik boyutu ile ilgili sağlıklı tavsiye ve yönlendirmeyi sağlamak amacıyla, merkezi bürolara psikolojik rehber ve danışman tayin edilmeli, AİRB görevlileri ile koordine hâlinde çalışmaları sağlanmalıdır.

Orta vadede uygulanması faydalı olabilecek öneriler ise şunlardır:

Hâlihazırda uygulanmakta olan AİRB faaliyetlerinin mevcut durumunu tespit etmek üzere, üniversitelerle işbirliğine gidilerek geniş kapsamlı bir

49 Dr. Ataullah Siddiqui, 18.06.2009 tarihinde MIHE’de gerçekleştirdiğimiz yüz yüze görüşmede, burada verilen eğitimin teorik açıdan eksikliğini ve konuyla ilgili işbirliği ihtiyacını şu sözlerle dile getirmektedir: “Eğitim programımızın teorik çerçevesi konusunda iddialı konuşamayacağım. Maalesef, gerek İslam’ın nefis teorisini, gerekse İslam’da manevi bakım hizmetlerini anlatırken, son derece genel bir dini perspektif vermekle yetiniyoruz. Zira elimizde İslam dini kaynaklarındaki bilginin bu alana nasıl aktarılacağına dair bir materyal yoktur. Bu, ciddi bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın karşılanması için Türkiye başta olmak üzere diğer Müslüman ülkelerin ve toplumların tecrübelerinden ve bilgi birikimlerinden faydalanmayı önemsiyoruz.”

alan araştırması yapılmalıdır. Böylelikle hizmetteki aksaklıklar ve ihtiyaçlar bilimsel yöntemlerle yerinde tespit edilecek, geleceğe yönelik sağlıklı projeler hazırlanacaktır.

Başbakanlık Bilgi-Görgü Artırma Kontenjani ile yurt dışına giden kurumumuz elemanlarının, MIHE gibi Müslüman dini danışman sertifikası veren kurumlarda eğitim alarak, dini danışmanlık eğitim programları konusunda uzmanlaşması sağlanmalı, elde edilen birikim Başkanlık içerisinde etkin bir şekilde değerlendirilmelidir. Böyle bir girişim, AIRB tecrübesinden uluslararası platformda istifade edilmesini de beraberinde getirecektir.

İlahiyât fakültelerindeki Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü müfredatı, AIRB'in hedeflerine uygun bir şekilde geliştirilmelidir. Başkanlığımız, İlahiyât fakülteleri ile işbirliğine giderek dini danışmanlık ve rehberlik üzerine uygulamalı yüksek lisans-doktora programları hazırlamalı, sosyal içerikli din hizmeti verilen bütün resmi kurum ve kuruluşlarda geçerliliği olan sertifika ve diplomaların belirlenmesi yoluna gidilmelidir.

Hâlihazırda mevcut fıkıh eksenli irşad dili ve fetva mantığının dini danışma ve rehberlik hizmetlerindeki yetersizliğinden hareketle, sorun merkezli bir din dili geliştirmek üzere Temel İslam Bilimleri ve Felsefe ve Din Bilimleri bölümlerinde inter disiplinler akademik çalışmalar teşvik edilmelidir.

Kurum dışı faaliyetlerde, kurumlar arası anlayış farklılıklarının doğurduğu sıkıntıları en aza indirmek, standart ve devamlı bir hizmet modeli oluşturabilmek için, geçici protokoller yerine kalıcı yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Bütün bu altyapı çalışmalarının neticesinde, gelişmiş ülkelerdeki kriterlere uygun bir "Müslüman dini danışmanlık" modeli oluşturulması, dini danışmanlığın kurum içerisinde bağımsız bir unvan ve kadro hâline dönüştürülmesi hedeflenmelidir.

## **KAYNAKÇA**

### **\* KİTAPLAR**

Aydın Bıçak, Canan, Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar - 2007-2009, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Beydilli, Kemal, Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001.

Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri, 2010.

Evans, G. R. (editör), A History of Pastoral Care, Cromwell Press, London-Newyork, 2000.

Gilliat-Ray, Sophie, Muslims in Britain, New York: Cambridge University Press, 2010.

Hefner, Robert W. & Qasim Zaman, Muhammad (editör), Schooling Islam: The Culture and the Politics of Modern Muslim Education, Princeton University Press, Princeton 2007.

Lartey, Emmanuel Yartekwei, In Living Color: an Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling (2<sup>nd</sup> edition), London & New York: Jessica Kingsley Publishers, 2003.

Oakland, John, British Civilisation: An Introduction (4<sup>th</sup> edition), London: Routledge 1998.

#### \* TEZLER / RAPORLAR

Kahvecioğlu Karaca, Feyza, Din Hizmetlerinde Dinî Danışmanlık ve Rehberlik, SDÜSBE, Isparta 2010.

Siddiqui, Ataullah, The Siddiqui Report: Islam at Universities in England, Meeting the Needs and Investing in the Future, Nisan 2007, s. 48. <http://www.mihe.org.uk/the-siddiqui-report>

Şahin, Tuba Kevser, Dinî Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, SÜSBE, Konya 2010.

Yüksel Çamur, Fatma, İngiltere’de Müslümanlara Yönelik Dinî Danışmanlık Hizmetleri ve Bu Hizmetler İçin Eleman Yetiştiren Kurumlar - The Markfield Institute Of Higher Education Örneği (yayınlanmamış rapor), Ankara 2010.

#### \* MAKALELER / TEBLİĞLER / BROŞÜRLER

Altaş, Nurullah, “Dinî Danışmanlığın Teorik Temelleri” AÜİFD, Ankara 1999, c. 41.

Altaş, Nurullah, “Hastanelerde Dinî Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneysel Bir Araştırma)”, AÜİFD, c. 39.

Arıcı, Müstakim, “Parmaklıklar Arasında Din Hizmeti: Cezaevi Din Hizmetlerinin Dünü, Bugünü”, Din ve Hayat Dergisi, sy. 8, İstanbul 2009.

Aşıkoğlu, Nevzat, “Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dinî Danışmanlık”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, c. 2, Ankara 2008.

Faiths and Further Education: A Handbook -Towards a Whole-college Approach to Chaplaincy for a Pluralist Society-, Kasım 2005, s. 31. <http://readingroom.lsc.gov.uk/lsc/2005/quality/goodpractice/faiths-and-fe-handbook.pdf>

Gatrad, A. R. & Brown, E & Sheikh, A “Developing multi-faith chaplaincy - For spirit’s sake”, Archives of Disease in Childhood 2004, vol. 89, no: 6.

Leadership and Capacity Building in British Muslim Communities: the case of Muslim chaplains - Project Summary, September 2011.

Mahcupyan, Etyen, “Dindarlaşarak Sekülerleşmek”, Gazetem.net, 2 Mart 2011. <http://www.gazetem.net/emahcupyan.asp?yaziid=488>



Yavuz, Şevket, "Post/Modern bir Köyde Dinî Olanın Açılım İmkânı, Stratejileri ve Dili", I. Din Hizmetleri Sempozyumu, c. 1, Ankara 2008.

**\* WEB SİTELERİ**

<http://www.cardiff.ac.uk/share/research/centres/csi/research/muslimchaplaincyproject/index.html>

<http://www.counseling.org/20-20/definition.aspx>

<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>

<http://www.fbf.org.uk/contact/>

<http://www.mfghc.com/about.htm>

<http://www.northants.police.uk/files/documents/Terrorism/pr%5EPreventing%20Violent%20Extremism.pdf>

<http://www.usq.edu.au/studentsservices/counselling/whatiscounselling>

**\* YÜZ YÜZE GÖRÜŞMELER**

Dr. Ataullah Siddiqui (MIHE eski müdürü), 18.06.2009.

Ali Omar, (proje eski araştırma görevlisi), 02.07.2009.

**Dr. Yüksel SALMAN (Oturum Başkanı)**- Ben de teşekkür ediyorum Fatma Hanıma. Bir anlamda bizdeki dini danışmanlık hizmetleriyle, İngiltere'deki dini danışmanlık hizmetleri arasındaki fark nedir? Bizim onlardan alacağımız güzel örnekler var mıdır? Bu anlamda bize ışık tuttu, teklifleri de önemliydi. Kendisine tekrar teşekkür ediyorum.

Hemen müzakerelere geçmek istiyorum, çünkü yaklaşık bir 10 dakika geç başladığımız için, sizin çay ve kahve molanızı almak istemiyoruz. Hemen ben Doç. Dr. Üzeyir Ok Hocamızı, kendisi Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, müzakeresini yapmak üzere davet ediyorum, buyursunlar. Süremiz 10 dakika Hocam, ama siz 5 dakikada özetlerseniz, aliyyü'l-a'la olur.

## MÜZAKERELER

Doç. Dr. Üzeyir OK\*

Teşekkür ederim Sayın Başkan, görüyorsunuz zaman bazı anlarda çok hızlı geçiyor. Özellikle konuşurken bu çok önemli. Sayın Başkanın 5 dakika süre tanınması gerçekten benim için biraz sıkıştırıcı olacak, ama elimden geleni yapmaya çalışacağım, en azından bir görüntü vermeye çalışacağım. Her şeyi burada halletmeyi mümkün görmüyoruz zaten.

Değerli arkadaşlarımıza teşekkür etmek istiyorum. Soyadlarıyla söylemek istiyorum, Coşkunsever, Çamur, Coştu ve Bilgiç kardeşlerimin sunularını gönderilen metinler çerçevesinde incelemiş oldum. Arkadaşlar geniş konulara değindiler, bunlar dini danışmanlığın hizmet alanları. İşte yetiştirme yurtları, bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezi, Diyanet İşleri Başkanlığı yapılanması ve gelişimleri, özellikle aile irşat ve rehberlik büroları yapısı, tarihi ve burada karşılaşılan güçlükler gibi geniş bir yelpazede konuştular.

Özellikle benim slâytlarda Fatma Hanım'ın soy ismini yanlışlıkla Yağmur olarak geçmişim, Çamur olacaktır. Kusura bakmasın, bunun için özür diliyorum ve slâytlarda o halde görecektediğiniz için. Benim sunumlarımı, arkadaşlarımın yaptığı bildirimler şekillendirecek olduğu için, bu benim bizzat sunmak istediğim tarzda değil de, arkadaşlarımızın gündeminden yola çıkarak bir şeyler söylemeye çalışacağım.

Şimdiye kadar Diyanet İşleri Başkanlığımızın iki ayrı toplantısında dini danışmanlıkla ilgili konuşma yapmış bulunmaktayım. Bu konudaki Yüksek lisans tezlerinden biri bana ait ve ilk iki makale de şu anda tamamlanmış durumda. Bir tanesi henüz yayımlanmadı, Mustafa Köylü Hocamızın Samsun'da "Din Eğitimi" kitabında yayımlanacak olan dini danışmanlıkla ilgili, orada tarihi ve tanımlarıyla ilgili tartışma devam ediyor.

\* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Ben o zaman hemen slâyta geçip gündemime geçmek istiyorum. Bu arada slâyta çok kötü hazırlanmış olabilir, ama tanımı çok hızlı bir şekilde göstermek için, daha önceki yaptığım tanımlara arkadaşımız da burada değindi. Aslında dini danışmanlığı sadece din adamları değil, ama dine önem veren ve manevi-yata önem veren kişilerin yaptığı danışmanlığa da dini danışmanlık diyebiliriz.

Bu sözel olabilir, olmayabilir, yalnız konuların nihai anlam ve konuları bağlamında kastedilen şey de ölümle ilgili, yaşam nedir, hayat nedir gibi konularda soruları olan ve bunları dini çerçevede çözmek isteyen ya da bunlarla ilgilenmek isteyen insanların konularına resmi danışmanlık konuları diyebiliriz. Bunları kaç şekilde ele alabiliriz? Bakın bunlardan birisi iyileştirme ve rahatlatma ki, bu işin gerçekten teknik ve beceri gerektiren bir durumudur. Bunu şu anki kadroyla yapmak mümkün değildir. Seminerlerle ve konferanslarla olacak iş değildir, ciddi bir eğitim alınması gerekiyor. Buna belki ileride değinecektim.

Bu, yurt dışında sertifikalı veya diploma programlarıyla bir yıl ve ikişer yıl olmak üzere ayrı ayrı çalışmalarla kazanılan bir beceridir. Bununla ilgili belki ufak-tefek girişimler olabilir, ama asıl önemli olan diğer başka bir konu var. Mesela destekleme konusu, yine dini danışmanlığın, bu arada dini danışmanlıkla ilgili bir şeyi hatırlatmak istiyorum. Batıda dini bakım ve danışmanlık diye geçiyor, "care" kelimesinin tercümesinin daha iyisini bulamadım, o yüzden bakım diyorum. Dini bakım ve danışmanlık iki ayrı kavram.

Danışmanlık, bugünkü hani bir terapistte gittiğiniz zaman karşılıklı görüşmeyi içeren bir yapılanma. Bakım ise, epeyce şeyi içeriyor ki, vaizlerimiz ve aile irşat bürolarındaki arkadaşlarımız bunun almasını güzel yapıyorlar, bundan eminim. Destekleme olabiliyor, engellilik ve fakir olma konularında veya rehberlik *guidance* ve bakımda bulunma kelimesi biraz daha işte insanların büyük gelişmeleri konusunda yardımcı olmak, komşunun çocuğuna yardımcı olmak bile bakıma girer.

Konuları uzlaştırma olabiliyor, sosyal girişimlerde bulunma olabiliyor, epeyce bir etkinlik *bakım* konusuna girebiliyor. Kapsam olarak son çalışmalarında olayı biraz daha gözden geçirerek, aslında acaba diyorum dini danışmanlık yerine sosyal din hizmetleri ve dini psikolojik danışmanlık ismi konulabilir mi, diyorum. Bunun tartışmasına burada girmeyeceğim, ama gerekçeleri var. Çünkü burada hem sosyal din hizmetleri yer alıyor, hem de bir danışmanlık yer alıyor, ama bu danışmanlık bizim seküler danışmanlık dediğimiz, pdr mezunlarının yaptığından daha farklı olarak *dini* adını alması gerekiyor ve *dini* psikolojik danışmanlık denilebilir.

Bu arada bakın, dini sorulara görüş bildirme yer alıyor çünkü burada. Bu etkinliğin bazı şeylerde ayırt edilmesi gerekiyor. Fetva vermeden ayırt edilmesi gerekiyor, cenaze merasimlerinde yer alan ritüelleri yerine getirme ve cami hizmetleriyle dinin ibadî yönlerinden ayırt edilmesi gerekiyor. İtikadi ve ahlaki yönlerine hitap eden konulardan ayırt edilmesi gerekiyor.

Şimdi bakın, bu ayrı bir etkinlik ve bunların da ayırt edilmesi gerekiyor. Bir örnek vereceğim şimdi. Mesela cenaze namazı kıldırmak ve fetva vermek, doktrinel bir ritüel din hizmetidir. Cenaze evini ziyaret etmek ise, dini bakım veya sosyal hizmet içerisinde kavram olarak ele alınabilir. Bakın bunları ayırt ederseniz, kavramlarımız daha yerine oturur ve yakının ölümüyle baş etmeye çalışan kişiyle yapılan yapılandırılmış birebir görüşme, dini danışmanlık olarak nitelendirilebilir. Bence Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kavramlar üzerinde durarak, özellikle fetva vermek konusunun ayrı, cenaze evini ziyaret etme konusunun, bir bakım ve hizmet ve özellikle de birebir görüşme yapılıyorsa, bunun yapılandırılmış ve belli çerçevede olması hasebiyle buna bir danışmanlık adı verilebilir diye düşünüyorum. Bu üç kavramın özellikle ayırt edilmesinde fayda var.

Bunlardan bazıları aynı anda birlikte bulunabilir. Örneğin nikâh için bir eve yapılan ziyarette, hem doktrinal din hizmeti *-ki, bu da nikâh kıymadır-* hem de sosyal din hizmeti dediğimiz, orada hazır bulunuş birlikte yer almaktadır. Yani bunlar iç içedir, bu yüzden bunları ayıramıyoruz. Dolayısıyla dini danışmanlık gibi sadece birebir görüşmeden çıkıp, Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet alanını düşündüğümüz zaman, bu kavramı da birlikte düşünmemiz faydalı olacaktır, diye düşünüyorum. Bunların, biliyorsunuz, epeyce konuları var, bunlardan arkadaşlarımız bahsettiler. Kurumlarla ilgili epeyce alan tanımlayan, bu ülkede din hizmetinde bulunan arkadaşlarımızın gerçekten çalışma alanları çok geniş ve bu alanları doldurmak için ellerinden gelecek şeyleri esirgemeyeceklerini düşünüyorum.

Evet, sorunlardan arkadaşlar bahsettiler. Kaynak sorunu kesinlikle müftülüklerde arkadaşlarımızın psikolojik danışmanlıkla ilgili kaynaklara ulaşabilmesi gerekiyor. Buna merkez ya da taşra teşkilatının yardımcı olması lazım ve seküler kitaplar hususunda, yani bu alandaki kitapların olması gerekiyor. Dini danışmanlık bir dünya görüşü sorusudur, İslam dini açısından bunun hermenötüğünün yapılması gerekir. Arkadaşımız demiş ki, henüz teorisi oluşmamış bir irşat hizmeti olan dini danışmanlık diye ifade ediyor. Doğru, bunun teorik yapısının iyice oturması gerekiyor. Bunlar da yalnız uygulamayla olabilir, bilimsel araştırmayla olabilir. Masa başında sadece birkaç şeye bakarak olacak işler değil. Hep birlikte çalışmamız gerekir diye düşünüyorum.

Bilimsel araştırmalara önem vermek istiyorum. Çünkü bakın arkadaşlar hermenotik bilimsel yöntemlerle olabilir. Ben akademisyen olduğum için değil sadece, dünyada bilimsel araştırmalara çok önem veriliyor. Yapılan bütün sunumlar, her şeyin bilimsel zemine oturtulması gerekiyor. Hatta Diyanetin meallerinin bile bir metodolojik, hermenötik bir felsefesi olması gerekiyor. Meallerin başında yöntemin de anlatılması gerekiyor örneğin.

Dini danışmanlık eğitimine vurgu yapıyor, hakikaten aksaklıklar, birden çok kişi tarafından ifade ediliyor bakın. Eksikliklerden birisi müftülüklerde çalışan ilgili görevlilerin yetersizlikleridir. İlahiyat fakültelerinde bu eksiklik giderilebilir. Şu anda başlamış girişimler var, ama daha iyi yapılandırılıp bir an önce etkin hâle getirilmesi gerekiyor ve çok yönlü olarak çalışmak. Yani sistematik, organize olmuş bir şekilde planlı olarak çalışmamız gerekiyor değerli arkadaşlar.

Şimdi fetva dilinden farklı olması gerektiğini biraz önce ben vurguladım, ayrı bir jargon, ayrı bir konuşma dili bu durum. Çünkü size gelen insanlar inanıyor da olabilir, hiç inanmıyor da olabilir, ateist de olabilir. Ne olursa olsun, size geldikleri zaman ortak dile de sahip olmamız gerekiyor. Yani dini bilgi isteyenle, genel duyguları konusunda yardım isteyen kişiler farklıdır, onların kavramlarını iyi seçmek gerekiyor. Mesela arkadaşımız, özellikle Coşkunsever arkadaşımız psikolojik danışmanlıktaki becerilerden bahsetti. Bunlar gerçekten var olan şeyler, ama burada özellikle vurguladığı şeyler çok önemli tabii ki. Onları ben psikolojik seküler danışmanlık içerisinde olduğunu sadece söylemek istiyorum. Daha önceki bir sunumda şöyle bir şey olarak ifade etmiştim, danışmanlık becerileri listesi olarak. Bunların her birisi üzerinde çalışılması, karşılıklı uygulamalarla gösterilmesi gereken, pratik gerektiren bir durum.

Sorunlardan bir tanesi de işte mercilere yönlendirmek. Bazı insanlar hasta olarak gelebilir size, psikiyatriye yönlendirmeniz mutlaka gerekiyor. Bunu kendiniz ilgilenmeye çalışırsanız, kişi intihar eder sorumluluk alırsınız. Hatta insanlara vaaz etmek bazı durumlarda, duygusal sorunlarla ilgili bir şeyi yönlendirme anlamına gelir. Bu yönlendirme sonucunda kişiler kötü sonuçlarla karşılaşılırsa, bunun vebali üzerinizde kalır. O yüzden psikolojik danışmanlığın dilinde çok esneklik vardır ve doğrudan vaaz yönteminde olduğundan biraz daha farklı bir üslup söz konusudur.

Şunu söyleyeceğim size, enteresan, hoşunuza gideceğini düşündüğüm bir istatistik bu. Ben bunu İlahiyat öğrencileriyle, yüzde 30'u İlahiyat öğrencileri, onun dışındakiler de Diyanet'te yer alan veya dışarıda İlahiyat mezunu olanlara sorduğum sorular. Bakın biz insanlarla ilgili konuşuyoruz, ama bizim de ihtiyacımız var yardıma. Gerçekten bu böyle, çünkü bazılarımız her zaman

insan aynı kalamıyor, manevi olarak yıpranmışlık hissediyor. İmamlık yapıyor, 10 yıl sonra artık yapmak istemiyor. Bakın sorduğum soruya yüzde 19'u ne diyor? Tekrar üniversite sınavlarına girecek olsam, İlahiyat fakültesini tercihlerim arasına koymazdım. Buna kesinlikle katılmıyorum ve kararsızım diyenlerin oranı %19, diğerlerine siz bakın. Dini kimliğimi sakladığım zamanlar olur %18. İnsanların beni ilahiyatçı olarak tanımaları hoşuma gitmez olarak algılayan, gitmez diyenler %20. Bakın ilahiyatçıların, ilahiyatçı kimliğini bir tarafa bırakma şansı verilmelidir % 44. Bu acayip bir rakam, o yüzden bunlar üzerinde durulması gerekiyor. Bu insanların verimli olmaları mümkün değil.

Bakın, bunlar çelişki yaşıyor, bunların arasında çelişki yaşayanlar çok fazla. Psikolojik bakımından iyi hissetmiyorlar, çevreleriyle baş etme becerileri düşük, en enteresan tarafı da, pozitif ilişkiler kurma becerileri oldukça düşük. Bunlar korelasyonlar, teknik dil olduğu için fazla girmek istemiyorum. O yüzden sadece başkaları değil, bizler de, sadece bizler de değil. Terapistler de yer yer meslektaşlarıyla bununla ilgili şeyler alıyorlar.

Evet ben bitirmek istiyorum, farkındayım. O zaman öneriler vardı bunları geçiyorum, sadece şu son slâydımı gösteriyorum Sayın Başkanım. Kısaca uygulama ve kuram geliştirme birlikte gitmeli, sosyal bilimlerden yararlanmalıyız. Vaka çalışmalarıyla birlikte kuramlar geliştirmeli, bilimsel araştırma ruhu genç arkadaşlarımız arasında yaygınlaştırılarak, bilimsel raporlar hazırlamaları gerekiyor arkadaşlarımızın. Sistemli çalışmaları, taşra-merkez birlikte daha küçük gruplarla çalışılmalı. Yani insanları bir araya toplayıp sunumlar yaptıktan sonra, siz aldınız gittiniz, bundan sonra iş yaparsınız, bunların geçici yöntemler olduğunu düşünüyorum. Başka çalışma örnekleri çıkarılmalı, seküler terapiden istifade edilmeli, seküler terapinin dini alanla ilgili uyuşmayan yönleri üzerinde tartışılır, onlar elenebilir, onlar tekrar gözden geçirilebilir, o da kullanılabilir diye düşünüyorum. Eğitim ciddiye alınmalı, sadece seminer, konferans etkinlikleri yeterli değil. İlahiyat eğitiminde teorik ve din eğitiminin yanı sıra, sosyal din hizmetleri mutlaka arkadaşlarımızın da belirttiği gibi geliştirilmeli, diyorum ve bitiriyorum. Teşekkür ederim.

**Dr. Yüksel SALMAN (Oturum Başkanı)**- Çok teşekkür ediyorum ben de Hocamıza. Bence müzakerenin ötesinde oldu, özellikle verdiği tablolar ilginçti, çok teşekkür ediyoruz kendisine, sağ olsun. Hemen Yrd. Doç. Dr. Harun Işık Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Hocam siz de 5 dakika, 7 dakika olsun Hocam.

## Yrd. Doç. Dr. Harun IŞIK\*

Sayın Başkan ve değerli katılımcılar,

Öncelikli olarak bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese ve tebliği arkadaşlarımıza teşekkürlerimi sunarak sözlerime başlamak istiyorum. Sunulan tebliğlerden her birinin alanında faydalı olacağı kanaatini taşımaktayım. Hem Fatma Yüksel tarafından hazırlanan “Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık (Türkiye ve İngiltere Örnekleri)” hem de Asude Coşkunsever’in sunduğu “Sosyal Hizmet Kurumlarında Vaaz / Dini Danışmanlık ( Yetiştirme Yurdu, Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi Örneği)” tebliğler içerik olarak son derece doyurucu çalışmalar olup, bu güzel etrafını cami ahyarını mani bildirilerinden dolayı teşekkürlerimi sunar, her iki arkadaşımıza da çalışma hayatlarında başarılar dilerim. Adana İl Müftü Yardımcımız Saliha Bilgiç tarafından sunulan “Vaizlerin Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında İstihdamı ve Geleneksel Rolün Genişlemesindeki Önemi” isimli tebliğe gelince içerik olarak tatmin edici olmakla birlikte dilbilgisi kurallarına fazla dikkat edilmediği görülmektedir. Metin içerisinde yer alan Arapça ifadelerin Türkçe karşılıklarının kullanılması yazının daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu oturumda sunulan tebliğlerde özellikle üzerinde durmak istediğim Kamil Coştu’nun sunmuş olduğu “Hayat Boyu Eğitim Bakımından Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki Tutuklu ve Hükümlülere Yönelik Vaaz ve Dini Danışmanlık Hizmetleri” isimli tebliğdir. Birkaç ay öncesine kadar cezaevi vaizi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışıyor olmam ve alanla ilgili birtakım çalışmalarım bulunması nedeniyle arkadaşımızın belirttiği hususlara katkı sağlamanın faydalı olacağını düşünüyorum. Öncelikli olarak tebliğin başında sunulan “dini danışmanlık” ifadesinin yerine “manevi rehberlik” kavramının kullanılmasının daha uygun olduğunu düşünmekteyim. Çünkü danışmanlık, bir kurum ya da kişiye uzman olacağı alan hakkında gerekli bilgi ve beceri kabiliyeti kazandırma ve yön verme işidir. Bunun yanı sıra danışmanlık muhatap olduğunuz kişi veya kuruma bildiklerinden ziyade bilmediklerini öğretmektir. Bu bağlamda

\* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

düşünüldüğünde dini danışmanlık, kişinin din bakımından bilgi ve becerisinin geliştirilmesi faaliyeti olmaktadır. Rehberliğe gelince, Gazi Üniversitesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı Eski Başkanı Prof. Dr. Muharrem Kepçeoğlu'nun ifadesiyle, ki o psikolojik danışma ile rehberliği birbirinden ayırmakta ve rehberliğin danışmayı içerdiğini savunmaktadır, bireyi tanımak, onu kendisine tanıtmak, problemlerini çözmesi, gerçekçi kararlar alması, kapasitesini geliştirilmesi, çevresi ile dengeli ve sağlıklı bir şekilde uyum sağlaması ve böylece kendini gerçekleştirme için uzman kişilerce bireye yapılan sistemli, bilimsel ve profesyonel bir yardım sürecidir. Bu tanımlamadan da görüldüğü üzere rehberlik danışmanlıktan daha genel bir kavram olup, her rehberlik danışmanlık olmakta, bununla birlikte her danışmanlık ise rehberlik olmamaktadır. Ceza infaz kurumu bağlamında düşünüldüğünde cezaevi vaizleri tarafından yapılan hizmetin rehberliğe daha yakın olduğu görülecektir. Dolayısıyla ya dini danışmanlık ve rehberlik ikisi birlikte kullanılmalı ya da sadece 2011 yılındaki protokol doğrultusunda din hizmetleri ve manevi rehberlik olarak tanımlayalım diye düşünüyorum.

Tebliğ hususunda üzerinde durulması gereken bir başka husus da arkadaşımızın örgün ve yaygın eğitim tanımlamalarıdır. Arkadaşımız her iki kavramı da şu şekilde tanımlamaktadır: Örgün eğitim belirli bir program, yer, zaman, kişiyle yürütülerek öğrencilere mesleki yeterlilik kazandırma süreci olarak; yaygın eğitim ise, kişiye belirli bir meslek kazandırmayan (sadece bilgi kazandıran) bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Her ikisinin ortak noktası ise kültürleme faaliyeti olmasıdır. Ancak eğitim kitaplarında örgün eğitim, belirli bir amaç doğrultusunda hazırlanmış programlarla okul bünyesinde, belirli yaş grubu ve aynı seviyedeki bireyler için yapılan düzenli eğitim olarak tanımlanmaktadır. Örgün eğitimin yapıldığı kurumlar, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarıdır. Bunun yanı sıra yaygın eğitimin hedefleri arasında ekonominin gelişimi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslek edinilmesini sağlayıcı olanaklar hazırlamak yer almaktadır. Dolayısıyla yaygın eğitimin hedefleri arasında bilgilendirme yer almakla birlikte meslek eğitimi yoluyla bir meslek sahibi olması da yer almaktadır. Günümüzde yaygın eğitim kurumu olarak faaliyet gösteren meslek edindirme kursları bunun en açık örneğidir.

Tebliğ bağlamında üzerinde durulması gereken bir başka husus da Türkiye ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı hakkında verilen yanlış bilgidir. Arkadaşımız "nüfusa oranla hesaplandığında ise, Türkiye 19. sıradadır. Şu an ülkemizde 120.000'in üzerinde (yaklaşık olarak 3/2'si tutuklu, 3/1 hükümlü olmak üzere) mahkûm bulunmaktadır." tarzında bir bilgi



vermektedir. Ancak Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif evleri Genel Müdürlüğü web sitesindeki istatistiki bilgilere göre ülkemizde 31.11.2011 tarihi itibarıyla 127.833 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. Bunlardan sadece 36.462'si tutuklu, 17.950'si hükmen tutuklu, 73.419'u ise hükümlüdür. Bu da demektir ki takriben 3/2 si hükümlü, 3/1 i tutukludur. Burada ayrıca tutuklu-hükümlü olarak veya farklı nedenlerle mahkumların rehabilitasyonu sürecinde din ve dini değerlerden faydalanılması noktasında toplumun olumsuz bir bakış açısı sergilediği, dinin orada hiç yer almaması gerektiği yönünde bir anlayış olduğu dile getirilmektedir. Toplumda böyle bir bakış açısının olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Aynı zamanda uluslararası ve ulusal hukuki belgeler ceza infaz kurumlarında din hizmetlerini zorunlu kılmaktadır. Arkadaşımız tebliğde başlığın adını kavramsal çerçeve koymakla birlikte tutuklu ve hükümlü sayısından, Osmanlı dönemi cezaevi dini yapılanmasından bahsetmektedir. Ancak bildiri başlığı doğrultusunda kavramsal çerçeve adı altında CİK bağlamında vaaz, dini danışmanlık, dini rehberlik vb. kavramları ele alması daha uygun olurdu kanaatini taşımaktayım. Ayrıca Osmanlı dönemi ile ilgili bilgiye yer verilmesi gerekir mi? Tebliğde modernizmin cezaevlerini ve uygulamalarını doğurduğu, hapsedilme uygulamalarının başlangıcı olarak da 19. yüzyıl başları gösterilmektedir. Bununla birlikte 16. yüzyılda Amsterdam'da kurulan ilk cezaevini ve Venedik'te inşa edilen Yahudi Gettosunu saymazsak, Foucault'un *the Birth of Prisons* adlı kitabında hürriyeti bağlayıcı hapisyanenin doğuş tarihi olarak 18. yüzyılın son çeyreğini vermektedir.

Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülere yönelik olarak bazı genelgeler ve yazışmalar yapılmakla birlikte sadece 2001 ve 2011 yıllarında iki âdet protokol imzalanmıştır. Protokollerin sıklaşması yerine "tarihsel süreç içerisinde gelinen noktanın" gibi bir ifade kullanılmasının yerinde olur kanaatindeyim. Ayrıca ek ders saatinin artırılmasının temel nedeni daha profesyonel ve sürekli bir eğitim sağlanması hususunda CİK din hizmetlerine olan ilgiyi artırmak içindir. Bakanlık yetkililerinin en büyük beklentisi sunulan hizmetin hem personel hem de materyal bakımından geliştirilmesi ve daha profesyonel bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Tebliğde ülkemiz ceza infaz kurumları din hizmetlerinin başlangıcı olarak evlerinde 1959 yılı verilmekle birlikte resmi yazıları incelediğimizde ilk girişimlerin 1950 tarihinde olduğu görülmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığına ilk defa 08.1950 tarih ve 17565 sayılı yazı göndermiş aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığı da "Cezaevlerinde Verilecek Vaazlar 1" isimli eseri yayınlamıştır. 2011 yılında imzalanarak yürürlüğe giren protokolle ilgili olarak arkadaşımızın gözünden kaçan değişikliklere gelince, bunlardan ilki proto-

kolün amacına yöneliktir. Nitekim 2011 yılındaki protokolünün amacı olarak, ceza infaz kurumları ve eğitimevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklulara DİN HİZMETLERİ, AHLAKİ GELİŞİM VE MANEVİ REHBERLİKLE ilgili faaliyetleri sunmak suretiyle dini ve ahlaki duygularını geliştirerek yeniden topluma kazandırılmaları sürecine katkı sağlamaktır, şeklinde tanımlanmıştır. 2001 protokolünde din hizmetleri ve manevi rehberlikle ilgili herhangi bir tanımlamanın yer almadığı görülmektedir. Din Hizmeti Kapsamında; Kur'an Öğretimi, İlmihal Dersleri, Fıkıh, Siyer, Akaid Konuları, Dinler Tarihi, Koğuş Sohbetleri, Konferanslar, Özel gün ve gecelere yönelik programlar bulunmaktadır. Cezaevi bağlamında MANEVİ REHBERLİK HİZMETİNİN nasıl bir kapsam alanının olabileceği üzerinde düşünülüp cezaevi vaizleri çalışma yönergesinde din hizmetleri ve manevi rehberlik tanımlamalarına yer verilerek çalışma alanı net bir yapıya kavuşturulmalıdır. İkinci olarak Denetimli Serbestlik Şube Müdürlükleri de CİK din hizmetlerinin çalışma alanına dâhil edilerek tahliye olan mahkumlara da din hizmeti götürülmesine imkân tanınmıştır. Batı'da Kanada'da 1995 yılında başlayıp şu anda USA, İngiltere gibi ülkelerde uygulamaya konulan ve çok önemli bir kurum hâline gelen "*community chaplaincy-toplum vaizliği*" uygulaması için yakın gelecekte önemli bir yer teşkil edecektir. Feltham hapisanesinin uygulamasında yeniden suç işleme oranınının 70 kişilik tahliye olan mahkûmla yapılan uygulama neticesinde %70'lerden %20 lere kadar gerilemesi, suçun ve suçlu sayısının aşağı çekilmesinde önemli bir yere sahip olduğunun en güzel kanıtıdır. Üçüncüsü, Kur'an öğretimi sosyal ve kültürel faaliyetler kapsamında çıkarılıp din hizmetleri başlığı altına alınarak hem Kur'an kursu açılabilmesine hem de bu kurs vesilesi ile ek ders ücreti alınabilmesine imkân sağlanmıştır. Dördüncüsü, Madde 5 A-3 başlığında CİK'in görev ve yükümlülükleri belirtilirken; Bu protokol kapsamında görevlendirilen personele, çalışmalarını amacına uygun yürütebilmesi için çalışma odası ve sınıf temin etmek, emniyetli ve huzurlu bir ortamda çalışmaları için gerekli önlemleri almak, ibaresi ile her kurumda Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerine çalışma odası ve sınıf temin edilmesi gerekmektedir. Ancak yer temin edilen CİK sayısı parmak sayısını geçmemektedir. Her CİK de yer temini hususunda ilgili yerlerle temasa geçilmelidir. Önemli değişikliklerden biri de CİK'e gelen her mahkûmu din görevlisinin de görmesi ve hizmet hakkında bilgi vermesi gerekliliğidir. Tarafımızdan hazırlanan tanıtım broşürü daha da geliştirilerek tüm CİK'lerde uygun görülen yerlere kalıcı olarak sabit edilip tutuklu ve hükümlülerin din hizmetlerinin amaç ve kapsamı hakkında bilgilenmesi sağlanabilir.

Son olarak arkadaşımızın alanla ilgili yazılmış bazı kaynaklara ulaşmadığı ve ana hatlarıyla internet merkezli bir çalışma yaptığı görülmektedir. Oysaki bu alanda şu ana kadar şu çalışmalar yapılmıştır:

Harun IŞIK, Cezaevlerinde Din, Laçın Yayınları, 2009.

Harun IŞIK, Ceza İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3, Issue 12, Summer 2010.

Harun IŞIK, İngiltere ve Galler Örneğinden Hareketle Ülkemiz Ceza İnfaz Kurumlarında Düzenlenen Din Hizmeti Faaliyetleri, IV. Din Şurası, Ankara 2009.

Abdullah Demir, Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi, Diyanet İlimi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., c. 46, s. 4, Ekim-Kasım-Aralık 2009.

Şuayip ÖZDEMİR, Cezaevlerinde Din Eğitimi, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2006.

Ayrıca tebliğde çok fazla cümle düşüklüğü bulunmaktadır. Kaynaklarda birincil kaynaklara müracaat edilmesi çalışmayı daha bilimsel bir hâle getirecektir. Çalışmanın masa başında internet veri tabanlı olarak yapıldığı, alandaki çalışmalara fazla dikkat edilmediği görülmektedir. Yine aynı şekilde CİK Din Hizmetlerinin Sorunları farklı platformlarda tarafımızdan değişik şekillerde dile getirilmiştir. Yapılması gereken şey, muhatap kitlesi takriben 128.000 olan CİK din hizmetleri için bir birim ya da komisyon kurmak ve var olan sorunların çözümüne yönelik alt yapı çalışmalarına hız vermektir. Şu hususu da belirtmek isterim ki; Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı eğitim merkezlerinde "Cami Dışı Hizmet Alanları: Ceza İnfaz Kurumları" adı altında bir ders açılıp, alanla ilgili gerekli bilgi ve beceriler hizmet öncesinde sağlanabilir.

**Dr. Yüksel SALMAN (Oturum Başkanı)**- Ben teşekkür ediyorum kendisine. Tabi alandan geldiği için söyleyecekleri başka şeyler de vardı, ama vaktimiz buna elvermiyor. "Din Şurası" kitabımız basılmadı dedi, inşallah Din İşleri Yüksek Kurulumuz bize gönderdiğinde hemen basacağız. Şura kitabı bize henüz ulaşmadı, inşallah Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüz de tebliğ ve müzakereleri toparlar bize gönderirse, biz en geç iki ay içerisinde sizlere ulaştırmayı taahhüt ediyoruz.

Vaktimizi aştık, aslında katılımcılar adına da söz vermemiz gerekiyordu. İsterseniz söz almak isteyen var mı? Uzatmadan iki cümleyle. Şöyle yapabiliriz arkadaşlar, burada her şeyi zaten söyleyemeyiz, ama en vurucu cümlelerinizi söyleyin, bunlar zaten basılacak. Bunları sekreteryaya ulaştırırsanız, bunlar değerlendirilir.

**Katılımcı-** Efendim zaman konusunda, özellikle bu tür sempozyumlar yapılırken biz vaizleriz, ezan geldiği anda vaazı bitirmek zorundayız. Buna burada da uymalıyız diyorum. Efendim bir de cezaevinde -ki, ben 6-7 senedir o derslere devam ediyorum. “*Elif Cüzü Dua Kitabı*” diye belirtildi. Özellikle “*Elif Cüzü ve Namaz Hocası*” yoksa farklı yayınlarda çeşitli kitaplardan istifade ediliyor, onların da sakıncaları oluyor. Teşekkür ediyorum.

**Dr. Yüksel SALMAN (Oturum Başkanı)-** Teşekkür ediyoruz. Cezaevinden gelen, bizde mevcut olan tüm talepleri yerine getiriyoruz Başkanlığımız adına, bunu bilersiniz. Bireysel olarak bize Kur’an-ı Kerim, ilmi hal, filanca kitap, biz onları önemsiyoruz ve o kadar güzel mektuplar alıyoruz ki, onları ben arşivliyorum.

Bir arkadaşımız daha, bir cümleyle bitiriyoruz hemen.

**Katılımcı-** Bütün tebliğ sunan herkese teşekkür ediyorum, arkadaşlara da. Sadece şunu söylemek istiyorum. Burada görüyoruz ki vaizlerden çok ciddi hizmetler bekleniyor. İşte din eğitimi, din psikolojisi, din sosyolojisi, felsefe, şu bu bütün alanlarda sanki uzman olması gerekiyor, eyvallah. Acaba biz vaizler bunları yerine getirirken, biraz da kurumun bize yaklaşımı, özlük haklarımız, örneğin şu anda imamlarla denk durumdayız. Bu tür konularda da bir yaklaşım söz konusu olsa, zannedersem daha faydalı olur.

**Dr. Yüksel SALMAN (Oturum Başkanı)-** Peki çok teşekkür ediyorum ben, hepimize çok teşekkür ediyorum. Öncelikle tebliğcilerimize, müzakerecilerimize katkılarından dolayı ve sizlere sabırla dinlediğiniz için. Şimdi siz bilgi ziyafetini tercih etmiş oldunuz çay ziyafetinden, 15 dakikaydı ara, ama diğer hocamızı da zor durumda bırakmamak adına 10 dakika ara veriyoruz, 10 dakika sonra inşallah tekrar program başlayacak. Teşekkür ediyorum.

---

## **2. SALON - 5. OTURUM**

---

---

# **Vaazlarda İçerik, Sunum ve Geri Bildirim**

**(18 Aralık 2011 Pazar)**

Oturum Başkanı  
**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ**  
Din İŞleri Yüksek Kurulu Üyesi

---

# 1. VAAZLARDA DÜŞÜLEN BAZI YANLIŞLAR VE SEBEPLERİ

Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU\*

## GİRİŞ

“Din nasihattir.”<sup>1</sup> Nasihat ise, insanları doğru yola, faydalı olan şeylere, zararlı olanlardan kaçınmaya, Yaratıcı önünde samimi olmaya bir çağrıdır. Çağrının da en önemli vasıtası vaazdır, tebliğdir, irşattır. Ancak birbirine yakın bu üç faaliyetin de belirli etkin usulü, yöntemi ve tekniği bulunmaktadır. Usûl bilgisini, yöntem bilgisini, mantık ve adabı bilmeyi gerektiren bu faaliyette bu bilgileri edinen ve gerekli tekniği kullanan kişiler başarılı olacaktır. Kur’an-ı Kerim’de, “Sen halkı Allah’ın yoluna gerek düşünce gerek davranış düzeyinde iyiyi ve doğruyu temsil eden yaşantın (*hikmet*) ile, güzel öğüt ve nasihatlar içeren sözlerin (*mevize-i hasene*) ile davet et ve gerektiği zaman da onlarla en güzel şekil (*cedel-i ahsen*) ile mücadele et.”<sup>2</sup> Bu âyette gösterilen 3 yolda da mantığın, usulün ve edebin devreye sokulma gereği ve önemi kendisini hissettirmektedir.

Mevzuatta “toplumu din konusunda aydınlatmak” cümlesi ile yerini bulan vaaz ve irşad, hem bir emanet, hem de şerefli ve bir o kadar da sorumluluk isteyen bir görevdir. Bu görevi yüklenenlerin hâliyle gerekli donanımına sahip olmaları, sorumlulukları gereği bilgi, usul ve âdâp bilmeleri, bunları uygulamaları ve birtakım yanlışlara karşı dikkatli olmaları gerekmektedir.

İşte biz bu tebliğimizde toplumun karşısına çıkan, kendisini cemaate, halka veya geniş kesimlere dinleten hatip veya vaizlerimizin düştükleri bazı yanlışları hatırlatmaya ve bu tür yanlışlara düşme nedenlerini sıralamaya çalışacağız. Bunu yaparken konunun pratik önemine dikkat çekmek isteriz. Yapılan

\* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Er-Rûdânî, M. bin M. bin Süleyman, *Cem’u’l-Fevâid* (Büyük Hadis Külliyyatı), Çev. Naim Erdoğan, İstanbul, Ofset baskı, C. IV, s. 253.

2 Nahl, 16/125 [(Yani kabalığa kibarlıkla, gevezeliğe az ve öz konuşmakla, küstahlığa olgunluk ve ağırbaşlılıkla karşılık ver.) (Öztürk, Mustafa, *Kur’an-ı Kerim Mealî*)]

bu yanlışları bilme ve bunlardan sakınmaya çalışma, bu konuda bilgilenme, doğru eylemde bulunma çabasında olan halkımıza yanlış inanç, bilgi ve amel sunmama konusunda hassasiyetimizi artıracak; böylece kutsal hakkında, din alanında konuşulurken daha dikkatli olma hususunda uyarıcı bir rol oynayacağı kanaatindeyim. Zira “Yarım doktorun candan, yarım hocanın da dinden ettiği” sözünü bilmeyenimiz yoktur.

Vaizlerimizin, halka anlatacakları konuları hazırlık yaparak, sağlam malzeme, makul bir yorum, sade ve anlaşılır bir dille anlatmalarının önemi kendisini hissettirmektedir. Onların sahih bir dini sarıh bir akılla birleştirerek uygun ve sistematik bir şekilde anlatmaları sonucu toplumun maddi ve manevi kalkınmasında büyük rol oynayacakları asla yadsınamaz. Zira onların model olarak aldığı en büyük mübelliğ, en büyük mürşid, kâlde, hâlde, yolda en güzel örnek olan Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.)’in düşünce, karar ve eylemlerinde çok rasyonel bir tutum üzere olduğunu, akıldan, insaftan, itidalden ve gerçekçi tutum izlemekten ayrılmadığını ve ümmetine de hep bunları emir ve tavsiye ettiğini görürüz. Onun izinden giden Müslümanların da bu akılcı ve dengeli tutumlarıyla fıkıh, kelim, hadis gibi din bilimlerinde; matematik, astronomi, tıp, teknik, fizik, biyoloji gibi bilim dallarında; felsefe, mantık, tarih, san’at ve siyasette kısa zamanda çok parlak medeniyet inşa etmişlerdir.

Tarihe ve günümüze de baktığımızda dinimizin istediği şekilde aklını kullanan, akıllı davranan, akıllı konuşanların başarılı oldukları, buna karşın aklını kullanmayanların ise geriledikleri, parçalanıp dağıldıkları; ilim, felsefe, sanat ve siyasette bir varlık gösteremedikleri görülmektedir.

Müslümanların kutsal kitabı Kur’an, insanları, *ilim*, *tefekür*, *tezekkür* (iyice hatırlama), *fıkıh* (nedeniyle birlikte iyi anlama), *i’tibar* (ibret alarak bakma ve sonuç çıkarma), *basar* (iyice görme), *nazar* (iyice bakma ve akıl yürütme), *şuur* (bilinçli olma) vb. kavramlarla düşünme, akıl yürütme, tefekürde bulunma, olaylardan ibret alma ve sonuç çıkarma eylemlerinde bulunmaya sevk ettiği gibi, ayrıca, 49 yerde de akletmenin, akılı iyi kullanmanın önemini vurgular, yanlışla düşmekten sakındırır.

İşte vaizlerimizin yukarıda vurgulamaya çalıştığım inançlı olma, akılı iyi kullanma ve hayırlı işe yönelme üçgeninde odaklaşıp konu seçiminde, sonra da işleyişinde ve onu hayata aktarmada aktif olmaları gerekmektedir. Onlar konu seçiminde, kendisini çevreleyen teleolojik yapıdan Allah’a imana yükselen, O’na şirk koşmayan, peygamberlerin bildirdiklerine kulak veren, Kitab’ın hakk olduğuna inanan, ondaki güzellik ve inceliklere kafa yoran, ilimden ve hikmetten nasibini almaya çalışan, şeytanın saptırmalarına karşı tedbirli olan, dinî duyar-



lılık üzere olup haram-helal ölçülerine dikkat eden, ibret alan, âhirete hazırlık yapan, tebliğde akıllı ve verimli metotlar izleyen vb. olumlu özellikleri taşıyan model insanı oluşturma gayretinde olmaları gerektiğini düşünmekteyim. Zaten hangi model bir insan yetiştirme veya oluşturma projemiz ve hedefimiz yoksa uğraşlarımız içi boş retoriğin gölgesinde kalarak ürün vermeyecektir.

Bu tebliğimizin hazırlanmasında, vaizlerimizden dinlemiş olduğum bazı vaazlar başta olmak üzere, ağırlıklı Diyanet İşleri Başkanlığımızın yayınlamış olduğu vaaz metinleri, bizzat kendimin yapmış olduğu 250'ye yakın vaaz tecrübem ve onlardan hatırladığım bazı yanlış veya eksikler, TV ve internet üzerinden takip edebildiğim bazı sohbetler, Mantık Yanlışları adlı Lisansüstü dersimde öğrencilere sene içi çalışması olarak yaptırdığım çalışmalar kaynak olarak kullanılmış; gözlemlere, duyumlara, izlemelere ve dinlemelere dayalı sıraladığım bu kaynaklar ve malzeme tasnif edilerek bu tebliğ metni kaleme alınmıştır.

## VAAZLARDA DÜŞÜLEN BELLİ BAŞLI YANLIŞLAR

'Yanlış' kavramı; bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama ve aykırı olma demektir.<sup>3</sup> Bu ifade, özellikle düşünce ve eylemde aykırı ve geçerli olmama-yı ifade etmektedir. Dolayısıyla, hayatın birçok alanında, din görevlilerimizin ve vaizlerin muhatap oldukları geniş halk kitleleri düşünüldüğünde, konunun önemi daha da artmakta ve din görevlilerimizin üstlenmiş oldukları misyonun ne denli önemli olduğu düşünüldüğünde ise konu, bir kat daha anlam kazanmaktadır. Aksi takdirde, söylemlerinde, yaptıkları sohbetlerinde veya vaaz-irşad faaliyetlerinde zaman zaman tutarsız kalabilecek, ifade etmek istediklerini tam yerine getirememiş olabileceklerdir. Bu da onların iletişim kurmak istedikleri muhatapları ile karşı karşıya gelmelerine veya istenen neticenin tam olarak alınamaması gibi durumların ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Vaazlarda düşülen belli başlı yanlışları biz burada malzemede, konunun işlenişinde, konunun mantıksal örgüsünde ve ifadesinde, bir de konunun sunumunda olmak üzere 4 büyük başlık altında inceledik. Bazı vaizlerimizde görülen tutum yanlışlarını da, konuşmasını icra ederken inandırıcılığını etkileyeceği, saygınlığına ket vuracağı, etki gücünü kıracağı için konunun sunumunda ortaya çıkan yanlışların devamı olarak işlemeyi uygun gördük.

## MALZEMEDE YAPILAN YANLIŞLAR

Malzeme derken, vaazın üzerine bina edildiği ana metinler, nasslar, bilgiler, deyişler, şiirler, atasözleri, örnekler gibi içeriği dolduran şeyleri kastetmekteyiz.

3 Bkz. Emiroğlu, İbrahim, *Mantık Yanlışları*, Ankara 2004, s. 11.

Burada yanlış olarak dikkat çekmek istediğimiz şey, vaazın konusuyla, konunun üzerine oturtulduğu malzemenin, sunulan bilgi, belge ve örneklerin uyum içinde olmayışıdır.

İnceleme fırsatını bulduğumuz çoğu vaazın, vaaz formatında olmadığı; vaaz veya nasihatın amaçladığı şeyden ziyade bilgi yığmayı, bilgiye boğmayı<sup>4</sup> hedeflediği gözükmektedir.

Bazı vaaz metinlerinde atılan başlıklarla verilen bilgilerin tam uyuşmadığı görülmektedir.<sup>5</sup> Örneğin “Salih Amel ve İman” adlı vaaz metnini okuduğumuzda başlığın “İman ve Salih Amel” olması gerektiğini görüyoruz.<sup>6</sup> *Örnek Vaazlar*’da, ‘Allah’ın Seçkin Yaratığı İnsandır’ başlığı altında insanın değeri işleneceğine, hak ve sorumlulukları işlenmiştir.<sup>7</sup>

“Allah, Temizliğe Özen Gösterenleri Sever” başlıklı vaaz metni, konuyla doğrudan ilgisi olmayan bir malzemenin sunumuyla başlamaktadır.<sup>8</sup>

Konu-malzeme uygunsuzluğu<sup>9</sup> ile ilgili önemli bir noktaya da değinmek istiyorum. Bazı vaizlerimizin, konuyu işlerken seçtikleri örnekler bazen konuya, seviyeye, ahlâka, akla ve sosyo-kültürel yapıya uygun düşmemektedir.<sup>10</sup>

Söz gelimi bir vaaz kitabında geçen değirmende un öğütme, tarla sulama ve ekmek pişirme olmak üzere üç işi de Cuma namazıyla ilişkilendiren örnek<sup>11</sup> abartmayı, yanlış tevekkülü, beleşe, hazıra, rahata konmayı teşvik eder, ümmeti rasyonel tutumdan alıkoyar niteliktedir. Yine aynı kitapta Hz. Peygamberimizin

4 Örneğin bkz. Şentürk, *Örnek Vaazlar-I*, s. 131-141, 205-224, 280-287, 316-329, 330-340; C. II, s. 299 vd.; *Kürsüden Öğütler*, s. 51, 59, 64, 83-84, 127, 393-402, 542-570.

5 Örneğin, Şentürk, Lütfi, *Örnek Vaazlar-I*, DİB Yayınları, Ankara 2010, C. I, s. 61’de Ramazan Ayının Önemi, s. 63’te de Ramazanda Oruç alt başlığı atılmıyordu.

6 Akbaş, Abdurrahman, “Salih Amel ve İman”, *Kürsüden Öğütler* (52 Konuda Vaaz Örnekleri), DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 123 vd.

7 Şentürk, *a.g.e.*, s. 341-352.

8 Şentürk, *Örnek Vaazlar-II*, s. 191.

9 Konu-Malzeme uygunsuzluğu ile ilgili başka örnekler için bkz. Şentürk, Lütfi, *Örnek Vaazlar-I*, s. 51; *Kur’an’dan Öğütler II*, DİB Yay., Ankara 2010, s. 158-159, 164-165, 188-189. (*Kur’an’dan Öğütler* adlı iki ciltlik çalışma, anlatım tekniği ve kullanılan vasıtalar açısından eksik görünmektedir. Örneğin atasözü, vecize, seçilen kısa hikaye ve anekdotlarla zenginleştirilebilir.)

10 Örneğin (Şentürk, *Örnek Vaazlar-I*, s. 296) uğursuzlukla ilgili Cahiliye dönemi Araplarından örnek veriliyor; hâlbuki bizim toplum Eski Türklerden hatta Şamanizm’den nice örnekler taşımaktadır!

11 Bkz. Mehmet Altunkaya, *Mü’minlere Vaaz ve İrşâd*, İstanbul 1990, C. I, s. 318; Aydın, Abdullah, *Nur’a Doğru*, İstanbul 1972, s. 116-117.

gölgesinin yere düşmediği<sup>12</sup> rivayeti, Recep ayının fazileti ile ilgili aktarılanlar<sup>13</sup> basit ve gerekçelendirilmeyen haber veya ifadelerdir.

Örnek olarak aynı kitaptan devam edecek olursak, Resulullah (s.a.s.)'ın ana rahmine düşüşü ile ilgili verilen haberler<sup>14</sup>, Musa Peygamberin Kadir gecesinde yaptığı ile ilgili verilen bilgiler<sup>15</sup> zayıf rivayetlerin veya ayıklanmamış, akıl süzgecinden geçirilmemiş malzemenin kullanımı ile ilgili birkaç örnektir. Bu tür örneklerle birçok vaazda karşılaşmak mümkündür.<sup>16</sup>

### KONUNUN İŞLENİŞİNDE YAPILAN YANLIŞLAR

Bazı vaazlarda âyet ve hadislerin bolca kullanılıp, bunların işlenmediği, açıklanmadığı, örneklerle açılmadığı hatta günümüze çekilerek aktüelleştirilemediği görülmüştür. Bir başka ifadeyle, vaazlarda metinler salt anlamlarıyla alınmakta, nakle boğulmakta, yorumlanmamakta, âdeta ham bırakılmaktadır.<sup>17</sup> Ayrıca bu kadar bol malzemenin 35-40 dakikalık vaaz süresinde nasıl işleneceği, bu süreye nasıl sıkıştırılacağı da merak konusudur.<sup>18</sup>

*Kürsüden Öğütler* adlı vaaz örneklerine baktığımızda, söz konusu kitabın form, içerik, stil ve format açısından eleştirilebileceğini söylemek isterim. Zira söz konusu vaaz örnekleri vaaz formatından ziyade ilmihal tarzında görülmektedir. Üslûp ve içerikleri bu hükmümüzü doğrular niteliktedir. Örneğin, vaazda vecize, atasözü, hikâye, tarihi olaylardan kısa bir aktarım, bir anekdot ve sıcağ hitap cümleleri bulunmaz mı?

Bazen de bir konu, başlığının hakkı verilmeyecek darlıkta veya sınırlılıkta işlenir. Hâliyle bu, başlık-içerik uyumsuzluğunu veya yetersizliğini doğurur. Örneğin "Fitne ve Zararları"<sup>19</sup> adlı bir konuyu ve Kur'an'da on bir anlamı sıralanan

12 Altunkaya, *a.g.e.*, C. I, s. 331. (Bu örnek Kur'an-ı Kerim'de geçen "Bakın, ben de tıpkı sizin gibi bir insanım, ancak bana ... vahyedilir (Kehf, 18/110) âyeti ile uyum içinde değildir. Zira Hz. Muhammed (s.a.s.) de bizim gibi bir insan ise, beşeri yönü itibarıyla fiziksel özellikleri olacaktır.)

13 Altunkaya, *a.g.e.*, C. I, s. 313-315.

14 Altunkaya, *a.g.e.*, C. I, s. 55.

15 Altunkaya, *a.g.e.*, C. I, s. 282. (Musa Peygamber zamanında Kur'an'ın indirilmeye başlandığı gece yani Kadir gecesini daha vuku bulmamıştı.)

16 Aslı olmayan olayların aktarıldığı örnekler veya en azından abartılı bir dil kullanılarak anlatılan hikayeler için bkz. Aydın, Abdullah, *Nur'a Doğru*, İstanbul 1972, s. 166-168, 182-184, 218-219, 242-243, 425, 570-577.

17 Örneğin bkz. Altaş, Yusuf, "Eşlerin Karşılıklı Görev ve Sorumlulukları", *Kürsüden Öğütler*, s. 359; Şentürk, *Örnek Vaazlar-I*, s. 236 vd.

18 Örneğin Bkz. *Kürsüden Öğütler*, s. 359; Şentürk, *Örnek Vaazlar-I*, s. 166-178; Altunkaya, *Mü'minlere Vaaz ve İrşâd*, C. I, s. 28 vd.

19 Eraslan, Sadık, "Fitne ve Zararları", *Kürsüden Öğütler*, s. 461 vd.

çok anlamlı bir kavramı dört nedene bağlamak uygun ve yeterli değildir. Ayrıca fitnenin sosyal boyutuna da eğilmek gerekir.

Bazı vaaz veya dini sohbetlerde konu başlığı ile anlatılanların muhtevası uyumlu gitmemekte bazen de başlığın içi doldurulmamakta, hakkı verilmemektedir.<sup>20</sup>

Yine bazı vaazlara konuyla doğrudan alakalı olmayan uzun bir giriş yapılarak başlandığı görülür.<sup>21</sup> Bu, konuya ısınma ve ısındırma, cemaatin toplanması ve çoğalmasını bekleme amacıyla ağırdan alma gibi gösterilse de aslında anlatım tekniği açısından doğru değildir.

Bazı vaazlarda da konuların sıralanmasında, akışında ve aktarımda bir insicamsızlık, takdim-tehir, kısacası sıralama hatası görülmektedir.<sup>22</sup>

Bazı vaazlarda konunun aniden kesildiği, toparlanmadan bitirildiği görülür.<sup>23</sup> Sunum tekniği açısından hiç de uygun olmayan bu davranışa, hatibin çizilen bir plan çerçevesinde konuşmamasının, konu dışına taşarak vaktini rasyonel kullanmamasının kısacası zamanı ayarlayamaması veya iyi kullanamamasının sebep olduğunu düşünüyoruz.

## KONUNUN MANTIKSAL ÖRGÜSÜNDE VE İFADESİNDE YAPILAN YANLIŞLAR

Kur'an, inananlardan, rasyonel düşünmeyi, inançlarını rasyonel temele oturtmayı, iddialarını sağlam argümanlarla savunmayı; bunu başarabilmek için de felsefe, kelâm, mantık, cedel ve münazara konularına eğilmeyi yadsımamış, inananları doğru, akıllı ve mantıklı düşünmeye teşvik etmiştir. Bu gerçekten yola çıkan vaizlerimizin de konuşmalarını rasyonel bir zemine oturtmaları, sağlam gerekçelere dayandırmaları, iddialarını temellendirmeleri, anlattıklarını mantıksal bir uygunluk ve akış içinde sürdürmeleri, mantıktaki hitabetin (hatip- muhatap-hitap üçlüsü içinde) işleyişi ve uygulanmasını hem teorik hem de pratiği ile bilmeleri, yerine göre cedelî yöntemi kullanacak birikime sahip olmaları, dil ve mantık yanlışlarını bilmeleri, onların tuzağına düşmemeleri için uyanık olmaları beklenir. Verimli, faydalı olma kaygısını çeken konuşmacıların bu sıraladığımız hususlara uyması gerekmektedir.

20 Örnek için bkz. *Kur'an'dan Öğütler II*, s. 158-159, 164-165, 188-189.

21 Bkz. Çınar, Hüseyin, "Kâmil Mü'minin Özellikleri", *Kürsüden Öğütler*, s. 143.

22 Örneğin bkz. Şahin, Muzaffer, "Dua ve Adabı", *Kürsüden Öğütler*, s. 230'daki 10. başlık 4 sayfa önce (başta) olmalıydı.

23 Örnek için bkz. Şentürk, *Örnek Vaazlar-II*, s. 20, 59, 80.

## TUTARSIZLIK

Mantık deyince akla ilk etapta doğru ve tutarlı düşünme gelmektedir. Tutarlılığın olmadığı yerde mantık ihlal edilmiştir, çelişki vardır. Onaylanan bir fikir, aynı şartlar altında reddedilirse veya öncüller ile varılan sonuç arasında mantıksal uygunluk yoksa çelişkiye düşülmüş demektir. İki önermenin aynı zamanda her ikisinin de doğru olması mümkün olmadığından bu önermeler tutarsızdırlar.<sup>24</sup>

Tutarsızlıktan kaynaklanan mantık yanlışları üç türde karşımıza çıkabilir. Bunlar; söz dizimi kuralları ile ilgili olanlar (*sentaktik*), anlamsal olan tutarsızlıklar (*semantik*) ve uygulamadan kaynaklanan tutarsızlıklar (*pragmatik*).<sup>25</sup>

Sentaktik açıdan tutarsız olan bir iddia, onun formundan yani söz diziminden kaynaklanır. Söz diziminden kaynaklı bu tür iddialar, hiçbir şekilde doğru olamazlar. Aynı şekilde birden fazla iddia, söz diziminden dolayı tutarsız olursa, bu iddiaların bağlamı da hiçbir şekilde doğru olamaz. Mesela, "Mü'minler âhirette felaha erdiler ve mutsuz oldular!" dediğimizde bu iddia tutarsızdır. "Ve" bağlacının kullanımından kaynaklı olarak mü'minlerin âhirette hem felaha ermeleri hem de mutsuz olmaları mümkün olmadığından dolayı, bu iddia sentaktik açıdan bozuk olduğu gibi semantik açıdan da tutarsız ve yanlıştır.

Tutarsızlıktan kaynaklanan ikinci yanlışlık türü bir iddianın semantik açıdan tutarsız olmasıdır. Örneğin, bir nesnenin aynı anda birbirine zıt iki farklı özelliğe sahip olduğunu iddia etmek semantik açıdan tutarsızlığa neden olmaktadır. "Evlenmek kolaydır" ya da "Evlenmek mutluluğa kapı açmaktır" dediğimizde, bu ifadeler tutarsız bir deyiş değildirlir. Ancak, "Evlilik kolaydır ve zorluğa kapı açmaktır!" dersek, bu deyişimiz semantik açıdan tutarsızdır. "Kolay" ve "zor" sözcüklerinin aynı süjede veya konuda aynı anda birlikte bulunması semantik bağlamından kaynaklanan bir tutarsızlık doğurur.

Tutarsızlıktan kaynaklanan mantık yanlışlığının son türü de, pragmatik yani uygulamadan kaynaklanan tutarsızlıklardır. Bu çeşit pragmatik tutarsızlıklar iki biçimde gerçekleşirler:

Kişinin herhangi bir sebep bildirmeksizin önceki iddiasını ve görüşünü yalanlaması ya da ona tamamıyla zıt yeni bir iddiada bulunması. Bir insan iddiasını, görüşünü ya da duruşunu değiştirebilir. Ancak bunu herhangi bir sebebe dayandırmadan yaparsa, burada tutarsızlık sergilemiş olur.

24 Baum, Robert, *Logic*, USA 1989, s. 32; Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara 2004, s. 129.

25 Harrison, Frank R., *Logic and Rational Thought*, USA (West Publishing Company) 1992, s. 528-529.

Kişinin söylediği ve yaptığı davranışın birbirleriyle tutarsız ve çelişik olması. “Söylediklerin ve yaptıkların birbiriyle uyuşmuyor” ya da “söylediklerinle yaptıkların tutarsız” cümleleri günlük hayatta sıkça duyduğumuz ifadelerdir.

Tutarsızlıklar genellikle kurnazca saklanırlar. Hemen peş peşe olan çelişkiler ve tutarsızlıklar tez yakalansa da araya fasılalar girdikten veya uzun pasajlardan sonra yapılan çelişki ve tutarsızlıklar kamufle edilebilir. Bunları takip etmek ve ortaya çıkarmak için, zihnen uyanık olmaya, kullanılan dilin mantıksal ve gramer yapı bilgisine ve aynı zamanda kelimelerin doğru ve yerinde kullanımına dair altyapıya ihtiyacımız vardır.

Bundan dolayı vaizlerimizin sentaktik, semantik ya da pragmatik olsun, dilin kullanımı ve dil-mantık ilişkisini iyi kavrayıp kendilerini tutarsızlığa düşmekten koruyabilmeleri gerekir. Bu konuda gerekli hassasiyetin gösterilmediği vaazlarda görülen tutarsızlıkları şekil ve içerik olarak ikiye ayırabiliriz:

### **VAAZLARDA KARŞILAŞILAN ŞEKİL TUTARSIZLIKLARI**

a. Vaazın muhtevası ile vaazın hitap edeceği kişilerin seviye ve hazır bulunuşlukları arasındaki tutarsızlıklar. Halkın beklentilerine cevap vermeyen, seviyelerini gözetmeyen, formel yönü ağır basan çok teknik ve kuru anlatıma dayalı bir vaaz buna örnek gösterilebilir. Bulunulan yöreyi ve coğrafyayı tanımadan o bölgede hiç önemi olmayan bir şeyin çok abartılarak anlatıldığı ya da tam tersi bir şekilde o bölge için çok önemli olan bir şeyin çok küçümsenerek anlatıldığı vaazlar yine buna örnektir. Vaazların muhtevasını ihtiyaç analizine tabi tutmadan hazırlamak da çoğu zaman hitap edilen kitleyle arasında kurulması icap eden organik ilişkiye zarar veriyor olsa gerek.

b. Vaazın içeriği ile vaazı sunanın yaşamı arasındaki tutarsızlıklar: Buna daha basit bir anlatımla “vaazı sunanın kâl dili ile hâl dili arasındaki tutarsızlık” diyebiliriz. Vaizlerin yanı sıra, Diyanet çalışanlarının, özellikle imam-hatiplerin, özelde sorumlu olduğu caminin cemaati ve ailesiyle daha genelde de camisinin bulunduğu büyük ya da küçük yerleşim birimindeki insanlarla yakından alakadar olması gerekir. Hâliyle cami görevlisi onlar için hem dini anlatan ve açıklayan, hem de her tavriyla çevresindekilere örnek olan bir rol modelidir. Bundan dolayı cami görevlisinin cami vaazlarında yer verdiği ifadeler ile yaşamı arasındaki tutarlılık hitap ettiği kitleyle kendi arasındaki saygı köprüsünün sağlamlığı için aynı zamanda bir teminat olacaktır. Ancak cami vaazlarında çoğu zaman, sigaranın kötülüğünden dem vurup, evlatları yanında sigara içilmemesi gerektiğini söyleyip, bir sigarayı bitirip diğerini yakan ve bunu evlatları içinde yapan cami görevlilerimiz mevcuttur. Yine ana ve baba, eş ve evlat hakkının

dinimizin ön gördüğü en mühim haklardan olduğunu vaaz ve hutbelerinde işleyip ana babasıyla dargın veya eşyle cemaatin gözü önünde kavga eden cami görevlilerimiz vardır. Yalanın ve ticarete dürüstlüğün önemine neredeyse her vaazında değinen ancak cami dışında ufak tefek de olsa iktisadî faaliyette bulunurken cemaatini (tabiri caizse) kazıklamaya çalışan cami görevlilerimiz mevcuttur. Konuşmalarında yer yer zaman ve su israfını, çevre temizliğini işleyip uzaktan kumanda geç saatlere kadar kanaldan kanala geçen, açık bırakılan cami çeşmesini kapamaya erinen, yine cami bahçesindeki ağaçları ve çiçekleri sulatamayan cami görevlilerimiz az değil. Bunları yapanlar "Niçin yapmadığınız şeyleri söyleyip duruyorsunuz?!"<sup>26</sup> âyet-i kerimesini çok defa kıldırıldığı namazlarda okumuş, vaazlarında buna yer vermiş kişilerdir. Burada ifade ettiklerimiz, cami görevlilerimizi tahkir ve tezyif etmek için değil, irşad görevinde böylesi eksiklik ve tutarsızlıkları hatırlatma amacını taşımaktadır.

### VAAZLARDA KARŞILAŞILAN İÇERİK TUTARSIZLIKLARI

Bazı vaaz verenler, vaazlarının sonuna yaklaştığında veya ezan okunmaya başladığında '...burada kesiyoruz, bu konuya haftaya kaldığımız yerden devam edeceğiz...' diyor ancak bir hafta sonra çoğu zaman başka konuyla vaazına başlıyor. Bu durum vaazlardaki konu-içerik-sıralama-seyr düzeninde bir tutarsızlık meydana getirmektedir.

Cami görevlilerimizin masumane de olsa çoğunlukla vaazlarının biçimini zenginleştirmek adına, kullanılan kelimeleri çoğaltmakta oldukları, dinleyicilerin anlamakta zorlandıkları yabancı kelimeleri kullandıkları gözlemlenmektedir. Bu hataya çoğunlukla yüksek lisans veya doktora yapan cami görevlilerimizin düştüğünü görüyoruz. Örneğin böylesi bir konuşmacı birkaç kez Allah lafzını kullandıktan sonra, başka yerlerde bu kelimeye eş anlamlı gördükleri Mutlak Varlık, Aşkın Varlık, Sonsuz Kudret, Kozmik Bilinç, Evrensel Zihin, Mutlak İrade vs... gibi kelime ve kavramları kullanmaktadırlar. Bu durum aynı akademik havayı soluyanlar için fazla yadırganmasa da, diğerleri tarafından garip karşılanacaktır.

Bazen cami görevlisi hutbede veya vaazda konuyla ilgili bir ayet okumakta ardından onun mealini vermekte ve hemen peşinden kendi yorumunu ya da tefsirlerden aldığı yorumu aktarmaktadır. Bu durum ise yorumların sanki Kur'an'danmış gibi algılanmasına sebep olmakta ve cemaatin zihninde tutarsızlıklar meydana getirmektedir.

26 Saff, 61/2.

Konusu sadaka olan hutbeyi okuyan bir cami görevlisi hutbede, sadakanın gizli verilmesine dair hadisleri paylaşmakta ve hutbenin sonunda “dışarıda (bilmem ne için) yardım sandığı açtık, Allah yardımlarınızı kabul eylesin” demektedir. Hâliyle ortaya bir tutarsızlık çıkmaktadır.

Konuşma ve yazmada olduğu gibi, dini sohbetlerde, tebliğ ve irşad faaliyetlerinde, vaazlarda da tutarlı olmaya azami dikkat göstermek gerekmektedir. Zira tutarsızlık, konuşana olan güveni sarsacağı gibi, çelişkiyi fark edemeyen kitleleri yanlış bilgilendirme ve yanlış amelde bulunmanın vebalini de kişiye yüklemiş olacaktır. Dikkatli dinleyen, eğitim almış, mantık eğitimi veya birikimi yerinde olan kişiler konuşmalardaki tutarsızlığı veya çelişkiyi hemen fark ederler. Bu fark ediş, hükmün hemen peşinden gelen çelişki ve tutarsızlıkta kolay olsa da, zihnin takibi zorlanacağından, araya giren fasılalardan sonra yapılan çelişkileri dikkatli olmayan zihinlerin yakalayabilmesi kolay değildir. Aşağıdaki örneklerde birkaç çelişkili durum söz konusu gibidir:

“Allah, Dilediğine Bol, Dilediğine Az Verir” başlığını taşıyan sohbet yazısında getirilen gerekçe<sup>27</sup> iddiayı doğrulayacak değil, ona ters düşecek niteliktedir. Aynı kitapta “Allah, Hakları Zayi Etmez” başlığını taşıyan sohbet yazısında da son paragrafın ilk cümlesiyle son cümlesini te’lif etmek zor gözükmektedir.<sup>28</sup> “Allah, Her Türlü Kötülüğü ve Ahlaksızlığı Yasaklar” adlı yazıda ise, son paragrafın ilk dört satırı başlıkla uygunluk arz etmemektedir.<sup>29</sup> Hz. Muhammed (s.a.s.)’in şefaathet yetkisini temellendirmek veya gerekçelendirmek<sup>30</sup> için İsrâ sûresi 79. âyette geçen Makam-ı Mahmud’u göstermek irtibatsızlık, konu dışılık yanlışlığı olmaktadır.

Vaaza başlarken işlenecek konunun tanımını vermek, sınırını belirlemek, çerçevesini çizmek, anahtar kavramları belirlemek mantıksal ve sistematik anlatımın gereğidir. Bu, sağlam ve başarılı bir vaazın gereklerindedir. Bu gerekliliğe rağmen bu hususlara her zaman uyulmadığı görülür. Örneğin “Başkalarının Kutsallarına Sövmemeliyiz”<sup>31</sup> yazısında “Kutsal” kavramının tanımı, analizi ve açıklımı yapılmadan konu anlatılmıştır.

Vaizlerimizin yer yer, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, tanım hatasına düştükleri de görülmektedir:

27 Demir, Mahmut, a.g. yazı, *Kur’an’dan Öğütler I*, s. 43-44.

28 Yılmaz, Ömer, a.g. yazı, *Kur’an’dan Öğütler I*, s. 46.

29 Baytar, Seracettin, a.g. yazı, *Kur’an’dan Öğütler I*, s. 48.

30 Kılıç, Mustafa, “Allah’ın İzin Verdiği Kimseden Başkasının Şefaati Yarar Sağlamaz”, *Kur’an’dan Öğütler I*, s. 104.

31 Akpolat, Sabri, a.g. yazı, *Kur’an’dan Öğütler I*, s. 146.



- Aile dediğimiz şey, birisi ayağını çektiği zaman, diğeri ayakta kalamayandır.

- Aile, birden fazla kişinin bir araya getirdiği bir kurumdur.

- Biliyoruz değil mi örümceğin yuvasını? Ağdan yapılan ve hemen bozulan bir yuvadır ağ.

SEVGİ:

Kıskanmaz

Üzmez

Kötü muamele etmez

Hiddetlenmez

Yarı yolda bırakmaz

Melekler, insan gibi düşünen, akıl sahibi varlıklar olmadığı için onları "Meleklerin tefekkür etmesi, idrak etmeleri"<sup>32</sup> şeklinde tanıtmak mantıklı olmayacaktır.

Bir sohbet yazısında, "Bu örtüler, hakikati görmemize engel olan vefasızlar *gürûhudur*."<sup>33</sup> denmektedir. Burada lafız-anlam uygunsuzluğu görülmektedir. Zira '*gürûh*' cansızlar için kullanılmamalıdır.

Vaazlarda özellikle LAFZA İLİŞKİN YANLIŞLARDAN bazı 'noktalama ve vurgu', 'ifade' ve 'belirsizlik' yanlışları ile karşılaşılmaktadır. İzmir'de dinlenen beş bayanın vaazından tespit edilen dil ve mana yanlışlarından burada örnekler sunmak istiyoruz.

#### **NOKTALAMA VE VURGU YANLIŞLARI:**

a) Günümüz Türkçesine Arapça ve Farsça'dan giren uzun ünlü kelimelerin (â, î, û) yanlış seslendirilmesinden doğan yanlışlar. Örnekler:

- Ayetlerin manâsına bakacak olursak: (mânâ)

- Kur'an-ı Kerim, hem Ebû Cehil'in, hem karısının akîbetlerini bize bildirmektedir. (âkıbet)

- Mevki, makamı da ona fayda vermemiştir. (mevkî - makâm)

- İlahi, Allah'ım, sen kerimsin, bizi de kerim eyle! (ilâhî-kerim)

- Allah'ın buradaki ikâzı ne kadar haklı bir iğneleme, öyle değil mi? (ikâz)

- Nikahın dinisi, resmi olmaz. (Nikâh, dînî, resmî)

32 Altunkaya, a.g.e., C. 1, s. 279.

33 Akbaş, Bahattin, "Allah İman Edenlerin Dostudur", *Kur'an'dan Öğütler I*, s. 59.

- Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in peygamberliğini ilânıyla, Ebu Leheb ona husumet beslemiştir. (ilânıyla, husûmet)

- Fedâkarlık yapıyorsun, sevgi gösteriyorsun ama sonra bir bakıyorsun, sana sırtını dönüyorlar. (fedakârlık)

b) Lafzın hâlini değiştirmek, ayrı yazılması gereken kelimeyi bitişik yazmak veya bitişik yazılması gereken kelimeleri ayrı yazmak sûretiyle, kelimelerin cümlede özne mi, yoksa nesne mi olduğunu belirtmemeden doğan hatalar v.b.

- Belki bir gün secdeye varar diye Allah (c.c.) bizi bir ömür bekliyor. (varır)

- Bissürü fedakârlık yapıyorsun, bissürü sevgi gösteriyorsun, ama bakıyorsun sana sırtını dönüyorlar. (Bir sürü, birçok, yapıyorsun, gösteriyorsun, bakıyorsun, dönüyorlar)

- Yuva düzgünse, etrafta güzellikler yayar. (etrafa)

- Yalnız ailede olabilmek için uğraşmak gerekiyor biraz. (Yalnız, ailede yer alabilmek için...)

- Ama biz ne yapmıştık? Hamdi anlatmıştık. (Hamd'i - hamd duygusunu)

- Hayır, ben ona bu güzelliği vermemem lazım. (benim)

- Allah'a (c.c.) inanın, Lâilâhe illâllah diyin (deyin)

- İnsanın dünyâda bağlılığı, kendisini tutsak eder. (dünyaya)

- Bize saldıranları biz de aynısını yaparsak olur mu? (saldıranlara)<sup>34</sup>

- Bize gerekli olan ilacı alıp kenara koymak mı, o ilacı düzenli olarak kullanmak mı, bize fayda eder? (olan, ilacı...)

- Çocuğumuz olsun, eşiniz olsun, sevginizi nasıl ifade edersiniz? (çocuğunuz, eşiniz)

- Kaynanam, eşimle ayrılmak için bize büyü yaptı. (ayrılmamız için)

- Eşlerimizle kızgın olduğumuzda ne yapcaz? (eşlerimize, yapacağız)

- Bir sopayla mezarın içini iterek, Ebû Leheb'i gömmüşlerdir. (içine)

- Başın pis bir cenin, sonunda bir leş olacaksın. (sonun da, olacak!)

- Evliliği kötülüklerden, enelerden, kaprislerden koruyacağız, o evlilik ateşi bacası devamlı tütebilsin. (ene lerden, koruyacağız ki, evlilik ateşinin ...)

- 'Bu taşındır diyerek Kâbe'yi diksem başına'(Bu, taşındır...)

- 'Ulusun korkma! Nasıl böyle bir îmânı boğar.(Ulusun, korkma!)

34 İsmi e hâli yerine i hâlini daha ziyade Denizli ve Burdur yakınlarının kullandığı görülmüştür.

**BELİRSİZLİK YANLIŞI**

- Allah'ın (c.c.) buradaki îkâzı ne kadar haklı bir iğneleme öyle değil mi?
  - Başın pis bir cenin, sonun da bir leş olacaksın.
  - Problemleri benle değil bizle gidereceğiz. (ferdi değil, birlikte)
  - Elbette insan dikenleri olduğu gibi, gülleri de olacak. (insanın dikenleri)
  - Eşler gelir eve alır kumandayı, zıp, zıp, zıp... (Eşler gelir eve, alır (eline) kumandayı, zıp, zıp, zıp...)
  - Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) insanlara, gitmediyse gitmiş. (Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) insanlara (onlar, kendisine) gitmediyse de gitmiş)
  - Yeryüzünde Kur'an-ı Kerim'e ters bakan insan çıkabilir.
  - Dehşet bir hadistir bu!
  - İşte Kur'an-ı Kerim, böyle bir şey!
  - Kur'an-ı Kerim'i öğreneceğiz, diğer etrafımıza, nesillerimize doğru yardımcı olacağız.
  - Kadın araba kullanıyor, erkek bilmiyorsa istemez. (kadın, erkek?)
  - Bugün biz eşimizi severken, Rabbimizi bulmalıyız, o niyetle sevmeliyiz.
  - Ebû Leheb, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) bu kadar içinde olmasına rağmen, onu görememiş, tanıyamamış...
  - Dersin el yapar, hadi tamam da, bu akrabam bana bunu niye yaptı?
  - Bu konuları, bayan vaizler, karışık gruplara anlatmalı.
  - Bir evde sevgi varsa, saygı da vardır, sadâkate vardır, güven de vardır... her şey vardır.
  - Bu, bu konuya verebileceğimiz en güzel bir örnektir.
  - Bizler, aile ile ilgili sorularınız, sorunlarınız, böyle şeyler de size yardım ediyoruz.
  - Sevgilerde de bozukluk oldu, her şeyde bir bozukluk olduğu gibi.
  - Gündelik dostlarımız bizi geçiştiriyorlar veya başka bir zamana atıyorlar. Fakat Allah (c.c.) dostluğu bambaşkadır!
  - İnsanın her bir özelliğine binlerce fayda takan Allah!
- Vaazlarda mana yanlışlarıyla da sıkça karşılaşılmaktadır. Mânâ yanlışları, doğru önermeye benzeyen yanlış önermelerin kullanılmasından veya öncül-lerin yanlış sonuç çıkacak şekilde haksız ilişkiye sokulmasından dolayı ortaya çıkan yanlışlardır. Yine İzmir'de dinlenen 5 bayan vaizimizden söz konusu yanlış ile ilgili örnek vermek istiyoruz:

Bazı bayan vaizlerimizin ilintisel olanı özsel olan yerine alma yanlışına düşebildikleri gözlemlenmiştir. Mesela bir bayan vaizimizin;

“Bu dinsizlerden, ne bekleyebiliriz ki?”

şeklinde bir ifadede bulunması, belki de eleştirdiği kesimin çok ciddi olmayan bir tutumundan yola çıkarak öfke dilini konuşturuyor yahut birkaç kişinin düşünce veya tutumundan kalkarak onların mensup olduğu grubun veya kesimin tümünü topa tutması bir çeşit ilinti yanlışına örnek olmaktadır.

Söz konusu vaizlerimizin bazı durumlarda tartışılan konuyu bilmeme veya bilmezlikten gelme yanlışına düştükleri de gözlemlenmektedir. Özellikle ce-maat tarafından yöneltilen siyasi içerikli, kritik cevaplar içeren sorulara karşı vaizlerimizin yetersiz kalabildikleri mevzûlarda bu yanlışa düşebildikleri gözlemlenmiştir.

Bayan vaizlerimizin diğer yanlışlara oranla, sıklıkla gelişi güzel genelleme-de bulunma hatasına düştükleri gözlemlenmiştir.

- Gençlerin hepsi bunalımda, niye? Maneviyat yok da ondan!

- Türk erkekleri, kendinden üstün kadını istemez!

- Bugün bizim hastalıklarımızın, kanserlerimizin patlaması hep gamdan, kederden!

- Çocuklarınız küçükken öpün, okşayın, büyüdükleri zaman aslâ öptürmezler!

- Erkekler, kadının duygusundan anlamaz, kadının psikolojisini anlamaz!

- Biz kadınlar, erkekleri mutfakta sevmeyiz!

- Evliliklerde yaşanan en büyük problem, eşler arası iletişimsizliktir.

- Yıkılan yuvaların yıkılmasına sebep, hep gurur!

Kişileri tehdit veya güç kullanarak bir şeyin doğruluğuna iknâ etmeye çalışmak da bir tür mantık yanlışıdır:

İslam kesinlikle doğrudur. Burada İslam'ı reddedenler, gününü gün edenler, cehennemde bunun karşılığını yanarak ödeyeceklerdir.

Şu örnekte de neden olmayanı neden olarak alma yanlışının yapıldığı görülmektedir:

“Kur’an-ı Kerim’in yüzü suyu hürmetine, hayatınıza bereket gelecek; hastalıklarımız iyileşecek, ürünlerimiz bereketleşecek, hayatımız kolaylaşacak, kötü alışkanlıklarımıza son verilecektir. Benim bir öğrencim: Kur’an-ı Kerim’i okuyup

öğrendikten sonra, eşinin içki içmeyi bıraktığını, hatta imkânsız gibi görülmesine rağmen, sonraları içkiden nefret ettiğini bile söylemişti.”

Vaazlarda ispat edilecek olanın delil yerine alındığı, böylece sebep, gerekçe veya asıl neden gösterileceğine, iddianın tekrarlandığı<sup>35</sup> örneklerle karşılaşırız ki bu tür anlatılar boş tekrar hükmünde olmaktadır.

Vaazlarda klişe cümlelerin, basmakalıp sözler (*stereotypes*)in kullanıldığı da görülür. Bunlar, birçok şahsı tek kategoride değerlendiren, görelî ve aşırı olarak basite indirgenmiş sabit söz ve yargılardır. Bu tür cümle veya sözlerin bazıları, insanlarla olan tecrübelerimizden, bazıları da mevcut kültürden çıkarılmış olup uluslara, mesleklere, fiziki tiplere, bölgelere ve değerlere yönelik basmakalıp sözler ve yargılar vardır. Klişe cümleler, içinde önyargıların da bulunduğu yanlış genellemeler olup, bunları kullanmak risklidir.

“İslâm’da şahitliğe büyük önem verilmiştir”<sup>36</sup>, “İnsan toplum hâlinde yaşamak zorundadır”<sup>37</sup> şeklinde kurulan benzer klişe cümleler, beylik laflar veya basma kalıp ifadelerin yeni bir şey vermediği, dinleyicinin de dikkatini kırdığı kanaatindeyiz.

Bazı vaazlarda da zorlama gerekçeler, yanlış neden gösterme veya yakıştırama ile de karşılaşırız. Örneğin bir vaazda Kadir Sûresinin 4. âyeti açıklanırken, orada geçen “ruh” teriminin Hz. İsa olduğu rivayeti nakledilir!<sup>38</sup>

Bazen vaazlarda eksik tetkikte bulunulduğu ve yanlış analogilerin yapıldığı görülmektedir.<sup>39</sup>

Yine vaazlarda, eksik tetkikten veya konuya kapsamlı bakmamaktan ve onu sistematik bütünlük içinde ele alamamaktan kaynaklanmış olacak ki bazı eksik bölmelerle ve konunun bütün şıkları ve alternatifleriyle birlikte işlenmediğiyle karşılaşırız. Örneğin, “Müslüman ve insan olarak yapacağımız bütün faaliyetler şu üç sınıf içine girer” deyip (“Sağlam bir şekilde inanma”yı atlayarak) tebliğ, yaşama ve dünyevî faaliyetler şeklinde bir taksim tam ve uygun olmamaktadır.<sup>40</sup>

35 Örnek için bkz. Eser, Ercan, “İnsan Acelecidir”, *Kur’an’dan Öğütler II*, s. 13. (İkinci paragrafta insanın aceleci davranması, onun aceleci bir varlık olarak yaratılmasına dayandırılmıştır.)

36 Canbulat, Mehmet, “Şahitlik ve Önemi”, *Kürsüden Öğütler*, s. 335.

37 Altuntaş, Halil, “Komşuluk İlişkileri”, *Kürsüden Öğütler*, s. 355.

38 Altunkaya, a.g.e., C. I, s. 278.

39 Altunkaya, a.g.e., C. I, s. 350. (Burada eksik tetkikte bulunulmuştur. Zira hastalıkları saymanın yanı sıra, örnekte koruyucu hekimlik de göz önünde bulundurulmalıydı.)

40 Bkz. Tural, Tahir, “Dinî Tebliğde Aceleci Davranmanın Yanlışlığı”, *Kur’an’dan Öğütler I*, s. 200-2001.

Kurulan bir cümlelerin, sunulan bir paragrafın, getirilen bir misalin veya benzetmenin bazen anlatılan konuyla ilgisinin olmadığı görülür.<sup>41</sup> Mantıkta, bir iddianın ispatlanması veya bir neticenin desteklenmesi için sunulan delillerin tam, konuya uygun ve yeterli olması gerekmektedir. Konuyu sapma, taşma, başka konuya atlama ve ileri sürülen delillerin ana konuyla doğrudan ilgili olmama durumunda konu dışılık yanlış yapılmış olur. Bazı bayan vaizlerimizin, seçtikleri konu ve başlıkları işlerken, konuda yoğunlaşabilme ve *konu bütünlüğünü koruyabilme* anlamında sıkıntılar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Mesela: Konu başlığı 'Ailede sevgi' iken oraya, başlı başına işlenmesi gereken birçok farklı temaların girebileceği gözlemlenmiştir.

### KONUNUN SUNUMUNDA YAPILAN YANLIŞ

Bazı vaazlarda, anlatılanı tam karşılamayan veya yanlış karşılayan kavramların kullanıldığını görmekteyiz. Bununla ilgili olarak şunları örnek verebiliriz:

"Din Farkı Temel Evlenme Engellerindedir"<sup>42</sup> başlığının, "Küfür Temel Evlenme Engellerindedir" şeklinde düzeltilmesi gerekmektedir.

"Dinî hayâ"<sup>43</sup> adlandırmasında baştaki 'Dinî' sıfatı fazlalıktır zira haya, hayadır!

"Kâmil Mü'minin Özellikleri"<sup>44</sup> başlığını taşıyan vaaz metninde 'kâmil' hiç kullanılmıyor, yerine 'Olgun' sözcüğü kullanılıyor. Oysa bu sözcük, 'kâmil'i karşılamaz.

"Dünya İnsanlığın Ortak Malıdır"<sup>45</sup> yazısında da, 'Dünya' yerine 'Doğal Zenginlikler' denmeliydi.

"En Güzel Nimetler İnananlar İçindir"<sup>46</sup> yazısında da, bir öncekinde olduğu gibi, başlık-içerik uygunsuzluğu vardır. Başlığın "En Güzel Nimetler Âhirette / Cennette İnananlar İçindir" şeklinde olması gerekirdi.

41 Karakaya, Mehmet Zeki, "Meleklerle İman ve İnsan Hayatına Etkisi", *Kürsüden Öğütler*, s. 71. (Bu sayfada, ikinci paragrafta verilen bilginin konuyla (meleklerle) doğrudan alması yoktur.)

42 Altaş, Yusuf, "Eşlerin Karşılıklı Görev ve Sorumlulukları", *Kürsüden Öğütler*, s. 360.

43 Salman, Yüksel, "Hayâ / Utanma Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, s. 507.

44 Çınar, Hüseyin, *Kürsüden Öğütler*, s. 143 vd.

45 Topal, Seyyid Ali, a.g. yazı, *Kur'an'dan Öğütler I*, s. 220.

46 Baytar, Seracettin, a.g. yazı, *Kur'an'dan Öğütler I*, s. 228.

"Âyetü'l-Kürsî" başlığını taşıyan sohbet yazısında başlık belirsizlik içermektedir; oysa başlık hüküm içermeli yani başlığın yüklem (mahkûmu'n-bih)i olmalıdır.<sup>47</sup>

Bazı vaazlarda sistematik bütünlüğün ve tutarlılığın sürdürülmediği görülmektedir. Örneğin, İman Esasları'nın anlatıldığı bir vaazda ilk cümle ibadetle başlamaktadır.<sup>48</sup>

Bazı vaazlarda, konunun ana ve anahtar kavramları tanımlanmadan, önemi belirtilmeden, planı ve çerçevesi çizilmeden, iyi bir giriş yaparak zihinleri hazırlamadan, âyet ve hadislerle doğrudan konuya atlanmaktadır,<sup>49</sup> hatta konu yoğun malzeme altında boğulmaktadır.<sup>50</sup>

Konuyu tekrarlama, aynı şeylere tekrar dönme de vaizlerimizin sıkça yaptıkları, bir türlü de terk edemedikleri bir uygulama olarak karşımızda durmaktadır.<sup>51</sup> Bu, konunun iyi anlaşılması ve pekiştirilmesi için yapılsa da bazen de, konuya iyi hâkim olamama, anlatırken acemilik çekme veya heyecanlanma durumlarında da olabilmektedir.

Bazen de konu akışında bir sıra ve düzen takip edilememektedir. Örneğin başlarda veya konuşmanın gelişme bölümünde verilecek bir örneği sonda hem de bitiş cümleleri olarak verme,<sup>52</sup> konuyla doğrudan ilgisi olmayan şirle sonucu noktalama<sup>53</sup> birer sunu hatasıdır.

Vaazlarda "pat" diye aniden konuya dalış gibi, bazen de konu toparlanmadan, bir sonuca varılmadan aniden bitirilmektedir.<sup>54</sup>

Konunun sunumunda vaizlerimizde sıkça rastlanan yanlışlardan biri de, lafız yanlışlarında gördüğümüz gibi, dilin kullanımıyla ilgilidir. Bu hususla ilgili vereceğimiz birkaç örneğin yeterli olacağı kanaatindeyim:

47 Akbaş, Bahattin, a.g. yazı, *Kur'an'dan Öğütler I*, s. 138.

48 Karagöz, İsmail; "İman Esasları ve İmanın Kabul Olma Şartları", *Kürsüden Öğütler*, s. 37.

49 Örnek için bkz. Şentürk, *Örnek Vaazlar-I*, s. 45, 316, 330; *C.II*, s. 7, 69, 81, 92, 114, 138.

50 Altaş, Yusuf, "Eşlerin Karşılıklı Görev ve Sorumlulukları", *Kürsüden Öğütler*, s. 357.

51 Örnek olarak bkz. Karagöz, İsmail, "Allah'ı Tanımak ve O'na İman Etmek", *Kürsüden Öğütler*, s.49 (2 ile 4. paragraf)

52 Örnek için bkz. Erkuş, Burhan, "Çevreyi Koruma, Temizlik ve Önemi", *Kürsüden Öğütler*, s. 518.

53 Erdem, Gazi, "En Güzel Örnek", *Kürsüden Öğütler*, s. 529.

54 Örneğin bkz. Şentürk, *Örnek Vaazlar-II*, s. 59, 80; Altunkaya, Mü'minlere Vaaz ve İrşâd, C. I, s. 27, 206, 220.

"... hiçbirine inanmamak şart değildir !. ... bir kısmına inanmayanların hakikî kâfir oldukları."<sup>55</sup> Hâlbuki kâfir, kâfirdir, onun hakikisi sahtesi olmaz. Ya da "gerçekten kâfir" denebilirdi.

"... İmanın kendisine yüklediği görevleri..."<sup>56</sup> Soyut bir kavram olan "iman" sözcüğüne kişilik yüklemek yanlış olur. Burada, altı çizilen yerine "gerektirdiği" denmeliydi.

"İmanın propagandasını yapma"<sup>57</sup> şeklinde bir ifadenin, İslam dininin tebliğ anlayışına uygun düşmediği için, doğru bir adlandırma olmadığı kanaatindeyim.

Aşağıda, buna benzer ifade yanlışları ile ilgili bol örnek görmekteyiz:

- Hasta ziyaretinde nasıl konuşacağız?...Yani, o insanın hastalığını deşme, üzüntülerini deşme, onu ziyarete yakışmaz.

- Elbette, insanın dikenleri olduğu gibi, güller de olacak...

- Kendimiz, emin bir yerde olmamızı sağladıktan sonra diğer ötekileri korumalıyız.

- Kendi Müslüman ülkemizde bu misyonerler, büyük cesaretle bu yayınları yayınlıyorlar.

- Bir özet anlatmak istiyorum.

- İnsanın evi olabilir ama evli değildir. Evi olmak başka evli olmak başka!

- İnsanlar küfürde olsa, şirkte yapsa! Allah (c.c.) tevbe edeni affederim diyor. (kâfir de olsa, şirkte de düşse...)

- Ebû Leheb: Zenginim diyor, evladım yerinde! (Çoluk-çocuğum fazla)

- Malı da, kazandığı o evlatları da, mevkî de makâmı da ona fayda vermemiştir.

- Allahü Teâlâ'nın istediği bir tek şey var: o da; yaşarken bu rûhu Allah'a teslim etmek ve onun emirlerini bir bir yerine getirmek.

- Elbette, eşler olarak birbirimize söylememiz gereken davranışlar olabilir. (sözler)

- Bireyi rencide ederek, ona hedef olarak söz söylememiz, yakışıklı olmaz. (uygun olmaz)

55 Karagöz, İsmail;"İman Esasları ve İmanın Kabul Olma Şartları", *Kürsüden Öğütler*, s. 43.

56 Karagöz, İsmail;"İman Esasları ve İmanın Kabul Olma Şartları", *Kürsüden Öğütler*, s. 48.

57 Altunkaya, a.g.e., C. I, s. 122.



- Örflerimiz, âdetlerimiz kaçıyor derken, bir taraftan da güzel şeyler de oluyor. (dejenere oluyor, bozuluyor)

- (Ebû Leheb) Komşusu olduğu için, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) evine pislikler atmıştır.

- Devamsızlıkları işlerken, 'yok saymada' biraz cömert davranmalıyız ki, kurslarımızdaki öğrenci sayısını dolu turalım.

- Bugün, konuşulması zor bir konudan bahsedeceğiz.

- Hayatta hem şer vardır, hem hayır. Ve bunlar, kendi vazifelerini hep yapacaklardır.

- Evet, ben onun kültürünü yapabilirim dersin başta ama, sonra al sana sorun! (kültürünü uygulayabilirim)

- O hayvan bile, annelik duygusu olarak, o parçalayıcı dişlerini kullanmıyor, gayet nâzik tutuyor yavrusunu.

- Çiftler bazen, yanlış hareketleriyle o yuvanın devamına değil, yıkılmasına vesile olabiliyorlar. (sebeplere)

- Ben yurt dışındayken iki kişi İslam'ı seçti. İkisi de katolik dinine mensuptu. (Katoliktir)

- Bazı hanımlar vardır, kocasını paylaşamaz. Aslında bu, elinde olmayan bir düşünce! (duygu)

Bazı vaizlerimizin, yeni jenerasyonunun anlamada zorlanacağı, ağır bir dil kullandıkları görülmektedir.<sup>58</sup> Bunun yanı sıra bazılarının da ağırdalılıkla dil kullandıklarına, konuyu süslü-püslü ifadelerle boğduklarına şahit olunmaktadır.<sup>59</sup> Dili güzel hatta yer yer çarpıcı, etkileyici biçimde hatta şiirsel bir üslûpla kullanmak önemlidir ama konuyu edebiyata boğmamak, aracı amaç hâline döndürmek gerekir.

Vaazda, özellikle günlük, pratik hayatla ilgili konuşmalarda kesin ve keskin bir dil kullanacağımıza, ihtimalli bir dil kullanmak daha isabetli olacaktır. Örneğin şu ifadede buna uyulmadığı görülmüştür: "Anne babamıza yapacağımız iyiliklerin karşılığını fazlasıyla dünyada çocuklarımızdan *göreceğimiz* gibi ahiretteki mükâfatı da sınırsız olacaktır."<sup>60</sup> Bu örnekte anlatım iyi olmadığı gibi, fiili kesinlikten değil, ihtimalden bahseder ve '*göreceğimiz gibi*' yerine '*görebileceğimiz gibi*' dememiz doğru olurdu.

58 Altunkaya, a.g.e., C. I, s. 198-199.

59 Örnek için bkz. Altunkaya, a.g.e., C. I, s. 412.

60 Eser, Ercan, Anne ve Babaya İyilik Etmek", Kur'an'dan Öğütler I, s. 122.

Bazen anlatılan konunun içeriği ile ses tonu arasında uyumsuzluğun olduğu vakidir: İzmir’de bir bayan vaizimizin “Sevginin olduğu yerde, sağlıklı iletişim, sağlıklı cinsellik, sağlıklı nesiller olur!!!” cümlesini, çok agresif bir ses tonu ile vermesi, antipatik olmuştur.

Bazı vaizlerimizin sözlerinin ardında durmamaları, kendi dediklerini önce kendilerinin tutmamaları, meselenin özüne nüfuz edemeyip kabukta kalmaları, samimi olup güven vermemeleri, hissi davranıp kızmaları veya agresif olmaları onların etki gücünü kıracak, kendilerine güveni azaltacak birer tutum yanlışı olacağından, bunlara, “Konunun Sunumunda Yapılan Yanlışlar”ın devamı olarak altı alt başlık hâlinde kısaca değinme gereği duyduk. Bu tutum yanlışları şunlardır:

### UYGUN OLMAYANI YAPMA

Her yanlıştta bir uygunsuzluk, bir olgunsuzluk, en azından bir eksiklik<sup>61</sup> olduğundan, uygun olmayanın yapılması, bir bakıma, her yanlıştta görülen karakteristik özelliştir, denebilir.

Allah’ın, Hz. Peygamberin , Kur’an’ın istediği ölçülere uymama edebi terk etmektir; edebi terk etmek ise uygun olmayanı yapmak demektir. Uygun olmayanı yapan bir vaiz, dinleyenlerini uygun olanı yapmaya çağırmada ne derece inandırıcı olabilir? Bu hususla ilgili, Mevlana’dan uyarıcı nitelikte olan şu beyitleri nakletmek istiyoruz:

Diken ekersen nasıl gül biçebilirsin? Toprak olmayınca nar çiçeği nasıl meyve verebilir? Senin işlerin birer tohum, cihan bir değirmendir. Değirmene kerpiç götürürsen toprak getirirsin!...<sup>62</sup>

Tohumu çöle saçma; kargalarla-kuzgunlarla düşüp kalkma...<sup>63</sup>

Allah’ın aslanısın, Allah, sana erkek aslan adını verdi; iş böyleyken ne diye tuttun da bir maymunla solukdaş oldun?..<sup>64</sup>

Adam, İsa olursa koşa koşa Meryem’in yanına gelir; eşek olursa bırak, var-sın, eşek sidiğini koklasın dursun..<sup>65</sup>

61 Bkz. Brochard, Victor, *Yanlış Üzerine Deneme*, Çev. H. R. Atademir, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fak. Yay., Ankara 1943, s. 44, 54, 118.

62 Celâleddin Rûmî, *Rubâiler*, Çev. Nuri Gençosman, M. E. B. Yay., İstanbul 1974, C. II, s. 314, R. 1515.

63 Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, Çeviren ve Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, (Kültür Bakanlığı Yayınları), Ankara 1992, C. VII, s. 214, B. 2711.

64 Mevlânâ, *Divân*, C. IV, s. 429, B. 4145.

65 Mevlânâ, *Divân*, C. III, s. 130, B. 1116-1117.

Namaz kılarken yüzünü Bulgar güzeline tutmuşsun; nasıl olur da kabul edilir bu namaz?<sup>66</sup>

Hacıların başı olmak için hacca yaya gidiyorsun; peki, ayağın şişti, kabardıysa ne diye elbiseni yırtıyorsun?...<sup>67</sup>

Sirke içiyorsun da bal nerede diyorsun; elin zehirde de nerede şeker diyorsun!..<sup>68</sup>

Bir kör, bir sağıra sormuş; sorana da gül, sorulana da!..<sup>69</sup>

Kel neleyecek tarağı, saçı yoktur ki!.. Parası pulu olmayanı ne yapsın sarraf?<sup>70</sup>

### **OLDUĞU GİBİ GÖRÜNMEME**

Asılda olduğu, içten geldiği gibi davranmayı, başka görüntüler takınarak ve rol yaparak hareket etmek, hele hele toplumun önünde örnek kişi konumunda olan imam, vaiz ve diğer Diyanet görevlileri için yanlış olacaktır.

A hoca, ne kuşsun sen, adın ne, değer ne? A tatlılarla beslenen kuş, ne uçarsın ne yayılırsın.

Deve kuşusun sanki; uç diyorlar sana; diyorsun ki: Ben deveyim, deve uçar mı hiç a dayı?

Yük yükleme çağı gelince ben kuşum diyorsun, kuş yük çeker mi, ne diye bu teklifte bulunuyorsun?<sup>71</sup>

### **ŞEKİLDE KALMA**

Vaizlerimizin sırf şekle takılıp manayı, içeriği, özü arka plana itmeleri yanlış bir tutum olacaktır. Bunun yanlışlığı ile ilgili, yine Mevlana'dan aktaracağımız şu beyitler dikkat çekici ve uyarıcı nitelikte görünmektedir:

Bir adam, sakalla, hayayla erkek olsaydı, keçinin de sakalı var, tüyü var. O da adam olurdu.

Hâlbuki o keçi, kötü bir kılavuz olur, kendisine uyanları ancak kasaba çeker, götürür.

66 Mevlânâ, *Dîvân*, C. V, s. 172, B. 1651.

67 Mevlânâ, *Dîvân*, C. VII, s. 145, B. 1820.

68 Mevlânâ, *Dîvân*, C. IV, s. 193, B. 1804.

69 Mevlânâ, *Dîvân*, C. VI, s. 148, B. 1391.

70 Mevlânâ, *Dîvân*, C. IV, s. 324, B. 3126-3127.

71 Mevlânâ, *Dîvân*, C. II, s. 260, B. 2115-2116.

Sakalını tarar, ben ileri gelen biriyim demek ister. Doğru, ileri gelensin ama ölüme ve gama!

Kendine gel de sakaldan vazgeç, kendine bir yol tut, bu benliği, bu teşvişi bırak.

Bu suretle de âşıklar için gül suyu kesil, gül bahçesine kılavuz ol, öne düş.<sup>72</sup>

Bu beyitlerden yola çıkarak, şekle önem verip onda takılıp kalmanın daha çok benlikten kaynaklandığını belirtip, vaizlerimizin de şekilden / görüntüden ziyade öz ve manaya sarılarak güzel bir yol tutup, cemaate örnek/model kişilik sergilemelerinin sözleri kadar önemli olduğuna dikkat çekmek isteriz.

### **ORTAMA VE ŞAHISLARA GÖRE DAVRANMA**

Eğer konuşmacı, inanmadığı şeyleri dile getiriyor, uygun görmediği bir davranışı veya tarzı, sırf cemaate şirin görünmek, onların beğenisini kazanmak için tasvip ediyor gözükmüşse bu, yanlış bir davranış olacaktır. Sürekli olarak başkalarının beğenisini kazanma sevdası, onların pohpohuna kanma da insanı, özellikle popüler olana başvurma yanlışına iter.

Ortama ve şahıslara göre davranarak şer'an caiz olmayana, yanlış, haksız ve zalime prim vermek, onlara pozitif destek vermek nifakla adlandırılacak bir davranış olur ki bu, Diyanet görevlisinin ahlâkıyla bağdaşmayacağı gibi teşkilat yasasına da uygun düşmeyecektir.

### **SÖZLE ÖZÜN BİRBİRİNE UYMAMASI**

Aşağıdaki beyitlerde, halk karşısında ve Hakk'ın huzurunda insanın en çok prestij yitirmesine neden olan, bu yanlış tutum dile getirilmekte ve kınanmaktadır.

Çalışmanız ayrı ayrı; aykırılık içindediniz. Gündüz dikiyorsunuz, gece söküyorsunuz!<sup>73</sup>

Miskten bahsetme! Ağzından soğan kokusu gelmede, sırrını açığa vurmada!

Sen daima gülbeşeker yedim diyorsun ama nefesinden gelip duran sarımsak kokusu "saçmalama be!" demekte!<sup>74</sup>

72 Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak (M.E.B. Yayınları), İstanbul 1991, C. V, s. 273, B. 3345-3349.

73 Mevlânâ, *Mesnevî*, C. V, s. 24, B. 256.

74 Mevlânâ, *Mesnevî*, C. IV, s. 145, B. 1775-1776.

### KIZMAK

Kişinin sinirlerine hâkim olamaması ve kızması akabinde insanları kırıcı, kendisinden uzaklaştırıcı olacağı ve iletişimi zora sokacağı açıktır. Vaizimiz kızınca, aklından ziyade hisleriyle hareket eder, hisleriyle hareket eden ağırlıkla öfke dilini kullanır; bu dili kullanan dinleyicileri incitebilir, küstürebilir, kızdırabilir. Hâliyle kızgınlık, kızgınlığı doğuracağından vaizlerimizin sakin, kendisini kontrol altında tutan, hislerinin etkisiyle konuşmayan, mülayim ve yumuşak olmalıdır. Zira Kur'an böyle davranmayı istemektedir: "Eğer sen katı yürekli, kaba ve kırıcı olsaydın hiç şüphesiz onlar etrafından dağılır giderlerdi!"<sup>75</sup>

### VAAZLARDA YANLIŞA DÜŞME NEDENLERİ

Araştırmalarımıza, gözlem ve tecrübelerimize dayalı olarak vaazlarda yanlış düşme nedenlerini şu şekilde sıralamayı uygun gördük. Bu nedenler tam, sabit ve mutlak değildir. Yani bu nedenlerden bir kısmı alınmış olup bu sıralanan nedenler kişiye, zamana, zemine, yöreye göre ağırlık kazanmakta veya değişebilmektedir.

### BİLGİ EKSİKLİĞİ VE KONUYA TAM OLARAK HAZIRLANAMAMA

Bilgi eksikliğinin ve iyi hazırlanamayıp konuya hâkim olamamanın konuşmacıyı zor durumda bırakacağı ve yanlış sevk edeceği tartışmasız açıktır. Hatta vaizlerimizin, hafızalarına ve bilgilerine güvenerek (bazı avantajları olsa da) irticali konuşmaya heveslenip verileri, bilgileri, fişleri kısacası malzemelerini almadan kürsüye çıkmamaları gerekir.

Konuya hazırlık yapan konuşmacı, yanlış düşmemek için bilgi, belge ve örnekleri bulma konusunda ihmalkârlık gösteremez. O, konuyu anlatmaya başlamadan önce belge ve veri toplayarak hazırlık yapmazsa yanlış düşebilir.

Bir meseleyi, delilini getirmeden ileri sürmek tahakküm (dayatma) olacaktır. Vaizimiz bir iddiayı veya meseleyi deliliyle birlikte anlatırsa, şüphesiz daha ikna edici olacaktır. Bir şeyi dıştan ve geliş güzel değerlendirme ile yetinmeyip o şeyin aslına inerek onu iyice değerlendirmeye çalışması onu daha başarılı kılacaktır.

Vaizlerimizin konuya tam olarak hazırlanamamaları onların iyi arama ve araştırma imkânını yakalayamamaları demektir. İyi bir arama ve araştırmada bulunurken yanlış bir sonuca varmamak için sırf biçime takılıp kalmamak gerekir.

75 Âl-i İmrân, 3/159.

Sadece iyi bir arama ve araştırma ile iş bitmiş olmuyor. Bu faaliyetin veya elde edilen malzemenin sonunda ne çıkacağını kestirmeye çalışmak da bu araştırmayı tamamlayan bir unsurdur. Derin birikim, geniş ufukluluk ve ferâset isteyen bu fiil dinî hassasiyet de gerektirmektedir.

### **ACELECİLİK, DİKKATSİZLİK, TECRÜBESİZLİK**

Konuyu bir an evvel bitirme çabası veya kısa zamana çok fazla bilgiyi sıkıştırma telaşı, lafın nereye varacağını ve neyi içerdiğini düşünmeden dikkatsizce sarf edilen sözler; çok kitap okuyarak, çok konuşma dinleyerek yine çok teorik ve pratik denemeler yapmamak, tecrübeli kişilerin anlatım şekli ve engin tecrübelerinden yararlanmamak da vaizlerimizi yanlış sevk eden nedenler arasında zikredilmelidir.

Bir şey hakkında acele edip iyi düşünmemek, çabuk hüküm vermek yanlış sebep olabilir. Yeterince bilinmeyen bir şey hakkında hemen hüküm vermenin ve tecrübesizliğin de yanlış yol açacağı malumdur. Acelecilik ve dikkatsizlik kadar ihmellik, çok yönlü ve tutarlı düşünmeyi terk etme, zihni disiplinsizlik, intikalin zayıf oluşu ve unutkanlık da yanlış kayma nedenleri arasında yer alır.

### **HİSSİ YAKLAŞIM**

Hissi yaklaşım ile vaizlerimizin hırslı, kızgın, cemaate kırgın, sabit fikirli ve inat olmaları, enaniyet göstermeleri, egolarına düşkünlükleri ve popülerlik sevdasına kapılmaları gibi düşünce ve tutumlarını kastetmekteyiz.

Aşırı tutku, haset, kibir, gurur, hiddet, taassup ve kişinin kendi fikrine aşırı güven beslemesi gibi durumlar yanlış yol açar. İnsanın kişisel durumu, saplantıları, alışkanlıkları onu doğrudan ayırıp yanlış kaydırabilir. Egoyu koruma gayreti, çoğu zaman eşyayı, özellikle de insanları olduğu gibi görmeye engel olur ve konuşmacıyı mütevazi olmaktan uzaklaştırır hatta onu megaloman bile yapabilir. Böyle tiplerin de toplum içinde sevilip, sözlerinin can kulağıyla dinlenmeyeceği açıktır.

İhtiraslar, kızgınlık, kırgınlık gönüllerin kilitlendiği kilide benzer; vaize yavaş, kapayan kilit olmak değil (gönülleri) açan anahtar rolü oynamaktır. Doğruyu tespit ve yanlış görmede kişinin *biyolojik* ve *psikolojik* durumu önemli rol oynamaktadır.

Benlik arzusu kızgınlığa iter, kızgınlık ise insanın birçok yanlış işlemesine sebep olur. Benliğinden sıyrılan kişiler şekerlerle dolarlar, başka bir ifade ile tatlılaşır, üfleyip ses çıkartılacak tatlı kamaşa dönerler, anlayış ve olgunluk

kazanırlar.<sup>76</sup> Benlik denen karanlık kuyudan çıkan insan ve bunlar içinde vaizimiz çiçekleşir, meyveleşir ve insanlara fayda veren bereketli bahçeye dönüşür.

Nefsine aşırı güvenip, onun peşinden gitmede kişinin benlik duygusu veya enâniyeti önemli rol oynar. Mevlânâ'ya göre benlik ve ululuk isteği kızgınlığa iter, kızgınlık ise insanın birçok yanlış işlemesine sebep olur.

Kişi kızınca, hiddetlenince ve şehvetine uyunca hatalara ve kötülöklere iyice açık demektir.

Hislerin insanı yanılttığını ve yanlışla düşürdüğünü Mevlânâ, çok açık bir şekilde, şöyle belirtir:

Sen de bir düşmana kinlendin mi, ey altı duyguya zebûn olan,

Altı duygun da yanılır, yanlışlar içinde kalırsın.<sup>77</sup>

Vaizlerde kıskançlık duygusunun kabarması da bu başlık altında işlenecek bir yanlışla düşme nedenidir. Kimi kıskançlık krizleri, ateşli, saldırgan, kaba ve anlayışsız şekillerde kendini gösterir. Bu bireyler ellerinden geldiğince daha saldırgan, tehlikeli, kavgacı ve ağır suçlayıcı olurlar. Özellikle bayan vaizlerimiz kıskançlık krizine girdiği zaman düzgün düşünme, gerçekçi yorumlar yapma ve doğru sonuçlar çıkarma yeteneğini kaybetmektedir. Sadece vaizlerimizin değil, bütün insanların yanlışla düşmemesi için, nefisini haset, garaz, ihtiraslar gibi kötü duygulardan arındırması gerekir.

Yanlışla düşmede de, gerçeğe ulaşmada da iradenin rolü inkâr edilemez. Sadece bilmek yetmez, iradeyi doğru ve sağlam bilgiler doğrultusunda kullanmamak da diğer insanları olduğu gibi, vaizleri de yanlışla sevk eder. Hislere *mağlup olmamak için* iradeyi sağlamlaştırmak, iradeyi sağlamlaştırmak için nefsi eğitmek, nefsi eğitmede de sabırlı olmak gerekmektedir.

### ÖNYARGILAR

*Önyargı*, herhangi bir şey, durum veya konuyla ilgili lehte ya da aleyhteki delilleri yeterince araştırmadan, hemen başta, *peşin hükümlü* olarak verilen doğru ya da yanlış yargıları ifade eder. Bu kavram, bir anlamda adaletsizliğe, haksızlığa, sığığa hatta ayrımcılığa vasıta olmaktadır. Hâliyle önyargılar vaazda itham etmeye, yargılamaya, peşin hükümlü olmaya yol açtığı; konuya kapsamlı bakma, çeşitli ihtimalleri değerlendirme, sevdirci ve kucaklayıcı bir tavır ser-

76 Mevlânâ, *Divân*, C. VI, s. 343, B. 3537.

77 Mevlânâ, *Mesnevî*, C. VI, s. 249, B. 3150.

gilemeye imkân vermediğinden yanlışa sevk eder ve hakikati dile getirmeye set çeker.

### **KONUNUN ZİHİNDE NETLEŞMEMESİ, KAFA KARIŞIKLIĞI**

Vaizlerimizin anlatacakları konuyu kaynaklardan hazırlamamaları, yeterli malzemeyi önlerine yığmamaları, o malzeme üzerinde düşünerek zihinlerinde ısındırmama veya demlememeleri, konunun zihin haritasını çizememeleri, onu hangi koordinat ve bağlantılar içerisinde hangi sistematik bütünlükte sunacaklarını bilmemeleri, anlatım planını oluşturamamaları onları yanlışa itecek en azından konuyu anlatmada başarılı kılmayacaktır.

Yine vaizlerimizin anlatacakları konunun veya sorunun zihinlerinde netlik kazanmaması, o sorunun farklı ve birbirine zıt çözümlerinin zihinlerinde gel-git hâlinde olması da yanlışa düşürecektir. Bu kafa karışıklığında konuşmacıların dünya görüşünün, yetiştirme tarzlarının, aldıkları eğitimin ve özellikle yaşadıkları sosyo-kültürel yapının etkisi büyüktür. Birçok inanç, görüş ve değerlendirmeler doğrudan ve dolaylı olarak yaşanan kültürden kazanılmıştır. Birtakım bilgileri, inançları, âdetleri, kanunları, ahlâk ve sanatları kişi, üyesi bulunduğu toplumdaki edinmiştir. Kültürel arka planımız, çoğumuzun düşündüğünden daha fazla düşüncemizi etkiler. Bazı yanlış terbiye tarzı, bâtil sultalara ve nüfuzlara (otoriteye) bağlılık, bazı yanlış örf, âdet ve düşünceleri sürdürme, grupçuluk, taassup, körü körüne taklitçilik, toplumda konuşulan dilin yapısı, konuşmacıları etkileyen ve onları yanlışa sevk eden harici nedenlerdendir.

### **AKLI VE MANTIĞI İYİ KULLANMAMA**

Tebliğimizin Giriş'inde vaazları akli bir zemine oturtmanın önemine değinmiştik. Doğru ve tutarlı düşünmeyi sağlayan, aynı zamanda evrensel ve zorunlu olan akıl ilkelerine uymama; terimleri ve onların çeşitli hükümlerini (*tasavvurât*) bilmeme; önermeler arası ilişkileri ve kıyasın kurallarını (*tasdikât*) gözetmeme kişiyi yanlışa sevk edecektir.

Olaylar, nesnelere, fikirler arasında uygun ve geçerli ilişkiler kurulacağına yanlışa nedenler gösterme, saçma yorumlar yapma akli ve mantığı iyi kullanmadır. Okunan ve dinlenen şeylerden ne kastedildiğini kestirememe, onların nasıl yorumlanacağını bilmeme, onlardaki esprileri anlamama da akli ve mantığı kullanmama cümlesindedir.

Yanlışa görmek ve ona düşmemek için bir şeyi, parçalarıyla olan ilişkilerini göz ardı etmeden bütünlüğüne ve neticeleriyle birlikte değerlendirmek gerek-



mehtir. Bunu başaramayan konuşmacı yine aklı ve mantığı iyi alıştıramamış demektir.

Söz söylemeyi bilen, sözün kadrini anlayan kişinin yanında büyüktür, uludur.<sup>78</sup> Bundan dolayı insanın bu söz söyleme gücünü ve emanetini yerinde ve uygun kullanması gerekmektedir. Bunun gereği olarak, kişilerin hassasiyetlerini dikkate alarak, makul ve seviyelerine uygun konuşmalıdır.

Bir yazıyı, sözü, olayı ve objeyi uygun olmayacak şekilde açıklamaya, değerlendirme veya yorumlamaya çalışmak onu yanlış yorumlama olacaktır. Yanlış yorumlamada akıl doğru biçimde kullanılmamaktadır.

Vaazda mantığın iyi alıştırılmayarak yanlış yapılan bir yer de ayırım ve tasniflerdir. Sağlam tasnif ve iyi ayırım yapmak her zaman kolay değildir. İyi ayırımda bulunma ve bölme, anlatılacak konuyu sadeleştirerek ve basitleştirerek ifade etme yolunu açacaktır. Sağlam ve iyi ayırım yapabilmek için, üzerinde durulan konunun veya kavramın iyi tanınması, onların, özellikle zıtlarından ayrıldığı niteliklerinin bilinmesi gerekir. Vaizlerimizin iyi tespit ve ayırımda bulunmaları için bilgiye veya bilene başvurma, yorumlama tekniğini bilme ve metni çözmede yine metne müracaat etme önemlidir. Yanlışa düşmemek için uygun olan şeyleri bir araya getirip terkibe varmak ya da bir bütünü bir düzen içerisinde tahlil etmek gerekmektedir.

Vaizlerimizin yanlışa düşme nedenlerinden biri de yine aklı ve mantığı kullanmayı ilgilendiren tanım konusudur. Bir konunun anahtar kavramlarını tanımlayarak anlatmaya başlamayan vaizimiz yanlış yapmaktadır. Bir kavramın önce ne olduğunu anlamak, belirsiz bir kelimeyi belirsizlikten kurtarıp onu netleştirmek ve anlaşılır kılmak için tanımlara başvururuz. Tanım, bir terimi çok anlamlılıktan ve belirsizlikten arındırıp; açık, net ve anlaşılabilir bir şekilde söylemeyi sağlar ki bu da vaizin yapacağı en önemli işlerden biridir.

Aklın doğru biçimde kullanılmadığı, mantığın çalıştırılmadığı bir vaazda yanlış tanımın yanı sıra, yanlış yargılar, yanlış değerlendirmeler, yanlış benzetmeler, yanlış ve eksik mukayeseler, yanlış çıkarımlar ve de bozuk ifadeler kaçınılmazdır.

## İLETİ

Vaazlarda iyi bir dil kullanmama, dinleyicilerin seviyesini gözetmeme, insanlara ulaşmayı ve bir şeyler anlatmayı dert edinmeme, onları sevmeme, iyi niyet taşımama, onlara yardım etmeyi istememe, onlarla empati kurmama,

78 Bu konuda müstakil bir çalışma için bkz. Emiroğlu, İbrahim, *Süfi ve Dil*, İnsan Yay., İstanbul 2002.

onlara Allah'ın bir emaneti gözüyle bakmama, insanlara ulaşıldığı ve onlara yardımcı olduğu için manevi bir ecir kazanılacağını düşünmemeye konuşmacıyı yanlış yapmaya sevk edecek ve dinleyiciler ile başarılı bir iletişim kurmaya engel olacaktır.

Sadece vaiz-cemaat arasında değil, genel olarak insanlar arasındaki küsmeler, sitemler, şikayetler ve ayrılmalar, daha ziyade, düşünceleri ifadede başarılı bir iletişim (*communication*)in kurulamamasından kaynaklanmaktadır. İletim hatasına düşmemek için vaazlarda şu hususlara dikkat etmek faydalı olacaktır:

\* Eleştirilere açık olmak, zaman zaman cemaatten geri bildirim almak, dikkatli dinleme alışkanlığı kazanmak, meseleye muhataplar açısından da bakmak.

\* Konuşmada önemli yerlerin altını çizmek, onları tekrarlamak, yerine göre bu önemli ya da yanlış anlaşılmaya açık yerlerde ses tonunu farklılaştırmak.

\* Anlatırken yer yer dinleyiciler adına soru sorup cevap vermek, hatta dinleyicilere soru sorup onlar adına cevaplamak ve böylece onların onayını almak. Bu hareket dinleyicilerin güvenini kazanmayı da sağlar.

\* Hatibin, muhatapların seviyelerini, zevklerini, beğenilerini, hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak, tedriciliği de gözeterek, sabırla konuşmak.

\* Konuşmanın ve dinlemenin kalitesini hastalık, yoğunluk, yorgunluk, fazla soğuk ve sıcak havalar, açlık, zaman sıkışıklığı etkilediğinden, bu etkilerden uzak rahat bir zaman, zemin, şart ve durumlarda konuşmak.

### **DİLİ İYİ KULLANAMAMA**

Vaazlarda yanlışla düşmenin önemli nedenlerinden biri de, kültürün önemli bir birimi olan, insanları diğer canlılardan ayıran dilin önemini, mantıksal yapısını, imkânlarını ve o kültürdeki kullanım tarzını yani sentaktik, semantik ve pragmatik özelliklerini bilmemek veya dilin kullanım inceliklerine dikkat etmemektir. Dil boşluklarını, dilin tuzaklarını bilmemek, bir sözcüğün o kültürde hangi bağlamda hangi anlamda kullanıldığını kestirememeye; belirsiz, çok anlamlı, eş-sesli, eş-anlamlı sözcükleri ayırt edememe; cümlelerin hakikat ve mecaz kullanımlarını bilememeye kullananı yanlışla düşürecektir.<sup>79</sup> Ayrıca vaizlerin sert bir üslupla konuşmaları, sövgü dili kullanmamaları, bunun aksine aşırı yumuşak ve yaygın sevgi dili kullanmaları, argo konuşmaları, sıkça tekrara düşmeleri, benzer kelimeleri peş peşe sıralamaları, yanlış tonlamada bulunmaları ve yanlış

79 Buna benzer nedenler konusunda geniş bilgi için bkz. Emiroğlu, İbrahim, *Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ*, İstanbul 2009, (Üçüncü Baskı), s. 27-77.

vurgu yapmaları, yanlış telaffuzda bulunmaları, yabancı kelimelere sıkça yer vermeleri, ağır veya bayağı dil seviyesinde konuşmaları yine yanlış olacaktır.

### ÖZELEŞTİRİDE BULUNMAMAK

Özeleştiride bulunmamak, insanın hatasını kabullenmesini ve onu terk etmesini zorlaştıran yanlış bir tutumdur. Akıllı kişi özeleştiride bulunarak, yanlışın kendisinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını sormadan kaçınmaz.

Yanlışlara karşı korunmada belki de en önemli husus kişinin kendisine eğilmesi, eksiklerini görmeye çalışması; aşırılığa, haksızlığa düşüp düşmediği konusunda nefsinin sorgulamasıdır. Böyle davranmak yanlış şeyleri terk edip doğru, iyi ve güzel şeyleri edinmede konuşmacıyı kazançlı çıkaracaktır. Vaizimizin önce kendini kendisine açması ve kendisini dinlemesi yani önce kendisine vaaz etmesi gerekmektedir.

Önce kişinin kendisine eğilmesi, kendisini eleştirip, hata ve kusurlarından ayıklanması gerekir. Kişi kendisini doğrultunca birçok şey düzelecektir. Cemaate veya halka iyiyi güzeli emredip onların eksiklerini bir bir eleştirip de kendisini unutanın, kendisini, eleştiriye tabi tutmayanın Kur'an'da da kınandığını görmekteyiz:

“İnsanlara iyiliği emrediyor da, kendinize çeki düzen vermeyi bir tarafa mı bırakıyorsunuz?”<sup>80</sup>

Vaizlerimiz özeleştiride bulunurken, manevi güçlerini de sorgulamalı, Allah'a olan samimi inançlarını ve yaşayışlarını gözden geçirerek O'na yakın olmanın yollarını da aramalı; yanlışlara düşmemeleri, başarılı olmaları için vazalarında O'na yalvarmalıdır.

### SONUÇ

Vaizlerimizin, Kur'an'ın çizdiği doğrultuda salih, hayırlı, akıllı insan portresini oluşturmada etkili olmaları için konu seçimi ve hazırlığından başlayarak, güzel bir anlatım seyri, güzel örneklendirme, güzel bir seviye tutturma, sade ve anlaşılır bir dil kullanma ve bunları yaparken de tebliğimizde işlediğimiz yanlışlara düşmeme çabası içinde olmaları gerektiğini düşünüyoruz.

Tebliğimizde, vaizlerimizin etkili olabilmeleri için sağlam malzeme, etkili bir dil kullanmaları yanı sıra, misyonlarına uygun bir yaşayışın yani kâl ve hâl birlikteliğinin önemi (tutum yanlışlarına da yer verilme suretiyle) ayrıca vurgulanmıştır.

80 Bakara, 2/44.

Vaaz hazırlanırken ve sunulurken malzemenin sağlam seçilmesine ve sağlam bir dille ve sistemli bir yolla sunulmasına özen gösterilmelidir. Bunu başarabilmek için iyi bir din eğitiminden geçmeyi, iyi bir usul ve mantık bilgisi ile sağlam bir analiz ve anlatım gücüne sahip olmanın altını çizmek isteriz. Bunu hatiplerimize kazandırmak için de iyi bir lisans eğitimi yanı sıra Diyanet'in eğitim merkezlerinde, uzman kişiler tarafından mantık ve onun önemli konularından olan yanlış ve hitabet sanatının uygulamalı olarak okutulmasının zorunluluk arz ettiği kanaatindeyim. Ayrıca kurslarda ve seminerlerde, bu sempozyumda sunulan bilimsel ve teknik malzemededen de yararlanılarak, başarılı vaaz denemeleri ve uygulamalarının yapılması, vaazlarda görülen yanlışlara karşı hatiplerimizin uyarılması aciliyet arz etmektedir.

Diyanet teşkilatımızın bay ve bayan konuşmacılarımıza, sıralayacağım şu eksiklik veya yanlışları hatırlatmasının ve bu hususlarda duyarlı olmalarını talep etmesinin uygun olacağı kanaatindeyim:

Çeşitli eğitim, kurs ve toplantılarda erkek vaizlerimizin günlük politik konuşmaların dışında kalmaya özen göstermeleri, cinsellik imasında bulunacak ifadelerden kaçınmaları, ses tonu ve şiddetini ayarlamaları, jest ve mimiklerini ölçülü kullanmaları, giyim ve kuşamlarına dikkat etmeleri hususunda tavsiye almalarının, yanlışlara karşı uyarılmalarının gerekli olduğunu düşünmekteyim.

Yine bu eğitim merkezlerinde veya hizmet içi kurslarında yahut aylık müftülük toplantılarında bayan vaizlerimizin ise metne aşırı bağlı kalmamaları, hatta kitaptan okuyarak hitap etmemeleri, çok güncele ve özele inmemeleri, genellemeye gitmemeleri; sikkın, üzgün ve sinirli görünmemeleri, daha heyecanlı ve enerjik olmaya çalışmaları hatırlatılmalı ve bu hususlarda onlara yardımcı olunmalıdır. Bayan istihdamının arttığı ve Kur'an Kurslarında onlara olan ihtiyacın giderek hissedildiği bir ortamda bunun ihmal edilmemesi gerektiği kanaatindeyim.

## 2. VAAZLARDA DEĞERLENDİRME VE GERİ BİLDİRİM

Prof. Dr. M. Zeki AYDIN\*

Vaazlar, din eğitiminin vazgeçilmez yöntemlerindedir. Değişen dünyamızda geleneksel yöntemlerin geliştirilmesi, hizmetlerin hızlı, etkin bir şekilde mümkün olan en geniş alana yayılması gereği açıktır. Her önemli iş gibi bir yaygın eğitim hizmeti olarak vaazlar da planlı bir şekilde yapılmalıdır. Bu yapılırken eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanmak gerekmektedir. Eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesi önemlidir ve eğitimde program geliştirme uzmanları bu konu üzerinde çalışmakta ve eğitimin hizmetine sunmaktadır. Bu konuşmada eğitim bilimleri verileri ışığında vaazlarda değerlendirme ve geri bildirim üzerinde durulmuştur.

Günümüzde eğitim, insanların davranışlarında belli amaçlar doğrultusunda değişiklik oluşturma süreci ve bir sistem olarak ele alınmaktadır. Eğitimin bir sistem olarak ele alınması planlı etkili eğitim yolları arama çabalarına hız vermiştir.

Sistem, bir bütünün parçaları arasındaki düzenli ve sürekli ilişkiler düzeni demektir. Sistemin girdi, işlem, çıktı ve geri bildirim (dönüt) öğeleri vardır.

Girdi	İşlem/Süreç	Çıktı/Ürün
	Geri bildirim	Geri bildirim

**GİRDİ:** Sistemin hedefini gerçekleştirmek için dışarıdan alınan ve gerekli olan her türlü malzemedir. Her sistemin girdisi o sistemin hedefine uygun nicelik ve nitelikte olmalıdır.

**İŞLEMLER (Süreç):** Sistemin girdilerinin hedefler doğrultusunda işlendiği, biçimlendirildiği, yeniden oluşturulduğu, yeni hedeflenen ürün durumuna

\* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

getirildiği bölümdür. İşlemler, amaçların nasıl gerçekleştirileceğini açıklar ve eğitimde işlemler yöntemler ile araç gereçlerden oluşur.

**ÇIKTI:** Girdilerin süreç bölümünden hedefler doğrultusunda biçimlendirilip oluşturulmasının sonunda ortaya çıkan ürünlerin tümüdür.

**GERİ BİLDİRİM (DÖNÜT):** Hedefin gerçekleşme derecesine bakılarak, sistemin işleyip işlemediğini, işlemeyen yönlerin neler olduğunu, bunların nasıl ve ne şekilde giderileceğini belirlemek amacıyla yapılan tüm etkinliklerdir.

Açık bir sistem olarak eğitim sisteminin girdileri, öğrenenler, bilgiler ve yatırım; işlemleri, eğitim yöntem ve araçları; *çıkıtları*, bireylerde meydana gelen davranış değişimleridir. Açık sistemlerde geri bildirim almak önemlidir. Geri bildirim (dönüt):Yapılan bir işin sonucu hakkında bilgi vermek demektir. Eğitim sisteminin her aşamasında, örneğin, hedefleri belirleme aşamasında, eğitim yaparken, eğitimin sonunda, bireylerin kazandıkları davranışları değerlendirmede, sürekli geri bildirim alınmalıdır.

Her önemli iş gibi bir yaygın eğitim hizmeti olarak vaazlar da planlı bir şekilde yapılmalıdır. Planlamada, niçin, ne, nasıl, ne kadar sürede, nerede, kimlerle ve ne ile sorularına cevap aranır. Eğitimde

“niçin öğreteceğiz?” sorusunun cevabı eğitimin amaçlarını;

“nasıl öğreteceğiz?” sorusunun cevabı, öğretim yöntemlerini;

“ne ile öğreteceğiz?” sorusunun cevabı, eğitim araç ve gereçlerini;

“eğitimin sonunda ne kadar öğrettik?” sorusunun cevabı ise ölçme ve değerlendirme konusunu oluşturur.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, eğitimi bir iletişim süreci olarak görmeye götürmüştür. Dolayısıyla iletişim, eğitimle ilgili olarak ele alındığında, davranış değişikliği meydana getirmek üzere bilgi, duygu, tutum ve becerilerin paylaşılması süreci ve anlamları bireyler arasında ortak kılma işlemi olarak ifade edilmektedir (Küçükahmet,1989:15-16; Çilenti, 1988:43). Bu nedenle öğrenmenin, iyi bir iletişim ürünü olduğu söylenebilir.

Öğretenin, öğrenenlere herhangi bir konuda bir şey öğretebilmesi, kaynakla alıcı arasında o konuda bir iletişimin kurulmasına bağlıdır. Öyleyse eğitim, bir iletişim sürecidir. İletişimde bulunmaksızın eğitim yapmak imkânsızdır. Yeni öğrenmeler yeni bilgi ve beceriler edinmeyle olacağından, iletişim gerçekleşmedikçe öğrenme de gerçekleşmeyecektir. İletişim süreci için gerekli olan verici ve alıcı arasındaki çift yönlü akış, eğitim süreci için de önemlidir. İletişim sürecinin dört ana ögesinden (kaynak, mesaj, kanal ve alıcı), birinin gereken

biçimde dikkate alınmaması, iletişimin veriminin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, ortak anlamlara ulaşabilmek için iletişimin çift yönlü olması gerekmektedir. İletişimin sağlıklı olup olmadığı, ancak “alıcıdan kaynağa doğru akım”dan anlaşılmaktadır. İletişim süreci için önemli çift yönlü akış, eğitim süreci için de önemlidir (Küçükahmet,1989:15). İletişim süreci ile öğretme öğrenme süreci aşağıdaki şekilde benzerlik göstermektedir.

### İLETİŞİM SÜRECİ OLARAK EĞİTİM

KİM?	NE SÖYLEDİ?	HANGİ YOLLA?	KİME?
Kaynak	İleti/Mesaj	Kanal	Alıcı
(öğretici/vaiz)	(içerik)	(yöntem, araç gereç)	(öğrenen/cemaat)

a. Kaynak (Öğreten): Bir iletişim sürecinde kaynak, hedeflediği kişi ya da grupta (alıcıda) davranış değişikliği oluşturmak üzere iletişim sürecini başlatan kişidir. (Ergin, 1995:51)

b. Mesaj (İleti/Muhteva): Kaynağın alıcısıyla paylaşmak istediği düşünce, duygu ve davranışları temsil eden sembollerdir (Ergin, 1995:51). Mesajın öğretme öğrenme sürecindeki karşılığı ise muhteva ve kapsam kelimeleriyle dile getirilen; muhataba kazandırılacak bilgiler ya da eğitim amaçlarının gerçekleşmesi için yararlanılan kaynak şeklinde ifade edilmektedir. Fakat burada muhteva (mesaj) ile ilgili olarak ileri sürülen, olguların ve olayların ezberlenmek üzere ansiklopedik bir şekilde bir araya getirilmesi değil, muhataba anlamlı gelecek şekilde düzenlenmesi gereğidir. (Varış, 1994:155)

Burada temel kavram, “yaşantı” kavramıdır. Bu kavram, kaynakla alıcı arasındaki ilişkide, ortak yaşantı olarak ifadesini bulmaktadır. Dolayısıyla da ortak yaşantıların, öğrenme öğretme etkinliklerindeki önemi açıktır. Çünkü iletişim, anlamları bireyler arasında ortak kılma; düşünce, bilgi, duygu, tutum ve becerileri paylaşmaktır. Bu, ortak yaşantılar yoluyla ulaşılabilecek sonuçtur. Burada yaşantı kelimesi önem kazanmakta, eğitim için yapılan değişik tanımlarda da dile getirilmekte ve öğretme öğrenme süreçlerinde üzerinde durulan bir kavram olmaktadır. Yaşantı, bireyin çevresiyle etkileşiminin birey yönünden muhtevası (Ergin, 1995:54) olarak tanımlanmaktadır. Buna göre öğretme, bireyin olgunlaşma seviyesine göre, yaşantılar aracılığı ile ortaya çıkan bir davranış değişikliği olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla öğrenmenin temelini yaşantılar oluşturmaktadır. Öğrenmede vaiz (kaynak) ile cemaat (alıcı) arasında öğretilmeye çalışılan konular ve amaçlar etrafında ne kadar çok ortak yaşantı söz konusu

olursa, ele alınan konu ya da amaca ait o kadar çok ortak anlamlar, bilgiler, tutumlar ve beceriler üretilir ve paylaşılır. Bu da vaazlarda kaynakla alıcı arasında iletişimin gerçekleşmesi anlamına gelir. Ortak yaşantı çok önemlidir. Her şeyden önce bir eğitim ortamında herhangi bir konu, kavram, olgu ve hedef karşısında kaynakla alıcı (vaiz-cemaat) aynı yaşantı donanımıyla gelmemiş olabilirler. Aynı donanıma sahip olsaydılar, sonuçta herkes aynı seviyede öğrenmiş olurdu. Bir eğitim ortamında kaynakla alıcının aynı yaşantı seviyesine sahip olmamaları, öğrenilmekte olan objeye karşı aynı ilgi seviyesinde olmamaları, bu öğretim nesnesinin aynı yoğunlukta farkında olmamaları gibi bir sonucu doğurmaktadır.

Öğretmek istediğimiz muhtevanın anlamını, niçin öğretilmesi gerektiğini, vaizler bilirler. Fakat cemaat ne derece bu gerekçelerin farkındadırlar ya da bunlardan haberdar olabilmektedirler? Bu da ilk başta kaynak ve onun temsil ettiği eğitime dair her şeyle, alıcı arasında iletişimsizlik gibi bir olumsuzluk taşıması demektir. Hatta din görevlisiyle cemaat arasındaki çatışmaların sebeplerinden biri de budur diyebiliriz. Vaazlardaki amaçlar ve bunlara göre seçilen konular ve kavramlar, din bilginlerinin kültür ve bilimle bir insanlık tarihi boyunca acı-tatlı, sevinç-üzüntü, ümit-ümitsizlik, pişmanlık-mutluluk gibi daha pek çok değişik yaşantılarıyla elde edilmiş ve değerli görülmüş olabilirler. Fakat bunlara karşı, aynı yaşantıları geçirmemiş cemaat (alıcı) için, bütün bunlar aynı derecede önem taşıyıp ilgi uyandırır mı? Bunların belli yaşantılar ardından ulaşılan sonuçlar olduğunun farkında olmadan, bu sonuçlara karşı duyulan ilgi seviyesinin iletişim için yeterliliği ya da yetersizliği hakkında kaynak ve alıcının tutumları iletişim için ne derece anlamlı olacaktır?

Kaynakla alıcı arasındaki, mesaj diye ifade edebileceğimiz muhteva üzerinde düşünülen bu iletişim sorununa şu tespitlerle dikkat çekilebilir. Bilgilen-dirip eğitmeye çalıştığımız cemaatimiz, onlara öğretmeye çalıştığımız her şeye karşılık, "Bu sözlerin benim hayatım için önemi nedir? Ben bunları ne yapacağım? Bunlar ne işime yarayacak? Bu bilgileri niçin öğreniyorum? Mutlu olmak için mi? Ahlaklı yaşamak için mi? Neden ahlaklı davranayım? Niçin inanayım? Kul olmak ne demek? Bana anlatılanları nereye oturtayım? Zihnime mi, kalbime mi, davranışlarıma mı?" şeklinde sorular sormaya başladıkları zaman, bu soruların cevaplarıyla ilgili olarak din görevlisinden dinledikleri kalıp bilgiler ve ezberledikleri kurallar yetersiz kalabiliyor (Selçuk, 1997:146). Dolayısıyla da hem kaynak ve hem de alıcı için ortak yaşantılar üzerinde kurgulanmayan bütün bir muhteva gerçekten iletilmiş ve geri bildirim alınmış olur mu? Burada bir iletişim için ön şart gibi gözüken ortak yaşantı, eğitimin gerçekleştirildiği fiziksel ortam ve mekânları, hayatı ve ona dair her şeyi öğretebilme imkân ve



şansının tartışılmasında da önemli bir yer tutacaktır. Ancak, günümüzde din görevlileriyle cemaat arasındaki ortak yaşantılar eskiye göre azalmıştır. Çünkü halkın dinî bilgi kaynakları çeşitlenmiştir.

Vaazdan amaç, Müslümanlara dinî ve ahlaki öğütler vermektir. Ancak, yaparken yani dinî mesaj yollarken halkın, ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin de hesaba katılması önemlidir. Bu nedenle, vaazlar yalnızca cemaate bilgi vermek için yürütülen bir çaba olarak algılanmamalı, cemaatin tutum ve davranışlarını iyileştirmeye yönelik planlanmalıdır. Bunun için iyi bir iletişim ortamı oluşturulmalıdır.

Günümüzde kitle iletişim araçları eğitimin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Kitle iletişim araçları denince akla yazılı ve sözlü basın, yani kitap, dergi, gazete, sinema, radyo, televizyon, bilgisayar, internet, sosyal medya, CD, DVD vb. gelmektedir. Çağımızda insan davranışları üzerinde sürekli, yaygın ve birinci derecede etkili olan kitle iletişim araçları dikkate alınmadan bir eğitim olayı düşünülemez, denilebilir. Kitle iletişim araçlarının etki alanı ev, mahalle, okul ile birlikte bütün ülke ve dünyadır. Bu araçlar görme, duyma, seyretme ve okuma yoluyla bireye ve kitleye etki eder. Kitle iletişim araçlarının en önemli iki özelliği vardır: Birincisi, çeşitli konulardaki bilgi ve haberleri, geniş kitlelere kısa zamanda iletebilmeleri; ikincisi, bireyleri tek yönlü etkilemeleridir. Özellikle 20. yüzyılda büyük gelişmeler kaydeden kitle iletişim araçlarıyla insan bir taraftan yeni bilgiler ve tutumlar elde ederken, bir taraftan da sahip olduğu bilgilerde ve tutumlarda değişiklikler meydana gelmektedir.

Bu kadar kitle iletişim araçlarının yanında din görevlilerinin dışında toplumda kanaat önderleri, liderler ve sivil toplum kuruluşları da insanları etkilemekte ve eğitmektedir. Önceleri toplumun kanaat önderleri veya manevi liderlerin çoğu aynı zamanda din görevlisidiler. Her ne kadar toplumun din eğitimcileri olarak en etkili grup din görevlileri olmakla birlikte son yıllarda, cami cemaatinin din görevlilerinden uzaklaştığını söyleyebiliriz. Bunun birçok nedeni vardır. Bunların bir kısmı şehirleşme ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı doğal sonuçlardır. Sonuç olarak din görevlileri ile cemaat birbiriyle fazla bir araya gelememektedir.

Bütün bu sorunlar, bir iletişim süreci olan öğrenme öğretme, kaynak ve onun ileteceği içerikte alıcı (cemaat) için muhtemel olumsuzluklardır. Bu olumsuzlukların giderilmemesi, yani cemaatle din görevlilerinin daha fazla bir araya gelememesi, cemaatin önce din görevlisine daha sonra da camiye yani din eğitiminin yapıldığı ortamlara karşı gittikçe yabancılaşması sürecini getirecektir. Dolayısı ile bütün bu sorunların çözümüne yönelik, eğitimin gerçekleştirildiği ortamlarda ortak yaşantı alanları oluşturmak gerekmektedir. Çünkü ortak ya-

şantı alanları, kaynakla alıcı arasında ne kadar fazla ise iletişim sırasında anlaşmaları o kadar kolay olacaktır (Kaya, 1998:84).

**c. Alıcı (Öğrenen):** Öğrenen, iletişim sürecinde, istenen tepkiyi vermesi beklenen, süreçte “alıcı” rolünü üstlenendir. Mesajı veren öğreten ise istenen tepkiyi vermesi beklenen, öğrenendir. Mesajı veren öğrenen ise istenen tepkiyi vermesi beklenen öğretendir (Ergin, 1995:195). Burada eğitim açısından önemli olan husus, öğretme öğrenme sürecinde iletişimin gerçekleşmesi için alıcının birey olarak beklentilerini, ümitlerini, dürtülerini, istek ve ihtiyaçlarını doğru bir şekilde anlamak ve bütün bu beklentileri karşılayacak her türlü mesaj, ortam ve yöntemin önem kazandığının farkında olmaktır.

**d. Geri bildirim (aydınlatıcı yankı, geri besleme, dönüt, besleyici yankı):** Geri bildirim, iletişim sürecinde alıcıdan kaynağa yönelen tepkilerdir (Ergin, 1995:202). Kaynağın alıcıdan aldığı geri bildirimler, mesajın alıcıya ulaşmış olup olmadığı, ulaşırsa anlaşılıp anlaşılmadığı ya da ne denli anlaşıldığı hususunda öğretme öğrenme sürecinde belirleyici olmaktadır. İletişimde geri bildirimle ilgili olarak pek çok husus dile getirilebilir. Ancak geri bildirim, iletişimde kanal (yöntem, ortam) açısından ele alarak, öğrenenden geri bildirim almada, yöntemin buna açık bir ortam sunup sunmadığına bakarsak, öğretme öğrenme sürecinin seyri hakkında düşünce yürütebiliriz. Öğrenenin, ona sunduğumuz konuyla girdiği ilişkinin seviyesine göre verdiği geri bildirimler, hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğine ait önemli ipuçları oluşturur. Öğrenenlerin konuyu, kuru bilgi aktarımı olarak mı, yoksa konunun hayati değerine ilişkin düşünce ve yaşantı sahibi olarak mı alıp almadığını, ancak iletişimde geri bildirimle anlayabiliriz. Böyle bir geri bildirim de ancak uygun bir yöntem ve onun oluşturacağı ortamda elde edebiliriz. Çünkü öğretme öğrenme sürecinde öğrenenin, konunun ele alınışına katılma arzusu, isteği, gözlerinin parıltısı, olayın arka planını ve kavramlaşma sürecini görme isteği, özellikle öğretilenlerin ne kadarının davranışlara yansıdığı, ancak oluşan samimi ortamlarda ve uygun yöntemlerle alınabilecek geri bildirimlerdir.

Eğitimde “Ne kadar öğrettik?” sorusunun cevabını, ölçme ve değerlendirme bilim dalı verir. Ölçme, belli bir nesnenin ya da nesnelerin belli özelliğe sahip olup olmadığının, sahipse oluş derecesinin gözlenip gözlem sonuçlarının sembollerle ve özellikle sayı sembolleriyle ifade edilmesidir. Ölçme işleminin temelinde fark vardır. Bireylerin ve nesnelerin birbirinden farkı ölçme işleminin temelidir. Ölçme bir betimleme işlemidir. Ölçme ile yaptığımız şey bir özelliği tespit etmektir. Ne kadar sorusuna cevap aramaktır. Ölçme bir niteliğin gözlenip, bu gözlem sonuçlarının sembollerle özellikle sayı sembolleriyle ifade

edilmesidir. Değerlendirme, ölçme sonuçlarını bir ölçüte (kıstasa) vurarak ölçülen nitelik hakkında bir değer yargısına varma sürecidir. Ölçme sonuçları tek başına bir anlam ifade etmez. Ölçme sonuçlarının anlam kazanması için bu ölçme sonuçlarını kullanmamız, bir yargıya varmamız gerekir. Değerlendirme bir yargılamadır. Yargılama iki değer karşılaştırılmasıdır. Ölçme sonuçları ve bir ölçütün karşılaştırılmasıdır. Değerlendirme, ölçme sonuçlarının bir ölçütle karşılaştırılıp bir yargıya varma işlemidir.

Günümüzde değerlendirme sürecine ilişkin bir kavram da “performans değerlendirme”dir. Performans, yarışma gücü, bir işi, görevi başarma ve yerine getirme seviyesidir. “Edim değerlendirmesi” olarak da adlandırılan performans değerlendirmesi, bir işin yapılmasında bireysel ve teknik yetkinlik ile elde edilen sonuçlar ve sağlanan ilerlemenin belirlenmesidir (Karaağaçlı, 2005:38-39). Performans değerlendirmede, bir iş ya da görevin yerine getirilme seviyesi, ilgili nitelikler, yetkinlik, süre ve verimlilik gibi ölçütler ışığında, öğrencinin iş ve göreve ilişkin performansı, belirli işi yaparken veya tamamladığında standartlara uygun olarak yerine getirdiği işlemlere bakılarak belirlenmektedir. Mesleki ve teknik eğitim performans değerlendirmelerinde çoğunlukla beceri alanındaki davranışlar yani beceriler, ölçülmekte ve değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda öğrenci performansı, iş ve görevi yerine getirirken gözlenmekte veya ölçülmektedir.

Bazı disiplin alanları sadece bilişsel alan öğrenmeleriyle sınırlı değildir. Örneğin, mesleki ve teknik eğitim ve teknoloji eğitimi bilişsel alana ek olarak devinsel ve duyuşsal alan öğrenmelerini de gerektirmektedir. Bu nedenle anılan programlarda beceri ve tutuma dayalı davranışlar bilişsel alan testleri ile ölçülememektedir (Karaağaçlı, 2005:39). Din eğitimi de duyuşsal alan ağırlıklı bir öğrenmedir. Performans değerlendirmede; bilgi, beceri ve tutum ölçen ölçme araçları gerekmektedir. Yapılan eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesinde sürecin ve ürünün değerlendirilmesi olmak üzere iki boyutta değerlendirme yapılmaktadır:

1. İşin yapılmasında izlenen yolun (sürecin) değerlendirilmesi: Sürecin değerlendirilmesinde, seçilen yöntemin, yolun amaçlara ve duruma uygunluğu; bu yolun önemli ayrıntılarıyla izlenip izlenmediği gibi hususlar süreçte dikkate alınır.

2. İşin ya da ürünün (sonucun) değerlendirilmesi: İş ya da ürünün değerlendirilmesi, yapılan işin sonucunu değerlendirmek demektir. Eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesinde ürün ve süreç ayrımının yapılmasının çeşitli nedenleri vardır. Örneğin, bir iş ve ürün iyi biçimde sonuçlanabilir, bu durum

rastlantısal olarak elde edilebilir ya da tersine, bazen iş ve işlemlerin tam olarak yapılması da her zaman aynı sonucu vermeyebilir. Bu nedenle ürün ve sürecin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Sürecin değerlendirilmesinde, öğreten, oluşturulan ölçme ortamında iş ve görevle ilgili hedeflenen davranışları, işlemleri gösterirken, bunlar değerlendirici tarafından gözlenerek, puanlanmaktadır. Bu değerlendirme, işin başlangıcından başlayarak bitimine kadar sürmekte ve ürün yani sonuç değerlendirmeye katılmamaktadır. Ürünün değerlendirilmesinde, önceden belirlenen amaç, iş ve göreve ilişkin sonuçlar yani ürün değerlendirilmelidir. Tek başına süreç ve sonucun değerlendirilmesinin eksik olmasından dolayı, süreç ve ürünün birlikte değerlendirilmesi daha etkili olabilmektedir.

Her eğitim faaliyetinin bir değerlendirmesi vardır. Burada, eğitici iki hususu test etme imkânına sahiptir. Birincisi, yaptığı faaliyetin başarı ile yürüyüp yürümediğini anlama; ikincisi ise birinci ile bağlantılı olarak, beklenen hedef davranışların gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol edebilmesidir. Vaazların değerlendirilmesi oldukça zordur. Ancak yine de vaizlerin değerlendirme yapabilmeleri, yapılan işin başarıya ulaşamadığını anlayabilmeleri açısından önemlidir. Cemal Tosun (1999) bu konuda iki öneri ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi, vaizin vaaz esnasında cemaati kontrol ederek, seçtiği konunun, örneklerinin, hitap cümlelerinin, jest ve mimiklerinin, kullandığı araç ve gereçlerin, yöntem ve tekniklerin nasıl karşılandığını test etmesi; uygun olanlarla olmayanları kendisine yol gösterici bir şekilde not almasıdır. İkincisi ise mümkün olan ölçülerde cemaatini izleyerek anlatılanların onlar üzerinde etki yapıp yapmadığını araştırmaktır. Bu hususta anlatılan konuların cemaat arasında herhangi bir şekilde konuşulup konuşulmaması, anlatılan konularla ilgili olumlu veya olumsuz tenkitlerin gelip gelmemesi vaize yardımcı olabilecektir. Bütün bunlar kendiliğinden olabileceği gibi çoğu zaman fark edilemeyebilir. Eğer vaiz, bunlara özellikle dikkat etmezse, doğru değerlendirmelerde bulunması zordur.

Yaygın din eğitimi uygulama alanlarından biri olarak geniş kitlelere bir sesleniş vasıtası olan vaazların değerlendirilmesinde şu sorulara cevap aranmalıdır:

1. Vaazlar, cemaatin ihtiyacına yeterince cevap vermekte midir?
2. İyiyi, güzeli ve doğruyu telkin etmede ve hakkı tavsiye etmede din hizmetlerinin bu alandaki başarısı nasıldır?
3. Vaazların, insanların İslam'ı öz kaynaklarından öğrenmesine ve buna bağlı olarak davranış geliştirmesine katkısı ne kadardır?

Bir yetişkin eğitim faaliyeti olarak vaazlar, halkla ilişkilerin ilkelerine uyularak yapılırsa daha başarılı olur. Halkla ilişkilerin amacı, bir kuruluş ile ilgili ol-

duğu hedef kitle arasında karşılıklı anlayış, uyum ve iyi niyeti gerçekleştirme; kuruluş amaçları ile toplumun ihtiyaç, tutum ve davranışlarını kamu yararı etrafında bütünüleştirme; böylece sağlıklı bir bakış açısının oluşmasına katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda halkla ilişkiler; bilgi verme, tutum ve davranışların geliştirilmesine yönelik ikna çabalarını ve kuruluşla halkın karşılıklı olarak bütünüleştirilmesi çabalarını ifade etmektedir.

Halkla ilişkiler çerçevesinde bir eğitim faaliyetinin değerlendirilmesinde her şeyden önce işe bilgi toplamakla başlanır. Çalışmalardan etkilenen veya etkilenebilecek kişi, kurum ve hedef kitlelerin düşünce, duygu, tutum ve davranışları araştırılarak ortaya konmalıdır. Elde edilen bu bilgiler analiz edilerek bir durum tespitine gidilmelidir. Bu aşamada yapılacak işler sonraki aşamalara temel teşkil edeceğinden hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, bilginin elde edililişinden analiz ve yorumuna kadar kullanılacak araç ve yöntemler çok dikkatli seçilmeli, güvenilir ve objektif olmalarına özen gösterilmelidir.

Değerlendirme yapabilmek için vaazların hem dinî boyutu yani muhtevasını hem de uygulama yani etkililik boyutunu araştırmak gereklidir. Muhtevanın değerlendirilmesinde, vaazların Kur'an ve sünnete uygunluğu test edilirken, uygulamanın değerlendirilmesinde vaazların cemaatin ilgi, istek ve ihtiyaçlarını ne kadar cevap verdiği test edilmelidir.

Genel bir değerlendirmede şu sorulara cevap aranır:

1. Neyi iyi yaptık?
2. Nerede eksiklerimiz vardı?
3. Bundan sonra neler yapalım?
4. Bundan sonra neler yapmayalım?

Değerlendirmede aşağıda sıralanan öğretim ilkelerine ne kadar uyulduğuna bakılır.

1. Amaca Dönüklük İlkesi
2. Öğrenene Görelilik İlkesi
3. Aktiflik İlkesi
4. Somutluk İlkesi
5. Ekonomiklik İlkesi
6. Yakından Uzağa İlkesi
7. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi

Her eğitim faaliyeti gibi vaazların da bir amacı vardır. Vaazlarda amacımız ne olmalıdır, sorusunu cevaplamadan önce eğitimin amaçlarından kısaca bah-

setmekte yarar vardır. Eğitimciler tarafından aşamalı bir şekilde sınıflandırılan amaçlar; bilişsel (cognitive, ma'rifi), devinişsel/psikomotor, (psychomotor, harekî), duyuşsal (affective, vicdanî) olmak üzere üç grupta toplanmıştır (Legendré, 1988:545-598). Bunlar, aynı zamanda, öğrenme sonucu bireyde meydana gelen davranışların alanlarını ifade etmektedir. Buna göre, bilişsel alan davranışları, zihinsel yeteneklerle ilgili olup, bilginin edinilmesi ve uygulanmasına ilişkin amaçları; devinişsel alan davranışları, bireyin zihin ve kas koordinasyonu ile edindiği becerilere ilişkin amaçları; duyuşsal alan davranışları, tutum ve duygularla ilgili olup, inanç ve alışkanlıklara ilişkin amaçları göstermektedir.

Vaazlarda amacımız ne olmalı konusu ayrı bir tartışmanın konusudur. Elbette, bir vaazda genel amaç, sevdirmek, ikna etmek, bilgilendirmek olmalıdır. Eğitim terimlerine göre, vaazlarda hem bilişsel hem de duyuşsal öğrenmeler söz konusudur. Bu nedenle, dinî davranışların kazandırılmasında öncelikle kişinin yaptığı veya yapacağı davranışın, helal-haram, doğru-yanlış, iyi-kötü olduğu hakkında bilgisinin olması gerekir. Bu nedenle, inanan kişiye, niçin iyi davranışı yapması gerektiği, yanlış davranışını neden değiştirmesi gerektiği açıklanmalıdır.

Dinler, sadece inanç esaslarından ibaret değildir, aynı zamanda davranış demektir. Dinî bir davranışın ortaya konması için önce onun bilgisi arkasından ona inanç gereklidir. Bu nedenle, öncelikle inananlara güçlü bir inanç kazandırılmalıdır. İnanma, insan olmanın temel özelliklerinden biri olup kişi, inançlarını, aile, okul ve çevreden aldığı eğitimler doğrultusunda oluşturur. Öğrenme, aktif bir şekilde her türlü bilgi ve tecrübe kazanma olayıdır. İnanma öğrenmeyle başlar. İnançın öğrenilmesi, öğrenme sürecinin şartları içinde devam eder; inanış, insanın içinde belirli bir değere ulaşıncaya, davranışa dönüşür. Öğrenme inanamaya, inanma ise belirli ölçüde yaşayışa açılır. Bu nedenle vaazlar, doğrudan inanan kişiye öğüt ve telkini hedeflemelidir.

Bir vaazın değerlendirilmesinde aşağıdaki işlevleri yerine getirip getirmediği araştırılır:

1. İçeriğe Yönelik
2. Dinleyiciye Yönelik
3. Vaize Yönelik
4. Ortama Yönelik
5. Yönteme Yönelik
6. Zamana Yönelik

Eğitim sürecinin sürekli izlenmesi her aşamada ortaya çıkan sorunları tespit etme ve çözme imkânı verir. Vaazların sonuçlarının değerlendirilmesi oldukça zordur. Çünkü din öğretiminde özellikle de vaazlarda daha çok duyuşsal öğrenmeler söz konusudur. Duyuşsal öğrenmelerin ölçülmesi için somut yöntem ve araçlar maalesef fazla geliştirilememiştir.

Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel öğrenmelerin ölçümü ve değerlendirilmesinde şu hususlara dikkat edilmelidir:

1. Bilişsel ve duyuşsal öğrenmeler dolaylı gözlemler yoluyla ölçülebilir.
2. Duyuşsal öğrenmelerde, öğrenilenlerin etkilerine bakılır. Bu etkiler de uzun bir süre gözlenmelidir.
3. Devinişsel öğrenmeler doğrudan gözlem yoluyla öğrenilebilir.
4. Vaizlerin şikâyetleri dinlenilebilir.
5. Cemaatin şikâyetleri dinlenilebilir.

Yapılan her önemli iş gibi vaazların da değerlendirilmesinin yollarından biri de geri bildirim alınmasıdır. Geri bildirim, bir kurum veya kişiye, yaptığı işle ilgili bilgi vermek anlamındadır. Çalışanların performansları hakkında bilgi sahibi olmaları, güçlü özellikleri ile gelişim alanındaki özelliklerini görmelerini sağlayan yapıcı çalışmalardır. Yapılan bir eğitim faaliyetinin ardından geri bildirim verilmesi, sürecin tamamlanması açısından kritik önem taşımaktadır. Geri bildirim verilirken şu ilkelere dikkat edilmelidir:

1. Çalışana geri bildirim sırasında neyin söyleneceği ve nasıl örneklendirileceği önceden planlanmalıdır.
2. Çalışana geri bildirim amacı ve kapsamı açıklanmalıdır.
3. Geri bildirim sırasında tarafsız, objektif olunmalı ve iki yönlü bir iletişim kurulmalıdır.
4. Çalışanın kendini rahat ve güvende hissedeceği bir ortam hazırlanmalıdır. Çalışanın olumlu özellikleri vurgulanarak, kendini değerlendirmesine imkân verilmelidir. Çalışanın geliştirilmesi gereken özellikleri açık, net, somut olarak ifade edilmelidir.
5. Geri bildirim her iki taraf açısından da üzerinde konuşulan konular üzerinde anlaşmaya varılarak, saygı çerçevesinde sonlanmalıdır.
6. Geri bildirim, alıcı ve gönderici arasındaki geriye bilgi akışıdır ve gerçekleşmediği zamanlarda tek yönlü bilgi akışı olduğundan dolayı iletişim oluşmaz. Oysa gerçek anlamda başarılı bir iletişim sürecinin oluşması için her iki tarafın da iletişim sürecine dâhil olması gereklidir.

7. Çalışanların yüksek performanslarını ödüllendirmek, çalışanlar açısından çok büyük bir teşviktir. Bunun temel nedeni de ödüllendirmenin, ödüle layık olan çalışanı ve diğerlerini daha çok takdir edilecek ve saygı duyulmalarını sağlayacak davranışlarda bulunmaya teşvik etmesidir.

Etkili geri bildirim şu özellikleri taşımaktadır:

1. Kendine özgü, kesin, açık ve net olmalı,
2. Genele yönelik olmak yerine, belirli bir işi temel almalı,
3. Bireyleri veya bireylerin niyetlerini değil yapılan işi değerlendirmeli,
4. Bireyleri eleştirmek yerine, onlara yardımcı olmayı amaçlamalı,
5. Uygun zamanda, etkili bir iletişimle olmalıdır.

İyi bir geri bildirim, bireylerin daha iyi bir hâle getirebilecekleri ve daha verimli olabilecekleri davranışları içerir. Bu nedenle başarılı bir geri bildirim eleştiri değil, destek amacı taşımaktadır. Çalışanlara değişmeleri gerektiğini söylemekten, hangi açıdan değişmelerinin kendileri açısından olumlu olacağını söylemek, onların iş performanslarını geliştirici bir yaklaşımdır. Ayrıca çalışanlardan performanslarını geliştirmek için üst yönetimle işbirliği yapmaları istenmelidir.

Geri bildirim temel amacı, çalışanlara onlardan beklenen davranışları ve başarı grafiklerini açıklamak ve ulaşmaları beklenen noktaya ne kadar yakın veya uzak olduklarını göstermektir. Etkili geri bildirim, hangi işin nasıl yapıldığıyla ilgili olmalıdır. Bu tip geri bildirim, her zaman için betimseldir ve kişiye değil, performansa ve davranışa yöneliktir. Bu bağlamda, işin ne olduğu önemlidir, çünkü kazanılan başarının ne denli büyük olduğunu ortaya çıkaracaktır. İşin nasıl yapıldığı da önemlidir, çünkü bu nokta başarının iş etiği açısından değerlendirilmesi sırasında önem kazanacaktır. İşin neden yapıldığı önemli değildir; çünkü bir çalışana tamamladığı işi neden yaptığı sorulduğunda, bu o kişiye kendini savunma gereği hissettirip gerginlik yaratabilir.

Etkili geri bildirim süreci doğru zamanlanmış olanıdır. Bu nedenle geri bildirim vermek için söz konusu olayın üzerinden uzun zaman geçmesini ve geri bildirim konu olan sonuçların ve duyguların yatışmasını beklememek gerekir. Eleştirileri sıcaklığına yaptığımız gibi, başarılar da vakit geçirilmeden değerlendirilmelidir.

Etkili geri bildirim, elde edilen sonuçların, tüm bilgilerin ve gözlemlerin paylaşılmasını öngörür. Bunun mümkün olması için de kurum içinde etkin bir iletişim sürecinin oluşması gereklidir. (Elde edilen bilgilerin paylaşılmadığı ve kimi çalışanların diğerlerinden bilgi sakladığı iş ortamlarında hem işler bilgi alışverişi olmamasından dolayı yavaşlayacak, hem de çalışanlar arasında olum-



suzluklar yaşanacaktır.) Ayrıca çalışanların sorumluluklarını daha fazla sahiplenmelerini de sağlayacaktır. Çalışanlar bu şekilde kuruma faydaları dokunduğunu hissedeceklerdir. Yöneticilerinin sadece bir teşekkürü, çalışanların kazanılmasında ve iş ortamının daha ılımlı hâle gelmesinde büyük rol oynamaktadır. Geri bildirim olumlu olduğunda herkesin önünde açıklanırsa, başarılı olan çalışan için daha büyük bir motivasyon etkeni hâline gelir. Çünkü herkesin önünde yöneticiden alınacak bir teşekkür mesajı, sadece bir teşekkür olarak kalmaz, o kişinin diğer çalışanlar önünde onurlandırılması anlamına da gelir.

Çalışanların kendi istekleriyle talep ettikleri geri bildirim her zaman için daha verimli olacaktır. Yöneticiler tarafından alınmaya çalışılan geri bildirim, gerektiği şekilde çalışanlara aktarılmadığı zaman, çalışanların yanlış düşüncelere kapılmalarına neden olabilir. Bu nedenle geri bildirim öncesinde çalışanlara bu sürecin onlara destek amaçlı yapıldığını anlatmak gerekmektedir.

## SONUÇ

2011 yılında ülkemizde yapılan vaazlara baktığımızda genel olarak başarılı olmasına rağmen bazı sorunları vardır. Bu sorunların başında vaaz zamanı gelmektedir. İstisnalar dışında namazlardan önce yapılan vaazları dinleyen cemaatin çok az olduğu görülmektedir. Bunun vaazlar açısından kısa dönemde çözülecek bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Bu sorunun tartışılıp çözüm yollarının aranması gerekmektedir. İletişim açısından vaazın kaynak durumundaki vaizlerimiz ve alıcı durumundaki cemaatin durumlarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Kendi gözlemlerime göre, vaiz ve vaizelerimizin eskiye göre daha donanımlı ve başarılı olduklarını söyleyebilirim. Vaazların muhatabı cemaatte de eskiye göre çok farklılaşma söz konusudur.

Günümüzde insanlar bilgiye çok kolay ulaşır hâle gelmiştir. İnsanlar kendi camisinde yapılan vaaz ve sohbetle yetinmemekte daha güzelini aramaktadır. O halde yapılacak irşat, vaaz ve sohbetlerde dinleyenlere etkileri düşünülmelidir. Artık ben yaptım oldu, anlayışı geçersiz hâle gelmiştir. Her önemli işin planlı programlı yapılması gerektiği gibi irşat işi de önemli bir iştir ve her aşaması bilinçli bir şekilde planlanmalı ve değerlendirilmelidir.

Yetişkin eğitiminde değerlendirme çalışmaları önemli bir yer tutmasına rağmen değerlendirme işini layıkıyla yapabilecek elemanların azlığı yüzünden ihmal edilen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam anlamıyla değerlendirme yapabilmek için vaazların hem dinî boyutunu yani muhtevayı hem de uygulama yani etkililik boyutunu iyi araştırmak gereklidir. Bunun için değerlendirme yapabilmeyi sağlayacak araştırma yöntem ve tekniklerinin de bilinmesi şarttır.

### 3. BATI DÜNYASINDAN ÖRNEK VAAZ İÇERİK ANALİZLERİ

Fatma Abide KESKİN\*

#### GİRİŞ

İslam'ın terörle bağdaştırıldığı, Müslümanların azınlıkta olduğu batı toplumunda kitleleri harekete geçiren, İslam'ı anlayıp yaşama konusunda heyecan ve coşku uyandıran vaazların incelenmesi, vaizlerin mesleki yetkinliklerinin arttırılmasında önem taşımaktadır.

Hamza Yusuf Hanson, Amerikalı Müslüman bir âlimdir. Birçok ülkede vaazlar verip, bilgisiyle, hitabetiyle özellikle genç Müslümanların dikkatini çekmekte ve dünyanın en etkili 500 Müslüman'ı arasında gösterilmektedir.<sup>1</sup> Hamza Yusuf'un vaazları batı dünyasında geleneksel, Sünni, tasavvufi İslam'ı insanla buluşturan en etkin vaaz örneklerindedir.

Bu çalışmada Hamza Yusuf'un Kurban Bayramı münasebetiyle San Jose'da 11 Ocak 2006 Çarşamba günü yaptığı, orijinal adı "There is No Calamity If There is Certainty"<sup>2</sup> (Teslimiyet Varsa Musibet Yoktur) olan vaazın içerik analizi yapılacaktır.

Hamza Yusuf, bu konuşmasında Müslümanlar arası birliğe vurgu yapıyor ve ortak noktalardan yola çıkarak diğer din mensuplarına ulaşmaya çalışıyor. Hz. İbrahim'in kıssasını bir hikâye gibi anlatmanın ötesinde bu kıssadan yola çıkarak Hz. İbrahim (a.s.)'in ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in yolundan nasıl gideceğimizi, onları nasıl okuyacağımızı ortaya koyuyor. Dinleyicileri özeleştiriyor, yapmaya, yakîne ulaşmaya, şükretmeye çağırıyor.

\* Öğrenci.

1 "The 500 Most Influential Muslims", edited by John Esposito and Ibrahim Kalin, (2009).

2 Alhambra Productions [www.alhambraproduction.com](http://www.alhambraproduction.com)

İçerik analizi yapılırken vaazın planı ve içeriğindeki dikkat çekici noktalar üzerinde durulacaktır. Elde edilen bilgiler ışığında başarılı bir vaaz hazırlanması ve sunulması için önerilerde bulunulacaktır.

## VAAZ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Hamza Yusuf Hanson kimdir?<sup>3</sup>

Şeyh Hamza Yusuf (Mark Hanson) 1960'ta Washington Eyaleti'nin Walla Walla şehrinde doğdu. Yunan Ortodoks aile ortamında büyüdü. 1977'de henüz 17 yaşındayken, çok ciddi bir araba kazasında ölümle burun buruna gelir. Bu olay onu ölümden sonra hayat konusunda araştırmaya ve sorgulamaya sevk eder. Bütün dinleri araştırır. Ölümden sonra ne olacağı konusunda İslam dışında hiçbir din kendisine tatmin edici bir cevap veremez.

1977'de Müslüman olduktan sonra on yıl boyunca çeşitli İslam ülkelerinde Arapça, İslam hukuku, felsefe ve tasavvuf başta olmak birçok İslami alanda eğitim almıştır. Amerika'ya döndükten sonra sağlık ve din bilimi alanında iki ayrı üniversitede eğitimini tamamlamıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde İslam hakkında konuşmalar yapan Hamza Yusuf, Zaytuna College adında Batı'da geleneksel metotlarla klasik İslami ilimleri öğretmeyi hedefleyen bir üniversitenin kuruculuğunu yapmıştır. Ayrıca İmam Tahavi'nin Akide'si gibi birçok klasik Arapça İslami metni ve şiiri İngilizceye tercüme etmiştir.

## DİNLEYİCİ PROFİLİ

Değişik yaş gruplarından, eğitim ve kültür düzeyleri farklı, meslekleri farklı, dini bilgi seviyesi farklı insanlara topluca hitap etmek<sup>4</sup> vaazın özünde olan aynı zamanda anlatılacakların seçilmesinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsurdur.

Hamza Yusuf, bu konuşmasında oldukça büyük bir topluluğa hitap etmektedir. Bu konuşma için net veriler bulunmasa da genel olarak dinleyicileri 7'den 70'e geniş bir yaş aralığında olup çoğunlukla 20-35 yaş aralığındadır. Büyük çoğunluğu Müslüman olsa da Hıristiyan, Yahudi, diğer din mensupları ve ateistler de dinleyicileri arasında yer almaktadır. Müslüman dinleyicilerinin bir bölümünü İslam'la sonradan şereflenenler oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek- çoğunlukla üniversite mezunu veya öğrencisi- bir kitleye hitap etmektedir.

3 [http://zaytunacollege.org/academics/faculty/shaykh\\_hamza\\_yusuf](http://zaytunacollege.org/academics/faculty/shaykh_hamza_yusuf).

<http://myakwa.wordpress.com/2011/05/02/hamza-yusuf-hanson/>

4 Çakan, İsmail Lütfi, Dini Hitabet, İstanbul 2005, s. 61.

Dinleyiciler İslami bilgi düzeyi açısından değerlendirildiğinde ise çok çeşitlilik arz etmektedirler. İslam hakkında hiç bilgisi olmayanlar olduğu gibi İslami alanda eğitim verebilecek düzeyde bilgi sahibi birçok dinleyicileri de vardır.

İçerik analizi yapılırken dinleyici profilinin özellikleri ve ülkemizdeki dinleyici profili ile arasındaki farklar göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılacaktır.

### **VAAZIN UZUNLUĞU**

Vaaz genellikle 30-45 dakika devam eden bir konuşma olarak düşünülür.<sup>5</sup> Fakat dinden ve dini nasihatten uzaklaşan günümüz insanları için bu süre bile uzun gelebilmektedir. Televizyon, sinema gibi görsel iletişim araçlarının etkisinde kalan zihinler sabit bir dinleyiciye dikkatini vermekte zorlanmaktadır. Bu nedenle vaazların süresi 20-30 dakika olarak düşünülüp bu süre daha verimli olarak değerlendirilirse etkinliğinin artacağı düşünülebilir.

Hamza Yusuf'un bu vaazı 22 dakika uzunluğundadır ve verilen mesajların yoğunluğu dikkate alındığında sürenin ideal olduğu görülecektir. Öte yandan konuşmanın başından sonuna doğru gelindikçe dinleyicilerin konuşmaya daha da odaklandığı hissedilmektedir. Vaazın akışı içerisinde dikkatleri toplayan unsurların neler olduğu içerik analizinde üzerinde durulacak bir diğer husus olacaktır.

### **VAAZIN KONUSU**

Bu vaaz Kurban Bayramında verilmektedir ve Hamza Yusuf, bugünde üç büyük monoteist dini geleneğin (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) birleştirici unsuru atamız İbrahim (aleyhisselam)'ı kutladığımızı hatırlatıyor. Vaazın ana temasını Hz. İbrahim (aleyhisselam) oluşturuyor ve vaazın içerdiği mesajlar Hz. İbrahim (a.s)'in kıssası çerçevesinde anlatılıyor. Özellikle Allah'a (c.c) tam bir teslimiyet üzerinde duruluyor.

### **KULLANILAN DİL VE ÜSLUP**

Dil ve üslup açısından incelendiğinde vaazın oldukça canlı ve akıcı bir üslupla verildiği dikkat çekmektedir. Başlangıçta huzur ve sükûnet ortamı oluşturacak alçak bir ses tonu kullanılması, konu ilerledikçe alçalıp yükselmesi, özellikle konuşmanın sonlarına doğru duyguları harekete geçirecek bir tarzda coşkunun artışı, dinleyicileri daha da konuşmacıya odaklandırıyor ve mesajların etkili bir şekilde karşı tarafa aktarılmasını sağlıyor.

5 Çakan, İsmail Lütfi, Dini Hitabet, İstanbul 2005, s. 63.

Konuşmacının hem Arapça'ya hem de İngilizce'ye olan hâkimiyeti, hitabet gücü oldukça etkileyici. Bu kabiliyet her ne kadar kişiye özgü, Allah vergisi bir nimet olsa da her vaiz çalışma ve gayret sonucu kendisini geliştirebileceğini unutmamalıdır. Bu anlamda yetenekli insanların genç yaşta seçilip eğitilmesi daha güçlü vaizlerin yetiştirilmesi için önem arz etmektedir.

Başlarken "Allahümme salli ala seyyidina ve habibina Muhammed ve ala alihi ve sahabihi ve sellem teslima. Ve La havle vela guvvete illa billah. Allahu ekber" şeklinde kısa bir Arapça salavat ve tekbirle başlanmış olup bu ifadeler Müslümanların tercümeyle ihtiyacı duymayacağı kadar aşına oldukları ifadelerdir.

Bitirirken dua tamamen İngilizce yapıldıktan sonra Arapça "Jazakumallahu Hayran Wes Salamu Aleykum" şeklinde selamlama ile vaaz nihayetlendirilmiştir.

## VAAZIN ÖZETİ VE İÇERİKTE DİKKAT ÇEKİCİ NOKTALAR

Bir vaazın içerdiği mesajları etkin bir şekilde dinleyiciye ulaştırabilmesi, vaazın belli bir plan çerçevesinde sunulmasına bağlıdır. Önceden iyi düşünülmüş bir hazırlık olmaksızın konunun akıcı bir üslupla anlatılması, ayet ve hadislerle bütünlük sağlanması zordur. Konuşmacının bilgi ve tecrübesine göre değişiklik arz etse de iyi bir vaaz hazırlığına birkaç saat değil günler sürecek bir zaman ayrılmalıdır.

Aşağıda analizi yapılan vaazın kısa bir özeti üç temel bölüm hâlinde verilecektir.

### GİRİŞ

Salâvat, tekbir ve Bayram tebriki ile başlangıç.

Farklı günlerde bayram yapma problemi.

"Bugün mübarek bayram günü ve biraz Bayram hakkında konuşmak istiyorum. Ama öncesinde değinmek istediğim bir konu var. Her yıl bir grup insan oruç tutuyor ve ertesi gün bayram yapıyor. Diğer bir grup da bir gün önce veya sonra bayram yapıyor. Bu görüş farklılığından kaynaklanan olası bir durum ve bir hâlife çıkıp hangi gün oruç tutulacağını söylemedikçe uzlaşma sağlanması pek mümkün değil. İnsanlar ellerinden geldiği kadar içtihat yapıyorlar, hiçbir grup diğerinde hata bulmamalı. Dün bayram yapanlar geçerli bir görüşe göre hareket etti, bugün bayram yapanlar da geçerli bir görüşe göre hareket etti. Bu da Allah'ın (c.c) bir rahmeti, kimi insanlar için dün bayram olması, kimileri için de bugün bayram olması bir kolaylık ve hayır olmuştur. Biz ayın bulunulan yerde yerel olarak gözlemlenmesi görüşünü takip ediyoruz. Biri çıkıp aksini ispat etmedikçe bu görüşün daha kuvvetli olduğunu düşünüyorum. Ama diğer

görüŖle bir problemim yok. Gerçekten her ikisinin de geçerli olduğuna inanıyorum. Öncelikle bunu belirtip öyle başlamak istedim.”

İbrahim (aleyhisselam)‘in dünyadaki üç monoteist dinin ortak noktası oluşu.

Farklı kıraatlerde İbrahim kelimesinin okunuŖu. Abraham, Eybraham, İbrahim... hepsinin bu sıra dıŖı insanın adı olması. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)‘den sonra insanlık tarihinin en eşsiz ve muhteŖem siması oluşu.

“Peki biz bugün onu (aleyhisselam) neden kutluyoruz?”

### **GELİŖME**

Hz. İbrahim (aleyhisselam)‘in Allah‘ın Halili olması. Sadece Peygamber Efendimiz (s.a.s.)‘in ve Hz. İbrahim (aleyhisselam)‘in eriŖtiđi hulle makamı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)‘in ayrıca habiballah oluşu. Bu makamların Allah aşkında en doruk nokta oluşu ve hakiki Allah sevgisinin taŖıdıđı anlam.

Allah (c.c)‘a duyulan hakiki sevginin insanın bütün varlığına, hücrelerine nüfuz ediŖi. Kimi insanların Allah‘a eş koŖtukları putlara Allah‘tan daha çok sevgi duymaları. İnananların Allah‘a duydukları sevginin onların putlara olan sevgisinden çok daha fazla oluşu.

Eski zamanlarda Hz. İbrahim (aleyhisselam)‘in yaŖadıđı bölgede Malak adı verilen put için çocuklarını kurban ediyorlardı. Bu, onların putlarına duydukları sevgiydi.

Hz. İbrahim (aleyhisselam)‘in salih bir oğul için duası:

Bu çocuğun İsmail mi, İshak mı olduğu. “İki görüş de geçerlidir ve inananlar için kissanın ana fikrini etkilemez ve tartıŖma nedeni de olmaz.”

Hz. İbrahim (aleyhisselam)‘in gördüğu rüya ve oğluna rüyayı gördüm değil de görüyorum, fiilini kullanarak anlatması ve Hz. İsmail‘in cevabı.

Terviye gününün, arefe gününün anlamı

Bunun Hz. İbrahim‘i Hulle makamına (halilullah olmaya) ulaŖtıran bir imtihan oluşu. Allah (c.c), insanların putlar için yaptığı bir fedakârlıkla Hz. İbrahim (aleyhisselam)‘i imtihan ederek onların putlara olan sevgisinden daha fazla Allah‘ı sevdiğini göstermesini istiyor.

Her ikisinin Allah (c.c)‘a teslim olarak boyun eğmesi.

Teslimiyet kavramı

Onların Allah'a bağıllık ve teslimiyet imtihanını geçmesi ve koçun indirilmesi, zorlukların rahmete dönüşmesi.

Allah'a giden yolunda inananların yaşadıkları zorlukların giderek azalacağı, çünkü Allah'a yaklaştıkça yakînin (Allah'a tam bir iman) ve teslimiyetin artması. İşte İbrahim (aleyhisselam)'in sırrı yakîndi.

İnananların sahip olduğu iman, teslimiyet ve yakînin; fanatiklerin ve aptalların inancından farklı oluşu. Fanatikler kendilerinden emindirler. Ama peygamberler, kendilerine vahiy ilk defa geldiğinde kendilerinden şüphe etmişlerdir ta ki Allah (c.c), kalplerine huzur ve güven indirene kadar. İnananlar sahip oldukları iman ve yakîin ile teslimiyet ve tevekkül ile bilirler ki içinde buldukları her şart ve durum Allah'tandır ve bunlarla imtihan oluyorlar.

"Bu salonda bulunan ve bu yıl birçok zorluk ve musibetler yaşayanlara şunu söylemek istiyorum; her ne yaşadığınız Pakistan'da depremi yaşayan, tsunamiden etkilenen, Katrina kasırgasının vurduğu insanların yaşadıkları ile kıyaslandığında yaşadıklarınız hiçbir şeydir."

"Sahip olduğumuz nimetler için şükretmeliyiz. Çünkü biz inanıyoruz ki her şey Allah (c.c)'tandır ve biz Allah'a inanıyoruz o zaman Allah'tan gelen her şey güzeldir."

"Kesin olarak bilmeliyiz ki Allah (c.c)'ın bir planı var ve hiçbir şey sebepsiz değil. Dünya üzerinde olan her şey bizim düşümemiz içindir. Bir şeyin nedeni şudur diye Allah (c.c) adına konuşmayız biz ama Kur'an'da buyruluyor ki Allah (c.c) tarafından başınıza gelen sıkıntılar insanların kendi yaptıkları yüzündendir."

İnsanların kâinatta dengeyi bozmaları, Yüce Yaratıcı (c.c) ile dengeyi bozmaları ve sonuçta gelen musibetler. Küresel ısınma, depremler...

## SONUÇ

"Bütün bu musibetler gerçek ama biz inancın insanlarıyız, Allah (c.c)'ın merhametinden asla ümit kesmeyiz. Asıl güzel akıbet inananlarındır. Allah (c.c), bu dünyayı kullarından dilediğine verir. İnanan veya inananmayan... Firavun'a güç verdi ama Musa (a.s)'a asıl güzel sonun takva sahiplerinin olacağını bildirdi. Ve zalimler de inananlar da bir gün yeryüzünden silinecektir. İşte o zaman hesap günü gelecektir. İşte haccın anlamı da budur- mahşer gününe hazırlanmak."

"Hayatta yapmamız gereken en önemli şey hesap gününe hazırlanmaktır"

“Başınıza hangi felaket geldiyse geldi, bilmiyorum. Ama hiçbiri önemli değil. Allah (c.c), sabredenlerle beraberdir.”

“İbrahim (aleyhisselam) ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.) asla Allah (c.c)’ın rahmetinden ümit kesmediler. Dünyanın sıkıntıları onları altüst etmedi... İşte dinimizin özü budur.”

“Her ne yaşandıysa toplumumuz birlik olmalı, imamlarını, dini kurumlarını desteklemeli. Çok daha iyi durumda olmalıydık, ama herkes lider olmak, birilerini idare etmek istiyor. Çok çalışmalı, her birimiz bir işin ucundan tutmalıyız. Herkes Müslüman din kardeşlerim için ne yapabilirim diye kendi kendine sormalı, ne yapabilirim? Herkes mahallesindeki caminin imamına gidip sormalı; bir şeyler yapmak istiyorum, ne yapabilirim demeli.”

“Eğer bir şey yapmıyorsanız vaktinizi boşa harcıyorsunuz. Vel Asr.. Zamana yemin olsun ki insan hüsrandır. Her gün ölüme biraz daha yaklaşıyoruz ve kayıptayız. İman eden ve salih ameller işleyenler müstesna...”

“Ölüm dünyanın sıkıntılarından kurtuluştur. Eğer bu bir derdiniz, sıkıntınız yoksa hangi gezegende yaşıyorsunuz bilmiyorum. Ve endişe etmelisiniz. Bu dünyada cenneti yaşayanlar öteki dünyada cennetten mahrum kalacaklardır. Eğer gerçekten rahatınız yerindeyse size tavsiyem, derdi olanların derdiyle dertlenin ve sıkıntısı olanların yardımına koşun.”

“Bugün değişim günü, Allah (c.c)’ı anma günü, tövbe günü. Bize kötülük yapanlara kucak açma günü. İşte din budur ve bu hiç kolay değildir.”

Dua...

## **SONUÇ VE ÖNERİLER**

Vaazlar insanların pratik dini hayatta karşılaştıkları sorulara cevap vermeli.

Birleştirici ve kuşatıcı bir üslup kullanılmalı, dinleyiciler arasında farklı din ve mezhep mensuplarının bulunabileceği unutulmamalıdır.

Dinleyicilere fayda sağlamayacak ilmi tartışmalara girilmemeli ve insanlar da bu konuda uyarılmalıdır.

Dinleyicilerin aşına olduğu bilgiler tekrar edilmemeli, bilinen kıssalar tekrar aynı şekilde anlatılmamalıdır. Doğru ve sağlam kaynaklardan orijinal bilgilerle dinleyicilerin karşısına çıkılmalı, bilinen ama önemli bir kıssa hatırlatılırken farklı yönlerden ele alınarak dinleyicilerde ilk defa duyuyormuş gibi dikkat ve heyecan uyandırılmalıdır.



Soyut dini kavramlar günlük hayattan örneklerle açıklanmalı, İslam'ın bireysel ve sosyal hayatın bütününe kuşatıcı yönü gözler önüne serilmelidir.

Ümmet olarak birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyduğumuz vurgulanmalı. Bunun şahsi hayatlarımıza yansması olarak akrabalarımızla, cami cemaatindeki kardeşlerimizle, mahallemizle, iş arkadaşlarımızla ayırım yapmaksızın kardeşlik, dostluk ve dayanışma içinde olmamız hatırlatılmalı. Liderlik mücadelesine girmeden Allah (c.c)'ın rızasını kazanma istikametinde güzel işler yapabilmek için el ele vermeye çağrıda bulunulmalı.

Anlatılan kıssalarla kendi hayatlarımız arasında paralellik kurmalı, geçmiş bir hikâyeyi aktarmanın ötesinde Müslümanların manevi hayatlarına anlam katacak derslere işaret edilmeli.

Anlatılanlar karşısında insanların ümitsizliğe kapılması engellenmelidir. Kıssalarda anlatılan güzel örneklerdeki gibi olmanın Allah (c.c)'ın izni ve inayetiyle kolay olduğu anlatılmalıdır.

Konuyla ilgili ayet ve hadisler ardı ardına sıralanmamalı, aksine konuşmanın merkezinde yer almalı, vaazın akışı içerisinde genele yayılmalıdır.

Konuşmacı ülke ve dünya gündeminde yer alan konulara vaazın çerçevesi dâhilinde değinmeye çalışmalı, böylece dinleyicilere dinin insana kazandırdığı bakış açısıyla hayatı ve olayları nasıl okumaları gerektiğini uygulamalı olarak göstermelidir.

Soru sorup arkasından cevap vererek dikkatler çekilmeye çalışılabilir.

Başlangıç ve bitişte kısa ve anlaşılır şekilde geleneksel dua ve salâvatlar söylenmelidir.

Vaazın süresi 20-30 dakika ile sınırlı tutulmalıdır.

Konuşmanın öncesinde plan yapılmalı, verilmek istenen mesaj önceden tespit edilerek anlatılacaklar konu bütünlüğü içinde aktarılmalıdır.

Sıkıcılıktan uzak, samimi, coşkulu, anlaşılır bir dil ve üslup kullanılmalıdır.

Dua yapılırken özellikle anlatılanlara yönelik kısa bir dua tercih edilmesi faydalı olur. Zihinleri anlatılanlardan uzaklaştıracak dolayısıyla verilmek istenen mesajın geri plana itilmesine neden olacak geniş kapsamlı, duygusal dualar vaazın asıl amacına ters düşebilir.

Dinleyicilerin yaş, cinsiyet, bilgi, kültür, meslek, eğitim, inanç ve mezhep durumları göz önünde bulundurularak onların sahip oldukları bilgilere atıfta

bulunulan bir konuşma hem dikkatleri canlı tutacak hem de insanların akıllarına ve kalplerine ulaşmada bir köprü olacaktır.

İslami terimleri insanlara öğretme maksadıyla veya bazı kelimeleri tam anlamıyla karşılayan Türkçe kelimeler olmaması nedeniyle kullanılan Arapça kelimelerin anlamları mutlaka açıklanmalıdır.

### **KAYNAKÇA**

"The 500 Most Influential Muslims", edited by John Esposito and Ibrahim Kalin, 2009.

Alhambra Productions [www.alhambraproduction.com](http://www.alhambraproduction.com)

Çakan, İsmail Lütfi, Dini Hitabet, İstanbul 2005.

<http://myakwa.wordpress.com/2011/05/02/hamza-yusuf-hanson/>

Zaytuna College [http://zaytunacollege.org/academics/faculty/shaykh\\_hamza\\_yusuf](http://zaytunacollege.org/academics/faculty/shaykh_hamza_yusuf)

## 4. ALTERNATİF BİR İRŞAD FORMU OLARAK “AKTİF SUNUM”

Prof. Dr. Bünyamin ERUL\*

Önce affınıza sığınarak başlıkla ilgili bir düzeltme yapmak istiyorum. Sempozyum programında benim tebliğimin başlığı “*Vaazlarda Aktif Sunum*” şeklinde kaydedilmiştir. Tertip heyetinde olmama rağmen maalesef böyle bir yanlışlık yapılmıştır. Oysa benim sunacağım tebliğin, vaaz ile doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Burada benim koyduğum başlık: “*Alternatif Bir İrşad Formu Olarak Aktif Sunum*” şeklindedir. Az sonra izah edeceğimiz üzere bu başlık altında farklı bir irşad şekli önermekteyiz.

Müslümanları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmeyi amaçlayan irşad faaliyeti, şüphesiz Hz. Peygamberin tatbikatiyle başlamıştır. Daha sonra çeşitli zaman, mekan ve ortamlarda farklı biçimlerde günümüze kadar devam edegelmiştir. Geleneğimizdeki bu irşad faaliyetleri hutbe, vaaz, sohbet ve ders şeklinde farklılıklar arz etmiştir. Klasik irşad türlerini, modern dönemlerde halkı dini ve ahlaki açıdan yönlendirmeyi amaçlayan konferans, panel vb. bazı etkinlikler izlemiştir.

On dört asırlık İslam tarihine baktığımızda içinde bulunduğumuz son asırda yaşanan değişim, önceki asırların hepsinden kat kat fazladır. Özellikle son 40-50 yılda bilim ve teknolojide, iletişim ve ulaşım araçlarında yaşanan çok hızlı gelişme, hemen her şeyi etkilediği gibi, din hizmetlerini de etkilemiştir. Şüphesiz bu gelişmenin olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz tarafları da söz konusudur. Eğitim-öğretim, giyim-kuşam, yeme-içme, üretim-tüketim, yerleşim ve yaşam tarzı, dini pratikler, din hizmetleri vb. hemen her şey bu değişim ve gelişimden nasibini almıştır.

Anadolu'nun birçok yerinde köy odalarında okunan Battal Gazi, Cenknâme, Hikaye-i Kesikbaş, Hayber Kalesi Cengi vb. destanlar, televizyon, sinema

\* Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

ve tiyatronun olmadığı dönemlerde halkın tekrar tekrar zevkle dinlediği edebi türler bugün artık nerdeyse kimsenin ilgisini çekmemektedir. Aynı şekilde Hacıvat-Karagöz, Meddah vb. geçmişteki favori eğlence türleri günümüz nesilleri için sadece birkaç dakika ilgi gösterilen birer nostaljiye dönüşmüştür.

Takip etmekte zorlanacak kadar hızla değişen ve küreselleşen dünyada, hemen hemen her din, klasik tarzlarda vermekte oldukları hizmetleri gözden geçirme gereği duymuş ve yeni arayışlara koyulmak mecburiyetinde kalmışlardır. Modern dünyada ibadetlere ve mabetlere karşı gittikçe azalan ilgi, bilhassa Hıristiyan dünyada çeşitli kiliseleri harekete geçirmiştir. Özellikle genç dindarlarının ilgisini çekebilmek için bazı kiliselerin giriştikleri çabalar en azından dikate şayandır. Bu kiliseler, müzikten tiyatroya, danstan eğlenceye, komediden talk showa kadar nerdeyse her türlü yolu denemekten geri durmamışlar ve böylece gözle görülür bir ilgi elde etmeyi başarmışlardır.

Diğer dinlerin bu konuda neler yaptıklarını bir tarafa bırakıp, kendi hizmet alanımıza bakacak olursak, içinde bulunduğumuz modern dönemde hemen her şey değişirken, bizdeki klasik vaaz yönteminin aynen devam ettiğini görürüz. Yaşanan gelişmelere paralel olarak bu vaaz tarzının da değişmesi gerekir; merkezi sisteme geçilmesiyle birlikte daha geriye gittiği bile söylenebilir. Şüphesiz son yıllarda kürsüde yapılan vaazlarda az da olsa teknik aygıtlarla görsel malzemeyi kullanarak klasik vaaz tarzına kısmi yenilikler getirmek suretiyle belli bir ilgi toplamayı başaran meslektaşlarımız olmuştur.

Tam bu noktada vaaz saatinde kürsüye oturup camiye gelenleri beklemek ve ezana, namaza birkaç dakika kala camiye dolduran cemaatle yetinmek yerine daha çeşitli kitlelere ulaşmak, farklı çevrelere açılmak ve daha başarılı bir biçimde mesajlar verme imkânlarımız olamaz mı? Beklenen ilgiyi elde edebilmek için davet ve irşatta bilinen klasik vaaz ve hutbe dışında farklı yöntemler deneyemez miyiz?

Son dönemde ülkemizde ortaya çıkan bazı formların varlığı inkar edilemez:

Şiirimsi sunumlar (D. Ali Erzincanlı, Bedirhan Gökçe)

Tiyatral sunumlar (Gözyaşı Geceleri, Asr-ı Saadet Geceleri)

Salon vaazları (Namaz Platformu)

Medya vaazları (Nihat Hatiboğlu, Ömer Döngeloğlu vb.)

Şüphesiz bu sunumların her biri halk kitlelerinden oldukça ilgi görmüştür. İster TV kanallarında olsun, isterse Anadolu'ya çıkılan turnelerde olsun çok olumlu tepkiler almışlar, hayli sıcak taleple karşılaşmışlardır. Hatta bunlardan bazıları, bilet karşılığında izlenmesine rağmen, sadece yurt içinde değil, yurt dı-

şında da fazlaca takip edilmişlerdir. Kanaatimizce bunun en önemli sebebi, her birinin klasik vaazlardan farklı bir formatı olması, duygu dilini kullanmalarındır.

Yukarıda örnek olarak verilen bu yeni formların birkaç ortak yanı bulunmaktadır:

Duygulandırıcı, coşturucu ve heyecanlandırıcı bir üslup benimsemişler ve duygulara hitap etmişlerdir. Duygu, bilginin önüne geçmiştir.

Dinleyicileri veya izleyicileri etkileme adına asılsız hikayeleri, rivayetleri ve menkıbeleri kullanmak suretiyle daha fazla ilgi çekme yolunu seçmişlerdir. Uydurma veya çok zayıf rivayetler, sahih hadislerin önüne geçmiştir.

“Gözyaşı” ifadelerine yansıdığı üzere kitleleri ağlatmak hedeflenmiş, anlatmak yerine ağlatmak öncelenmiştir.

Hizmet yerine menfaat gözetilmiştir.

Peki bizim burada teklif edeceğimiz “Aktif Sunum” nedir?

Geçici olarak “Aktif Sunum” adını verdiğimiz bu sunum, adından da anlaşılacağı üzere, daha canlı, daha dinamik interaktif dini bir sunum tarzıdır.

**Amaç:** Aktif Sunum ile amaçlanan, dindar olsun ya da olmasın, hiçbir ayırım gözetmeksizin toplumun çok farklı kesimlerinden vatandaşlarımızı iyiye ve doğruya yönlendirmektir. Aktif Sunum, ele alınan sosyal sorunlardan yana muzdarip olduğu kadar bu tür konulara duyarlı olan herkese hitap etmektedir. Aslında burada gerçekleştirilmek istenen şey, IV. Din Şurası’nda gündeme getirilen din hizmetlerinin cami dışına taşınması, sosyal hayatta görülen çeşitli problemlere ilişkin dini irşattan yararlanılmasıdır.

**Gerekeç:** Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu görevini toplumun herkesimini içine alacak şekilde deruhte etmesi en önemli gerekçedir. Toplumda karşılaşılan ve bir an evvel çözülmesi beklenen sosyal problemlere irşat faaliyetleriyle katkıda bulunmak, dine ve değerlere saygılı olan halkımızı bu tür problemlere karşı bilinçlendirmek, onları aydınlatmak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yasal görevidir. Malum olduğu üzere söz konusu görev, sadece camiye gelenlerle sınırlı kalmamalıdır.

**Format:** Aktif Sunum, üç sunucu tarafından bir arada gerçekleştirilecektir. Büyük sahne programlarında sahne alan 2-3 sunucunun karşılıklı diyalog hâlinde yaptığı sunumlara benzemektedir. Üçü de erkek veya ikisi erkek biri bayan olabilecektir. Kendi aralarında oldukça uyumlu, akıcı, zaman zaman birbirleriyle konuşarak, soru-cevap formunu kullanarak, bazen birbirinin sözünün arasına

girerek dönüşümlü konuşmalar şeklinde olacaktır. Sunumlar sahnede, ayakta, canlı ve hareketli bir tarzda yapılacaktır.

**Metin-içerik:** Sosyal konular ele alınırken akla ve mantığa hitap ettiği kadar gönüllere de hitap eden, duyarlılıkları harekete geçiren bir metin hazırlanmalıdır. Bu metinde yeri geldiğinde konuyla ilgili bazı ayet ve hadislerden de yararlanılırsa da tarih, kültür, medeniyet, edebiyat, sanat vb. makul ve ikna edici her türlü temellendirme yapılmalıdır. Hatta çok farklı kitlelere hitap edileceği için, ayet ve hadisler ölçülü ve dengeli bir biçimde kullanılmalıdır. Yaşanan sosyal problemler iyi bir şekilde tespit edildikten sonra, problemin sebepleri, sonuçları ve çözüm yolları makul ve müdellel bir tarzda ortaya konulmalıdır. Hazırlanan metin, dini bakımdan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun onayından geçmelidir.

**Kaynak bilinci:** Sunulan konu, her şeyden evvel sağlam bilgilere ve sahih kaynaklara dayanmalıdır. Orada aktarılan her bilgi, hesabı verilebilir türden olmalıdır. İyice araştırılmadan aspragas haberler, bilimsel olmayan yüzeysel anketler, kaynak değeri olmayan kitaplar, sahih veya makbul olmayan hadisler, ilim ehline kabul edilmeyen çeşitli batını yorumlar, spekülatif değerlendirmeler, polemiklere yol açabilecek ifadeler sunumlarda asla yer almamalıdır.

**Mesaj:** Aktif Sunum'da verilecek olan mesaj, kısa, açık, anlaşılır, makul, tutarlı, müdellel, olumlu, ölçülü ve dengeli olmalıdır. İçi boş cümlelerden, afaki ifadelerden, beyhude nutuklardan sakınılmalıdır. Öylesine özlü bir mesaj verilmelidir ki, en azından sunumun ana fikri ve vermek istediği mesaj birkaç spot cümle hâlinde dinleyicinin kulağında kalabilmelidir.

**Dil:** Aktif Sunum, günümüzde yaşayan ortalama vatandaşlara hitap edileceği için, sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmelidir. Bugün halkımızın anlamakta zorluk çektiği Osmanlıcadaki yaygın terkiplerinden de, Batı dillerinden devşirilmiş kelime ve kavramlardan da sakınılmalıdır.

Sadece olumlu cümlelerden oluşan düz anlatımdan ibaret olmamalı, sorularla merak uyandırıcı ve ilgi çekici, bilgiye duyguyu da katarak tesir uyandırıcı bir üslupta olmalıdır. Uzun ve usandırıcı, anlamayı zorlaştırıcı cümleleri kullanmamalıdır. Ayrıca kitlelere hitap ederken, daha sıcak, samimi ve nezih bir dil kullanılacaktır. Bilhassa gönül dili öne çıkacak ve orada sarf edilen sözler akla hitap ettiği kadar gönüllere de işleyecektir.

Dini bütünlüğü, milli birlik ve dirliği, dini bilgi ve kültürü güçlendirici, olumsuz davranışlardan sakındırıcı, yapıcı, olumlu, ümit verici, sevdirci ve teşvik edici olmalıdır. Özel ve tüzel kişileri hedef alan aşırı abartılı, yüceltmeci ya da

tahfif ve tahkir edici ifade ve üsluptan, politik ifadelerden, üstü kapalı da olsa polemiklerden kesinlikle sakınmalıdır.

**Üslup:** Kullanılan üslup akıcı ve kolay takip edilebilir olmalıdır. Konuyla ilgili hazırlanan metin, yetkin kalemlerce sinevizyon metni gibi daha duygulu ve coşkulu hâle getirilmelidir. Cümleler, kısa ama vurgulu, bazen devrik cümleler ile coşkulu, kendi bütünlüğü içerisinde ahenkli ve kurgulu olmalıdır. Dinleyicilere yönelik içtenlik dolu seslenişler, düşündürmeyi amaçlayan önemli sorular hatta dozajı iyi ayarlanmış sorgulamalar... Bazen siretten veya tarihimizden onları uygulandıracak hatta ağlatacak oldukça canlı sahneler... Bazen onları rahatlatarak, neşelendirecek seviyeli nükteler, latifeler ve espriler... Bazen ders ve ibret alacakları edebi kıssalar, şiirler ve vecizeler...

Beden dili, etkili bir ses tonu, uygun bir dış görünüm vb. dış faktörler sunumun üslubuna eşlik etmeli, fon, efekt ve görsel malzemelerle modern iletişim tekniklerinden yararlanılmalıdır.

**Mekan:** Aktif Sunum, daha çok salonlarda-sahnelerde gerçekleştirilecek bir etkinliktir. Dinleyicinin rahatlıkla oturup seyredebileceği, hem gözü, hem de kulağıyla takip edeceği uygun mekanlarda icra edilecektir. Mevsime ve bölgeye göre sahne formatına uygun olmak kaydıyla, bazen antik tiyatro vb. açık alanlarda, spor salonlarında da gerçekleştirilebilecektir. Aktif Sunum profesyonelleştikten sonra TV kanallarında da sunum yapabilecektir.

**Zaman:** Çok kısa (3-5 dakikalık) bir takdim ve tanıtım konuşmasının hemen ardından başlayacak olan Aktif Sunum için öngörülen ortalama zaman dilimi 60 ila 90 dakika arasındadır. Sunum esnasındaki zaman kullanımı da önem arz ettiği için belli aralıklarla izleyicilerin dikkatlerini tazeleyecek, onları dinlendirecek göze veya kulağa hitap edecek (musiki, görüntü vb.) çeşitli unsurlar serpiştirilmelidir. Üç sunucudan her birinin sözü aldığı anda yaptığı konuşma 3-5 dakikayı geçmemeli ve dönüşümlü olarak sürdürülmelidir.

**Sahne ve malzeme kullanımı:** Sunumun başarıyla yapılabilmesi için sahnede ve salonda kullanılacak ses ve görüntü sisteminin çok gelişmiş olması şarttır. Bunu sağlayabilmek her yerde mümkün olamayacağından sunum ekibi gerekirse kendi ekipmanını devreye sokabilmelidir. Ele alınacak konuya göre sahneye gerekli dekorasyon yapılmalı, yansıtıcı, film, sinevizyon, resim, fotoğraf vb. her türlü görsel malzemededen yararlanılmalıdır. Sunum esnasında ses düzeni, eko, efekt, fon müziği, kullanılacak enstrümanlar, arka plan sesler vb. hususlar ihmal edilmemelidir. Sunum esnasında ses ve görüntü; anlatılan konuyla gösterilen malzeme tam bir uyum hâlinde olmalıdır.

**Kıyafet:** Sunucuların kıyafetleri buldukları bölgede yadırganmayacak, göze hoş gelecek tarzda olmalıdır. Bazen ele alınacak konuya uygunluk aranabilirse de, bu hususta önemli olan, sunucuların rahat olmaları, kıyafetlerin renk, estetik ve zarafet açısından kamunun beğenisini kazanabilmesi olmalıdır. Saç, sakal ve bıyık vb. dış görüntüde aranan, "hüsnü'l-manzar" olmalıdır.

**Sunucular:** Aktif Sunum, yeteneği, bilgisi ve hitabeti yeterli olan vaizler, Kur'an kursu hocaları ve imamlar arasından seçilmelidir. Seçilen sunucular, gerek dini temsil gücü, gerekse ilim, ahlak ve kültür bakımından yeterli, hitabet becerisi ve tekniklerine sahip, empatik, sevilen-sayılan, güvenilir bir kişiliğe sahip, ufku açık, ölçülü, tutarlı, samimi ve hasbi kimseler olmalıdır.

Yeterlilikleri tespit edilenler önce merkezde görevlendirilmeli, bu konuda başarılı olan ve profesyonel olarak devam etmek isteyenlerin kadroları merkeze alınmalıdır. İlk etapta on ekip yani otuz sunucu yetiştirilmelidir.

**Alınacak eğitim:** Belli elemelerden sonra seçilen adaylar bu konuda altı aydan bir yıla kadar uzun soluklu bir eğitimden geçirilmelidir. İletişim, beden dili, ses kullanımı, diksiyon ve hatta tiyatro eğitimi almalıdırlar. Zira Aktif Sunum'da bu unsurlar çok önem arz etmektedir. Sesini ve beden dilini çok iyi bir şekilde kullanamayan aday Aktif Sunumda yer alamayacaktır. Söz konusu eğitimi alan sunucular, zaman zaman vaizler için düzenlenecek hizmet içi eğitim seminerlerinde de istihdam edilmelidir.

**Ele alınacak konular:** Aktif Sunum'da ağırlıklı olarak sosyo-kültürel, dini, ahlâkî ve tarihi konular işlenecektir. Söz gelimi, Aile, Boşanma, Gençlik, Çocuk Eğitimi, Çevre Bilinci, Sosyal Çevre, Dostluk, Komşuluk, Değerler Eğitimi, Kul Hakkı, İş Ahlâkı, Çanakkale Zaferi, Zararlı Alışkanlıklar vb. konuların yanı sıra, Hz. Peygamberin Hayatı, Semboller, Hac vb. dini konular da ele alınabilecektir.

Özellikle her yıl Kutlu Doğum Haftası için belirlenen konu ile Camiler Haftası gibi Diyanet İşleri Başkanlığı için önemli etkinliklerde sunumlar yapılacaktır. Ayrıca toplumsal talep ve ihtiyaçlara göre yeni konular da seçilecektir.

**Çalışma:** Her ekip Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün belirleyeceği bir planlama dahilinde belli bölgelere, illere görevlendirilecektir. İlgili Genel Müdürlük bu planlamayı yaparken, İçişleri Bakanlığı, valilikler, kaymakamlıklar ve belediyelerle koordineli çalışacaktır. Ekipler çıktıkları turnede yapılacak planlamaya göre her gün, gün aşırı veya üç günde bir sunum yapacaklardır. Sunuculara gittikleri her yer için yolluk ve yevmiye verilecektir.

**Geri bildirim:** Aktif Sunum'un başarısı çeşitli yollarla ölçülmelidir. Olumlu ya da olumsuz, izleyicilerden gelecek tepkiler, yeterli olup olmadığı, eksiklikler,



tespit ve tekliflerle geri bildirim alınmalı ve bunlara göre geliştirilmelidir. Aktif Sunum için açılacak bir web sayfasında izleyici yorumlarıyla da bu tepkiler alınabilir.

**CD ve DVD'ye dönüştürme:** Aktif Sunum rüştünü ispatladıktan ve profesyonelleştikten sonra yurt içinde ve yurt dışında çok daha fazla kimse tarafından izlenebilmesi için her konu sunumunun görsel veya sesli kitap olarak CD ve DVD şeklinde yayımlanması ve kamuoyunun istifadesine sunulması yararlı olacaktır.

## SONUÇ

Globalleşen ve baş döndürücü bir hızla her an değişen dünyada, değişim ve gelişim kaçınılmazdır. Gerek örgün eğitimde, gerekse yaygın eğitimde iletişim ve bilişim teknolojilerinden yararlanmaksızın bugünün ve geleceğin kuşaklarına ulaşmak âdeta imkânsızdır. Eğitim ve öğretimde ilkokullardaki ders verme tekniklerinde bile ihmal edilmeyen bilgisayar teknolojisinin verdiği imkânlarla slayt ve görsel malzemelerle yapılan aktif sunumların irşad faaliyetlerinde de kullanma zamanı gelmiş hatta geçmiştir.

Bilindiği gibi eşya, boşluk kabul etmez. Bunu fark eden birileri yeterli olup olmadığına bakmaksızın söz konusu boşluğu dolduracaktır. Bu nedenledir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı öteden beri yapmış olduğu klasik vaaz hizmetinin yanı sıra bu tebliğimizde önerdiğimiz "Aktif Sunum" faaliyetine en kısa zamanda geçmelidir.

Şüphesiz bu hizmet verilirken başlangıçta birtakım aksaklıklar, yetersizlikler de görülebilecektir. Ancak farklı alan uzmanlarından alınacak yönlendirici hizmetlerle önce amatör bir ruhla başlayacak olan Aktif Sunum, kısa süre sonra profesyonelleşecek ve Allah'ın izniyle halkımızın samimi ilgisine mazhar olacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı söz konusu Aktif Sunum ile şunları başaracaktır:

Sadece cami cemaatine değil, toplumun herkesimine seslenmiş olacaktır.

Sadece dini konuları değil, sosyal sorunları ele alacak ve onlara din ve değerler üzerinden çözüm üretmeye, halkımızı bilinçlendirmeye çalışacaktır.

Gittikçe azalan dinleyici ilgisini bu farklı format sayesinde yeniden elde edecektir.

Yıllarca ihmal edilen "gönül dili" profesyonel biçimde işe koşulacaktır.

Aktif Sunum sayesinde halkımız doğru bilgiyi, doğru bir yöntemle alacaktır.

Toplumunu aydınlatma görevinde halkın camiye gelmesini beklemek yerine, halkın ayağına gidilecektir.

Sosyal açılımlı din hizmetinin çok canlı ve heyecanlı bir örneği sunulacaktır.

Halkımıza ücretsiz, külfetsiz, zahmetsiz, zevkle dinleyecekleri bir etkinlik sunulacaktır.

Burada son olarak hatırlatmalıyız ki Aktif Sunum, camilerdeki klasik vaazın bir alternatifi değildir. Formatıyla, içeriğiyle, dil ve üslubuyla, sunum teknikleriyle yeni bir tür "irşad formu" olarak algılanmalıdır. Bu sunumun ilanı yapılırken asla bunun bir vaaz programı olduğu ima edilmeyecektir. Zira Aktif Sunum, amacı ve arka planı irşat olmakla birlikte, bir tür yaygın eğitim çeşidi olacaktır.

Aktif Sunum, asla bir tiyatro gösterisi yahut bir show değildir. Fakat sahne- de sergilenmesi hasebiyle işin bu tarafı da dikkate alınacak ve izleyici ilgisi sağlanacaktır. Hedefi, kitleleri ağılatmak değil, duygu ve gönül dilini de kullanmak suretiyle sosyal bir konuyu profesyonel bir şekilde anlatmak, bunu halkımızla paylaşmak, onları iyiye, doğruya yönlendirmektir. Sosyal problemlerin çözümünde değerler üzerinden katkı sunmaktır.

Aktif Sunum'un hayata geçirilmesi hâlinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, halkımızın yüksek teveccühünü, sıcak ilgisini ve kadirşinas takdirini kazanacağına inanmaktayız. Şayet bu önerimizle başarılı bir hizmet türüne öncülük etmiş olabilirsek kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Örnek: *Hz. Peygamberin Hayatı* (63 dakikada 63 yıl)

*Risalet öncesi*

*Hira*

*Hz. Hatice, Varaka vb...*

*İlk Müslümanlar*

*İşkence yılları*

*Habeşistan hicreti*

*Cafer-Necaşi diyalogu*

*Abluka yılları*

*Akabe bey'atları*

*Hicret yolculuğu*

*Sevr sahnesi*

*Medine'de coşkulu karşılama*

*Ensar-Muhacir kardeşliği*  
*Yesrib'i Medine yapmak, Medeniyet Projesi*  
*Savaşlardan anekdotlar (Bedir, Uhud, Hendek vb.)*  
*Hz. Peygamberin aile hayatı*  
*Hz. Peygamberin ibadet hayatı*  
*Hz. Peygamberin ahabına düşkünlüğü*  
*Hz. Peygamberin Ehl-i Kitapla ilişkileri*  
*Hz. Peygamberin münafıklarla ilişkileri*  
*Hz. Peygamberin hanımlarla ilişkisi*  
*Hz. Peygamberin çocuklarla ve gençlerle ilişkisi*  
*Hz. Peygamberin engellilerle ilişkisi*  
*Veda haccı ve hutbesi*  
*Hz. Peygamberin vefatı*  
*Hz. Peygamberin mirası*

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)**- Bünyamin Bey'e bu farklı ve ilgi çekici teklifinden dolayı teşekkür ediyorum. Gerçekten üzerinde durulmaya değer bir teklif olduğunu hepimiz herhalde düşünüyoruz. İnşallah hayata geçtiği günleri de göreceğiz, en azından yakın zamanda göreceğiz diye ilave edeyim.

Şimdi hemen zamanımızı aşmamak için müzakereci hocalarımdan Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran Hocamızı hemen konuşmaya davet ediyorum. Buyurun Hocam.

## MÜZAKERELER

**Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN\***

Hocalarımızı, değerli tebliğlerinden dolayı tebrik ederek başlamak istiyorum.

Hakikaten güzel tebliğler ve okuduğumda eleştiriye gerçek anlamda değer bir şey bulamadığımı belirtmeliyim. Dolayısıyla, özellikle beğendiğim veya katıldığım birkaç hususu vurgulayacak, sonra da bir iki kısa ilave ile bitireceğim.

İbrahim Emiroğlu hocamın tebliğinde, belki tartışmaya açık olabileceği için, katıldığımı belirterek vurgulamak istediğim hususlardan biri, dinimizde akıl, mantık ve tutarlılığa yaptığı vurgudur. Bu vurguya günümüzde, yani içinde geçmekte olduğumuz söylenebilecek olan postmodern süreçte karşı çıkmak hiç de zor değildir. Bununla birlikte ben, karşı çıkmak yerine aksine, bu tür vurgulara ihtiyaç olduğunu, gelip geçici entelektüel ve yaşamsal moda ve trendlerin çok fazla etkisinde kalmadan bakabilirsek, katı bir rasyonalizm ve indirgemeci bir pozitivizme elbette her zaman karşı çıkmak gerekmele birlikte, akli küçümsemenin, ona veda etmenin, buna karşın irrasyonel yeti ve tutumları yüceltmenin, İslam dininin öteki dinler arasındaki ayırt edici özgül niteliklerine uymadığını, dolayısıyla, meşru ve makul/makbul sınırları içinde olmak koşuluyla akli ve mantığı, bilimi ve tekniği, hakikati ve hikmeti vurgulamanın, hocanın yaptığı gibi, doğru ve desteklenmesi gereken bir tutum olduğu kanaatindeyim. Müslümanlar, akıl ve gönlü birbirine zıt bir diyalektik içinde görüp, biri lehine ötekine karşı çıkmak durumunda değillerdir ve olmamalıdır. Dolayısıyla vazirerimizin vaazlarında rasyonellik, makullük, tutarlılık gibi konularda hassas olmaları gerektiği tavsiyesine, günümüzde bazı kişiler katılmayabilecek olsa da, ben tamamen katılıyorum.

Söz-fiil uyumu, biraz kısa da olsa -ki bence bu husus çok daha belirgince vurgulanabilirdi- güzel vurgulanmış, gündelik yaşamdan güzel örneklerle

\* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

açıklanmış. Sigara, aile bireyleriyle iyi geçim, ticaret hayatı vb. konularda vaizlerin sözleri ve fiilleri arasındaki uyum, onların ahlaklılıklarıyla bağlantılıdır ve bu husus Kur'an'da da çok açıkça belirtilen vaizlik ahlakı unsurlarının başında gelmektedir.

Bazı vaizlerin sert bir üslupla konuşmaları, ses tonu ve şiddetini ayarlamaları konusundaki uyarıları da bence vurgulanmaya geliyor. Her ne kadar bu yönde bir hayli gelişme kaydedildiği gözlemleniyorsa da, bunun hâlâ uygulamada olduğuna rastlanabiliyor. Oysa, kızmak, bağırarak hakaret etmek, küçümsemek gibi bir hak veya yetki olmadığı gibi bunun hiçbir faydası da yoktur; aksine pek çok zararı olduğu söylenebilir...

Örnekler sadece sayfa numarası gibi göndermelerle bırakılmış (örn. 27-30., 38. dipnotlar); oysa çok çarpıcı olanlar metin içinde, daha çarpıcı olanlardan bir kısmı da dipnotlarda verilmiş olsaydı, o kitaplara gidip bakma fırsatı olmayanların da hocanın yorumlarının kaynağını görme ve değerlendirme fırsatı olurdu.

Sonuçta çok değerli, bilgi dolu bir çalışma olmuştur; teşekkürler...

Mehmet Zeki Aydın beyin tebliği de çok istifade ettiğim ve özel bir eleştirim olmayan bir çalışmadır. Bunda da farklı görüşler olabilecek bir hususta benim de hoca gibi düşündüğümü, ona katıldığımı belirtmek istiyorum. O da, cehennem ve korku meselesindeki görüşüdür. Biraz önce de duyulduğu gibi şöyle diyor: "Son yıllarda yaygın olarak söylenen, 'Sakin kimseyi korkutmayalım, hep müjdeciler olalım.' sözünün çok da doğru olmadığını düşünüyorum..." Bu kanaate ve gerekçelerine ben de katılıyorum. Bana göre de, bir zamanlar aşırı şekilde korkuyu ve cehennemi vurgulamamız yanlış olmuştur; bunda şüphe yoktur. Sadece korkutmak, nefret ettirerek kaçırmaktan ya da gönülsüzce ve zoraki içerde tutmaktan başka işe yaşamaz. Bunla birlikte, bir yanlış düzeltmenin yolu aksi istikametteki bir başka aşırılık ve indirgemecilik ve yoksayıcılık değildir. Korkuyu görüp sevgiyi görmemek İslami ve irşadi olmadığı gibi, sadece sevgiyi görüp korkuyu görmemek de öyle değildir. Ölçüyü kaçırmamak konusunda dikkatli olunmalıdır. Öncelik elbette sevgide, müjdede ve Cennettedir; ama ötekileri de tamamen yokmuş gibi davranmak ne dine uygundur ne de ahlak eğitimine...

Fatma Abide Keskin hanımın tebliği de orijinal ve güzel bir tebliğdir. Amerika'daki bir vaaz örneğine dayalı bu tebliğ belki tercihen başka ülkelerden, örneğin Almanya'dan bir veya iki örnekle daha karşılaştırılarak sunulmuş olsa ya da en azından Türkiye'deki bir vaaz örneği ile karşılaştırılmış olsa daha çarpıcı ve düşündürücü tespitlere ulaşılmış olurdu gibi gözüküyor. Ancak bu hâliyle

de yeterli fikir vermektedir. Karşılaştırma gözüyle bakıldığında Amerikalı bir mühtedinin vaazıyla bizdeki vaazlar arasında pek fark yok gibi gözükmektedir. Bu bir yönüyle, İslam'ın evrenselliğini yansıtmaması hasebiyle hem doğal hem de sevindiricidir. Ancak örneğin sonuç cümlesinde "İşte din budur ve bu hiç kolay değildir" demesi, biraz önce de üzerinde durduğumuz müjde-korku, kolaylık-zorluk dengesini çok da iyi ayarlayamadığı izlenimini veriyor gibi gözükmektedir. Bana kalırsa, korkular ve zorluklar yok sayılmamalı ama son cümlenin vurgusu hâline de asla getirilmemeli, aksine olumsuz olan her husus, iki olumlunun arasında verilmeli, başlangıç da son da olumlu duygu ve düşünce çağrıştıracak ifadelerle süslenmelidir... Fatma hanımı da bu özgün ve değerli çalışmasından dolayı tebrik ediyorum.

Şimdi de kısaca retorik ve temel bileşenleri ve özellikle ethos üzerinde durmak istiyorum.

Aristoteles'e göre retorik, asıl itibarıyla "ikna biçimleriyle ilgilidir" ve "faydalıdır". İkna retoriğinde üç unsur önemlidir. Konuşmacının kişisel karakteri, dinleyiciler ve konuşmadaki sözlerle sağlanan delil. İknada başarı öncelikle konuşmacının kişisel karakteri ile ilgilidir; konuşma, onun güvenilir biri olduğuna bizi inandırmalıdır. Çünkü kesinliğe ulaşmanın imkânsız olduğu veya görüş ayrılıklarının çok olduğu konularda genel olarak iyi insanların dediklerine inanır, güvene dayalı olarak onların fikirlerine katılırız. İkinci olarak, ikna, dinleyicilerle ve özellikle onların duygularının harekete geçirilmesiyle ilgilidir. Üçüncü olarak da ikna konuşmanın kendisi ile, konuyu ikna edici kanıtlarla ispatlayıp ispatlamayışımızla ilgilidir.

Aristoteles'ten günümüze kadar retorik için çok önemli bileşenler olan *logos*, *pathos* ve *ethos* terimlerini biraz daha açmakta yarar vardır. Logos, retorik söylemin rasyonellik ve dille ilişkisini betimler. Logos, hem hatibi hem de karşısındaki dinleyiciyi kendi kurallarına bağlar; dinleyiciyi hatibin güçlü argümanlarıyla ikna eder ya da heyecan yaratan güzel üslubuyla onların beğenisini kazanır. Pathos ise ikna etmek, razı etmek, kandırmak veya büyülemek istenilen dinleyiciyi nitelenmek için kullanılan sözcüktür. Dinleyici pasif sayılır, kendi tutkularının etkisinde kaldığı gibi iyi bir hatibin de etkisinde kalır. Ethos ise hatibin özellikle de ahlaki boyutu anlamına gelir. Güzel konuşmanın anlamlı olabilmesi için hatibin erdeminin (ethos) ön plana çıkması gerekir; onun mesleği, sosyal kökeni ne olursa olsun, öncelikle ahlakının herkese örnek olacak düzeyde olması şarttır. Güzel konuşma sanatı, konuşanın meşruiyet ve ahlaksal yetkiye sahip olduğu bir retorik gerçekliktir. Dolayısıyla, vaizin güvenilirliği, dinleyicilere emniyet telkin etmesi ve genel olarak iyi ahlak ve karakter sahibi

olması, konuştuğu konuyu iyi bilmesi ve hitabet tekniklerine hâkim olmasından da daha önemlidir.

Tekrar teşekkürler, saygılar...

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)**- Çok teşekkür ediyoruz. Şimdi bir cümle hatırlatayım, değerli konuşmacımızın bahsettiği bu vaazlarda, Kur'an-ı Kerim'deki azap ayetlerinden, ilgili kıssalardan bahsetme meselesi. Onda da ölçüyü kaçırmamanız gerekir. Nasıl cehennemi ortadan tamamen kaldırmamız sakıncalı oluyorsa, cehennem ile bağlantılı olan bu tür kıssaları, sahneleri, olayları da zikretmeden geçemeyiz. Ancak bunun dozunu, yerini ve zamanını çok iyi ayarlamak gerekir diye düşünüyorum, kastedilen de zaten odur. İki cümle eklemiş oldum. Şimdi Sayın Yaşar Düzenli Hocamız, buyursunlar. Yoklar, peki Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Aydın Bey, buyurun efendim.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYDIN\*

## **İbrahim Emiroğlu'nun, Vaazlarda Düşülen Bazı Yanlışlar ve Sebepleri Başlıklı Bildirisinin Müzakeresi**

Vaazlarda mantıksal düşüncenin/düşünmenin gerekliliğinin dinî temelleri ile vaaz ve irşad görevinde bulunanların ahlakî sorumluluklarına işaret edilerek bildiriye giriş yapılıyor. Bildiride hatip veya vaizlerin düştükleri bazı yanlışlar ile yanlışla düşme sebepleri sıralanacağı ifade ediliyor. Ayrıca yanlış ve yanlışla düşme sebeplerini bir problem olarak düşünmenin pratik önemine işaret ediliyor. Bu problemin bilgisine sahip olmak, doğru eylemde bulunmaya; yanlış inanç, bilgi ve amel sunmama konusunda hassasiyetin artmasına; bunların yanında din ya da kutsal konusunda daha dikkatli konuşmaya katkı sağlar.

Bildirinin giriş cümleleri, öyle görünüyor ki, Geleneksel İslam Düşünce-sinde ele alınan ama önem vermediğimiz mantık ve ahlak arasındaki ilişkinin vaaz ve irşad faaliyetlerinde yeniden düşünülmesini öneriyor. Söz konusu ilişki, çağdaş batı düşüncesinde, bir problem olarak, iletişimin hangi zeminde kurulması ve gerçekleştirilmesi gerektiği sorusu bağlamında tartışılıyor. Burada da iletişimin zeminini rasyonelliğin ve ahlakın oluşturması gerektiği ifade ediliyor. Çağdaş düşünce açısından söyleyecek olursak, sayın Hocam Emiroğlu, vaazlarda düşülen bazı yanlışlar ve sebepleri konusunda, aslında, iletişimin bir formu olarak değerlendirilebilecek vaazın rasyonel zemininin kurulması üzerinde durmakta, ama bildirinin başlığında ifade edilen sınırları genişleterek, ahlaka ya da pratik alana geçmektedir. Hem İslam düşüncesinde hem de işaret ettiğim çağdaş düşüncede olduğu gibi düşünce ile eylem arasında kurulan sıkı ilişki, düşünceden eyleme ya da eylemden düşünceye geçişi bir bakıma zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle, bildiri, vaaz ve irşad görevini yerine getiren kimselerin rasyonelliği/makullüğü/mantıksal düşünme yeteneği ile ahlakî-dinî davranış biçimi iletişimin kurulduğu ve gerçekleştiği zemini oluşturacağı his-sini vermektedir. Böyle bir anlayıştan olsa gerekir ki bildirinin başlığında ifade

\* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.



edilen mantıksallık/rasyonellik sınırlaması aşılmaktadır. Vaizin rasyonelliğinden/ mantıklı düşünmesinden onun ahlakî-dinî sorumluluğuna geçilmektedir. Öyle görünüyor ki, sayın Emiroğlu, mantıkî ve ahlakî zeminden hareketle, "Vaazlarda Düşülen Yanlışlar" irdelemektedir. Onun ifade ettiği gibi, din görevlileri ve vaizlerin mantık ve ahlak zeminindeki tutarsızlıkları, iletişim kurmak istedikleri muhatapları ile karşı karşıya gelmelerine veya istenen neticenin tam olarak alınamamasına yol açar.

Konunun başlığı ile başlık altında işlenen malzemenin, yani içeriğin uyumsuzluğu, daha doğrusu tutarsızlığı; fikirler ve bilgiler arasındaki tutarlılığa riayet etmeme yanlışlara sebep olmaktadır. Bir bilginin vaazda nasıl sunulacağı her zaman bir problemdir. Vaazda insan tecrübesi ve sanatlarından yararlanılabilir. Sayın Emiroğlu, "Malzemedeki Yapılan Yanlışlar" başlığı altında ele alınan yanlış (vaazın konusuyla, konunun üzerine oturtulduğu malzemenin, sunulan bilgi, belge ve örneklerin uyum içinde olmayışıdır) ile "Konunun İşlenişinde Yapılan Yanlışlar"ı (... konu başlığı ile anlatılanların muhtevası uyumlu gitmemekte, bazen de başlığın içi doldurulmamakta, hakkı verilmemektedir) aralarındaki ayrımları ortadan kaldıracak ya da belirsizleştirecek bir açıklamayla verilmiş görünüyor. Vaazlarda karşılaşılan şekil ve içerik tutarsızlıkları ve örnekleri sunuluyor. Vaazın, bilimsel bir bilginin sunulması tarzında olmayacağı aşıkardır. Pratik önemi dikkate alındığında vaazda muhatapın/hitap kitlesinin durumu daima gözetilir. Dolayısıyla vaazın işlevi pratiktir, ahlakî-dinîdir.

"Vaazda karşılaşılan şekil tutarsızlıklar"ının "Vaizin bilgi ve davranışlarındaki tutarsızlıklar" şeklinde ifade edilmesinin anlatılanlarla daha uyumlu olduğu görülüyor.

"Vaazlarda karşılaşılan içerik tutarsızlıkları" başlığını da "Vaazlarda karşılaşılan şekil ve içerik tutarsızlıkları" şeklinde değiştirmek daha uygun olacaktır.

Bildiride ifade edilmektedir ki: 'vaaza başlarken konunun tanımını vermek, sağlam ve başarılı vaazın gereklerindedir'. Ama bu gerekliliğe her zaman uyulmaz, tanım yapıldığında da tanım hatası yapılır.

Tanım yapmanın gerekliliği konusu, çağdaş dil felsefesi ve mantıkta ele alınan dil oyunları kavramı çerçevesinde sorgulanabilir. Aynı hayat formunu paylaşan ve belli bir dilin kullanım biçimine sahip olan insanlar, kavramların tanımı yapılmadan da kavramın anlamı konusunda belli bir uzlaşma içinde oldukları varsayılabilir. Bu açıdan bakıldığında tanım yapmamayı bir hata olarak görmek doğru olmaz. Tanım hatasına düşmektense tanım yapmamak daha iyidir. Hocam Emiroğlu'nun da belirttiği gibi, belli bir eğitim verilmesiyle nokta-

lama ve vurgu yanlışları, belirsizlik yanlışlarına düşmeme konusunda hassasiyet oluşturulabilir.

“Vaazda Karşılaşılan Şekil Tutarsızlıkları” başlığı altında (b) şıkında yapılan açıklamalar “uygun olmayanı yapma”, “olduğu gibi görünmeme”, “şekilde kalma”, “ortalama ve şahıslara göre davranma”, “sözün özün birbirine uymaması”, “kızmak” vb. alt başlıklarda Mevlana’ya dayalı olarak verilen bilgiler aynı grupta toplanabilir. Aksi takdirde eleştiri konusu yapılan tekrara düşme, bir sıra ve düzen takip etmeme hatasına düşülmüş olur.

“Vaazlarda Yanlışla Düşme Nedenleri” ana başlığı altında sıralanan alt başlıklarda anlatılan konuların hemen hemen tamamı klasik ahlak felsefesi ve düşüncesinin konularına dâhil edilebilir. Belirtmek gerekir ki burada sunulan bilgiler, büyük ölçüde, Mevlana’nın düşüncelerine dayanmaktadır. Gazali’nin felsefi ahlakın sufilerin söz ve davranışlarından ibaret olduğu şeklindeki değerlendirmesini dikkate alırsak, söz ve eylemlerde düşülen hatalar ahlaki değerlendirmeden muaf değildir. Bu açıdan bakıldığında vaazın ahlakî işlevi, mantıksal düşünceyle birlikte belirleyici bir konuma gelmektedir.

### **Fatma Abide Keskin’in Batı Dünyasından Örnek Vaaz İçerik Analizleri Adlı Bildirisinin Müzakeresi**

Bu bildirinin, Batı toplumunda kitleleri harekete geçiren, İslam’ı yaşama konusunda heyecan ve coşku uyandıran vaazların incelenmesinin vaizlerin mesleki yetkinliğinin artırılmasında önemli bir rol oynayacağı düşüncesinden hareketle hazırlandığı ifade edilmektedir. Örnek olarak Hamza Yusuf’un kişiliği ve “Teslimiyet Varsa Musibet yoktur” adlı vaazının içerik analizi yapılıyor.

Hamza Yusuf, vaazlarında Müslümanların birliği ve diğer dinlerde ortak olan konuları ele alıyor. Öyle anlaşıyor ki, Hamza Yusuf’un birlik vurgusu yapması ve dinlerde ortak olan temalar üzerinde durması dinleyici kitleleriyle ilişkilidir. Hz. İbrahim örneği de üç semavî dinde de ortak olan bir temadır ve üç dinin düşünce geleneklerinde de önemli bir yere sahiptir. Ortak temalardan hareket edilmesinin altında dinleyicilerin farklı dinlere, kültürlere ve farklı İslamî anlayışlara mensup olması yatıyor. Bir başka ifadeyle dinleyicilerin farklı din ve mezheplerden olmaları vaazın içeriğini belirliyor. Ne var ki dinlerde ortak temalar kadar ortak olmayan hatta birbirlerini ötekileştiren ve düşman gösteren temalar da bulunuyor. Farklı temalar, örnek verecek olursak, sadece Kur’an vahyinin geldiği dönemin bir olgusu/gerçeği olarak mı görülecek? Dinlerin birbirlerinden ayrıldığı konular, vaazlarda hiç bahsedilmeyecek ya da bu konular vaazın konusunu oluşturmayacak mı? Müslümanların birliği önemli olmakla

birlikte farklı düşünmelerinin, kısacası farklılıklarının rahmet olduğunu ifade eden hadisi/hadisleri görmezlikten mi geleceğiz.

Kurban bayramında Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi konusunun vazda istenilen ses tonu, çöşku ve etkileyici bir edayla anlatılması mümkün olan konuların başında geliyor. Hz. İbrahim burada teslimiyet örneği olarak sunuyor. Ama diğer tarafta akli sonuna kadar kullanan ve Allah'ı arayan tipik bir düşünür/filozof; pratik alanda da Nemrut'la mücadele eden ve putları kıran bir kişidir.

"Bir şeyin nedeni şudur diye Allah (c.c) adına konuşmayız biz, ama Kur'an'da buyuruluyor ki Allah tarafından başınıza gelen sıkıntılar insanların kendi yaptıkları yüzündendir". Bu ifadenin kapalı ya da çelişkili bir ifade olduğu görülüyor. Allah'ın bir planı varsa ve hiçbir şey sebepsiz olmuyorsa, biz neden bir şeyin sebebinden söz edemeyelim. Kur'an'da her şeyi Allah'ın yarattığı ve yaptığı ifade edilirken, tamamen Allah'ın yaratması ve yapmasından söz edilmeden betimsel açıklamalara da yer verilmiştir.

Bir kere daha görülüyor ki, hitap kitlesinin bilgi ve inanç durumları vaazın üslûp ve amacını belirliyor. Bunun kötü bir tarafı olmadığı söylenebilir. Doğru, belli bir yere kadar kötü olmayabilir. Ama eğer vaaz, var olan durumu meşurlaştırmaya dönüşürse kötü, hatta tehlikeli olabilir.

"Bütün bu musibetler gerçek ama biz inancın insanlarıyız, Allah'ın merhametinden asla umut kesmeyiz". Bu cümle tamamen imancı bir tutumu yansıtır ve Hıristiyan geleneğinde baskın bir konuma sahiptir. Hamza Yusuf'un da böyle bir gelenekten gelmiş olması dikkate alındığında onun vaazlarında eski dinî anlayışının etkisini yeni dininde de görmek son derece makuldür. İslam ahlakının genel ilkeleri açısından imancı tutuma çok da razı olunamaz. Size hakaret eden, sizi döven, aşağılayan vs. kimselere karşı hiçbir şey yapmama, aksine hepsini hoş görme ve kabul etme tavrını mı benimseyeceğiz? Bu dünya zorbaların, ahiret müminlerin dünyası mı olacak?

### **Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın'ın Vaazlarda Değerlendirme ve Geri Bildirim Adlı Bildirisinin Müzakeresi**

Bildirinin ana teması "vaazların eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanılarak yapılması" üzerine dayandırılmıştır. Eğitimin amaçları (bilişsel, psikomotor ve duyuşsal) hakkında bilgi verilmiş; vaazların da bu amaçlar çerçevesinde düşünülebileceği önerilmiş görünüyor.

Öğrenmeyi etkileyen etkenler (dikkat, güdülenme-motivasyon: ihtiyaç, dürtü, güdü) üzerinde uzunca durulmuş ve bunların da vaazda dikkate alınması gerektiği ihsas ettirilmiştir. Etkili konuşmanın özellikleri sıralanmış; sonunda vaizlerin güdüleme araçlarının en önemlisinin ahiret, yani cennet ve cehennem vurgusu olduğu belirtilmiştir. Vaaz ve sohbetlerde dikkat çekme yolları ile Kur'an'da kullanılan dikkat çekme yöntemleri ele alınmıştır. Devamında ise bir konuşmanın (bu konuşma aynı zamanda vaaz ve sohbet) aşamaları maddeler hâlinde sunulmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki bildirinin başlığı ile içeriği arasında bir uyum olduğunu söylemek zor görünüyor. Eğitim bilimlerinin verileri şunlardır ve vaizlerimiz de bunları kullanırsa başarılı ve etkili olurlar, demek yeterli değildir. Eğitim bilimlerinin verilerinin vaazlarda nasıl kullanılacağına dair açıklamalar yapılması ve modelleri geliştirilmesi gerekir. Bu açıklamalar yapılmadan ve modeller geliştirilmeden, eğitim bilimlerinin verilerini kullanın, demek yeterli olmayacak ve problemi çözmeyecektir.

Prof. Dr. Bünyamin Erul'un Vaazlarda Aktif Sunum adlı bildirisini bana ulaştırdığı için onun herhangi bir değerlendirmesi yapılmamıştır.

Saygılarımla...

**Katılımcı-** Müzakereci arkadaşlara teşekkür ediyorum. Tertip heyetine iki tane konu önermiştim, vaazda dikkat çekme ve motivasyon, diğeri de vaazlarda değerlendirme ve geri bildirim. Mehmet Aydın hocamıza motivasyon ve dikkat çekme teknikleri tebliği gitmiş, onu değerlendirdi. Arkadaşlar, kimse Allah'tan daha merhametli olamaz. Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de cehennemi anlatıyor ve hatta kısmen cenneti anlatıyor. Cehennemi anlatmaktan niye bu kadar korkuyoruz, Allah'ın anlattığı kadar anlatalım. Allah, bir cümle ile cehennemi anlatıyorsa, bir cümle ile de cenneti anlatıyor.

Biz, batılların etkisi altında o kadar barışçı kesiliyoruz ki Cenab-ı Allah'tan daha merhametli konumuna düşüyoruz. Korkutmayalım, ama beynel-havfi verrece bizim geleneğimiz. Teşekkür ederim.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturma Başkanı)-** Sağ olun, teşekkür ediyorum. Şimdi katılımcılarımızdan söz almak isteyen? Çok uzatmamak kaydıyla buyurun.

**Katılımcı-** Hocalarıma teşekkür ediyorum. Ben Fatma Hanımla konuya girmek istiyorum. Hamza Yusuf'tan bahsetti, fakat bu salonda Hamza Yusuf'la ilgili analizin çok etkisinin olduğunu zannetmiyorum, yani önemini anlatma açısından. Avustralya'da din görevlisi olarak bulundum, Hamza Yusuf'un ismini

orada duydum ve zaman zaman da dinlediğim bir vaizdir. Belki onun anlaşılması açısından şöyle bir başlık olabilirdi. *“Neden ülkemizin gençleri Hamza Yusuf’u dinliyor, ondan istifade ediyorlar, ülkemizin din adamlarından niye fazla dinlemiyorlar”* olabilirdi. Yani gençler arasında bayağı yaygın bir isimdir, Hamza Yusuf tanınan bir vaizdir, onu müşahede ettim.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Teşekkür ederim. Farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek gerektiğini söylüyorsunuz. Buyurun efendim.

**Katılımcı-** Sayın Hocam, bu cennet cehennem vurgusuyla alakalı ben sahada karşılaştığım bir gözlemimi paylaşmak istiyorum müsaadenizle. Kadın cemaat içerisinde bu vurgu yaşa göre bence değişiyor. Gençlerin ağırlıklı olduğu bir cemaate hitap ediyorsanız eğer, sevgi dilinin ağırlıklı olduğu bir söylem, bir vaaz daha etkili ve davranış değişikliğine gerçekten önemli katkı sağlıyor. Ama 50 yaş üzeri bir kitleye hitap ediyorsanız eğer, gerçekten korkuya dayalı, tövbenin önemli olduğu ve hesap bilincinin daha ağırlık verilmesi gerekli bir vaaz daha etkili ve daha kabul görür oluyor. Bence bu araştırmaya değer bir konu, gerçekten varsa araştırmaları biz de istifade ederiz inşallah, ama biz sadece kadın kitleye hitap eden bir meslek grubuyuz bayan vaizler olarak. Belki erkek cemaatte de durum değişiyor olabilir. Teşekkür ediyorum.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Teşekkür ediyorum. Buyurunuz.

**Katılımcı-** Ben Bünyamin Beyin sanatçı vaazı ile ilgili bir hususa açıklık getirmesi için söz aldım. Yeni bir şey olacağı ortada, ama benzer farklı şekil de olsa uygulamalar var. Biraz önce Cafer Bey de yurt dışındaki uygulamadan bahsetti. Bizim de bulunduğumuz yerlerde benzer uygulamalar var, ama Bünyamin Bey’in bahsettiği çerçevede değil. Ben sadece bir yere takıldım, Din İşleri Yüksek Kurulu’nun metni onaylaması fikrine takıldım, açıkça söyleyeyim. Yani yanlış buluyorum. Durumunuzu küçümsediğimden filan değil, iş yükünü arttıracığından yahut da illere de, ilçelere de güvenmemiz gerektiği kanaatindeyim. Teşekkür ederim.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Buyurun.

**Katılımcı-** Son müzakereci Hocamdan bir cümle, yanlış yazdıysam düzeltilmesi için sadece soruyorum. Dil ve üslupla ilgili yapılan hatalar, ahlakla ilintili midir? Tamam Hocam, teşekkür ediyorum.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Buyurun efendim.

**Katılımcı-** Sayın Hocam bu katkıyı sunma, katkı açısından cami vaazlarıyla ilgili. Aslında basit, ama belki de göz ardı ettiğimiz bir husus. Malum bazı ca-

milerde görüntü tamam, yani görsel vaaz açısından önemli, ama bazı camilerimizin *-ki, ben Kırşehir'de görev yapıyorum, böyle camilerimiz çok-* hep bölümleri kapalı alan gibi. Zaten hanımlar bölümü böyledir bizde gelenekselleşmiş. Biz bu alanlara birer monitör koyarak, onları da konuşmacıyı görür hâle getirebiliriz, bence basit, ama çok etkin bir yöntem olarak değerlendirilmeli.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Teşekkür ediyorum. Buyurun Hocam. Son söz olsun. Var mı başka isteyen?

**Katılımcı-** Ben de İbrahim Bey Hocama bir şey sormak istiyorum. Ekranda da gördüm, Kadir gecesi ve Musa Aleyhisselam hakkındaki bir rivayet dedi. Ben Miraç diye biliyorum, ama acaba bu konuda farklı bir rivayet var da biz mi bilmiyoruz. Sunuda da o şekildeydi.

**Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU-** Zihnimi toparlamaya çalışıyorum da, onun kaynağı var sunumda, nereden aldığım yani. Yani şu anda zihnimi toparlamıyorum, ama Kadir gecesiyle ilgili.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Hocam onu birebir aranızda konuşun, zamanımız az.

**Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU-** Şöyle bin aydan daha hayırlıdır, Kadir gesesini kullanıyor Musa Aleyhisselam dilinde. Hâlbuki Kadir gecesi daha gelmemişti, yani ileriye yönelik bir yansıtma yapıyor. Onu metne bakarsak daha rahat göreceğiz.

Değerli meslektaşlarım, gerçekten Sayın Başkanın da dediği gibi ben iyi niyetli olayım, amacım daha iyiyi yakalamak. Belki popülist yaklaşımlar da sergilenebilir, ama bu meseleyi çözücü değildir. Bizim kültürümüzde bu eleştiri geleneği var aslında, ama her tenkit yapıcı değildir. Yani tenkit eksiklerimizi, boşluklarımızı göstermek, onları doldurma çabası içerisinde daha iyiyi yakalamaya yönelik olabilir, karalamaya yönelik değil. Burada bir hayli öğrencilerim var, benim amacım onlara şamar oğlanlığı yapmak değil veya diğer öğren-cilerimize, ama ben zannediyorum tebliğ yayınlanır, bunlara dikkat edersek başarılır zaten.

Bir de sevgili dostlar, cami ve din görevlileri haftasında olsak sizi onore ederim. Gelirim, anlatırım, mesleki güçlüklerinizi söylerim, söylüyorum da çok yerlerde. Özellikle Ege Bölgesinde bunu yapıyorum, ama burası bilimsel platform, hâliyle sizde ufak bir farkındalık oluşturduysam, biraz daha mantıksal düşünme, daha sağlam basma, daha ikna edici olmak ve dinleyici portföyümüzün çok değiştiğini, içinde kültürlerin arttığını, bazen dudak büküyor, bazen abartılı cümleler kuruyoruz dudak büküyor adam. Bunları engellememiz için bir uyarı-

ci. Bu son zamanlarda çok dikkatimi çekiyor, bu farkındalık, oluşturduysam üzerinizde, kendimi başarılı addederim. Sayın Başkana da çok teşekkür ediyorum.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Teşekkür ediyorum. Buyurun.

**Prof. Dr. Bünyamin ERUL-** Mehmet Emin Çetin Hocama teşekkür ediyorum, bu itirazından dolayı, ama ben özellikle hadis sahasında ihtisas yaptığım için, pek çok vaazda sunumda, uydurma rivayetler kullanıldığından, bunun Kurul'dan geçmesinin sağlam bilgiyi sunma açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Yani bir şekilde kontrol edilebilir olmalı, bir denetlenmeli, bu bir. İkinci acele ettiğim için söyleyemediğim bir şey var. Aslında üçer kişilik ekip, 10 ekip yetiştirilecek, toplam 30 kişi eğitilecek ve o 30 kişinin kadroları merkezde olacak. Turnelere çıkacak 3 kişi, gidecek Ege Bölgesinde il il, ilçe ilçe dolaşacak. Böyle bir çalışma sistemi öneriyorum. Üçüncüsü, müzakereci hocada, doğrusu bilimsel bir tebliğ değil, dipnot yok. Yani herhangi bir kitaptan alıntı yok. Burada şunu diyebilirdiniz: Bu çok uç, çok fantezi, yani Türkiye bunu taşıyamaz, buna gerek yok diyebilirdiniz. Bu tebliğ akşam elinize ulaştı, şimdilik özetini yaptım, şu anda dinlediniz. Yani olabilir demek şahsen beni biraz üzdü, derdim olduğu için ben bunu paylaştım. Yani sade olabilir bana hafif geldi doğrusu.

Burada arzu ederdim ki bu tartışılsın. Mesela şu anda 30-40 kadar alanda çalışan arkadaşlarımız var. Şu anda mesela arkadaşlarımıza sorsak, gönüllü olarak böyle bir aktif sunum içerisinde yer almak isteyen olur mu? Mesela şöyle bir sorsam, ilgi var mı? Şöyle parmaklarınızı bir göreyim. Yani biz olan arabanın peşinde olalım, yoksa yani bu bir tebliğ-müzakere meselesi değil. Neticede hatalarım varsa elbette düzeltiriz. Tebliği de ben burada hastalığıma rağmen güzel özetlediğimi düşünüyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

**Konuşmacı-** Hocam aktif sunumla ilgili bir örnek var. İstanbul'da caminin tam adını bilmiyorum, Topkapı Sanayi Camisi Ahmet Yüter Hocanın yıllardır yaptığı bir şey var. Ben de bir defa orada aktif sunum yaptım, tekrar yapacağım, anlaştık. Ahmet Yüter Hoca, yaklaşık 4-5 yıldır Cuma'dan bir saat önce cami doluyor, her hafta bir konunun uzmanı akademisyen ağırlıklı olmak üzere var. Sadece akademisyen değil, getiriyorlar, konferans gibi aktif. Ben de orada gezerek, alkış hariç tüm aktif yöntemleri kullanarak, parmak kaldırma, karşılıklı diyalog şeklinde orada bizzat yaptım aktif sunum. Hâlâ da devam ediyor ve bunları kitaplaştırıyor Ahmet Yüter Hoca.

**Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ (Oturum Başkanı)-** Tabi Bünyamin Bey'in bahsettiği daha serbest ortamlarda, salon ortamlarında. Tabi her fikir başka daha güzel bir fikri ortaya koyar. Bunlar gündeme getirilip, üzerinde duruldukça in-

## 160 / VAAZ VE VAİZLİK SEMPOZYUMU - II

şallah gerçekleştirilmesi de mümkün olacaktır. Böylece sevgili katılımcılar, değerli bilim adamları, Başkanlığımız Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün tertip etmiş olduğu vaaz ve vaizlik sempozyumunun ikinci salonda gerçekleştirilen bölümü böylece sona ermiş oldu.

Öğleden sonraki toplantıda, değerlendirme toplantısında buluşmak üzere Allah'a emanet olun, Cenab-ı Hak hayırlara vesile eylesin, diye dua ediyorum.



---

## **3. SALON - 1. OTURUM**

---

---

# Tarihte ve Günümüzde Vaizlik

(17 Aralık 2011 Cumartesi)

Oturum Başkanı

**Prof. Dr. M. Şevki AYDIN**

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

---

## 1. OSMANLIDA VAAZ VE VAİZLİK GELENEĞİ

Zeynep YÜKSEL\*

Vaaz ve vaaz yoluyla eğitim, İslam eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Vaaz, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren günümüze kadar insanlara dini ve ahlaki değerleri anlatmak, ibadetlerin usulüne uygun bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak vb. amaçlarla kullanılmıştır.

Hz Peygamber döneminde vaaz, onun (s.a.s.) şahsında ve sorumluluğunda devam etmiştir. Hz Peygamberden sonraki dönemlerde ise İslam geleneği içerisinde yetişmiş, Peygamberimizi örnek almış kişiler insanlara vaaz ve nasihatte bulunmuşlardır.<sup>1</sup> Dolayısıyla medreseler dönemine gelinceye değin vaizlerin yetiştirilmesi konusunda kurumsal anlamda özel bir çaba söz konusu olmamıştır. Günümüzde ise vaaz, yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilmektedir.

### YAYGIN DİN EĞİTİMİ VE VAAZ

Örgün din eğitimine hiç girmemiş veya herhangi bir kademesinde bulunan veyahut bu kademedен ayrılmış olan vatandaşlara örgün eğitim yanında ve/veya dışında düzenlenen faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır.<sup>2</sup>

Yaygın din eğitimi denilince akla ilk vaazlar gelmektedir. Vaaz, İslam din eğitiminin temel kavramlarından biridir. Bu sebeple vaaz kavramının birçok tanımı yapılmıştır. İmam-Begâvî (436-516) vaazı, Müslümanlara nasihat etmek, onlara bilmedikleri dini işleri öğretmek, doğru olan dünya işlerine irşad, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, şefkatli davranmak, büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi duyguları beslemek ve bıktırmamak şartıyla güzel öğüt vermek<sup>3</sup>

\* Kırıkkale İl Müftülüğü Merkez Vaizi.

1 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Faruk Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009, s. 41-45.

2 Recai Doğan, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1999, C. 1, S. 3, s. 261.

3 İmam Begâvî, *Şerhu's-Sunne*, 13/95, Naklen; Mücteba Uğur, *Va'z Kıssacılık ve Hadiste Kusas*, *AÜİF Dergisi*, Ankara 1986, C. 28, s. 292.

olarak tarif eder. Vaaz, kalbin inceleyeceği bir hususta hayırlı bir şeyi hatırlatmak anlamında da kullanılmıştır.<sup>4</sup> Vaaz, öğüt vermek, yapılan işlerin muhtemel sonuçlarını anlatarak onları iyiliğe özendirmek olarak da tanımlanmıştır.<sup>5</sup> Lisānu'l-Arab'da yer alan tanıma göre ise vaaz, nasihat ve insanların kalplerini yumuşatacak sevap ve ikab ile uyarmaktır.<sup>6</sup>

Yapılan tanımların ortak yönlerini ifade edersek; vaaz ve nasihatte bulunmak, öğüt vermek, dini bilgileri öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, güzel sözle insanları hayra çağırmak, büyüklerine saygı küçüklerine sevgi duyguları beslemek ve bıktırmamak şartıyla güzel öğütler vermek şeklinde sıralanabilir. Tanımlardaki vaaz kavramı, nasihat ve güzel öğüt, tezkir, irşad, tebliğ, talim, rehberlik, davet ve hidayet kavramlarını da içermektedir.

Vaiz nasihat eden, öğüt veren anlamına gelmektedir. Nasihat hayırhahlıktır. Vaiz de karşısındakinin hayrını, iyiliğini, güzelliğini isteyen kişi demektir. Buna göre vaizlik de Müslümanların iyiliğini artırma hizmeti, olgunlaştırma faaliyeti olmaktadır.<sup>7</sup> Vaazların Müslümanların dini teori ve pratikleri öğrenmesinde önemli bir faktör olması sebebiyle bu görevi yerine getiren vaizlerin de üstlenmiş oldukları görevden dolayı toplum nezdinde sorumlulukları büyüktür. Vaizler Müslümanlar için gerek anlattıklarıyla gerekse yaşayışlarıyla örnek bir şahsiyet durumundadır. Dolayısıyla vaizler üstlendikleri bu sorumluluğun bilincinde olan din görevlileri olmalıdırlar. Vaizlerin üstlendikleri bu misyon sebebiyle bazı nitelikleri taşımaları gerekmektedir. Vaizler İslam dinini yaşama ve öğretme konusunda ciddi bir bilgi birikimine sahip olmaları gerekliliğinin yanında genel kültür bakımından da kendilerini güncelden soyutlamamış, tarihi, sosyal alanlarda donanıma sahip olmalıdırlar. Vaizlik mesleğinin icrası için sadece bilgi yetmemektedir. Dolayısıyla hitabet, insan ilişkileri açısından da eğitilmiş olması vaizi ayrıcalıklı kılan niteliklerdendir.<sup>8</sup> Etkili bir vaazın gerçekleşebilmesi için vaaz ve vaizin yeterliklerinin sağlam olmasının yanında etkili iletişimin faktörlerinden birisi olan muhatabı tanıma ve onun algı dünyasına hitap etme özelliğinin de bulunması gerekmektedir. Bu da aynı zamanda hitap edilen kitlenin zihniyet yapısının geleneklerinin ve algılama şekillerinin bilinmesiyle elde edilebilecek bir durumdur.

4 Ragıb el-İsfahani, Çeviren; Yusuf Türker, *Müfredat Elfâzi'l-Kur'an*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, s. 1575.

5 Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜF Yayınları, Ankara 1988, s. 104.

6 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C. 7, s. 466.

7 Bayraktar, s. 23.

8 Vaizlerin sahip olması gereken nitelikler ile ilgili detaylı bilgi için; <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-vaizlik-yeterlikleri-203.aspx>

Osmanlı devleti altı yüz yıllık bir geleneğe sahiptir. Bu gelenek ise İslam kültürüne dayanmaktadır. Osmanlı devleti için önemli olan cihad politikası ve bu politika doğrultusunda insanları eğitmek ve İslam'ı insanlara öğretmek temel hedef durumunda bulunmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı için insanların eğitimi öğretimi çok önemlidir.

Bu tebliğde yaygın din eğitimi için önemli bir yere sahip olan vaaz ve vaizlik konusuna günümüz vaaz ve vaizlik problemlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla temellerini İslam dini esasları doğrultusunda oluşturan Osmanlı devletine vaizlik ve vaaz geleneği açısından yaklaşılmıştır.

Tebliğde İslam'ın temel hedefi durumunda bulunan, genel olarak insanları iyiye ve güzele yöneltmek olan vaaz kavramı yaygın din eğitimi açısından ele alınmıştır. Osmanlı devletine ilk dönemlerinde ve II. Meşrutiyet döneminde vaaz ve vaizlikle ilgili gelişmelere değinilmiştir. Osmanlı ve günümüz vaaz ve irşad faaliyetleri mukayeseli bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

## OSMANLININ DEVLETİNDE VAAZ

### KURULUŞ VE YÜKSELME DÖNEMİ

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren eğitim-öğretim camilerde ve eğitime uygun olan değişik mekânlarda sürdürülmüştür. Gelişen İslam ilimlerinin daha sistemli bir şekilde öğretilmesi hedefinin bir sonucu olarak ve tarihi seyir içerisinde Türklerin İslam eğitimine en önemli katkılarından biri olarak medreseler ortaya çıkmıştır. Medreseler, Osmanlı devletinde baştan itibaren var olmuş ve devletin yıkılışına kadar varlığını devam ettirmişlerdir.

Osmanlı devleti, daha önceki İslam devletlerinden farklı olarak eğitim öğretim faaliyetlerini ve din hizmetlerini kurumsallaştırmıştır. Osmanlı dönemindeki medreseler, birkaç işlevi birlikte yürütmüşlerdir. Buna göre medreseler, devletin çeşitli kadroları için eleman ihtiyacını karşılamaya yanı sıra ilmiye mensuplarını (imam, hatip, vaiz) da yetiştirmişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı devletinde vaiz yetiştirmek amaçlı özel bir çaba bulunmamaktadır. Aynı zamanda bugünkü anladığımız şekliyle vaizlik müessesesine de rastlanmamaktadır. Medreselerin müfredatına bakıldığında da vaaz ve hitabet ile ilgili bir ders bulunmamaktadır. Ancak vaizler de dâhil olmak üzere bütün din görevlileri (imam, müezzin, hatip) yine medreselerden yetişmişlerdir.<sup>9</sup>

9 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 186.

Osmanlıda din adamı yetiştiren kurumlar olarak da işlev gördüğünden dolayı medreselerin sahip olduğu konum, okutulan dersler, icazet verilmesi için gereken yeterlik ve medreselerden mezun olan öğrencilerin durumları bize aynı zamanda dönemin din görevlileri ve aldıkları eğitim hakkında da bilgi vermektedir.

Osmanlı eğitim sistemi dine dayanmaktaydı. Yüksek öğrenim kurumu konumunda bulunan medreselerde dini bilimler okutulmaktaydı. Ancak, medreselerde din bilimleri ile birlikte matematiğe, astronomiye ve tabii bilimlere de yer verilmekteydi. Medreseler özellikle orta ve yeniçağların ileri düzeyde bilimsel olmaya önem veren eğitim öğretim kurumlarıydı. Fatih medreselerinde bugünkü üniversite düzeyi anlamında zamanın yegâne kimya ve fizik kürsüleri bulunmaktaydı. Burada serbestçe bilimsel tartışmalar yapıldı. Özellikle Kanuni devri medreselerinde Hukuk, İlahiyat, Edebiyat, Matematik, Tıp ve Felsefe gibi zamanın bütün ilimlerine yer verilirdi.<sup>10</sup>

Osmanlıda gerek örgün gerekse yaygın eğitim her insanın geliştirilmesini ve eğitilmesini hedef almıştır. Bu sebeple Osmanlı toplumunda sıbyan mektebinden başlayarak medrese ile devam eden örgün eğitimle, cami, tekke ve esnaf teşekküllerinde sürdürülen yaygın eğitim hep bu espri içerisine yürütülmüş ve bunlar hep birbirini tamamlamışlardır. Bu yüzden Osmanlı eğitim ve öğretim hayatında medreseden tekkeye veya tekkeden medreseye veya her ikisinden kürsü şeyhliğine gidip gelmeler olmuştur.<sup>11</sup> Bu sebeple denilebilir ki Osmanlı eğitim sisteminin hedefi bireyleri azami müşterekler doğrultusunda yetiştirmek ve gerek örgün eğitimde gerekse yaygın eğitimde salt kuru bilgi vermekten ziyade bilgi üretimine fırsat verecek bir yöntem izlemektir.

Medreselerde derslerin işleniş şekli de medreselerden yetişen talebelerin durumları hakkında bize bilgi vermektedir. Buna göre medreselerde ders geçme usulü uygulanıyordu. Dersler sık sık tekrar edilir, bazı konular ezberlenirdi. Ezber ve tekrarlarla birlikte karşılıklı münakaşalarla (cedel) öğrenilen bilgiler takrir edilirdi. Sonunda ise dershane yakınındaki cami veya mescitlerde öğrenilen bilgiler öğrenciler tarafından tatbik edilirdi.<sup>12</sup> Medreselerde sürekli tekrar ve öğrenilen bilgiler üzerinden münakaşalar yapılması bilginin öğrencinin zihninde tamamen yerleşmesine ve bu bilgiler üzerinden yeni bilgiler üretmesine imkân sağlamıştır.

10 Mehmet Bulut, "Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 1999, C. 35, S. 2, s. 105.

11 Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Yeni Türkiye Ansiklopedisi*, Ankara 1996, C. 7, s. 467.

12 Detaylı bilgi için bkz; Baltacı, *Osmanlı Medresleri*, C. 1, s. 129.

Osmanlı medreseleri verilen eğitimin yanı sıra, kuruluş teşkilatı bakımından da incelendiğinde medreseler âdeta bir mutfak görevi yapmıştır, diyebiliriz. Medrese binasının içinde bulunduğu müştemilat, külliyyeyi andıran bir yapı arz etmekteydi. Çoğu zaman medreseler, sebil, daru'ş-şifa, imaret, hamam gibi sosyal yapılarla birlikte ve özellikle camilerin yanına veya camilerle birlikte inşa olunmuş yapılardır.<sup>13</sup>

Osmanlı devletinde camilerin yaygın din eğitimi açısından önemli bir yeri bulunmaktaydı. Osmanlı medreselerinin müştemilatı içinde bulunan cami, medresenin halka açılan kapısı durumundaydı. Medresede elde edilen bilgiler, medresenin talebeleri tarafından bu yolla halka aktarılmaktaydı.<sup>14</sup> Bu türlü bir medrese-cami ilişkisi medrese öğrencilerinin öğrendiklerini uygulamasına imkân sağlamıştır. Dolayısıyla uygulamalı bir vaaz ve hitabetin varlığından söz edebiliriz. Bu özellik, medrese-halk ilişkisini ortaya koyması bakımından son derece önemli bir uygulamadır. Bu yolla medrese, hem halkı bilgisiyle aydınlatmış, hem de halkla bütünleşerek halkın desteğini almış ve varlığını devam ettirmiştir.<sup>15</sup> Osmanlılar döneminde âlimler de ders halkalarıyla ve belirli gün ve gecelerde, halkı dini konularda aydınlatmaya çalışmışlardır. Özellikle -daha önceki asırlarda olduğu gibi- Selâtin camilerde vaaz ve vaizlere önem verilmiştir.<sup>16</sup>

Medrese öğrencilerinin camilerde öğrendiklerini uygulamalarının yanında öğrenciler, medreselerin tatil olduğu üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) ülkenin çeşitli yerlerine dağılarak gittikleri yerlerdeki camilerde imam-hatiplik ve vaizlik görevlerini yerine getirmişlerdir. Cerre çıkmak olarak adlandırılan bu uygulama, öğrencilere öğrendiklerini uygulama imkânı vermiştir. Aynı zamanda medrese halk bütünleşmesini, yeni bilgi ve düşüncelerin halka ulaştırılarak halkın aydınlanmasını sağlamıştır.<sup>17</sup> Bu bir bakıma günümüz eğitim sisteminin dikkate aldığı ve önem verdiği staj uygulaması olarak düşünülebilir. Ayrıca cerr uygulaması ile medrese, okulu ve hocası bulunmayan yerlerde etkisini bu türlü bir yaygın eğitim yoluyla duyurma imkânı elde etmiştir.

Osmanlı devletinde yaygın din eğitimi açısından dikkate alınacak bir diğer husus da kürsü şeyhiğidir. Kürsü şeyhi, ilk olarak Eyüp camiine tayin edilmiş, daha sonra Sultan Selim, Fatih, Beyazıt, Süleymaniye, Sultan Ahmet, Ayasofya

13 Ahmet Ulusoy, *Kuruluşundan XVII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 27.

14 Ulusoy, s. 58.

15 Ulusoy, s. 58.

16 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 186, Bayraktar, 42.

17 Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 142.

camiihlerinde devam etmiştir. Cuma vaizi de denilen ve 1726-27'de Selâtin Şeyhliği şeklinde değiştirilen Kürsü Şeyhliği, zaman içerisinde İstanbul'daki diğer bazı camilerde vilayet ve sancak merkezlerindeki camilerde ihdas edilmiştir. Kürsü şeyhlerinin en önemli görevleri Cuma namazı esnasında Arapça olarak okunan hutbeyi Cuma namazı bitimindeki vaazlarıyla halka izah ve telkin etmektir.<sup>18</sup> Kürsü şeyhliklerine görevlendirilecekler, ülkenin ilim ve ahlak yönünden tanınmış kişileri arasından yapılan imtihanlar sonucu belirlenmiştir. Kürsü şeyhleri, en meşhur âlimlerden oldukları için vaazları halkın üzerinde gayet etkili olmuştur.<sup>19</sup>

Osmanlı devletinde cami ve mescitler, vaaz ve nasihatın verildiği yerler olmasının yanında bir açık eğitim ve konferans yeri olma işlevini de üstlenmiştir. Dersler, medreselerin yakınındaki camilerde de yürütülmüş, bu dersleri herkes izleme imkânı elde etmiştir. Ders-i âmm denilen meşhur hocalar, kent ve kasabaların büyük camilerinde, cami dersleri adıyla herkese açık olarak dersler vermişlerdir. Cemaat, hocanın etrafında halka şeklinde oturarak anlatılanları dinlemiştir. Bu dersler, ikindi namazından sonra yapıldıkları için derslere ikindi dersleri de denmiştir.<sup>20</sup>

Osmanlıda eğitim, kısaca ifade etmeye çalıştığımız şekliyle faaliyetini devam ettirmiştir. Medreselerden yetişen talebeler, aldıkları icazetlere, ilim konusundaki ilerlemelerine göre çeşitli görevlere istihdam edilmiştir. Konumuz açısından önem taşıyan din görevlileri (vaiz, imam, hatip) de yine medreselerden yetişmiştir. Osmanlı devleti, örgün eğitime vermiş olduğu önem kadar yaygın eğitime de önem vermiştir. Yaygın eğitim faaliyetleri sadece camilerle sınırlı kalmamış, kültürel ve ilmi faaliyetler diğer bazı mekânlarda da devam etmiştir. Bu mekânlar arasında; tekke, zaviye ve dergâhlar, kütüphaneler, sahaflar ve kitapçılar, bilginlerin ve ediplerin evleri, rasathaneleri sayabiliriz.<sup>21</sup>

Osmanlı devletinin siyasi açıdan kuruluş ve yükselme dönemlerinde medreselerde verilen eğitim, yetişen öğrencilerin durumu Osmanlı'nın siyasi durumuyla paralel olarak devam etmiştir. Siyasi durum/siyaset politikası, eğitimi ya da eğitim, siyasi ilerlemeyi tek yönlü etkilemiştir demek doğru bir söylem olmaz. Ancak bu iki faktör birbirlerini karşılıklı olarak etkilemiştir, diyebiliriz. Bu doğrultuda Osmanlı devletinin kuruluş döneminden itibaren gelişmesiyle

18 Recai Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1998, C. 39, s. 499.

19 Uzunçarşılı, s. 186.

20 Yahya Akyüz, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Yayınları, Ankara 2008, s. 108.

21 Yaygın Eğitim mekânları ile ilgili olarak bkz. Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi" s. 446; Akyüz, s. 108-110.



birlikte medreseler de gelişme göstermiştir. Gerek Osmanlı yöneticilerinin ilmi teşvikiyle gerekse ilim âşıklarının gayretleriyle Osmanlı ilim hayatı, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da kurmuş olduğu Sahn medreseleriyle zirveye ulaşmıştır. Sahn medreselerini Kanunî'nin kurmuş olduğu Süleymaniye medreseleri takip etmiştir. Süleymaniye medreselerinden sonraki süreçte medreseler çöküş sürecine girmişlerdir. Medreselerdeki bu gerilemenin sebepleri hakkında ifade edilen görüşlerde medreselerin gerilemesi XVI. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Bu dönemde tarihçi Gelibolulu Âli (ö.1600) XVI. yüzyıl sonlarında medreselerde öğretimin düzensiz ve plansız olmasından şikâyetle bahsetmektedir.<sup>22</sup>

Kâtip Çelebi ise Osmanlıda ilmin eski canlılığını yitirmesinin sebebini Keşfu'z-zunûn'da şöyle ifade etmektedir. "Derim ki Felsefe ve Hikmet, Osmanlı devletinde fetihten sonra revaç buldu. Bu hâl devlet tarihinin ortalarına kadar devam etti. Bu devirde kişinin itibarı akli ve nakli ilimleri tahsili ve bu ilimlerdeki bilgisiyle ölçülürdü. Bu devirde felsefe ve dini ilimleri şahsında toplayan, Şemseddin el-Fenari, Kadı-zâde-er-Rumî, Hocasâde Muslihiddin, Ali Kuşî, Müeyyed-zâde, Mîrim Çelebi, Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1571) gibi büyük âlimler yetişti. Bunların sonuncusu Kınalı-zâde oldu. Gerileme devri ile ilimler de duraklama devrine girdi. Bu sırada şeyhülislamdan biri hikmetin (Felsefe) okutulmasını men etti. Pek azı dışında felsefi ilimler söndü. Bu müftî Osmanlı devletinde ilimlerin çökmesine sebep oldu. Şihabuddin el-Hafacî (ö. 1069/1659)'nin Habâya'z-Zevâya adlı kitabında dediği gibi, bu durum devletin gerilemesinin alametlerinden birisidir."<sup>23</sup>

Medreselerdeki derslerde okutulan temel kaynaklar üzerinden ezber, takrir, münazara, cedel şeklinde bir yöntem izlenmesi bilgilerin iyice zihinlerde hazmedilerek yeni bilgilerin üretilmesine vesile olmuştur. Ancak zamanla şerh haşiyelerin çoğalmasıyla dersler bu kitaplar esas alınarak işlenmiştir. Bu da bilginin aslından uzaklaşılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Felsefenin de müfredattan kaldırılmasıyla ilmi bilgi üretimi sekteye uğramıştır.

Medreselerin bozulmasıyla ilgili olarak diğer faktörler de; medreseler kanununa aykırı müdahalelerin ortaya çıkması, bir kısım ulema-zadelere on beş yaşından evvel müderrislik rûûsları verilmesi, medreselerin inzibatı kalmayarak talebelerin para ve rüşvet ile mürettep ulum görmeden müderris olmaları ve buna mukabil bin müşkülâtle medrese derslerini görüp mülazım olmalarına

22 Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1993, S. 3, s. 26.

23 Kâtip Çelebi, *Keşfi'z-Zunun*, an Asami ve'l Funun, İstanbul 1973, I, 680; Naklen, Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 84.

rağmen iltimasların tayinleriyle bunların tayin edilememeleri ve bu suretle müderrisliğe gelenlerin rûûslarındaki kayıt gibi âlemu'l-ulemâi'l-mütebahhirinden sarf-ı nazar orta derecede bile ehliyete haiz olmamaları<sup>24</sup> sayılabilir.

Medreselerin içinde bulunmuş olduğu aksaklıklar medresedeki öğrencinin de almış olduğu eğitimin kalitesini düşürmüş, medreselerdeki ilmi seviyenin yüksek olduğu dönemdeki gibi donanımlı öğrenciler yetişmemiştir. Bu durum da din görevlilerinin istihdamında sıkıntılar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yöneticiler, devletin gerilemesinin askeri sebeplerden kaynaklandığı düşüncesine sahip olduklarından dolayı medrese eğitiminden çok, askeri eğitim ve siyasi alanda askeri islahatlara öncelik vermişlerdir. Bu da medreseleri eğitim açısından geri plana itmiştir.

Medreseler de zaman içerisinde bir yandan kendilerini geliştirme çabalarına diğer yandan da devletin çeşitli kadroları için muhtelif isimler adı altında yeni bazı okulların açılmasına şahit olarak çalışmalarına devam etmişlerdir.<sup>25</sup> Gerilemenin yaşandığı ve askeri alanda islah çabalarının devam ettiği süreçte medreseler varlıklarını pek de bir değişiklik göstermeden sürdürmüşler, diğer yandan da çeşitli hedefler doğrultusunda ve esas olarak dinin haricindeki alanlarda eğitim öğretim veren kurumlar olan mektepler hızla oluşturulmuştur.<sup>26</sup> Bu durum bir ölçüde ülkenin içinde bulunduğu şartların sonucu olarak değerlendirilebilirken diğer yandan da medreselerin kendilerini yenileyememiş olmaları, zaman içerisinde kapılarını fen bilimlerine kapatmış olmaları olarak düşünülebilir.

Tanzimat dönemi, uygulama açısından eğitim öğretim konusunun öne alındığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat yöneticileri eğitim alanına yönelik olan faaliyetlerini özellikle yeni okullar açarak ve bunların organizasyonlarını sağlayarak yerine getirmeye çalışmışlardır. Medreselerin ise gittikçe faaliyet alanları daralmış ve bu kurumlar ilmiye mensuplarını yetiştirmeye devam etmişlerdir. Medreseler meşihat makamına bağlı, ders vekâletinin denetiminde günümüzde din görevlisi olarak adlandırılacak olan müftü, vaiz, hatip, imam, müezzin, meşihat teşkilatının merkez personeli ile birlikte medreselere müderris, iptidailere öğretmen, şerî mahkemelere kadı ve kısmen vakıflara hizmet eden çeşitli görevlileri yetiştiriyordu. Daha sonra muallimha-

24 Uzunçarşılı, s. 67.

25 II. Meşrutiyet dönemine kadar açılan okullar hakkında detaylı bilgi için bkz. Akyüz, 143-149, Yazıcı, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 1999, C. 27, S. 4, s. 59-62.

26 Yazıcı, s. 62.

ne-i nüvvabın açılmasıyla medreselerin kadı yetiştirme fonksiyonları da sona ermiştir. Artık II. Meşrutiyete doğru medreselerin başta gelen görevleri, müderrislerle birlikte günümüz Diyanet teşkilatında din görevlisi olarak isimlendirilen kadroları yetiştirmek olmuştur.<sup>27</sup>

Yaygın din eğitimi -özellikle vaazlar açısından- Tanzimat dönemine baktığımızda, bu dönemde Müslümanların hayatında vaazların ve vaizlerin önemli yeri bulunmaktaydı. Ancak bu alanın kendine özgü problemleri de söz konusuydu. Öyle ki bu dönem vaaz ve vaizlik müessesesi ciddi sıkıntılarla birlikte hatırlanmıştır.

Tanzimat döneminde İstanbul ve taşra camilerinde vaaz hizmeti esas olarak Selâtin şeyhleri, Dersiâmlar, çeşitli vakıfların vaizleri, ileri seviyedeki medrese öğrencileri ve Ramazanlarda cemaatin vereceği cüz'î bir ücreti alabilmek için bu göreve talip olmuş kişiler tarafından üstlenilmiştir. Vaizlerin çoğu, son gruptakilerden olmakla birlikte bu dönemde vaizlik müessesesinin genelinde sıkıntılar bulunmaktaydı. Namık Kemal, bir dostuna yazdığı, *Tasvir-i Efkâr*'ın üç sayısında yayınladığı "Ramazan Tarif-i Ahvaline Dair Mektub"unda İstanbul'un 1867 Ramazan'ını (7 Ocak-5 Şubat) anlatırken diğer birçok konu yanında vaizlere de değinmiştir.

Namık Kemal'in mezkûr mektubuna göre; "Vaazdan maksat halkı terbiye-dir. Vaizlerin içinde buldukları zamanın ve halkın ihtiyaçlarını dikkate almaları, dinin hükümlerini ve umumi adabı bilmeleri gerekir. Bunların içinde İslam'ı en güzel şekilde anlatanlar bulunmakla birlikte, çoğu geyik hikâyesi anlatıyor, bu terakki devrinde İsrailiyyat naklediyorlar. Halk da onları dinlemiyor. Bu pek önemli görevin layıkları tarafından yerine getirilmesi hâlinde ne kadar faydalı olacağını anlatmaya gerek yoktur."<sup>28</sup>

Ali Rıza Bey de "Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı" adlı meşhur eserinde vaizlerden ve İstanbul halkının vaizlere ilgisinden bahsetmiştir. Ona göre Ramazan ayında konuşulan konular içerisinde en büyük yeri hangi camide hangi hafızın Kur'an okuduğu, vaizin neler anlattığı olurdu. O sözlerine devamla Bayezid camiinde vaaz eden Kayserili bir vaizle Galata'da Arap camiinde kürsüye çıkan ve Şeyh Şallafe diye isimlendirilen cemaatten bol bahşiş almasına rağmen

27 Yazıcı, s. 63-65.

28 *Tasvir-i Efkâr*, Nr. 452, 453, 454, 5, 9, 12 K. Sâni 1283; Fevziye Abdullah Tansel, *Namık Kemal'in Hususi Mektupları*, Ankara 1967, C. 1, s. 69-75, Naklen, Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 41, S. 3, s. 108.

men dini anlatma görevini hiç de usulüne göre yerine getiremeyen iki vaizden bahseder.<sup>29</sup>

Ramazan dolayısıyla Müslümanları aydınlatmak isteyen Hadika gazetesi, 1870 Ramazan'ının hemen öncesinde bir yazı dizisine başlar. "MeVaiz-i Mühime ve Müdekkika" başlıklı ve ancak dört sayı yayınlanabilen, yazarı belirtilmemiş olan bu yazı dizisinin başında vaaz ve vaizler konusu ele alınır. Buna göre toplumu oluşturan fertlerin tamamı, İslam dinini okulda öğrenme fırsatını bulamazlar. Bu gibilerin büyük çoğunluğu dinleriyle ilgili bilgileri vaizlerden edinirler. Bu sebeple toplumun vaaz ve vaizlere büyük ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için de cami ve mescitlerde vaizler görevlendirilmiştir. Bunlar belirli zamanlarda özellikle de üç aylarda vaazlar vermektedirler. Bununla birlikte vaazlar belirli bir düzene kavuşturulamamıştır. Cemaat içerisinde farklı dini bilgi düzeylerine sahip insanlar bulunduğu hâlde her vaiz bu durumu dikkate almadan kendince bir yol tutmuştur. Bu sebeple vaazdan beklenen fayda gerçekleştirilememektedir. Sonuçta cemaatin önemli bir kısmı vaazı hikâyeye dinler gibi dinlemektedir. Meşihat Makamı birkaç yıldır vaizler ve vaizlikle ilgili önemli çabalar içerisine girmiştir. Yazar bu çabaların yakın zamanda olumlu sonuçlar vereceğine inanmaktadır.<sup>30</sup>

Tanzimat döneminde gerek din görevlileri yetiştiren kurumlar gerekse din görevlileri penceresinden olaya baktığımızda vaizliğin ciddi sıkıntılar içerisinde bulunduğunu görmekteyiz. Bu sıkıntıları gidermek amacıyla halkı eğitmenin en etkili yollarından biri olan vaaz konusu, 1837 yılında kurulan Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüştür. Buna göre; küçük büyük herkesin dini konularda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Özellikle de "eşref-i şuhur-ı eyyam olan şehr-i Ramazân-ı mağfiret-nişânda istiğmağ-ı nasâyah-i diniye eylemleri fezâil-i İslamiyyeden olduğu hâlde ekseriya ol günlerde taşradan ve şuradan buradan gelen vaiz suretinde efendiler birtakım kelimât-ı bî-mâna ile evkât-ı güzâr olarak bunlardan kat'â bir şey istifade olunmayup belki ezhân-ı nâsı tağlit eylediklerinden başka itirazât-ı gayr-ı lâyıkayı dah davet edeceğinden..." bunlara tedbir almak, dinin halkımıza eksiksiz ve doğru olarak anlatılması ve öğretilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte vaaz için gelen bu kişilerin çoğu fakir fukaradır. İstekleri de bu yolla biraz sadaka toplamaktır. Bunların tamamen men olunmaları da "inkisâr-ı kalplerini mûcip olacak"tır.

29 Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları İstanbul 2001, s. 223, Naklen, Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 2005, C. 41, S. 3, s. 109.

30 Hadika, Nr. 40, 25 Şaban 1247, Naklen; Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler", s. 109.

Çözüm: Normal günlerde ulema camilerde ders okutuyor. Şimdi de cemaatin bu kadar çok olduğu bir devrede meydan cahillere bırakılamaz. Bunun için *“cemaat-i kesîreyi cami olan Sultan Beyazıd, Fatih ve Yeni camii misillü cevâmi-i selâtinîyyede vaaz ve nasihat ile müstemiîne mesâil-i diniye ve şer’iyyeyi talim ve tefhîm etmek ve bayağı o misillü cevâmi-i şerîfenin dersîyye-i resmîyyesi suretinde olmak ve maadâsı celb-i sadakât hey’etinde kalmak üzere...”* meşhur hoca/dersiâm efendiler veya bunların emekli olmuşlarından bu camilere birer efendinin tayini ile duruma göre Tefsir veya Hadis dersi verilmesi, bunlardan maaşı olmayanlara Evkâf-ı Humâyun hazinesinden üç/beş yüzer kuruş verilmesi 26 Şaban 1263/9 Ağustos 1847 tarihli irade ile kabul ediliyor. Yani fakir fukaradan ve dini bilgisi yetersiz olanlara tamamen mani olunmayacaktır. Çünkü onlar sadaka toplayacaklar, bununla birlikte emekli olmuş veya hâlen göreve devam etmekte olan dersiâmlar camilerde Tefsir ve Hadis dersleri verecekler; böylece cemaatin bilgi eksikliği en doğru biçimde giderilmeye çalışılacaktır.<sup>31</sup>

Tanzimat döneminde 1847 yılından sonraki yıllarda<sup>32</sup> da vaazlar ve vaizlerin durumu görüşülmüş ve bu alandaki sıkıntıların giderilmesi için birtakım çözüm önerileri sunulmuştur. Vaaz ve vaizlerin durumunun görüşüldüğü bu dönemde görülen eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Halkın eğitimi açısından vaazın en iyi şekilde yerine getirilmesi gerekliliği bu dönemde eksiksiz olarak kavranmıştır. Bununla birlikte bir kısım sorumlulardaki bu bilinç çözüm için yeterli olmamıştır. Devlet büyüklerinin gayretlerindeki amaç, vaazların zaman ve mekân olarak uygun bir şekilde verilmesini sağlamak olmuştur. Yöneticiler, sırf para toplamak maksadıyla kendini vaiz olarak gösteren ancak ilmi yeterlilikten yoksun kimseleri kürsülerden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bütün çabalara rağmen İslam’ın uygun yöntemlerle halka ulaştırılması konusunda sürekli surette sıkıntılar söz konusu olmuştur.

Vaaz ve vaizlerle ilgili sıkıntılar Tanzimat döneminde olduğu gibi Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. Abdülhamid döneminde vaazların ıslah edilmesi, vaizlerin halkı her konuda aydınlatabilecek ilmi ve mesleki yeterliliklere sahip olarak yetiştirilmesi konusunda bireysel planda yapılanlardan birisi de Muhammed Abduh tarafından Abdülhamid’e sunulan ıslah projesinde dile getirilmiştir. Söz konusu projede Abduh, haklı irşad ile görevli olanların hem dinen hem de edebi olarak halkın en bilgilileri, herkesin örnek alabileceği, halkın en ahlaklıları olmaları gerektiğini ve bunun yanı sıra insanların kalplerine hitap

31 İrade, Meclis-i Vâlâ, 2268, 1263 Ramazan öncesi/Ağustos 1874, Naklen; Yazıcı, “Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler”, s. 113.

32 1848, 1849, 1859, 1861, 1886, 1890, 1900 yıllarındaki resmi belgeler için bkz: Yazıcı, “Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler”, s. 109-116.

edebilmek için onların psikolojik hâllerini çok iyi bilmeleri halkı irşad ederken de güzel konuşmaları icap ettiğini belirtir.<sup>33</sup> Muhammed Abduh'un vaizler hakkında üzerinde durduğu konu, vaizlerin hem bilgi donanımları açısından hem de ahlaken halka örnek teşkil edecek düzeyde olmaları ve vaizlerin vaaz anlatırken etkili bir anlatıma da sahip olmalarıdır.

## II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı devleti için canlı bir siyasi hayatın ortaya çıkması dolayısıyla hemen her konunun konuşulduğu, yazılıp tartışıldığı bir süreci oluşturmaktadır. Medreseler konusunda da yine birçok önemli değişiklik bu dönemde gerçekleştirilmiştir. II. Meşrutiyet, genel medreselerin dışında yeni bazı medreselerin de ortaya çıkmış olması dolayısıyla da önemlidir. Ayrıca II. Meşrutiyet dönemi, vaaz ve vaizlik konusunda gerek sürekli mecmualarda ve gazetelerde gerekse yetkili mercilerce kanunname, nizamname ve layiha yoluyla tedbirlerin alındığı hatta mesleğinde uzman vaiz yetiştirmeye yönelik medreselerin açıldığı bir devir olmuştur.

Medreseler, Osmanlının duraklama, gerileme ve çöküş dönemlerini devletin bütün kurumlarıyla birlikte yaşamıştır. Medreselerin durumundan bu kurumlardan yetişen din görevlileri de etkilenmiştir. Medreselerin durumlarıyla ilgili pek çok görüş ileri sürülmüş ve medreselerin çöküş döneminde içinde bulunduğu durumdan kurtarılabilmesi için pek çok çözüm önerileri ortaya konmuştur. Osmanlı devletinin güçlü olduğu dönemlerde medreselerin de güçlü olduğu düşüncesinden hareketle medreselerin ıslah edilmesi hâlinde devletin de yeniden gücüne kavuşacağı düşüncesi dönemin savunulan görüşü olmuştur.

Aynı zamanda bu dönemde yayın organları tarafından vaaz ve vaizlik konusunda birçok tenkit ve önerilere yer verilmiştir. Yayın organlarındaki tenkit ve önerilerin ışığında Meşrutiyet'in ilanından sonra vaazların en iyi şekilde verilebilmesi için ve vaiz yetiştirilebilmesi konusunda yeni bazı anlayışlar geliştirilmiştir. Medreselerden yetişen din görevlilerinin (vaiz-imam-hatip) halkla iç içe olması sebebiyle, II. Meşrutiyet döneminde yayın organlarının ulaşmadığı yerlere ulaşma ve halkı gerek ahlaken gerekse dinen bilinçlendirme konusunda din görevlilerinin etkili olacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla bu dönemde vaazların daha verimli olmasına, vaiz ve hatiplerin yetiştirilmesine, vaiz ve hatip yetiştiren okulların açılmasına büyük önem verilmiştir.

33 İhsan Süreyya Sırma, II. Abdulhamid'in İslam Birliği Siyaseti, İstanbul 1994, s. 30-54, Naklen; Doğan, "Yaygın Din Eğitimi Açısından II. Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s. 267.

Önce vaaz ve vaizlikle ilgili olarak kurulan okullara sonrasında da dönemin mecmua, gazete ve fikir adamlarının konu ile ilgili görüşlerine yer verelim.

II. Meşrutiyet döneminde devletin vaaz ve vaizlik konusunda yapmış olduğu en önemli faaliyet “Medresetu’l-Vaizin”in açılmasıdır. Medresetu’l-Vaizin’in açılmasından önce vaizlerin yetiştirilmesi konusunda Meşrutiyetin ilanıyla hız kazanan bir irade ve eğilim mevcut idi. Konu ile ilgili ilk teşebbüs, Şeyh Reşit Rıza tarafından 1910’da İstanbul’a geldiği sırada yapılmıştır. Reşit Rıza, daha önce Suriye, Mısır ve Tunus’ta açıldığını söylediği medreseler örneğine uygun bir medreseyi İstanbul’da kurmayı teklif etmiştir. Öğretim dili Arapça olacak olan medresede, ortaöğretim çıkışlıların vaiz olarak yetiştirilmesi planlanmıştır. İkinci önemli teşebbüs ise, II. Meşrutiyetin başlarında medrese ıslahatları çerçevesinde vaizlerin yetişebileceği bir “vaizin ve müşhidin” şubesinin açılmasının kararlaştırılması, hatta programının dahi yapılmış olmasına rağmen bunun gerçekleştirilememiş olmasıdır. Bunun üzerine Evkaf Nezareti, zaten hazırlanmış olan programı gözden geçirerek<sup>34</sup> uygulamak üzere 28 Aralık 1912 tarihinde Soğuk Çeşme-Vani Efendi Medresesi’nde kendisine bağlı Medresetu’l-Vaizin’i açmıştır. Medresetu’l-Vaizin’in açılması, genel medresenin mevcut durumunun, yaşadığı asra ve gelişen topluma yeterli gelmediğinin kabul edilmesinin göstergesi olarak yorumlanabilir.<sup>35</sup> Ayrıca batılılaşmanın özellikle din alanında da aydınlanmayı gerektirdiğinin etkili olmasının artık iyice hissedildiğinin ve İslam dininin mani-i terakki olmadığına dair düşüncenin bizzat tabana da yayılması gerektiğine dair bir düşüncenin artık medreselilerce benimsendiği anlamına gelebilir. Medresetu’l-Vaizin sınavla 20-30 yaşları arasında öğrencileri kabul ediyordu. Ancak medrese ilk iki yıl başarılı bir eğitim-öğretim veremedi. Bu başarısızlığın sebepleri, medreseye kabul edilen öğrencilerin seviyesinin üzerinde daha yüksek bir programın hazırlanıp uygulanması, idareci ve öğretim kadrosunun yetersizliği, disiplin sağlanamamış olması vb. olabilir.<sup>36</sup>

Hayri Efendi, ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli vaizleri yetiştirmek üzere Medresetu’l-Vaizin Nizamnamesini 19 Şubat 1914 tarihinde düzenlemiştir. Nizamnameye göre Medresetu’l-Vaizin; konularına hâkim, İslam dinini hakkıyla bilen ve bunu anlatabilecek vaizler yetiştirmek üzere kurulmuştur. Bu husus; *“Ahkâm-ı âliye-i Kur’aniye ve sünnet-i seniyye-i Nebeviyye dâiresinde mekârim-i ahlakiyeyi ve din-i mübin-i İslam’ın terakkiyât-ı medeniyeye hâdim hükmi celfile ve meVaiz-i hasene-i ictimâyesini neşr ve tamim edecek erbâb-ı irşâd ve düât*

34 H. “Medresetu’l-Vaizin”, *Sebilü’r-Reşad*, C. XI, Adet 273, s. 194-195, Naklen; Doğan, “Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 1999, C. 35, S. 1, s. 197.

35 Atay, s. 302.

36 Doğan, “Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik”, s. 197.

(*davetçiler*) yetiştirmek maksadıyla” tesis edilmiştir, ifadesinden açıkça tespit olunmaktadır.<sup>37</sup>

Medresetu'l-Vaizin'in öğretim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Yüksek dereceli bir medrese olarak tesis edilmiştir. Öğrenciye Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, İlm-i Kelam, İlm-i Fıkıh, İlm-i Usul-i Fıkıh, Feraiz, Tarih, Coğrafya, Türk-Arap-Fars Edebiyatı, Riyaziyat, İlm-i Hey'et (ameli), Tabiat Bilgisi ve Kimya, Felsefe (mantık, ruh bilim, ahlak, metafizik, felsefe ve İslam Felsefesi Tarihi), Toplum ve Eğitim Bilgisi, Hukuki Bilgiler, İktisat, Maliye, Sağlık Bilgisi, Beden Eğitimi, Hitabet ve Mev'ize derslerinin öğretimi yapılması planlanmıştır. Medrese müdür ve öğretmenlerini Evkaf Nezareti tayin edecektir. Öğrencilere konan yaş sınırı 20-30 idi. Sınav ile öğrenci alınacaktı. Öğrencinin sağlık durumu yerinde olmalı, ayrıca azasında noksan olmayıp, kekeleme de olmamalıydı. Öğrenci medreseyi bitirdikten sonra Evkaf'ın gösterdiği hizmeti dört yıl yapacağını taahhüt edecekti.<sup>38</sup>

Vaizlerin yetiştirilmesi konusunda yapılan bu çalışmalar başarılı bir sonuç vermiş midir? Bu soruya cevap konusunda Aksekili A. Hamdi'nin Şer'îye Vekâletine sunduğu rapor bize bilgi vermektedir. Raporda, bu sırada (Safer 1341/ Kasım 1922) vaizlerin durumlarının hiç de iyi olmadığı belirtildikten sonra, Medresetu'l-Vaizin'in çalışmalarıyla ilgili şu bilgiler verilmektedir: Medresetu'l-Vaizin açıldığında kaydolan talebenin sayısı yüz elliye geçtiği hâlde, bunlardan büyük bir kısmı öğrenimlerini tamamlayamadan Birinci Cihan Savaşı'nda şehit düşmüşler, böylece okulun gelişmesi mümkün olamamıştır. Okul bir sene de kapalı kalmış, iyice değer yitirmiştir. Sonuçta medreseden bugüne kadar ancak kırk kişi mezun olmuş, bunlardan da yalnızca yedi-sekizi kürsü şeyhliğine tayin edilmiştir. Geri kalanlar perişan olmuş ve medreseye rağbet de azalmıştır. Tabiatıyla bu olumsuz sonuçta en büyük pay savaşın getirdiği büyük sıkıntılara aittir.<sup>39</sup>

Hüseyin Atay'a göre; Medresetu'l-Vaizin gerçekten çok güzel bir program ve nizamname ile kurulduğu hâlde, onun yaşayamamasının sebeplerini tespit etmek zordur. Bugün böyle bir yüksek okula ihtiyaç vardır. Bu ya bir fakülte ya da İlahiyat fakültesinin bir bölümü olur. Bize öyle geliyor ki Medresetu'l-Vaizin'in amaçladığı seviye, içinde bulunduğu zamandan ileri olduğu için yaşama imkânı bulamamıştır.<sup>40</sup>

37 “Medresetu'l-Vaizin Nizamnamesi, Düstur, II/6, s. 212, Madde1, Naklen; Yazıcı, s. 107.

38 “Medresetu'l-Vaizin Nizamnamesi, Düstur, II/6, s. 212, Madde, 2,6-7, 9, Naklen; Doğan, “Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik”, s. 199.

39 Medresetu'l-İrşad, Sebilü'r-Reşad, S. 538-589, (Safer 1341), s. 142-143, Naklen; Yazıcı, “Osmanlının Son Dönemlerinde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler”, s. 112.

40 Atay, s. 313.



Medresetü'l-Vaizin, 1919 sonlarında, Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba ile birleştirilerek "Medresetü'l-İrşâd" adıyla yeni bir medreseye dönüştürülmüştür.<sup>41</sup>

II. Meşrutiyet döneminde yayın organlarında vaaz ve vaizlikle ilgili pek çok şey tartışılmıştır. Bu dönemde vaazlar üzerinde iki temel sebepten dolayı çokça durulmuştur. Bunlardan birincisi, vaazların kamuoyu oluşturma aracı olarak görülmeleri, diğeri ise vaazlar yoluyla gerçekleştirilmek istenen siyasi, ekonomik, pedagojik ve dini-ahlaki hedeflerdir. Vaazların kamuoyu oluşturma aracı olarak kullanılmasında asıl sebep vaazların dönemin halka ulaşabilmede en önemli kitle iletişim aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Vaazlar, dini hükümleri anlatmanın yanında doğrudan veya sembolik olarak siyasi muhtevaya da sahip olmuşturlardır.<sup>42</sup>

II. Meşrutiyetin ilanından sonra vaazların hem siyasi kullanım alanında hem de kullanım tarzında daha önceki dönemlerde görülmeyen büyük bir genişleme olmuş ve bunun sonucu olarak da okuma yazmanın sınırlı olduğu ve gazetelerin halk katında itibarlı olmadığı bir ortamda özellikle hutbe ve vaazlar büyük bir önem kazanmıştır. Bu sebeple Osmanlının son döneminde vaazların birçok hususlarda kamuoyu oluşturma amacı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla Osmanlının son döneminde vaazların önem kazanmasının en önemli sebeplerinden birisi, II. Meşrutiyetin ilanından sonra özellikle İttihat ve Terakki kulüplerinde ulema tarafından verilen ve talebe-i ulûmun da dinleyici olarak katıldığı dersler, zaman zaman vaaz ve ilmihal bilgilerinin aktarımına dönüşerek esas itibarıyla "ahkâm-ı meşrutiyet"i dini bir muhteva ile öğretmek ve benimsetmek için kullanılmasıdır. Diğer bir sebep de bizzat camide dini bir faaliyet olarak yapılan vaazların gazete ve dergilerden daha etkili görülmesidir. Bir başka sebep ise vaazların başta medeniyet ve terakkinin önündeki din muhtevalı engellerin kaldırılması olmak üzere kullanılış amaçları ile doğru orantılı olarak modernleşmenin başarılabilmesinde en önemli araç olarak görülmesidir.<sup>43</sup>

Meşrutiyet döneminde vaazlar dini amaçların dışında farklı amaçlarla da kullanılabilmiştir. Siyasi olarak; Meşrutiyet hükümleri ve Meşrutiyet halka anlatılarak, ekonomik olarak; dönemin içinde bulunduğu şartlardan dolayı ekonomideki gerilik ve halkın devlet kapısına göz dikmesi dolayısıyla vaazlarda dünyayı

41 Yazıcı, "Osmanlının Son Dönemlerinde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler", s. 112.

42 Doğan, "Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", s. 175.

43 Ç.Ş. (Çerkeşşeyhizade Halil Halid), "İçtimaiyat: Vaazın Tesirat-ı İctimaiyyesi" Sebilü'r-Reşad, C. I-VIII, Adet, 19-201, 26 Recep 1330- 28 Haziran 1328, s. 357, Naklen; Doğan, "Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", s. 177.

karalayan konuların aksine İslamiyet'in dünya hayatına önem vermesi gerektiği yolunda emirleri olduğu hatırlatılarak kullanılmaya çalışılmıştır.<sup>44</sup>

Vaazların bir işlevi de pedagojik ve sosyal sıkıntıların çözümünde etkili bir araç olarak görülmesidir. Osmanlı devletinde yaşayan halkın çok küçük bir kesimi eğitim öğretimden faydalanırken geriye kalan çoğunluk eğitimden mahrumdur. Özellikle de taşra halkı cehalet içerisinde. Halkın eğitim alamaması halkı bilgisizliğe ve ahlaksızlığa sevk etmiştir. İçerisinde bulunan bu durumdan kurtulmak ve iki sınıf arasındaki uçurumu gidermek ancak yaygın din eğitiminin en önemli vasıtalarından biri olan vaazlar yoluyla halka dini bilgiler vermenin yanında hayati ve içtimai konuların anlatılmasıyla giderilebilir. Aynı zamanda yaygınlaşan ahlaksızlık, rüşvet, zina, hırsızlık, adam öldürme gibi pek çok sosyal problemin çözümünde de vaazlardan faydalanılması yoluna gidilmiştir.

Vaazlar yoluyla gerçekleştirilmesi beklenen dini amaçların en önemlisi de halkın hurafelerden arınmış İslam'ı öğrenmesi ve Müslümanların dinlerine olan bağlılıklarını güçlendirerek ahlaki olmayan davranışların önüne geçmektir. Vaazların kullanılarak gerçekleştirilmesi düşünülen bir diğer dini amaç da Osmanlı topraklarında gittikçe büyük bir artış gösteren misyonerlik faaliyetlerinin önüne geçip engel olmaktır.

II. Meşrutiyet döneminde vaaz ve vaizlikle ilgili olarak sadece vaazların kullanılış amaçları doğrultusunda değerlendirmeler yapılmamıştır. Aynı zamanda vaazların içeriği, vaizlerin yetiştirilmesi konusu, vaizin vaaz verirken dikkat etmesi gereken hususlar üzerinde de görüşler ileri sürülmüştür.<sup>45</sup>

Vaazların muhtevalarının sadece dua, hurafe ve israiliyatla doldurulması halkın İslam'ın özünden ayrılmasına, Müslümanların dünya hayatına yüz çevirip sadece ahiret hayatına yönelmelerine neden olmuştur. İlerlemeyi sağlayacak olan ekonomiye, ilme, ahlaka, Meşrutiyet'in güzelliklerine ve hikmetlerine (hürriyet, eşitlik, adalet, meşveret, ittihad gibi kavramlar)... ait konuların anlatılması yerine nafile ibadetler, gerçeklikle alakası olmayan hikayeler, ilmen bir değer ifade etmeyen konular... anlatılmıştır.<sup>46</sup>

Vaazların İsrailiyat ve duadan ibaret hâle gelmesinde ileri sürülen iki sebep bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, gerçek ulemanın kürsüye çıkmayıp bu makamı ehil olmayanlara bırakması, ikincisi ise öğrencilerin cerre çıkması olayıdır. Birinci sebep üzerinde de durulmasına rağmen yapılan eleştiriler ge-

44 Doğan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitimi Vaaz ve Vaizlik", s. 179.

45 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Doğan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitimi Vaaz ve Vaizlik", s. 183-195.

46 Detaylı bilgi için Doğan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitimi Vaaz ve Vaizlik", s. 185.

nellikle ikinci sebep üzerinde yoğunlaşmaktadır. Mesela Ahmet Naim'e göre, kendisini ilim elde etmeye vakfetmiş bir talebe-i ulûm geçimini sağlamak için henüz daha ilmi yönden olgunlaşmadan Anadolu'nun birçok yerine dağılarak vaaz etmeye başlar. İlimi olmadığı için de halkın teveccühünü kazanmak için kürsüye vurup, bağırıp çağırır, Hz Peygamberin kaçındığı hurafeleri anlatarak halkı sapıtır. Sonunda "sadaka-ı fitrı bana verin cennete girin" der. Ahmet Naim, vaazları bu tür muhteva ile yüklemekten kurtarmanın yolunun da cerr olayını düzelterek talebeyi dilencilikten kurtarmakla gerçekleştirebileceğini ifade eder.<sup>47</sup> Vaazlarda hurafe ve bidatlarla birlikte dünya hayatına daima lanet okunmasının, bugün İslam âleminin hem aklen hem de bedenen geri kalmasının en önemli sebeplerinden biri olduğu ifade edilmektedir.

Vaizlerin yetiştirilmesi konusunda da mezkûr dönemde birçok görüş ileri sürülmüştür. Çünkü vaazlar muhtevaları zaman ve zemine uygun bir hâle getirilerek her ne kadar gerek bir kamuoyu oluşturma aracı gerekse siyasi, ekonomik, dini ve pedagojik bazı amaçların gerçekleştirilmesinin en iyi vasıtaları olursa olsunlar sonuçta vaizler toplumda hak ettikleri yeri almadıkça ve kendilerine yüklenen vazifeyi en iyi şekilde yapabilecek bir nitelikte yetiştirilmedikçe diğer yapılanlar istenilen sonuca götürmeyecektir. İlimin ve fennin eskisine oranla büyük merhaleler kat ettiği bir dönemde vaizlik yapacakların görevleri öylesine zordur ki, bunların hem alan bilgisi hem de sanat bilgisi açısından özel bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir.<sup>48</sup> Vaazlarda hurafelerle dolu olan vaaz kitaplarının kullanılması, misyonerlik çalışmalarının önüne geçilememesi, ilim ve din arasında sanki bir zıtlık varmış gibi yanlış fikrin yaygınlaşması, gelişmenin önündeki fikirlerin anlatılması... vaizlerin yetiştirilmemelerinden dolayıdır. Vaizlerin geçmişten beri okunagelen ilimlerin tahsiline önem vermekle beraber, günümüzde ortaya çıkmış olan ulum ve fünundan haberdar olarak yetiştirilmeleri dile getirilmektedir.

Osmanlı'nın son döneminde vaaz ve vaizlerle ilgili getirilen tenkit ve önerilerden sonra, bir vaizin vaazı esnasında gerek şekil gerek muhteva gerekse hâl ve hareketleri açısından dikkat etmesi gerekenlere de değinilmektedir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir; Vaizin vaazı esnasında kürsüye maişet kaygısıyla değil Allah'ın rızasını kazanmak için çıkması, kürsüde edepli bir şekilde oturup gereksiz mukaddimelerle vakit harcamaması, her sözü şiddet ve sertlikten, kibir ve gururdan, nefsi arzularından uzak olarak mütevazı, şefikane ve yumuşak olarak

47 Ahmet Naim, "Vaizler", Sırat-ı Müstakim, Adet 2, s. 23, Naklen; Doğan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik" s. 185-186.

48 Hüseyin Hazım, "Meviza-i Hasene", Beyanu'l-Hak, Adet 68, s. 1342-1343, Naklen; Doğan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", s. 191.

söylemesi, kimseyi kötülememesi, cemaatin durumuna, mizacına, zamana ve zemine uygun konular anlatması, hangi kitaptan ders okumak ve hangi ayet ve hadisi tefsir etmek isterse o ayet ve hadisle ilgili meseleye ve vaaz edeceği bütün meselelere vakıf bulunması, ayet ve hadisleri kendi mensubu bulunduğu fırka ve cemiyete göre tefsir etmemesi, halkın anlayabileceği bir dil ile vaaz etmesi, vaazı Arapça kelime ve ifadelerle sıkıcı hâle getirmemesi, amiyane tabirler kullanarak vaaz etmemesi ve tesirli sözler söylemesi, vaaz esnasında bilmediği konulara girmemesi, hitap ederken “biz” zamirini kullanması, ilmi ile amil olması... gerekir.<sup>49</sup>

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı devletinin yükselme döneminde medreselerden yetişen öğrenciler hem dini ilimlere hem de fen ilimlerine vakıf bir şekilde yetişiyorlardı. Felsefe ve mantık derslerinin müfredatta yer alması sebebiyle eleştirel düşünmeyi ve bilgi üretmeyi bilen zihinler yetişiyordu. Aynı zamanda medreselerdeki eğitim öğretim metodunda öğrenciler bilgileri zihinlerinde iyice hazmediyorlar ve bunun üzerinden tartışma, cedel yapıyorlardı. Bu durum da bilgi üretimine katkı sağlıyordu. Ayrıca öğrenciler temel kaynakları tanıyor ve onlardan faydalanacak kadar Arapça bilgisine sahip oluyorlardı.

Günümüzde vaiz yetiştiren kurumlar olan İlahiyat fakültelerinin bazılarında felsefe eğitimine de yer verilirken bazı İlahiyat fakültelerinde felsefe eğitimi asgari düzeyde tutulmaktadır. İlahiyat mezunlarının birçoğu -dışarıdan özel eğitim alanlar hariç- yeteri kadar Arapça bilgisine sahip olmadan okuldan ayrılmaktalar. Yapılan araştırmalar<sup>50</sup> gösteriyor ki İlahiyat öğrencisi genel itibarıyla temel kaynaklardan faydalanmayı tam olarak bilememektedir. Yine fakültelerde Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümü formasyon dersleri alırken İlahiyat bölümü öğrencileri bu eğitimi almadan mezun olmaktadır. Vaiz yetiştiren kurumlar olarak İlahiyat fakülteleri programlarında düzenleme yapılabileceği gibi bu fakülte öğrencilerinin kendilerini programla sınırlı tutmamaları için gerekli teşvik sağlanabilir. Yaşanan sıkıntıların sebeplerinden birisi de İlahiyat fakültelerine, İmam hatip liselerinden çeşitli sebeplerle gerçekte İlahiyat eğitimi almak istemeyen öğrencilerin gelmesi ve mezun olmasıdır. Bu isteksizlik istenilen niteliklere sahip din görevlilerinin yetişmesini olumsuz etkileyebilmektedir.

49 Hüseyin Hazım, “Meviza-i Hasene”, Beyanu'l-Hak, Adet 68, s. 1344, Naklen; Doğan, “Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik”, s. 195.

50 Cemal Tosun, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, s. 179-221.

Osmanlı dönemi medreselerinde öğrenciler medreselerin tatil olduğu üç aylar (Recep, Şaban, Ramazan)da cerre çıkmak denilen taşradaki köy ve kasabaların camilerinde halka vaaz ve irşatta bulunuyorlardı. Bu durum onlara bildiklerini uygulama imkânı sağlaması açısından önemlidir. Aynı zamanda Osmanlı medreselerini teşkilat açısından düşündüğümüzde medreselerin camilerin yanına veya yakınına inşa edildiğini görmekteyiz. Medrese talebeleri medreseye yakın olan camilerde belirli zamanlarda vaaz etme imkânını elde etmiştir. Bu durum da yine günümüz eğitiminin önem vermiş olduğu staj uygulamasının Osmanlı medreselerinde gerçekleştirildiğinin göstergesidir.

Günümüz İlahiyat fakültelerinde öğrenciler uzun soluklu bir hitabet dersi almadan ve halkın karşısına çıkmadan mezun olmaktadır. Konu ile ilgili Cermal Tosun'un İlahiyat öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada<sup>51</sup>, İlahiyat öğrencilerinin birçoğu, vaaz edecek kapasitede olup olmadıkları konusunda bir fikre sahip değildirler. Bu durumun uygulamalı bir eğitim olmadığından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla din hizmetini yürütecek olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin eğitimleri süresince uygulamalı bir eğitime tabi tutulmasının din hizmetlerinin etkili olmasına büyük katkı sağlayacaktır kanaatindeyiz.

Günümüzde cemaatin karşısında çıkacak olan din görevlilerinin almış oldukları eğitimin yanında dinin ahlak boyutunu da yaşayan bireyler olmasına önem verilmesi etkili bir vaazın unsurlarından sayılabilir.

Olaya halk açısından baktığımızda özellikle kadınların camilere gidiş gelişlerinde Osmanlı döneminde bir sınırlama söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. *İmparatorluk başkentinde erkekler kadar kadınlar da vaaza düşküdü. Onlar da mahallerindeki veya takdir ettikleri vaizlerin görev yaptığı camilerde vaaz dinleyebilir, böylece dini heyecan yaşar, bilgi eksikliklerini giderebilirdi. Hanımların vaaza düşkünlükleri o derece idi ki, merkezi yönetim bir taraftan onların camide rahatsız olmama tedbirleri alırken bir taraftan da bazı camileri yalnız onlara ayırmıştı ki, bu konuda geniş bilgi Ramazan Tembihnamelerinde bulunmaktadır.*<sup>52</sup> Ancak günümüzde kadınların camiye gelip gitme konusunda gerek bazı tarikatların yönlendirmesi gerekse yanlış toplum algısından dolayı sıkıntılar olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların bayan vaizleri kabullenememesi, kadınların vaaza teşviki konusunda sıkıntılar söz konusu olması da yaşanan problemlerdendir.

51 Tosun, s. 210.

52 Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve Irşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler", s. 108.

Bu konunun çözümü ile ilgili olarak erkek din görevlilerinin (vaiz, imam) kadın cemaatin camiye devamı konusunda gerekli teşvik ve yönlendirmeyi yapmaları konu hakkında farkındalık kazanmaları sağlanabilir.

Medreselerdeki eğitim bire bir eğitim şeklinde devam etmekte ve sınıflardaki öğrenci sayısı yirmi-yirmi beş kadar olmaktadır. Günümüzde İlahiyat fakültelerinin sayısının artmasıyla sınıflardaki öğrenci sayısı bir nebze azalmış olsa bile genel olarak kalabalık sınıflarda yapılan eğitim beklenen verimin gerçekleşmesi konusunda sıkıntılara yol açmaktadır.

Bir beden her hangi bir uzvunda bir sıkıntı hissedilse, beden acının hissedildiği uzvun farkına varır, misalinde olduğu gibi Osmanlı'nın son dönemlerine kadar vaaz ve vaizlik konusu üzerinde yoğun bir şekilde durulmamış olmasının nedeni bu konuda ciddi sıkıntıların söz konusu olmamasından kaynaklanmıştır, diyebiliriz. Ancak konu ile ilgili olarak hemen her dönemde vaazların en güzel şekilde halka ulaşması için birtakım kıstaslar ifade edilmiştir. Kâtip Çelebi'nin "Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ahak" adlı eserinde "öğütler" kısmında vaizlere örnek olabilecek vaaz ve nasihat adabının birkaçını bildirmesi ve vaaz edenlerden de buna göre vaaz etmelerini istemesi, o dönemdeki vaaz ve vaizlere karşı alınması istenilen tedbirlerdendir. Kâtip Çelebi, vaizlerden önce şunları istemektedir: 1. Vaazda dedikoduya yol açmamak için şehir halkının töresine, âdetine, ıstılahına aykırı söz söylememek. 2. Müslümanlar arasındaki uzlaşmazlıkları güzellikle yumuşaklıkla çözmeyi sağlayan ve tarafsız olan vaazlar vermek. 3. Dinin emirlerini halkın yerine getirmesi için teşvik etmek. Ancak bunu yaparken orta yolu seçmek. 4. Zaman ve zemine göre halka Türkçe vaaz etmek. 5. Halkın anlamayacağı ilmi konulardan bahsetmemek. Kâtip Çelebi, bu öğütlerden sonra şunları söyler: "İmdi halka akılları yettiğince söyleyin, dediklerinden çıkmamalı. Zira dinleyenlerin çoğunda anlama gücü olmadığından, insan bilinmeyen öğrenmeye yönelmeyip ondan yüz çevirir."<sup>53</sup>

Kâtip Çelebi'nin ifade etmiş olduğu bu cümleden hareketle onun döneminde yaşanmış olan halkın bilmediğinde yüz çevirmesi sıkıntısı günümüzde de mevcuttur. İlahiyat fakültelerinden mezun olan öğrenciler halkın karşısına geçtikleri zaman okulda aşına oldukları bilimsel dilden uzaklaşmakta zorluk çektikleri, halkın algı dünyasına hitap etmekte zorluk yaşadıkları için vaaz ve irşad konusunda sıkıntılar söz konusu olmaktadır. Günümüzde yaşanan bu sıkıntının etkili bir hitabet eğitimi ile aşılabileceği kanaatindeyiz. Bu cümleden olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaiz olarak görev yapacak din görevlilerini Başkanlığın hizmet öncesi ve hizmet içi eğitime tabi tutması, bu

53 Kâtip Çelebi, s. 123-125, Naklen; Doğan, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s. 266.

şekilde az da olsa bir tecrübeyle göreve başlanması, hizmet kalitesini artırmak açısından önerilebilir.

Osmanlı döneminde ve diğer bütün zamanlarda olduğu gibi Peygamber mesleği olan vaizlik öncelikle severek yapılmalıdır. Vaizler üstlendikleri sorumluluğun farkında olup hem dini bilgi donanımı açısından, hem günceli takip etme açısından hem de etkili iletişim açısından sürekli surette kendilerini geliştirme yolunda çaba sarf etmelidirler. Vaizler bilgi sahibi olmalıdırlar ancak tek başına bilgi sahibi olmak yeterli değildir. Bir vaaz metni elbette ayet ve hadislerin alt alta sıralanmasıyla oluşmaz. Hitabet konusunda gerekli yöntemlerin de bilinmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde vaaz ve vaizlik konusu problemleri üzerinde çok fazla durulmamıştır. Günümüzde de konu ile ilgili araştırmalar yok denecek kadar azınlıktadır. Osmanlı'nın ilk döneminden itibaren Şeyh Edibali, Hacı Bayram Veli, Akşemsetdin, Emir Sultan ve diğer birçok Anadolu ereni topluma ışık tutmuştur. Bu Anadolu erenleri aynı zamanda etrafında cemaati etkileyen birer vaizdirler. Bu konunun uzmanlık düzeyinde araştırılması, etkili bir vaaz ve hitabet konusunda günümüze katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Osmanlıda İkinci meşrutiyet dönemine baktığımızda vaaz ve vaizlik ile ilgili çok ciddi çalışmaların olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Medresetu'l-Vaizin'den mezun olacakların talip oldukları göreve göre bir imtihana tabi tutulması günümüzde Başkanlığımızın uygulamış olduğu yeterlik imtihanlarıyla benzerlik göstermektedir. II. Meşrutiyet döneminde vaizlik konusu üzerinde yapılan tartışmaların, var olan sıkıntılar hakkında öne sürülen çözüm önerilerinin alanın (vaaz ve vaizliğin) -döneme özgü bazı birkaç hususu istisna tutarsak- genel problemleri olduğu söylenebilir.

İkinci Meşrutiyet döneminde vaiz yetiştirmek üzere açılan Medresetu'l-Vaizin ne önceden ne de sonradan tesis edilen bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bizim için örneklik teşkil eden bu kurumun araştırılması, günümüz vaaz ve vaizlik konusunda bize katkı sağlayabileceği kanaatindeyiz. Günümüz vaizliğinin problemlerinin çözüme kavuşturulmasında Osmanlı'nın son dönem tartışmalarının göz önünde tutularak Medresetu'l-Vaizin merkezinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Sonuç olarak vaaz ve vaizliğin Peygamber mesleği olması, insanlara iyiyi ve güzeli göstermek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak gibi insanlara hem dünyevi hem de uhrevi faydalar sağlamaya vesile görev olması dolayısıyla İslam tarihinin hemen her döneminde üzerinde fikir beyan edilmiştir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden Osmanlı döneminde vaizlik ve vaaz geleneği

ve medrese eğitim sistemi, Osmanlı devletinin kuruluş, yükselme, gerileme ve çöküş dönemlerinde diğer bütün sistemleriyle birlikte bu süreci yaşamıştır. Din görevlilerinin medreselerde yetişmiş olması dolayısıyla medreselerin yaşamış olduğu sıkıntılar yaygın din eğitime de yansımıştır.

Osmanlı devleti gerileme döneminde, gerilemenin sebeplerinin askeri alanda olduğu düşüncesiyle medreseleri ihmal etmiştir. Medreselerin olumsuz gidişattan etkilenmemesi için tedbirlerin alınmaya başlandığı dönemde ise uzun yılların ihmalini kısa sürede gidermek mümkün olamamıştır.

II. Meşrutiyet dönemi ise vaaz ve vaizlik konularının en çok üzerinde durulduğu gerek yayın organlarında ve mecmualarda gerekse aydınların ve devlet büyüklerinin hakkında fikir beyan ettiği bir konu olmuştur. Vaazlarla bu kadar ilgilenilmesinin temel sebepleri olarak, insanları iyiye yöneltme, toplumdaki ahlaki sıkıntıların giderilmesi konusunda en etkili yolun vaaz olmasının yanında, vaazların meşrutiyet yönetiminin halka benimsetilmesi amacıyla da kullanılmasını da ifade edebiliriz. Bununla birlikte vaazlar dönemde yaygınlaşan misyonerlik hareketleriyle mücadele etmede de kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde bu vb. amaçlara hizmet etmesi gayesiyle vaizlerin ve vaazların da hangi özellikleri taşıması gerektiği üzerinde ciddiyetle durulmuştur. Yine bu dönemde vaiz yetiştirilmesi amacıyla Medresetü'l-Vaizin adı altında bir okul açılmıştır. Kalifiye eleman yetiştirmek amacını taşıyan bu kurum dönemin içinde bulunduğu siyasi sosyal şartlardan dolayı başarılı olamamıştır. Ancak Medresetü'l-Vaizin kendisinden önce ve sonra benzerinin olmadığı tek ve örnek bir kuruluştur.

Vaaz ve vaizlik konusu tarihi seyir içerisinde siyasi, ekonomik, kültürel sebeplerin etkisiyle farklı şekil ve muhtevalar almıştır. Ancak vaaz tarihten günümüze değin dini teori ve pratiklerin öğrenilmesinde, dini sapmaların önüne geçilmesinde gibi etkenlerle Müslümanların hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Vaaz ve irşadın tarihi süreçte üstlendiği rol günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. Geçmişte vaazlar, camiler, tekke ve zaviyeler, kıraathanelerde iken günümüzde hastaneden, cezaevlerine kadar geniş bir mekânda halka sunulmaktadır.

### KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya, Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi, Pegem A Yayınları, Ankara 2008.

Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.



Baltacı, Cahit, "Osmanlı Eğitim Sistemi", Yeni Türkiye Ansiklopedisi, Ankara 1996, C. 7.

\_\_\_\_\_, XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, İFAV Yayınları, İstanbul 2005.

Bayraktar, Mehmet Faruk, Türkiye'de Vaizlik, İFAV Yayınları, İstanbul 2009.

Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1988.

\_\_\_\_\_, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1981, C. 24, s. 469-483.

Bulut, Mehmet, "Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", Diyanet İlmî Dergi, Ankara 1999, C. 35, S. 2.

Çelebi, Kâtip, Keşfi'z-Zunun, an Asami ve'l Funun, İstanbul 1973, I, 680.

Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi.

Doğan, Recai, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1998, C. 39, S4, S. 91-533.

\_\_\_\_\_, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", Dini Araştırmalar Dergisi, Ankara 1999, C. 1, S. 3.

\_\_\_\_\_, "Osmanlının Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", Diyanet İlmî Dergi, Ankara 1999, C. 35, S. 1, s. 171-206.

İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, C. 7.

Ragıb el-İsfahani, Çeviren; Yusuf Türker, Müfredat Elfâzi'l-Kur'an, Pınar Yayınları, İstanbul 2002.

Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Meselesi", İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1993, S. 3.

Tosun, Cemal, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 36, s. 179-221.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.

Uğur, Mücteba, "Va'z Kıssacılık ve Hadiste Kusas", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1986, C. 28.

Ulusoy, Ahmet, Kuruluşundan XVII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

Yazıcı, Nesimi, "Osmanlının Son Dönemlerinde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler", Diyanet İlmî Dergi, Ankara 1999, C. XXVII, S. 4, s. 55-123.

\_\_\_\_\_, "Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler", Diyanet İlmî Dergi, Ankara 2005, C. 41, S. 3, s. 105-116.

## 2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE VAİZLİK

Dr. Ahmet ÇEKİN\*

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaizler konusu değişik disiplinler açısından araştırılabilir. Vaizlerin yetiştirme süreçleri ve vaazın eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesi eğitim bilimleri açısından, vaizlerin yaptıkları görevlerin ülkenin genel sistemi içindeki yeri siyaset bilimleri açısından, vaizlerin kökenleri, yetiştirme şartları ve toplumsal rolleri din sosyolojisi açısından, 20. yüzyıl şartlarında vaizlik müessesesinin durumu tarih bilimi açısından araştırılabilir. Şüphesiz bu alanda meslek sosyolojisi açısından yapılacak çalışmalarda büyük bir anlam ifade edecektir. Teorik çalışmalar yanında empirik alanda yapılacak çalışmalar da vaizlik mesleğinin sosyal ve yapısal analizinde önemli veriler ortaya koyabilir. Biz bu tebliğde Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Vaizlik konusunu başka bir açıdan organizasyon sosyolojisi açısından değerlendirmeye çalışacağız. Çünkü çağımız bir anlamda organizasyon çağıdır. Özellikle sanayi devrimi sonunda işletmelerin ortaya çıkması, toplumları birer organizasyon topluluğu hâline dönüştürmüştür. İnsanlar doğumla ölümleri arasındaki hayatlarını organizasyonlarda geçirmektedirler. Kanaatimizce Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Vaizlik konusuna bu açıdan bakmak konunun anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Organizasyon, sosyolojinin önemli uğraşı alanlarından biridir. Çeşitli tarifleri yapılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanlarından birisi şudur: Organizasyon kişilerin belirlenmiş somut hedef ve sonuçlara ulaşmak için birlikte çalıştıkları kurumdur. Amitai Etzioni, organizasyon ve üyeleri arasındaki ilişkiye göre oldukça faydalı bir tipoloji oluşturmuştur. O, tipolojisinde zorlayıcı, faydacı ve normatif organizasyon ayırımı yapar.

Zorlayıcı organizasyonlarda üye zorunlu sebeplerden dolayı organizasyon içindedir. Organizasyonun liderleri (amirler) az ya da çok meşru zorlayıcı güç kullanarak üyeleri itaat etmeye zorlarlar.

\* Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü-Şube Müdürü.

Faydacı organizasyonlarda üyelik ödül ve ceza sistemine dayalıdır. İlişkinin en önemli dayanağı genellikle maddi olan kişisel çıkarlardır. Bu tür organizasyonlarda lider, üyelerini kontrol ve motive etmek için mali ve maddi ödüller kullanır.

Normatif organizasyonlara üyeler organizasyonla aynı normatif teslimiyete sahip oldukları için katılırlar. Böylece organizasyon sadece itaati oluşturur, bu itaati kullanarak üyelerini baskı altına alabilir. Üyeler yapılan işler ve amaç onlara anlamlı geldiği sürece organizasyona bağlı kalmayı sürdürürler.<sup>1</sup>

Etzioni'nin kategorileri ideal tiplerdir ve gerçek hayatta çoğu organizasyon bir ara form oluşturmaktadır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı kendi mensupları açısından zorlayıcı, toplum açısından ise normatif bir organizasyon olarak nitelenebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasa'da yer alan bir kurum olması<sup>2</sup>, bütün faaliyetlerinin kanunlara ve bunlara dayalı olarak çıkarılan yönetmeliklere göre düzenlenmesi, finansmanının genel bütçeden karşılanması ve din hizmetinin bir kamu hizmeti olarak kabul edilmesi sebebiyle bir devlet kurumudur. Başkanlık bürokratik işleyiş ve yapısı, sunduğu hizmetin kamu hizmeti niteliğinde olması nedeniyle kamu kurumudur ve devlet organıdır, devlet mekanizmasının ve bürokratik sistemin parçasıdır.<sup>3</sup> Başkanlığın bütün düzenlemelerini belirli kurallar dairesinde yürütmesi kendisine bürokratik bir karakter vermektedir. Bu sebeple bürokratik örgüt ve organizasyonların yapısı hakkında malumat vermek yerinde olacaktır.

Bürokrasi kelimesi Fransızca büro ile Yunanca kratia (hükümranlık) anlamına gelen iki kelimededen türetilmiştir. Büro masa başında çalışılan yer kratos ise egemenlik anlamına gelir, bu durumda iki kelime masa başında çalışanların egemenliğini ifade eder.<sup>4</sup> Devlet idaresinde olduğu gibi, belediyeler, işletmeler ve çeşitli organizasyonlarda bulunur. Bürokratik organizasyonların kendilerine mahsus bazı özellikleri vardır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Organizasyonun tüm görevleri sürekli bir şekilde yerine getirilmek üzere, parçalara ayrılmış, her üyenin uzmanlık alanına, pozisyonuna ve organizasyonun genel amaçlarına uygun olarak kişiyi sorumlu tutacak bir şekilde dağıtılmıştır.

1 İnger Furseth, Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. (çev. İhsan Çapçoğlu, Halil Aydınalp) Ankara 2011. S. 256

2 T.C Anayasası, 136. md.

3 Ali Bardakoğlu, *21. Yüzyıl Türkiyesinde Din ve Diyanet*. Ankara 2010. Sh. 49. Sh.63

4 <http://www.main-board.eu/siyaset-bilimi/206403-burokrasi-nedir.html>

2. Organizasyona dâhil bütün şahıslar işgal ettikleri makamlar için gerekli bilgi ve beceriye sahip olduklarını gösterir diploma veya belgelere sahip olmak zorundadırlar.

İşe alınma rasyonel kriterlere dayalı olarak tespit edilmiş seçme veya işe alınma usuller ile gerçekleşir.

Her pozisyon için belirlenen haklar, ödevler ve çalışma metodları ya da beklenti içeriği detaylı olarak yazılı bir şekilde belirlenmiştir,

Görevin gerektirdiği pozitif ve negatif yaptırımları içeren detaylı disiplin kuralları uygulanır.

Organizasyon içinde ödüllendirilme, kişinin organizasyona dâhil diğer üyelerle olan dayanışmasına, uyumuna, belirli süreçlerin takibine ve kişinin organizasyon içindeki bilgi, tecrübe ve kabiliyetine göre yapılır.

Pozisyon sahibinin görevini (rolünü) yapıp yapmadığını amirleri ve organizasyon takip eder.

Pozisyon sahibi organizasyon içindeki işini belirli bir para karşılığı icra eder.<sup>5</sup>

Bu teorik çerçeve içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaizlik konusu; kanunlarda vaizlerin durumu, kuruluştan bu güne vaizlerin sayıları ve özlük hakları, vaiz olarak atanacaklarda aranan nitelikler, vaiz çeşitleri, vaizlikte kariyer sistemi, vaizlerin çalışma usulleri ve vaizlerin kontrolü olarak izah edilecektir.

## 1. BAŞKANLIK KANUNLARINDA VAİZLERİN DURUMU

Modern devlet sistemlerinde bir ülkedeki düzenin meşruiyeti toplum tarafından onaylanmış anayasaya ve ona dayanılarak çıkarılan kanunlara, kanun hükmünde kararnamelere, tüzüklere, yönetmeliklere ve benzer isimler altındaki hukuki metinlere dayanır.<sup>6</sup> Kanunlar konuya kamunun ilgisini göstermesi bakımından da önemlidir. Kamu hizmeti sunan devlet memurları olarak vaizlerin hak ve yetkileri de bir kanuna dayanmalıdır. Bu sebeple vaizler konusunda ilk dikkate alınması gereken husus kanunlar seviyesinde yapılan düzenlemelerde ne şekilde yer aldıkları konusudur.

Vaizler, Başkanlığın kuruluş ve teşkilat kanunlarında nitelik, görevler ve kadrolar açısından yer alırken, Bütçe kanunlarında sayıları ve aldıkları ücretler itibariyle de yer almaktadırlar.

5 Klaus Türk, *Soziologie der Organisation* - 1. Aufla.g.e.- Stuttgart 1978- s. 106-111.

6 Kanun hiyerarşisi konusunda bkz. Erdal Kulukçu, *Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri*, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der71m1.pdf>. Erişim tarihi 19.11.2011

İslam dininin “muamelat-ı nas” dışında kalan inanç ve ibadetlerle ilgili hükümlerini tedvir ve dini müesseselerini yönetmek üzere 3 Mart 1340/1924 tarih ve 429 sayılı kanunla kurulmuş bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında bu tarihten itibaren çıkarılan bütün Teşkilat ve Bütçe kanunlarında vaizlere yer verilmiştir. Söz konusu kanununun 5. maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde bilcümle cevami ve mesacidi şerifenin ve tekaya ve zevayanın idaresine, imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayyımların ve sair müstahdeminin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisi memurdur.” hükmü yer almıştır.<sup>7</sup>

1924/1926 yıllarında Diyanet İşleri Reisliği'nin yapısı sadece Bütçe Kanunlarında maaş/ücret yekunu olarak gösterilmiştir. Buna göre taşra teşkilatında vaiz unvanı da yer almış ancak kadro sayıları belirtilmemiştir.<sup>8</sup> Bu tarihten sonra Teşkilat ve Bütçe Kanunlarına ekli olarak tahsis edilen vaiz kadroları aşağıda gösterilmiştir.<sup>9</sup>

TABLO-1 (Yıllara Göre Vaiz Sayıları)

YILLAR	NÜFUS	VAİZ
1927	13 648	459
1928		440
1929		420
1930		400
1931		307
1932		298
1933		265
1934		241
1935	16 158	211
1936		194
1937		201
1938		213
1939		222
1940	17 821	229
1941		238
1942		242

7 Düstur. C. 5. Sh. 665, İstanbul1965.

8 Nihat Aytürk, Yaşar Çelik, Enver Şahinarslan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi*, Ankara 1987. Sh. 37.

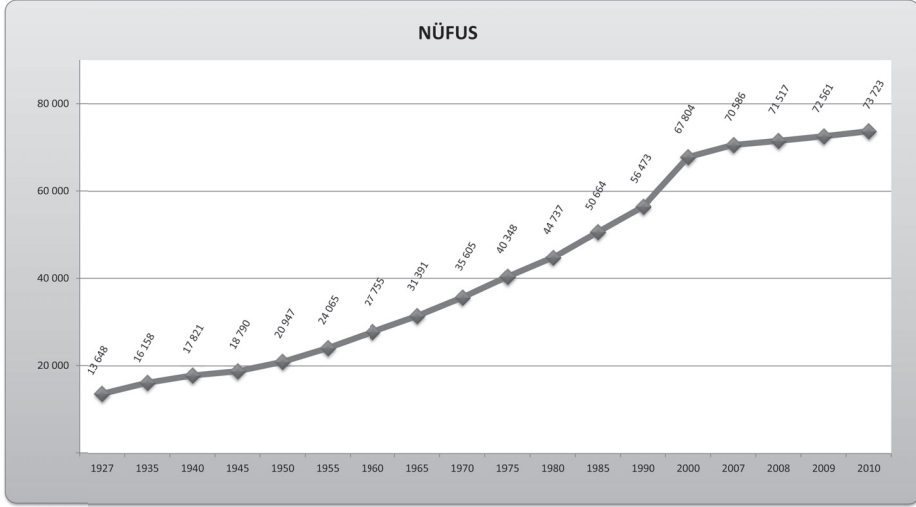
9 1971-1984 yılları arasında kadro iptal ve ihdas işlemleri ve unvan değişiklikleri aynı kararnamele içinde veya Maliye Bakanlığı yazılarıyla hizmet sınıfları içinde yapıldığından Din Hizmetleri sınıfı içinde yer alan “Vaiz”lerin unvana göre kadro adedini tespit etmek mümkün olmamıştır.

190 / VAAZ VE VAİZLİK SEMPOZYUMU - II

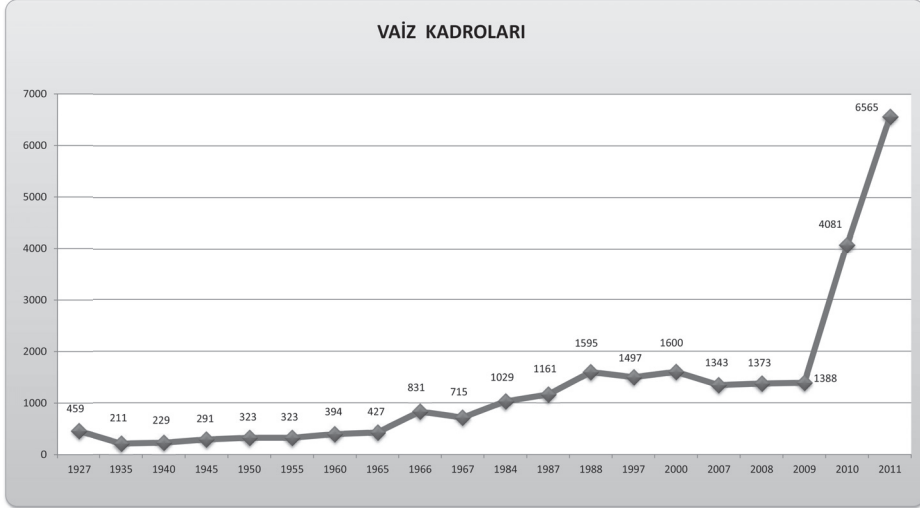
YILLAR	NÜFUS	VAİZ
1943		256
1944		275
1945	18 790	291
1946		299
1947		299
1948		279
1949		291
1950	20 947	323
1951		323
1952		323
1953		323
1954		323
1955	24 065	323
1956		323
1957		323
1958		323
1959		323
1960	27 755	394
1961		400
1962		403
1963		413
1964		418
1965	31 391	427
1966		831
1967		715
1968		715
1969		715
1970	35 605	715
1971		
1972		
1973		
1974		
1975	40 348	
1976		
1977		

## 3. SALON - 1. OTURUM / 191

YILLAR	NÜFUS	VAİZ
1978		
1979		
1980	44 737	
1981		
1982		
1983		
1984		1029
1985	50 664	1029
1986		1099
1987		1161
1988		1595
1989		1595
1990	56 473	1595
1991		1595
1992		1595
1993		1595
1994		1595
1995		1577
1996		1490
1997		1497
1998		1447
1999		1447
2000	67 804	1600
2001		1452
2002		1452
2003		1452
2004		1332
2005		1317
2006		1319
2007	70 586	1343
2008	71 517	1373
2009	72 561	1388
2010	73 723	4081
2011		6565



TABLO-2 (Türkiye'nin Nüfusu 1927-2010)



TABLO-3 (Bütçe ve Teşkilat Kanunlarına Göre Vaiz Sayıları)

Tabloda görüldüğü üzere, Başkanlığın kuruluşunda vaiz sayıları 459'dur. Bu sayı ülke nüfusu iki kat artmış olmasına rağmen 1966 yılına kadar azalmış, artmamıştır. Burada iki faktörden söz edilebilir. Bunlardan birincisi siyasi kadroların bu konudaki isteksizlikleridir. 1924-1965 yılları arası yapılan bütün düzenlemelerde Başkanlık kadrolarında çeşitli artışlar yapılırken, vaizler bundan muaf tutulmuşlar, hatta 8.5.1933 gün ve 2171 sayılı kanunla, Diyanet İşleri Reisliği



kadrosuna dâhil bulunan vaiz ve Dersiâm sınıflarında vuku bulacak münhal-lerin kadrodan çıkarılması, kadrodan çıkacak vaiz ve Dersiâm maaşlarının yarısının, kadroda mevcut ve maaşları 10 liradan aşağı bulunan vaiz ve Dersiâm maaşlarına (bu maaşlar on liraya baliğ oluncaya kadar) zam ve diğer yarısının da tasarruf edileceği hükme bağlanmıştır.<sup>10</sup> Vaizlik kadrolarının artışı bir yana eksiltilmesinin bir diğer sebebi de 1930-1950 yılları arasında din eğitimi veren müesseselerin kapatılması ve yeni din görevlisi yetişmemesi olabilir. Tabloda görüldüğü gibi 1966 yılında vaiz kadroları iki katına çıkarılmıştır. Bunun sebebi 633 sayılı kanunla Başkanlığa verilen “toplumu din konusunda aydınlatmak” görevi için ihtiyaç duyulan ek vaizlik kadrolarıdır. Tablonun bir diğer dikkat çeken yılı ise 1988 yılıdır. Bu yılda vaizlerin kadro sayısı 1595’e çıkarılmış ve 2010 yılına kadar bu seviyede kalmıştır. Ancak uzun yıllar bu kadrolarda fiilen çalışan vaiz sayısı mevcut sayının üçte birini ancak bulmuş, vaizlik kadroları geçici görevlerle yurt dışına giden müftü, müftü yardımcısı ve vaizlere tahsis edilmiştir. Ancak bu yıllarda bile vaiz kadroları Başkanlığın kuruluş yıllarındaki vaiz sayısı nüfus oranının altında kalmıştır.<sup>11</sup> Tablonun kuşkusuz en dikkat çekici yeri 2010 yılındaki durumudur. Bu yılda çıkarılan 6002 sayılı kanunla vaiz kadroları önce 3 katına, 2011 yılında ise ilave kadrolarla beş katına çıkarılmıştır. Burada, Başkanlığın ihtiyaç duyduğu ve kariyer sisteminin gerektirdiği sayıda vaiz kadroları tahsis edilmesi, toplumu din konusunda aydınlatma görevi ile birlikte başta cezaevleri olmak üzere toplumun ilgiye muhtaç dezavantajlı kesimlerine manevi bakım hizmeti sunulmasına önemli bir alt yapı oluşturmuştur.

1933 yılından sonra vaizlerle ilgili olarak kanunlar bazında şu düzenlemeler yapılmıştır. 15 Kânunisanı 1937 gün ve 3092 sayılı Kanun’un 1. maddesiyle; “Diyanet İşleri Reisliği kadrosunda bulunan vaiz ve Dersiâm sınıflarında münhal vukuunda, kadim usul ve teâmül veçhile teselsül ve terfilere yapıldıktan sonra, bu sınıflarda açık kalan kadroya yalnız vaiz tayin edilir” hükmü getirilmiş ve 633 sayılı Kanun yürürlüğe girinceye kadar uygulama buna göre yapılmıştır.<sup>12</sup>

10 Vaizlerin bu dönemde almakta oldukları ücret konusunda bir kıyaslama yapabilmek için, 1930 yılında bir ilkokul öğretmeninin eline 42-43 lira geçtiğini hatırlamakta fayda vardır. (Bkz. Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, Ankara 1978, s. 241) 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı Kanun’un ekinde yer alan 2 sayılı cetvelde vaizler için en yüksek 1250 lira en düşük de 350 lira arası ücret öngörülmektedir. (Aslanpay, a.g.e. s.60) aynı yıllarda öğretmenlerin 2700 lira maaş aldığı belirtilmektedir. (Miraç Sağlam, Ayşe Çiçek Sağlam, *Öğretmenlik Mesleğinin Maddi Yönüne İlişkin Genel Bir Değerlendirme*. [http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2005\\_cilt3/sayi\\_3/317-328.pdf](http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2005_cilt3/sayi_3/317-328.pdf), erişim tarihi 19.11.2011) Günümüzde ise 1. derecede olan bir Baş Vaiz 2491, Uzman Vaiz 2369, Vaiz ise 2217 lira alırken, bir Baş Öğretmen 2312, Uzman Öğretmen 2190, Öğretmen ise 2069 lira maaş almaktadır.

11 Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı *1990 yılı istatistikleri*, Ankara 1991.

12 Nail Aslanpay, *Diyanet İşleri Başkanlığı, Kuruluşu, Çalışması ve Birimlerinin Tanıtılması*, Ankara 1973, Sh.16-17. Tablo-3’te de görüldüğü üzere 1950-60 yılları arası Demokrat Parti iktidarında vaizlerle ilgili kadro olarak bir iyileştirme yapılmaması dikkat çekicidir.

Başkanlığın ilk teşkilat kanunu olan 22.6.1935 gün ve 2800 sayılı Kanun'da, merkez teşkilatında Reis Muavinliği kadrosu bulunmaması, taşra teşkilatı kadroları içinde de vaizlerin zikredilmemesi ve kanunun uygulanmasında meydana gelen aksaklıklar sebebiyle 5 Temmuz 1939 tarih ve 3665 sayılı Kanun çıkarılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşra teşkilatı içerisine vaizler de dâhil edilmiştir.

1950 yılında çıkarılan, 23.3.1950 tarih ve 5634 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun"un geçici 1. maddesiyle 1950 Yılı Bütçe Kanun'una bağlı (D) işaretli cetvelin Diyanet İşleri Başkanlığı kısmından maaşlı vaiz ve gezici vaiz kadroları çıkarılmış, geçici 7. maddesiyle de, -Vaiz ve gezici vaizler almakta oldukları aylıklara tekabül eden derecelerle ilişik cetvelde gösterilen kadrolara tayin olunurlar- Halen almakta buldukları aylıklarda geçirdikleri müddet girecekleri terfi sürelerinde hesaba katılır.<sup>13</sup> hükmü getirilmiştir.

5634 Sayılı Teşkilat Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 29.4.1950 tarihine kadar maaşlı (Vaiz-Gezici Vaiz) kadroları, her sene bütçe kanunlarına ekli (D) cetvel-leri ile alınmakta iken mezkur kanunun geçici 7. maddesiyle teşkilat kanunu bünyesine alınmıştır.

Bu tarihten sonra Başkanlığa yönelik en büyük yenilik 633 sayılı kanunla getirilmiştir. 1960 Anayasasıyla "Genel idare" içine alınan Başkanlığın yapısı yine Anayasa'nın amir hükmü gereği 22.6.1965 tarih ve 633 sayılı kanunla düzenlenmiştir.<sup>14</sup> Bu kanunun 22. maddesinin e fıkrası vaiz olacaklarda aranacak nitelikleri, 17. maddesi ise vaizlerin görevlerini düzenlemektedir. Buna göre vaizler camilerde ve toplu ibadet yapılan yerlerde vaaz etmek suretiyle ödev görürler.

Vaizlerin görev alacakları mahal veya bölgeler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tespit edilir. Vaizler, mıntıkları dışında buldukları takdirde mahallin müftüsünün müsaadesi ile vaaz edebilirler.

Kanunlar bazında 1965 yılından sonra vaizlerle ilgili en kapsamlı kanuni düzenleme 6002 sayılı kanunla yapılmıştır. O güne kadar herhangi bir kariyer imkânı olmayan vaizlik mesleğinde bu kanunla birlikte kariyer yapma imkânı sağlanmıştır. 1.7.2010 tarihinde TBMM'de kabul edilen yasanın 11. maddesine göre;

Vaizler, cami ve mescitler ile diğer mekanlarda her türlü vasıttan yararlanarak toplumu dinî konularda bilgilendirmek, Başkanlığın hizmet alanların-

13 Aslanpay, a.g.e., sh. 26.

14 Düstur. V. 5 (1965). 2911. Resmi Gazete 2 Temmuz 1965 Sayı:12038.

da irşat, rehberlik, inceleme ve araştırma yapmakla görevlidir. Vaizlik mesleği, adaylık döneminden sonra vaiz, uzman vaiz ve başvaiz kariyer basamaklarına ayrılır.<sup>15</sup>

## 2. VAİZLERİN NİTELİKLERİ (1924-1990)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşundan itibaren istihdam edeceği vaizlerde bazı nitelikler aranmıştır. Nitelikler daha ziyade kurumsal ilgi ve düzenlemelerin yer aldığı yönetmelik ve yönergelerde yer almaktadır. Vaizliğe atanacaklarda aranacak nitelikler ile imtihan usulleri hakkında ulaşılabilen ilk bilgiler Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu'nun kabul ettiği ve tüm Valiliklere ve Kaymakamlıklara gönderilen "Müftü, Müftü Müsevvidi ve Vaizlerin ne suretle tayin edileceklerine ve Müftülük seçiminin ne şekilde yapılacağına dair açıklama"da bulunmaktadır.

Toplam 24 madde olan söz konusu açıklamanın 18-23. maddeleri vaizlerin tayinleri ve nitelikleri hakkındadır. Buna göre;

Madde 18- Vaizliklere tayinini isteyenlerde Müftüler hakkındaki şeraiti haiz olmaları ve 12. maddede yazıldığı şekilde dilekçe ile müracaat etmeleri lazımdır.<sup>16</sup>

Madde 19- Vaizlik imtihanları da müftüler için gönderilen sorulardan yapılır. Yalnız bu sorulardan (e) fıkrasında yazılı feraiz ilminden cevap vermeye mecbur değildir. Bu soruyu da cevaplandırdıkları ve imtihanı da kazandıkları takdirde buldukları mahalde açılacak müftülük seçimlerine girebilecekleri gibi, Başkanlıkça re'sen herhangi bir yer müftülüğüne tayin edilme hakkını da kazanmış olacaktırlar.

Madde 20- Vaizlik ehliyetini kazanmış olmak için 50 tam numaraya karşı en az 33 numara almaları şarttır.

Nitelikler kısmında 2800 Sayılı "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 4. maddesine atıfta bulunulan belgeden anlaşıldığına göre; vaiz olarak tayin edilebilmek için ya Osmanlı Medreselerinden veya İlahiyat

15 Resmi Gazete 13 Temmuz 2010, Sayı: 27640.

16 Müftülük için aranan şartlar söz konusu belgenin 7. maddesinin a, b ve c bendlerinde gösterilmiştir. Buna göre; - Mülga Darulfünun İlahiyat fakültesinden, Medreset'ül-İrşat ve Vaizinden, Kuzat Medresesinden veya Nüvap'tan, Darül-Hilafe medresesinin Sahn kısmından veya yukarıda sayılan müesseselere muadil yabancı bir memleketteki müesseselerden mezun olmak veya Dersiam bulunmak, - 3 Mart 1340 tarihinden evvel icazet almış olmak, - Yukarıda yazılı müesseselerden mezun olmadığı gibi muteber icazetnameleri de bulunmayanların Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan imtihanında bu vazifeye ehil olduklarını teşvik eder vesika ibraz etmek.

Fakültelerinden mezun olmak veya Başkanlıkça açılan sınavı kazanmış olmak gerekmektedir.

Bu uygulamanın Başkanlığın kuruluşundan 633 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 1965 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.<sup>17</sup>

1965 yılında çıkarılan 633 sayılı Kanun Başkanlığa o güne kadar yaptığı görevlere ek olarak "toplumu din konusunda aydınlatma" görevini de vermiştir. Söz konusu kanunun "Nitelikler" başlıklı 22. maddesinin e fıkrası "Müftü ve Vaizlerin dini eğitim veren yüksek öğrenim müesseselerini bitirmiş olmaları (Müftülük ve Vaizliklere bu niteliklerde istekli çıkmadığı takdirde imam- Hatip Okullarının ikinci devresini bitirenler atanabilirler) hükmünü getirmiştir.

Bu kanunun 17., 24. ve 34. maddelerine dayanılarak hazırlanan ve 17 Aralık 1969 gün ve 13376 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Va'z ve Vaaz Edecekler Yönetmeliğinin 13. maddesi vaizlerde aranacak nitelikleri detaylı olarak düzenlemektedir. Buna göre;

#### **GENEL NİTELİKLER**

Türk vatandaşı olmak.

18 yaşını tamamlamış olmak.

Kamu haklarından mahrum bulunmamak.

Ağır hapis veya 6 aydan fazla hapis cezasına uğramamış olmak.

Askerliğini yapmış ve askerlikle ilişkisi bulunmamak.

Görevini yapmasına mani vücut sakatlığı veya özrü olmamak.

#### **ORTAK NİTELİK**

633 Sayılı Kanun'un 22. maddesinde belirtilen ortak niteliğe sahip olmak.

#### **ÖZEL NİTELİK**

Din eğitimi yapan yüksek öğrenim müesseselerinden birini bitirmiş olmak. (Bu nitelikte istekli çıkmadığı takdirde İmam-Hatip Okulu 2. devresini bitirmiş olmak.)<sup>18</sup>

17 Nitekim 1964 yılında Ankara'da 150 vaizin katıldığı hizmet içi eğitim semineri sonunda vaizlerin "Ortaokul ve lise derslerinde başarı sağlayabilmeleri için öğrenmenin metodları konusunda aydınlanmaları hususunda Başkanlığın kendilerine yardımcı olmasını istedikleri ifade edilmektedir. Bu durum da seminere katılan vaizlerin içinde önemli sayıda ilk okul mezunu vaiz olduğu anlaşılmaktadır. (Daha fazla bilgi için bkz. M. Nazif Akınoğlu., "1964 Yılında Yapılan Vaizleri Olgunlaştırma Kursu ve Seminer Çalışması Konusunda". Diyanet İlmî Dergi, 3. Cilt, sayı: 10-11, Ankara 1964, s. 248.

18 Ahmet Uzunoğlu, *Diyanet İşleri Başkanlığı mevzuatı*, İstanbul 1978, s. 134-135.

1969-1978 yılları arasında İmam-Hatip Okulu 2. devresini bitirenler de vaiz olarak atanabilirken 11 Ekim 1978 gün ve 16431 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Diyanet İşleri Başkanlığı İller ve Yurtdışı Kuruluşları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği"nin 26. maddesiyle vaizliğe atanabilmek için dini yüksek öğrenim görmüş olma şartı getirilmiş ve bu tarihten sonra uygulama bu şekilde yapılmıştır.<sup>19</sup>

Bu tarihten sonra Haseki Eğitim Merkezi mezunları ile yüksek lisans ve doktora yapan Başkanlık mensuplarının durumuna göre vaizliğe atama şartlarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. 1 Mart 1993 tarih ve 21511 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Sınav, Atama ve Nakil Yönetmeliği"nin 11. maddesine göre Haseki Eğitim Merkezi mezunları ile temel din bilimleri alanında doktora yapan Başkanlık görevlileri sınavsız olarak, diğer lisans seviyesinde dini yüksek öğrenim yapmış olanlar ise sınavla vaiz olarak atanmışlardır.<sup>20</sup>

1999 yılında uygulamaya konulan yeni yönetmeliğin 40. maddesiyle göre ise yüksek lisans yapmış olanlara sözlü sınavla vaiz olarak atanma imkânı getirilmiştir.<sup>21</sup>

Başkanlığın 2006 yılında yayınlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği<sup>22</sup> Vaizliğe atanmada dönüm noktası sayılabilecek yeni düzenleme getirmiştir. Bu yönetmeliğe göre ilçe veya cezaevi vaizliğine atanabilmek için;

- 1) Dört yıllık dinî yüksek öğrenim mezunu olmak,
- 2) Başkanlık teşkilatında en az üç yıl görev yapmış olmak,
- 3) Başkanlıkça açılan ihtisas kursunu başarı ile bitirmiş veya İlahiyat alanında doktora yapmış olmak, ancak, bayanlarda bu şart aranmaz,
- 4) Vaizlik yeterlik belgesine sahip olmak.

Şartları getirilerek vaiz olma ihtisas mezunu ya da doktora yapmış olmak ve vaizlik yeterlik belgesine sahip olmaya bağlanmıştır. Bayan vaizlere uygulanan pozitif ayrımcılık bu yönetmelikle daha da belirgin olarak ortaya çıkmıştır.

Başkanlık kuruluşundan 1965 yılına kadar Osmanlı medreselerinden mezun olmuş ve icazetname almış veya mülga Darülfünun İlahiyat Fakültesi mezun-

19 Ahmet Uzunoğlu, *Açıklamalı Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, Ankara 1980, 2. Baskı, Sh. 137.

20 Resmi Gazete, 1. Mart 1993 Sayı: 21511.

21 Resmi Gazete, 23 Kasım 1999 Sayı: 23885.

22 Resmi Gazete, 07/06/2006 Sayı: 26191.

nu elemanlarla, Başkanlıkça yapılan sınavlarda başarılı olmuş kişileri vaiz olarak istihdam etmiştir. Ülkemizde din eğitimi veren orta ve yüksek öğrenim kurumlarının gelişmesine paralel olarak 1965-1978 yılları arasında yüksek öğrenim gören elemanlar yanında İmam-Hatip Okulu 2. Devre mezunları da vaiz olarak atanmıştır. 1978 yılından sonra ise sadece yüksek öğrenim görmüş elemanlar vaiz olarak istihdam edilmeye başlanmıştır. Daha sonra İlahiyat Fakültesi mezunlarının artması, Başkanlık personeli içinde dini yüksek öğrenim görmüş olanların çoğalması sonucu, vaiz olabilmek için (erkekler için) önceleri Haseki Eğitim Merkezini bitirmek, daha sonraları ise yeterlik belgesine sahip olup görevde yükselme imtihanını kazanmak şartları getirilmiştir.

Başkanlıkça yapılan sınavların Müftülük-Vaizlik sınavı adı altında düzenlenmesi ve başarılı olanların doğrudan Müftülük görevine atanabilmeleri başarılı ve yetenekli elemanların Müftülük görevini tercih etmeleri Vaizlik mesleğini nispeten geri planda bırakmıştır. Zaman zaman müftü olabilmek için vaizlik yapma şartı getirilse de bir müddet sonra bu kadroların sürekli değil geçici bir süreliğine dolduğu ve başarılı elemanların süratle müftülük görevine geçtikleri görülmüştür.

### 3. VAİZ ÇEŞİTLERİ:

Diyanet İşleri Başkanlığı tarihinde vaizler değişik unvanlarda istihdam edilmişlerdir. Tebliğ konumuz olan vaizlerle beraber şu unvanlarda vaizler de Başkanlık kadroları arasında yer almıştır.

#### A- İSTANBUL CUMA VE KÜRSÜ VAİZLERİ

Bütçe kanunlarında yer alan İstanbul Cuma ve Kürsü vaizlerinin adedi başlarda 33 olup 1931 senesinde 6 lira ile 16 lira arasında maaş almaktadırlar. 1931 yılında "Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki cami ve mescitlerin idaresi ve bunların hademesinin Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmesiyle birlikte İstanbul Cuma ve Kürsü vaizleri de bu müdürlüğe geçmişler, bilahare 1950 yılında tekrar Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesine alınmışlardır. Cuma ve Kürsü vaizleri 1966 yılına kadar görev yapmışlar, bu seneden sonra ise teşkilat yapısı içerisinde yer almamışlardır.

#### B- GEZİCİ VAİZLER

1948 yılında Başkanlık emrine ilk defa 12 âdet Gezici Vaizlik kadrosu tahsis edilmiştir. 1950 yılında 24'e çıkarılan kadro adedi ile gezici vaizler 1965 yılına kadar görev yapmışlardır. 1961 senesinde 3569 sayılı ile "Gezici Vaizlerin Vazife ve Selahiyetleri Hakkındaki Talimatname" yayınlanmıştır.

Adı geçen talimatnamenin 1. maddesinde; gezici vaizliklerin ihdasındaki maksat ve gayeler;

Yurdun muhtelif bölgelerinde örnek vaazlar verdirerek bu yoldaki ihtiyacı karşılamak,

Mevcut vaizlerin takviye tekemmül ve terakkilerini temin etme,

Vaizlerin tekemmül ve terakkileri için ileride açılacak kursların öğretmen ihtiyacını bir dereceye kadar karşılamak,

İller teşkilatını daimi surette murakabe altında bulundurmak.

olarak belirtilmektedir.

Gezici vaizlerin vazifeleri ise şunlardır:

Vaizsiz il ve ilçelerde itikad ve ibadet esaslarıyla İslam ahlakı ve bu esas çerçevesinde sosyal mevzularda halkı irşad etmek.

Milli ve dini birliğimizi sarsacak, kökü dışarıda muzır mefkure ve ideolojilerle içki, kumar, rüşvet, yalan yere yemin ve şahadet, hırsızlık, kaçakçılık, sırrı ifşa etmek, koğuculuk, gıybet, yalan, nifak, başkalarının malına, canına, namusuna hürmetsizlik gibi ahlaki hastalıklarla mücadele etmek.

Bölgeleri dahilindeki il ve ilçelerde vaaz etmekle mükellef müftü ve vaizlerle, fahri vaizlere örnek vaazlar vermek; bunları münasip gördükleri zamanlarda müftülük dairesinde toplayarak mesleki bilgilerini artırmak üzere usulü irşat ve mevzular hakkında ve ihtilafli meseleler ve hurafeler ile iştigal etmemek için direktifler vermek ve faydalı kitaplar tavsiye etmek ve mevzular vermek suretiyle vaaz ettirerek kontrol etmek.

Bölgeleri dahilinde Hayrat Hademesinin vazifelerini ifa hususundaki görevlerini takip ve kontrol etmek ve mucibi şikayet ve ıslâh hâlleri varsa mahalli müftülerinin dikkat nazarlarını çekmek;

Fahri vaizlerin vaazlarını zararlı gördüklerinde ikaz etmek ve ısrar edenlerin vesikalarını Müftülükçe geriye aldirarak keyfiyeti raporla Başkanlığa bildirmek; 583 sayılı genelge hükümlerine riayet etmeyen muvazzaf vaizleri de ikaz ve ihtar ile keyfiyetten müftüleri haberdar etmek.

Halkın umumi ve dini temayülleri ve (varsa) mezhep, tarikat ve meslekler ve bunların tesirleri üzerinde incelemeler yaparak daima dini ve milli birliği temine çalışmak;

İslam dinine aykırı, halk arasında tefrika sokacak mahiyetteki gizli ve aşikâr telkinleri önleyici vaazlar vermek.

Daima mesleki sevgi telkin etmek, meslektaşlar arasında fikir ve işbirliği teminine çalışmak.

Tayin olunan bölgelerin dahilindeki fikir hareketlerini ve oradaki neşriyatı takip etmek ve mesleğimizle alakalı görülecek mevzular hakkında Başkanlığa malumat vermek,

Bölge merkezinden ayrılmadan bir hafta önce gideceği yerleri Başkanlığa bildirmek,

Buldukları ve gezdikleri il ve ilçeler itibarıyla, ayrı ayrı raporlar tanzim ederek mahalli müftülük vasıtasıyla mazrufen Başkanlığa göndermek ve bu raporlarda Müftü ve Vaizlerle diğer din adamlarının, Hayrat Hademesinin ve Kur'an Kursu öğrencilerinin vazifelerine karşı olan ilgileri ve umumi durumları hakkında mütalaa ilave etmek.

Talimatnamenin 3. bölümünde ise; gezici vaizlerin mali hakları, denetleme usulleri, yetki ve sorumlulukları belirtilmektedir.

Bu talimatname, vaizlerin vaaz ve irşad hizmetini 583 sayılı genelge esaslarına göre yapıp-yapmadıklarının denetlenmesi, gezici vaizlere görevlere rehberlik yapma görevi vermesi, ülkede milli birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla vaaz ve irşad hizmeti yapılmasını amaçlaması ve ülkenin çeşitli bölgelerindeki dini faaliyetleri, takip edilmesi açısından önem taşımaktadır.

### **C- BAŞKANLIK VAİZLERİ**

Başkanlık Vaizliği kadroları ilk defa 1978 yılında 10 âdet olarak ihdas edilmiştir. Ancak bu kadrolar çoğu zaman boş kalmış, üst kademe görev değişikliklerinde geçici olarak doldurulmuştur. 2010 yılında çıkarılan kanunla sayıları 15'e, 2011 yılında ise 55'e çıkarılmış ve kadro karşılığı sözleşme imkânı getirilmiştir. Şu andaki mevzuata göre Başkanlık Vaizlerinin görevleri şunlardır.<sup>23</sup>

a) Başkanlıkça onaylanacak program çerçevesinde camilerde vaaz etmek ve gerektiğinde konferans vermek,

b) Görevlendirildiğinde hizmet içi eğitim, kurs ve seminerlerinde ders vermek,

c) Başkanlıkça camilerde okunması uygun görülen hutbeleri ve örnek vaaz metinleri hazırlamak,

d) İrşad faaliyetlerinin daha etkin ve verimli olması için çalışmalar yapmak, proje ve teklifler hazırlamak,

e) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

23 Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi md.14 ([http://www.diyaret.gov.tr/foyyo-vant/5\\_yonergeler/10.pdf](http://www.diyaret.gov.tr/foyyo-vant/5_yonergeler/10.pdf) erişim tarihi: 19.11.2011)



### D- CEZAEVİ VAİZLERİ

1965 yılında çıkarılan 633 sayılı Kanun'dan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülere din hizmeti götürmeye ilgisi bir görev hâline gelmiş ancak bunun için özel kadrolar ihdas edilmemiştir. Cezaevi hizmetleri değişik unvandaki personel tarafından daha çok dini konferans vermek şeklinde icra edilmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra cezaevi din hizmetlerine özel bir önem verilmiş, 13 Ekim 1983 tarih ve 18190 sayılı resmi gazetede yayımlanan "Adalet Bakanlığı Ders ve Ek Ders ücretlerine ilişkin Karar" mucibince önemli oranda ek ders ücreti tahakkuk ettirilmiş, 1984 yılında çıkarılan 84/8360 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 214 âdet cezaevi vaizi kadrosu verilmiştir. Ayrıca bir müfredat oluşturularak mahkumların ıslahı ve rehabilitasyonuna çalışılmıştır. Bu uygulama 2007 yılında yapılan bir düzenleme ile önemli ölçüde sekteye uğramışsa da 2010 yılında yapılan düzenleme ile eski hâline getirilmiştir. 17/09/2011 tarihli ve 28057 sayılı resmi gazetede yayınlanan 653 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başkanlığa mevcut cezaevi kadrolarına ek olarak 500 âdet daha kadro verilmiştir. Bu kadroların doldurulması hâlinde cezaevi din hizmetlerinin önemli bir ihtiyacı karşılayacağı umulmaktadır. Cezaevi vaizleri; önceleri maaş karşılığı olarak haftada üç defa müftülükçe belirtilen camilerde vaaz etmek ve 13 Ekim 1983 tarih ve 18190 sayılı Resmi Gazete ile yayınlanıp yürürlüğe konulan "Adalet Bakanlığı Ders ve Ek Ders ücretlerine ilişkin Karar" hükümlerine göre ücretli olarak ilgili programa göre ceza ve tutukevlerinde "Din ve Ahlak Bilgisi" dersini okutmakla da yükümlü iken, bu günkü mevzuata göre,

- a) Görevlendirildiği ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslahevlerinde dini konuşmalar yapmak, din ve ahlak bilgisi dersini okutmak,
- b) Müftülükçe hazırlanan programa göre haftada bir defa camilerde vaaz etmek,
- c) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdürler.

### E- FAHRİ VAİZLER

Kadrolu vaizler dışında "Fahri Vaizlik Belgesi" alan görevliler de vardır. Bunlar "İmam-Hatipler, Müezzin-Kayyımlar ve Kur'an Kursu öğreticilerinden "İmam-Hatip Lisesi veya ortaokul veya ilkokul mezunu olup vaaz etme ehliyet ve niteliğine sahip görevlilerdir. Mülakat yoluyla seçilen bu görevliler daha sonra hizmet içi eğitime tabi tutulmakta, bu kurs sonunda başarılı olmaları hâlinde de söz konusu belgeyi almaya hak kazanmaktadır. Başkanlık uzun yıllardan bu

yana Fahri Vaizlik Belgesi imtihanı açmamaktadır. Mevcut belge sahiplerinden ise istifade edilmektedir.

#### 4. VAİZLİKTE KARIYER SİSTEMİ

1 Temmuz 2010 tarihinde kabul edilen 6002 sayılı yasayla Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaizlik müessesine önemli bir yenilik getirilerek kariyer sistemine geçilmiştir. Sistemin işleyişi, usulleri ve diğer hususlara ait çalışmalar henüz neticelenmese de bu sistemin vaizlik mesleğine önemli katkılar yapacağı söylenebilir. Mesleğe vaiz olarak başlayan bir görevli başarılı olması hâlinde vaiz olarak kariyer yapabileceği gibi Başkanlığın üst kademelerine de tırmanabilir. Bu günkü şartlarda uzman ve baş vaizlere önemli bir maddi imkân sağlanmış, vaizlik üst görevlere atanmada bir kariyer olarak kabul edilmiştir.<sup>24</sup> Ancak sistemin sağlıklı işlemesi ve vaizliğin daha fonksiyonel hâle gelebilmesi için uzman ve baş vaizlerin istihdamında işlevsel bir görev dağılımı yapılması gerekir.

#### 5. VAİZLERİN ÇALIŞMA USULLERİ (GÖREVLER) 1924-1990

3 Mart 1340/1924 tarih ve 429 sayılı "Şer'îye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin ilgasına dair kanunun 4. maddesinde "Diyanet İşleri Reisliği hakkında bir nizamname tanzim edilecektir" denilmesine rağmen 1937 senesine kadar bu konuda bir yönetmelik çıkarılmamıştır. Başkanlığın ilk teşkilat kanunu olan 14.6.1935 gün ve 2800 sayılı kanunun 2. maddesine dayanılarak çıkarılan ve 16 Teşrinisani 1937 tarih ve 7647 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Nizamname"nin 10. maddesiyle Vaizlerin Çalışma usulleri belirlenmiştir.

Söz konusu maddede "Vaizlerin Vazifeleri: Riyasetten alacakları talimat ve mevzular dahilinde itikadlar ve ibadetler hakkında halka vaazlarda bulunup her ay sonunda yaptıkları vaazların mevzularını ve hülasalarını gösterir bir cetvel yaparak müftülük vasıtası ile reislik makamına göndermek olarak belirlenmiştir.<sup>25</sup>

Bu nizamnameden sonra vaizler ve vaazlarla ilgili olarak ilk detaylı döküman Diyanet İşleri Başkanı Vekili Muavin Ahmet Hamdi AKSEKİ imzasıyla Haziran 1945 tarih ve 583 sayı ile Müftülüklere gönderilen "Müftü ve Vaizlerin Ödevleri Hakkında Gerekli Açıklama" adı altında yayınlanan genelgedir.

Genelgenin ilk bölümünde vaaz hizmetinin öneminden bahsedilmekte, yapılacak vaazların amacı açıklanmaktadır. Hak ve Vazife başlığı altında; her

24 Detaylı bilgi için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, Resmi Gazete 25.10.2011 Sayı: 28095.

25 Aytürk ve diğerleri, a.g.e., Sh. 67.

devlet memurunun devletin kanun ve tüzükleri gereğince hareket edeceğinden bahisle vaizlerin görevinin 429 sayılı kanun ve vazife nizamnamesiyle Başkanlığa verilen İslam dininin itikad ve ibadet meseleleri konusunda bıkmadan usanmadan halkın irşat edilmesi olduğu belirtilmektedir.

“Vaizlerin dikkat edeceği mühim noktalar” başlığı altında vaaz hakkında teknik bilgiler yanında usul açısından da önemli açıklamalar yapılmıştır. Açıklamanın bundan sonraki bölümünde “Temizlik Meselesi”, “Nüfus Meselesi” ve “Ruhi ve Manevi Hastalıklar” başlıkları altında, çeşitli konulara temas edilmektedir. Genelgede vaizlere tavsiye edilen kaynak eserler listesi de yer almaktadır. Son kısmında ise vaizlerin yapacağı görevler alelâde zamanlarda haftada dört gün, Ramazan’da her gün ders yapmak olarak belirlenmektedir.<sup>26</sup>

Aynı belge 1961 yılında Esas 583 Yeni 3568 sayı ile “Müftü ve Vaizlerin İrşad Vazifelerini ifa Ederken Göz önünde Tutmaları Gereken Hususlar Hakkında Açıklama” adı altında yeniden yayınlanmıştır.

22.6.1965 tarih ve 633 sayılı kanuna dayanılarak 17 Aralık 1969 gün ve 13376 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Vaaz ve Vaaz Edecekler Yönetmeliği” 1937 tarihli nizamnameden sonra bu konuda çıkarılmış ilk yönetmeliktir. Yönetmelik bu tarihten sonra vaaz ve irşat hizmetleri konusunda çıkarılan bütün yönetmelik, yönerge ve genelgelere kaynaklık etmiştir. Yönetmeliğin önemli maddeleri şunlardır:

Madde 1- Camilerde ve toplu ibadet yapılan yerlerde vaaz edecekler ile ibadethaneler dışında din konusunda toplumu aydınlatmak gayesiyle, Başkanlık adına yapılacak dini konuşmalar, vaizlerin ve bu maksatla görevlendirileceklerin nitelikleri, görevleri, yetkileri, seçme ve imtihan usulleri ile disiplin cezaları, 633 sayılı kanununun 17, 24, 34. maddelerine dayanılarak hazırlanan bu yönetmelik hükümlerine göre yürütülür.

#### ***Vaazın gayesi:***

Madde 5- Vaazın gayesi; cami, mescit ve toplu ibadet yapılan yerlerde halkı İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili konularda aydınlatmak suretiyle dini kültürlerini artırmak, Allah ve Peygamber sevgisini, hak, adalet ve fazilet duygusunu kalplere yerleştirmek ve dini şuurlarını geliştirmektir.

#### ***Vaizlerin görevleri ve yetkileri:***

Madde 6- Vaizlerin görevleri şunlardır:

26 Bu genelge hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Ahmet Çekin; *Günümüzde Vaizlik ve 1992 Yılı Vaaz Risalelerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995, s. 49-55.

Cami, mescit ve toplu ibadet edilen yerlerde vaaz etmek.

Müftülüğün tensibi ile gerektiğinde hapishanelerde, hastanelerde, fabrikalarda ve benzeri yerlerde vaaz etmek.

Kur'an-ı Kerim Kursları ile, mesleki tekamül kurslarında ders vermek.

Yevmiye ve yolluğu temin edildiğinde müftülükçe tespit edilen kasaba ve köy camilerinde vaaz etmek.

Müftülük komisyonlarında üye olmak.

Gerektiğinde Müftülükçe hazırlanacak vaaz ve hutbe çalışmalarında görev almak.

Başkanlıkça açılacak kurs ve seminerlere katılmak.

Bu maddede sayılan görevleri ile ilgili ilmi çalışma ve araştırmalar yapmaktır.

***Vaizlerin yetkileri şunlardır:***

Madde 7- Kadrolu vaizler, bölgeleri dışında buldukları zaman, vaaz etmek isterlerse, o yer müftülüğünün müsaadesi ile vaaz edebilirler.

Vaizler vazifeli buldukları vakitler dışında, kendi bölgelerindeki herhangi bir camide veya başka bir yerde vaaz edebilirler. Ancak vaazdan sonra, vaaz konusunu müftülüğe bildirmeleri gerekir.

Vaizler buldukları camilerde hizmet ve görev bakımından gördükleri eksikleri, cami murakabe defterine yazarak imzalarlar.

***Vaizlerin çalışma tarzları:***

Madde 8- Vaiz görevini; vaaz, ders ve gerektiğinde konferans vermekle yerine getirir.

Madde 9- a) Vaizler haftada en az üç gün camilerde vaaz ederler.

b) Cezaevlerinde, hastanelerde veya toplu iş yerlerinde müftünün tensibiyle haftada en az bir saat vaaz ederler.

c) Müftülükçe kendilerine ayrılacak vakitte, Kur'an-ı Kerim kurslarında haftada bir saat din bilgisi dersi verirler.<sup>27</sup>

Bu yönetmelik 11 Ekim 1978 gün ve 16431 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Diyaret İşleri Başkanlığı İller ve Yurt dışı Kuruluşları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği" ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Meydana gelen boşluğu doldurmak üzere 1980 yılında 633 sayılı "Diyaret İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"un 1, 5, 16, 17, 18 ve 34.

27 Ahmet Uzunoğlu, *Diyaret İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, Sh. 131-134.

maddeleri ve aynı kanunun 1982 sayılı Kanunla değişik 8. maddesinin son fıkrası ile 657 Sayılı "Devlet Memurları Kanunu"nun 48/B-2 maddesi hükümlerine dayanılarak "Diyaret İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği" çıkarılmış ve 11 Mart 1980 gün ve 16926 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Söz konusu yönetmeliğin üçüncü bölümü "Vaaz ve İrşat Görevi"ni düzenlemektedir ve yukarıda zikredilen yönetmelikten farklı olarak şu düzenlemeleri getirmektedir.

***Vaizin görevleri:***

Madde 197- İlgili müftüye karşı sorumlu olan vaizin görevleri şunlardır:

Görevlendirildiğinde Müftülük Değerlendirme ve Sınav Kurulu üyeliği görevini yapmak.

Gerektiğinde müftülüğe vekâlet etmek.

Görevlendirildiğinde denetleme ve soruşturma işlerini yapmak.

Görevli bulunduğu bölgenin; dini, milli, ahlaki, sosyal ve kültürel yapısı ve bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları üzerinde incelemeler yapmak, inceleme sonuçlarını ve görülen aksaklıkların giderilebilmesi için düşündüğü çareleri ilgili müftülüğe bildirmek.

Müftülük kütüphanesinin kurulması, çalıştırılması ve kitapların tasnifinde müftüye yardımcı olmak.

***Görev programının haftalık uygulaması:***

Madde 200- Dini gün ve geceler dışında haftada en az 12 saat görev yapmak mecburiyetinde olan vaizler, çalışmalarını aşağıdaki şekilde uygulalar:

Haftada en az üç gün camilerde vaaz etmek.

Haftada en az iki defa, vaizin ikamet yeri de dikkate alınarak müftülükçe uygun görülen camilerde vakit namazlarından önce veya sonra itikat, ibadet ve tefsir veya hadis konularında cemaate ders vermek.

Gerektiğinde haftada bir defa hastane, hapisane ve toplu iş yerlerinde müftülüğün tespiti ile vaaz etmek.

Pansiyoner öğrenci bulunan Kur'an kurslarında haftada en az altı saat itikat, ibadet, siyer ve ahlak dersleri okutmak.<sup>28</sup>

28 Yönetmeliğin tamamı için bkz. Ahmet Uzunoğlu, *Açıklamalı Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, Sh. 267-273.

5 Ağustos 1985 gün ve K/123- 05/1497 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı onayı ile yürürlüğe giren "Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi"nde Vaizlerin görevleri yeniden belirlenmiştir.

Söz konusu Yönergenin Ondördüncü Bölümü "Va'z ve İrşat Görevi" adı altında Merkez Vaizleri ile Cezaevi Vaizlerinin Görevlerini de kapsamaktadır. Bu yönetmeliğin bir önceki uygulamadan farkı vaizlerin görevleriyle ilgili değil, görev programıyla ilgili kısmında bulunmaktadır. Buna göre vaizler;

Ramazan ayı ile dini gün ve geceler dışında biri cuma günü olmak üzere müftülükçe belirlenen camilerde haftada en az dört defa vaaz etmek.

İlgili savcılıkça sağlanacak koordinasyona göre, ceza ve tutukevleri ile çocuk islahahlerinde ayda bir konferans vermek.

Hastane, huzurevi ve benzeri yerlerdeki hasta ve yaşlıları belli aralıklarla uygun zamanlarda ziyaret etmek.

Davet hâlinde, öğrenci yurtları ve toplu iş yerlerinde konferans vermek.

Gerektiğinde Kur'an kurslarında ücretle ders okutmakla yükümlü tutulmuşlardır.

Vaizlerin görevleri konusunda bu tarihten sonra çıkarılan bütün düzenlemelerde önemli bir değişiklik gözükmemektedir. Ancak son yıllarda Başkanlığın cami dışı din hizmetleri bağlamında yaptığı açılımlara paralel olarak yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yeni hizmet alanları da dikkate alınarak yapılan son düzenlemede Başkanlığın Görev ve Çalışma Yönergesinin vaizlerle ilgili maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:<sup>29</sup>

a) Camilerde veya gerektiğinde ceza ve tevkif evleri, çocuk islahahleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastane, fabrika ve benzeri yerlerde vaaz etmek,

b) Ramazan ayı ve dini günler dışında biri cuma vaktinde olmak üzere haftada en az beş defa müftülükçe belirlenen yerlerde vaaz etmek, bunlardan en az birini dini bilgileri öğretmek amacıyla itikat ve ibadet konularında yapmak, ancak Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunda veya müftülüklerimizin fetva hattında haftada bir gün nöbet görevi yapan vaizlerimiz için haftada en az üç defa, iki gün nöbet görevi yapan vaizlerimiz için ise haftada en az iki defa vaaz etmek,

c) Savcılıkların talebi üzerine, ceza ve tevkif evleri ile çocuk islah evlerinde ilgili mevzuata göre ders vermek,

29 Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi md. 95.

d) İrşat programlarında görev almak, gerektiğinde seminer, panel, sempozyum gibi toplantılara katılmak veya konferans vermek,

e) Gerektiğinde Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek,

f) Görevli bulunduğu bölgenin dini, milli, ahlaki, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları üzerinde incelemeler yapmak, inceleme sonuçlarını ve görülen aksaklıkların giderilebilmesi için görüş ve tekliflerini yazılı olarak müftülüğe bildirmek,

g) Dini soruları cevaplandırmak ve irşad programları ile ilgili çalışmalar yapmak üzere, müftülükçe uygun görülmesi hâlinde haftanın bir veya iki gününde müftülükte görev yapmak,

h) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

#### ***Vaizlerin kontrolü:***

Bir organizasyonda üyelerin sorumluluklarını ne derece yerine getirip getirmediğini kontrol etmek önemli bir yönetsel kriterdir. Aynı zamanda organizasyonun sağlıklı işleyişinin de önemli bir şartıdır. Başkanlık organizasyonu içinde ilgili dokümanlara baktığımızda vaizlerin kontrolü anlamında iki mekanizmanın varlığı göze çarpmaktadır. Bunlar dış mekanizmalar ve iç mekanizmalardır. Dış mekanizmalar 1949-1991 yılları arasında yürürlükte bulunan Türk Ceza Kanununun 163. maddesi ile 6002 sayılı kanunun yürürlüğe girmesine kadar yürürlükte olan din hizmetleri sınıfındaki devlet memurlarının "Memurin-i Muhakemat Kanunu"nun kapsamı dışında bırakılması uygulamasıdır.<sup>30</sup> Bu konuda müstakil bir çalışma bulunmamasına rağmen uzun yıllar her iki uygulamanın da vaizlerin mesleklerini ifa etmeleri hususunda önemli bir tedirginliğe yol açtıkları söylenebilir.

İç kontrol mekanizmaları ise yönetmeliklerde belirtildiği gibi Başkanlık Müfettişleri ve Müftülerin denetimidir.

### **SONUÇ VE TEKLİFLER**

Görüldüğü gibi Başkanlığın kuruluşundan itibaren vaizler gerek kamusal gerekse kurumsal anlamda ilgi gösterilen bir meslek zümresini oluşturmuşlardır. Kuruluş yıllarında vaizlerin sayılarının hayli yüksek olduğu buna karşın ücretlerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak, bu dönemde Osmanlı

30 Bkz. 01.07.2010 tarih ve 6002 sayılı kanun md. 17.

medreselerinden mezun şehir ve kasabaların orta ve üst ailelerinden gelen vaizlerin bulunması vaizlik mesleğinin itibarını muhafaza etmede önemli bir rol oynamıştır. 1965-1978 yılları arasında yüksek öğrenim gören elemanlar yanında İmam-Hatip Okulu 2. Devre mezunları da vaiz olarak atanmıştır. 1978 yılından sonra ise sadece yüksek öğrenim görmüş elemanlar vaiz olarak istihdam edilmeye başlanmıştır. Daha sonra İlahiyat Fakültesi mezunlarının artması, Başkanlık personeli içinde dini yüksek öğrenim görmüş olanların çoğalması sonucu, vaiz olabilmek için (erkekler için) önceleri Haseki Eğitim Merkezini bitirmek, İlahiyat alanında doktora yapmak, daha sonraları ise yeterli belgesine sahip olup görevde yükselme imtihanını kazanmak şartları getirilmiştir.

Son yıllara kadar yapılan sınavların Müftülük-Vaizlik sınavı adı altında yapılması ve başarılı olanların doğrudan müftülük görevine atanabilmeleri, başarılı ve yetenekli elemanların Müftülük görevini tercih etmelerine ve vaizlik mesleğinin nispeten geri planda kalmasına sebep olmuştur. Zaman zaman müftü olabilmek için vaizlik yapma şartı getirilse de bir müddet sonra bu kadroların sürekli değil geçici bir süreliğine dolduğu ve başarılı elemanların süratle müftülük görevine geçtikleri görülmüştür. Bugün itibariyle bayanlara yönelik olarak uygulanan pozitif ayrımcılık hariç tutulursa vaiz olabilmek için yüksek bir eğitim seviyesinin öngörüldüğü söylenebilir.

Başkanlığın kuruluşundan 60'lı yıllara kadar vaizler konusunda gerek nitelik gerekse sayısal anlamda geriye doğru bir seyir izlenirken bu tarihten itibaren vaizlik yeni bir yükselme trendine girmiş ve son yıllarda hem nitelik, hem sayı hem de ücret itibariyle önemli bir noktaya ulaşmıştır. Ayrıca vaizlik kadroları içinde her geçen yıl sayıları artan bayan vaizleri de hatırlatmak gerekir.

Vaizlerin çalışma usulleri hakkında da ilk döneme ait malumat elde edilememiştir. Elimizdeki en eski detaylı döküman 1945 yılına aittir ki bu da Başkanlığın kuruluşundan 20 yıl sonrasına tekabül etmektedir. Bu yıla kadar vaizlerin görevlerinin sadece halkı itikatlar ve ibadetler konusunda aydınlatmak olduğunu söyleyebiliriz. 1945 tarihli belgede ise vaizlere halkı hastalıklarla mücadele ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak tedbirler konusunda aydınlatmak, vaazlarda iktisat meselelerine ve bilhassa nüfusun çoğalması işine çok mühim yer vermek, ehl-i sünnet mezhebine aykırı fikirlerle halkın zihinlerini teşviş edenlerin derhal Başkanlığa haber vermek, Türk Hava Kurumu'na, Kızılay ve sair hayır teşekküllerine yardım yapılmasını teşvik etmek gibi yeni görevler yüklenmesi kanaatimizce Başkanlığın dini alanın dışında gündemi teşkil eden konular hakkında halkı bilgilendirme ve yönlendirmede mütevazî rol alma isteğinin bir dışı vuru mudur.



1965 yılında çıkarılan kanunla Başkanlık yeni bir döneme adım atmıştır. Bu tarihten sonra vaizlerin gerek sayılarında, gerekse istihdamında yeni düzenlemelere gidilmiş ve Başkanlığın toplumun ilgiye, rehabiliteye muhtaç kesimlerine doğru bir açılım yapması imkânı getirilmiştir. 1969 yılında çıkarılan yönetmelikle vaizlere gerektiğinde hapisanelerde, hastanelerde, fabrikalarda ve benzeri yerlerde vaaz etme görevi verilmiştir. Bu imkânın ne derece kullanıldığına dair elimizde bir araştırma bulunmamasına rağmen, Başkanlığın kuruluş yıllarında kendisine verilen ibadet ve itikat alanı dışına yavaş yavaş çıkmaya başladığı, ülkenin geçirmekte olduğu sosyal değişimlere geç de olsa uyum sağlamaya çalıştığı izlenmektedir.

1980 askeri ihtilalinden sonra 12 Eylül darbesi öncesi yaşanan toplumsal bölünmenin önlenmesi gayesine yönelik çalışmalarda Başkanlığa özel bir rol verilmiş, bu rolün de önemli bir kısmının vaizler tarafından yerine getirilmesi öngörülmüştür.<sup>31</sup> Başkanlık bu tarihten sonra toplumsal dayanışma ve milli birliği sağlamada stratejik bir rol üstlenmiştir. Bunun en somut göstergesi cezaevleri için özel vaizlik kadroları ihdas edilmesi ve bu kadrolarda çalışan vaizlere o günün şartlarında ikinci bir maaş kadar ek ders ücreti verilmesi uygulamasıdır.

Ancak bütün bu uygulamaların çok yavaş zaman dilimlerinde seyrettiği, genelde Başkanlığa özeldir de vaizlere yönelik düzenlemelerin toplumun ihtiyaçlarına değil, devletin ve kurumun ihtiyaçlarına göre yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede Başkanlığın dış çevre şartlarına nasıl uyabileceği üzerinde fazla durulmamıştır.

Başkanlık son yıllarda yeni bir misyon anlayışına doğru gitmektedir. Bu anlayış din hizmetini hem cami içinde hem de cami dışında mümkün olan geniş kesimlere ulaştırmak, görev alanını cami içinden topluma doğru yaymak olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede Adalet Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi bakanlıklar ile işbirliği protokolleri imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlarla çeşitli projeler için işbirliği yapmaktadır. Ayrıca son yıllarda müftülükler

31 Darbenin akabinde zamanın Devlet, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim, Köy İşleri ve Gençlik Bakanı ile Diyanet İşleri Başkanı tarafından hazırlanan raporda yer alan şu ifadeler bu tarihten sonra Başkanlıkça yürütülen vaaz ve irşat hizmetlerinin ana prensiplerini oluşturmuştur. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan hutbe ve vaazların, sevdirci, ısındırıcı, bütүнleştirici bir üslup ve muhtevada olması, şahsi, siyasi ve ideolojik ima ve telkinlerden kaçınılması, irticali hutbe iradının yasaklanarak yazılı hutbe metni ve vaaz planının ilgili müftüye onaylattıktan sonra halka sunulması, bölgenin şartları da göz önüne alınarak, ülke çapında metin birliğinin sağlanması için, merkezden illere ihtiyacı karşılayacak sayıda hutbe metinleri ve vaaz planları tamim edilmesi, ayrıca hutbe ve vaaz metinleri ihtiva eden kitaplar yayınlanması..." 26 Mart 1989 tarihli nokta dergisinden aktaran İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, İstanbul 2008, S. 70.

bünyesinde açılan Aile İrşat ve Rehberlik Büroları da toplumu ailenin dini yönden aydınlatılması amacıyla faaliyet göstermektedir. Bu çalışmaları Başkanlığın topluma yaklaşma, hizmet politikasını toplumun beklentileri ve ihtiyaçları yönünde oluşturma niyetinin yansımaları olarak görmek mümkündür. Diğer taraftan devletin ve sivil toplum örgütlerinin dinin toplum üzerindeki olumlu etkisini bu müşterek çalışmalarda müşahede ettikleri, bunun sonucu olarak uzun yıllardır kamuoyunda dine ve dini kurumlara karşı oluşan ön yargıların ortadan kalkarak, daha rasyonel ve fonksiyonel bir işbirliği zeminine doğru yol alındığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Toplum din konusunda aydınlatma hizmetinin toplumun ayağına gidilerek yapılması ve cami kürsüsünden yapılan vaazlarla birlikte diğer alanlarda daha etkili ve yaygın bir irşat ve dini rehberlik faaliyetinin gerçekleştirilmesi için personel ve maaş yönünden gerekli düzenlemeler 6002 sayılı kanun ve 653 sayılı kanun hükmünde kararname ile yapılmıştır. Getirilen kariyer sistemi, maaşlarda yapılan iyileştirmeler ve vaizliğin her türlü üst görev almayı mümkün kılması, mesleği uzun süre sürdürülebilir bir niteliğe kavuşturmuştur.

Öte yandan mevcut belgeler ışığı altında Başkanlığın uzun dönem baskı altında,<sup>32</sup> kısıtlı imkânlarla ve basit organizasyon yapısı içinde varlığını sürdürdüğü, 1980'lerden itibaren ise rol odaklı bürokratik bir yapının öne çıktığı söylenebilir.<sup>33</sup> Bu yapıda yukarıdan verilen emirlerin mekanik olarak yerine getirilmesi esastır. Bugünkü toplumsal yapı ve talepler dikkate alındığında Başkanlığın görev odaklı profesyonel, ileri derecede yetenekli ve eğitilmiş, mesleğin gerektirdiği yeteneklere haiz din görevlileri marifetiyle fonksiyonlarını yerine getirdiği bir yapıya geçme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu yapıda bürokrasi kontrol ve yönlendirmeden ziyade yardımcı bir role, bütün olarak organizasyon ise profesyonel bir karaktere sahiptir. Hızla gelişen şartların değiştirdiği yönetim anlayışına uygun olarak, geleneksel bürokratik organizasyonun merkeziyetçi, hiyerarşik yapıları yerine, esnek, adem-i merkeziyetçi yatay organizasyona doğru bir geçiş yapılması vaizlerin etkinliklerine önemli katkı sağlayacaktır. Bu tip organizasyonun bürokrasi mantığında işin nasıl yapıldığı değil, neden yapıldığı önemlidir, çalışanların sürekli veya periyodik kontrolü yerine işin tamamı üzerinde denetleme ve değerlendirme anlayışı vardır.

Bu anlayışın bir yansıması olarak, toplumu din konusunda aydınlatma görevi bağlamında yetkiler Müftülere karşı sorumlu olan Baş vaizler eliyle kullanılmalı, hizmetin planlaması, uygulaması, kontrolü, raporlaması, ihtiyaçları

32 Daha uzun bir yorum için bkz. Kara, a.g.e. s. 77-78.

33 Kara, a.g.e., s. 110.

ve talepleri bu personel tarafından takip edilmelidir. Halen müftülükler eliyle yapılmaya çalışılan vaaz uygulamalarının yetki ve sorumluluk kayıplarına yol açtığı görülmektedir. Öte yandan Başkanlık asli görevlerini ifa sürecinde politika belirleme ve uygulamaya yön verme fonksiyonlarını yetiştirilmiş, nitelikli, bağımsız önerme yapabilen, kariyer sahibi personel marifetiyle yerine getirdiği ve buna uygun yapılar tesis ettiği oranda dış şartlara uyum sağlayıp başarılı olabilecektir. Bu konuda ilk uygulamanın vaaz ve irşat hizmetleri alanında Baş vaizler üzerinden uygulanabileceği önerilebilir.

- Bu sistemde baş vaizler vaaz irşat hizmetlerinden sorumlu, cezaevi hizmetlerinden sorumlu, medyadan sorumlu, dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden sorumlu olmak üzere belirli alanlarda il bazında yetkilendirilmelidirler.

- Vaizlerin yetiştirme süreçlerinde kürsü vaizliği kadar sosyal hizmet alanlarında yürüttükleri görevler de göz önünde bulundurulmalı, İlahiyat fakültelerinin ilgili bölümlerinin programları ile Başkanlığın hizmet içi eğitim politikasında bu yönde değişiklikler yapılmalıdır.

- Cezaevi vaizliği ve tutuklu ve hükümlülere yönelik din hizmetleri, yeni bir organizasyon çerçevesinde etkinliği artırılarak sürdürülmelidir. Yeni ihdas edilen cezaevi vaizliği kadroları mümkün olan en kısa sürede doldurularak beklentilere mümkün olan en üst seviyede cevap verilmelidir.

- Sayıları artırılarak maddi imkânları iyileştirilen Başkanlık vaizliği kadroları kızak kadrolar olmaktan çıkarılmalı, Başkanlığın hizmet coğrafyasında özel misyonlu vaaz ve irşat hizmetlerini ifa edebilecek fonksiyonel bir yapıya kavuşturulmalıdır.

- Kadın vaizlerin görev ve çalışma şartları özel olarak düzenlenmelidir. Görev ve çalışma yönergesinde bu yönde bir ayrıma gidilmesi gerekir. Çünkü toplumun bay ve bayan vaizlerden beklentisi farklıdır. Bu farkı dikkate almak idari anlamda sorunlara sebep olmaktadır. Ayrıca kadın vaizlerin çalışma şartlarının huzurlu ve tertipli hâle getirilmesi için başta Müftüler olmak üzere, cami görevlileri ve diğer ilgililerin gerekli desteği vermeleri sağlanmalıdır.

- Vaizlik mesleğinin sunduğu imkânlar, meslek olarak kişiye sağladığı doyum ve kariyer sistemi daha öğrenimin ilk yıllarında İlahiyat fakülteleri öğrencilerine anlatılmalı, bu konuda bilgilendirici seminerler yapılmalı, broşürler basılmalı ve gelecek neslin erken dönemde vaizliğin değerini kavramaları, mesleğe yönelmeleri ve hazırlanmaları sağlanmalıdır.

### 3. TÜRKİYE DİNDARLIĞINDA VAAZ VE VAİZLERİN ROLÜ

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ\*

#### ÖZET

Türkiye’de bütün Müslüman toplumu içine alacak şekilde sosyolojik bakış açısıyla makro düzlemde bir “Türkiye dindarlığı”ndan söz edilebileceği varsayımından hareketle Türkiye’de gerçeklik bulan İslamî dindarlığın ikame ve idamesinde, özellikle halk Müslümanlığının oluşum ve devamında vaaz ve vaizlerin dikkate değer bir rol oynadığı söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın uhde ve idaresinde daha çok camilerde, görevli vaiz, vaize, Kur’an kursu öğretmenleri, tarafından verilen vaazların, Türkiye’de sosyolojik anlamda “Türkiye dindarlığı” içinde “vaaz dindarlığı” olarak adlandırılacak bir dindarlık biçimini meydana getirdiği ileri sürülebilir. İşte bu çalışma bu bağlamda Türkiye dindarlığında vaaz ve vaizlerin rolünü konu edinmektedir.

*Anahtar sözcükler:* Türkiye dindarlığı, vaaz, vaaz dindarlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, cami.

#### ABSTRACT

It can be said that preaching and preachers (vaaz and vaizler) play a remarkable role in replacement and maintenance of Islamic religiosity or piety which finds reality, particularly in the formation and continuation of the popular or folk Islam in Turkey. This approach is based on the assumption that there is a “religiosity of Turkey” expressing the piety of the Muslim people in Turkey. It can be claimed that sermons given by mufti, preachers, the teachers of the Quranic courses, Imams and Muezzins in the administration of the Predicency of Religious Affairs has caused a form of religiosity which might be called “the religiosity of preaching” in “the religiosity of Turkey” in sociological terms. Here

\* Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

is this study, in this context, acquires the role of preaching and preachers in the religiosity of Turkey.

Key words: The religiosity of Turkey, preaching, religiosity of preaching, the Presidency of Religious Affairs, mosque.

Vaiz efendilere yakışan öğüttür. Burada va'z ve nasihat adabından birkaçını bildirmek için bu öğüdü veriyoruz, ta ki işitenler bilip bu adaba uyarak va'z dinlesinler.

Birinci edep budur ki va'zında şehir halkının töresine ve âdetine ve ıstılahına aykırı sözler olmasın. Çünkü dedikoduya ve karışıklığa yol açar.

İkinci edep budur ki Müslümanlar arasında uyuşmazlık varsa güzellikle ve yumuşaklıkla, tatlı sözle ve gönül alıcı öğütlerle onları uyuşmaya, birbirinden nefreti ve birbirlerine düşmanlıklarını önlemeye yarayacak vaizler ola. Bir yanı tutup öte yanı azarlayarak gürültü edilmesin. Bu, düşmanlığın artmasına yol açar.

Üçüncü edep budur ki, umumi olarak buyruklara uymak, yasaklardan kaçınmak, farzları ve vacipleri yerine getirmek yolunda onlara şevk vermelidir. Hayırlar va'd edip cezalar öne sürerek, müjdeleyip korkutmak yolunda ifrat ve tefrit etmeyip gereğine göre hakimâne olmalıdır. Halk ne güven bulmalı ne de umutsuzluğa düşmeli, korku ile umut arasında olmalıdır. Korku yönü daha kuvvetli olursa olsun.

Dördüncü edep: Zamanın ve yerin gerektirdiği ne ise yapılmalı. Günlerin ve ayların üstünlükleri, gece ve gündüz yapılan ibadetler hakkında ne gibi hadisler ve sözler var ise anlatılmalı ve bunlar Türkçe'ye çevrilip halka öğretilmeli. Uydurma hadis olmaz ama başka zayıf hadislerin söylenmesinde beis yoktur. Hakkında hadisler ve eserler bulunan nafiye namazlara ve ibadetlere halkta rağbet uyandırmalı, âdete ve göreneğe dayanan namazlar ve ibadetler anılmamalı. Bu konuda önüne kağıt koyarlarsa da susmalı.

Beşinci edep budur ki halkın anlamayacağı ince konulardan yahut tasavvuf ıstılahına dayanan ceberût ve lâhût âleminde dem vurmuyup çoğu dinleyenin hâl ve şanına uygun olmayan sözler söylenmemeli. Belki açık ve anlaşılması kolay öğütler ve temsiller söylenmeli. İmam Râğıb İsfahanî, Zeria ve Tafsîl-i Neş'eteyn'de "va'z halk içindir, yüksek tabaka için değil" demiştir.

İmdi "halka, akılları yettiğince söyleyin" dediklerinden çıkmamalı. Zira dinleyenlerin çoğunda anlama gücü olmadığından, insan bilinmeyi öğrenmeye yönelmeyip ondan yüz çevirir. Onun yüz çevirmesi de insandaki hayvanî ruhun

içe yönelmesine yol açarak uyku meydana gelir. Bundan dolayıdır ki halkın çoğu va'z ve hutbe meclisinde uyurlar, zira hutbe Arapça'dır, anlaşılabile manası ile o kadar aşinalığı yoktur.

Altıncı edep odur ki, va'za uygun güzel fıkralar, hikayeler ve latifeler ve beyitler de arada bir söylenmeli. Ama bu yemekte tuz gibi olmalı.

Yedinci edep: Bu risalede yazılan konulara ve başka cüz'iyat-ı umûr nakline, dinleyicileri çoğaltmak ve ün almak için tama' ve heves olunmayıp herkese helal ve haram ve namaz ve oruçla ilgili akaidin icmalini, Müslümanlığın usul ve erkânını öğretmeye yarayan sözler söyleye. Tatlı anlatan ve güzel ifade kullanan kimseyi dinlerler. Bir kimsenin va'zında âlem yoğise bari va'zın yolundan, yordamından çıkarak halka sıkıntı vermesin.

(Katip Çelebi, 1980: 124-26).

## GİRİŞ

Türkiye'de bütün Müslüman toplumu içine alacak şekilde sosyolojik bakış açısıyla makro düzlemde bir "Türkiye dindarlığı"ndan söz edilebileceği varsayımından hareketle Türkiye'de gerçeklik bulan İslamî dindarlığın ikame ve idamesinde, özellikle halk Müslümanlığının oluşum ve devamında vaaz ve vaizlerin dikkate değer bir rol oynadığı söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uhde ve idaresinde daha çok camilerde, görevli vaiz, vaize, imam-hatip ve müezzinler tarafından verilen vaazların, Türkiye'de sosyolojik anlamda "Türkiye dindarlığı" içinde "vaaz dindarlığı" olarak adlandırılabilir bir dindarlık biçimini meydana getirdiği ileri sürülebilir. İşte bu çalışmanın konusu bu bağlamda Türkiye dindarlığında vaaz ve vaizlerin rolünü konu edinmekte ve bu rolü anlamayı hedeflemektedir.

Araştırma konusunun doğru anlaşılması için "Türkiye dindarlığı" kavramsallaştırmasından ne kast edildiği üzerinde kısaca durmak gerekir.

Genel anlamda, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dinî yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu olarak anlayabileceğimiz dindarlık, sosyo-kültürel farklılıklar temelinde ülkelere, farklı yerel bağlamlara göre farklı dindarlıkları ifade etmeye üzere tipleştirilebilir. Bu tipolojide ülkelerin genel ortak kültürel özelliklerinin olduğu varsayımından hareketle örneğin Mısır dindarlığı, İran dindarlığı, Türkiye dindarlığı, Sudan dindarlığı, Pakistan dindarlığı, Malezya dindarlığı gibi dindarlıklardan söz edi-

lebilir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Türkiye dindarlığı, İslam'ın yerel bağlam-ları içinde Türkiye'de gerçeklik bulan İslamî dindarlığı ifade etmektedir. Genel olarak Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde sosyolojik anlamda bir üst-dindarlık olan Türkiye dindarlığı da kendi içinde farklı dindarlıkları barındırmaktadır ki bu dindarlıklara yine sosyolojik anlamda alt-dindarlıklar demek mümkündür. Söz konusu alt-dindarlıkların varlığını yadsımadan sınırları gevşek bir Türkiye dindarlığını kabul etmek, mümkün olabilir. Bu bağlamda Türkiye dindarlığı, kendi içinde çeşitli yerel dindarlıklara ek olarak geleneksel dindarlık ve modern dindarlık biçiminde iki ideal tipte ele alınabilir. Ancak şu da belirtilmelidir ki bu iki dindarlık tipinden her biri saf olarak var olamaz; ikisinin iç içe olduğu du-rumlar çoktur. Ayrıca geleneksel ve modern Türkiye dindarlığını, örneğin Sünni dindarlık ve Alevi dindarlık gibi diğer tiplerin her birinde görmek mümkündür (Okumuş, 2007a ve 2008a).

Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dindarlığın vücut bulmasında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa ile belirlenen görevleri kapsamında yaptığı dinî faaliyet-lerin büyük etkisi olduğu muhakkaktır. Denilebilir ki bugün Türkiye dindarlığın-dan bahsediliyorsa, bunda en büyük pay, belki de Diyanet'indir.

Diyanet'in toplum üzerinde bilgilendirici, eğitici ve yönlendirici etkisi bu-lunmaktadır. Camilerde, Kur'an kurslarında sahip olduğu dinî otoriteyle, bilgi, inanç ve ibadet gibi temel boyutlardaki yönlendiriciliğiyle halkın dindarlığının oluşumunda oldukça etkili olmuştur. Yayıncılık faaliyetleri; ilmi-haller, mealler, siyer kitapları, hadis kitapları, takvim yazıları, aylık ve akademik dergiler ve di-ğer faaliyetler yoluyla Diyanet İşleri Teşkilatı, Türkiye'de genel bir üst-dindarlık oluşturmuştur. Camilerde imamların halka anlattığı din, vaazlar, Cuma günleri verilen hutbeler, Kur'an kurslarında verilen dersler, halkın istediği konularda verilen fetvalar vs. Türkiye'de dindarlığın kendine özgü gerçeklik bulmasında oldukça işlevsel ve etkilidir. Çeşitli dinî toplantı, program, sempozyum veya törenlerde Diyanet'in, Diyanet Vakfı'nın veya Diyanet'e bağlı olarak görev yapan din görevlilerinin kendine özgü bilgi aktarımı, Türkiye'de toplumun dindarlığı-nın oluşumunda önemli roller icra etmiştir.

Denilebilir ki Diyanet İşleri Başkanlığı vakıf hizmetleriyle birlikte, ibadet, eğitim, bilgilendirme gibi faaliyetlerde bulunarak Türk halkının dindar olarak yaşamalarına katkıda bulunmaktadır. Bu katkı ise oldukça derin ve geniştir. Öyle ki Diyanet mezkur alanlarda halkla o kadar iç içedir ve dinî konularda o kadar etkilidir ki bunu anlamak için örneğin görevleri kapsamında cami ve mescidlerin idaresinde, hac ve umre organizasyonlarında, fetva vermede veya dinî soruları cevaplamada, vaaz ve irşad faaliyetlerinde, hutbelerde, çeşitli kon-

ferans, toplantı, ulusal ve uluslararası sempozyum, şûrâ veya programlarda, Kur'an kurslarında, eğitim merkezlerinde vs. sahip olduğu geniş yetki ve ilgilere, hatta Türkiye'nin dışında pek çok ülkede yürüttüğü dinî faaliyetlere bakmak yeterlidir.

Diyanet'in Türkiye'de dindarlığın oluşum ve biçimlenmesindeki etkilerinin ne boyutlarda olduğunu, bunların yanı sıra, halkın büyük çoğunluğunun ibadet vakitlerini (ezan/namaz, Ramazan orucunun başlangıç ve bitişi, bayramların başlangıcı gibi) ve de fıtır sadakası ve zekat miktarlarını belirlemede Diyanet'in kararlarına tâbî olmasında da görmek mümkündür. Bu ve bunun gibi konularda anlaşılan odur ki halk Diyanet'i birleştirici bir kurum olarak görmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye dindarlığının şekillenmesinde genelde bir bütün olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, özelde ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uhdesindeki vaaz hizmetleri kapsamında verilen vaazların büyük bir rolünün olduğu varsayımından hareket edilmektedir.

Vaaza gelince vaaz, kısaca insanları inanılan din ve düşünce doğrultusunda iyiye ve doğruya yöneltmek için yapılan öğüt verme veya nasihat etme işi demektir. Mev'ize, zikir, tezkire, emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker, talim, rehberlik, tebliğ, davet, inzar, tebşîr, kıssa, nasihat, öğüt, irşad, tavsiye vs. kavramlarıyla yakın anlam ilişkisi bulunan vaaz, bütün toplumların önemli bir sosyal ve kültürel yönünü ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere gerek vaaz, gerekse dindarlık ve Türkiye dindarlığı oldukça önemli konulardır. Bu konularda yapılacak çalışmalar, genelde din-toplum ilişkilerinin, özelde ise Türkiye'de din ve dindarlığın doğru anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Nitekim bu çalışma, Türkiye dindarlığında vaaz ve vaizlerin rolünü incelemek suretiyle zikredilen fenomenlerin anlaşılması amacına hizmet edecektir.

Çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın web sitesindeki verilerinden vaaz ve vaizlerle ilgili eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca yıllardır camilerde vaaz-cemaat ilişkisi ve müftülüklerin yeri geldiğinde İlahiyat fakülteleri öğretim elemanlarıyla işbirliği içinde yürüttükleri vaaz ve irşat hizmetleri dolaysız gözleme tabi tutulmuştur. Bütün bunların yanı sıra açık uçlu otuz sorudan oluşan bir soru formu hazırlanmış ve o formdaki sorular, 2011 yılının Kasım-Aralık ayları içinde bizzat görüşülerek, e-mail yoluyla ve telefonla Türkiye'nin bütün illerindeki vaizlere ulaştırılmaya ve sorulmaya çalışılmıştır. Form öncelikle 27 soru olarak düzenlenmiş, ancak 17 Kasım 2011 tarihinde Eskişehir İl Müftülüğü Vaizler toplantısında müftü ve vaizlerle yaptığımız görüşmede ortaya çıkan ihtiyaca



binaen üç soru daha eklenerek 30 soruya çıkarılmıştır. Ayrıca soruların sıralanışı da gözden geçirilerek mevcut hâliyle düzenlenmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki çalışmanın sınırları içinde kalınarak sorulardan konumuzla doğrudan ilgili olanlar değerlendirmeye alınmıştır.

Sorularımıza 2011 yılının aynı ayları, yani Kasım-Aralık ayları içinde gerek e-mail yoluyla, gerek telefonla ve gerekse yüz yüze görüşmek suretiyle çeşitli il ve ilçelerden toplam 130 vaizden cevaplar alınmıştır. Bu vaizlerden 64'ü cinsiyet itibariyle kadın vaiz, 66'sı ise erkek vaizdir. Soru yöneltilenlerin yaş durumu ise, 25-63 yaş aralığında seyretmektedir.

Araştırmmanın yürütülmesi ve sonuçlandırılmasına katkı sunması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dört üst düzey idarecisi ile görüşmeler yapılmış, vaaz konusunun durumu ve önemi üzerine fikirler alınmıştır. Bu görüşmeler, araştırmacıya önemli katkılar sağlamıştır.

Araştırma için birkaç il müftüsü ile bir kez yüz yüze ve birkaç kez de telefonla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler, yazarın konuyu araştırma sürecine olumlu katkılar getirmesi bakımından önemli olmuştur.

Eskişehir İl Müftüsü ve yardımcılılarıyla da 17 Kasım 2011'den itibaren birkaç kez bizzat görüşmek suretiyle konu müzakere edilmiştir. Bu görüşmeler de araştırmacı için olumlu katkılar getirmiştir.

Araştırma için Eskişehir İl Müftülüğünde 17 Kasım, 24 Kasım ve 8 Aralık 2011 olmak üzere üç kez müftü ve vaizlerle toplantı yapılmıştır ve o toplantılarda vaizlik kurumunun Türkiye'de dindarlığa olan etkisine dair görüşme ve müzakereler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Eskişehir İl Müftülüğü'ne bağlı olarak çalışan bütün vaizler (2'si cezaevi vaizi, 5'i erkek il vaizi ve 3'ü kadın il vaizi) bulunmuştur.

Bunlardan başka Kasım ve Aralık ayları içinde Eskişehir'de farklı camilerde görev yapan 9 imam-hatiple görüşme yapılmış ve görüşmelerde vaazın insanların dindarlığının şekillenmesindeki etkileri, imam-hatiplerin gözüyle ele alınıp anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca dört kız Kur'an kursu öğreticisi ile de grup hâlinde mülakat yapılmış, konu özellikle kadınlar açısından ele alınmıştır. Buna ek olarak Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinden 30'u ve yine aynı üniversitenin Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden 25'i ile iki farklı grup hâlinde mülakat yapılmış, konu müzakere edilmiş ve tartışılmıştır. Bu görüşmeler de araştırmacının konuyu kavraması ve incelemesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Araştırmanın hipotezlerine gelince;

1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaaz temelli din hizmetlerinin toplumda etkili olması, Başkanlığın büyük bir teşkilat ağına sahip olması ve Türkiye'nin her yerinde il ve ilçe müftülükleri marifetiyle görevliler istihdam etmesiyle yakından ilişkilidir.

2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaizlerle yürüttüğü vaaz hizmetlerinin Türkiye dindarlığının şekillenmesinde önemli bir rol oynamasında toplumun bu hizmetleri olumlu karşılaması önemli bir etkidir.

3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaaz hizmetlerinin Türkiye dindarlığı üzerinde daha ileri düzeyde etkili olması, vaizlerin nitel ve nicel yönden yeterli olmasına, vaizlik kurumunun güçlendirilmesine ve vaazların merkezi sistemle değil, yerinde yapılmasına bağlı olarak gerçekleşebilir.

Son olarak şu da belirtilmelidir ki bu çalışma, devam etmekte ve bitmemiş olan bir araştırmanın başlangıç kısmıdır. Devam etmekte olan çalışma, vaizlerin gözüyle vaaz, imam-hatiplerin gözüyle vaaz ve cemaat gözüyle vaaz olarak üç ana başlık ve kitap çalışması olarak tasarlanmış ve bunun için çalışmalara da başlamıştır.

## VAAZ VE VAİZLİĞE GENEL BİR BAKIŞ

Toplumsal hayatın tesis ve idamesinde rol oynayan en önemli aygıtlardan biri vaazdır. Vaazın ve vaizlik işinin, çeşitli biçim ve türleriyle bütün toplum ve kültürlerde var olduğu, her toplum tarafından kendi inanç, düşünce, bilgi, tecrübe, kültür ve hayat tarzına bağlı olarak geliştirilip icra edildiği söylenebilir.

Vaazın olmadığı toplum düşünmek mümkün görünmemektedir. Dinin olduğu yerde mutlaka vaaz da vardır. Zira din ve onun kutsal metinleri, büyük ölçüde vaaza dayalıdır. Din, vaaza indirgenemez, ama son tahlilde veya bir anlamda vaazdır (Nahl, 16/90; Nisa, 4/58; Bakara, 2/232; Âl-i İmrân, 3/138; Yunus, 10/57 vd.). Allah, Kur'an ile vaizdir, insanlara öğüt verir (Nisa, 4/58; Kaf, 55/45 vd.). Peygamberler de Allah'tan aldıkları mesajlar doğrultusunda vaaz vererek İslam'ı insanlara anlatırlar, insanlara öğüt verirler (Nahl, 16/125; Ğaşiye, 88/21; Nisa, 4/63; Zariyat, 51/55 vd.). Peygamberler, en dikkat çekici ve etkileyici vaizler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Vaizler, vaazla toplumu irşat eder, sosyal hayatı düzenler, sosyal kuralları hatırlatır, pekiştirir, toplumda kötü işlerden uzaklaşılması ve iyi işlerin yapılıp yayılmasını temin eder ve böylece toplumu iyi amel üzerinde tutmaya çalışırlar. Kur'an'a göre (Âl-i İmrân, 3/104; Asr, 103/1-3; Tahrim, 66/6; Maide, 5/79; Hud, 11/116-117; Enfal, 8/25; A'raf, 7/164-165) vaazın

olmadığı, yani iyiliği yayıp kötülükle mücadele edenlerin bulunmadığı toplumların sonu yok olmuştur. Tarih bu tür toplumların örneklerine tanıklık etmiştir (Okumuş, 2007b). Anlaşılmaktadır ki, Kur'an'a göre ıslah mekanizması ve vaaz kurumu olarak iyiliği yayıp çoğaltma ve kötülükten vazgeçirme müessesesinin olmayışı veya gereği gibi işlemeyişi ya da bozulması, Kur'an'a göre toplumsal huzursuzluk, yabancılaşma ve çözülmeye, toplumların veya medeniyetlerin yıkılmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak ıslah kurumu veya mekanizması, toplumların varlığının devamı için hayati önem taşımaktadır. Toplumun sürekliliğinin sağlanması, mevcut yapısının korunması ve sosyal dengenin kurulması, dengeli değişimin gerçekleşmesi, çağın gerekleriyle yüzleşebilme, ıslah mekanizmasının varlığına bağlıdır (Okumuş 2008b).

Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda tarihsel olarak ve bugün itibariyle vaaz, kaynağını dinden ve dinî kaynaklardan alan önemli bir olgudur, kurumdur. İslam toplumlarında vaaza o kadar önem verilmiştir ki, belki de bunun en önemli göstergelerinden biri, tarihî süreç içinde vaaz ve vaizlik işi konusunda oldukça hatırı sayılır bir literatür birikiminin ortaya çıkmış olmasıdır. Vaaza ilişkin eserlerde vaazın ne olduğu, vaizlik işinin ne kadar önemli olduğu, vaaz verirken nelere dikkat edilmesi gerektiği, vaizde bulunması gereken özellikler ve de vaaz konuları gibi önemli hususlar ele alınmaktadır. Bu bağlamda el-Mecâlisu's-Sinâniye (Hasan b. Ümmi Sinân (ö.1591)), Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Muzekkirîn (Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. El-Cevzî (1200)), Tahzîru'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs (Celalüddin es-Suyûtî (1505)), Tahzîru'l-Eykâz min Ekâzibi'l-Vu'âz (Celalüddin es-Suyûtî (1505)), Tenbîhu'l-Gâfilîn (Gafletten Kurtuluşa-Yaman Arıkan), el-Mecâlisu's-Seb'a (Mevlânâ (1273)), Mü'minlere Öğütler (Hattat Yusuf Tavaslı), Nesâyih-i Kur'aniyye (Ömer Nasuhi Bilmen (1971)) vs. sayılabilir (Bkz. Yeşil, 2001).

Osmanlı Devleti'nde devlet, ulema ve çeşitli dinî gruplar vaaz ve vaizlik işine son derece önem vermişlerdir. Yeni rejim döneminde Diyanet eliyle vaaz ve vaizlik işine ayrı bir önem verildiği söylenebilir.

Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dönemde halk arasında tanınmış ünlü bazı vaizler, etkili vaazlarıyla camilerde ve bütün Türkiye'de önceleri kaset, sonraları ise CD, VCD, radyo, televizyon ve internet yoluyla insanlar üzerinde etkili olmaktadır. Vaazları Türkiye'nin her yerinde etkili olan bu vaizlerin bir kısmı yaşamakta, bir kısmı ise yaşamamaktadır; ama her iki durumda olanlar da söz konusu araçlar yoluyla vaazlarını sürdürmekte ve toplumun çeşitli katmanları üzerinde etkili olmaktadır. Onların vaazlarını sürekli dinleyen ve hatta başkalarına da aktaran insanların varlığı bilinmektedir. Bu tür insanların dini bilgi ve dindarlıklarının en önemli kaynağı vaazlardır. Onlar, vaazlardan beslenerek

dinî hayatlarını şekillendirmektedirler. Bu çerçevede Timurtaş Uçar, Tahir Büyükkörükçü, Fethullah Gülen, Cevat Akşit, Mustafa Akgül gibi kitleleri etkileyen vaaz ve vaizlikleriyle bilinen hocalar zikredilebilir. Ayrıca lokal düzeyde kendi yaşadıkları yörede etkili olan vaizler de vardır.

## **DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE VAAZ**

Diyanet İşleri Başkanlığı, kurumsal olarak din hizmetleri kapsamında vaizlik mesleği ve işine ayrı bir önem vermektedir. Bu husus, Diyanet'in vaaza ilişkin faaliyetlerinden, vaizlere ilişkin düzenlemelerinden ve Web sitesinde vaazla ilgili ayrıntılı bilgiler vermesinden de anlaşılmaktadır. Ayrıca il müftülüklerinde vaazla ilgili hareketlilik, özellikle Cuma günleri, Bayram namazları ve mübarek gün ve gecelerdeki faaliyetler ve İlahiyat fakülteleriyle işbirliği içinde yaptıkları görev paylaşımı gibi durumlarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaaza ve vaizlik kurumuna verdiği önemi göstermektedir. Mevcut vaizlerin yeterli olmamasından dolayı yeni bir uygulamayla vaaz verecek imam-hatip ve müezzin gibi din görevlilerine üç haftalık seminerlerle sertifikalı vaaz eğitimi vermektedir.

Müftülükler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yasal düzenlemeleri doğrultusunda, vaaz işiyle ilgilenmekte, bir yaygın din eğitimi olarak vaaz görevini vaizler ve diğer din görevlileri eliyle ifa etmektedirler. Eskişehir İl Müftülüğü, önceleri vaizlerle ayda bir toplantı yaparken son müftü atamasından sonra bu toplantıyı haftada bir yapmaktadır. Diğer bütün il müftülüklerinin de belli periyotlarla toplandığı bilinmektedir. Bu toplantılarda vaazların konuları, metot ve teknikleri üzerine fikir alışverişi yapılmakta ve bazı kararlar alınmaktadır. Vaizler ve vaaz verecek diğer personel burada tespit edilen konulara göre vaazlarını vermektedirler. Duruma göre vaizler, konuları değiştirebilmektedir.

Müftülüklerde vaaz konusuna ayrı bir önem verilmektedir. Vaizlerin yeterli gelmemesi durumlarında Müftüler, İlahiyat Fakültesi öğretim elemanları, İmam-Hatipler, Kur'an Kursu öğretmenleri vs. de vaaz vermektedirler.

Diyanet İşleri Başkanlığı, vaizliği, sadece Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde İrşat Hizmetleri Daire Başkanlığına bağlı olarak doğrudan müftü ve vaizler eliyle yürüttüğü bilinen açık vaizlik biçiminde gerçekleştirilmemektedir; ayrıca yine aynı genel müdürlüğün idare ve uhdesinde Cami Hizmetleri Daire Başkanlığı, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı, Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı gibi diğer üç daireyle ortak bir biçimde çeşitli mekan ve zamanlarda, gerek bizzat müftülüklerde, gerekse cami ve cami dışı mahallerde yıl içinde sürekli olarak irşat faaliyeti biçiminde yürütmektedir. Yani Teşkilatın din hizmetleri içinde vaaza oldukça geniş bir yer ve önem verildiği

anlaşılmaktadır. Doğrudan vaazın dışında aile irşat hizmetleri, Cuma ve Bayram namazları hutbeleri, SHÇEK'e bağlı kuruluşlarda yapılan vaaz ve irşat hizmetleri, Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri kapsamında yapılan konferanslar ve diğer programlardaki irşat hizmetleri, camilerde imam-hatip, müezzin, Kur'an Kursu öğrencilerinin irşat ve vaaz hizmetleri, camii dışı ziyaret ve etkinlikler çerçevesindeki irşat hizmetleri vs. örnek olarak zikredilebilir.

Bütün bunların dışında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaizlik işine verdiği önemi gösteren yazılı ve görsel medyada yapılan çalışmaları da zikretmek gerek. Başkanlık, kendisine bağlı olarak Yayın Hizmetleri Genel Müdürlüğü idaresinde, gerek TRT kanallarında yürütülen televizyon ve radyo yayınları, gerekse özellikle Diyanet Aylık Dergi, Avrupa Aylık Dergi, Çocuk Dergisi, kitaplar ve takvimle vaaz ve irşat kapsamında değerlendirilebilecek konuşma ve yazıları neşretmektedir. Bunların dışında il ve ilçe müftülükleri de kendi görev yerlerinde yerel televizyon ve radyo kanallarıyla işbirliği içinde birtakım programlarla vaaz ve irşat faaliyetleri yürütmektedirler.

Son tahlilde Diyanet İşleri Başkanlığı vaaza ve vaizlik müessesine ayrı bir önem verdiğini izhar etmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Ankara'da 5-6 Temmuz 2011 tarihlerinde gerçekleştirilen ve Türkiye'nin dört bir yanından bini aşkın vaiz ve vaizenin iştirak ettiği Vaizler Toplantısı'nda yaptığı konuşmada işaret ettiği hususlar, bu çerçevede değerlendirilebilecek içeriktedir. "Yeni bir eğitim seferberliği başlatmak zorundayız. Bütün din görevlilerimiz eğitim süreçlerinden geçirilerek kürsüye hazır hâle getirilecek. Rehber vaizlik için programlar başlatıldı. Mihrapta görev yapan her arkadaşımız Resul-ü Ekrem'in mesajını hikmetli bir dille cemaatine anlatabilmeli. Hakka, hakikate uygun olduktan sonra, ilme ve irfana dayandıktan sonra kürsüde bir din görevlimizin sarf etmiş olduğu cümleyi sonuna kadar savunacağız. Ancak sözün hak olması, Hakka dayanması, hikmetli ve makama uygun olması lazım... Unutmayın ki bizim medeniyetimiz söz medeniyetidir." Toplantıdaki konuşmasında vaiz ve vaizelerde bulunması gereken özellikleri sıralayan Diyanet İşleri Başkanı Görmez, "İnsan dünyaya bir kez gelir. Yüce Rabbimizin bizleri kendi dinine hizmette istihdam etmesi kadar yüce bir şeref olamaz. Bu nedenle sürekli kendimizi yenilemek, kalbimizi ve bilgimizi diri tutmak zorundayız" diye konuştu. Diyanet İşleri Başkanı Görmez, şöyle devam etti: "Beş şeyi gözden geçirmek zorundayız. Aşkımızı, heyecanımızı, sevgimizi ve samimiyetimizi gözden geçirmek zorundayız. Bir kardeşimiz eğer kürsüde ve mihrapta heyecanını kaybetmişse kendisine başka bir iş arasın. Bu iş rutine bağlanarak yapılacak bir iş değildir. Bir anlık gafletin arkanızda namaza durmuş insanların yüce divanda duruşunu gölgeleyeceğini

unutmayın. Bilgi ve birikimimizi daima gözden geçirmek zorundayız. Sürekli talebe olduğumuzu unutmayalım. Dil ve üslubumuzu sürekli gözden geçirmeliyiz. Maalesef genç kuşaklar ile aramızda ciddi bir dil sorunu ortaya çıktı. Bu nedenle üslubumuzu yenilemek zorundayız. Cemaatimizde her seviyeden, her kültürden insan var. Onları birleştirecek bir üslubu yakalamak zorundayız.” Modern zamanlarda sözün değerini yitirdiğini, görseiliğın ve imajın değerinin arttığını ve bu nedenle sözü yeniden yüceltmek zorunda olduklarını vurgulayan Diyanet İşleri Başkanı Görmez; “Bilgi kaynaklarımızı gözden geçirmek zorundayız. Bütün arkadaşlarımızın Kur’an’a ve Hadis’e vâkıf olması gerekiyor. Bu nedenle beslendiği kaynakları gözden geçirecek. Son olarak şahsım başta olmak üzere örneklığımızı, niyetimizi, ihlasımızı ve samimiyetimizi de gözden geçirmek zorundayız. Söylediklerimizi hayatımızda ne kadar uyguluyoruz. Biz hocaların en çok zorlandığı şey söylediklerimizi hayatımızda tatbik edebilme güçlüğüdür. Kürsüden anlattıklarımızı insanlar bizim yaşantımızda görmek istiyor. Unutmayın ki bizim vazifemiz sadece din anlatıcılığı değildir, aynı zamanda dini ikame etmektir.” dedi. Kürsülerin gücünü, yüceliğini kaybettiğini, vaizin Hakkın lisanı, hakikatın dili olması gerektiğini vurgulayan Diyanet İşleri Başkanı Görmez, vaizlerin ve vaizelerin yüksek bir özgüvenle hiçbir hakikati ketmetmeden anlatması gerektiğini ifade etti. Korku, tedirginlik ve çekingenlik ile irşat görevinin yerine getirilemeyeceğini belirten Diyanet İşleri Başkanı, bugün gelinen noktada söz konusu tedirginlik için hiçbir neden kalmadığını, her zamanki gibi kurumsal dikkati elden bırakmadan çalışmalarını yeni bir heyecan ve yönelim içerisinde sürdüreceklerini söyledi. “Artık çekingen, lafı dolandıran, kendini tanımlamaktan aciz bir siyaset ile mesafe alamayız. Diyanet’in değişen şartlarda, ortam ve bağlamlarda farklılaşacak bir misyonu olamaz. Her ahval ve şeraitte korumamız, güçlendirmemiz ve netleştirmemiz gereken bir misyon tanımında buluşmamız gerekmektedir” diyen Diyanet İşleri Başkanı Görmez, din devlet ilişkilerinin bir güvenlik hassasiyeti üzerinden yürütülemeyeceğini, bu nedenle Diyanet’i bir tedbir, kontrol ve gözetim mekanizması olarak görmek isteyen belli bir perspektifin artık hiçbir geçerliliğinin kalmadığını kaydetti. Son zamanlarda ortaya çıkan “Medya Vaizliği” kavramına da atıfta bulunan Diyanet İşleri Başkanı Görmez, vaiz ve vaizelerin toplumun muallimi olduğunu söyleyerek “Ne kussaslık ne de medya vaizliği... Bunlar bize yakışmaz” diye konuştu. Diyanet İşleri Başkanı Görmez, toplantıya katılanlardan son olarak kürsü ve mihrap görevlerinin yanı sıra camilerde ders halkalarının oluşturulmasını istedi.” (<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>, 2011)

Bu kısımda son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nda vaizlerin istatistikî durumu hakkında da kısaca bilgi verilebilir.

**DİN HİZMETLERİ SINIFINDA KADROLU VAİZLERİN DURUMU**

UNVANI	DOLU	BOŞ	TOPLAM
Başkanlık Vaizi	9	56	65
Başvaiz	0	900	900
Uzman vaiz	0	900	900
Vaiz	1.341	2.863	4.204
Cezaevi vaizi	60	510	570
Toplam	1410	5229	6639

**DİN HİZMETLERİ SINIFINDA 4/B SÖZLEŞMELİ PERSONEL**

UNVANI	DOLU	BOŞ	TOPLAM
Vaiz	44	309	353
Toplam	44	309	353
Genel Toplam	1454	5538	6992

Tablolara göre Diyanet teşkilatında 1410'u kadrolu ve 44'ü 4/B sözleşmeli olmak üzere toplam 1454 vaiz çalışmaktadır.

**DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN VAAZ FAALİYETLERİ VE TÜRKİYE DİNDARLIĞI**

Diyanet İşleri Başkanlığı, vaaz işlerini Müftülükler eliyle yürütmektedir. Müftülükler de yasa ve yönetmeliklere dayanarak müftüler, müftü yardımcıları, vaizler, Kur'an kursu öğreticileri, imam-hatip ve müezzinlerle vaaz işini yürütmektedirler. Yukarıda verilen genel bilgilerden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yoğun bir vaaz faaliyeti yürütmek istediği anlaşılmaktadır.

Eskişehir İl Müftülüğü, cumalarda, bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde, özel istek üzerine çeşitli yerlerde, mevlitlerde verilen vaazlara ek olarak her gün merkezi sistemle öğle namazı öncesinde vaaz düzenlemekte, ikinci namazı öncesi ise Kur'an ve meal okuma dersi yapmaktadır. Merkezi sistemin erişmediği yerlerde ise camilerdeki din görevlileri ve Kur'an kursu öğreticileri, erkeklerle ve kadınlara camilerde çeşitli vakitlerde vaaz ve dersler tertip etmektedirler.

Diyanet, Müftülükler eliyle vaazları çoğunlukla camilerde ve gerek duyuldukça camii dışında, örneğin ceza ve tevkif evlerinde, ıslah evlerinde, eğitim merkezlerinde vs., hem doğrudan vaaz biçiminde, hem camilerde meal, tefsir, hadis, fıkıh gibi dersler biçiminde, hem de çeşitli münasebetlerle kendisinin

tertip ettiği veya başka kişi ve kurumlarca tertip edilen programlarda konferans veya panel türünde gerçekleştirmektedir.

Diyaret'in en önemli vaaz mekanı hiç şüphesiz cami ve mescittir. O nedenle camilerde verilen vaazlara ayrı bir titizlik gösterilmektedir. Konu seçiminden üsluba kadar bu titizliğin ipuçlarını gözlemlemek mümkündür. Ayrıca Başkanlık, çeşitli seminer, kurs, sempozyum, çalıştay gibi program ve etkinliklerle de Türkiye'de vaizlik kurumunun niteliğinin artırılması yönünde çaba harcamaktadır. Örneğin 17-18 Aralık 2008 tarihlerinde Vaaz ve İrşat Hizmetlerinin planlama, içerik ve uygulama yönünden değerlendirilmesi amacıyla Türkiye genelinde söz konusu hizmetlerin planlanmasında ve uygulamasında yer alan görevlilerin de katıldığı geniş kapsamlı bir istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir (<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>, 2011). Yine yukarıda zikri geçen Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünce Ankara'da 5-6 Temmuz 2011 tarihlerinde gerçekleştirilen Vaizler Toplantısı bu bağlamda zikredilebilir (<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>, 2011). Aynı şekilde halen yapılmakta olan bu sempozyum da aynı duyarlılığın bir ifadesi olarak zikredilebilir.

Diyaret'in vaizlik kurumu kapsamında yürütmeye çalıştığı dikkate değer hizmetlerden biri de cezaevi vaizliğidir. Bu vaizlik çerçevesinde görevlendirilen vaizler, hemen her gün cezaevlerinde vaaz ve irşat hizmetleri yürütmektedirler. Cezaevi vaizlerinin tutuklu ve hükümlülerin psikolojilerini düzeltme, sosyal ilişkilerini sağlam bir zeminde kurma ve hayata bağlılıklarını sağlama; cezaevinde iyi bir insan olarak varlıklarını idame ettirme, orada damgalanmış veya etiketlenmiş bir kişi kimliğine bürünerek suç işleme kapasitesini artırma veya suç işlemeyi öğrenmenin önüne geçme gibi çok önemli hizmet ve işlevleri yerine getirdikleri söylenebilir. Nitekim Eskişehir İl Müftülüğü bünyesinde cezaevi vaizi olarak görev yapan iki vaizle yaptığımız görüşmede bu teyit edilmiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 13.10.2011 Perşembe günü Din İşleri Yüksek Kurulu Toplantı salonunda düzenlediği Cezaevi Vaizleri Çalıştay'ında (<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>, 2011) da bu hususun altı çizilmiş ve o nedenle cezaevinde vaaz ve irşat hizmeti yürütmenin çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Gerçekten de cezaevlerindeki vaizlik ve irşat hizmetleri, suçluların suçluluk psikolojisinin veya tutukluluk psikolojisinin getirebileceği olumsuzluklarla baş etmelerini sağlamada ve topluma adaptasyonlarında kayda değer işlevleri vardır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cezaevlerindeki din hizmetleri ve bu bağlamda vaaz hizmetlerine önem verdiği görülmektedir. "Başkanlık ile Adalet Bakanlığı arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini sağlamaya yö-



nelik 15 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe girmek üzere 30 Mart 2001 tarihinde bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol gereği 2001 yılından beri ülke genelinde fahri veya kadrolu olarak Cezaevi vaizleri görev yapmaktadır. Bilindiği gibi cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin rehabilite edilebilmesi, cezaevine düşmelerine sebep olan bazı kötü alışkanlıklarının giderilebilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple cezaevindeki tutuklu ve hükümlülere yönelik olarak Başkanlığımız personel görevlendirmiştir. 2009 yılı itibariyle toplam 52 kadrolu cezaevi vaizimiz ve 400'ün üzerinde görevlendirme ile bu hizmeti yürüten personelimiz bulunmaktadır. Bu personelimiz, ülke genelinde cezaevlerinin tamamına yakınında görev yapmaktadırlar. Başkanlığımızın koordinesi altında olmak üzere ülke genelinde cezaevi vaizlerimizin marifetiyle dini gün ve gecelerde de çeşitli programlar icra edilmektedir." (<http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>, 2011).

Genel olarak Diyanet'in organize ettiği vaazların Türkiye'de dindarlığın şekillenmesinde etkili olduğu ileri çalışma ve gözlemlerle tespit edilebilir. Bu çalışma ve gözlemlerin yapılması durumunda vaaz hizmetlerinin, toplumda bütünleşmenin gerçekleşmesinde, sosyal kontrol işleviyle bazı insanların suçta gitme veya itilmelerini engellemede, suç oranının daha da artmamasında, ibadetlerin belli düzeylerde dinî kaynaklara göre yapılmasında vs. ne kadar etkili olduğu daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

Vaaz ve vaizlerin Türkiye'de dindarlığın biçimlenmesindeki etkisini tespit etmek üzere sorulan sorulara verilen cevaplar, konunun anlaşılmasına önemli katkılar getirecektir. Öncelikle sorular:

- Vaazlarınızı sürekli takip eden insanların olduğunu biliyor veya düşünüyor musunuz? (8. soru)

- Size göre bazı insanlar, dinî inançlarının gereğini vaazlar yoluyla öğrenip yaparlar mı? (9. soru)

- Size göre vaaz, insanların dinî inanç, düşünce, tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır mı? (16. soru)

- Etkili ise bu etkilenmenin düzeyi nedir? Örneğin sadece Cuma namazlarını kılarken vaazın etkisiyle beş vakit namaza başlayan insanlar var mı? (Başka örnekler de verilmesi iyi olur) (17. soru)

- Size göre dinî hayatını daha veya en çok vaazlara göre düzenleyen insanlar var mı? (18. soru)

- Vaazların, batıl inanç ve hurafelerle mücadelede etkili olduğunu düşünüyor musunuz? (22. soru)

- Size göre vaaz, insanların bilgi, eğitim, din ve kültür düzeylerinin artmasına yol açmakta mıdır? (24. soru)

- Öyle ise bu çerçevede daha çok hangi toplumsal grup ve kategoriler üzerinde etkili olmaktadır? (25. soru)

Görüldüğü gibi 8 soru, doğrudan vaazların dindarlık ve dinî hayata olan etkisine daırdır. Bu sorulara verilen cevaplarda şu hususlar öne çıkmaktadır:

1. Evet/Evet/Evet/Evet, beş vakit namaza başlayanlar var/Evet/Evet/Evet/Orta tabaka ve okuma yazma bilmeyenler üzerinde (Bayan cemaat için).

2. Evet/evet, kesinlikle vaazlar yoluyla öğrenip yaparlar/düzenli yapılan vaazlar etkilidir/hayatlarındaki bidat ve hurafelerin temizlenmesi noktasında etkili olduğunu düşünüyorum/Evet/Evet/vaazlar farklı grup ve kategorilerden insanlara ulaşabilmektedir, dolayısıyla vaazların farklı grup ve kategoriler üzerinde etkili olduğu kanaatindeyim. Vaazı dinleyen herkesimde.

3. Bazen/Evet/Evet/ülkemizdeki vatan sevgisinin üst düzeyde olmasında, TV ve benzeri medyanın tahrip edici yayınlarına rağmen toplumda güzel değerlerin yaşatılmasında toplumu az da olsa koruyucu etkisinin olduğuna inanıyorum/Evet/Çok etkili olduğuna inanmıyorum, zira hurafeler o kadar yaygın hâle gelmiş ki insanlar bile bile sürdürmekte, etkisi altında kalmaktalar, maalesef bazı dini gruplar da bazı hurafe ve batıl inançların devamında sebep oluyorlar/Bir kısmında/Özellikle genç nüfus öğrenmeye arzulu, fakat genç cemaatımız genelde camilerimizde ya olmamakta ya da geç gelmekte, yaşlı olanlara ise eğitimin zorluğu ortadadır.

4. Evet/Evet/Evet/bir kıssadan etkilenip de küslerin orada barışması, gelin kaynana arasının bir müddet düzelmesi vs./Evet/Evet/Evet/kadınlar (Kadın cemaati için).

5. Hayır/Kısmen evet/ Uzun vadede evet/ Bu kadar radikal etkilenme olmuyor. Ama başış toplamada, sadaka, fitır ve zekat vb. daha somut şeylerde ve hurafelere yaklaşımda kısmen etkilenme oluyor./Hayır/Evet/Dini sahada bilgi düzeylerinin artmasına katkı yapmaktadır.

6. Evet/kısmen/ Kesinlikle etkili/ Hiç namaz kılmayan birisinin Cuma namazına başladığına şahit oldum. Arada sırada namaza başlayan, birkaç vakit kılan cemaate rastladım. Kur'an öğrenmeye başlayan gençlere, kötü alışkanlıklarını terk eden gençlere şahit oldum. (Kumar, sigara, internet kafeyi bırakan gençler

vb.)/ Çok olmamakla beraber düzenleyen cemaatim var./Evet mutlaka/ Evet eğitim, bilgi durumunu yükselttiğini düşünüyorum.

7. Evet, şahsen ben ilk buraya atanmıştım, şimdilerde birçok insan takip ediyormuş, kendilerinden duyuyorum, vaazlarınız nerede diye, camileri aydan aya değiştiriyoruz çünkü / insanların geneli okumaktan çok dinlemeye yöneliyor bizde bu yüzden hem anlatıyoruz hem de o günün özü hadis ya da ayetleri ellerine veriyoruz, uygulamayı sonraki haftalarda takip ediyoruz, değişen şey yumuşama ile başlayıp meraka bırakıyor ki sonrasında kendi araştırır hâle geliyor./ iyi bir vaaz sizi insanların kafasındaki vicdan sesi yapıyor rüyalarına nüfuz ediyorsunuz cemaatin, öyle hadiseler var ki buraya yazsak hocam siz akşam bana kızdınız ya da hocam nerden anladınız kavga ettiğimi bugün onunla ilgili söze başladınız, var sizde bir şeyler diyen çok insan oluyor..rabbimin ihsanı/ dualarla örneklerimiz çok. Namazını düzenli kılmaya başlayanlar tabii ki oluyor, hatta eşleri namaz kılsın, çocukları olsun vs. diye toplu gıyabi dularımız var, birçoğunun eşi başladı namaza / bence balık vermek değil balık tutmayı öğretmektir vaaz vermek/ dine meyli olup da yönünü bilemeyenler.

8. Vaazlar, insanların bilgi, kültür, dinî hayatları üzerinde etkili oluyor, özellikle çiftçiler, memurlar ve esnaflar üzerinde.

9. Vaaz, insanları etkiler. Vaaz, hatırlatma ve bazı yanlışları düzeltme işlemidir.

10. Hayatlarını vaazlara göre düzenleyen insanlar az olsa da, vaazlarımın insanlar üzerinde oldukça önemli etkileri vardır. Hiç zekat vermediği halde vazdan etkilenecek zekat ve sadaka veren insanlar var, faizle iştigal edip vaaz etkisiyle bırakan var, kahve alışkanlığını vaaz ve sohbet için terk eden var. Vaaz, daha çok eğitim görmüş kimseler üzerinde etkili olmaktadır.

11. Evet, ortalama her vaaz verdiğim cami cemaatinin üçte ikisi devamlı gelenler, üçte birlik kesim değişken, mesela otuz kişilik cemaatin yirmisi sürekli gelenler, on kişi değişken/ evet, Konya halkı cami vaazlarına düşkün ve bu gelenek hayli köklü. Mesela merhum Tahir hocanın vaazlarından nakil yapacak kadar dikkatli. Bayanlar da sık sık emekli vaiz Fatma Zehra hanıma atıfta bulunuyorlar, eskilerden öğrenip etkilendiklerine göre muhtemelen şimdiki vaazlardan da çok şey öğreniyorlar, ama bu etki belki yirmi yıl sonra daha çok belli olacak./ elbette, bana zaman zaman cemaatimden dönenler oluyor, sizin konuşmanızdan sonra akrabamla barıştım gibi/ burada konuşmacıya, yani vaize çok iş düşüyor. Ben bütün köyü vaazla irşad edip hidayetini vesile olan imamlar da gördüm. Yirmi yıl bir yerde görev yapıp üç beş kişiyi bile etrafına

toplayamamış din görevlileri de. Aslında imamıyla müftüsüyle Kur'an kursu öğretici ve vaiziyle bütün din görevlileri işini hakkaniyetle yapsa bütün dünyayı değiştirecek alt yapımız ve kadromuz var./ elbette, benim cemaatimden önemli bir kısmı bu durumda/elbette/genelde mütedeyyin insanlar üzerinde.

12. Evet/Evet, özellikle fikhî meselelerde ve dikkatlerini çeken ahlaki davranışların pratiğe aktarımında./Evet/ Kişiye ve konuya göre değişiyor. Kadınlar en çok namaz, oruç gibi ibadetlerinde yanlış bildikleri ve uyguladıkları hususları değiştirdiklerini söylüyorlar öğrendikten sonra. Sünnet vs. zannettikleri bazı uygulamaların hurafe olduğunu öğrenip bırakıyorlar. Nafile ibadetleri ve kimi sünnetleri yapmaya başlıyorlar. (Tahiyyat'ül-Mescid namazı kılmak gibi). Ailevi, ahlaki bazı kararlarını etkiliyor. (İslam'a göre çocuk haklarını dinledikten sonra kürtajdan vazgeçen anne gibi.)/ Etrafında dini bilgi birikimine sahip tek kişi haftada bir gittiği vaazları veren vaiz ise olabilir. Ancak pek çok kişi zaten geçmişten gelen bir birikime sahip oluyor.

13. Evet/Evet/Evet/ Orta Bir Düzeyde etkilenilmektedir. Sonra bu etkileniş zayıflamaktadır, % 10'a kadar düşmektedir/Çok yok/ Evet/Evet/ Orta sınıf diyebileceğimiz, kültür, ekonomik, sosyal birliktelerde etkili olabilmekte.

14. Evet, küçük bir yerleşim yerinde görev yaptığım için sürekli takip eden cemaatimi tanıyorum./İnsanlar öncelikle çevreden gördükleri ve öğrendikleri gibi bir dini yaşayış sergiliyorlar. Ancak konuyla ilgili bir vaazdan sonra vaazda öğrendikleri daha etkili oluyor. Vaaz daha güvenilir kaynak olarak kabul ediyor./ Evet. Çünkü vaazlar güvenilir kabul ediliyor. Her konu ayet ve hadisler ışığında anlatıldığı için daha etkili oluyor./ Etkilenmenin düzeyi kişiden kişiye farklılık gösterebiliyor. Ailevi sorunları varken vaazlardan sonra olaylara farklı bir bakış açısıyla bakıp eşine karşı düşünce ve tavrını olumlu yönde değiştiren olduğu gibi kürtajdan vazgeçene kadar farklı örnekler verebilirim./ Muhakkak var. İnsanlar güvenilirliğine inandıktan sonra dini yaşayışlarını vaazda öğrendiklerine göre değiştirebiliyorlar./ Evet. Ancak muhatabın gerçekten doyurucu bir şekilde bilgilendirilmesi gerekiyor./ Evet. Vaazların amaçlarından biri de insanları dini konularda bilgilendirme ve bu bilgiyi hayat içerisinde kullanılabılır hâle getirme, düşünce ve davranışlarını şekillendirmesinde yardımcı olmaktır/ Ev hanımları (Bayan cemaat için).

15. Evet/Evet/Evet/Vaaz etkisiyle namaza başlayanlar olduğu gibi haram olan şeylerden içki, kumar ve faizden uzak durmaya vesile olmaktadır./Evet/ Evet/Evet/ Eğitim düzeyi nispeten yüksek olan, orta halde bulunan ve eğitim düzeyi düşük olan insanlar üzerinde.

16. Evet/Evet/Evet/Vaazda söylenen bir söz anlatılan bir olay bazen önemli tesirler bırakabiliyor. "hocam ben o vaazınızı dinlediğim günden beri ağzıma içki sürmedim" diyenler oldu./Evet/Evet/Evet/Camiye gelen insanlar.

17. (62 yaşında 40 yıllık vaiz)

Evet Merter semtindeki vaaz-sohbetlerim 34. senesine (Kur'an-ı Kerim birkaç kere baştan sona, Efendimizin hayatı en az iki kere, ilmi hal en az üç kere, sorular cevaplar çay arasıyla beraber ortalama 3-4 saatlik sohbetler şeklinde icra olunur) Fatih Gençlik vakfındaki üniversiteli gençlere olan ders-sohbetim 24. senesine (her yıl Amentü şartları, 33 farz, Hacc, Ramazan, Kurban, Hicret, Evlilik, Kur'an-Kainat-insandan oluşan "üç kitab", mezheb ve tarikatların doğuşu ve lüzumu konularımız sabit olmak üzere ekstra konulardan oluşan müfredatımızı uygularız.) Acıbadem komşu mescidinde yaptığım ayet-hadis takriri şeklindeki dersimiz de 21. senesine girdi. Ayrıca her Cuma "bu Cuma neredesiniz" diye soran kişiler de olur./

Vaaz ne ders, ne konferans, ne heyecan, hamasi duyguların tahrikinden ibaret bir konuşma değil vaaz vaazdır. Kimi öğrenir (bilhassa devamlı yapılan ve yakın sohbet şeklinde olup soru cevaba hazır olan vaazlarda) kimi heyecanlanır günahına tevbe eder, kimi duygulanır, dini öğrenmeye ve yaşamaya karar verir. Sorudan kasıt o mudur bilmiyorum ama bugünkü vaaz ve irşad programları olması gerekenin üçte biri seviyesindedir ama dua edelim de Cenab-ı Allah o kürsünün sesini kesmesin çünkü vaaz bizim yarı resmi, ucu açık, bazen sınır tanımaz, bazen bir cümlesi bir kişiyi kurtarır, bazen cemaatin içinden geçeni kürsüden dile getirerek onları rahatlatan, resmi kalıplardan kaçabilen konuşma tarzımız, sesimizdir./

Elbette hiç şüphe yok. Olması gerekenle bugün vaki olan arasında fark çok ama bu hâliyle de etkilidir. Eski Başkanımız Sayın Bardakoğlu'nun bir tesbiti vardı "bazı hizmetler yapılıncaya ne işe yaradığı anlaşılmaz, terk edilince ne işe yarıyor olduğu anlaşılır, Türkiye'deki dini hizmetler de böyledir demişti" Bugünkü dini hayat ve heyecanda Tahir Büyükkörükçülerin, Kaplanların, Timurtaşların, Naim Karamanların, Ahmet Vanlıoğullarının, Fezullah Değerlilerin, İhsan Toksarlıların tesiri ve yeri asla inkar edilemez. Arjantin'de ekonomik kriz oldu fert başına gelir 7 bin dolardı, insanlar dükkanları yağmaladılar, Türkiye'de kriz oldu fert başına gelir 2 bin dolardı, yağmalama olmadı. Elbette ki fark dinimizden dinimizdeki helal-haram, kul hakkı, ahret hesabı, zekat-fitra, kurban kavramları ve bunların gereklerinin icrasından geldi ama bunları millete kim anlattı? Hem de 25 yıllık fetret, 150 yıllık yozlaşma dönemlerine rağmen bu değerler yine beğenmediğimiz vaizlerin vaazları, tenkid ettiğimiz hatiblerin hutbeleriyle bu

millete aktarılmış oldu. Yoksa ne devletin resmi eğitiminin ne de halktan kopuk işin sadece teorisinde olanların yaptığı ve yapacağı iş değildi. Asli mesleği berberlik olan bir Erzurumlu Naim hoca Erzurum'u ikinci Sivas olmaktan kurtardı./

Elbette hem namaza başlayan, hem içki, kumar, gayr-ı meşru yaşantısına tevbe edenlerin sayısını tesbit mümkün değil. Bendenize "Kadıköy'deki falan vaazınızdan sonra, 65 yaşındaki babamın anneme karşı tutumu değişti, sizinle görüşüp oğlumun da sizinle tanıştırmak istiyorum, onun da bazı problemleri var, faydalı olacağınıza inanıyorum" diyen vatandaş 100'lerden sadece birisi.../

"En çok" demek büyük iddia olur, ama daha demek elbette mümkün.../

Bu o kadar girift bir konu ki kimi hurafeyi "Din" diye sunarken, kimi de fevkaladelik namına ne gördüyse, ona önce bir "HURAFE" elbisesi giydirip sonra başlıyor taşlamaya. Bu konunun tükenmez sermayesi malumunuz türbeler. Türbe ziyaretinin caizliğinde herkes mutabık, orada yatandan bir şey istenmemesi konusunda da herkes mutabık, geriye "vesile" kılmak caiz mi, hurafe mi? Aklın almayacağı şeyleri kabul etmek caiz mi, hurafe mi? Bu son soruya çoğu "aklın almadığı, pozitif ilimlerin reddettiği şeyi kabul hurafedir" diye kesip attığı gibi, HARİKULADE" namına ne görürse, fevkalade namına ne varsa taşlamayı görev biliyor. Oysaki gerek fevkaladelikler, gerek harikuladelikler dinde çok önemli bir yere sahip, Müslümanın rasyonel davranmasıyla rasyonalist olması, pozitif ilimlerin kadrini bilmekle pozitivist olması arasında çok ama çok fark var. Hacerul-esved'in ziyarete gelenlere ahrette şahidlik edeceğini (hadisle sabit) insanın el ayak ve cildinin ahrette "nutuk" cinsinden konuşacağını, hangi akla kabul ettireceksiniz, "denenemeyen ve tekrarlanamayan bilimsel değildir" diyen pozitif ilim sahiplerine cennet-cehennem, haşir-neşri nasıl izah ettireceksiniz. Eğer vaiz bazıları gibi her gördüğüne hurafe demeye ve taşlamaya kalkarsa dini anlatmakta güçlük çeker, ama dini anlatacağım diye hurafeleri nakletmeye devam ederse dine zarar vermiş olur.(Değerli hocam, bu konuyu isterseniz müstakil görüşüp, yazışabiliriz.) günümüz insanı tasavvufi değerlerin çoğunu hurafe görüyor, tasavvuf adına hurafe yayanların da sayısı az değil, gel de vaiz olarak çık işin içinden... /

Evet: Aksi halde vaiz ne yapıyor sizce? Eğer vaiz bu noktalarda bir şey yapmıyorsa dükkanı kapatalım. Zaten o zaman neler yapıyor olduğu anlaşılacaktır.

Sorunun tahtında "ancak cahil cühelaya faydası olur bırakalım, onlara konuşsunlar" manası var gibi geldi bana. İnanın, birçok vaizin ders halkasında birçok akademisyen, idareci, sanayici ve tüccar vardır. Tüm bu kesimleri dinletebilmek, vaizin her kategoride etkili olduğunun açık delilidir.

Yukarıdaki sorulara verilen bu cevapların çeşitliliği ve ortak yönlerine bakıldığında, vaazların insanların dindarlığının şekillenmesinde etkili olduğu görülür. Etkinin az veya kısmen olduğunu söyleyenler de var, ama cevapların tamamına yakını, etkinin boyutlarının geniş olduğunu, hatta sadece doğrudan dinî alanla sınırlı olmadığını, sosyal hayatın neredeyse bütün alanlarında, örneğin ailevi sorunların çözümü, sigara gibi alışkanlıkların terki, küskünlerin barıştırılması gibi noktalara da sirayet ettiğini ortaya koymaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatının üst düzey idarecileriyle yapılan görüşmelerde de Diyanet'in vaaz konusuna çok önem verdiği ifade edilmiş ve Başkanlık tarafından vaazla ilgili yoğun çalışmalar yapıldığı ifade edilmiştir.

Görüşmelerde ve sorulara verilen cevaplarda vaazların insanlar üzerinde geçici, az, çok az veya kısmen etkili olduğunu ya da pek etkili olmadığını savunanların olduğu da ortaya çıkmaktadır. Ancak bu görüşte olanların genel örneklem içindeki yeri oldukça düşük düzeylerde seyretmektedir.

## **VAAZDA MUHATAP KİTLENİN YERİ VE MERKEZİ SİSTEMLE VAAZ**

Bir eğitim faaliyeti ve iletişim şekli olan vaaz, insanî ve insanî olmayan unsurlarıyla vaizin vaaz verdiği muhatap kitleyle iletişim ve etkileşimi çerçevesinde gerçeklik bulan bir olgudur. Vaazın insanî unsurlarından muhatap kitlenin vaazdaki yerinin, birincil düzeyde olduğu söylenebilir ve dolayısıyla aslında vaazda muhatap kitle vaizle birlikte baş aktör konumundadır. Vaazın başarılı geçmesinde, vaazın çıktıklarının başarılı olarak ortaya çıkmasında vaizin hitap ettiği birey ve cemaat anahtar konumdadır. Tek başına vaizin vaazında başarıya ulaşmasından söz etmek çok nadirdir, hatta imkân haricidir. Çünkü vaiz, muhataplarıyla iletişimde muhataplarını özellikle tutum ve davranış değişikliğine yol açacak şekilde etkileyebildiği ölçüde başarılı olur. Bu demektir ki vaazda muhatap kitlenin yeri, merkezidir. Buradan hareketle vaazın muhatap kitleye özel olduğunu söylemek mümkündür; vaazın düzeyi, düzlemi, dili, konusu, genişlik ve derinliği muhatapların eğitim, yaş, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durumuna göre çeşitlenir, değişiklik arz eder. Bundan dolayı muhatap kitleye göre vaazda çeşitliliğin esas olmasından söz edilebilir.

Diyanet'in yakın geçmişine bakıldığında, Türkiye'de onunla ilgili en çok konuşulan konulardan birinin merkezi sistem uygulaması olduğu görülür. Merkezi sistemle ezan okuma ve vaaz verme, çeşitli toplum kesimlerinin talepleri dikkate alınarak uygulamaya sokulmuştur. Ancak uygulamadan istenen faydaların elde edilip edilmediği üzerine oldukça yoğun tartışma ve müzakerelerin yapıl-

dığı da bilinmektedir. Son zamanlarda yazılı ve görsel medyada Başkanlığın merkezi sisteme, özellikle merkezi sistemle vaaza olumsuz yaklaştığına ve dolayısıyla merkezi sistemin kaldırılacağına ilişkin haberler yapıldığı da olmaktadır.

Diyanet Teşkilatının mevcut vaaz sistemiyle Türkiye’de dindarlığın şekillenmesinde oynadığı rolün büyüklüğü dikkate alınırca, merkezi sistemin kaldırılıp her camide cemaatle bizzat yüz yüze konuşma durumunda söz konusu rolün daha da büyük olacağı tahmin edilebilir. Nitekim görüşülen vaizlerin cevaplarında da bu husus göze çarpmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin çeşitli vilayetlerinden Türkçe’de kullanıldığı anlamıyla rastgele görüşülüp röportaj yapılan 12’si akademisyen 22 kişinin de aynı görüşü dile getirdiği belirtilmelidir. Eskişehir’de görüşülen 65 üniversite öğrencisi de merkezi sistemin vaazın etkisini azalttığını düşünmektedirler. Görüşme yaptığımız ve soru yönelttiğimiz erkek vaizler genellikle erkeklerden, kadın vaizler ise kadınlardan oluşan cemaate vaaz verdiklerini beyan etmişlerdir. Erkek vaizlerin zaman zaman özellikle bazı toplantılarda ve Cuma namazlarında vaaza gelen hanımlara da erkeklerle birlikte hitap ettiği anlaşılmaktadır.

Vaazda vaizin iletişim sorunu yaşamaması için hitap ettiği insanların sosyal, kültürel, dinî vs. özelliklerini bilmek ve dikkate almak zorunludur. Vaiz, mesajını doğru bir biçimde ve sonuca ulaşacak tarzda eriştirmek istiyorsa, o takdirde cemaatin sosyolojisini, bilgi, inanç, ideoloji, âdet, gelenek, görenek vs. bakımından pozisyonunu bilerek çıkmak ve vaaz vermek durumundadır.

Kendileriyle görüşme yapılan kişilerin, “Vaazınızı merkezi sistemle mi vermektedirsiniz yoksa bizzat camide mi?” (5. soru), “belli periyotlarda ve belli bir program dâhilinde mi vaaz verirsiniz?” (7. soru), “Vaaz konularını rastgele mi seçersiniz yoksa ihtiyaç olma durumlarına göre mi?” (12. soru), “Vaaz konularını seçer ve vaaz üslubunu belirlerken her zaman vaaza muhatap kitlenin sosyo-kültürel, entelektüel, dinî vs. durumunu dikkate alır mısınız?” (13. soru) ve “Vaaza muhatap kitleyle iletişimde dil problemi yaşıyor musunuz? Vaazınız cemaat tarafından anlaşılakta mıdır? Size göre vaaz dili nasıl olmalıdır?” (30. soru) sorularına verdiği cevaplarda işaret ettikleri hususlar, muhatap kitleyi nazara almanın önemini ortaya koyması bakımından önemlidir. İşte onlardan öne çıkan noktalar:

1. Merkezi sistemle. Belli bir program dahilinde ve mutlaka ihtiyaca göre belirlerim. Muhatap kitlenin durumunu dikkate alırım. Dil problemi yok.



2. Camide. Belli bir program dahilinde ve mutlaka ihtiyaca göre belirlerim. Muhatap kitlenin durumunu dikkate alırım. Başka türlü anlaşılabilir olma ve takip edilme söz konusu olamaz. Dil problemi yok.

3. Her ikisiyle de. Belli bir program dahilinde ve mutlaka ihtiyaca göre belirlerim. Muhatap kitlenin durumunu dikkate alırım. Dil problemi yok.

4. Vaazda vaiz anlaşılır bir dille hitap etmeli. Sade bir dil kullanmalı. Sesi herkes tarafından duyulacak şekilde ve sakin konuşmalı.

5. Konular komisyon tarafından belirlenir. Bunun dışında ihtiyaca göre ve güncel takvime göre de seçilebilir. Herhangi bir problem yaşamıyorum. Vaaz dili halk dili olmalıdır. Akademik bir lisan faydalı olmuyor.

6. Dil problemi yaşıyoruz. Dil farklılığından kaynaklanan bazı problemler oluyor.

7. Mümkün olduğunca anlaşılır bir dil kullanmama rağmen zaman zaman anlaşılmayan noktalar oluyor . Çünkü alt yapı çok düşük.

8. Merkezi sistemle değil. Belli bir program dâhilinde, ihtiyaca göre. Cemaatin durumunu dikkate alırım. Problem yok. Vaaz dili sade ve herkesin anlayabileceği tarzda olmalıdır.

Bunların dışında bir vaizin şu sözleri, konunun önemini ortaya koymaktadır:

10 yıldır yaptığım vaazlarımda hep Kur'an ve sünneti ana kaynak kabul ettim. Menkıbelerle geçiştirilen vaazlarla cemaatin yıllarca oyalandığını düşünüyorum. ... Vaazlarda ne kadar fazla ayet ve hadis kullanılırsa o kadar etkili olduğunu düşünüyorum.

2002 yılında vaiz olarak göreve başladım. 2011 yılında il vaizi olarak tayin oldum. ... ilçesinde senenin 365 gününde, yani her gün öğle namazlarında vaaz yaptım. Cuma vaazlarım dışındaki öğle vaazlarını gayet kısa 15-20 dakika ile sınırlı tuttum. Cemaat buna alıştı ve devamlı bekler oldu. İzne gittiğimde bile cemaat bunu sorgular oldu. Bunun faydalı olduğunu anlatmak istiyorum. Aynı ilçede yaklaşık dört yıl bayanlara vaaz hizmetinde bulundum. Cemaatım gayet güzeldi. Vaaz irşad hizmetlerinde gönüllülüğün esas olduğuna inananlardanım. Belki bu hizmetler Diyanet teşkilatımız tarafından görülüyor, ama cemaat tarafından bizzat görülmektedir. Karşılığı da fazlasıyla alınmaktadır. Daha önemli bir konuya dikkatinizi çekmek isterim. Ben Didim'de görev yaparken özellikle yaz dönemi olmak üzere akşam ve yatsı namazlarına camiye giderek namaz sonrası 5-6 dakikayı geçmeyecek şekilde bir ayet bir hadis veya imamın okuduğu ayetlerin mealini vermek suretiyle hizmet etmeye çalıştım. 10 yıllık vaizlik

dönemimde en etkili hizmetimin bu olduğunu söyleyebilirim. Ben Türkiye'nin neresinde olursa olsun cemaatle kıldığım namazların arkasında özellikle akşam ve yatsı okunan AŞR'ların anlamını vermeyi bile büyük hizmet olarak gördüm ve yaptım. Şu an çalıştığım ilde de aynısını yapmaya çalışıyorum. Geçenlerde caminin birinde hacının birisi, "61 yaşıma girdim, 50 senedir namaz kılıyorum", bu ayetlerin (huvallahillezi) anlamını duymamıştım" dedi ve boynuma sarılarak ağladı. Daha dün yatsı namazını kıldığım camide Bakara sûresinin son ayetlerinin anlamını açıkladığımda cemaatten birçok kişi teşekkür ederken biz bu güne kadar bunu hiç duymadık, diyorlardı.

Ben ... ilçesinde projeksiyondan ayet ve hadisleri yansıtarak 4 yıl vaaz yaptım. Burada da projeksiyon olan camilerde aynısını yapmaya çalışıyorum. Cemaatin görsellik sayesinde ayet ve hadise ilgisi artmaktadır. Hem de kafada kalıcı olmaktadır.

Şunu da ifade edeyim eğer cemaat vaizi tanırrsa vaizden bir şeyler anlatmasını mutlaka bekliyor. Sadece namazını kılıp camiden çıkan ve haftada üç vaazla işini tamamlayan vaizlerle bu işin olmayacağını cemaat açıkça ifade ediyor.

Biz vaizlerin en büyük problemi cemaatle iç içe olamamamızdır. Camide namaz kılmayan vaiz cemaatle namazı nasıl anlatacak. Ben zaten bunu da anlayamıyorum.

Bir başka vaizin sözleri de şöyledir:

Dilim anlaşılır. Kendimi bazen kaydederek dinlerim. Ehliyetli insanlara sorarım. Fakat cemaati kendi üslubuma yaklaştırmaya bakarım. Çok basitleştirmem, yavanlaştırmam, gözlerinin içine bakarım, bütün cemaati kontrol ederim, konuştuğumu anlamadıklarını sezersem açarım, bıkkınlık olacaksa daraltırım; zaman zaman yöresel dilden örnekler veririm.

Bir vaiz, şöyle demektedir:

Anlaşılması için biraz basitleştiriyoruz. Bence halkın seviyesini biraz daha üste çekmeye çalışmalı, çok da basite indirgememeliyiz.

Bir başka vaizin sözleri de önemlidir:

Bize verilen programda belirlenmiş konular olsa da gündemdeki meselelerden veya cemaatin isteği doğrultusunda değişiklikler yapıyoruz.

Kesinlikle muhatap kitleyi dikkate alırım, hatta muhatap kitle karışık seviyelerdeyse, vaazın içeriğini açıklarken çift yönlü bir üslup da kullanabiliyorum,

hem genç ve okuyan kesime hitab edecek, hem de kıssa ve tarikatvari üsluba alışmış olan ileri yaşlardaki bayanları sıkımayacak şekilde anlatıyorum.

Cemaatin oluşumu ve onları camiye alıştırmaya süreci, dil problemi (anlamıyorum Kürtçe anlatın diyen oluyor, Kürtçe bilmeyen de Türkçe anlatın diyor, her ikisine göre de anlatınca hem Kürtçe hem Türkçe bilen sıkılıyor), erkeklerin camiye mesken edinmeleri ve bayanları camiye kabul edemeyişleri...

Yaşadığımız bölge açısından dil problemi yaşıyoruz. Vaaz dili cemaatin rengine göre renklenmelidir. 62 yaşında 40 yıllık bir merkez vaizi de aynı sorulara şöyle cevap vermektedir:

İkisi de var ortam hangisine müsaitse. Ancak canlı sohbeti, sohbet ettiğim cemaati görmeyi tercih ederim./

Yaz ve kış mevsimi değişmekle beraber bir belli periyotlarla devam eden sohbetlerim var, bir de düğün, açılış, dernek-vakıf toplantıları, sendika faaliyetleri gibi programı önceden belli olmayıp aniden ortaya çıkan sohbetlerim olur. Bu cümleye girer mi bilmem ama yılda yaklaşık 80-100 ihtilaf konusunu dinler kendimce bir neticeye bağlamaya çalışırım. Bu bazen iki ortak arası, bazen karı-koca arası, bazen komşu bazen kardeşler arası ihtilaflar olabilir./

İhtiyacın gerektirdiğini ön planda tutarım hacc, Ramazan, zekat, organ bağı, küresel ısınmaya çare gibi ama onun dışında rastgele seçerim./

Bunu dikkate almayan "vaaz ediyorum" demesin. Hatta aynı konuyu farklı camilerde farklı anlattığım gibi 30 sene görev yaptığım camide farklı, ilk defa görev yapacağım camide farklı anlatırım. Bazı ayetleri veya hadisleri bazı camilerde defalarca okurken bazılarında hiç okumam. Salon konuşmalarımda imkân varsa sahneden ve gezerek konuşmayı tercih eder, dinleyenlere yüzde yüz bilecekleri bazı sorular sorarak bana iştirak etmelerini temine çalışırım./

Dil konusu çok önemli, dil problemi yaşıyoruz, bana göre yaşamayan kimse yok çünkü dünyada kendi diliyle bu kadar oynayan başka bir millet yok, ne siz babanızın konuştuklarını anlayabiliyorsunuz, ne de siz torunuzun konuştuğunu tam anlayabiliyorsunuz. Cemaat da çok karışık olduğu için bu önemli bir problem. Bu problem iki tarafı sakıncalı bir problemdir ağır, Arapça, Farsça ağdalı ifadeleri kullanmak sakıncalı olduğu gibi öz Türkçe kullanacağız diye "birey"li, "saptamalı", "aşama"lı, "paradikma"lı konuşmaya başladığımız anda da cemaatla alakayı keser havanda su dögmeye başlarız... tipik örnekle konuyu bitirmek isterim; kadim hoca dua ediyor; "Cümle metluvat ve mezkurattan hasıl olan sevabı minelmeğaarib ilel meşarık, taht-ı turabda medfun bulunan ehl-i imanın ervahına hediye eyledik vasıl eyle ya rabbi."

Aynı duayı akademisyen hocamız yapıyor ; "Tüm okunan ve anılanlardan oluşan Tanrısal ödentiyi, doğusal ve batisal jeolojik katmanlar altında bulunan inançsal bireylerin soyut varlıklarına armağan ediyoruz, iletisini olanaklı kıl tanırım." Seç seç al, hangisini tercih edersen et. Ben mecbur kalırsam tereddütsüz birinciyi tercih ederdim, çünkü birinciyi anlamasa da gönülden "amin" der, ikincide "bu hoca ne diyor böyle maneviyatsız dua mı olur" der ve "amin" bile demez.

Cevaplardan, uygulamadan da bizzat gözlemleneceği ve anlaşılacağı gibi erkek vaizlerin merkezi sistemle vaaz verdikleri, kadınların daha çok camilerde vaaz verdikleri anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili soru yöneltilen vaizlerin bir kısmında dikkati çeken bir husus bulunmaktadır. O da, merkezi sistemle vaaz verdiğini söyleyen erkek vaizlerin, yukarıda birinci maddede görülebileceği gibi vaazlarının konusunu, belli bir program dahilinde ve mutlaka ihtiyaca göre belirlediğini, muhatap kitlenin durumunu dikkate aldığını ve dil problemi yaşamadığını söylemesidir. Oysa merkezi sistemle vaaz veren bir kişinin farklı camilerdeki çok farklı özelliklere sahip cemaatlere ihtiyaca göre, onların durumunu dikkate alarak ve dil problemi yaşamaksızın vaaz vermesinin izahı zordur.

Esasen merkezi sistem uygulamasının ciddi olarak düşünülmesi, ele alınması ve de insanların psikolojik, sosyolojik vs. tabiatına aykırı olan bu uygulamanın kaldırılmasının gerekliliği, vaazın daha da etkili olması bakımından tartışılmayacak kadar açıktır. Nitekim 14'ü erkek, 5'i kadın olmak üzere 19 vaiz, kendileriyle yaptığımız yüz yüze görüşmede merkezi sistemin doğru bir uygulama olmadığını, yüz yüze vaazın daha etkili olacağını söylemişlerdir. Ayrıca dört il müftüsü ve 5 müftü yardımcısı ile yapılan yüz yüze görüşmede de aynı görüş dile getirilmiştir.

Merkezi sistemle vaaz uygulamasının yanlışlığı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en üst makamınca da tespit edilip dile getirilmekte ve uygulamanın kaldırılacağı belirtilmektedir. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, yeri geldikçe çeşitli vesilelerle vurguladığı gibi Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Ankara'da 5-6 Temmuz 2011 tarihlerinde gerçekleştirilen ve Türkiye'nin dört bir yanından bini aşkın vaiz ve vaizenin iştirak ettiği Vaizler Toplantısı'nda merkezi sistem uygulamasının yanlış olduğunu ve bir an önce kaldırılacağını söylemiştir. "Merkezi vaaz sisteminin zararının faydasından çok olduğunu belirten Diyanet İşleri Başkanı Görmez, "Merkezi vaaz sistemi devreye girdiği günden bugüne en büyük zararı mihrap görevlilerimize dokunmuş ve görevlilerimizin potansiyellerini kaybetmesine sebep olmuştur. 20 yıldan bu

yana mihrap görevlilerimiz her gün bir ayeti ve bir hadisi cemaatiyle paylaşabilseydi çok güzel bir birikime sahip olacaktı” şeklinde konuştu. Merkezi vaaz sisteminin sadece mihrap görevlilerine değil aynı zamanda cemaate de büyük haksızlık olduğunu kaydeden Diyanet İşleri Başkanı Görmez, cami cemaatini yüz yüze vaazın verdiği sıcaklıktan mahrum bıraktıkları ve hoparlörden cızırtılı metalik bir sesi dinlemeye mahkûm ettikleri için duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Merkezi vaaz sisteminin kaldırılması için çalışmalar yürüttüklerini de sözlerine ekleyen Diyanet İşleri Başkanı Görmez, rehber vaizlik uygulamasıyla bir yıla yakın bir süre zarfında yeni sistemin uygulamaya konulacağını söyledi” ((<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm>, 2011)).

Bazı imam-hatipler de kendileriyle yapılan görüşmelerde merkezi sisteme olumsuz yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır. Onlar, merkezi sistem uygulamasının hem vaazın cemaate faydasını azaltması yönüyle, hem de imam-hatiplerin vaaz vermek yoluyla kendilerini geliştirme ve cemaate faydalı olma durumlarını engellemesi yönüyle çok yanlış sonuçlar doğurduğunu ifade etmişlerdir.

Eskişehir Müftülüğü’nde yapılan toplantılarda da vaizler tarafından yüz yüze vaazın gerekliliği ve daha etkili olduğu görüşü ortaya konulmuştur.

Vaazda muhatap kitleyi, cemaati etkilemenin ve cemaatten olumlu etkilenmenin en önemli yolu ortak bir dil kurmak, ortak ve anlaşılır bir dille konuşmaktır. Bunu sorularımıza muhatap olan vaiz ve müftülerimizin neredeyse tamamı dile getirmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez de, yukarıda zikredilen Vaizler Toplantısında bu hususun önemini dile getirerek “dil ve üslubumuzu sürekli gözden geçirmeliyiz. Maalesef genç kuşaklar ile aramızda ciddi bir dil sorunu ortaya çıktı. Bu nedenle üslubumuzu yenilemek zorundayız. Cemaatimizde her seviyeden, her kültürden insan var. Onları birleştirecek bir üslubu yakalamak zorundayız” demiş ve modern zamanlarda sözün değerini yitirdiğini, görselliğin ve imajın değerinin arttığını ve bu nedenle sözü yeniden yükseltmek zorunda olduklarını vurgulamıştır.

### **VAAZIN KAYNAK VE ARAÇLARI**

Verilen vaazlar izlendiğinde, hem vaaz dinleyen bir cemaat olarak, hem vaizlerin verdikleri bilgilere bakarak vaazların kaynak ve araçlarının, Kur’an-ı Kerim, Sünnet, Hadisler, Sahabe ve Tâibûn sözleri, İslam bilgin ve diğer büyüklerinin sözleri, Mezhep İmamlarının ve mezheplerin görüşleri, şiirler, menkıbe, mitoloji ve kıssalar, bazı dinî şahsiyetlerin kitapları, vaaz kitapları olduğu söylenebilir. Yapılan görüşmelerde vaizlerin Kur’an ve hadislerden azami ölçüde yararlandıkları, diğer kaynaklara da gereklikçe başvurdukları anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi vaazda bilgi çok önemlidir. İnsanlara doğru bilgiyi ulaştırmak, sahih dinî bilgiye dayanarak öğüt vermek, vaizin bilgili olmasını ve mümkün olduğunca birincil kaynaklara dayanmasını gerektirmektedir. Aksi halde vaaz etkili ve inandırıcı olmaz.

### **VAAZDA PLANLILIK VE SÜREKLİLİK**

Vaazın bir eğitim olayı olarak başarıya erişmesinde vaizin planlı olması, vaaza hazırlıklı çıkması, konuyu cemaatin durumuna göre seçip hazırlanarak insanlara hitap etmesi çok önemlidir. Vaiz ayrıca vaazda hangi yöntem veya yöntemleri ve araç-gereçlerle teknikleri devreye sokacağını tespit etmelidir. Mevcut vaaz uygulamasında vaizlerin bu hususlara ne kadar dikkat ettikleri daha ileri araştırmalara ihtiyaç duymaktadır.

Vaiz ve müftülerle yapılan görüşmelerde, vaazlara planlı çıkmanın esas olduğu, vaizlerin de planlı olmaya çalıştıkları, ancak önceden plan yapmadan ve hazırlanmadan vaaza çıkanların da olduğu gibi hususlara işaret edilmiştir.

Vaazda önemli bir husus da, vaiz-cemaat etkileşimi bakımından vaazın sürekliliği konusudur. Vaiz, belli bir muhatap kitleye belli bir program dahilinde ve belli bir zaman dilimi içinde sürekli mi vaaz vermektedir yoksa vaaz verdiği mekan ve insanları sık sık değiştirmekte midir? Mevcut vaaz uygulamasında değişikliğin daha fazla olduğu gözlenmektedir. Merkezi vaaz uygulamasında ise zaten bu konu söz konusu değildir. Yaptığımız bazı yüz yüze görüşmelerde müftü ve vaizlerin vaazda sürekliliğin önemini vurguladıkları, ama gerek görev şartlarından gerekse cemaatin şartlarından kaynaklı sürekliliğin yeterince uygulanamadığını belirttikleri söylenebilir. Sürekliliğin neden önemli olduğu sorusuna da, vaazın bir eğitim olarak etkili olması için vaizlerin vaaz verdikleri insanlarla belli bir zaman aralığında belli bir düzenlilik içinde vaaz vermelerinin kaçınılmaz olduğu biçiminde cevaplar verilmiştir. Şu da belirtilmelidir ki, vaazda yüz yüze anlatım ve süreklilik açısından kadın vaizlerin durumu daha iyi bir noktadadır.

### **VAİZLİK MESLEĞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ**

Vaizlik mesleği ve kurumunun güçlendirilmesi, vaazın Türkiye dindarlığının şekillenmesinde daha da etkili olmasını intaç eder mi? Görüştüğümüz ve sorularımızı yönelttiğimiz vaizler, "Vaizlik işinizde en çok karşılaştığınız üç problem nedir?" sorusu (14. soru) ile "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugünkü vaaza ve vaizlik mesleğine ilişkin düzenleme ve tatbikatı yeterli midir?" (19. soru) ve "Yeterli değilse ne gibi öneriler getirebilirsiniz?" (20. soru) sorularına verdikleri

cevaplarda bu konuya ilişkin bazı hususlara erişilebilir. Bu sorulardan “Vaizlik işinizde en çok karşılaştığınız üç problem nedir?” sorusuna verilen cevaplarda Başkanlık ile ilgili olarak şu hususlar öne çıkmaktadır:

1. Camilerin fiziksel şartlarının yetersizliği.
2. Camilerin, hanımların çocuklarıyla birlikte gelmelerine elverişli olması. Camilerde hanımların vaaz dinleyecekleri ayrı bölümler olması gerektiği.
3. Vaazlara duyuru konusunda zafiyetler.
4. İmam-Hatiplerle işbirliği sorunu.
5. Kırsal kesimlerdeki camilere ulaşım zorluğu.
6. Mekanla ilgili sıkıntılar, fiziki ortamın yetersizliği.
7. Araç-gereç yetersizliği.
8. Görev alanının belirsizlikler taşıması, görev tanımında problemlerin olması.
9. Kürsü dokunulmazlığının olmayışı ve kurumun gücünü yanında hissedememe.
10. İlgisizlik ve değer verilmeme.
11. Müftülükte müstakil çalışma odasının olmaması.
12. İletişim sorunu. Vaaza muhatap kitlenin durumunu bilmemeden kaynaklanan problemler.
13. Değişik ilçelere göreve gittiğimizde karşılaştığımız organizasyon sorunları, müftülerin gereken ilgiyi göstermemesi.

“Diyamet İşleri Başkanlığı’nın bugünkü vaaza ve vaizlik mesleğine ilişkin düzenleme ve tatbikatı yeterli midir?” ve “Yeterli değilse ne gibi öneriler getirebilirsiniz?” sorularına verilen cevaplarda ise şu hususların öne çıktığı söylenebilir:

1. Yetersizdir. Vaazlara ilişkin yeni dokümanlar oluşturulmalı. Arapça ve temel din ilimlerinde kurslar düzenlenebilir. Her ilde vaizlerin çalışma şeklinde değişiklikler görülüyor. Bu kısmen doğal olmakla birlikte birbirine yakın standartlar uygulanabilir.

2. Daha da geliştirilmeye ihtiyaç var. Vaizlerin sayısı arttırılmalı. Öncelikle iyi bir alan araştırması yapılmalı. Demografik yoğunluk, yapı, sosyolojik-kültürel yapı, eğitim seviyesi, bölgedeki diğer dini faaliyetler dikkate alınmalı, bölgeye uygun vaiz niteliği belirlenerek atama yapılmalı. Zira bölgenin durumuna göre atanan vaiz yetersiz veya fazla kalabiliyor. Örneğin entelektüel birikimi fazla, yüksek lisans doktorası olan bir vaiz eğitim seviyesinin fazla olduğu bölgelerde yerleştirilmeli. Bu yapılamıyorsa vaizler görev yaptıkları bölgeye uygun yap-

cakları faaliyetlere uygun mesleki eğitimler almalılar. Özellikle iletişim becerileri ve olabildiğince psikoloji, sosyo-psikoloji alanında yetişmeliler. Ayrıca vaizlerin bölgedeki diğer din görevlileri (Kur'an kursu öğretmeni, imam, müezzin, müftü..) ile irtibatı, uyumu çok önemli.

3. Kurumsal olarak vaizlerin statüsünün belirlenmesi gerek. Öncelikle görev tanımı yapılmalı. Vaizlerin birincil görevleri dışında denetim vb. gibi görevlerde istihdam edilmeleri görevlerde aksamalara neden oluyor.

4. Cami dışında farklı ortamlarda da irşad yapılmalıdır.

5. Vaizlik yapabilecek kişiler, vaaz işinde görevlendirilmeli ve vaizliğe atanmalıdır.

6. Kısmen yeterli. Vaazların cami dışına mesela müftülüğe ait özel bir salonda akşamları düzenli yapılması. Bu programın halka duyurulması, ayrıca sorulu cevaplı ve ikramlı olması. Bu programın bayanlar için gündüz haftada en az bir gün yapılması.

7. Yeterli.

8. Yetersiz. Vaizlerin ortak stratejisi yok, hedef yok.

9. Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın görev verilmesi lazım.

10. Gelişmeler var, her geçen gün daha iyiye gidiyor, ama yeterli değil. Maaşları artırılmalı, ekonomik yönden daha güçlü hâle getirilmelidir. Lojman hakkı tanınmalı. Vaizlik cazip hâle getirilmeli.

11. Bayan vaizler açısından eksiklikler var. Tayin durumu (bir ilde 3 yıl çalışmak ve 5 yıl sonra rotasyona tabi tutulmak.) Seminerlerin uzak şehirlerde yapılması, vaaz sayısı, konum itibarıyla Kur'an kursu öğreticisinden daha yüksek olmasına rağmen özlük hakları açısından mağdur olması, daha az maaş alması ve çalışma saatlerinin çok düzensiz olması.

12. Yeterli değil. Çocuklar için camide uygun ortamlar ayarlanabilir. Vaizliği daha çekici hâle getirmeliler. İmam hatip lisesi, önlisans mezunları her konuda fakülte mezunlarından daha avantajlı.

13. Vaizler kendi aralarında gruplara ayrılabilirler: Genel vaizler, Şişek için hizmet veren vaizler, gençlere yönelik hizmet veren vaizler gibi.

14. Vaizlik mesleğinin itibarı artırılmalı. Daha çok insana ulaşmak için vaaz, konferans, panel türü hizmetler çoğaltılabilir ama bunun için de ek ders gibi bir ödenek ile vaizler teşvik edilebilir. Ayrıca uzak ilçe ve köylere gitmek zor olduğu için düzenli olarak gidilemiyor, bunun için de vaizlere de araç tahsis edilebilir ya da yolluk ve yevmiyeler artırılabilir. Vaaz sunumlarında teknolojik imkânlar



sağlanmalı ve kullanılmalı. Cezaevi, huzurevi, çocuk esirgeme kurumları ve yetiştirme yurtlarında daha faydalı bir hizmet sunabilmek için vaizlere bu alanlarda uzman kişilerce seminerler verilebilir.

15. Özellikle bayan vaiz sayısının artması, hizmet-içi eğitimlerde tefsir, hadis tenkitlerinin arttırılması, güncel sorular için müzakere meclislerinin kurulması önerilebilir.

16. Bu gün itibariyle vaizlik çekici bir görev değildir. Şartları ağır olduğundan talep de fazla değildir. Belli yaşın üstündeki vaizler, heyecanlarını kaybetmişler ve vaizliği zorunlu emeklilik yaşına kadar geçirilecek süre olarak değerlendireyorlar. Hiç hazırlanmadan, eline not almadan kürsüye çıkan arkadaşlar var. Haftalık vaaz sayısı da az olunca, vaizlik arpalık gibi bir unvan hâline geliyor.

17. Diyanet, öncelikle iyi imamlar istihdam etmeli, mevcut imam-hatiplerin durumunu iyileştirmeli, donanımlı hâle getirmeli ve cemaatle imamlarımız eğitim ve vaaz faaliyetlerini yürütmelidir. Bu husus, müftülük ve vaizlik konusundan daha da önemlidir. İmamların camii cemaatine ve mahallesindeki insanlara vaaz vermesi, irşat faaliyetinde bulunması, en doğru iş gibi gözükmektedir.

18. (62 yaşında 40 yıllık bir merkez vaizi) Katiyyen yeterli değil. Yetersizlik iki noktada yoğunlaşıyor. Birincisi; Başkanlıkta vaize itibar yok, Başkandan, ilçe müftüsüne, dairedeki şef-memur hatta şoförüne kadar herkesin vaize bakış açısı "Yaptığı faaliyet pek işe yaramayan, günlük mesaiye tabi olmadığı için havadan maaş alan bir nevi teşkilatın kamburu" Maaşı da itibar temin edici değil, teşkilatta lojmanı memurdan da sonra düşünülen, ancak %20'sine lojman temin edilen, %80'i aldığı maaşın yarısına yakını kiraya veren, geçiminde sıkıntı çekince, çocuklarını okutmakta güçlük çeken güya bunların sevgiyle bir kısım yardımları kabul eden... personel. Oysaki bir işe verdiğiniz değer o işe ayırdığınız bütçe ile ölçüldüğü gibi alacağınız randıman da ayıracağınız parayla doğru orantılıdır. Haftada 4-5 vaaz yarımşar saatten 2,5-3 saat mesai gözüyle bakıldığı sürece bu meslek cazib hâle gelmez, cazib hâle gelmedikçe de randıman alınmaz. Bugünkü şekliyle ya ticari faaliyetinin, ya akademik çalışmasının yanında götürmek isteyenlerin sürdürdüğü bir meslek.../

Hem 19 sorunun cevabında söyledim, hem de bu konuda sayısız toplantılar, seminerler, çözüm getirmiyor. Önce vaize bakış açısı değişmeli, çalışan vaiz takdir edilip terfi ettirilmeli (ilçeden ile, vaizlikten uzman vaizliğe, uzman vaizlikten baş vaizliğe gibi) görevi ihmal eden vaiz de tenzil edilmeli. Bu uygulamanın işe yarayacağını zannediyorum. Mevcut durumda herkes her vaizi, genelde tenkid ediyor, kimse de üzerine almıyor, takdir hemen hemen hiç vaki olmuyor.

Verilen cevaplarda en fazla yoğunlaşılan konular, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaizlik işine ilişkin düzenlemelerin yeterli olduğu ve tam tersine yeterli olmadığı veya kısmen yeterli olduğu, vaizlerin görev tanımında belirsizliklerin olduğu, özlük haklarının iyileştirilmesinin gerekliliği, fiziki imkânların yetersizliği, imamların donanımlı hâle gelip vaaz vermelerinin daha iyi olacağı gibi hususlar olarak tespit edilebilir.

## SONUÇ

Vaaz, toplumsal bir olgu olup bütün toplum ve kültürler için vazgeçilmez bir dinî kurumdur. Bünyesinde çözülme ve huzursuzlukların hâkim olduğu toplumlarda vaaz ve vaizlerin durumu da iç açıcı olmaz.

Dinin, Kur'an'ın ve son tahlilde Nübüvvetin vaaz olduğu veya vaazla sıkı bağlantı içinde vücut bulduğu kabul edilirse, İslam dininde toplumun inşa ve idamesinde vaazın ne kadar hayati olduğu anlaşılır.

Genel olarak toplumsal hayatın tanzim edilip korunmasında kayda değer işlevler gösteren vaaz ve ona bağlı olarak vaizlik kurumu, Türkiye özelinde Müslümanlar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu etkinin içeriğinin niteliği tartışılabilir, ancak durumun bu olduğu da bir gerçektir. Bu çalışmanın asıl amacı da bu etkiyi tespit etmektir. Ancak vaizlerin toplum üzerindeki etkisi büyük olmakla birlikte daha etkili olma, kalıcı olma ve doğru etkide bulunmanın yollarının araştırılıp uygulamaya konulması ve de toplumda özellikle vaaza en çok muhatap olan yetişkinlerin vaazları ve vaizleri yeterince doyurucu bulup bulmamaları da önemlidir. Bu konuda birtakım vaizlere birtakım olumsuz eleştiriler yöneltildiğinden bahsedilebilse de, konunun tam vuzuhu için daha ileri çalışmaların yapılması gerekir.

Sonuç olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, kendi uhdesinde yürütülen vaaz işlerinin Türkiye dindarlığının şekillenmesindeki etkisini daha anlamlı, nitelikli ve kalıcı kılmak üzere; ilmî esaslar çerçevesinde hareket ederek bütün problem ve zaafiyetleri tespit etme sürecini bir kez daha yeniden başlatması; vaaz ve vaizlik işini olabilecek en iyi ve en nitelikli hâliyle yeniden tesis ettirmesi; vaizleri hitabet, ilim, kültür, örneklik, iletişim vs. yönünden mücehhez olacak şekilde istihdam etmesi; mevcut vaizleri bu ölçüyle hizmet içi eğitim seminerleri, çeşitli toplantılar vs. ile olabildiğince donanımlı kılma çalışması yürütmesi; vaizlerin muhatap kitlelerini tanıyarak vaaz vermelerini sağlayacak şekilde düzenleme yapması; merkezi sistemi kaldırması; kadın vaizlik işini ayrıca ele alması ve kadın vaizlerin durumunu güçlendirmesi; vaizlerin sürekli okuyup gelişimlerini sürdürmeleri konusunda ortam hazırlaması, vaizlerin vaaza muhatap kitleyle,

yani cemaatle ilişkilerinde sürekliliği sağlayacak düzenlemeler yapması ve ayrıca vaizlik mesleğini icra edenlerin de sürekli okuyup kendilerini geliştirmek ve yenilemek suretiyle donanımlı, dünyayı tanıyan, zamanı tanıyıp kendi zamanını inşa eden model insanlar olarak toplumun huzuruna çıkmaları öneri olarak getirilebilir.

### SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Ağırman, Mustafa (2007), "Hz. Peygamberin Mescidde Yaptığı Sohbetler", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 27, ss. 99-123.

Altın, Yakub (1976), *Va'z Notlarım: Otuz Ramazan Otuz Mev'ıza*, İstanbul.

Bayraktar, M. Faruk (2009), *Türkiye'de Vaizlik (Tarihçesi ve Problemleri)*, 2. bs. İstanbul: İFAV.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1959), *Nesâyih-i Kur'aniyye, Kur'an-ı Kerim'den Dersler ve Öğütler*, İstanbul.

Çarkoğlu, Ali, Kalaycıoğlu, Ersin (2009), *Türkiye'de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma*. [https://research.sabanciuniv.edu/14014/1/Rapor\\_Dindarl%C4%B1k.pdf](https://research.sabanciuniv.edu/14014/1/Rapor_Dindarl%C4%B1k.pdf)

Dam, Hasan (2003), "Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), ss. 31-59.

İbnu'l-Cevzî (1403), *Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn*, Riyad.

Kâtip Çelebi (1980), *Mizânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ahakk*, Haz. O. Şaik Gökyay, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Odabaş, Paşa (2006), *Kur'an'daki Azap Ayetlerinin Vaaz ve İrşatta Kullanılmasının Din Eğitimi Açısından Tahlili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Okumuş, Ejder (2007a), "The Local Contexts of Islam", 70th Annual SSS Meeting, Southern Sociological Society, Atlanta, ABD.

Okumuş, Ejder (2007b), *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, 3. bs. İstanbul: İnsan.

Okumuş, Ejder (2008a), "Turkey-Religiosity and the PRA", *The Muslim World*, 98 (2-3), ss. 345-362.

Okumuş, Ejder (2008b), "İslah Mekanizması Olarak İyiliği Yaymanın ve Kötülüğü Engellenmenin Toplumsal Sonuçları", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 214, ss. 26-29.

Şentürk, Lütfi (2004), *Örnek Vaazlar - I.*, 3. bs, Ankara: DİB.

Tosun, Cemal (1997), "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, c. XXXVI, Ankara, ss. 179-221.

Uğur, Mücteba (1986), *Va'z, Kıssacılık ve Hadis'te Kussâs*, *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, c. XXVII, Ankara, ss. 291-326.

Yalçın, Tuğba (2011), "Osmanlılarda Vaizlik", <http://www.dinvehayatdergisi.com/dinyazi18.html> (26 Kasım 2011)

Yavuzer, Hasan (2011), "Din Hizmetlerinin Sosyal Hayata Etkisi: Kayseri Örneği", Karadeniz Dergisi, Ankara, Sayı: 9, ss. 44-63.

Yazıcı, Nesimi (2005), "Tanzimat Dönemi Ramazanlarında Vaaz ve İrşad Hizmetleri Üzerine Değerlendirmeler", ss. *Diyanet İlmî Dergi*, 41/3, 105-116.

Yeşil, Mahmut (2001), *Va'z Edebiyatında Hadisler*, Ankara: TDV.

Yiğit, Yaşar vd. (2010), *Kur'an'dan Öğütler*, c. 1-2, DiB: Ankara.

[www.diyamet.gov.tr](http://www.diyamet.gov.tr)

<http://www.guncelvaaz.com/>

[www.vaazsitesi.com/](http://www.vaazsitesi.com/)

[www.vaazsitesi.net/](http://www.vaazsitesi.net/)

[www.islamdahayat.com/](http://www.islamdahayat.com/)

<http://vaazlar.blogcu.com/vaazlar-vaaz-ornekleri/6373794>

<http://sepetli05.tr.gg/Uzmanlardan-Vaaz--Oe-rnekleri.htm>

<http://www.imamlar.org/genel-vaazlar/484-hazir-vaazlar-bini-askin-imamlar-icin-vaaz-ornekleri-cami-vaazlari.html>

<http://www.vehbiaksit.net/?newUrun=1&Id=9640&CatId=bs4204&Fstate=>

<http://www.ilkvahiy.net/hutbe-ve-vaazlar/vaaz-ornekleri-tevekkul-ve-kader-19018/>

Müftülüklerin web siteleri

[www.mumsema.com/vaaz-ve-sohbet-konulari](http://www.mumsema.com/vaaz-ve-sohbet-konulari)

[www.sonsuzlukyolcusu.net](http://www.sonsuzlukyolcusu.net)

<http://www.timurtashoca.com>

<http://www.akgulhoca.com>

## 4. ETKİLİ BİR VAAZ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. M. Faruk BAYRAKTAR\*

### GİRİŞ:

Asr-ı Saadette mescidin çeşitli fonksiyonlarının olduğunu biliyoruz. Bunları dini ve sosyal fonksiyonlar olarak ele alabiliriz. O dönemde mescitte eğitim ve öğretimin yanı sıra vaaz, nasihat ve sohbet gibi çeşitli dini fonksiyonların icrasıyla birlikte Mescid-i Nebvî'nin mahkeme, sosyal yardımlaşma kurumu, elçilerin kabul merkezi, misafirhane, talebe yurdu ve şifahane gibi sosyal fonksiyonları vardı. Ancak zamanla bu sosyal fonksiyonlar başka kurumlara devredilmiştir. Artık günümüzde cami ve mescitler ibadet yanında hutbe, vaazlar ve Kur'an kurslarıyla topluma hizmet veren bir yaygın din eğitimi kurumu hâline gelmiştir. Son yıllarda televizyon, internet ve telefon gibi teknolojik gelişmeler insanımızın kitap okuma alışkanlığının azalmasına sebep olmuştur. İşte asırlardır devam eden bir geleneğe sahip olan camilerde yapılan vaazların daha verimli olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu tebliğde günümüzde yapılan vaazların etkili olması yönünde bazı düşünceler sizlerle paylaşılacaktır. Bunlar şöylece sıralanabilir:

**Vaiz, Âlim/Uzman Olmalıdır:** Vakfiyelerde camide vaiz olarak görevlendirilecek kişilerde aşağıdaki özelliklerin bulunması istenmektedir. Buna göre vaizin: âlim, ilmiyle amil, fazıl, kâmil, tefsir ve hadis ilimlerinde icazet sahibi, vaaz ve nasihat işlerinde yetkili, seçkin, güzel bir hitabete sahip, kalpleri yumuşatmaya muktedir, aşırılıktan kaçınan, söz ve davranışlarında gösterişten uzak duran, zayıf sözler nakletmekten sakınan, gerçekçi bir kimse olması istenmiş; böylece vaazdan amaçlanan dini hizmetin etkili ve yetkili kimselere tevdi edilmesi suretiyle cami cemaatının arzulan seviyeye yükseltilebileceği vurgulanmıştır. Günümüzde vaizlerin sahip olması gereken yeterlikler Diyanet İşleri Başkanlığımız tarafından tespit edilmiştir. Vaizler, bu yeterliklere sahip

\* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

olmaları yanında, eksikliklerini tamamlama ve kendilerini geliştirme yönünde gayret etmeli, araştırmalar yapmalı, gelişen teknolojiyi kullanabilmeli, ilmini sürekli artırmanın kendilerine farz olduğunun bilincinde olmalıdır.

Günümüz insanının eğitim seviyesi günden güne yükselmektedir. Böyle olunca çeşitli eğitim seviyelerinde bir cemaat profili ve çeşitli beklentiler ortaya çıkmaktadır. Özellikle büyük şehirlerde cemaat içinde yeterli eğitim almamış veya üst seviyede eğitim almış kişiler bulunabilmektedir. Eğitimli insanlar, vaazda anlatılan konular arasında verilen bilimsel çelişkileri fark etmektedir. Vaizler, uzmanlık isteyen konularda yersiz yorumlar yapmaktan kaçınmalı, bilimsel gelişme ve yöntemleri yakından takip etmeli, yanlış bilgi veren/yorum yapan bir kişi konumuna düşmemelidir.

Vaiz, deruhte ettiği görevin farkında olmalıdır. Bu görev fertleri dünya/ ahiret saadetine eriştirmek gayesi olan İslamiyet'in öğretilmesi gibi büyük bir vazifedir. Bunu da ancak iyi yetişmiş, ilim ve vakar sahibi kişiler yapabilir.

Batılı düşünür Disteweg'in "Kendini yetiştirmeyen ve yükselmeyen, başkalarını da yetiştiremez, yükseltemez." (Kanad, I, 376) sözleri ne kadar manidardır. Buradan hareketle vaiz, kendini iyi yetiştirmeli, ilimde, ahlakta yükselmeli ki cemaati yükseltsin. Öte yandan Câhız'ın rivayetine göre Ukbe bin Ubi Süfyan'ın oğlunun öğretmenine söylediği şu öğütler de aynı gerçeği ifade etmektedir:

"Çocukları eğitmeye başlamadan önce kendini eğit,  
Çünkü onların gözü senin üzerindedir.  
Senin güzel saydığın her şey onlarca güzel,  
Çirkin saydığın onlarca da çirkin." (Cahız, I, 53)

Öte yandan cami cemaatinin profiline baktığımızda daha ziyade cemaatin yetişkin ve yaşlılardan oluştuğu görülmektedir. Bu itibarla vaizlerimiz, yetişkin eğitimi konusunda da yeterli olmalıdırlar. Mesela, yaşlıların yavaş öğrendiği, çabuk unuttuğu, dikkat eksikliği, algı noksanlığı ve görme-işitme gibi konularda da çeşitli sıkıntıları olduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır. Buradan hareketle yaşlılara yapılan vaazlar uzun olmamalı ve vaazda uzun cümleler kullanılmamalıdır. Zaten vaazın uzunluğu kısalığı değil verimli olması önemlidir.

**Yaşantısıyla Örnek Olmalı:** Yaşantısıyla vaiz, insanlara dünyadan ziyade ahiret hayatı için örnek olmalı, onlara daha çok ahireti hatırlatmalıdır. Bunun ölçüsü de vaizin dünya nimetlerini ihtiyacı kadar elde etme çabası içinde bulunmasıdır.

Günümüz eğitiminde çok kullanılan bir kavram var: "Rol Model" olmak. Model olmak, eğitimde en etkili yöntem kabul edilmektedir. Eskiler buna "Nu-

mune-i İmtisal" derlerdi. Vaiz, çevresi için yaşantısıyla bir numune-i imtisal/rol model olmalıdır. Biliyoruz ki, eğitim-öğretimde söylediklerimizden ziyade, nasıl söylediğimiz önemli ve etkilidir. Bu itibarla vaiz, söylediklerinden çok söylediklerini yaparak, yaşayarak, yani hâliyle topluma/cemaate örnek olmalıdır.

"Çocukları gönlünle sev, davranışlarıyla terbiye et!" sözü ne kadar anlamlıdır. Bunun gibi vaiz de cemaatini gönülden sevmeli ve onları güzel davranışlarıyla eğitmeye çalışmalıdır. Buradan hareketle bir vaiz, söylediklerini öncelikle kendisi uygulamalı, sözü, özü ve ameli birbirini tutmalıdır. Ahmed Hamdi Akseki hocamızın ifadesiyle bir vaiz, kemâl-i cesaretle "Ey cemaat! Benim gibi olun, beni örnek alın." diyebilmelidir (Akseki, 7).

**İletişim Becerisine Sahip Olmalı:** Biliyoruz ki, insanlar bilgi/sembol üretmek, bunları birbirlerine/başkalarına aktararak, yorumlayarak iletişimi sürdürürler. İnsan, tabiatı gereği başkaları ile iletişim kurmak zorundadır. Bu ihtiyacın, insanın yaratılışının bir gereği olduğunu Kur'an bize haber vermektedir: "*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık...*" (el-Hucurât, 49/13) bu ayette insanlar, hatta milletler arası iletişimden söz edilmekte, birbirleriyle çok yönlü bir iletişim sistemi içerisinde hayat sürmeleri istenmektedir. İletişimle ilgili eserleriyle tanıdığımız Doğan Cüceloğlu'nun belirttiği gibi, hiç kimse "Ben başkaları ile iletişim kurmayacağım." (Yeniden İnsan İnsana, 13) diyemez. Çünkü insan sosyal bir varlıktır, ihtiyaçları vardır, ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarıyla iletişim kurmak zorundadır. Bu durumu Muallim Naci şöyle ifade eder:

"İhtiyac insanı yer yer gezdirir,  
Gezmez adem olmasaydı ihtiyac"

Dolayısıyla iletişim bir zarurettir, zorunluluktur. Özellikle son yıllarda iletişimle ilgili sıkıntılar yaşadığımız görülmektedir. Mesela şiddet, taciz, tecavüz ve boşanmaların artması iletişimin önemli bir sorun olduğunu, insanların iletişim problemi yaşadığını göstermektedir. 14/11/2011 tarihinde basına yansıyan haberlerden öğrendiğimize göre, bir ilimizde 13 yaşında bir öğrenci, kendisini ikaz eden öğretmenini pompalı tüfekle vurarak ağır bir şekilde yaralanmasına sebep olmuştur. Bu bile toplumumuzda insanların öfke bakımından hangi noktada olduğunu gösteren bir örnektir. İnsanımızın bugün daha çok öfke kontrolüne ihtiyacı vardır. Vaizler, her konuda olduğu gibi, özellikle iletişim konusunda uzman olmalı, cemaatiyle/çevresiyle iyi iletişim kurabilmelidir. İyi bir iletişim becerisine sahip olması gereken vaiz, insanlar arası iletişimi sağlayan selam, güler yüz, güzel söz söyleme, tevazu ve cömertlik gibi hasletlere sahip olmakla birlikte, iletişimi bozan bencillik, gurur, kibir, öfke, yalan gibi konular üzerinde

de ısrarla durmalıdır. Vaazlarında Hz. Peygamberin aile içi iletişimle birlikte, çocuklar, gençler ve yaşlılarla kurduğu iletişime özellikle dikkat çekmelidir.

Öte yandan konuşurken, sohbet ederken ne söylediğimiz ve hangi düşünceleri dile getirdiğimizden çok, bunları nasıl ifade ettiğimiz, yani iletişim tarzımız, konuyu sunuş biçimimiz ve bu esnada takındığımız tutum/tavır etkili hatta belirleyici olmaktadır. Araştırmalar beden dilinin, sözlerden ve sesin kullanımından daha etkili olduğunu göstermektedir.

Beden dilini iyi ve yerinde kullanmak vaazın etkili olması açısından büyük önem taşır. Buna tebessüm örnek verilebilir. Gülümseme "Seni gördüğüm, seninle beraber olduğum için mutluyum." anlamına gelir. Tebessüm eden vaizin yaptığı vaaz, daha kolay kabul görür, insanlara daha çabuk ulaşır. Vaiz daha başarılı olur ve dolayısıyla da sevilir. Nitekim tebessümü sadaka olarak kabul eden (Tirmizi, Birr, 36) Sevgili Peygamberimiz, her zaman mütebessim davranmıştır. (İbn Hanbel, Müsned, Beyrut, ts., IV, s.191.)

Öte yandan divan edebiyatımızın ünlü şairi Nabi, güler yüzlü olmanın rahmet eseri, asık suratlı olmanın ise insanların nefretini çekeceğini bir beytinde şöyle dile getirir:

"Hande-rûluk, eser-i rahmettir,  
Turş-rûluk, sebep-i nefrettir." (Karahan, 198)

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz; vaiz, sadece vaaz verirken değil, her zaman güler yüzlü olmalı, gülümseyerek konuşmalıdır. Vaizlerimiz günümüzde bu konuda Necmettin Nursaçan hocamızı ve Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Mehmet Görmez Bey'i örnek alabilirler. Zira gülümseyerek konuşmak, ses tellerinin çevresindeki kasları etkiler, sesin daha içten çıkmasını sağlar.

**İyimser Olmalı, Olumlu Mesajlar Vermeli:** İyimser olmak, olumlu düşünmek, olumlu mesajlar vermek, hüsn-i zan beslemek, insanların ve olayların iyi yanlarını görmeye çalışmak önemli bir ilkedir. Vaizler iyimser olmalı, vaazlarında yapıcı ifadeler kullanmayı tercih etmeli, cemaate/topluma ne yapmamaları gerektiğinden ziyade ne yapmaları gerektiğini anlatmaya/öğretmeye çalışmalıdır. "Düşünceleriniz pozitif olsun, çünkü düşünceleriniz sözleriniz olur. Sözleriniz pozitif olsun, çünkü sözleriniz davranışlarınız olur. Davranışlarınız pozitif olsun, çünkü davranışlarınız alışkanlıklarınız olur. Alışkanlıklarınız pozitif olsun, çünkü alışkanlıklarınız değerleriniz olur..." (Kaşıkçı, 172) diyen Gandhi bu gerçeği ne güzel dile getirmektedir.

Vaiz, olumsuz mesajlar yerine olumlu mesajlar vermeli, vaaza olumlu, müjdecî temalarla başlamalı, olumluyu, iyiyi, güzeli, emri öne almalı, sonra



olumsuzu kötüyü, çirkini, nehyi anlatmalıdır. Mesela önce tevazu sonra kibir, önce cennet ve cennetlikler sonra cehennem ve cehennemlikler anlatılmalıdır. Kur'an'ın üslubu budur (Bkz. Â'râf, 7/44, 49-50). Yine Kur'an'da onlarca ayette müjdenin inzardan önce geldiğini biliyoruz. Nitekim Peygamberimizle ilgili olarak "Biz seni müjdeleyici ve inzar edici olarak gönderdik" (el-İsrâ, 17/105) buyrulmaktadır. Buradan hareketle, Efendimizin "müjdeleyiniz" emrini yerine getirmek için vaazlarda müjdeye daha çok yer verilmelidir.

Yaklaşık 50 yıl irşad faaliyetinde bulunan merhum Gönenli Mehmet Öğütçü Efendi "Ne mutlu sizlere! Bu Sultanahmet Camiinin kubbesi altına zahmet edip gelmişsiniz. Pek çok kimse gelmemiş, gelememiş. Sizler bahtiyarsınız. Allah'ım bu caminin kubbesi altında toplanan şu kullarını affet." (Akakuş, 174) der. İçten cümlelerle yaptığı vaazını dinleyen cemaat terapi almış gibi rahatlayarak ve huzurlu bir şekilde camiden ayrılırdı.

İyimserlik, mutluluğun öncelikli şartlarından birisidir. Hayata ümitle ve olumlu bakabilmek, bizi hayata bağlayan, ayakta tutan bir güçtür. Nitekim Sevgili Peygamberimizin hicret yolculuğunda Sevr Mağarası'nda Hz. Ebubekir'e "Üzülme, Allah bizimle beraberdir." (et-Tevbe, 9/40) buyurması, aynı şekilde sahabe arkadaşları ile bir yerden bir yere giderken karşılaştıkları ölmüş ve ko-kuşmuş bir köpeğe farklı bir açıdan bakarak "Ne güzel dişleri var" buyurması, iyimserlik ve çirkin yerine güzel olanı görme konusunda iki güzel örnek olarak karşımızda durmaktadır.

**Güzel Bir Üslup Kullanmalı:** Vaiz, sözlerini her seviyedeki cemaatin anlayabileceği bir dil ve üslup ile anlatmalıdır. Peygamberimiz gibi ağır ağır ve tane tane konuşmalıdır. Bu ilke, vaazda söylenenlerin daha iyi ve kolay anlaşılmasına, öğrenilmesine uygundur. Ağır bir üslup, hızlı bir konuşma, dinlemeye ve öğrenmeye engeldir. Dolayısıyla ele alınan konu açık bir ifadeyle çeşitli yönleriyle izah edilmeli, konuya ilişkin cemaatin zihninde hiçbir şüphe ve tereddüt kalmasına meydan verilmemelidir. Bazı vaizlerimizin konuyu açmak ve sıkıcılığı gidermek için "İçinizden biri şöyle bir soru sorsa, bunun cevabı şudur." benzeri güzel bir üslup kullandıkları bilinmektedir.

Öte yandan vaazdan sonra camide/mecliste bir süre kalmak, uygun bir yerde isteyen cemaatle mesela bir çay içmek, vaazla ilgili merak edilenlerin cevaplandırılmasına ve izah edilmesine imkân verebilir.

Vaazlarda yumuşak bir üslup kullanmak da verimi artırır. Nitekim merhum Mehmed Akif, İslam'ı anlatırken güzellikle ve yumuşaklıkla hareket edilmesi gerektiğini, aksi halde beklenen neticenin elde edilemeyeceğini ve dine karşı

soğuk olan insanların dinden uzaklaşabileceğine dikkat çeker ve şöyle der: "... İnsanlar, rıfk ister, mülâyemet ister, iknaiyatta getirilecek delâilin hem hakîm, hem halîm bir ağızdan çıkmasını bekler..." (Mehmed Akif, 206)

Öte yandan camide katiyen sert bir üslupla konuşmayan, aksine yumuşak ve mizahi bir üslupla hitap eden İstanbul'un meşhur vaizlerinden Hacı Cemal Öğüt Hocaefendi "Evlatçığım! Onlar benim söylediklerimi hemen anlayabilecek durumda değiller; ancak böyle yumuşaklıkla onların zihinlerine bir şeyler sokarsın... Onların birçok bilmediği şey var. Tatlı tatlı anlatılırsa onlar da düzeler." (Altınoluk Dergisi, 19) derdi.

Vaizlerden biri Abbasi hâlifelerinden Me'mun'a öğüt verirken hiddetlenmiş, sert konuşmaya başlamış, bunun üzerine Halife Me'mun, Firavun'a Hakk'ı tebliğde bulunmak üzere görevlendirilen Hz. Musa ve Hz. Harun'u hatırlatarak ona şöyle demiştir: "Ey adam! Yumuşak konuş, Yüce Allah senden daha iyi olanı, benden daha kötü olana göndermiş ve şöyle buyurmuştur: (Er-Rufai, 102) Gidin de ona yumuşak söz söyleyin, belki o öğüt dinler yahut Allah'tan korkar." (Ta-hâ 20/44)

Dolayısıyla vaiz, katı yürekli ve asık suratlı olmamalı, düşüncelerini cemaate sakın, ağır ağır, tane tane konuşarak, özlü bir şekilde aktarmaya çalışmalıdır. Dini konuları anlatırken asla bağırıp çağırmamalı, sesini yükseltmemeli, suçlayıcı, eleştirici bir üslup yerine kuşatıcı ve uzlaşmacı bir üslup kullanmalıdır. Bütün bunlar, anlatılanın, verilmek istenen mesajın kolayca anlaşılması bakımından büyük önem taşır.

Vaazın tesiri önce vaizin kendisinde, özellikle yüzünde ve sesinde görülmesi, vaaz canlı ve heyecanlı olmalı, düşünceye duygulara ve iradeye hitap etmelidir. Vaiz monoton ve donuk bir üslubun etkisiz olduğunu bilmelidir.

Öte yandan vaiz "Mutabakatü'l-kelam, li mukteza'l-hal" kuralına özen göstermeli, kendisini bağlayacak, Başkanlığımızı güç durumda bırakacak bir ifade kullanmamalıdır.

**Cemaati Motive Etmeli:** Vaaz/sohbet/nasihatten istenen verimin elde edilebilmesi için cemaatin vaaz/sohbet dinlemeye arzulu olması gerekir. Günümüzde motivasyonun öğrenmedeki önemi üzerinde durulmaktadır. Ruhi ve bedeni bünyenin öğrenme pozisyonu alması olarak tanımlanan motivasyon, eğitimde önemli bir ilke olarak kabul edilmektedir. Cemaat, vaazı dinlemeye, anlatılanları öğrenmeye arzulu/istekli olmalıdır. Cami dışında oturup, camiye girmek için ezanın okunmasını bekleyen, camiye girdiğinde saf düzeni oluşturmayan/oluşturamayan, her biri farklı bir yere oturan, kalorifere yaslanan,

bağdaş kurup oturan, vaiz ile iletişim kurmayan cemaatin yüksek bir motivasyona sahip olduğu söylenemez. Sevgi güneşimiz Mevlana “İçinde nûr-i irfan olmayanlara dışarıdan verilen nasihatın faydası yoktur... Çünkü Güneş’in nuru, köre fayda vermez...” (Mevlana, 79) diyerek buna işaret eder ve vaazdan/nasihattan istenen neticenin elde edilebilmesi için muhatabın gönlünde irfan nurunun bulunmasını gerekli görür.

Vaiz, konuşması sırasında, yeri geldiğinde bazen konu ile ilgili zarif nükteler, güzel ve konuya uygun hikâyeler, kıssalar, şiir ve atasözlerinden yararlanmalıdır. Böylece hem konuyu daha iyi aydınlatmış ve hem de cemaatin dağılan dikkatini toplamış olur. Ancak bunlar gelişi güzel, konuyla ilgisi bulunmayan, İsrailiyat ve hurafe kabilinden menkıbeler olmamalıdır.

Buradan hareketle vaizlerimiz, cemaate sahabenin Peygamberimizi nasıl büyük bir dikkatle dinlediklerini güzel bir şekilde anlatmalı, ayrıca vaaz esnasında cemaatin dağılan dikkatini toplamak için azami derecede gayret göstermelidirler. Bunun için vaizin vaazında ses tonunu alçaltıp yükseltmesi, somut bir örnek vermesi, güncel hayatla bağlantı kurarak anlatması, konuyla ilgili ayet ve hadislerden yararlanması yanında şiirden de yararlanabilir. Nitekim Mevlana ve Mehmed Akif gibi meşhurlar vaazlarında bunun somut örneklerini vermişlerdir.

Camilerde yapılan vaazlarda ve dinî sohbetlerde öğretilenler/öğrenilenler cemaat tarafından sohbet konusu yapılmalı, verilen mesajlar başkalarına aktarılmaya çalışılmalıdır. Çünkü tekrar edilen bilgiler hem daha iyi öğrenilir, hem de bilgi yaygınlaşmış olur. Mescid-i Nebevî’de ve Suffa’da öğrenilenlerin sahabe tarafından orada bulunmayanlara aktarılması bizim için bir örnektir. Buradan hareketle vaizlerimiz, bu konuya dikkat çekmeli ve cemaat yeri geldiğinde vaizin anlattıklarını camide not almayı alışkanlık hâline getirmelidir. Bu arada tekrarın bir öğrenme-öğretme kanunu olduğu bilinmeli, vaazda anlatılanlar yeri geldikçe değerlendirilmeli, öğrenilenler ara sıra tekrar edilmelidir.

**Vaaz Eğitici-Öğretici Olmalıdır:** Camiye gidip vaaz dinleyen bir Müslüman, bu esnada dini bir heyecan duymalı, dini konularda bilgi edinmeli, bu arada da unuttuklarını hatırlamalıdır. Şüphesiz her dini konu önemlidir. Ancak her şeyden önce vaiz, her Müslümanın bilmesi gereken ilmihal bilgilerini öğretmeye öncelik vermelidir. Buna günümüzde daha çok ihtiyaç olduğu görülmektedir. Zira cemaat arasında namazda okunacak zamm-ı surelerin sırasını bilmeyen, tahiyat duasına euzu-besmele ile başlayan, tadil-i erkana riayet etmeyenler bulunmaktadır. Öte yandan birkaç yıldan beri televizyonlardaki dini programlarda konuşmacılara sık sık -hikmetleri, dünyevi-uhrevi faydaları değil de- orucu bozan şeylerin sorulması, bu arada birazcık ilmihal bilgisi olanın neredeyse

hoca kabul edilmesi, bulunduğumuz seviyeyi açıkça göstermektedir. Hâlbuki kişinin içinde bulunduğu durumu, konumu veya statüsünün gerektirdiği bilgiyi edinmesi demek olan ilmihal bilgisine sahip olmak her Müslümana farzdır. Buna göre her Müslümanın namaz, oruçla, zenginse aynı zamanda zekat ve hacca ilgili yeterince bilgiye sahip olması farzdır. Bu konuda şöyle denilmiştir:

*“Efdalü'l-ilmü'l-hal*

*Ve efdalü'l-ameli hıfzü'l-hal.” (Zernuci, 27)*

Vaiz, vaazlarında cemaate sadece bilgi vermemeli, aynı zamanda onları eğitmelidir. Zira günümüzde asıl mesele, elde edilen bilginin davranışa dönüşürülememesidir. Cemaat, vaazdan daha çok ibadet etmek, başkalarına faydalı olmak, iyilik yapmak, kötülüklerden kaçınmak duygusu edinmeli, vaazdan haz duymalı, ne yapması ve yapmaması gerekenleri öğrenerek camiden ayrılmalı, vaaz saatlerini iştihakla beklemelidir. Ancak bütün bunlar için her şeyden önce cemaatin vaazın başladığı saatte dünyevi meşgalelerden uzaklaşarak camide hazır bulunmasıdır.

**Konu Seçimine Özen Göstermeli:** İman, ahlak/edep, ibadet ve muamelata dair her mevzu vaazda ele alınabilirse de cemaatin/toplumun ihtiyaç duyduğu konulara öncelik verilmelidir. Son yıllarda bazı bilim adamlarımız tarafından dile getirdiği gibi, ülkemizin bir inanç haritasının çıkarılması, -bunu Diyanet İşleri Başkanlığımız yapmalıdır- vaazların daha etkili olmasında vaizlere konu seçiminde faydalı olacaktır. Vaizlerimiz, bununla birlikte kendi gözlemleri istikametinde cemaatin sosyo-kültürel yapısını ve günceli işin içine katarak doğru konuyu seçmiş olur.

Kur'an, toplumsal hayatın düzenlenmesi konusunda adalet, ihsan, merhamet, sabır ve af kavramlarını esas alır. İşte vaizlerimiz, vaazlarında toplum hayatının dinamikleri olan bu kavramları doğru ve geniş bir biçimde cemaata anlatmalıdır. Çünkü İslam ahlakı, bu beş temel üzerine inşa edilmiştir. Mesela ihsanı ele alalım. İhsan, her Müslümanın yapabileceğinin en güzelini yapmasıdır. Buna göre Müslümanın her şeyi, konuşması, giyim kuşamı, işi, mesleği, davranışı ve iletişimi... vb güzel olmalıdır. Bir başka örnek verelim: Yine Kur'an'da hukuki ilişkileri düzenleyen 250 kadar ayet bulunurken, insanları ibret almaya, düşünmeye, akli isabetle kullanmaya, ilmi çalışmalar yapmaya, bu çalışmalarını toplum hayatının bir parçası hâline getirmeye teşvik eden/emreden 750 kadar ayet vardır. Öte yandan sevgili Peygamberimizin ilim, âlim, ilim öğrenme ve bunların faziletini açıklayan yüzlerce hadisi bulunmaktadır. Vaizlerimiz vaazlarında bu konular üzerinde de durmalıdırlar. Gözlemlerimize göre vaizlerimizin pek çoğu okulların açıldığı hafta, İslam'da ilimden bahsediyorlar. Diyanet İşleri

Başkanlığımızın yayınları arasında çıkan “Kürsüden Öğütler 52 Konuda Vaaz Örnekleri” adlı eserde bu konulara yer verilmediği görülmektedir.

İhtiyaçları karşılamayan, hoşça gitmeyen, kişiyi doğrudan ilgilendirmeyen bilgiler daha çabuk unutulduğundan vaizlerin bu konuda daha hassas olmaları gerekir. Kullanılmayan her bilgi unutulmaya mahkûmdur. O halde vaiz cemaate uygulanabilecek bilgiler vermeli ya da bilginin nasıl davranışa dönüştürüleceğini öğretmeye çalışmalıdır. Vaazda bilgi aktarmadan çok, davranışa yönelmek gerekir. Mesela, Peygamberimizin katıldığı Bedir, Uhud gibi savaşların tarihlerini cemaat sonra da öğrenebilir. Ama onun insanlara nasıl davrandığı, insanları/çocukları, gençleri nasıl sevdiği, yaşlılara ve hayvanlara nasıl merhamet gösterdiği, hülâsa güzel ahlâkı iyi bilinmeli ve öğretilmelidir.

**Vaazlar Problematik/Güncel Olmalıdır:** Sevgili Peygamberimiz zaman zaman toplumda görülen yanlışlara dikkat çeker, “size ne oluyor, içinizden bazılarınızın şöyle şöyle yaparken görüyor/duyuyorum.” gibi genel bir ifadeyle konuya dikkat çekerdi. Mesela günümüzde yılda yaklaşık 600 bin çiftin nikâhlanması, ancak son verilere göre 118 bin çiftin ayrılması, boşanmanın önemli bir problem olduğunu göstermektedir. Bu durum “Boşanma, Allah’ın hoşlanmadığı helal” hadisine uygun düşmemektedir. Bu konuya vaazlarda ve TV sohbetlerinde yeterince yer verildiği söylenemez. “Evlenmek ve nikâh ne kadar tabii ise, boşanma da o kadar tabiidir.” anlayışı toplumda gittikçe yaygınlaşmaktadır. Boşanan ailelerin çocuklarında ciddi problemlerle karşılaşılmaktadır. Mesela pek çoğunun sınıfta yeterince ders dinlemediklerinden başarısız oldukları gözlenmektedir.

**Sonuç Yerine:** Vaiz, iyi bir hazırlık, iyi bir planlama ve güzel bir sunum yapılmalıdır. Mesela Cuma günü yaptığı vaazı müteakip bir hafta sonra yapacağı vaaz konusunu düşünmeye başlamalı, vaazında bir hafta süresince toplumu meşgul eden güncel dini konulara da gerektiği kadar yer vermelidir.

Vaazda konu kısa ve sınırlı tutulmalı, cemaate geniş ve dağınık bilgi vermek yerine hatırlarında tutacakları kadar bilgi vermek gerektiği göz ardı edilmemelidir. Zira uzun uzadıya verilen bilgiler dikkat dağınıklığına ve unutmaya sebep olur. Böyle bir vaaz kalıcı ve etkili olmaz.

Vaiz vaazında şefkat dolu sözlerle tatlı bir üslup kullanılmalı, kalpleri okşamalı, cemaati İslam’a ısındırmalı, camiye özendirmeli, cemaate çekmeli. Cemaat camide aşk ve şevk içinde, huşu ve huzur içinde olmalıdır.

Vaizler haftada birkaç defa vaaz/sohbet etmekle yetinmemeli, insanlara faydalı olmak için çaba göstermeli ki etkili olsun. Zira iletişim ilgilenmektir, ilk adımı atmaktır. Ama sürekli adım atmaktır.

Cami cemaati camiye namaz kılmak yani ibadet için gelenler, hem namaz kılmak hem de vaaz dinlemek için gelenler olarak ikiye ayrılabilir. Biliyoruz ki, namazdan önce gelenler, daha ziyade camiye ibadet amacıyla ve farklı zamanlarda geldiklerinden vaazı baştan sona dinleyemiyorlar, dolayısıyla namazdan önce yapılan vaazlarda yüksek bir motivasyon olmadığından yapılan vaazın çok verimli olduğu söylenemez. Cemaatin pek çoğu bir hafta önceki vaaz konusunu hatırlamamaktadır. Bu itibarla camide namazdan sonra kalan, vakti olan az sayıda da olsa cemaate *Diyanet İlmihali* ve *Riyazü's-Salihin* gibi eserler, vaizler/imamlar tarafından okunabilir.

Vaiz başkalarına öğüt vermeden kendi nefesine öğüt vermeli, başkalarının öğüdünü dinlemelidir. Bu konuda Gazzali şöyle der: "Öğüt mü? Ben kendimi başkalarına öğüt vermeye yetimli görmüyorum ki! Çünkü öğüt vermek öğüt kabul etme servetinin zekatıdır. Serveti olmayan nasıl zekat verebilir?..." (Gazali, 55) demek ki vaiz önce nefesine sonra başkalarına vaaz vermelidir. Hep öğüt veren değil, belki daha çok öğüt dinleyen konumunda olmalıdır. Zaten iki kulak ve bir dile sahip olmanın hikmeti bu olsa gerektir. Ancak görülen o dur ki vaizlerimizin pek çoğu hep öğüt veriyorlar, başkalarının öğüdünü yeterince dinlemiyorlar. Başkaları üzerinde etkili olmanın yolunun her zaman konuşmak değil başkalarını dikkatle dinlemek olduğu unutulmamalıdır.

### KAYNAKÇA

Akakuş, Recep, İslamda Kur'an Öğretimi ve Reis'ul-Kurra Gönenli Mehmet Efendi, Sahafılar Kitap Sarayı, İstanbul 1991.

Akseki, Ahmet Hamdi, Müftü ve Vaizlerin Ödevleri Hakkında Gerekli Açıklama, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yazı İşleri Müdürlüğü, Sayı 583, İdeal Basım ve Cilt Evi, Ankara 1945.

*Altınoluk Dergisi*, Mayıs 1996.

Ateş, İbrahim, "Vakfiyelere Göre Din Görevlilerinde Aranan Özellikler ve Sağlanan Ekonomik İmkanlar" *Diyanet Dergisi*, Ankara 1991, XVII, 4.

Bayraktar, Mehmet Faruk, Türkiye'de Vaizlik (Tarihçesi ve Problemleri), MÜİFAV Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009.

\_\_\_\_\_, İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri, MÜİFAV Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2009.

Burhanu'd-Din Ez-Zernuci, *Talim'ül Mütealim*, (Tah. Mustafa Aşur, Kahire 1986).

Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr, El-Beyan ve't-Tebyin, I. (Tah. Abdüsselam Muhammet Harun) Kahire, 1948-1950.

Cüceloğlu, Doğan, Yeniden İnsan İnsana, Remzi Kitap Evi, İstanbul 1993.

Gazali, Öğüt ve İnanç Üzerine, çev. Bekir Topaloğlu, Dini Sohbetler içinde, İstanbul 1993.

Kanad, H. Fikret, Pedagoji Tarihi, I. İstanbul 1948.

Karahan, Abdulkadir, Nabi, Ankara 1967.

Kaşıkçı, Ercan, Doğrucu Beden Dili, İstanbul 2002.

Keanan, Kate, Yöneticinin Kılavuzu İletişim, (Çeviren: Veysel Atayman), Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.

Kürsüden Öğütler, 52 Konuda Vaaz Örnekleri (Haz. İsmail Karagöz, Ankara 2006)

Mehmet Akif, "Nahl Suresi Tefsiri", Sebilürreşad, VIII, 206-224, 453.

Mevlana, Mecalis-i Sab'a (Yedi Öğüt), Türkçesi Mehmet Hulusi, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2001.

Özemre, Ahmet Yüksel, Vahye Göre Akıl, Şule Yayınları, İstanbul 2006.

er-Rufai Ahmed, *Vaazlar*, El-Burhan'ül-Müeyyed, (Sadeleştiren: Naim Erdoğan) Pamuk Yayınları, İstanbul 2005.

<http://www.sizinti.com.tr/arsiv/kriterler/191.html> 16.11.2011.

Yaşlılık Dönemi ve Problemleri, Ed. M. Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyet, İstanbul 2007.

Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri, Ed. M. Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, 2006.

## MÜZAKERELER

**Prof. Dr. Nesimi YAZICI\***

Sayın Oturum Başkanı, Sayın Tebliğciler, Sayın Hanımefendiler, Beyefendiler!

Hep birlikte dinlemiş bulunduğumuz dört tebliğin müzakeresi için huzurlarınıza çıkmış bulunuyorum. Değerli topluluğunuzu en içten saygılarımla selamlayarak müzakereye başlıyor, değerlendirmelerimi maddeler hâlinde sunuyorum.

- Bizzat böyle geniş katılımlı bir ilmî toplantının düzenlenmiş olmasını çok önemsiyorum. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en başta gelen görevi yüce dinimizin anlatılması, benimsetilmesidir. Diğerleri derece derece daha az önemli hizmetlerdir. Yüce dinimizin anlatılması görevinin yerine getirilmesinde ise vaaz ve irşat hizmetleriyle bunu üstlenmiş olan vaizler en önde yer almaktadırlar. Bu toplantı da bunları hedeflediği yani esasa taalluk etmekte olduğu için çok önemli olmaktadır. İşte bütün bu ve burada sözünü edemediğimiz diğer haklı nedenler dolayısıyla, öncelikle ve özellikle yapılması gerekenin, başlangıcından içinde bulunduğumuz zaman dilimine, müteakiben de elde edilecek hayırlı neticelerin mümkün olan en kısa sürede uygulamaya intikâli aşamasında görev üstlenmiş/üstlenecek olanların tamamını tebrik etmek olduğuna inanıyor ve sözlerime bu görevimi zevkle yerine getirerek başlamak istiyorum.

- Bu toplantının esas hedefinin hâlihazır durumda sürdürülmekte olan vaaz ve irşat hizmetlerinin, gelişen ve genişleyen şartlarda en etkin bir biçimde devam ettirilmesi olduğu açıktır. Bu amaca yürünmesinde işin teorik temelleri ve kullanılan kaynaklar olduğu kadar, geçmişteki uygulamalarının iyi bilinmesinin gerektiğinin de yeterince kavranmış olduğunu, elimizdeki program kitapçığından öğrenmekteyiz. Kanaatimce bu anlayış genişliğini de tebrik etmemiz yerinde olacaktır. Çünkü esas olan İslam ve onun insana anlatılması ise, bu iki unsur ilk atamız Hz. Âdem'den günümüze varlığını aynen korumaktadır.

\* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.



- İnancıma göre takdir edilmesi gereken bir diğer husus da sempozyumu muza üniversitelerimizin ilgili bölümlerinden seçilen farklı düzeylerdeki çok sayıda akademisyenler yanında, bizzat sahanın muhtelif bölümlerinde görev yapmakta olan vaizlerimizin, tebliğ sahibi, müzakereci veya takipçi sıfatlarıyla aktif katılımlarının temin edilmiş olmasıdır. Çünkü akademisyenlerin bakış açılarıyla alanda çalışanların değerlendirmeleri ve tecrübeleri arasında çoğu zaman bazı farklılıklar bulunabilmektedir. Zaten böyle bir durum önemli ölçüde de doğrudur. Halihazır toplantıda her iki gruptan oldukça çok sayıda temsilcilerin bulunmakta olmalarını konunun geniş biçimde değerlendirilebilmesi açısından önemli bir gelişme olarak takdirle karşılamak durumundayız.

- Bu oturumda dört değerli tebliğ sunulmuş bulunmaktadır. Benim mikrofonun başında bulunma nedenim de bunların müzakeresine katılmaktır. Bununla birlikte elimden geldiğince bu görevimi yerine getirmeye başlamadan evvel bir noktaya da, özellikle dikkat çekmek istiyorum. Ben müzakereciliği, zaman zaman örnekleriyle karşılaştığımız gibi, tebliğlerde hata aramak olarak anlayanlardan değilim. Bizler bunu tez jürilerinde yeterince yapıyoruz. Ne burada aynı yöntemi kullanmamıza gerek vardır, ne de akademisyen olmayanların bu gibi mahfilleri değişik yöndeki arzularını tatmine vesile ve vasıta olarak değerlendirmeleri doğrudur. Netice olarak samimi kanaatim bu oturumda sunulan tebliğlerin tamamının emek ve özveri mahsulü değerli çalışmalar oldukları yönündedir. Şahsen bunlardan değerli bilgiler edindim. Bu nedenle de tebliğ sahiplerini öncelikle ve içtenlikle tebrik ediyorum.

- Halihazır tebliğler içerisinde bana üçü ulaştırılmıştı. Bunları olabildiğince dikkatle okudum. Tanıyanların malumları olduğu üzere ben İslam Kurumları Tarihi hocasıyım. Daha ziyade Osmanlı Tarihi ve onun da Tanzimat'tan Cumhuriyet'e akıp giden sürece yayılan bir kısım müesseseleriyle meşgulüm. Bu nedenle doğrusu önceliği Fakültemizin 2008 mezunu, değerli öğrencim Zeynep Yüksel Hanım'ın tebliğine vermemin isabetli olacağını düşünmekteyim. Biraz önce dört tebliğ sahibini de tebrik etmiştim. Zeynep Yüksel Hanım'ı bu vesile ile bir defa daha kutluyor, bir iki hususu hem onun ve hem de sempozyumun bu oturumunu takip edenlerin dikkatlerine sunmak istiyorum. Kanaatimce bir makale ile tebliğ arasındaki en önemli fark, birincisinin mağazanın raflarında veya çeşitli bölümlerinde yer tutan, ikincisinin ise vitrine konan ürün mesabesinde olmalarındadır. Bu nedenle de, tek şart değilse bile, tebliğlerin dikkat çekici, heyecan verici, belki de ifademin cüretkâr bulunmaması temennisıyla belirtmem gerekirse, flaş haberler gibi olmaları beklenir. Onlar kısa zamanda okunabilmeli/dinlenebilmelidir. Konuyu genişliğine incelemek, öğrenmek isteyenler gazetenin iç sayfasında sütunlar sürebilen metinleri okumalıdır. Tebliğler

de kitap tarzında yayınlandıklarında geniş zamanlarda defalarca okunabilirler şüphesiz. Fakat onlar öncelikle konunun uzmanları, en azından ilgi duyanların huzurlarında sınırlı zaman dilimlerinde sunulmak için hazırlanmışlardır. Salonda hazır bulunan, hatırlarınız için gelmiş yakınlarınız haricindekilerin tamamı, sizin yeni olarak ne/neler söyleyeceğinizi öğrenmek üzere gelmişlerdir. Doğal olarak da bu durumun gereklerinin yerine getirilmesini beklerler. Ayrıca da *Osmanlı Devletinde Vaaz* şeklinde yüzlerce yıllık uzun bir zaman diliminde Avrupa'dan daha geniş bir coğrafyada var olmuş bir müesseseyi tebliğ konusu olarak işlemek, çoğu durumda yeterince isabetli bir seçim olarak görülmebilir. Buna da dikkat çekmemiz yerinde olacaktır, diye düşünmekteyim.

- Zeynep Yüksel Hanım tebliğinin kaynaklarını dipnotlar olarak verdiği gibi sonda *Kaynakça* başlığı altında da göstermiş bulunmaktadır. Yani bu tebliğin kaynakları Osmanlı tarihinin kaynaklarıdır. Onlar da birinci el tarih kitapları, arşiv vesikaları, vakfiyeler, tevcih-i cihât nizamnâmeleri, son dönemler için süreli yayınlar... v.b. dir. Kardeşimiz de bunları imkânları ölçüsünde makale ve kitaplarında değerlendirenlerden alarak tebliğinde kullanmış bulunmaktadır. Faydalandığı kaynakları arasında benim de iki küçük çalışmam bulunmaktadır. Bu vesile ile ve yüksek müsaadelerinizle kendisinin dikkatinden kaçmış bir makalemde yer verdiğim bir kaydı burada, konunun basında yer almasına bir örnek de oluşturması dolayısıyla, tekrar vermek istiyorum; 27 Nisan 1916 Cumartesi tarihini taşıyan *Karesi* gazetesinin son sayfasında *'boşalmış bulunan Zağnos Paşa Camii Kürsü Şeyhliği için 1 Haziran'da sınav yapılacağı, taliplerin Karesi Evkaf İdaresi'ne müracaatlarının gerektiği'* şeklinde özetlenebilecek bir küçük resmî duyuru yer almaktadır. Benim dikkat çekmek istediğim bu ilanla ilgili olarak gazetenin ilk sayfasının en üstünde yer alan üç cümlelik bir diğer duyurudur ki, bu resmî duyuru değil, gazete idaresine ait bir temennidir ve bir vaizden o gün ne beklendiğini, bugün itibarıyla da ne bekleneceğini çok net biçimde ortaya koymaktadır.

#### *"Bir Rica*

*İlanât kısmımızda okunacağı üzere, Zağnos Mehmed Paşa Cami-i Şerifi Kürsü Şeyhliği için Perşembe günü müsabaka imtihanı icrâ edilecektir. Memleketimizin en büyük camii olan Zağnos Paşa'da binlerce halka telkinât yapacak zatın biraz Arapça bilmekten ziyade, ahalîmizin içtimâî dertlerine hakkıyla vâkîf olması, bu dertlerin ıslahı çareleri ne ise buna ait esaslı bir kanaate mâlik bulunması cidden lazımdır. Binâenaleyh imtihanın ve suallerin bu daîrede icrâ ve tertip olunmasını alakadar heyetten ehemmiyetle rica etmeyi münasip gördük"<sup>1</sup>*

1 Nesimi Yazıcı, *"Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dinî Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)"*, İFD., c. XXXVII (Ankara 1998), s. 110-111.

- Bu oturumda sunulan diğer tebliğlere gelince, değerli dostum Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar'ın tebliğini önceden okuma imkânı bulamamıştım, şimdi sunumunu takip ettim. Sayın Prof. Dr. Ejder Okumuş ve Dr. Ahmet Çekin beylerin tebliğlerini hem inceleme fırsatını bulmuştum ve hem de sizlerle birlikte dinlemiş bulunuyorum. Kendilerini tebrik ediyorum. Çünkü onların tebliğleri sayesinde bilgilendim. Bana harfler değil cümleler öğrettiler. Prof. Dr. Ejder Okumuş Türkiye'nin dinî hayatında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerini ve önemini, bu bağlamda vaaz ve vaizlerin durumlarını çok net biçimde ortaya koymuş bulunmaktadır. Buradan anlaşılan Başkanlığın konuyla çok yakından ilgilendiği, vaaz ve irşat faaliyetleri için yalnızca geleneksel olarak bilinen zaman ve mekânları değil, hedefe ulaşmaya imkân veren farklı vesile ve vasitalardan faydalanmakta olduğudur. Başkanlık sahada çalışan elemanlarını motive etmek konusunda da ciddi biçimde çaba sarf etmektedir. Prof. Dr. Ejder Okumuş, tebliğinde vaaz hizmetleri ve vaizlerle ilgili olarak gerçekleştirdiği bir anket çalışmasına da yer vermiş bulunmaktadır. Maamafih sunumu sırasında da ifade edildiği üzere bu anket kapsamlı bir çalışmadır ve tamamlandığında çok dikkat çekici bir araştırma olacağına şüphe yoktur. Prof. Dr. Ejder Okumuş, tebliğinde sayılanlara ek olarak muhatap kitlelerin durumunu irdelemektedir. Bu çerçevede merkezî vaaz uygulamasını etraflıca işlemektedir. Anlaşılan o ki kendisi bu konularla bir tebliğ dolayısıyla değil, çok daha genişliğine ilgilenmiş ve ilgilenmektedir. İleride bu alanda daha geniş kapsamlı çalışmalarını karşılaşacağımız kanaatindeyim ve bunları bekleyeceğim.

- Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Şube Müdürü olarak görev yapmakta olup *Vaizlik ve 1992 Yılı Vaaz Risalelerinin İncelenmesi* başlıklı bir yüksek lisans tezi de hazırlamış bulunan değerli kardeşim Dr. Ahmet Çekin'in *Diyanet İşleri Başkanlığı Döneminde Vaizlik* başlığını taşıyan tebliğinde, ismine uygun biçimde Cumhuriyet döneminde vaizlik kurumunun genel bir çerçevesi, en belirgin yönleriyle çizilmiş bulunmaktadır. Güzel hazırlanmış bu tebliğ, konuyla ilgili bilgi arzulayanlar açısından yeterli malumatın uygun bir plan ve anlatımla sunulduğu bir çalışma niteliğindedir. Kendisini tekrar tebrik ediyorum.

- Değerli meslektaşım, dostum, Din Eğitimcisi Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar, etkili bir vaaz ve vaizin nasıl olması gerektiğiyle ilgili çok değerli bilgiler vermiş bulunuyor. Burada gösterilen hedeflere ulaşmaya çalışılması şüphesiz hayırlı neticelerin husûlüne medâr olacaktır.

Sözlerime selam ve en iyi dileklerle hazirûnu selamlayarak son veriyorum. Teşekkür ediyorum.

## Doç. Dr. Rahmi YARAN\*

Sayın Başkan, Değerli Katılımcılar,

Müzakereme başlarken hepinizi saygı ile selamlıyorum. Tebliğ sahibi ilim insanlarımızı tebrik ediyorum.

Prof. Dr. Ejder Okumuş Bey'in tebliği camilerde gerek vaiz kadrosunda gerekse diğer kadrolarda (müftü, imam-hatip, müezzin vb) görevli olup vaaz eden insanların halk/dinleyici üzerindeki etkilerini araştırmayı hedefleyen ve devam eden bir anket çalışmasına dayanıyor. Çalışmanın henüz tamamlanmamış olması elbette bir eksiklik. Fakat bu hâliyle de bize birtakım yararlar sağlıyor.

Vaazın önemi ile ilgili ayet, hadis kaynaklı referanslarından Ejder Bey'in vaazı bugünkü uygulamadan daha geniş olarak el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyü ani'l-münker çerçevesine oturttuğu, dinin her türlü vasıta ile anlatılması olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca verdiği vaaz literatürü ile konunun önemine dikkat çekmektedir. Bu literatür incelendiğinde tarihte zaman zaman vaazın bir tehlike olarak görüldüğü, halkı vaizlerin tehlikesinden korumayı amaçlayan eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Bunlar arasında Süyûtî'nin iki eseri ilginçtir: Tahzîru'l-eykâz min ekâzîbi'l-vu'âz, Tahzîru'l-havâss min ekâzîbi'l-kussâs.

Vaazda karşılıklı iletişim önemlidir. Yazar da buna dikkat çekerek merkezî vaaz sistemi hakkında anket çalışması veya yüz yüze görüşme ile aldığı cevapları aktarmakta fakat bunları değerlendirerek kendi görüşüne yer vermemektedir. Bizce de yüz yüze vaaz asıldır. Camiye gelen cemaat namazdan önce vaizi bizzat görerek vaaz dinlemeye veya Kur'an dinlemeye alışkın ve isteklidir. Bu bakımdan bilhassa cemaatin yoğun olduğu vakitlerde yüz yüze vaaz ihmal edilmemelidir. Bunun için uzun zamana da ihtiyaç yoktur. Cemaatin durumuna göre bazen bir ayet ve/veya hadisin açıklaması da yeterli olabilir.

Aynı zamanda vaiz olan Zeynep Yüksel Hanımefendi "Osmanlı'da Vaaz ve Vaizlik Geleneği" başlıklı tebliğinde vaazın önemine dikkat çektikten sonra Os-

\* İstanbul İl Müftüsü.

manlı döneminde “vaiz yetiştirmek amaçlı özel bir çaba bulunma”dığını belirtmektedir. Bu cümlesinden ve zaman zaman yer verdiği benzer cümlelerden Osmanlı döneminde vaizlerin yetersiz olduğu akla gelmektedir. Hâlbuki altı yüz senelik bir devlet hayatında bütün zamanların aynı olması düşünülemez. Nitekim tebliğin ileriki sayfalarında da durumun öyle olmadığı görülmektedir. Genelde devletin güçlü olduğu yükselme devrinde eğitim faaliyeti de verimli olmuş ve buralardan yetişmiş ilim ehli kimseler vaaz görevini ifa etmişlerdir. Zamanla devletin duraklama ve gerilemesiyle eğitim faaliyetleri de gerilemiş, bu gerileme belirgin bir hâl alınca bu sefer ıslah teşebbüsleri başlamıştır. Özellikle yirminci yüzyılın başları yoğun ıslahat çabalarının görüldüğü yıllardır. Tebliğde de temas edildiği gibi 1913 yılında medresetü'l-Vaizîn açılarak vaiz yetiştirme işine kalite getirilmek istenmiştir. Daha sonra 1919 yılında medresetü'l-Vaizîn ile yine 1913 yılında açılan medresetü'l-eimme ve'l-hutabâ ile birleştirilmiş ve medresetü'l-irşâd adında yeni bir eğitim müessesesi açılmıştır. Ancak dönem dünyanın huzursuz olduğu ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin de istikrarsız olduğu bir dönemdir ve çok geçmeden birinci dünya savaşı çıkmış ve devlet kendi varlığını sürdürebilme derdine düşmüştür.

Yine Osmanlı Devleti'nde bir tür özel statüde vaizlik olan Kürsü Vaizliği de önem arz etmektedir. Bilhassa İstanbul'daki Selâtîn camilerinde Cuma vaazları onlar tarafından ifa edilmektedir. Fakat Osmanlı'da vaaz sistemi Kürsü vaazlığından ibaret değildir. Teşekkür ederim.

## Dr. Mehmet BULUT\*

Öncelikle, emekleri için tebliğcilerimize teşekkürlerimi sunuyorum.

Tebliğci arkadaşlarımızın sunumlarını burada birlikte dinledik. Ben ayrıca, toplantı öncesinde tarafıma ulaştırılan Zeynep Yüksel, Dr. Ahmet Çekin ve Prof. Dr. Ejder Okumuş'a ait tebliğ metinlerini okudum. Müzakeremi de daha çok bu tebliğ metinleri üzerinden yapmaya çalışacağım.

Zeynep Yüksel, Osmanlılarda tarihi süreç içerisinde vaizlik konusunu, Prof. Dr. Nesimi Yazıcı ve Prof. Dr. Recai Doğan hocalarımızın konuya ilişkin makalelerinden de mebzul şekilde istifade ederek özetlemeye çalışmış. Tebliğin sonunda bazı önerileri de var. Bunlar arasında, Osmanlı'nın son dönemlerinde nitelikli vaiz yetiştirmek üzere açılmış olan ve alanında tek örnek durumunda bulunan "Medresetü'l-Vaizin" adlı mesleki eğitim kurumunun araştırılması önerisini önemli buldum. Kanaatimce arkadaşımız bu işi kısmen de olsa bu tebliğinde yapabiliirdi. Bu, sempozyumumuzun amacına daha uygun düşerdi, diye düşünüyorum. Bu önemli tarihi tecrübeden günümüzde nasıl istifade edebiliriz, sorusuna cevap teşkil edecek bilgiler faydalı olurdu.

Bilindiği gibi, tarih içinde teşekkül etmiş kurumları ve eğitim süreçlerini günümüze aynen taşıyamayız; ama şu veya bu oranda bu tecrübelerden günümüzde de pekâlâ yararlanabiliriz. Ya da bu tecrübeler bizim geleceğe yönelik projelerimizde bazı ipuçları verebilir. Bu cümleden olarak ben, Diyanet Aylık Dergi'de yayımlanan bir iki yazımda, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşunu müteakip uzun bir süre içerisinde uygulanmış olan müftülerin ve diğer bazı din hizmetlilerinin mahallinde yetiştirilip mahallinde istihdamı konularına temas etmiş, bu uygulamalardan günümüzde faydalanma yollarının araştırılması cihetine gidilebileceğini belirtmişim. Bir cümle ile belirtmem gerekirse, sözü edilen dönemlerde örneğin müftüler mahallinde, seçim yoluyla belirlenerek merkezi idareye bildiriliyor, merkezi idare de atamalarını yapıyordu. Seçilen kişinin o bölgenin insanı ya da o bölgede yetişmiş olması önemli bir etkendi. Göreve getirilecek kişinin o coğrafya ve

\* Diyanet İşleri Başkanlığı APK Uzmanı.

iklime alışık olması, hizmet sunacağı toplumu yakından tanınması bu uygulamanın temel gerekçelerini oluşturuyordu. Bu gerekçelerin günümüzde yersiz olduğunu söyleyebilir miyiz? Şu yönüyle de bu uygulama günümüz için anlamlı olabilir: Günümüzde ülkemiz genelinde İmam-Hatip Liselerimiz olduğu gibi illerimizin çoğunda İlahiyat Fakültelerimiz de bulunmaktadır. Böyle olunca din eğitimi ve din hizmetleri alanında personel istihdamında bölgesel birikimden faydalanma cihetine gidilemez mi, en azından bir kota uygulanması düşünülemez mi? Böyle bir uygulamanın ne gibi sakıncaları olabilir? Bu ve benzeri konular üzerinde Diyanet İşleri Başkanlığı olarak genişçe teemmül etmemiz gerektiğini ifade etmek istiyorum.

Dr. Ahmet Çekin Bey'in hazırladığı "Diyanet İşleri Başkanlığı Döneminde Vaizlik" başlıklı tebliğ metni üzerindeki bazı düşüncelerimi kendisine daha önceden iletmıştim. Çekin, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili yasal düzenlemeleri önemli ölçüde tarayarak bunlardan vaizlik, vaaz ve vaizlerle ilgili olanları tespit etmiş ayrıca bu konudaki bazı gelişmelere ver vermiş. Başkanlığın ilgili biriminde bir görevli, bir idareci, başka bir ifade ile konuyu bilen bir kişi olarak yerinde ve önemli tespitlerde de bulunmuş. Burada ben sadece aklıma takılan bir hususa değinmekle yetineceğim.

Tebliğde de üzerinde duruluyor; bir kamu kurumu ve sunduğu hizmetler için yasal düzenlemeler elbette zorunlu ve gereklidir. Ancak, vaiz ve vaizlerin etkinliği açısından düşündüğümüzde yapılan yasal düzenlemelerin, tanzim edilen mevzuatın bunda payı nedir? Yani çok mükemmel tüzük ve yönetmelikler ortaya çıkardığımızda vaizlerin ve yapılan vaazların etkisi ne oranda artacaktır? Bunun üzerinde durulması gerekir. Ben şahsen, diğer hizmet erbabı gibi vaizlerimizin çoğunun da kendileri için hazırlanmış olan gerek eski gerekse yürürlükte olan bu tür düzenlemeleri okuyup inceledikleri kanaatinde değilim. Ama bu noktada şu da sorulabilir: Böyle olması onlar için çok büyük bir eksiklik midir?

Prof. Dr. Ejder Okumuş hocamızın tebliği "Türkiye Dindarlığında Vaaz ve Vaizlerin Rolü" adını taşıyordu. Sırf bu tebliğ için bir alan araştırması yapmasından dolayı hocamıza ayrıca teşekkür ediyorum.

Hocamız, vaaz ve vaizlerin "Türkiye dindarlığı"ndaki rolünü belirlemek üzere yaptığı anket çalışmasını vaazlara muhatap olan kitleler üzerinde değil de vaizlere, idareci konumundaki müftü ve diğer bazı müftülük görevlilerine uygulayarak gerçekleştirmiş. Bu rolü belirlemek üzere benzer anket veya anketlerin muhatap kitleler üzerinde yapılması bizi daha dikkat çekici sonuçlara ulaştıracaktır. Tabii, hocamızın böyle bir çalışmaya da imza atması biz Diyanet mensupları için fevkalade faydalı bir hizmet olacaktır. Bunu hocamızdan bekleyebilir miyiz?

Tebliğde “Türkiye dindarlığı”, “vaaz dindarlığı” gibi sosyolojik birçok kavram var. Bunlardan özellikle “vaaz dindarlığı” kavramı dikkatimi çekti. Sanırım bu kavramı ilk kez olarak hocamız bu tebliğde kullandı; eğer böyle ise bu kavramın içeriğini doldürmek de tabii olarak hocamıza düşecektir. Anladığım kadarıyla bununla, fert ve toplumun, yapılan vaazları dinleyip istifade etmek suretiyle dindarane bir hayat sergilemesi kastediliyor. “Vaaz dindarlığı” deyince bu kez farklı vasıtaların ortaya çıkardığı dindarlık biçimlerinden de söz edilebilir mi?

Kanaatimce bu bağlamda üzerinde durulması gereken hususlardan biri, fert ve topluma sahih İslam bilgisi vermekte ve onların sağlıklı dindarlaşmalarına yardımcı olmakta, yapılan vaazların fonksiyonu konusunda alan araştırmalarının yapılmasıdır. Vaaz dinlemekle ya da kitle iletişim araçlarında dini nitelikli programları takip etmek suretiyle edinilen bilgilerin nasıl bir dini bilgi olduğu, araştırılması gereken önemli bir mevzu olsa gerektir. Görüldüğü üzere Başkanlığımıza ve tebliğ sahibi hocamıza bu alanda bir hayli iş düşmektedir.

Hocamız tebliğinin bir yerinde, “Türkiye’de Cumhuriyet sonrası dindarlığın vücut bulmasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Anayasa ile belirlenen görevleri kapsamında yaptığı dini faaliyetlerin etkisi olduğu muhakkaktır” diyor. Bununla, Başkanlık mensuplarının hizmetleri sonucunda toplumda bir dindarlaşmanın vücut bulduğu söylenmek isteniyorsa bu tespit doğru olabilir. Ancak, Başkanlıkla ilgili yasal düzenlemelerin din hizmetlilerine toplumu dindarlaştırma yönünde de görev verdiği söylenmek isteniyorsa buna bir açıklık getirmek gerekir, diye düşünüyorum. Bilindiği gibi, yasal düzenlemelerde Diyanet mensuplarına “dindarlaşmanın vücut bulması” noktasında bir görev ve yetki verilmemiştir. Halkı dindarlaştırma gayreti bir yana, 1965 yılına gelinceye kadar, merkezde Din İşleri Yüksek Kurulu’nun ve il ve ilçelerde müftülüklerin halkın dini sorularından sadece itikat ve ibadetlerle ilgili olanlarını cevaplayabileceği şeklinde sınırlamalar getirildiği bilinen bir gerçektir. 1965 yılında çıkartılan teşkilat yasasında Başkanlığın temel görevini ifade eden “halkı din konusunda aydınlatmak” kaydına yer verilmesi iledir ki, Başkanlık din konusunda toplumu aydınlatmak üzere farklı etkinliklerde bulunabilmiştir. Bu gün, burada şu sempozyumun gerçekleştirilmiş olması da bu temel espriye dayanmaktadır. Öte yandan, halkı din konusunda aydınlatmak eylemi, bir dindarlaştırma faaliyeti midir? Bunun da ayrıca tartışılması gereken bir konu olduğunu düşünüyorum.

Prof. M. Faruk Bayraktar hocamın konuşmasına sadece teşekkür etmekle yetineceğim.

Saygılarımla...



---

## **3. SALON - 2. OTURUM**

---

---

# Vaizlerin Temel Yeterlikleri

(17 Aralık 2011 Cumartesi)

Oturum Başkanı

**Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ**

Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve  
Teftiş Başkanı

---

# 1. VAİZLERİN SAHİP OLMASI GEREKEN TEMEL NİTELİKLER VE BUNLARIN KAZANDIRILMASINA YÖNELİK SORUMLULUKLAR

Prof. Dr. Ahmet KOÇ\*

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğü yaygın din eğitimi faaliyetlerinde en aktif görevlilerden biri vaizlerdir. Vaizlerin görev alanları ilgili mevzuatta şöyle sıralanmıştır:

Camilerde veya uygun mekanlarda her türlü vasıttan yararlanarak toplumu dinî konularda bilgilendirmek, gerektiğinde ceza ve tevkif evleri, çocuk islahevleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastane, fabrika ve benzeri yerlerde *vaaz etmek*, irşat programlarında görev almak, gerektiğinde seminer, panel, sempozyum gibi toplantılara katılmak veya *konferans vermek*, Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında *ders vermek*, görevli bulunduğu bölgenin dini, milli, ahlaki, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları üzerinde *incelemeler yapmak*, inceleme sonuçlarını ve görülen aksaklıkların giderilebilmesi için görüş ve tekliflerini yazılı olarak müftülüğe bildirmek, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunda* veya müftülüklerin *fetva hat-tında* görev yapmak, Başkanlığın hizmet alanlarında irşat, rehberlik, inceleme ve araştırma yapmak, görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.<sup>1</sup>

Görüldüğü gibi vaiz, *vaaz ve irşad*, öğretmenlik, *dini danışmanlık ve rehberlik*, *sosyal araştırmacılık* ve *programcılık* gibi çok yönlü bir hizmet sahasında çalışmakta ve birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip bir hedef kitleyle muhatap olmaktadır. Böylesine geniş bir sahada, bu kadar karmaşık bir kitle-

\* Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde: 12; Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde: 95.

nin her birine ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda mesajlar vermek ve onları memnun etmek elbette kolay değildir; birçok özel nitelik gerektirmektedir.

Bu noktadan hareketle bu bildiriye, dinin temel kaynakları, konuya ilişkin bilimsel çalışmalar ve gözlem ve deneyimlerden yararlanılarak etkili bir dini iletişim için vaizlerin sahip olması gereken temel nitelikler ve bu niteliklerin kazanılmasında vaizlere ve onları yetiştiren kurumlara düşen sorumluluklar üzerinde durulacaktır.

### A. VAİZLERİN SAHİP OLMASI GEREKEN TEMEL NİTELİKLER

Vaizlerin görev alanı ne kadar geniş olursa olsun yaptıkları iş sonuçta etkili bir iletişim gerektirmektedir. İletişim en genel anlamıyla; bilgi, duygu, düşünce, beceri, kanı, tutum ve davranışların ortak simgeler aracılığıyla ve karşılıklı olarak paylaşılması sürecidir.

Bu süreçte, 'kaynak', 'mesaj', 'kanal' ve 'alıcı' gibi temel unsurlar bulunmaktadır. İletişim sürecinde alıcıya gönderilen sözlü, sözsüz ya da yazılı işaretlere 'mesaj', mesajı alıcıya gönderen ve iletişim sürecini başlatan kişiye 'kaynak', mesajın alıcıya ulaşmasını sağlayan fizik ya da teknik yollar, imkânlar, araç ve gereçlere 'kanal', mesaja muhatap olan kişiye ise 'alıcı' denilmektedir.

İletişim sürecinin tamamlanması ve etkili bir biçimde sürdürülebilmesi için çok önemli bir diğer unsur da 'geri bildirim'dir. Geri bildirim, alıcının kaynağın mesajına verdiği sözlü veya sözsüz her çeşit tepkidir. İletişimin etkili olmasında bu unsurların hepsinin rolü olsa da iletişimi başlatan ve iletişim sürecinin işleyişinden birinci derecede sorumlu olan unsur şüphesiz ki "kaynak"tır.

Vaiz, yürüttüğü din hizmetlerinde, din eğitimi faaliyetlerinde iletişim diliyle 'kaynak' görevi yapmaktadır. Vaizin yaptığı işin sorumluluğu ağırdır ve bu dünyayı aşmaktadır. Vaizin başarısı, her şeyden önce bu sorumluluğun farkında olmasına bağlıdır. Bu bağlamda vaizin benlik tasarımı, kendini tanıması son derece önemlidir.

'Kendini tanıma', bireyin kendisiyle, düşünce ve duygularıyla ilişki kurması, kendinde olup biten duygusal ve düşünsel süreçlerle ilgili bir anlayışa kavuşmasıdır.<sup>2</sup> 'Kendinin farkında olma yeteneği' bireysel kontrolü sağladığı için en önemli yetenek sayılmıştır.<sup>3</sup>

2 Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, 37. bs, İstanbul 2007, s. 94.

3 Daniel Goleman, *İş Başında Duygusal Zekâ*, çev. H. Balkara, İstanbul 2010, s. 38.

Kişiler arası iletişim süreci, öncelikle kişinin kendi kendisiyle kurduğu içsel iletişime ve buna bağlı olarak oluşturduğu anlamlara göre şekillenmektedir.<sup>4</sup> Bireyin tutum ve davranışlarının temelinde 'benlik tasarımı' yatmaktadır. Buna göre vaiz; *Ben kimim? Fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlakî ve sosyal kişilik özelliklerim nelerdir? Güçlü ve zayıf yönlerim, yeterliklerim ve yetersizliklerim nelerdir? Benim için neler değerlidir? Değerlerim için neler yapabilirim? Bir vaiz olarak görev ve sorumluluklarım nelerdir?* gibi sorularla kendini değerlendirmelidir.

Bu değerlendirmeler sonunda bir vaizin, kendini var olan özellikleriyle kabul ederek olumlu bir benlik tasarımı geliştirmesi ve kendisiyle barışık olması etkili dini iletişim için çok önemlidir. Kişinin kendisiyle barışık olması, *ideal benlik* ile *gerçek benlik* arasındaki ahenk ve tutarlılıkla mümkündür. 'ideal benlik' bireyin sahip olmak istediği özellikler, 'gerçek benlik' ise sahip olduğu özelliklerdir. Bir insan ideal benliğine ne kadar uygun davranabilirse kendini o kadar rahat hisseder, ne kadar ters düşerse o kadar huzursuz olur ve kaygılanır. Kendi değer yargıları ve ideallerine uygun davranmak, insanın kendisine olan saygısını, özgüvenini ve mutluluğunu artırır.<sup>5</sup>

İnsanları iyiye, güzele çağırmak ve onların mutlu bir hayat sürmesine rehberlik etmek için uğraşan vaiz, bu ideallerine uygun hareket ettiği sürece kendine saygısı artacak ve huzurlu olacak, aksi takdirde huzursuz olacaktır.

Vaizlerin hem görev alanları hem de hedef kitleleri oldukça geniş ve özellikler bakımından birbirinden farklı olsa da asıl görevleri eğitimidir. Günümüzde eğitimi meslek edinenlerde aranan temel nitelikler genellikle, 'kişisel' ve 'meslekî' olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Biz, yapılan işin hususiyetini de göz önünde bulundurarak, kişisel ve mesleki bütün nitelikleri kuşatıcı olacak şekilde, etkili bir dini iletişim için vaizlerimizde bulunması gereken temel nitelikleri şu başlıklar altında ele almayı uygun buluyoruz:

### 1. GÜVENİLİRLİK

Etkili bir dinî iletişim için alıcı, kaynağı tanımak, ona güvenmek ister. Kaynak, hedef kitlesi tarafından ne ölçüde güvenilir olarak tanınıyorsa mesajları o oranda etkili olacaktır. Bu nedenle vaizin, hedef kitlesinde istenen etkiyi meydana getirebilmesi, öncelikle '*emin*' bir kişi olmasına bağlıdır.

4 Gökhan Evliyaoğlu, İletişim Psikolojisi-Psikolojik İletişim, Ankara 1987, s. 180-181.

5 Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılâp Kitabevi, 9. bs. İstanbul, ts., s. 267-269.

Araştırmalar, bir iletişim kaynağının, konusunda ne kadar bilgili olursa olsun güven vermediği takdirde, alıcılar üzerinde fazla bir etkisinin olmadığını göstermektedir.<sup>6</sup>

*Sıdk* (doğruluk) ve *emanetin* (güvenilirlik), bütün peygamberlerin ortak sıfatları olması<sup>7</sup> ve Peygamber Efendimizin (s.a.s.), yaşadığı toplum içinde '*Muhammedü'l-Emîn*' olarak anılması, dini iletişim açısından üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.

'Güvenilir olmak', önemli bir kişilik özelliğidir ancak kolayca elde edilebilecek bir özellik değildir. Güvenilir olmak için bazı niteliklere sahip olmak gerekir. Bunları iki başlık altında toplayabiliriz:

### a) Uzmanlık

Güvenilir olmak için ilk şart, yapılan işte 'uzman' olmak gerekir. Uzmanlık, kişiye *saygınlık* ve *itibar* sağlar. İletişimde, kaynağa duyulan saygı yükseldikçe tutum değişikliği de artmaktadır.<sup>8</sup>

'Din' gibi insanların son derece duyarlı olduğu ve bağlı oldukları tutum ve davranışları kolaylıkla değiştirmek istemedikleri bir alanda 'uzmanlık' çok daha etkili hâle gelmektedir. Dinî iletişimde kaynağın uzmanlık kariyerinin, alanında 'yetkin' ve 'otorite' olduğunun bilinmesi önemlidir.

İnsanlar dinî konularda konuşan birinin o konularda uzman olup-olmadığını bilmek ister ve mesajlarını ona göre değerlendirirler. Hiç kimse benimsediği bir düşüncüyü, anlayışı ve tutumu kolayca değiştirmek istemez. Değiştirmesi için de kaynağın güvenilen, inanılan, uzman ve yetkin birisi olmasını bekler.<sup>9</sup>

'Öğrenim/kariyer durumu', uzmanlık için önemli bir ölçüdür. Kaynağın öğrenim düzeyi yükseldikçe hedef kitleyi etkileme ve ikna etme ihtimali de yükseilir. Meseleye bu açıdan bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapan bütün vaizler üzerinde birkaç yıl önce yapılmış bir araştırmaya göre, vaizlerin tamamı asgari 'lisans' düzeyinde dini yüksek öğrenim mezunudur. Bunların yaklaşık ¼'ü aynı zamanda lisansüstü eğitimlerini tamamlamışlardır. Bir kısmı ise

6 J. L. Freedman - D. O. Sears, - J.M. Carlsmith, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, Ankara 1993, s. 351; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1988, s. 170.

7 Şuarâ, 26/106, 124, 142, 161, 177; Arâf, 7/65-68; Neml, 27/39; Duhân, 44/17-18; En'âm, 6/1, 33; Müslim, İman 89.

8 Freedman vdğr., *a.g.e.*, s. 349.

9 Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İstanbul 2003, s. 172.

halen 'yüksek lisans' ve 'doktora'ya devam etmektedir. 'İhtisas' mezunu olanların oranı ise %45 civarındadır.<sup>10</sup>

Vaiz için, öğrenim düzeyi önemli bir niteliktir ancak, dini iletişimde uzman olabilmek için '*alan bilgisi*', öğretim ve iletişim sürecini yönetecek '*formasyon bilgi/beceri*' ile zengin bir '*genel kültür*' birikimine de ihtiyaç vardır.

### **Alan Bilgisi**

Vaizlikte uzmanlık, alanda derinlemesine bilgi ve beceri sahibi olmayı gerektirir. Bilgi sınırsızdır ve bilgi edinme araçları sürekli artmaktadır. Bunlara karşılık insan ömrü sınırlıdır. Keza, insanın bilgisi arttıkça, bilmedikleri ve bilmek istedikleri de artmaktadır. '*Her bilenün üstünde bir bilen vardır.*'<sup>11</sup>

Hiçbir durumda bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığına dikkat çeken Kur'an<sup>12</sup>, Hz. Peygamberin "*Allah'ım ilmimi artır*" diye dua etmesini istemiştir.<sup>13</sup> Hz. Peygamber de; "*Allah'ım bilgimin faydasını görmemi nasip et, bana faydalı olan şeyleri öğret ve ilmimi arttır*" diye dua etmiştir.<sup>14</sup>

Kur'an-ı Kerim, bilgi sahibi olunmayan bir konuda insanları yönlendirmenin ağır sorumluluğuna da vurgu yapmakta<sup>15</sup>, bilgisizce konuşulmamasını, bilene sorulmasını öğütlemektedir.<sup>16</sup> Diğer taraftan, günümüzde insanlar dinle ilgili öğrenmek istedikleri bilgiyi pek çok kaynaktan öğrenebilmekte, hedef kitlenin bilgi ve kültür seviyesi sürekli yükselmektedir. Bu nedenle vaizlerin alanlarında yeterince doğru ve sağlam bilgi sahibi olmaları çok önemlidir.

Vaizler, alan bilgisi çerçevesinde başta *Kur'an-ı Kerim* olmak üzere, *Tefsir, Hadis, Fıkıh, İslam Tarihi, Ahlâk, Kelam, Tasavvuf, Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi, Yaşayan Dünya Dinleri, Tarihi ve Güncel Dinî Akım ve Oluşumlar* gibi sahalarda belli düzeyde, Hz. Peygamberin bir eğitimci olarak tanınması ve modellenenebilmesi için de üst düzeyde '*Siyer*' bilgisine sahip olmalıdırlar. Bunların yanında görevin gerektirdiği ölçüde '*Arapça*' ve '*Osmanlıca*' bilmelidirler.

Vaizlerle ilgili bir araştırmada; '*vaizlerin Kur'an'ı tefsiri ile baştan sonuna kadar okuma durumları*' sorulmuş ve bu soruya, '*baştan sona kadar okudum*' di-

10 Mücahit Arpacı, 'Diyanet İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri', *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, DİB Yayınları, Ankara 2008, c. I, s. 197, 199.

11 Yusuf, 12/76.

12 Zümer, 39/9.

13 Tâhâ, 20/114.

14 Tirmizî, *Daavât* 128; İbn Mâce, *Duâ* 2.

15 İsrâ, 17/36.

16 Furkan, 25/59; Nahl, 16/43.

yenlerin oranı %41 olmuştur. Aynı araştırmada katılımcıların %41'i bu soruyu 'ihtiyaç duydukça okuyorum', %16'sı 'birkaç sure okudum' diye cevaplandırmıştır.<sup>17</sup> Bu araştırma, her ne kadar dar bir evrende ve küçük bir örneklem grubu üzerinde yapılmış olsa da, araştırmaya katılanların büyük bir kısmının büyükşehir sınırları içinde ve muhafazakâr kimliği ile tanınan bir yörede görev yapıyor olması bakımından veriler anlamlıdır.

### ***Eğitme-Öğretme Bilgi ve Becerisi***

Alan bilgisine sahip olmak, bu bilgilerin öğretim konusu yapılması ve öğretimi için yeterli değildir. Bu nedenle bir vaizin sağlam ve zengin bir alan bilgisi yanında, bu bilgileri *kime, niçin, ne kadar, nasıl* öğreteceği ile ilgili olarak eğitim-öğretme bilgi ve becerisine sahip olması da gerekir.

Eğitme-öğretme becerisi; hedef kitleye ve öğretilecek konuya en uygun olan zaman, mekân, araç-gereç ve yöntem-teknik gibi eğitim-öğretim süreçlerini plânlama, uygulama ve yönetmeyi gerektirir. Kaynağın, mesajı hedefe göndermesinde *iyi söyleyiş, sözcük zenginliği, iyi cümle kuruluşu, uyumlu söz dizimi, gerekli ve uygun sözcüklerin seçilişi* gibi hususlar önemli öğelerdir.<sup>18</sup> Dolayısıyla vaizin iyi bir hatip olması, konuşma/vaaz hazırlama, sunma ve değerlendirme yöntemlerini de iyi bilmesi gerekir.

Vaiz iyi bir hatip olduğu kadar, iyi bir dinleyici de olmalı, aynı zamanda okuma alışkanlığına, düşünme becerisine ve belli ölçüde yazma yeteneğine de sahip olmalıdır. Vaizler, alan bilgisi yanında; Öğrenme Psikolojisi, Gelişim Psikolojisi, Çocuk, Ergen, Yetişkin ve Kadın Psikolojisi, Sosyal Psikoloji, Hasta Psikolojisi, Tutuklu Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Öğretim Yöntem ve Teknikleri, Ölçme-Değerlendirme, Dinî Danışmanlık ve Rehberlik, Etkili İletişim ve Hitabet Teknikleri, Eğitim ve Bilişim Teknolojileri, Materyal Hazırlama ve Geliştirme, Zaman Yönetimi gibi sahalarda da bilgi ve beceri sahibi olmalıdırlar.

### ***Genel Kültür***

Genel kültür, kaynağın kendi alanı dışında sahip olduğu bilgi birikimidir. Bir vaiz için genel kültür, vaazlarını tek düzelikten kurtarma, zenginleştirme ve anlaşılmasını kolaylaştırma gibi önemli işlevler görür. Sunulan bilgilerin hayatla

17 Ahmet Doğru, *Din Görevlilerinin Hizmet Alanları ve Problemleri (Kayseri İlinde Görev Yapan Vaizler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008, s. 59.

18 Ahmet Haluk Yüksel, "İletişim Kavramı", *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, ed. C.Tosun, Eskişehir 2003, s. 7.



ya da farklı alanlarla ilişkilendirilip dinleyiciler için anlamlı kılınabilmesi, vaizin sahip olduğu genel kültür düzeyiyle orantılıdır.

Genel kültür düzeyi yüksek vaizler, konuşmalarının başında yapacakları ilginç girişler, yeri geldikçe verecekleri çarpıcı örnekler ve sorularla dinleyicilerin ilgisini canlı tutarlar. Öte yandan dinleyiciler, kendilerine dini öğreten, dini anlayışlarını geliştirmeye, pekiştirmeye ve değiştirmeye çalışan, bir anlamda hayat tarzını biçimlendiren vaizin kendilerinden daha bilgili, daha kültürlü ve daha görgülü olmasını beklerler.

Bu bakımdan vaiz, içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve dini yapısını, örf ve âdetlerini, değer yargılarını, sorunlarını ve beklentilerini hatta bu konulardaki yöresel farklılıkları bilmelidir. Aynı zamanda yakın çevresinden başlamak üzere yörenin, bölgenin, ülkenin ve hatta dünyanın gündemini takip etmeli, bütün faaliyetlerinde bunları göz önünde bulundurmalıdır.

Bir araştırmada vaizlere '*dünyada din alanındaki değişimleri ve gelişmeleri takip edip-etmedikleri*' sorulmuş, vaizlerin yaklaşık %75'i bu soruyu '*evet*', %16'sı '*hayır*', %9'u da '*kısmen*' diye cevaplandırmıştır.<sup>19</sup> Buradaki sorunun, dünyadaki herhangi bir gelişme değil din alanındaki gelişmeler olduğu gözden kaçmamalıdır.

Din, insanlıkla yaşıt son derece geniş bir alandır. Bu alanın uzmanı olmak kolay değildir. Üstelik vaiz, konumu itibariyle '*lider*' rolündedir. Her çevreden ve seviyeden insanla muhatap olmaktadır. Entelektüel olmadan, toplumu tanımadan ve dünyayı izlemeden bu rolünü yerine getiremez.

Vaiz, '*lider*' olma sorumluluğunun gereği olarak dini öğretmek kadar, sosyal ve kültürel mirası da günümüz şartlarına göre hedef kitlesine tanıtmak, yorumlamak ve gerektiğinde düzeltmeler yapmak durumundadır. Bunları yapabilmek için de, zengin bir genel kültürle birlikte, sürekli okumak, kitle iletişim araçlarını takip etmek ve sosyal hayatın içinde sağlıklı gözlemler yaparak tecrübeler kazanmak zorundadır.

Vaizlerle ilgili bir araştırmada '*vaizlerin kitap okuma durumu*' sorulmuş bu soruya vaizlerin %50'si '*ayda bir kitap*', %16'sı '*yılda 1-2 kitap*', %13'ü '*haftada 1 kitap*' seçeneğini işaretlemişlerdir.<sup>20</sup> Bu araştırmada kitap okumadığını söyleyen olmamıştır ama genel anlamda kitap okuma sıklığının yüksek olduğunu söylemek de zordur. Günümüzde yüksek öğrenim görmüş, ülkede ve dünyada meydana gelen gelişmeleri yakından takip eden, araştıran, eleştiren, sorgulayan,

19 Doğru, a.g.e., s. 60.

20 Doğru, a.g.e., s. 62.

değerlendiren bir muhatap kitlesi oluşmuştur. Böyle bir kitleyi etkileyebilmek, bilgiye ve genel kültüre dayalı otoriteyi daha önemli kılmıştır. Hedef kitlenin gerisinde kalan bir vaizin dinî iletişimden istenen verimi elde etmesi mümkün olmamaktadır.

Bu yüzden etkili bir dini iletişim için vaizlerin 'alan bilgisi' ve 'pedagojik formasyon' yanında *Tarih, Coğrafya, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Felsefe* vb. alanlarda da bilgi sahibi olmaları, belli ölçüde de bir *batı dili* bilmeleri gerekir. Bunların yanında gençlerin ilgi duydukları *spor, müzik* vb. popüler alanlardan az çok haberdar olmaları, şiir, edebiyat, hat, ebru, musiki gibi güzel sanatlarla da en azından izleyici olarak ilgilenmeleri muhataplarını etkileyecek özelliklerdir.

Vaizlerin temel görevi, gelişmeler ve ihtiyaçlar çerçevesinde öğretim konularını güncellemek ve hedef kitlenin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak dini iletişim ortamları oluşturmaktır. Bunun için bir vaiz, '*hayat boyu öğrenme*' anlayışını bütün varlığıyla benimsemeli; özel alan bilgisini, öğretmenlik bilgi ve becerisini ve genel kültürünü geliştirmeli ve mesleğiyle ilgili yeniliklere açık olmalı ve bunları yakından izlemelidir.

### b) Samimiyet

İnsanların, dini tutum ve davranışlarını değiştirmek için iletişim kaynağının alanında 'uzman' olması çok önemlidir ama yeterli değildir. Dini iletişimde, kaynağın uzman olması kadar, hatta ondan daha etkili olan bir başka faktör de samimiyettir.

'Samimiyet'; niyette, sözde, iradede ve eylemde ortaya çıkmaktadır. Kaynağın dürüst ve âdil olması, kişisel çıkar amacı taşımaması, söylenmesi veya yapılması gerekeni gerektiği yerde söylemesi ve yapması, insanların takdir ve kınamasına göre gerçeği değiştirmemesi gibi özellikler hep samimiyetle ilgilidir.

Dini iletişimde 'sağlam bir iman'dan sonra 'niyet' çok önemlidir. Hz. Peygamber, amellerin niyetlere göre değer kazandığını, herkesin niyeti ne ise eline geçecek olanın da o olduğunu bildirmektedir.<sup>21</sup> Allah rızası gözetilmeden yapılan işlerin insan için bir hayrı olmayacağı, Kur'an'ın beyanıdır.<sup>22</sup>

Uzmanlığı ne denli güçlü olursa olsun, alıcıların kaynağın niyetine güvenmesi tutum değişimi açısından önemlidir. Yapılan araştırmalar, bir bilgi kaynağının güvenilir olarak algılanıp algılanmayacağıının 'niyet' unsuruna bağlı oldu-

21 Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy* 1, İmâre 155; Ebû Dâvûd, *Talak* 11 vd.

22 Bakara, 2/264; Mâûn, 107/74-6; Hûd 11/15-16 vd.

ğunu ortaya koymaktadır.<sup>23</sup> Dolayısıyla iletişim sürecinde kaynak, her şeyden önce alıcıları 'çıkarcı' olmadığına inandırmalıdır.

Dini öğretmek, zor ama aynı zamanda kutsal bir görevdir: *"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır."*<sup>24</sup> *"Allah yoluna çağıran, makbul ve güzel işler işleyen ve 'Ben Müslümanlardanım' diyen kimseden daha güzel söz söyleyen kim olabilir?"*<sup>25</sup> mealindeki ayetler ve daha pek çok ayet bu hususa işaret eder.

Peygamber Efendimiz de, bir kişinin hidayetine vesile olmanın, kıpkızıl cins deve sürülerine sahip olmaktan daha kıymetli ve hayırlı olduğunu ifade ederken<sup>26</sup>, yapılan işin önemine ve ahirete uzanan boyutuna vurgu yapmıştır.

Dinî iletişimin, maddi kazanç sağlayan herhangi bir iş gibi görülmesi, hem bu görevin layığıyla yerine getirilmesi için insanı motive eden gücün kaybedilmesi hem de ulaşılmaması umulan manevi kazancın yitirilmesi anlamına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de birçok peygamberin sıklıkla dile getirdiği; *"Ben sizden bir ücret beklemiyorum, benim ücretim âlemlerin rabbi Allah'a aittir."*<sup>27</sup> ifadesi bu hassasiyeti ve Allah rızasının her şeyin üstünde tutulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Her türlü yapmacılıktan uzak olmak, olduğu gibi görünmek de samimiyetle ilgilidir. Kur'an, Hz. Peygamberin bu özelliğine dikkat çeker: *"... Ben olduğundan başka görünenlerden, sahip olmadığı şeyleri iddia edenlerden değilim."*<sup>28</sup>

Kişinin kendi mesajını, öncelikle kendisinin alması da samimiyetin gereğidir. Dinî iletişimde vaiz, öğretim konusu yaptığı şeylere başta kendisi içtenlikle inanmalı ve bunları uygulayarak tutum ve davranışlarıyla hedef kitlesine örnek olmalıdır. *"Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır"*<sup>29</sup> ayeti bu hususa dikkat çekmektedir. Kendisinin benimsemediği, uygulamadığı şeyleri insanlara tavsiye eden, kendi yapmadıklarını başkalarından isteyenler Kur'an'da şöyle uyarılmaktadır:

23 Demet Gürüz -Ayşen Temel Eğinli, İletişim Becerileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008, s. 104.

24 Âl-i İmrân, 3/104.

25 Fussilet, 41/33.

26 Buhârî, Cihad 102.

27 En'âm, 6/90; Yunus, 10/72; Hüd, 11/51; Yusuf, 12/104; Furkan, 25/57; Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180; Sâd, 38/86; Sebe, 34/47 vb.

28 Sâd, 38/86.

29 Ahzab, 33/21.

"Siz kendinizi unutarak diğer insanlara erdemli olmayı mı öğütüyorsunuz, hem de ilahi kelamı okuyup durduğunuz halde? Siz hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"<sup>30</sup>

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."<sup>31</sup>

Kur'an'da Hz. Peygamber'e öğretilen şu dua, yapılan her işte samimiyetin öne çıkması gerektiğini göstermektedir:

"De ki: Ey Rabbim, (girişeceğim her işe) doğruluk ve içtenlik üzere girmemi; (bırakacağım her işten de) doğruluk ve içtenlik göstererek çıkmamı sağla ve bana katından destekleyici bir güç, bir tutamak bahşet!"<sup>32</sup>

Demek oluyor ki vaizin, mesleğini severek, isteyerek ve gönüllü olarak yapması, yaptığı işten haz duyması kısaca mesleki memnuniyet düzeyinin yüksek olması çok önemlidir ve samimiyetle mümkündür. Mesleğini sevmeyen, istemeyerek yapan, görev ve sorumluluklarının farkında olmayan, sürekli mazeret üreten ve en ufak bir sıkıntıda görevden kaçan bir vaizin hizmet üretmesi ve başarılı olması beklenemez.

## 2. ÇEKİCİLİK

Çekicilik; kaynağın, kişisel bakımı, beden ve giyim kuşam temizliği yanında, güler yüzlü, tatlı dilli, sempatik, esprili, cana yakın, yumuşak huylu, hoşgörülü, anlayışlı, sabırlı, sevecen, alçak gönüllü, cesaretlendirici, açık fikirli, sırdaş ve dost olmasıyla, yani hem dış görünüşü hem de kişilik özellikleriyle ilgilidir.

Çekicilik, beden dilini etkili kullanmak şeklinde de düşünülebilir. Araştırmalar, yüz yüze bir iletişim yapılandırılmasında ortalama olarak sözcüklerin %10, ses tonunun %30'luk rolüne karşılık, beden dilinin %60'lık baskın bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>33</sup> Bu oranlar, iletişim ortamının özelliklerine göre az-çok değişebilir de, beden dilinin iletişimdeki rolünün farklı biçimde yüksek olduğunu göstermek için yeterlidir.<sup>34</sup>

Dış görünüş ve fiziksel özelliklerin, kaynağın saygınlığını ve sevebilirliğini etkilediği araştırma verileriyle desteklenmektedir.<sup>35</sup> "Hatip, önce giyimiyle konu-

30 Bakara, 2/44.

31 Saf, 61/2-3.

32 İsrâ, 17/80.

33 Ken Cooper, *Sözsüz İletişim*, çev. T. Yalkı, İstanbul 1989, s. 21.

34 Allan Pease, *Beden Dili*, çev. Y. Özben, İstanbul 1997, s. 10.

35 Kamuran Çilenti, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Ankara 1988, s. 39.

*şur*” denilmiştir.<sup>36</sup> Bu nedenle vaizin dış görünüşe önem vermesi, gerek görev esnasında gerekse sosyal hayatın içinde düzgün, temiz, sade ve hoş giden bir kılık kıyafet içerisinde olması, kişisel bakım ve temizliğe özen göstermesi gerekir. Çekicilikte dış görünüş kadar, insani özellikler de önemlidir. ‘İnsanın yüzünde taşıdığı ifade, sırtında taşıdığı giysiden daha önemlidir.’<sup>37</sup> Sempatik bir kaynak, gerçekte sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın, bir dizi başka olumlu özelliğe de sahipmiş gibi algılanmakta ve sevilmektedir.

Sevilmek için elbette önce sevmek gerekir. Sevmek; ilgilenmektir, muhababa değer vermektir, saygı göstermektir. Muhammed İkbâl’in ifadesiyle: “İnsanın makamı semadan yüksektir. Terbiyenin aslı, insana hürmet göstermektir.”

Hız. Ali’nin bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz, birlikte bulunduğu kimselerle yakından ilgilenir ve onlara öylesine candan davranırdı ki, *onunla kısa bir süre bir arada bulunan kimselerin hepsi de, Hız. Peygamberin yanında en değerli kişinin kendisi olduğunu sanır, onu yakın bir dost olarak görürdü.*<sup>38</sup>

Kaynak ve alıcılar birbirlerini tanıdıkça ve aralarındaki benzerlikler arttıkça, çekicilik de artmaktadır. Mesajın, ‘kendilerinden biri’ olarak görülen bir kaynaktan gelmesi alıcılarda daha fazla dinî tutum değişikliği yapmaktadır. Bu bağlamda Kur’an’ın, Hız. Peygamberi takdimi çok etkileyicidir:

*“Andolsun size kendi içinizden öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir, üstünüze titrer, inananlara karşı gayet merhametli ve şefkatlidir.”*<sup>39</sup>

Araştırmalar, ‘uzman’ bir kaynağın, inandırıcılık ve ikna edicilik özelliğinin yüksek olmasına karşılık; ‘çekici, sevilen ama uzman olmayan’ bir kaynağın gerçekleştirdiği tutum değişikliğini oluşturamadığını ortaya koymaktadır.<sup>40</sup>

Çekicilikte, ‘zarafet’ de çok önemlidir. Zarafette doğallık esastır, yapaylıktan eser yoktur. Dolayısıyla zarafetin önce gönül dünyasında inşası gerekir. Gönül dünyası zarif olmayanın dışı yansıyan tutum ve davranışları da zarif olmaz.

Vaiz; konuşurken, dinlerken, sözünde, sohbetinde, sözlü-sözsüz bütün tutum ve davranışında zarif ve kibar olmalıdır. İnsan ilişkilerinde adab-ı muâşereti, görgü kurallarını herkesten daha iyi bilmeli, bunlara herkesten daha fazla uymalıdır. Çekici olmanın en etkili yolunu Hız. Peygamber açıklıyor: “*Kolaylaştırın,*

36 İsmail Lütfi Çakan, *Dini Hitabet*, İstanbul 1998, s. 113.

37 Dale Carnegie, *Dost Kazanma Sanatı*, çev. Zafer Meşe, Hayat Yayınları, İstanbul 1998, s. 61.

38 Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî, *eş-Şemâil*, tah. S.İmran, Kahire 1996, s. 204.

39 Tevbe, 9/128.

40 Freedman vdğr., *a.g.e.*, s. 353-354.

zorlaştırmayın! Müjdeleyin, nefret ettirmeyin!"<sup>41</sup>, "Yumuşak davranamayan kimse, bütün hayırlardan mahrum kalır."<sup>42</sup>

### 3. EMPATİ

İletişimde önemli ilkelerden biri de 'empati'dir. Empati, "Bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci" olarak tanımlanmaktadır.<sup>43</sup>

Empatide karşıdakiyle aynı duygu ve görüşlere sahip olmak gerekmemekte, sadece onu önyargısız olarak dinlemek ve anlamak yeterli olmaktadır. İletişimde önce anlamak, daha sonra anlaşılmayı beklemek esastır.<sup>44</sup>

Empati becerisine sahip bireyler, başkalarının bakış açılarını kavrayabilen, iyi bir dinleyici olmalarının yanı sıra, dile getirilemeyen duyguları da sezebilen, ne zaman ve ne kadar konuşmaları gerektiğini bilen ve kendilerini başkalarının yerine koyarak onları anlayabilen bireylerdir. Birisini değiştirmenin ilk şartı, onu olduğu gibi kabul ederek işe başlamaktır. 'Kabul dili' insanları açar, hislerini ve sorunlarını özgürce paylaşmalarını sağlar.

Kabul etmek, verimli bir toprak gibidir, küçücük bir tohumun, çiçeğe dönüşmesine imkân sağlar. Tohumun çiçeğe dönüşmesi için toprak gereklidir. Toprak, tohumun içinde zaten var olan büyüme kapasitesini ortaya çıkarır.<sup>45</sup>

Empati, farklı duygu ve düşünceleri, farklı kişileri daha iyi anlama imkânı sunar. Empatiyi diğerlerini anlama çabası olarak içselleştirmiş bir vaiz, her konuda kendini ötekinin yerine koyabilme becerisini kazanır. Böylece muhatabının ihtiyaç ve beklentilerine uygun mesajlar düzenleyerek iletişime açık hâle gelmesini sağlamış olur.

Vaizlerin amacı, hedef kitlenin dini öğrenmelerine, dinî hayat tarzını benimsemelerine ya da dinî anlayışlarını geliştirmelerine rehberlik etmek ve onlara istenen yönde dinî anlayış, tutum ve davranışlar kazandırmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için hedef kitleyi çeşitli özellikleriyle analiz etmek ve iyi tanımak gerekmektedir.

41 Buhârî, İlim 11, Edeb, 80; Müslim, Cihad, 6-7.

42 Müslim, Birr, 74-76.

43 Üstün Dökmen, İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, 29.bs. Ankara 2004, s. 135.

44 Yüksel, a.g.e., s. 42.

45 Thomas Gordon, Etkili Öğretmenlik Eğitimi, çev. Sermin Karakale, Profil Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 73.

"Ne kadar bilirsen bil, anlatabileceklerin karşındakinin anlayabileceği kadardır." Meseleye bu açıdan baktığımızda vaizin hedef kitlesi yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, statü, dini bilgi ve anlayış vb. pek çok faktör bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Vaizin mesajına muhatap olan kişi, bu mesajı ihtiyaçları, güdüleri, algıları, geçmiş yaşantıları, düşünce süreçleri, duygusal dünyası ve davranışsal seçimlerine göre anlamlandırır. Dolayısıyla, alıcıların gelişimsel özellikleri, yetenek ve kapasiteleri, ön bilgileri, inançları, değerleri, tutumları, tecrübeleri, sosyo-kültürel ve ekonomik konumları iyi bilinmelidir.

Bu bağlamda bir vaiz için 'empati' son derece önemlidir. Empati becerisine sahip bir vaiz, sadece kendi inançlarını, değerlerini, duygu ve düşüncelerini paylaşanlarla değil, paylaşmayanlarla da iletişim kuracak, böylece kendisinden farklı olanları ötekileştirip yok etmeye çalışmayacaktır. Bunun yerine kendini muhatabının yerine koyarak anlamaya çalışacak, herkesin kendisi gibi inanması ve düşünmesinin mümkün olmadığını<sup>46</sup> bilerek 'bir arada yaşayabilme' kültürünün oluşmasına rehberlik edecektir.

## B. VAİZLER İÇİN GEREKLİ NİTELİKLERİN KAZAN(DIR)ILMASINA DAİR SORUMLULUKLAR

Vaizlerin sahip olması gereken kişisel ve mesleki nitelikler yukarıda incelendi. *Bu nitelikleri kim kazandıracak? Nasıl kazandıracak?*

Bu soruların cevabı çok kolay değildir elbette. Günümüzde doğrudan vaiz yetiştiren bir kurum yoktur. İlgili mevzuata ve mevcut uygulamalara göre vaiz olabilmek için öncelikle dört yıllık dinî yüksek öğrenim ve 'ihtisas kursu' mezunu olma şartı vardır. Son zamanlardaki çalışmalarla da vaizlik mesleği, adaylık döneminden sonra 'vaiz', 'uzman vaiz' ve 'başvaiz' kariyer basamaklarına ayrılma yolundadır.<sup>47</sup>

İlahiyat Fakültelerinde şu anda uygulanmakta olan İlahiyat Lisans Programı tek tip olup, istihdam alanına göre eleman yetiştirmemektedir. Dolayısıyla bu program ile yukarıdaki niteliklere sahip 'vaiz' yetiştirmek mümkün değildir. Nitekim İlahiyat Fakültelerinden mezun olanlar, müftülük ve vaizlik gibi yüksek düzeyde din hizmeti kadrolarında görevlendirilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezlerinde açılan uzun süreli 'ihtisas kursları'na alınmaktadırlar ki bu bir ihtiyaçtan doğmuştur ve isabetli olmuştur.

46 Bk. Maide, 5/48; Nahl, 16/93; Yunus, 10/99; İsra, 17/84.

47 633 Sayılı *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*, Madde 12; Ayrıntılar için bk. 25.10.2011 Tarih ve 28095 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan *Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği* ilgili maddeler.

Şu anda görevde bulunan vaizlerin hemen hemen tamamı lisans düzeyinde dini yüksek öğrenim görmüş, büyük bir kısmı ihtisas kursunu bitirmiş, bir kısmı da lisansüstü eğitim yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Mevcut durumla ilgili bu tespitlere göre, vaizlerin yetiştirilmesinden sorumlu olanlar; Yüksek öğretim Kurulu (İlahiyat Fakülteleri) ile Diyanet İşleri Başkanlığı'dır.

Bu durumda öncelikle, yetiştirdiği kişilerin nitelikleri, hangi alanlarda istihdam edilebileceği ile ilgili belirsizlikten, bir başka deyişle 'amaç' sorunundan dolayı İlahiyat Fakültelerinin günümüz şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılması ve programlarının gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu konu, aslında 2000'li yılların başından itibaren ilgili çevrelerin gündemindedir. Bu konuda çeşitli bilimsel toplantılar düzenlenmiş hatta pek çok somut proje ve alternatif program ortaya konulmuştur. Bu nedenle burada dikkat çekmek istediğimiz husus; somut bir proje sunmaktan ziyade bahsi geçen toplantılarda ortak görüş hâline gelmiş meselelerin YÖK, İlahiyat Fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve hatta ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından ele alınması ve bunun için gerekli girişimlerin resmi düzeyde başlatılmasıdır. Konuyla ilgili çalışmaların yapılabilmesi bu girişimlere bağlıdır. Uygulamaya konulacak somut projeler ise bu çalışmalardaki ekip çalışmalarıyla ortaya çıkacaktır.

Diğer bir husus da şudur: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetleri çerçevesinde yürüttüğü en önemli faaliyet kuşkusuz ki *'tebliğ, vaaz ve irşat'* tir. Bu, yasal olduğu kadar dini sorumluluk açısından da inanan insanların temel görevidir. Bu bakımdan vaizler, ister İlahiyat fakültelerinin programlarında yapılacak düzenlemelerle ayrı bir bölümde, isterse ülke genelinde belli sayıda açılacak vaiz yetiştiren müstakil kurumlarda, isterse ihtisas programlarında yetiştirilsinler, vaizlik *'hususî bir meslek'* olarak ele alınmalı ve özel bir programla yetiştirilmelidir. Çünkü vaizlik; alan yeterlikleri, eğitime öğretme yeterlikleri ve genel kültür yeterlikleri dışında bazı özel nitelikler de gerektirmektedir.

Vaiz olacak kişi her şeyden önce, yaratılış özellikleri bakımından bu göreve *uygun ve yetenekli* aynı zamanda da *istekli ve gönüllü* olmalıdır. Bu husus hem işin başında, yani vaiz adaylarının seçiminde, hem de görevde bulunduğu sürece dikkate alınmalı, *içtenlik/samimiyet* daima canlı tutulmalıdır.

Vaizlerin eğitiminde ve yetişmesinde kurumsal çabalar ve destekler kadar bireysel çalışmalar da son derece önemlidir. Bu nedenle vaiz adaylarının ve vaizlerin mesleğe odaklanmaları, noksanlarının farkında olmaları ve savunmaya ve mazeret üretmeye girişmeden mesleğin gerektirdiği yeterlikleri kazanmak



için gayret göstermeleri ve daima kendilerini geliştirmeleri gerekir. Bu gayreti de ancak mesleği benimseyerek seçen ve işini severek yapan özgüven sahibi kişiler gösterebilir.

Özgüven, bireyin kendine yönelik iyi duygular geliştirmesi sonunda kendini iyi hissetmesini sağlayan önemli bir kişilik özelliğidir. Özgüven sahibi insan mutlu, kendisi ve çevresiyle barışık ve pozitifdir. Özgüven, insana hayatla, sorunlarla baş etme ve zorluklar karşısında dayanma gücü verir, enerjisini artırır ve daha fazla çaba göstermeye özendirir. Başarı için ilham kaynağıdır.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Vaizlik, günümüzde yaygın din eğitimi açısından oldukça geniş bir hizmet alanına sahiptir. Vaizler, artık sadece cami kürsülerinde değil, sosyal hayatın her alanında ve her çeşit vasitadan yararlanarak insanlarla dini iletişim kurabilmektedir. Buna paralel olarak, vaizlerin daha nitelikli ve donanımlı yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmakta, vaizlerde aranan mesleki ve kişisel nitelikler artmaktadır.

Bu nitelikler ne kadar artarsa artsın, bir vaiz için en önemli nitelik, yaptığı işin sorumluluğunun farkında olmaktır. Bu *'sorumluluk'* vaizin, yaptığı işte *'uzman'* ve *'samimi'* aynı zamanda da kişisel özellikler bakımından *'çekici'* olmasını ve *'empatik iletişim'* kurmasını gerektirmektedir.

Bu nedenle şu anda görevde olanlar için düzenlenen hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim seminerlerinde veya bundan sonra vaiz olacakların seçiminde, yetiştirilmesinde ve mesleklerini yürütürken, *'mesleki yeterlikler'* kadar, *'kişisel yeterlikler'*e bilhassa da meselenin *'gönül boyutu'*na önem verilmelidir. Bu bağlamda *'vaizlik mesleğinin tarihi ve dini temelleri'*, meslekteki *'model kişiler'* ve *'başarı öyküleri'* üzerinde durulmalı, maneviyatın yükseltilmesine özen gösterilmelidir.

Vaizlerle ilgili eğitim programlarında, *alandaki gelişmeler* ve *güncel meseleler* yanında *adab-ı muaşeret*, *iletişim becerileri* ve *motivasyona* da mutlaka yer verilmelidir. Bu programlarda Hz. Peygamberin, insanlarla ilişkilerinde, onların eğitiminde ortaya koyduğu tutum ve davranışlar incelenmeli, değerlendirilmeli ve nasıl modelleneyeceği üzerinde bilhassa durulmalıdır.

Vaizlerin yetiştirilmesinde yerel seminerler dışında, tamamının katılacağı *istişare/zümre toplantıları* da düzenlenmelidir. Bu toplantılar duruma göre birkaç grup hâlinde ve her seferinde gruplar karıştırılarak yapılabilir. Bu toplantılarda mesleğe dair problemler, yaşanan tecrübeler, alanla ilgili gelişmeler, imkânlar ve fırsatlar müzakere edilip değerlendirilmelidir. Bu paylaşım, kollektif bilincin gelişmesi ve performansın yükselmesi için yararlı olacaktır.

Başkanlık, vaizlerin hizmet alanlarının genişliğini göz önünde bulundurarak bu alanlarda etkili bir din hizmeti görebilmeleri için *materyal geliştirme çalışmaları* yapmalı, kendilerine yardımcı olabilecek *kaynak eser ve dokümanlar tavsiye etmeli*, hatta bunları temin etmelerine yardımcı olmalıdır. Bunun için müftülük kütüphanelerini zenginleştirmek, internet ortamında *güvenilir bir site kurmak* vb. yollar düşünülebilir.

Vaizlerin yetişmesi için lisansüstü çalışmaların teşvik edilmesi ve bu programları tamamlayanların kurum içinde değerlendirilmesi, bu tür çalışmalara ilgiyi arttırmıştır. Ancak lisansüstü çalışma yapacak Diyanet İşleri Başkanlığı mensuplarının, hem kendilerini hem de yürüttükleri hizmetin kalitesini yükseltmek, bir başka ifadeyle hem bireysel hem de kurumsal bir kazanım ortaya koyabilmeleri için, Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlahiyat Fakülteleri özellikle tez konularının belirlenmesinde koordinasyon içinde olmalı ve bu konuda bir *tez envanteri* ortaya koymalıdır. Başkanlıkla ilgili akademik çalışmaların maddi-manevi yönden desteklenmesi de önemlidir. Başkanlıkla ilgili akademik çalışmalarda bilgi ve belge eksikliği, bu çalışmaların amacına ulaşmasını engellemektedir. Bunun için resmi belge ve dokümanlara ulaşılmasında kolaylık sağlanması için de bu koordinasyona ihtiyaç bulunmaktadır.

Vaizlerin hedef kitlesi üzerinde etkili olmasında, onlara yakın olmasının, onlarla iç içe olmasının önemi büyüktür. Vaizin tanındığı bir çevrede görev yapması, ve ikamet etmesi otokontrolü, tutum ve davranışlarında daha dikkatli olmasını, aynı zamanda da izleyicileri tarafından modellenmesini sağlar. Dini mesajların 'içlerinden biri' olarak görülen bir kaynaktan gelmesi alıcılarda daha fazla tutum ve davranış değişikliği yapmaktadır. Öte yandan bir vaizin sürekli farklı camilerde ve bölgelerde vaaz etmesi aynı konuyu pek çok yerde tekrar ederek kendini geliştirmesini ve yenilemesini engellemektedir. Bu ve daha başka sayılabilecek nedenlerden dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı'nda '*kürsü vaizliği*' kadroları oluşturulmalıdır. Kürsü vaizliği, öncelikle cemaati fazla olan merkezi camilerden başlatılarak imkânlar ölçüsünde yaygınlaştırılmalıdır.

Ayrıntıları müzakerelerle belirlenebilir ama öz itibarıyla kürsü vaizliği, bir vaizin devamlı olarak aynı camide görevlendirilmesi, veya camiye vaiz kadrosu tahsis edilmesidir. Böylece vaiz bir taraftan hedef kitlesiyle devamlı birlikte olacağı için onları yakından tanıma imkânı bulacak, ihtiyaç ve beklentilerini tespit edecek, ülfet ve muhabbet oluşturacak ve böylece onlar üzerindeki etkisi artacak, bir taraftan da sürekli yeni konular işleyeceği için cemaatini ve kendini yetiştirecek ve geliştirecektir.

## 2. VAİZLERİN AKTÜEL BİLGİSİ

Dr. Mustafa ÜNVERDİ\*

### GİRİŞ

Doğru yolu göstermek, iyiliğe sevk etmek, kötülüklerden arındırmak, Allah'a ve insanlara karşı sorumlulukları hatırlatmak, dini bilgileri anlatmak ve öğretmek gibi anlamlara gelen irşad; tebliğ, davet, tezkir, tebşîr, inzâr, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-ü ani'l-münker gibi terimlerle de ifade edilir. Daha ziyade içe yönelik bir faaliyet olarak Müslümanların dini görevlerini yerine getirmesine katkıda bulunan irşad, her dönemde tüm insanların muhtaç olduğu bir faaliyettir. Vaaz ise, "öğüt vermek, işlenen fiillerin sonuçlarını hatırlatmak, kalbi yumuşatacak şekilde sevap ve azaba dair söz söylemek ve Allah'a itaatkar olmayı emretmek" gibi anlamlara gelir.<sup>1</sup> Ülkemizde en yaygın irşad metodu, -hutbeyi de içine katacak olursak- vaazdır.

Dünya hayatında doğru yoldan ayrılmaması, dolayısıyla ebediyet âleminde mutluluğu elde etmesi için insan, bazı imkânlarla sahip olmakla birlikte bazı engellerle de karşılaşmaktadır. Selim yaratılış (fitrat), akıl ve sosyal tecrübe insanın hidayeti için gerekli olan donanımlarıdır. Bu imkânların yozlaşması ve hariçten gelen yanıltıcı ve saptırıcı amiller ise insanı gayesine ulaşmasını engelleyen faktörlerdir. İşte bu noktada devreye irşad faaliyeti girmektedir. Tarihte bu misyonu peygamberler yerine getirdi. Hz. Muhammed (s.a.s.) de insanları irşad için mücadele etti: *"Benim insanlarla olan münasebetim o adamın durumuna benzer ki; etraf aydınlanınca kelebekler ve ateşe meraklı böcekler ona atılmak ister. Adam engel olmaya çalışsa da başaramaz, böcekler ve kelebekler ateşe hücum eder. İşte insanlar kendilerini ebedi felakete atarken ben sizi belinizden kavırıyor, kurtarmaya çalışıyorum."*<sup>2</sup>

\* Vaiz, Adana.

1 Topaloğlu, Bekir, *Dini Sohbetler*, İstanbul 2007, s. 46.

2 Buhari, Rikak, 26.

Onlardan sonra ise bu görev tüm Müslümanlara ait olmuştur. Kur'an, müminlerin diğer insanlara yönelik iyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme görevi olduğunu açıkça beyan eder. *"Siz bütün insanların yararı için varlık âlemine çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; çünkü iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız ve Allah'a imanınızda sebat edersiniz."*<sup>3</sup> Bu hakikat, bir birey olarak müminin sadece kendisinden değil, gerektiğinde başkasından da sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeptendir ki Müslüman, çevresindekilere nasihat ederek onları arındırmayı ve ıslah etmeyi/düzeltilmeyi kendisine yüklenmiş, bir dini görev olarak kabul etmiştir.<sup>4</sup> Hz. Peygamber, bir toplumu oluşturan insanları aynı gemiye binmiş olan yolculara benzetmektedir. Geminin alt katında bulunanlar su ihtiyacını karşılamak için delik açmaya kalkışır, üst kattakiler de buna mani olmazlarsa hep beraber boğulacak, buna karşılık üsttekiler uyarı görevini yerine getirirlerse hep beraber selamete ereceklerdir.<sup>5</sup>

Hayber Kalesi'nin kuşatılması sırasında Hz. Ali'nin "Hayber Yahudileriyle bizim gibi Müslüman oluncaya kadar savaşmalıyız" önerisine karşılık Hz. Peygamber şu cevabı vermişti: *"Acele etme ya Ali. Hayber toprağına sükkûnetle gir. Sonra onları İslam'a davet et. Şunu bil ki tek bir kişinin senin vasıtanla bir insanı hidayete erdirmesi, en değerli kırmızı deve sürüsüne sahip olmandan daha hayırlıdır."*<sup>6</sup>

Ancak bu görev, ferdiyetin öne çıktığı ve sekülerizmin ilerlediği günümüzde artık sadece insanların inisiyatifine bırakılabilecek durumda değildir. Zira herkes, bir iş edinmeye ve kendi hayatını kur(tar)maya çalışmakta ve dünyayı öcelelemektedir. Buna karşılık irşad vazifesi, insanların maslahatı için alternatif olmayan bir görevdir. İhmal edildikçe insanın yaşadığı trajedi uzayıp gidecektir. Bunun neticesinde "iyiliği anlatma ve kötülüğü yasaklama" görevi kurumsallaşmış ve artık belli bir kesimin insana ve topluma sunduğu bir hizmet hâline gelmiştir.

Vaizlik olarak adını almış olan bu müessese, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde varlığını devam ettirmektedir. Vaizlik, peygamberlik güneşinin batmayan yüzüdür. Din hizmetlerinde önemli bir yeri olan vaizlik mesleği, Müslümanların "denge toplumu"<sup>7</sup> oluşunda etkin rol oynar.

3 Âl-i İmrân, 3/110.

4 Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/104, 110.

5 Buhari, Şeriket 6, Şehâdât 30.

6 Müslim, ilim 15-16.

7 *"İşte böylece sizi (ey Muhammed ümmeti) mutedil bir ümmet yaptık ki insanlara karşı hakkın şahitleri olasınız, peygamber de sizin üzerinizde bir şahit olsun."* Bakara, 2/143.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görev ve Çalışma Yönergesinin 95. maddesinde görev alanı, muhtevası ve sınırları belirlenmiş olan vaizler, toplumun hemen herkesimini kuşatan bir görevi ifa etmekle sorumludur. Başta camiler olmak üzere, ceza ve tevkif evleri, çocuk ıslah evleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastane ve fabrika gibi yerlerde vaaz ve irşat hizmetleri yürüten vaizler, ayrıca müftülük bünyesinde Aile İrşat Bürolarında ve fetva nöbetlerinde görev almaktadırlar. Buna ek olarak, radyo-tv. programları yapmakta ve konferans, seminer, panel vs. etkinliklerde bulunmaktadırlar.

Öte yandan günümüzde, diğer tüm kamu görevlileri gibi vaizlerin de etkinliği ve yeterliliği tartışma konusu olmuştur.<sup>8</sup> Bir yandan iletişim araçlarının baş döndürücü bir hızda gelişmesi, diğer yandan yeni dünya medeniyetinin sunduğu yaşam biçimi, sadece geleneğin mirasına yaslanarak üretilecek bir hizmetle tatmin edilemez. Bu yüzden vaizlerin gerekli donanımlara sahip olması gerekir. İyi bir vaizde olması gereken samimiyet, basiret ve tefekkür, davet metoduna uygun davranma, devamlı çalışma ve kendini yenileme gibi niteliklerin yanına, güncel bilgi yeterliliği eklenmelidir.<sup>9</sup> Diğer özellikleri yeterli olmasına karşın, kendisini yenilemeyen bir vaiz, muhatap kitlesini sınırlandırmış ve mesajını yararlı bir biçimde ulaştıramamış demektir.

## I. AKTÜEL BİLGİNİN GÜCÜYLE SABİT KÜRSÜDEN DİNAMİK İRŞADA

"Günün konusu olan, bugünkü, içinde bulunulan zamanda anlam ve önemi olan ve güncel olan" gibi anlamlara gelen aktüel, sözlükte gerçek dışı olana karşıt olarak, gerçek ya da olgusal olan, eylem içinde olan ve gerçekleşmekte bulunanın özelliği gibi anlamlara gelir. Aktüel, Türkçede "güncel", felsefede ise "edimsel" kavramlarıyla karşılaşılır.<sup>10</sup> Aktüel bilgi ise, güncel bilgi demektir. Bilim, sanat, kültür, spor, siyaset vs. alanlarda son gelişmeler, başarılar, mücadeleler, polemikler, eserler vs. aktüel bilgi içerisinde değerlendirilebilir.

Tefsir, hadis, fıkıh ve kelim gibi temel İslam bilimlerinin yanında, aktüel bilginin gücü tartışmasızdır. Tüketilen her nesne, hayatın farklı alanlarında tecrübe edilen tüm faaliyetler meşruiyet ve hakkaniyet bağlamında dine konu

8 Bu konuda yapılan bazı çalışmalar şöyledir: Bayraktar, Faruk, *Türkiye'de Vaizlik*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., 1997; Demirkol, Bekir, "Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma", *A.Ü.İ.F. Der.*, c. XXXI, 1989; Aşıkoğlu, Nevzat Y., "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine", *C.Ü.İ.F. Der.*, VIII/2, s. 17-24.

9 Topaloğlu, Bekir, *Dini Sohbetler*, İstanbul 2007, s. 51; Mustafa Ünver, "Kur'an Eksininde Din Görevlisinin Dikkate Alması Gereken Hususlar", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı: 41/3, Yıl 2005, s. 71-92.

10 Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 335.

olur. Bu yüzden ortaya çıkan her yeni durum, dinin sözüne muhtaçtır. Nitekim insanların en çok konuştuğu iki alandan birisi siyaset, diğeri dindir. Din ise, tıp gibi ihtisas isteyen bir alan olup, rastgele yorumlardan varestedir. Bu noktada, dini yüksek eğitim almış uzmanların vaaz, irşad ve yorumlarına ihtiyaç vardır. Vaizler, bu görevi icra edecek ehliyete sahip olması gereken kimselerdir.

Bir iletişim ve bilişim çağında yaşadığımız gerçeğini dikkate alırsak, din hizmetinde bulunan kimselerin bu hakikatin dışında kalması düşünülemez. Haz duygusunun sınır tanımamış düzeye gelmiş olmasına karşın, insanın dine olan ihtiyacı ve özlemi sona ermemiş, bilakis artarak devam etmiştir. İrşad görevlisinin bu gerçeği dikkate alması ve hizmet çeşitliliğini artırarak yeni yüzyılın sunduğu enstrümanları kullanması gerekmektedir. Aksi takdirde, din sadece belli bir kesime hitap eden bir olgu hâline düşecektir.

Bu çerçevede tüm irşad görevlilerinin olduğu gibi vaizin de mesleki başarısı, sunduğu bilginin kalitesi ve aktüelliği ile doğrudan ilgilidir. Şüphesiz etkin bir irşad hizmeti için başka parametreler de vardır. Ama bunların arasında vaizin muhatap kitlesini demografik, psikolojik, sosyolojik vs. yönlerden iyi tanıması ve sosyal hayata vakıf olması gibi unsurlar önemli bir yer tutar. Filhakika din hizmeti yürüten kimse, bir sosyolog ve psikolog gibi hitap ettiği kitleyi gözlem altında tutmaya çalışmalı ve gerçekten dini hayatlarında muhataplarını geliştirip geliştiremediğini tespit etmelidir. İnsanların inanç ve davranışlarının değiştirilmesinde, önce muhatabın inanç yapısının, o inancı besleyen temel faktörlerin ve sahip olunan inanç ve tutumların ferdin hangi ihtiyaçlarını karşıladığı ve sorunlarını çözdüğü iyi bilinmelidir.<sup>11</sup> Halkın teveccühüne ve dünyevi faydalarına değil, dini duygularının gelişimine ve ahlaki olgunlaşmaya değer vermeli ve başarısını bununla ölçmelidir.

Dini konuların yanı sıra sosyal, siyasi, bilimsel ve kültürel alanlarla ilgili olmayan bir hatibin, kendisini dinamik tutması mümkün değildir. Bunun yanında içinde yaşadığı toplumun değer yargıları da vaiz için içselleştirilmesi gereken hususlardır. Aksi takdirde onun muhatabının ihtiyacına cevap vermesi ve ilgisi- ni çekmesi pek mümkün değildir. Bu sebeple, yeni gelişmeler ve aktüel olaylar vahyin ekseninde değerlendirilmeli ve geleneğin mirasıyla yoğrulup insanlara öylece sunulmalıdır.

Öte yandan, vaizin bilgi dağarcığını canlı tutacak ve yeni gelişmeleri değerlendirecek olan ilmi ve istişare toplantıları önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu programlar, ilim adamlarının bir araya geldiği, görüşlerini ortaya koyduğu

11 Krech, David, *Sosyal Psikoloji*, s. 205-206

ve sorunlarına çözümüne yönelik gayret sarf edildiği laboratuvar gibidir. Bu laboratuvarlarda yapılacak analiz ve tahliller, sosyal problemler başta olmak üzere birçok sorunun açığa kavuşması için büyük değer taşımaktadır. Buna ek olarak, bu tür toplantılarda üretilen bilginin halka aktarılmasında din görevlilerinin önemli bir payı vardır. Bu yüzden buralarda elde edilen sonuçların irşad görevlilerine doğru ve etkin bir şekilde aktarılması gerekmektedir.

Bu çerçevede geçmişten gelen metoda ek olarak yeni metodlar geliştirilmelidir. Vaizlik kürsüyle sınırlı kalmamalı, camiye gelmesi mümkün olmayan, ya da camiye gelemeyen kimseleri de içine alacak hizmet çeşitliliği üretilmelidir. Cami vaazlarını daha etkin hâle getirmek için Batıda uygulanan vaaz teknikleri de dikkate alınarak yeni yöntemler geliştirilmelidir. Klasik literatürle modern bilgiyi ilişkilendirmeli, Kur'an'ın insan aklına hitap eden daveti örnek alınarak fen bilimlerinin verileri vaazlara yansıtılmalıdır. Esasen, nasıl tabutun içindeki ölü, cenazede bulunanlar için en iyi hatip ise; insan ve kainat da, irşad için en önemli kaynaktır.

Durum böyle olunca vaizlerin hem bilgi dağarcığı hem de kullandığı dil, daha önemli hâle gelmektedir. Zira cezaevinde tutuklu ve mahkumların beklenti ve sorunlarıyla, çocuk esirgeme kurumundaki çocukların sorunları bir değildir. Hayatın baharındaki çocukların bulunduğu bir okul ortamında kullanılacak dil ile huzurevinde kullanılacak dil bir olamaz. Pek tabii ki her birisinin konusu da ayrı ayrıdır. Camide namaz kılmaya gelmiş ancak aklını kurcalayan onca meseleyi de düşünmeden edemeyen cemaate hitap etmek ayrı bir sorundur. Deprem, trafik kazaları, terör gibi toplumsal travmaların yanı sıra, ticari, iktisadi, sosyal ve kültürel soru(n)ların içinde olan kitleye konuşmak ve dini bilgiyle aktüel sorunları buluşturup aynı havuzda eritmek hiç de kolay değildir.

Bu yüzden kullanılan dil, muhatabın dili olmalıdır. Nitekim Allah, Kur'an'ın ilk muhataplarının Araplar olduğu gerçeğinden hareketle, Kur'an'ı Arapça indirmiştir. Vahyin dilinin muhataplarıyla aynı olması, onun anlaşılmasına mebnidir.<sup>12</sup> Ayrıca Allah, Arapların sosyal hayatında yer alan temel unsurları vahye konu etmiş, ilgili coğrafyada yetişen gıda maddelerinden üzüm ve incir, çevrede yaşayan hayvanlardan da deve, bal arısı, karınca ve örümcekten bahsetmiştir. Kur'an, Avustralya'da nazil olsaydı, muhtemelen, kanguruyu örnek verecekti. Bu da gösteriyor ki, insanlarla konuşurken hem dil hem de konu açısından onların dünyasına girmeli, sorunlarını bilmeli ve samimiyetle çözüm üretmeye çalışmalıdır.

12 Bkz. Nahl, 16/103; Yusuf, 12/2; Şuarâ, 26/195; Ahkâf, 46/12.

Bununla birlikte, televizyon, radyo ve internet gibi iletişim araçlarını bir kenara koyarsak, kişinin dini bilgisini edineceği ve yaşadığı sorunların cevabını arayacağı merci, vaizin kürsüsüdür. Bu durumda vaizden, muhataplarının sorunlarını dinleyip empati kurması ve güncel meselelerle ilgili tatmin edici bir tutum ve yaklaşım içerisinde olması beklenir. Aksi takdirde, sürekli ahiret hayatına gönderme yapan, peygamber ve sahabe hayatını “ulaşılması imkânsız tablolar” gibi sunan ve onca karmaşık soruna sadece “iman” kavramıyla çözüm arayan bir hatip, sadra şifa olamaz. Böyle bir yaklaşım, dini çok kuru ve yavan bir zemine indirgemektir ki, Kur’an da Hz. Peygamberin hayatı da bundan münezzehtir. Nihayette, geçmişten günümüze, teoriden pratiğe ve hayali olandan gerçekçi olana geçemeyen bir hatip başarılı addedilemez.

Bütün bu sebeplerle vaiz, sadece kürsüyle sınırlı bir irşad yerine, dinamik bir metod benimsemelidir. Güncel bilgiyi takip etmeli, sosyal hayatın içine girmeli ve iletişim kanallarından yararlanmalıdır. Esasen bu noktada, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakültelerine önemli bir görev düşmektedir. Güncel meseleleri dinin süzgecinden geçiren ilmi toplantılar tertiplemek ve bu toplantılarda elde edilen sonuçlarla ilgili din hizmeti veren kimseleri bilgilendirmek, bu iki kurumun sorumluluğundadır. Çünkü aktüel konularda bireysel çalışmalar, hem öznel hem de yetersiz olabilir. Bu sebeple, kurumsal boyutta yapılacak olan istişare toplantıları, düzenli bir biçimde devam etmelidir.

Ayrıca gerek Başkanlığımıza bağlı eğitim merkezleri, gerekse İlahiyat fakültelerinin müfredatında hem uygulamalı vaaz teknikleri hem de sosyal ve kültürel içerikli dersler olmalıdır. Zira 1950’li yıllardan sonra dünyada meydana gelen önemli değişimler sonucu din eğitimi, daha çok dinin sosyal boyutuyla ilgilenmeye başlamıştır. Mesela, Harvard İlahiyat Okulu (Harvard Divinity School) bu örneklerden birisidir. Okulun ders programında yer alan derslerin ağırlığı, Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinin aksine günümüz dünyasıyla ilgili ve çağdaş konuları içermektedir. Dersler, tamamen teoloji ağırlıklı olmak yerine, sosyal, ekonomik, siyasi ve çok kültürlü ve dinli özellikler taşımaktadır. Harvard İlahiyat Okulunda verilen birkaç ders örneği şöyledir:

- Çağdaş Amerika’da Din ve Kadın
- Amerika ve Avrupa’da Din: Bir Karşılaştırma
- İnanç ve Siyaset
- Amerikan Toplum Hayatı ve Din
- Cinsiyet, Cinsellik ve İnsan Hakları
- Halk Hıristiyanlığı: Fakirlik, AIDS ve Kriminal Adalet



Halk Vaazına Giriş  
 Sosyal Değişim İçin Vaaz  
 Zenci Vaazın Dinamikleri  
 Biyomedikal Ahlak  
 Din, Demokrasi ve Eğitim  
 Özgürlük Eğitimi  
 Dünya Dinleri: Diaspora, Farklılık<sup>13</sup>

Programda yer alan bu dersler, din eğitimindeki yeni paradigmayı açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bunun ülkemizdeki İlahiyat Fakültelerine ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Eğitim Merkezlerine de örnek teşkil etmesi gerektiğini düşünüyoruz.

### III. GÜNCEL DİNİ MESELELERDE VAİZLERİN YETERLİLİK SORUNUYLA İLGİLİ BİR ARAŞTIRMA

Bu yıl hac mevsiminde görev almış olmamız hasebiyle, gerek Medine gerekse Mekke'de bulunduğumuz süre içerisinde, kutsal beldelerde görevlendirilmiş olan vaizlerden kendilerine ulaşabildiğimiz 42 kişi ile mülakat yapmak imkânımız oldu. Mülakata katılan vaizlerin 28 tanesi erkek, 14 tanesi bayandır. Katılımcıların yaş aralığı 31-54 arasında olup tamamı dini yüksek eğitim almıştır. 2 kişi doktora, 14 kişi ise yüksek lisans yapmıştır.

Şüphesiz bu mülakatların, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan vaizlerin tümünün görüşlerini tam ve kesin bir şekilde yansıttığı iddia edilemese de, bu sayıdaki vaizin görüşünün belli bir kanaati oluşturmada dikkate değer olduğunu düşünüyoruz. Görüşmelerde, çalışmamızın konusunu teşkil eden güncel meselelerin tespiti, vaizlerin ilgili konulardaki yeterliliği, onların kendilerini yeterli görme durumu vs. konuları ölçmeye çalıştık. Vaizlerle yaptığımız ve aşağıdaki soru-cevapların yer aldığı görüşmeler şöyledir:

#### 1- Vaizlerin en çok karşılaştıkları güncel meseleler hangi konulardadır?

Bu soruda vaizlerin karşılaştıkları sosyal, sağlık, tıp ve ticari alandaki problemlerin tespiti amaçlanmıştır. İman ve ibadet hususlarındaki problemler bu sorunun dışında tutulmuştur. Bu soruya verilen cevapları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

13 Köylü, Mustafa, "Din Hizmetlerinde Çağdaş Yönelimler ve Faaliyetler -ABD ve Kanada Örneği-" I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara 2008, c. I, s. 528-531.

Görüşmeye katılan bayan vaizlerin tamamıyla, erkek vaizlerden 16 kişi en çok karşılaştığı soruların nikah ve boşanma konularında olduğunu belirtmiştir. Resmi ve dini nikah ikilemi, aile içi geçimsizlik, miras, süt kardeşliği, çocuklara ilişkin görev ve sorumlulukların sınırları ve eşlerin birbirlerine karşı hak ve vazifeleri, aile hayatı ile ilgili diğer öne çıkan konulardır.

Ticari-iktisadi konular ise özellikle erkek vaizlerin karşılaştığı ikinci ana konuyu oluşturmaktadır. Katılım bankalarının meşruiyeti, sigorta işlemleri, altın ve dövizin alım-satım konusu, promosyon vs. konuların yanı sıra, şu üç başlık altındaki problemler vaizlerin en çok karşılaştığı soruları oluşturmaktadır:

FAİZ PROBLEMİ	BORSA İŞLEMLERİ	ZEKÂT
Faizli ya da kalkınma bankalarının durumu Faiz gelirin kullanımı Faizli krediler Mortgage yoluyla konut edinme Faizli bono, tahvil ve sertifikaları Erken ödeme karşılığında borcun iskontosu Çek ve senet kırdırma Faizli işlemler yapan şirketlerin hisse senetlerini almak	Hisse senetleri Endeks alım-satımı Komisyonculuk İslamî borsa	Hisse senetlerinin zekâtı Şirket hisselerinin zekâtı Zekâta ferdî temlik ile ilgili hususlar Zirâî ürünlerin zekâtı Mevduat ve yatırım hesaplarının zekâtı Teminat ve kaparo bedellerinin zekâtı İslami sigorta şirketlerinin menkul değerlerinin zekâtı

Üçüncü sırada ise tıp ve sağlık konuları yer almaktadır. Kadınların özel hâllerine ilişkin konuların yanı sıra, kürtaj, aile planlaması, kısırlaştırma, tüp bebek, beyin ölümü ve organ nakli, ötenazi, dövme yaptırmak, estetik ameliyat, insanlar üzerinde biyolojik araştırmalar ve alkol içeren ilaçlarla tedavi konuları, bu alanda vaizlerin en çok karşılaştığı problemlerdir.

Sosyal hayat ve dini inançlarla ilgili karşılaşılan sorunlara geldiğimizde, bunu da şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:

KADINLA İLGİLİ MESELELER	SOSYAL HAYATA DAİR KONULAR	DİNİ İNANÇLAR VE AKIMLAR
<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kadın Hakları</li> <li>- Tesettürün tarifi ve sınırları</li> <li>- İş hayatına katılması</li> <li>- Erkeklerle tokalaşması</li> <li>- Kadınların şahit ve mirasçı olmaları</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Yoga, meditasyon ve reiki</li> <li>- İnternet dünyası</li> <li>- Alkollü toplantılara (nişan, düğün vs. ) katılma</li> <li>- Çocuk hakları</li> <li>- Devlete karşı sorumlulukların dini boyutu (vergi, cezalar vs.)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- İslam dünyasında ortaya çıkan dini akımlar</li> <li>- Dünyada ortaya çıkan diğer dini akımlar</li> <li>- Mezhepler arası ilişkiler <ul style="list-style-type: none"> <li>- Tarikatlar</li> <li>- Alevilik ve Şia</li> </ul> </li> </ul>

**2- Aktüel konularda karşılaştığınız kadın ve aile, ticari-iktisadi problemler, ötenazi, beyin ölümü ve organ nakli, tüp bebek ve kök hücre tedavisi, aile planlaması, kürtaj, Alevilik ve mezhep çatışmaları, yeni dini (görünümlü) akımlar vs. konularda kendinizi yeterli görüyor musunuz?**

Bu soru, içerik bakımından son derece geniştir. Sadece bir alanı değil, vaizlerin karşılaştıklarını belirttikleri genel konuları içermektedir. Burada vaizlerin bazı konularda yeterli, bazılarında yetersiz olmaları mümkündür. Yaptığımız görüşmelerde vaizlerin bu soruya verdikleri cevapları şöyle özetlemek ve değerlendirmek mümkündür.

Vaizlerden 30 kişi, yukarıda sıralanan ya da zikredilmemiş olmasına rağmen aktüel değeri olan konularda kendi durumlarını "hayır, yeterli bulmuyorum" şeklinde değerlendirmiş; 12 kişi kendisini yeterli bulduğunu belirtmiştir. Yeterli olduğunu kabul edenler, özel çalışmalarıyla bu konularda bilgi sahibi olduklarını dile getirmişlerdir.

Kendilerini yeterli bulmadığını ifade edenler, bu konuda özel bir eğitim almadıklarını, ancak internetten aldıkları bilgilerle yetindiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle sağlık ve tıp alanlarında bilimsel verileri takip edemediklerini dolayısıyla, bu konulardaki bilgilerinin aktüelliğini yitirdiğini belirten vaizler, sosyal hayatla ilgili konularda da tatmin edici bilgiye sahip olmadıklarını söylemişlerdir.

Güncel konular arasında kadın ve aile ile ilgili alanlarda vaizlerin yeterliliği, ticari ve sosyal konulara göre daha olumludur. Çalışmaya dâhil olan bayan vaizler ile aile irşat bürolarında görev yapan vaizler, kadın ve aile konularında seminer almış olduklarından, bu konularda donanımlı hâle gelmişlerdir. Ancak, kadın ve aile ile problemlerin tüm vaizlere yöneltildiğini dikkate alırsak, söz

konusu bürolarda görev almamış olan diğer vaizlerin de benzer bir eğitime tabi tutulması gerektiği ortaya çıkar. Nitekim çalışmaya katılan diğer vaizler de, kadın ve aileyle ilgili olarak seminere çağrılmayı umduklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca görüşmeye katılanlardan 30 kişi, özellikle krediler, faizli işlemler, sigorta, altın-döviz alım satımı, banka işlemleri ve kar-zarar ortaklığı gibi konuların başta yer aldığı ticari konularda yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir. Bu, vaizlerin güncel iktisadi problemlerdeki ehliyetlerini ortaya koymasına bakılmadan son derece ciddi bir rakamdır. Bunun dikkate alınması ve söz konusu eksikliğin giderilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

### **3- Güncel dini konularla ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı?**

Görüşmeye katılan vaizlerin kimisi kadın ve aile, Alevilik ve yeni dini akımlarda eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. 27 kişi hem kadın ve aile konularında hem de Alevilik konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen seminere katıldığını beyan etmiştir.

8 kişi sadece aile irşad bürosunda görev almış olmaları hasebiyle kadın ve aile konularında eğitim aldığını belirtmişlerdir.

Yüksek lisans yapan vaizlerden 7 kişi ise, lisansüstü eğitimleri esnasında İslam dünyasındaki yeni dini akımlarla ilgili ders aldıklarını ifade etmişlerdir.

Aile irşat bürolarında çalışmayanlar ise herhangi bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Sosyal, ticari ve tıp konularında ise vaizler herhangi bir eğitim almadığını belirtmiş ve bu konudaki eksikliklerini dile getirmişlerdir.

Esasen, insanların hayatında yer alan, onları meşgul eden ve çoğu zaman cevap verecek muhatap bulamadığı için internet aracılığıyla çözülmeye çalışılan meselelerin akıbeti belirsizliğe ve tesadüflere bırakılmamalıdır. Vaizler, bu konularda uzman kişi ve kurumlarca eğitime tabi tutulmalıdır. Diğer dini konularda olduğu gibi, güncel meselelerde de bir dil ve fetva birliği oluşturulmalı, bunun için gerekli koordinasyon sağlanmalıdır. Hatta fetvadandan öte, çoğu sosyolojik ve psikolojik olan bu meselelerde vaizlerin dini danışmanlık yapabilmesi için, özel eğitim alması gerekmektedir.

### **4- Güncel dini meselelerde bilgi edinmek için internet ya da yazılı kaynaklardan hangisini daha çok kullanırsınız?**

Vaizlerden 27 kişi interneti, 15 kişi ise yazılı kaynakları daha çok kullandığını belirtmiştir. Yazılı kaynaklardan yararlandığını belirten kişilerden 5'i, hiç internet kullanmadığını ifade etmiştir. Buna karşılık, büyük çoğunluğun inter-

netten yararlanıyor olması, aktüel gelişmeleri takip etmesi açısından olumlu görünmektedir.

Öte yandan vaizlerin yararlandıkları internet sitelerinin tıklanma yoğunluğuna göre sırasıyla diyanet.gov.tr, hayrettinkaraman.net, farukbeser.com, ahmetsahin.org, sonpeygamber.info ve sorularlaislamiyet.com olduğu tespit edilmiştir. Ancak vaizler, yabancı kaynaklı internet sitelerinden yararlanamadıklarını ifade etmişler. Sadece 4 kişi Arapça siteleri kullandığını belirtmiştir. Bu siteler ise çoğunlukla, quran.al-islam.com, www.qurancomplex.org ve al-islam.com şeklinde sıralanmaktadır.

Vaizlerin az da olsa bir kısmının internetten yararlan(a)mıyor olması ya da yabancı kaynaklı internet sitelerinin büyük ölçüde kullanılmıyor olması, vaizlerin bilgisayar ve yabancı dil eğitimine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bunun yanında, sadece ülkedeki gelişmeleri değil, dünyanın diğer bölgelerindeki siyasi, sosyal, kültürel, dini ve iktisadi gelişmeleri takip etmeleri açısından vaizlerin sanal ortamdan daha fazla yararlanmaları gerekmektedir. Ayrıca genç nesillerin sosyal paylaşım sitelerinde dolaştığını ve kendilerini orada ifade ettiği gerçeğini göz önüne alırsak, vaizlerin internet platformundan uzak durması ve kürsüden anlattığı menkıbeler ve hikâyelerle yetinmesi hiç yerinde olmasa gerek. Bu bir anlamda, yeni nesillerin dünyasından uzak durmak ve onların kapsama alanlarına girememek demektir. Bu sebeple vaizlerin bilişim dünyasını takip etmesi ve sosyal paylaşım sitelerini müspet bir şekilde kullanarak, bu ağdan tebliğ ve irşad adına faydalanması gerekmektedir.

### **5- Aktüel bilginizi geliştirmek için en çok hangi konularda eğitim almak istersiniz?**

Vaizlere yönelttiğimiz bu soru, onların ilgilendikleri, eksik veya yetersiz olduklarını düşündükleri ve verimliliklerini artırmak için ihtiyaç duydukları alanları tespit etme gayesine matuftur. Katılımcının en fazla üç konuyu belirterek bu soruya cevap vermesi istenmiştir. Bu soruya aldığımız cevapları şöyle özetlememiz mümkündür:

29 kişi "faizli/faizsiz bankacılık uygulamaları", 23 kişi "beyin ölümü ve organ nakli vd. tıbbi gelişmeler", 19 kişi "insan ve toplum psikolojisi", 15 kişi "nikah ve talak", 10 kişi "bilgisayar ve yabancı dil", 9 kişi yeni dini akımlar, batıl inançlar ve tarikatlar, 8 kişi "iletişim becerileri", 4 kişi hitabet sanatı ve 3 kişi "vaaz ve irşatta yeni yaklaşımlar" konularında eğitim almak istediğini ifade etmiştir.

Sadece göreve yeni başlayan vaizlerin değil, aktif görevde olan irşad görevlilerinin de periyodik olarak eğitime tabi tutulması ve istişare toplantıla-

rına katılması, onların donanımlı hâle gelmesi ve kendilerini yenilemesi için zaruridir. Nitekim görüşmeye katılan vaizler de bu taleplerini ve beklentilerini bildirmişlerdir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Etkin bir irşad hizmeti için, vaizlerin sahip olması gereken özelliklerin arasında aktüel konulara vakıf olma ve sosyalleşme gibi hususiyetler de vardır. Bir iletişim ve bilişim dünyasında yaşadığımız şu dönemde vaizlerin, gelişmeleri takip etmesi ve kendilerini sosyal ve kültürel açıdan yeterli düzeyde tutmaları gerekmektedir. Ayrıca güncel dini meselelerde yeterli donanıma sahip olmalı, muhatap kitlenin ihtiyacına cevap verebilecek durumda olmalıdır. Bu çerçevede, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda halen görev yapmakta olan 42 vaizle yapılan mülakatlarda şu sonuçlar elde edilmiştir:

Vaizlerin en çok karşılaştığı konular bayan vaizler için kadın ve aile; erkek vaizler için iktisadi meselelerdir. Ayrıca vaizler, sosyal, kültürel, sağlık, tıp ve yeni dini akımlar ile ilgili sorularla da karşılaşmaktadırlar. Bu da vaizlerin geniş bir bilgiye ve araştırma yetkinliğine sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Mülakata katılan vaizlerin üçte ikisi güncel meselelerde kendisini yetersiz görmektedir. Bununla birlikte, aile ve kadın ile ilgili olarak, özellikle aile irşat bürolarında görev yapanların özel eğitim almalarından dolayı vaizlerin yeterliliği, iktisadi (bankacılık, faiz, krediler vs.) konulara göre daha yüksektir. Bu sebeple vaizlerin ticari-iktisadi konularda eksikliğini gidermek için programlar düzenlenmelidir. Ayrıca Din İşleri Yüksek Kurulu'nun çalışmaları ve istişare toplantılarıyla ilgili vaizlere iyi bir bilgi akışı sağlanmalıdır.

Aile irşat bürolarında kadın ve aile ile ilgili aldıkları eğitimin dışında vaizler, güncel konularda ve vaizlikte yeni uygulamalarla ilgili eğitim almamışlardır. İlahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığına ait eğitim merkezlerinde teoloji ağırlıklı eğitim veriliyor olması, uygulamalı vaizlik dersinin olmayışı ve halen görevdeki vaizlerin de yeterli eğitim ve seminere tabi tutulmaması, genel bu konudaki yetersizliğin ana sebebi olarak görünmektedir.

Mülakata katılan vaizlerin tamamına yakını bilgisayar ve internetten yararlanmaktadır. Ancak yabancı dilde yayın yapan sitelerin kullanılma oranı çok düşüktür. Aktüel konularda en çok kullandıkları kaynak olarak internete işaret eden vaizlerin, yabancı/Batı dil eksiği dikkati çekmektedir.

Şüphesiz Türkiye'de görev yapan tüm vaizlerle görüşme imkânımız olmadığı için, bu sonuçlar kesin ve genel geçer olmayabilir. Ancak bu çalışmanın en

azından bir ipucu niteliğinde olduğunu ifade edebiliriz. Mülakatların sonucunda ve vaizlikte geçen tecrübelerimiz ışığında, vaizlerin etkinliğini arttırmak ve sosyal hayatta aktif hâle gelmelerini sağlamak için aşağıdaki yapısal ve pratik önerileri zikredebiliriz:

Dünyamızdaki değişimlerle birlikte küreselleşmenin ortaya koyduğu sorunlar dini kurumların hem din adamı yetiştirme şeklini hem de din hizmeti alanlarını etkilemiştir. Dolayısıyla İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri yeniden yapılandırılmalıdır. Klasik ders programlarının yanına günümüz dünyasının sorunlarına ışık tutacak tarzda sosyal ve kültürel içerikli programlar geliştirilmeli ve dini danışmanlık, irşad teknikleri ve uygulamalı vaaz çalışması gibi dersler vazedilmelidir.

Bazı müftülüklerde gerçekleştirilen aylık dergi/gazete yayımlama uygulaması yaygınlaştırılmalı ve diğer il ve ilçe müftülüklerinin de böyle bir faaliyette bulunması temin edilmelidir. Din görevlilerinin sosyalleşmesi için bu etkinlik önemli bir fonksiyona sahiptir.

Vaizlerin müftülüklerde fetva vermek ve dini sorulara cevap vermek için yaptıkları ve "fetva nöbeti" olarak adlandırılan mesaiye farklı bir format ve adlandırma getirilmelidir. Çünkü halen yürütülen fetva nöbeti, çoğu zaman telefonla ya da yüz yüze fetva vermeye yönelik bir faaliyet olarak algılanmaktadır. Halbuki, tıpkı aile irşad bürolarında olduğu gibi, vaizlerin de dini danışmanlık yaptıkları görülmektedir. Bu yüzden fetva nöbeti yerine, "dini danışmanlık hizmeti/religious counseling service" ihdas edilmeli ve vaizler, tıpkı aile irşad bürosu çalışanları gibi, psikoloji ve iletişim alanları başta olmak üzere, görevin gerektirdiği eğitime tabi tutulmalıdır.

Mevcut vaaz ve irşad kurullarının yerine, "Vaaz ve İrşad Koordinasyon Kurulları" oluşturulmalıdır. İl, bölge ve merkez olmak üzere üç aşamalı oluşturulacak kurullara tüm vaizler katılmalıdır. Böylece vaizler, kişisel hareket etme yerine, ülke çapındaki irşad faaliyetinin mensubu olarak organize bir şekilde faaliyet gösterebilirler. Kurulların fonksiyonları;

Sorumluluğundaki vaizlerin din hizmetlerini koordine etme.

Hastane, huzurevi, çocuk yuvaları vs. kurumlar ve sivil toplum örgütleriyle iletişim kurma ve gerekli programları hazırlayıp geri dönüş alma.

İrşad hizmetlerinde karşılaşılan sorunları paylaşma.

Güncel meselelerde ortak dil ve yaklaşım belirleme.

Vaizler arasında ilmi toplantılar tertipleme.

İl ya da ilçe müftülüklerinde haftalık zümre toplantıları düzenleyerek, güncel olayları değerlendirme, Cuma vaazının içeriğini ve ortak mesajını tespit etme. Ayrıca kürsüden yorumlanmaya muhtaç olan konuları istişare etme.

Vaaz ve irşad hizmetlerini bölgesel temelde sistematize etme. Bu çerçevede il ve ilçelerde tasnif edilen camiler, bölgelerine göre irşad açısından vaizlerin sorumluluğuna tevdi edilmeli; İmam-hatiplerle vaizler işbirliği içerisinde mahalli sorunları paylaşmalı ve verilecek olan irşad hizmetlerinin yeri ve konusunu buna göre belirlemelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığınca vaaz ve irşad hizmetlerine yönelik süreli bir dergi çıkarılmalıdır. Dini danışmanlık misyonuyla faaliyet gösterecek bu dergi, psikoloji, sosyoloji ve iletişim becerilerinin yanı sıra doğa ve fen bilimlerini de ihtiva etmelidir

Aktüel bilgiyi vaizlerin penceresinde daha etkin bir şekilde paylaşmak için bir vaaz ve irşad portalı kurulmalıdır. Ayrıca vaizlerin sosyal paylaşım sitelerinde aktif hâle gelmesi ve bu kanallardan irşad hizmetleri için yararlanmaları temin edilmelidir.

Sonuç olarak, vaizler sosyal ve kültürel açıdan dinamik olmalıdır. Vaizler kendilerini yenilemediği ve günümüz insanların dini, psikolojik, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözümler getiremediğinde, bu yetersizlik durumu sadece din görevliliğini zedelemekle kalmayıp aynı zamanda İslam dininin dinamizmine ve yeterliliğine gölge düşürür ki, herhalde kimsenin böyle bir duruma hakkı yoktur.



### 3. MEDYA VAİZLİĞİ (ANALİTİK BİR YAKLAŞIM)

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ\*

#### GİRİŞ

Konuya, medya vaizliğinin ne olduğu ve medyada dinin sunumu hakkındaki tespitlerimizle başlamak istiyoruz.

#### MEDYA VAİZLİĞİ

Medya vaizliğini tanımlamadan önce medya kavramının ne olduğunu kısaca tanımlamak gerekmektedir.

##### 1. MEDYA

Medya, Latince ortam, araç anlamına gelen *medium* kelimesinin çoğulundan gelmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre medya iletişim ortamı, iletişim araçları anlamına gelmektedir. Yaygın kullanımıyla medyayı kitle iletişim araçları (gazete, dergi, radyo, televizyon ve internet) olarak tanımlamak mümkündür. Dördüncü kuvvet olarak da anılan medya, toplumu yönlendirmede çok önemli bir güce sahiptir.

20. yüzyılı pek çok sosyal bilimci iletişim çağı olarak adlandırmaktadır. Bunda kitle iletişim araçlarının pek çoğunun bu yüzyılda doğması ve olağanüstü yaygınlık kazanması önemli bir etkidir. Özellikle 80'li yıllarla birlikte kitle iletişim araçları en keskin sıçramalarını gerçekleştirmiştir. Bu yıllar aynı zamanda kitle iletişim araçlarının da birbirleriyle yakınlaştığı, tekelleşerek aynı sahiplerin yörüngesinde işlediği ve şimdiye kadar olmadığı kadar bütünleştiği yıllar olmuştur. Tam da böyle bir ortamda, medya kavramı yavaş yavaş kitle iletişim araçları kavramının yerini almış ve gündelik dilde sıklıkla kullanılır olmuştur. Medya kelimesi ile tüm iletişim araçları ve ortamı kast edilmektedir. Çünkü

\* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

bu ortam ve araçlar birbirini bütünlemede ve âdetta ayrılmaz bir görünüm sergilemektedir.<sup>1</sup>

## 2. MEDYA VAİZİ

Televizyonlarda din adına sohbet eden, program yapan, dinleyicilerine çeşitli dini konuları aktaran din adamları ve ilahiyatçılar için kullanılan “medya vaizi” terimi, yeni bir kavram olup, medyanın son yıllarda dini programlara zaman ayırması sebebiyle televizyonlarla anlaşarak profesyonelce dini programlar yapanlar için de kullanılmaktadır.<sup>2</sup> Her ne kadar bilimsel olmasa da kamuoyunda nasıl algılandığı hakkında bilgi vermesi açısından internet medyasının kendi tanımlarından birini verecek olursak medya vaizi; “*reyting kaygılarıyla, suya sabun dokunmadan, bol ağlama soslu, reformist bakışlı, modern giyimli hocalardır. Bir başka tanıma göre ise; medya vaizi, “kapitalizmin rahipleri” demektir.*<sup>3</sup>

Geçtiğimiz yıllar Sayın Başbakan’ın, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir programında “bizi medya vaizlerinden kurtarın” tarzındaki bir serzenişle<sup>4</sup> “medya vaizi” terimine yeni bir anlam yüklenmiştir.<sup>5</sup> Buradan hareketle medya vaizliği terimiyle, medyada din adına konuşup, insanların zihinlerini bulandıracak tartışmalara sebep olan, reyting ve şöhret uğruna hakikatleri gizleyen, gereksiz gündemlerle halkı meşgul eden ilahiyatçıların ve hocaların kastedildiği anlaşılmaktadır, denilebilir.

Medya vaizliği teriminin, kullananların maksadına göre farklı anlamlar taşıdığı söylenebilir. Geçtiğimiz yıl yine aynı konuda Başkanlık için sunulan bazı tebliğlerden söz konusu terime müspet veya menfi bir anlam yüklenmeyerek,

1 <http://www.van.meb.tr/yararli/ogretmenKitabi>

2 medya vaizi: Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve dolayısıyla etkinliklerinin artması ile birlikte halkı dini konularda aydınlatmak iddiası ve amacıyla yapılan bazı programların ilgi çekmesi üzerine belli televizyon kanalları ve gazetelerle anlaşmalar yaparak belli aralıklarla sürekli dini sohbet dizilerinde konuşmalar yapan veya yazılar yazan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Bkz. <http://www.eksizozluk.com.tr>

3 [Http://www.ihlsozluk.com](http://www.ihlsozluk.com)

4 Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluş yıldönümünde, medya vaizlerine sitem etmişti. Diyanet personeline de seslenen Erdoğan, ‘Lütfen bizi medya vaizlerinden kurtarın’ demişti.

5 Doğrusu bu çıkışın ardından medyada program yapan biri olarak sayın Başbakan’ın kimleri kastettiğini, şikayet edilenler içerisinde olup olmadığını merak etmişim. Gerçi bu şikayetten önce Sayın Başbakan’ın şahsıma ve programlarıma karşı olumlu düşüncelerini kendilerinden duymuş olmam nedeniyle benim için söylenmediğini düşünüyordum ancak diğer insanların bunu nasıl anladıkları da önemliydi. Yine o dönemin Sayın Diyanet İşleri Başkanının ağzından şahsımı kastederek “siz medya vaizlerinden değilsiniz. Sizin yaptığımız hizmeti çok önemsiyoruz...” tarzında iltifat ve taktirlerini dinlemişim. M.K.

teknik manada medyada din adına konuşan ve program yapan herkesin kastedildiği anlaşılmaktadır.<sup>6</sup>

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konuya yaklaşımından ve ele alış biçiminden de "medya vaizliği" terimiyle olumlu ve olumsuz yönleriyle medyada konuşan tüm hocaları kastettiği veya en azından bu terimin nasıl ve niçin kullanılması gerektiği hakkında bir çaba içine girdiğinden söz edilebiliriz. Dünya çapında dinlerini öncelikle kendi halklarına basın yayın yoluyla tebliğ eden ve televizyonlarda bir düzen içerisinde ve belli periyodlarla diğer insanlara anlatan çok sayıda din adamı ve Hristiyan misyoner ve vaizlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda, "medya vaizi" terimini çok daha genel anlamda düşünmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu tespitler ışığında "medya vaizi, medya vasıtasıyla dini içerikli konuları anlatan ve sunan din adamları için kullanılan bir kavramdır" şeklinde tarif edilebilir. Kanaatimizce medya vaizi terimini bu anlamda kullanmak daha isabetlidir.

### 3. MEDYA VE DİN

Küreselleşen dünyada medya önemini artırmaya devam etmekle birlikte, medyada yayınlanan programlar ve programcılar dünyanın herkesiminde izlenme imkânı bulmaktadır.

Bilginin yaygınlaştırılması ve tüm kesimlere ulaştırılması, bütün bilgi çeşitleri için olduğu kadar, dini bilgi için de çok önemli bir gayedir. Dini bilginin ulaştırılmasında ve din adına yapılacak olan tebliğ ve irşad faaliyetlerinin etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesinde günümüzde iletişim araçları ve özellikle de televizyon çok önemlidir. Bu nedenle biz, radyo, gazete, dergi, internet ve televizyon gibi iletişim araçları içerisinde popüler medya, özellikle de televizyon üzerinde durmak istiyoruz. Zira ülkemizde din içerikli mesajın ulaştırılmasında en etkili medya aracı televizyondur. Günde en azından 3-4 saatini ekran karşısında geçirmeyen insan sayısı çok azdır, bu konuda yapılmış araştırmalar özellikle Türkiye'nin bu konuda dünyada başı çektiğini göstermektedir. Bu yüzden Türkiye'de televizyon en güçlü iletişim aracıdır ve mesaj aktarımında çok önemlidir. Çünkü, okuma yazma oranının düşük olduğu toplumlarda gazete ve dergi yoluyla ikna edici mesaj sunumu yanlış bir stratejidir. Bu gibi toplumlarda özellikle televizyon ve radyo daha etkili olabilecek iletişim kanallarıdır. Böylece hedef kitle, konuşmacıyı ekranda görebilecek, onun televizyonda gerek

6 Beşer, Faruk, *Dinin Medyadaki Sunumu*, Ankara 2010.bkz. <http://www.farukbeser.com/yazi/dininmedyadakisunumu>.

görünüştünden gerekse de sözsüz iletişim kodu olarak değerlendirilen beden dilinden etkilenebilecektir.<sup>7</sup>

Öte yandan son yıllarda dünyada dine karşı ilgi giderek artmaktadır. Bu ilgi nedeniyle medyada yer alan dini programların sayısında da son derece artış görülmektedir. Ülkemizde yerel ve ulusal medyada çok sayıda dini program icra edilmektedir. Bu programlardan bir kısmı her yerde ve herkesimde izlenme imkânı bulmaktadır. Bu nedenle din adına konuşan medya vaizlerinin yanlış anlaşılmaya ve kötü imaja sebebiyet vermemek için gerek duruş olarak, gerekse söyledikleri bakımından daha çok dikkat etmeleri gerekmektedir. İslam'ın ve Müslümanların özellikle medya aracılığıyla karalandığı bir dönemde bu husus çok daha önemli hâle gelmiştir. Zira son yıllarda 'batı dünyasında' İslam dini ile terör ve şiddeti yan yana gösterme çabaları sistemli bir şekilde yürütülmektedir.<sup>8</sup>

### A. Televizyonlarda Dini Programlar

Ülkemizde televizyon programlarının yaygınlaşmadığı dönemlerde TRT televizyonunda Cuma geceleri (Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece) inanç ve dini konuların ele alındığı, formatı ve içeriği yıllarca aynı kalan, sunucusunun ve hazırlayanların değişmediği ve belli konuların dışına asla çıkılmayan programlar yapılmıştır.<sup>9</sup> Elbette bu programlar kendi şartları içerisinde bir boşluğu doldurmuştur. Ancak o gün için dahi yeterli olduğu söylenemez.

Televizyonlar eğlence aracı mı, bilgi aracı mı tartışıla dursun, reyting kaygısıyla her alanda ilgi çekmek ve izlenebilmek adına zamanla her türlü dini konu ekrana taşınmış, konuya uygun olsun olmasın medyumlardan tutun da pek çok ilahiyatçı tartışmaların içine çekilmiştir. Din adına halka doğru ve gerekli bilgileri güzel bir üslupla aktarması gereken ilahiyatçılar, artık kimi zaman tartışmanın öznesi, kimi zaman da nesnesi konumuna gelmişlerdir. Ekranları doğru ya da yanlış, faydalı veya zararlı konularla işgal eden medyatik insanların başlattığı veya içine çekildiği tartışmalara son noktayı koyacak güçlü otoritelerin olması veya gündemden uzak kalmaları sebebiyle de zaman kaybedilmiştir.

7 [Http://www.van.meb.tr/yararli/medyaokuryazarligi](http://www.van.meb.tr/yararli/medyaokuryazarligi)

8 Örneğin, Danimarka'da bir ders kitabında 'Her Müslüman terörist değildir, ancak her terörist Müslümandır' önermesi okutulmaktadır. Bkz. Canatan, Kadir-Hıdır, Özcan, *Batı Dünyasında Islamofobi ve Anti-Islamizm*, Ankara 2007. Ancak batının bu önyargısında hiç de haklı olmadığı gözünü kırpmadan onlarca masum vatandaşlarını katleden kendi yerli teröristleri tarafından ortaya çıkarılmıştır.

9 1980'li yıllarda TRT'de perşembe akşamları/ Cuma gecesi Dr. Asaf Demirbaş'ın sunduğu inanç dünyası programı uzun yıllar devam etmiştir.

Diğer taraftan halkın sorunları ve talepleriyle ilahiyatçıların ve din adına konuşanların vermek istedikleri bilgiler bugüne kadar çoğunlukla örtüşmemiştir. İlahiyatçılar genellikle teorik tartışmaları ve uç noktaları; Diyanet camiası ise daha çok pratikte ortaya çıkan sorunları ve dindarların yükümlülüklerini öne çıkarmışlardır. Oysa medyayı takip eden alıcı konumundaki insanların hem pratik hem de teorik bilgilere ihtiyacı olduğu aşikardır. Değişen şartlar ve gelişen olaylarla birlikte din alanında ve dini bilgiler ekseninde yeni problemler ortaya çıkmakta bu konularda cevap ve çözüm aranmaktadır. İnsanları dini konularda bilgilendirmesi ve tatmin etmesi gereken din bilginleri bu gelişmeleri bilerek veya bilmeyerek ya seyretmek zorunda kalmışlar ya da gereksiz konuları halkın önünde, televizyon ekranlarında tartışarak kafa karışıklığına ve zaman kaybına sebep olmuşlardır. Bununla birlikte geçmişte yaşanan tartışmaların bugün geldiğimiz noktada bazı tabuları yıktığını, insanlarda dini bilgi alma ihtiyacını doğurduğunu da ifade etmeliyiz. Örnek olarak, daha önce eline asla Kur'an almayan ve "Kitab"ı okumayan birçok Müslümanın medyadaki tartışmalar neticesinde de olsa Kur'an-ı Kerim'le tanıştığını, dini eserlere yöneldiğini söyleyebiliriz.

Ne var ki, insanlarımız dini tartışarak sunma yoluna giden televizyon programlarını ve bu tür programlara çıkan ilahiyatçıları hem izlemiş hem de şikayetçi olmuştur. Çünkü bu tür programların o zaman için alternatifi de ortaya konulamamıştır. Bu tür ilahiyatçıların 'medya vaizleri' şeklinde adlandırılarak şikayet edilmesi sebepsiz değildir.

Doksanlı yıllarda özel televizyonların çoğalmasıyla birlikte alternatifi çoğalan medya pazarında izleyiciyi ekran başında tutabilmek için televizyonlar daha çok reyting<sup>10</sup> daha çok reklam kaygısına düşmüş, dolayısıyla bu durum medyayı ne kadar reyting o kadar para parolasıyla hareket etmeye zorlamış-

10 Reyting (rating): Televizyon izleme ölçümlerinde kullanılan temel kavramlar peoplemeter cihazlarından elde edilen veriler, dakika dakika, ne tür izleyicilerin, hangi kanalları izlediği veya izlemediği bilgisini sağlamaktadır. Bu detaylı verilerin müşterilerin ihtiyaçlarına göre değerlendirip, okunabilir veya sorulara cevap verebilir hâle getirilmesi gerekmektedir.

REYTING (TOPLAM İZLEME ORANI) %: Belirli bir zaman diliminin dakikası başına düşen ortalama izleyici oranı. Toplam Türk televizyon seyircisinin izleme oranı %.

SHARE (İZLENME PAYI) %: Bir kanalın ve programın belirli bir zaman diliminde toplam televizyon izlemeden aldığı pay.

REACH (ERİŞİM) %: Belirli bir zaman diliminde bir kanalın en az bir dakikasını izlemiş olan farklı kişilerin oranı.

A.T.S. (ORTALAMA İZLEME SÜRESİ): İzleyicilerin belirli bir zaman diliminde bir kanalı ortalama izleme süreleri. Bkz. <http://www.ezberim.com/gunlukrating>

tır. AGB<sup>11</sup> ölçümlerinde reyting alma yarışı, izleyicilerin ilgisini çekebilmek için ekranda tartışılması uygun olmayan dini konuları ve ehliyeti olmayan kişileri ekrana taşımıştır. Bunun neticesinde ardı arkası kesilmeyen tartışmalar gündeme gelmiş, geçmişte şazz olarak kalan ve bahis mevzu edilmeyen pek çok konu yeniden ısıtılarak halka sunulmuştur. Basit dini bilgiden yoksun halkın kafası tartışmalarla daha da karışmış ve belli bir süre sonra bu tür programlardan ve ilahiyatçılardan artık usanmış ve yorulmuştur.

Dini konularda tartışma programlarının ardından iki binli yıllarda Türk televizyonlarında yayınlanan dini programlardan bazıları ise şunlardır: Huzura Doğru (TGRT), İslam ve İnsan (KANAL 7), Kürsüden Gönüllere (STV), Diyanet Saati (TRT 4). Dini gün ve gecelerde yayınlanan mevlit programları da yine yetişkinlerin izledikleri dini programlar olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Sırlar Dünyası (STV), Büyük Buluşma (STV), Kalp Gözü (KANAL 7) gibi programlar da kendince bir boşluğu doldurmuştur. Kalp gözü ve sırlar dünyası gibi gizem, keramet, mucize ve hayallerle dolu programların dine ve dindara ne verdiği tartışma konusu olmuştur.

Bu tür programların ardından son yıllarda özel televizyonların ve TRT'nin birden fazla televizyonunun ortaya çıkmasıyla birlikte, her türlü program kentine yer bulabilmiş, seyirciye çeşitli alternatifler sunulabilmiştir. Son on yılda gerek dünyada gerek ülkemizde dini konuların, gündemi daha yoğun işgal etmesinden dolayı, televizyonlar da bu tür programlara daha sık yer verme ge-

11 AGB Nielsen Media Research (AGB Anadolu), grup içinde ilk kurulan şirketlerden olup, 1989 yılından beri Türkiye'de TV İzleyici Ölçümü yapmaktadır. Ölçüm paneli 2201 panel hanesi ile kentli Türkiye nüfusunu temsil etmektedir. Şirket, 1992 yılından beri TIAK (TV İzleyici Ölçüm Komitesi) ile imzalanan sözleşme gereği TV İzleyici Ölçümleri veri sağlayıcısıdır. Mevcut sektör sözleşmesi, 2010 yılına kadar devam etmekte olup sözleşme bitiminde 3 yıllık uzatma opsiyonu vardır. Bkz.<http://www.haber7.com/haber/agb>. Nielsen Media Research Televizyon, Gazete, Dergi, Radyo, Sinema, Outdoor ve İnternet mecralarında gerçekleştirdiği Reklam Yatırım analizleri ile birlikte Ajans, Yayın Kuruluşları ve Reklamveren firmalara katma değer sağlamaktadır.

Kısaca AdEx olarak nitelendirilen Reklam Harcama Raporları ile birlikte tüm mecralarda reklam yatırımları Nielsen Media Research tarafından takip edilmektedir. Adex verileri hem medya planı hazırlama, hem medya planı etkinliği ölçümleme hem de dönemsel reklam analizleri ve raporlamalarında gerekli olan bir datadır. Adex datası sayesinde tüm mecralarda kimlerin ne kadar ve nasıl reklam verdiği, ne tür bir medya planı uyguladığı, ne tür tercihler yaptığı incelenebilir.

Nielsen Media Research AdEx verileri haricinde Televizyon, Basın ve Radyo mecralarında çıkan tüm yeni reklamları saklayarak zengin bir veri tabanına sahiptir. Nielsen AdAlert servisi dahilinde çıkan tüm yeni reklamlar günlük olarak Sektör, Firma, Ürün, Ajans ve Yayın İsmi gibi parametreler eşliğinde Nielsen.Com.Tr websitesi üzerinden müşterilere ulaştırılmaktadır. AdAlert rakip ve rekabet analizi konusunda Ajans, Yayın Kuruluşu ve Reklam Veren firmalara oldukça yüksek derecede katma değer sağlamaktadır.

Nielsen Media Research son yıllarda İnternet Reklam Yatırımlarının gelişmesi ile birlikte İnternet Mecrasını ölçümlemeye başlamış ve Nielsen Online AdRelevance servisi ile birlikte günlük olarak 283 site içerisinde çıkan tüm kampanyaları raporlamaktadır. Bkz.<http://www.neilsen.com.tr>

reği duymuşlardır. Dini konularda sohbet, soru-cevap, hatim, Kabe'den yayınlar, dua, zikir ve mevlid programları izleyicileri kendine çeken alternatif programlar olarak ortaya çıkmıştır. İzleyici artık tartışmadan ve çekişmeden uzak, duygu ve hislerin de yer bulduğu, günlük hayatta kendisine yarayacak, hayatın zorluklarına ve ruh kirlenmesine karşı kendisini koruyacak bir dini bilgiye ve manevi hazza ulaşmayı istemektedir. Bu arzusunu da son yıllarda halka dini bilgileri tartışmalardan uzak aşk ve muhabbet hisleriyle anlatan programları ve hocaları izleyerek göstermiştir. Ramazan aylarında pek çok televizyon iftar ve sahur programları düzenlemektedir. Ayrıca Cuma geceleri ve sabahları da Ramazan ayının küçük bir provası gibi televizyonlarda dini konuların yoğun işlendiği bir gün hâline gelmiştir. Her ne kadar bazı medya organları sürekli olarak reyting kaygısıyla doksanlı yıllara geri dönmek istese de,<sup>12</sup> insanımız artık bu tür programları eskisi kadar izlemeyerek tepkisini ortaya koymaktadır. Müslüman halkımız, başta ilahiyatçılar olmak üzere ekranlarda din adına konuşan ve yorum yapan kimselerin doğru dahi olsa gereksiz tartışmalarından rahatsız olmuştur.

Dini konuların bugüne kadar halkın anlayacağı şekilde tatbikatla televizyonlarda anlatılmamış olması ise büyük eksiklik. Bir yemek programını sebze ve meyveleri ekranda göstererek ve yemeğin yağını suyunu koyarak gösteriyorlar. Niçin? Çünkü ne kadar anlatılırsa anlatılsın göstermek kadar etkili olmayacaktır. Peki! Böyle bir imkân varken, abdestin nasıl alındığını, namazın nasıl kılındığını televizyonda göstererek anlatmamız gerekmez mi? Bugüne kadar bunun yapılmamış olması bir eksiklik değil midir? Her ne kadar alışmadıkları ve düşünemedikleri için bazı hocaların aklına yatmasa da, bugün bunların gösterilerek anlatılması büyük takdir ve izleyici toplamaktadır. Halkın bu tür programlara gösterdiği ilgi bu metodun ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan söz konusu medya vaizlerinden şikayetten sonra Başkanlık alternatif programlar hazırlama yoluna girmiştir. TRT ve ona bağlı diğer kanallarda dini programlar düzenlemek için anlaşmalar yapmıştır ki, Diyanet İşleri Başkanlığı ile TRT kurumu arasında imzalanan protokol gereği yayımlanan dini

12 Reyting uğruna tartışmaya çanak tutan medyanın tuzağına düşmemek gerekiyor. Ne yazık ki, hâlâ ve özellikle de Ramazan aylarında sabah kadın programlarında reyting uğruna aynı programa ikişer, hatta üçer, dörder hoca davet edilerek bir tartışma başlatılıp ardından hafta boyunca halk onunla meşgul ediliyor. Burada televizyoncuların amacını anlamak mümkündür, ancak kendisinin tartışmaya alet edildiğini fark edemeyen, her türlü ortamda bulunan ve bulunduğu televizyona göre konuşan hocaları anlamak güçtür.

İlahiyatçıların ve yetkili kişilerin katıldıkları programda kendisini ve halkı rahatsız edecek ortam ve görüntülere müsaade etmemesi gerekir. Örneğin, çıplak bir kadının üzerinden yemek yenilip yenilme-yeceğini, manken üzerinde seyrederek fetva veren bir hoca ne kadar samimi ve inandırıcı olabilir. Sizi dinlemiyorlarsa veya saygı göstermiyorlarsa orada bulunmanızın bir anlamı kalmaz. Verdiğiniz fetvaya da kimse inanmaz.

içerikli bazı programların, toplumu din konusunda aydınlatma görevi çerçevesinde hazırlandığı belirtilen bu yayınların amacının, sahih dini bilgiye dayalı, akli ve kalbi birlikte kucaklayan, milli ve manevi değerlerimizi konu alan, değer üreten, kültür ve sanat öğeleriyle desteklenmiş programlar sunmak olduğu ifade edilmektedir.<sup>13</sup>

TRT'nin programları da dâhil özel televizyonlarda yayınlanan dini programların ne kadar izlendiği araştırmalara konu edilmiştir. 2010 yılı Ramazan ayında televizyonlardaki dini programların izlenme oranları şu şekilde tespit edilmiştir.

### ***2010 Ramazan ayında televizyonlardaki dini programlar***

Medya Takip Merkezi isimli bir kurum 2010 yılı Ramazan ayında iftar ve sahur programlarının izlenme oranlarını şöyle takdim etmektedir:

“Her yıl olduğu gibi, bu yıl da ekranlarda Ramazan rüzgarı esiyor. Bu dönemde TV kanallarında dini program sayısı artarken, reklam veren de ilgisini Ramazan ayına özel bu yapımlara çevirdi. Medya Takip Merkezi (MTM), Ramazan ayında hangi kanalların kaç dini programa yer verdiğini, kanalların bu yapımlara ne kadar reklam aldığını ve izleyicinin en çok tercih ettiği programları mercek altına aldı.

MTM'nin 11-25 Ağustos tarihleri arasında, 13 TV kanalında yaptığı araştırma sonuçlarına göre geçen yıla oranla hem dini program sayısında hem de bu programlara reklam verenin ilgisinde dikkat çekici bir artış yaşandı.

Medya Takip Merkezi'nin araştırma raporuna göre, 15 günlük süreçte 9 farklı kanalda toplam 35 dini program yayınlandı. Bu programlara 292 marka toplam 14 bin 724 reklam verdi. Geçtiğimiz yıl Ramazan ayının 15 günlük süreci ile karşılaştırıldığında, reklam verenin ilgisinde yüzde 15'e yakın artış tespit edildi. Dini programlara verilen reklamların süresi ise 80 saati aşkın oldu.

13 Bu çalışmalar basına aşağıdaki şekilde yansımıştır: “Diyanet'ten alternatif geliyor. TRT ve bazı özel kanallarda Kur'an Saati programları yayınlanacak; Kur'an'ın inmeye başlamasının 1400'üncü yılı nedeniyle 2010'u 'Kur'an Yılı' ilan eden Diyanet'in düzenleyeceği etkinliklerden en dikkat çekici olanı 'Kur'an Saati' programları olacak. Konuya ilişkin il müftülüklerine yazı gönderildi. Diyanet'in denetiminde hazırlanacak paket programların TRT'nin yanı sıra ulusal ve yerel kanallarda yıl boyu gösterilmesi hedefleniyor. Diyanet, aynı zamanda yine ulusal ve yerel radyo ile TV'lerde yayınlanmak üzere Kur'an konulu reklam filmleri hazırlatarak müftülüklere gönderecek. Müftülükler, yerel basınla işbirliği yaparak söz konusu reklamların yayınlanmasını sağlayacak.

Bu programlar genellikle Kur'an-ı Kerim ile başlamakta, Türkçe açıklaması yapılmaktadır. Aralarda ilahilerle, kaside ve naatlarla zenginleştirilmekte ve bir konukla belli konular işlenmeye çalışılmaktadır. TRT1'de Perşembe günleri saat 05.30'da, GAP TV'de Cuma günleri saat 13.00'te, TRT AVAZ'da Perşembe günleri saat 20.00'de, Cumartesi günleri de saat 16.00'da yayınlandığı belirtilmektedir.



Rapor sonucuna göre, Ramazan ayında dini programlarına en çok reklam alan kanal, geçtiğimiz senenin de birincisi, Kanal 7 oldu. Araştırma süresince toplam 5 dini içerikli programı izleyenleriyle buluşturan kanal, bu yapımlara 4 bin 567 reklam aldı. Bu programlarda yayınlanan reklamların süresi ise 23 saate yaklaştı.

AGB'nin açıkladığı en çok izlenen programlar listesinde "Sahur Vakti" Kanal 7'nin en çok izlenen programları arasında yer alırken, "İftar Saat"i ise reklam verenin öncelikli tercihi oldu.

Aynı araştırma sonuçlarına göre; araştırma süresince en çok dini program yayınlayan kanal ise STV oldu. STV, 15 günlük süreçte toplam 9 farklı dini programı ekranlara taşıyarak, aynı zamanda en çok reklam alan ikinci kanal oldu.

STV'deki dini programlara izleyici büyük ilgi gösterirken, markalar da toplam 4 bin 177 reklam spotuyla izleyicilere seslendi. STV'nin dini yapımlarına 21 saati aşkın süreyle reklam verilirken, markaların en çok ilgi gösterdiği program ise "Gecenin Bereketi" oldu.

MTM'nin hazırladığı araştırma raporuna göre; dini yapımlarına en çok reklam alan üçüncü TV kanalı Star TV oldu. Kanal, araştırma süresince bu yapımlara toplam 1.991 reklam alırken, reklamların ekranlarda kalma süresi 11 saati buldu.

Araştırmanın dikkat çeken başlıklarından biri de haber kanallarının dini programlara ilgisi oldu. Haber kanallarından en çok dini programa yer veren ve reklam verenin de en çok tercih ettiği TV kanalı TGRT Haber oldu. TGRT Haber araştırma dönemi boyunca yayınladığı İftara Doğru, Ramazan Özel, Şehr-i Ramazan İstanbul, Gap'ta Ramazan programlarıyla ilgi çekti.

En çok reklam alan bir diğer haber kanalı da Kanal 24 oldu. Araştırma süresince dini yapımlarına 5 bin 571 reklam alan Kanal 24, İftara Davet ve Sahur Sefası programlarıyla ilgi topladı. Bir diğer dikkat çeken haber kanalı da Kur'an'dan Gönül'e programıyla izleyicilerin karşısına çıkan Habertürk oldu. Ramazan ayında, dini programa yer veren diğer kanallar ise TRT 1, Show TV oldu.

DİNİ YAPIMLARA EN ÇOK REKLAM ALAN KANALLAR			
KANAL ADI	PROGRAM ADEDİ	SÜRE (sn)	SPOT ADEDİ
Kanal 7	5	82.763	4.567
STV	9	78.459	4.177
Star TV	2	40.336	1.991
ATV	2	37.011	1.737
TGRT Haber	5	15.762	540

TRT 1	8	14.968	843
Show TV	1	8.948	413
Kanal 24	2	5.571	271
Habertürk	1	4.301	185

Kaynak: MTM Medya Takip Merkezi'nin 13 TV kanalı üzerinden yaptığı reklam takibi sonuçlarından derlenmiştir.

### *Dini programlara en çok reklamı gsm operatörleri verdi*

MTM'nin reklam ölçüm raporuna göre, spot adedi üzerinden baktığımızda, dini programlara en çok reklam veren ilk üç marka Vodafone, Türk Telekom ve Avea oldu. Gıda markaları arasında en çok reklamı Öncü Salçaları, Knorr ve Algida verdi. Süre bazlı bakıldığında ise Türk Telekom, dini yapımlara en çok reklam veren üçüncü marka olurken, Turkcell en çok reklam veren dördüncü marka olarak kayda geçti.

Dini programlara en çok reklam veren markalar, sırasıyla;

1. Vodafone
2. Türk Telekom
3. Avea
4. Garanti Emeklilik
5. Öncü Salçaları
6. Knorr
7. Algida Cartedor
8. Calgon
9. Turkcell<sup>14</sup>

### *Dini programların izleyici profili*

Dini programların izlenme durumuna bakıldığında ise, bunda da yaşın artmasıyla dini programların izlenme sıklığının arttığı görülmüştür. 2000'li yıllarda yapılan bir araştırmaya göre, 20-35 yaş arası yetişkinlerde dini programları birinci tercihi olarak izleyenlerin oranı % 10,3 iken bu oran 36-55 yaş arası yetişkinlerde % 11,1'e ve 56 yaş ve üstü yetişkinlerde de % 22,2'ye çıkmaktadır.<sup>15</sup> Ankete katılanlara sorulan "hangi tür dini programları seyretmeyi tercih eder-

14 www.medyaloji.net/haber/tv kanallarının ramazana ilgisi

15 Turan, İbrahim, Televizyonlardaki Dini İçerikli Programların Yetişkinler Üzerindeki Etkileri, Samsun İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl; 2007, sayı; 23, sh. 236.

siniz?" sorusunda önem derecesine göre iki tanesini işaretlemesi istenmiştir. Katılımcıların %38,2'si, eğitici- öğretici dini programları birinci tercihleri olarak izlediklerini söylerken, % 24,9'u sohbet programlarını birinci tercihleri olarak izlediklerini söylemiştir. Dini filmleri izleyenlerle tartışma programlarını izleyenlerin oranı % 18,4 olarak tespit edilmiştir.<sup>16</sup>

Televizyondaki dini programları takip etme durumlarına göre, ankete katılanların % 70,7'si televizyondaki dini programları rastladığı zamanlarda izlerken, % 21,8'i her zaman izlemekte ve % 7,5'i de sadece Ramazanda ve kandil gecelerinde izlemektedir. 2002 yılında yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.<sup>17</sup>

Araştırma verilerine göre televizyondaki dini içerikli programların hepsini izleyenlerin oranı % 11,3, fırsat buldukça izleyenlerin oranı % 54,6, rastladığı zamanlarda izleyenlerin oranı % 24,8, zamanı olmadığı ve ilgisini çekmediği için izlemeyenlerin oranı ise % 9,2 olarak görülmüştür.<sup>18</sup>

Tablonun frekans dağılımına bakıldığında, ankete katılanların % 47,7'si televizyondaki din adamı imajını "kısmen olumlu", % 29,7'si olumlu, %16'sı olumsuz ve % 6'sı da "oldukça olumlu" olarak değerlendirmektedir. Televizyondaki din adamı imajı için kısmen olumlu ve olumsuz diyenlerin toplamının % 64,4 gibi büyük bir oranda çıkması, medyada din adamı imajının pek olumlu olmadığını göstermektedir. Bu durumun oluşmasında din adamlarının belirli oranda etkileri olurken, medyanın da katkısının olduğu, yapılan bazı araştırmalarda göze çarpmaktadır. Ayrıca din görevlilerinin yaşam standartlarının düşük olması da, onların psiko-sosyal durumlarını önemli ölçüde etkilemekte ve böyle bir imajın ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir.<sup>19</sup>

2011'li yıllarda ise gelinen durumun çok daha müspet olduğu söylenebilir. Aradan geçen yaklaşık on sene zarfında dini programların sayısında ve kalitesinde eskiye oranla büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Konuyla ilgili yeni anketler incelendiğinde bu durum daha net görülecektir.

16 Yılmaz, Adem, 18-30 Yaş Arasındaki Yetişkinlerin Televizyon İzleme Eğilimleri ve Televizyonun 18-30 Yaş Arası İzleyici Üzerinde Etkileri (Erzurum Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü.S.B.E., Erzurum 2002, s. 72.

17 Dam, Hasan, Yetişkinlerin Din Eğitimi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), O.M.Ü.S.B.E., Samsun 2002, s. 153.

18 Dam, Hasan, Yetişkinlerin Din Eğitimi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), O.M.Ü.S.B.E., Samsun 2002, s. 153.

19 Turan, İbrahim, Televizyondaki Dini İçerikli Programların Yetişkinler Üzerindeki Etkileri, Samsun İlahiyat Fakültesi Dergisi, sh. 236.

#### 4. DİNİ KONULAR İLE MİLLİ VE MANEVİ DEĞERLER KONUSUNDA TELEVİZYON İLKELERİ

Hemen bütün televizyonlar, yayın ilkelerini belirleyerek bu ilkelere uygun bir strateji izlemek isterler. Ancak buna ne kadar riayet ettikleri tartışılır. Dini konularda toplumun hassasiyetlerini göz önünde bulundurmak ve bu çerçevede üzerine düşen görevi yerine getirmek amacıyla televizyonlar tüzüklerine, dini konular, milli ve manevi değerler konusunda da ilkeler koymuşlardır. Örnek olması bakımından Show TV'nin milli ve manevi değerler konusundaki yayın ilkelerini sunmak istiyoruz. Show tv tüzüğünde konuyla ilgili olarak şu satırlar yer almaktadır:

*"Show TV, temel insan haklarından olan düşünce, inanç ve din özgürlüğünün kullanılmasına saygılıdır; buna bireyin ibadet etme, dinsel inancını öğretme, uygulama ve yerine getirme özgürlüğü dahildir. Aynı zamanda kolay incinecek bireyleri koruma görevini de hatırd tutar, gereksiz rahatsızlık ve zarara yol açmaktan kaçınır.*

*Show TV, başkalarının inançlarını aşığalamaz, yayınlarında buna olanak verecek bir tutum sergilemez. Pozitif veya negatif dinsel her türlü ayrımcılığa karşıdır. Farklı dinlerin çok önem verdiği simge, figür veya isimlerle alay edilmesi veya küçük düşürücü ima, ifade veya görüntülerin kullanılmamasına özen gösterir. Dini içerikli yayınlarda, hayattaki bir kişinin ya da grubun özel güçlere veya yeteneklere sahip olduğuna dair iddiaları tarafsızlıkla ele alır ve bu tür iddiaları çocukların televizyon seyrettiği saatlerde yayınlamaz.*

*Show TV, Türk halkının milli ve manevi değerlerine saygılı bir yayıncılığı hedeflerken, dini programlar içine reklam ve tele alışveriş yerleştirmeyerek, bu konuda somut adımlar da atar."<sup>20</sup>*

TRT 1 Televizyonu'nun yayın ilkeleri kendi sayfasında şu şekilde yer almaktadır: Anayasanın 133. maddesi ve 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu uyarınca tarafsız bir kamu tüzel kişiliğe sahip Türkiye'nin tek kamu yayın kuruluşu olarak yayınlarımızın tarafsızlığı esastır.

2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu'nun 5. maddesine göre Türkiye Radyo Televizyon Kurumu yayın esasları şunlardır;

a) Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayiş, kamu yararını korumak ve kollamak,

20 [www.showtvnet.com/kurumsal/yayinilkeleri](http://www.showtvnet.com/kurumsal/yayinilkeleri)

b) Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek,

c) Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak,

d) Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut devleti ve devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek,

e) Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek,

f) Türk milli eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak,

g) Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak,

h) Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek,

i) Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak,

j) Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak,

k) Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleri ile çağdaş habercilik teknik ve metodlarına bağlı olmak,

l) Haberler ile yorumları ayırmak ve yorumların kaynaklarını açıklamak,

m) Kamuoyunun sağlıklı ve serbestçe oluşabilmesi için kamuoyunu ilgilendirecek konularda yeterli yayın yapmak; tek yönlü, taraf tutan yayın yapmamak ve bir siyasi partinin, grubun, çıkar çevresinin, inanç veya düşüncenin menfaatlerine alet olmamak.<sup>21</sup>

Televizyonların tüzüklerinde buna benzer ifadelere rastlamak mümkündür. Ancak ne kadarına riayet edildiği ayrıca tartışılabilir.

21 [Http://www.trt.net.tr/kurumsal/yayinilkelerimiz](http://www.trt.net.tr/kurumsal/yayinilkelerimiz)

### 5. TELEVİZYONLARDAKİ DİNİ PROGRAMLARDA DİKKAT ÇEKEN HUSUSLAR

1. Televizyonlarda en çok izlenen programlar arasında kandil geceleri yapılan dua seansları gelmektedir. Dolayısıyla halkın en çok dua etmek veya duaya iştirak etmek konusunda büyük bir iştiağı ve ihtiyacı bulunmaktadır.

2. Yine ilgi çeken konuların başında dua, Hz. Peygamber, namaz, hac, umre, aile içi ilişkiler ve haklar, evlilik ve boşanma, cinler, büyü, sihir, cennet, cehennem, kabir hayatı, kıyamet sahneleri, sahabe hayatı vs. gelmektedir.

3. Ramazan ayı ve kandil geceleri ve Cuma günleri dini programların en çok izlendiği zamanlardır. Son yıllarda televizyonlarda bu günlerle ilgili yoğun bir faaliyet gözlenmektedir.

4. Her ne kadar 90'lı yıllardaki gibi günümüzde de televizyonlarda dini konularda tartışma başlatılmak istense de, artık gerek izleyici gerekse medya kuruluşları bundan imtina etmektedirler.

5. İzleyici karmaşık, tartışmaya açık, tamamen ilmi veya teorik konular yerine hayatta kendisine lazım olan ve anlaşılır konuları ve sade programları tercih etmektedir.

6. Ramazan ayı ve Cuma günleri dışında medya, dini programları "prime time" denilen izleyicinin en yoğun olduğu saatlerde değil de genellikle daha geç saatlerde veya izleyicinin daha az olduğu saatlerde yayınlamaktadır.

7. Dini programların ağırlıklı izleyici kitlesi önce yaşlı hanımlar ve yaşlı erkekler sonra diğer hanımlar, sonra yetişkin erkekler sonra da gençler ve çocuklar şeklinde sıralanabilir. Dini hayattaki aktiviteleri bakımından da sıralamanın böyle olduğu bilinmektedir. Dini programlar bakımından hanım izleyici oranı erkeklerin yaklaşık iki katına yakındır.

8. Dini program izleyicisinin önemli bir kısmı televizyonda konuşan kişinin konuşmalarıyla ve nasihatlarıyla rahatlamak istemekte, bir anlamda hocalardan psikolojik bir terapi de beklemektedir. Bunun adına kutsal terapi de denilebilir. Stres altındaki insanların rahatlamaya, huzur bulmaya ihtiyacı oldukça fazladır. Bu anlamda modern mürşitlere ve etrafına huzur ve sükun dalgaları gönderecek hocalara ihtiyaç vardır.

### 6. MEDYADA DİNİ PROGRAM YAPANLARIN DİKKAT ETMESİ GEREKEN HUSUSLAR

1. Halkımızın din ve dini ilgilendiren konulara gösterdiği yoğun alaka iyi değerlendirilmeli, bilgi ve bilinç veren çalışmalar ve programlar yapılmalıdır. İçi doldurulmamış konular ve kaynağı zayıf hikayeler anlatarak halkı oyalamak,

gelecek açısından kaygı vericidir. Tek başına duygu yeterli olmadığı gibi, yalnız bilgiye dayalı programlar da televizyonlarda izlenmemektedir.

2. Büyü, muska, cinler alanında tatmin edici bilgiler verebilecek uzman hocalar yetiştirilmeli, insanlar muskacı ve cincilerin tuzağına düşmekten kurtarılmalıdır.

3. Gazete, internet ve televizyondaki müstehcen, ahlak dışı haber, film, yazılar, dizi ve programlar sebebiyle ahlaki erozyon yaşanmaktadır. Konuya karşı duyarlılık ve ilk tepki haklı olarak Diyanet'ten beklenmektedir.

4. Diyanet İşleri Başkanlığı, bugüne kadar kendi kurumunu savunma konusunda gösterdiği titiz ve hassas tavrını, artık dini konular alanında da sergilemelidir. En azından tepkisinde geç kalmamalıdır.

5. İnsanların bir konuda birkaç yerden fetva arayışı, güven probleminden kaynaklanmaktadır. Başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere din alanında fetva veren, görüş belirten ve yorum yapan kişilerin tutarlı, istikrarlı ve kararlı olmaları gerekmektedir. Konjüktüre uygun verilen fetvalar veya zamanla çelişki yaşayan kanaatler halkın güvenini zedelemektedir.

6. Diyanet İşleri Başkanlığı, kendisine sunulan basın, yayın ve medya imkânlarını hakkıyla kullanmalıdır.

7. Başkanlığın dışında bu dini güzel öğreten, anlatan ve savunan kişiler ve kurumlar vardır ve Diyanet İşleri Başkanlığı bunları muhatap almak zorundadır.

8. Medyada konuşan veya açıklama yapan hocalar veya din bilginleri haklı oldukları halde bazen değişik kesimlerden tepki alabilirler. Bu durumda Başkanlık haksızlığa uğrayanları destekleyebilmelidir.

### 7. VAİZ VE HATİPLERDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Karakter, kabiliyet ve donanım açısından vaiz ve hatiplerde bazı özelliklerin bulunması gerekir. Bunlar;

Bilgili olmak,

Düzenli konuşmak, Türkçeyi iyi kullanmak,

Dürüst olmak,

Söylediğini yaşamak ve örnek alınan bir kişi olmak,

Vatandaşın anlayabileceği din dilini kullanmak. Günümüzde pek çok insan, örneğin, caiz, mekruh, bidat, müstehab, sünnet, vacip, fasit, batıl, kaza, eda,

sahih, salih amel, hasenat, gibi terimleri anlayamamaktadırlar. Bu terimler ya açıklamalarıyla birlikte ya da bunlar yerine Türkçe karşılıkları kullanılmalıdır.

Cevaplarda netlik ve sadelik esas olmalıdır. Çok uzun veya çok kısa cevap yerine kısa gerekçesiyle birlikte olan cevaplar soru soran kişileri daha çok tatmin etmektedir.

Soru soran kişinin gerçek sorusunun ve niyetinin de iyi tahlil edilmesi ve anlaşılması lazımdır. Provoke sorular olabildiği gibi, kendi fikrine veya menfaatine hizmet edebilecek cevabı alabilmeye yönelik sorular da olabilmektedir. Herkesi memnun etmek üzere verilmiş cevaplar bu oyunların bir parçası hâline gelmektedir. Muhataplarını memnun etmek üzere yapılan konuşmalar veya yazılan yazılar kimseye bir şey kazandırmadığı gibi dine de zarar vermektedir.

Kurumları veya şahısları desteklemek veya korumak amacıyla yazıp, konuşmak yerine, İslam'ın öngördüğü hükmü net olarak ortaya koymak daha doğrudur. Zira dinin öngördüğü hüküm fitrata daha uygundur.

Anlaşılır olmak.

Herhangi bir konu hakkında ayet ve hadisleri ve doğruları eğip bükmeden ama incitmeden söylemek.

Toplumun ihtiyaçlarını iyi analiz etmiş olmak.

Kaliteli bir dini tahsil görmüş olmak ve belli bir alanda ihtisas yapmış olmak.

Konuşmalarında hoşgörülü ve samimi olmak, bunu karşı tarafa yansıtabilecek duruşu sergileyebilmek.

Anlatacağı konuları toplumun ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak tespit etmek.

Nerede, ne kadar, nasıl ve ne şekilde konuşacağını bilmek.

Kendinden emin ve özgüven sahibi olmak.

## **SONUÇ**

Günümüzde medya bir pazar yeridir. Bu pazarda serbest piyasa ekonomisi geçerlidir. Televizyon programları ise bu pazarda satılan bir çeşit üründür. Bu pazarın müşterisi izleyiciler, satıcısı ise, programcı veya konuşmacılardır. Pazarda her türlü ürün bulunabilir. Çürükler de olacaktır, kaliteli de; elbette her malın bir alıcısı olur. Sizin de pazarda bir ürününüz varsa o da alıcı bulacaktır. Pazarla mücadele etmek yerine, pazarda rekabet etmek, medya pazarına iyi ve alternatif ürünler getirmek, ürününü güzel pazarlamak ve sunmak gerekir.



## 4. VAAZLARDA DOĞRU DİNİ BİLGİNİN HAYATİLİĞİ

Prof. Dr. M. Şevki AYDIN\*

### GİRİŞ

Vaizin temel sermayesi, kullanacağı ana malzeme dinî bilgidir. Ses tonu, diksiyon, jest ve mimikler gibi unsurlar, tali unsurlar olup ancak bilgiyi, bilginin etkisini destekleme özelliği taşırlar. Va'zda konunun ilgili boyutlarıyla açık seçik ortaya konulabilmesi için yeterli miktarda bilgi kullanmak şarttır. Ancak, kullanılması gereken bu yeterli miktardaki bilginin aynı zamanda, hem nitelikli olması, hem de etkin ve verimli kullanılması önemlidir. Va'zda kullanılan bilginin nitelik düzeyi ve yerinde kullanılma durumu, yapılan va'zın etkinlik ve verimlilik düzeyini büyük ölçüde belirleyici role sahiptir.

Bu nedenle, va'zda kullanılacak bilgiye ilişkin hazırlık yapılırken, yeterli miktarda nitelikli bilgiye sahip olmaya yönelik çalışma yapmakla yetinmek mümkün değildir. Bununla birlikte o bilginin nerede, ne kadarıyla ve nasıl kullanılacağına ilişkin hazırlık çalışmaları da yapmak gerekmektedir. Bir başka ifadeyle vaiz, yeterince nitelikli dinî bilgiyi üretme yeteneğine sahip olduğu kadar, o bilgileri başkalarıyla paylaşma, iletişim bilgi ve yeteneğine de sahip olmak mecburiyetindedir.

Bu tebliğin konusu, va'zda kullanılan bilginin hayatiliği ile sınırlıdır. Burada irşatta kullanılan dinî bilginin hayatiliği çerçevesinde nitelikleri meselesi ele alınacak; teorik bir çerçeve çizilecektir. Olması gerekene dair bu teorik çerçeveyi belirlerken, "olan"a ilişkin kişisel gözlem ve birtakım çalışmalarla elde edilmiş veriler de hesaba katıldı.

Dinî bilginin hayatiliği meselesi ele alınırken söylenecekler ve yapılacak değerlendirmeler, bazı yönleriyle bu bilginin başkalarıyla paylaşılması, iletişim süreci ile de dolaylı biçimde irtibatlandırılabilir.

\* Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

Dinî bilginin hayatîliği, onun hayatla ilgili olması, onunla bütünleşmesi, hayatta işe yararlılığı, aktüel değerinin olması gibi anlamları içermektedir. “Dinî bilginin hayatîliği” kavramının içerdiği anlamlar, burada ana hatlarıyla ele alınacaktır.

## DİNÎ BİLGİNİN HAYATÎLİĞİ

Dinî bilginin hayatîlik vasfını kazanması, farklı özellikleri bünyesinde taşımasına bağlıdır. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

### A- SAHİHLİK

Dinî bilginin olmazsa olmaz şartı, sahih olmaktır. Onun hayatîlik niteliğini kazanmasının da ön şartıdır. Gerçekte İslam, insana hayat veren bir dindir (8/ Enfal:24). İslam’ın, bireyin iki dünyada da mutlu olmasının yollarını gösterdiğini dile getirmektedir( 17/İsrâ: 9-10). Bunun gerçekleşmesi, her şeyden önce İslam’ın doğru anlaşılmasına bağlıdır. İslam’ı doğru anlama, ilahî maksadın ne olduğunu tespit etme, nelerin ona uygun, nelerin ona aykırı olduğunu belirleme çalışmasıdır. İslam ile bireyi buluşturması, tanıştırmaları, cemaate İslami bilgiyi ulaştırması gereken vaiz, sahih bilgiyi ortaya koymadan bu sorumluluğunu yerine getiremez. Yanlış bilgi, hem va’z edeni hem de bizzat din hizmetinin kendisini gözden düşürür. Eğer muhatap yanlış fark edemeyecek kadar bilgisizse, verilen yanlış bilgilerle din adına doğru olmayan istikamete yönlendirilmiş olur. Bu nedenle vaiz, öncelikle yeterli miktarda ve sahih dinî bilgiye sahip olmak için çalışmak durumundadır.

Bu bağlamda vaizin, geçmişten miras alınan dinî bilgiyi tüketmekle yetinen bir mirasyedi durumunda olması uygun görülemez. Sahih dinî bilgiyi elde etme çabası, bir keşif yolculuğudur. İlahî muradın ne olduğunu arama çabası, süreklilik arz etmektedir. Kur’an’ı yeniden anlama çabasını sürdürmek, Müslümanların temel görevidir. Vahiyle yorumun birbirinden ayrı değerlendirilmesi, yorumun beşerî olması ve bu nedenle mutlak doğru sayılmaması, vahiy üzerinde düşünmeye ve onu anlamlandırma çabasına süreklilik kazandıran en önemli etkidir. Din asla değişmeyecektir; ama din anlayışı yenilenmek durumundadır. Dinin sabiteleri değişmez; ama onları açıklama bağlamında kullandığımız bilgiler, onları temellendirme anlayışımız ve argümanlarımız değişmeye açıktır. Sahih dinî bilgiyi yeniden üretme seferberliğinde vaiz, öncüler arasında yerini alması gereken kişidir.

Sahih İslamî bilgiyi yeniden üretirken dayanılacak temel kaynak elbette Kur’an-ı Kerim ve Sünnettir. Kur’an konusunda sadece onun anlam kodlarını çözme, yeniden onun anlam deryasına keşfe çıkma çabası gerekirken Sünnet’in buna ilaveten bir de sübut meselesi bulunduğu bir gerçektir.

Kur'an ve Sünnet'i anlama, İslam'ı yeniden keşfetme konusunda on beş asırlık geleneksel birikimimiz, asla göz ardı edilemeyecek bir kaynaktır. "Gelenek" derken bütün çeşitlilikleriyle kelâm geleneği, fıkıh geleneği, tasavvuf geleneği ve felsefe geleneği gibi bütün kanalları birlikte düşünüyorum. Bize ait bilgi, tefekkür ve tecrübe birikimini bir bütün olarak ele alıp değerlendirmek, kullanmak gerekir. Yoksa bize belli bir kanaldan intikal eden kısıtlı bir geleneksel birikimi, gelenek içinden bir kılcal damarı değil.

Vaiz, sahih İslamî bilgiyi yeniden üretirken elbette bu "Gelenek"ten yararlanmak durumundadır. Ancak, bu gelenekten yararlanabilmek için ona sağlıklı bir yaklaşım içinde olmak gerekmektedir. Geçmişini idealize edip, geleceğin geçmişini aşamayacağı ön kabulünün ipoteği altına girmek, her şeyden önce geleneği anlamlandırıp ondan yararlanma imkânını dinamitler. Gelenekte olanı, mutlak doğru kabul edip mumyalayarak bugüne aynen taşımaya kalkışmak, onu görmezlikten gelmek kadar gelenekten yararlanmanın önünü tıkayıcıdır. Geleneği yok saymakla gelenekçi olmak, gelenekten yararlanmayı önleyip insanları geleneksiz bırakma bakımından aynıdır. İnsanın geleneğe ihtiyacı vardır, ama hayat şartları değiştikçe kendini yenileyemeyen gelenek de anakronikleşmeye başlar; dolayısıyla fiilen hayatın kıyısına itilir. İşin püf noktasını geleneğe yaklaşım biçimi oluşturmaktadır. Geleneğe nasıl yaklaşacağımızı bilmediğimiz takdirde geleneği tümüyle imha eder, geleneksiz kalırız.

Bu konuda yapılacak olan, göreceli (rölativist) tarih anlayışı çerçevesinde geleneği kendi şartları ve bütünlüğü içinde sorgulayıcı bir yaklaşımla anlamaya/kavramaya çalışmaktır. Bu yapılırca ondan nelerin bugüne taşınabileceği, nelerin taşınamayacak nitelikte olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Önemli olan, bugünün algısıyla geçmişini tasavvur etmeksizin mazideki köklerden beslenerek bugünü inşa edebilmeyi, gelenekten beslenerek İslam'ı yeniden anlamayı becermektir. Gelenekle ilgili doğru bir tutum takınabilmek için öncelikle sıhhatli bir tarih anlayışına sahip olmak gerekmektedir. Bu perspektifi, Muhammed İkbâl'in, "İslam tarihi ne İslam'ın aynıdır ne gayridir, ama hem aynıdır hem gayridir" sözü, çok iyi özetlemektedir.

Vaiz gelenekçi bir bakış açısıyla hareket ederse, söz gelimi Razî'nin aşağıdaki ayetle ilgili yorumunu aynen bugünün insanına İslam diye nakledebilir:

*"Kendileriyle huzur bulasınız diye sizin için kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının) ayet(/delil)lerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır" ( 30/Rûm: 21). Buradaki "Sizin için yarattı" ifadesi, "Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yarattı" (2/Bakara: 29) ayetinde olduğu gibi, kadınların hayvanlar, bitkiler ve diğer menfaat*

araçlarının yaratıldığı gibi yaratıldıklarına delildir. Bu ise, onların Allah'a ibadet etmek ve dinî emirlerle sorumlu tutulmak için yaratılmadıkları sonucunu doğurur. Bu durumda biz şunu söyleriz: Kadınların yaratılması Allah'ın biz erkeklerle olan nimetlerindendir. Onların bizim için yaratılması ve dinî emirleri yerine getirmekle sorumlu tutulmaları bize olan nimetin tamamlanması içindir. Yoksa biz erkeklerde olduğu gibi onların dinî emirleri yerine getirmekle sorumlu tutulmaları söz konusu değildir. Bahsedilen bu durum, nakil, hüküm ve mana açısından böyledir. Nakil açısından, burada zikredilen ayet ve diğerleri buna delildir. Hüküm açısından, kadın erkekten farklı olarak birçok konuda sorumlu tutulmamıştır. Manaya gelince, kadın yaratılışı itibarıyla zayıftır, incedir, çocuğa benzer. Çocuk ise sorumlu değildir. Bu sebeple uygun olan kadının da kullukla sorumlu tutulmamasıdır. Ne var ki Allah'ın bize olan nimeti, kadınların sorumlu tutulması ile tamamlanır. Bu da onların azaptan korkup kocaya itaat etmesi ve haramdan kaçınması amacına yöneliktir. Eğer bu olmasaydı fesat çıkardı." (Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut 1990, XXV, 97.)

Razî'nin bu yorumu, Kur'an'ın birçok ayetiyle açıkça çeliştiğinden dolayı, dün için yanlış olduğu gibi bugün için de yanlıştır. Bu gelenek içinde bazı yorumlar da vardır ki, dün için doğru sayma mazereti olmasına rağmen bugün için doğru görülmesi mümkün değildir. Söz gelimi, "ve Allah, rahimlerde olanları bilir" (31/Lokman: 34) ayeti hakkında, "anne rahmindeki ceninin cinsiyetini Allah'tan başkasının bilemeyeceği" şeklindeki yorum (Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu*, Ankara 2006, c.IV, s. 345) gibi.

Vaiz, dinî bilgiyi yeniden inşa ederken ve konunun işlenişinde, Kur'an'ın bütünlüğünü temele yerleştirip hadisleri, on beş asırlık tarihsel süreçte ayet ve hadislere ilişkin yapılmış yorumları ve uygulamaları Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde izah yoluna giderse, çelişkilere düşmekten korunma imkânını artırmış olur. Bu yaklaşım, yanlış anlamaları fark etme, dolayısıyla daha sağlıklı yorumlara ulaşma gücünü artırır.

Sahih İslamî bilgiyi üretme çabası, İslam'ı bir bütün olarak tanıma meselesiyle doğrudan irtibatlıdır. İslam'ı bir bütün olarak tanı(ya)mama, İslamî hükümler ve değerler hiyerarşisini anla(ya)mamaya, onları tepe taklak etmeye neden olabilir. İslam'ı bütün olarak anlayamayan bir vaiz, dinin önceliklerini ve dinin her bir emrinin dinin bütünü içinde nereye oturduğunu kavrayamaz; meseleleri karıştırır, ahkâm-ı şeriyenin hiyerarşik yapısını karıştırabilir. Söz gelimi bir vaiz, namazı anlatınca cemaat, dinin namazdan ibaret olduğunu, namaz kılmakla köşe dönüleceğini düşünür hâle gelirse, bunu İslam'ın bütünlüğüyle bağdaş-

tırmak mümkün değildir; o vaiz İslam fotoğrafının bütününe görememiş ve namazın bu bütün içindeki yerini gösterememiş demektir.

İslâm'ı bir bütün olarak iyi anlama, İslam içi farklı yorumların ne anlama geldiğini doğru değerlendirme imkânını kazandırır. Bu yorum farklılıklarını değerlendirirken vaiz, İslam ortak paydasında birleşmeyi, İslam kardeşliğini dinamitleyecek dışlayıcı, ötekileştirici ifadelerden kaçınmak durumundadır. Mesela kelâmî meseleleri ele alırken artık "fırka-i naciye ve fırak-ı dâlle" eksenli söylemden uzak durmakta yarar vardır. Böyle bir söylem, inandığımız doğrulardan vazgeçmek, benimsemediğimiz görüşleri tasvip etmek anlamına gelmektedir. Yapılacak şey, eleştirirken, değerlendirmeler yaparken, farklı görüş sahibi Müslümanları ötekileştirici, itici üsluptan uzak durmaktır. Sen-ben dili yerine, biz dilini kullanabilmektir. İslâmî hakikatları, sağlam delillerle açıklayarak dinleyenleri tatmin etmeye çalışmak, onların doğru anlamlandırmalarına katkı sağlamak ve bunu yaparken de hiçbir Müslümanı veya Müslüman grubu hedef tahtasına oturtmamaya özen göstermek, daha yapıcı ve etkili olacaktır. Bu yaklaşım, farklı yorumları benimseyen Müslümanların birbirinden etkilenmelerinin, yararlanmalarının, öğrenmelerinin önünü açacak, karşılıklı herkesin kendi düşüncelerini gözden geçirerek tashih etmesine katkı sağlayacaktır.

Sahih dinî bilgiyi yeniden üretmeye çalışan vaiz, indirilmiş kitap olan Kur'an'ı anlamaya çalışırken tekvînî kitap olan evreni/varlığın bütününe göz ardı ederse başarılı olamaz. Bu iki kitabı birlikte okumak zorundadır. Bunların her ikisinin sahibi olan Allah, kullarına mesajını bu iki kitapla anlatmaktadır; bunların her biri diğerini anlamaya yardım etmektedir. Bu nedenle birini ihmal ederek diğerini gereği gibi anlamak mümkün değildir. Bu gerçek, sahil dinî bilgiyi elde etmeye çalışırken ister istemez varlık dünyasının mahiyetini inceleyip ortaya koyan beşerî ve müspet bilimlerin verilerinden yararlanma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Kur'an'ın da bütün varlıkların da Allah'a ait olduğunun bilincinde olan bir mümin, bu varlık bütünlüğünü parçalayarak Allah'la evreni, Kur'an'la varlık dünyasını ve ona ilişkin bilimleri birbirinden kopuk düşünemez.

Vaiz, bu bütünlüğü göz önünde tutarak dinî bilgiyi yeniden üretirken bilimsel bilgilerden olabildiğince yararlanmaya çalışır; felsefî, sosyolojik, pedagojik ve estetik mahiyetteki konuları bile geleneksel fıkıh metinlerini merkeze alıp indirgemeci yaklaşımla değerlendirmeye kalkışmaz. Bu bilince sahip olan bir vaiz, ayet ve hadisleri yorumlarken varlık gerçekleriyle, insan gerçeğiyle, tarihsel ve sosyolojik gerçeklerle, akılla bağdaşmadığı için sıhhati tartışılan bilgi yanlışlarına düşmekten, dinî bilgi diye "esatir" anlatmaktan olabildiğince korunabilecektir. Bu yaklaşımı benimseyen günümüz vaizi, mesela, ayette geçen

“alak” (96/Alak: 2) kelimesini eskiden olduğu gibi “kan pıhtısı” diye tercüme etme cehaletini gösterip de dinleyenlerden işi bilenlerin istihzasına/dudak bükmesine, dolayısıyla Kur’an hakkında yanlış kanaatlerin oluşmasına neden olmaz. Elbette vaizin bu yaklaşımının, “bilim kompleksi”, “bilimperestlik” ve pozitivist bağnazlıkla hiçbir ilişkisi olamaz; böyle bir tutum asla hoş görülemez.

### B- HAYATLA BÜTÜNLEŞME

Vaizin yeniden oluşturduğu dinî bilginin sahih olması şarttır, ama yeterli değildir. Bu sahih dinî bilginin aynı zamanda kullanılabilir, uygulanabilir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Bu niteliği kazanabilmesi, o dinî bilginin hayatla ilişkili, onunla bütünleştirilmiş olmasına bağlıdır. Salt nassa ve geleneğe dayanan bir din anlatımının, muhatap kitleye yabancı kalması muhtemeldir.

Sahi dinî bilginin üretilmesine ilişkin yukarda söylenenler, bir bakıma o bilginin nasıl hayatla irtibatlandırılarak kullanılabilir hâle getirilmesi gerektiğine de işaret etmektedir. Meselenin bu boyutunu biraz daha açmakta yarar var. Hemen belirtelim ki, her insan ihtiyaçlarını önemser ve onları karşılayacak olan şeylerle ilgilenir. İnsanları etkileyen şey, hayatın kendisidir. Siz istediğiniz kadar, onlara tarihten parlak örnekler veya çok sağlam ilkeler sunun; içinde yaşanılan çağın, mevcut hayatın dinî bir sorgulamasını yaparak onlarla ilişkisini kurmadığınız sürece, muhataplarınızı en iyi ihtimalle gerçeklerden kopan ve hayal dünyasında yaşayan kişiler hâline getirirsiniz. İnsanlar için sahip olunmaya değer muhteva, hayatın problemlerini çözmede kullanabilecekleri muhtevadır. Hayatta işine yaramayan, karşılaştığı sorunların çözümünde elinden tutmayan, hayat standardını yükseltmesine katkı sağlamayan hiçbir şeyi insan önemsemez, onunla ilgilenmez. Hayata aktarılamayan, hayata hayat katamayan, hayatiyet kazandıramayan bir düşüncenin/bilginin kıymeti harbiyesi yoktur. En derinlikli düşünce, hayattan kopuk olan düşünce değildir; aksine, hayatı, hayatta yaşanan temel sorunları, sıkıntılarını, açmazları en derinden kavrayan düşüncedir.

Din de buna dahildir. Hayatla bütünleştirilemeyen, dolayısıyla bireyin hayatında işine yaramayan bir din, işlevselliğini yitirir, onun hayatında aksesuar olmaktan öteye geçemez. Bireyin yaşadığı hayata bir açıklama getirebilmesi, inandığı dünya görüşü ve değerler vasıtasıyla olur. İnanılan esaslar, değerler ile yaşanan hayatın sorularına cevap verilebiliyor, sorunlarına çözüm üretebiliyorsa, o inanç hayatın vazgeçilmezi hâline gelir.

Aslında İslam, hayatla bütünleşmek, hayatta işe yaramak, yaşanmak için gönderilmiş bir dindir. İslam, hayatın her alanına yönelik talepleri ve teklif ettiği değerleri olan bütüncül bir dünya görüşü sunmaktadır. İslam, hayatı kuşatıcı

özelliğe sahiptir, hayatı bütün olarak anlamlandıran bir anlam haritası sunmaktadır. Elbette bu, dinî nassların hayatın her bir noktasını doğrudan belirlediği anlamına gelmemektedir. "Dinî" dendiği zaman, öncelikle doğrudan din tarafından öngörölmüş olan şeyler kast edilmekle birlikte, dinle dolaylı olarak, değişik bakış açılarına bağlı olarak irtibatı kurulan meseleler de kast edilmektedir. Dinî bilgi kavramı da, böyle bir içeriğe sahiptir.

İslâm'ın hayatla bütünleştirilmesi meselesi, ister istemez nassların Müslümanlar tarafından çok yönlü analiz edilerek anlamlandırılmasını gerektirmektedir. Nasslardan doğrudan elde edilen bilgilerin, hayata ve varlık dünyasına dair bilgilerle kaynaştırılıp açıklanmasına, yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Hayatı ve varlığı anlamlandırmaya yönelik bilgilerin sürekli yenilenerek artıyor olması ve hayatın da durmadan değişmesi olgusu, İslâm'ın hayatla bütünleştirilmesi çalışmalarına süreklilik kazandırma ihtiyacını doğurmaktadır. Bu nedenle her dönemde her vaizin, yeniden oluştur(ulmuş bul)duğu sahih dinî bilgiyi hayatla bütünleştirme çabasını gösterme sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk, İslam tasavvuruna ilişkin miras alınan bilgileri tekrarlama yerine, İslâm'ı yeniden keşfetme, dolayısıyla İslam anlayışını yeniden inşa etme anlayışıyla çalışma mecburiyetini getirmektedir.

Dinî bilginin hayatla bütünleştirilmesi çalışmaları, dinin mahiyetine ilişkin bilimlere vakıf olmak kadar varlık dünyasına, hayata ve hitap ettiği insanın durumuna dair yeterli bilgiye sahip olmayı da gerektirmektedir.

Bu hususları göz önünde bulunduran bir vaiz, söz gelimi, "Eşlerinle iyi geçininiz" (4/Nisâ:19) ayetini okuduktan sonra soyut birtakım tavsiyeleri sıralamakla artık yetinemez. Karşısındaki insanların cinsiyet kültürünü, eş algısını, kadın algısını, eşle ilişkilerini belirleme zihniyeti gibi güncel hayattaki ilgili olguları ele alıp irdeleyerek onları değerlendirmek suretiyle ayetin muhtevasını analiz etmeye çalışır. Böylece muhatap kitlenin hayatında bu konudaki sorunlara dikkatleri çekerek onların Müslümanca nasıl çözüleceklerine dair görüşler ortaya koyup kılavuzluk eder. Böyle bir bilgi, hayatta kullanılabilir/uygulanabilir nitelikte olup muhatabın ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olacağından daha fazla ilgi çekecektir.

### C- GÜNCELLİĞİ

Vaizin yeniden oluşturduğu dinî bilgiyi bütünleştirmeye çalıştığı hayat, son örnekte de göröldüğü gibi, tabii ki mevcut yaşanan hayat olacaktır. Dinî bilgi, kime sunuluyorsa onların hayatıyla bu bilgi bütünleştirilecektir ki onların işine yarasin. Bu nedenledir ki vaiz, bunu yaparken dinî bilgiyi güncellemek zorun-

dadır. Geçmiş dönemlerde veya başka bir toplumun ihtiyaç ve şartlarında üretilmiş olan çözüm ve yorumların herhangi bir güncelleştirmeye gidilmeksizin tekrarlanması, çağın insanı tarafından dinin doğru anlaşılmasını ve yaşanmasını önleyebilir. Bu durumda, İslamî mesajın geçmişte somutlaştırıldığı kalıpların aynen nakledilmesi nedeniyle, Müslümanlığın, derinliksiz bir dindarlık olduğu, özden ziyade şekle, formaliteye vurgu yaptığı anlayışı oluşabilir.

Oysa, geçmiş asırların hâl ve durumları için anlamlı olan bir yorumun, bugün bizim içinde bulunduğumuz hayatla ilgisi çok zayıf olabilir. Günümüzün vaizi, bugünün insanının karşı karşıya olduğu ihtiyaçlara cevap veren dinî bilgiyi paylaşmakla yükümlüdür. Bu vaizin, çağın her alanda görülen baş döndürücü gelişmelerinden hiç haberi yokmuşçasına tam bir anakronizm içerisinde konuları ele alması, geçmişe ait bir kavramsal çerçeveyi sürdürmeye çalışması, İslam'la çağın insanının buluşmasını engelle(yebili)r. Böyle bir İslam anlatımının, bu çağda yaşanabilir ve sürdürülebilir bir Müslümanlığa vücut vermesi, en hafifletici ifadeyle, zorlaşır. Hatta, günümüz insanını tatmin eden dinî bilginin üretilip sunulmaması, dindarlıkta bir tıkanma bir felç durumu oluşturabilir. Mesela, bizim klasik ahlak kitaplarımızda kız çocuklarıyla ilgili söylenenlerin birçoğu, bugün camilerde İslam diye aynen tekrarlanırsa, İslam adına kaş yapayım derken göz çıkarılmış olabilir.

Güncel dinî bilgi oluşturulurken ana kaynaklar temele oturtulmakla birlikte varlık dünyasına ve toplum hayatına ait gerçekler, bilimsel gerçeklikler de vazgeçilemez atıf çerçevesi oluşturmaktadır. Bunların birlikte ele alınması gerekmektedir. Dinî bilginin güncel düşünce ve bilimsel verilerle ilgisini sağlama mecburiyetinin altını özellikle çizmekte yarar vardır. Bu yolla, Akif'in dediği gibi, İslamî tefekküre çağdaş bir derinlik kazandırılarak Müslümanlar hem İslam'la çağdaşlaşır hem de çağdaş dünyanın irfanına katkıda bulunur.

“Mütefekkirlerimiz dini hiç anlamamış;  
Ruh-i İslam telakkileri gayet yanlış.  
Sanıyorlar ki terakkiye tahammül edemez;  
Asrın asar-ı kemaliyle tekamül edemez.” (Safahat, c.1, s. 376.)

Dinî bilgiyi mevcut hayatla bütünleştirme işlemi, hitap edilen kişilerin diğer bütün bilgilerinin, ön öğrenmelerinin, karşı karşıya oldukları soru(n)ların ve beklentilerinin hesaba katılmasını da kapsamaktadır. Bu boyutun gözetilmesi, dinî bilgiyi daha özelleştirmekte, ona mahallilik özelliği de katmaktadır. Bu ise, dinî bilginin etki gücünü artıracaktır.



Dinî bilgi, muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da güncellenmeye ihtiyaç duyar. İslam'ın mesajının, günümüz insanına anlayabileceği bir dil ve söylem ile sunulması şarttır.

Güncel değer taşımayan dinî bilginin kullanılabilirliği/uygulanabilirliği tartışılır. Bu bağlamda günümüz vaizinin sunduğu muhteva da, dil de, söylem de dünün vaizinkinden farklılaşacaktır. Mesela dünün vaizi, çevre sorununu hiç ele almazken veya çok basit bir mesele olarak ele alırken bugünün vaizi temel sorunlardan biri olarak ele alacaktır. Dünün vaizi suların ve kuyuların temizliği meselesine fazla yer vermek durumunda iken bugünün vaizi kuyular meselesini hiç ele almayabilir, suların temizliği meselesine ise çağdaş tıp biliminin verileri çerçevesinde işaret edip geçebilir. Bugünün vaizinin bir kadın meselesine yaklaşımı, bir anne-babaya saygı kavramının içini dolduruşu vs., dünün vaizinden farklı olacaktır. Kentleşme/modernleşme, küreselleşme karşısında İslam'ın bugünün insanına hitap eden bir din olarak yeniden ortaya konması sorunu görmezlikten gelinemez.

Buraya kadar söylenenlerden, va'zda kullanılan dinî bilginin rasyonel boyutunun öne çıkarıldığı intibai edinilerek, hamaset, coşku boyutunun, yani duygusal boyutun ihmal edildiği sanılabilir. Unutmayalım ki, insan bir bütündür; onun bilişsel dünyasıyla oynayıp orada bir değişiklik yapıldığı zaman duyuşsal dünyası da bundan etkilenerek değişebilmektedir.

Bu söylenenlerden yanlış bir kanaatin çıkarılmaması için şu hususa da dikkat çekmekte yarar var: Hayatîlik düzeyi yüksek dinî bilgiyi üretme çabalarını, dini mevcut verili duruma ve şartlara teslim etmek şeklinde bir yaklaşıma indirgemek, asla onaylanamaz. Böyle bir anlayış, Kur'an'ın ruhuyla ve gönderiliş amacıyla bağdaştırılamaz. Aynı şekilde, dini anlamaya çalışırken hayatın gerçeklerini görmezlikten gelmek de yanlış bir yaklaşımdır. Verili durumu dine onaylatmaya çalışmak da, verili gerçekleri görmezlikten gelerek onu anlamaya çalışmak da, dini doğru anlamamanın önünü tıkar, istikameti kaybettirir. Bundan maksat, İslam'ı, önce kendi bilincimize taşımak, onu İslamlaştırmak şartıyla, muhatabımız olan insanla tanıştırmak ve "asrın idrakine söyletme"ktir. Dini iyi anlamakla birlikte, muhatabının yaşadığı hayatı, toplumsal ve bireysel sorunlarını tanımayan ve asrın bilgisine, bilim ve tefekkürüne sahip olamayan bir vaizin bunu yapması ise mümkün değildir. Bu konuda İlahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumluluklarını gözden geçirerek yapıp ettiklerini güncellemeleri kaçınılmaz bir ihtiyaçtır.

## MÜZAKERELER

**Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ\***

Sayın Başkan, muhterem hocalarım, değerli katılımcılar hepinizi saygıyla selamlıyorum. Öncelikli olarak bu başarılı organizasyon sebebiyle Diyanet İşleri Başkanlığını tebrik ediyorum, emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum. Bu oturumda sunumlarını dinlediğimiz dört tebliğ de din hizmetlerinin en büyük yükünü çeken vaizliğin günümüzdeki durumunu belirleyen önemli tespitler içermektedir. Tüm tebliğcilere bilim ve uygulamaya önemli katkılar sağlayacak olan bu çalışmaları sebebiyle teşekkür etmek bir sorumluluktur benim için.

Bu sınırlı süre içinde tebliğlerin değerlendirmesini ve katkılarımı tek bir örgü içinde sunmaya çalışacağım.

Tarihsel çizgi üzerinde vaizliği ve vaaz hizmetlerini cami içinde kürsüde gerçekleştirilen etkinlikler olarak gözlemliyoruz. Din eğitiminin, bilimsel bir disiplin olarak İlahiyat fakültelerinde yer almaya başlamasından sonra yapılan ilk tasniflerde, vaaz hizmetlerini yaygın din eğitimi başlığı altına aldık. Bunun sonucunda da örgün eğitimden transfer ettiğimiz kavramlarla bu etkinliklerin yeniden yapılandırılmasına yönelik çıkarımlar ortaya koymaya çalıştık. Vaazların bir program çerçevesinde yapılması, yıllık ve üç aylık vaaz irşat programlarının hazırlanması ve uygulamaya konması, vaazların içeriğini standart hâle getirmek amacıyla bu programlar çerçevesinde örnek metinlerin belirlenmesi ve ardından vaizlerden istenen vaaz risaleleri uygulaması bu süreçte karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda çalışan meslektaşlarımızın vaazları değerlendirirken, hedefler, hedef kitle, iletişim, içerik, geri bildirim gibi kavramlardan hareket etmeleri bu anlama biçiminden kaynaklanmaktadır. Din eğitimi bilimi alanında artan bilgi birikimi, zaman zaman bu etkinlikleri bireysel danışmanlık veya yetişkin eğitimi kapsamında da değerlendiren anlama biçimlerini de karşımıza çıkarmaktadır.

\* Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu oturumda sunulan tebliğler üzerinde, 1988 din hizmetleri ve din eğitimi seminerinden başlayarak, din şuraları ve I. Din Hizmetleri seminerini de içine alacak şekilde konuşacak olursak, vaaz kavramının tarihsel rolü ve işlevi ile günümüz insanının ihtiyaçlarını bir arada gözetecek şekilde anlamlandırılması halen sorunlarımız olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Bu sorunlar, tebliğcilerin ürünlerinde değil, bilimsel çalışmaların başladığı andan itibaren din eğitiminin bilimselleşmesi sürecinde vaaz ve vaizlikle ilgili birikimli bir bilgi kümesi üretmekteki başarısızlığımızdan kaynaklanmaktadır. Belki de bunun sebebi, toplumsal ihtiyaç, beklenti ve taleplerin bizi sürekli hep yeni uygulamaların peşinden koşmaya zorlamasından kaynaklanmaktadır.

Sayın Prof. Koç ve Dr. Ünverdi'nin tebliğlerinde birlikte vurguladıkları vaizlerin sorumlulukları incelendiğinde vaizlere hiçbir meslekte göremeyeceğiniz geniş bir alanda hizmet yükümlülüğü yüklendiği görülmektedir. Nitekim, her iki tebliğci de bu geniş görev alanının çok farklı disiplinlerin sınırları içindeki farklı yeterliklere sahip olmayı gerektirdiğini ifade etmektedir. Hatta M. Şevki Aydın, bir de vaizlerden -belki yaşanan birtakım olumsuzluklardan hareket ederek- temel kaynakları okuyan ve yeniden yorumlayan, ilahi maksadın ne olduğunu anlama yolculuğu içinde olan öncülerden olduğunu söyleyerek bir inşa süreci içinde olmalarını beklemektedir. Aslında vaizlik sadece ve sadece bir meslektir ve bu meslek sahibinin yapacağı işler, üstesinden gelinebilecek, uzmanlaşılabilir, derinlik sağlanabilecek ve kalitesi izlenebilecek nitelikte olmak zorundadır.

Batıda sosyal hayatın tümü üzerinde hizmet üreten kilisenin hizmet alanı sekülerleşme süreci ile birlikte daralırken; kilisenin terk ettiği alanlarda yeni profesyonel meslekler ortaya çıkmıştır. Kilise, toplumsal hayata dönüşünü bu yeni meslekler üzerinden gerçekleştirmek üzere yeni açılımlar yaptı ve bunları hem bilimsel disiplinler olarak hem de hizmet alanı olarak geliştirdi.

Vaizlikle ilgili olarak karşımıza çıkan hizmet alanları artık batıda manevi sosyal çalışma/dini sosyal çalışma (spiritiul social work/pastoral social work) ve dini danışmanlık (pastoral counselling) olarak ayrı disiplin ve ayrı hizmet alanlarını ifade etmektedir. Dini sosyal çalışmacılar, başta hastaneler ve huzurevleri olmak üzere engelliler, sokak çocukları, göçmenler ve afetlerde doğrudan rolünün kaynağını dinden hizmet elemanları olarak doğrudan hizmet üretirken dini danışmanlar da aile terapisinden bireysel ve grupla rehberliğe uzanan geniş bir alanda dinden kaynaklansın veya kaynaklanmasın sorun ve çatışma içindeki inananlarına inandıkları dini değerlerle ilişki kurmak suretiyle başa çıkmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Gerek Koç ve gerekse Ünverdi, tebliğlerinde vaizlerin

yetiştirilmesine yönelik önerilerde İlahiyat fakültelerinin yeniden yapılandırılmasını vurgularken ben bu hizmet alanının yeniden yapılandırılmasını ve İlahiyat fakültelerinin bu yapılandırmayı göz önünde bulundurarak yeniden yapılanması gerektiğini önermekteyim. Sayın Koç'un kürsü vaizliği önerisi bu anlamda bir din hizmeti alanı olarak vaazların da tekrar fonksiyonel bir hâle gelmesinde önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyim. Çünkü böyle bir yapılanmada vaiz, camisini ve çevresini daha iyi tanıyacak, cemaatiyle bütünleşerek davranış değişiminde önderlik etme imkânı kazanacaktır. Böyle bir görevin yeterliklerini belirlemek ve izlemek de daha kolay olacaktır. Ancak Koç'un Diyanet mevzuatından hareket ederek vaizlere yüklemiş olduğu yeterlikler cidden çok farklı hizmet alanlarına yöneliktir ve vaizlere böyle bir eğitimi vermek teknik olarak mümkün değildir.

Dr. Ünverdi, alanda çalışan vaizlerin de görüşlerine dayanarak önemli bulgular ortaya koymaktadır. Toplumun beklentilerinin kadın-aile, ekonomik ilişkiler, tıp, sağlık, yeni dini akımlar, mezhepler ve alevilik etrafında karşımıza çıktığını belirleyen Ünverdi, Harvard İlahiyat okulunda verilen derslerden de örnekler sunarak temel İlahiyat eğitiminin vaizleri toplumsal talepleri karşılayacak donanımla eğitmede yetersiz olduğunu söylemektedir. Özellikle geçtiğimiz yıllarda İlahiyat Fakültesi programları üzerinde gerçekleştirilen operasyonla bu fakülte öğrencileri toplumdan tamamen habersiz bir eğitim çerçevesinin içine sıkıştırılmıştır. Ünverdi'nin bir diğer altı çizilmesi gereken önerisi de ülke çapındaki vaaz ve irşat faaliyetlerini koordine eden ve değerlendirmekle sorumlu olan bir kurul önerisidir. Ünverdi'nin önerisi, sadece vaizlerden değil, farklı eğitim seviyesinden ve farklı sosyo-ekonomik gruplardan cami cemaatinden de alınacak temsilcilerle vaaz ve irşat etkinliklerinde önemli bir işlevsellik sağlayacağı kanaatindeyim.

Medya, dinin anlatımında kullanılabilir önemli bir araçtır. Ancak, medya sayın Mustafa Karataş hocamın verilerinden hareket ettiğimizde din açısından birtakım dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Medyada dini sunmak, hocamın tebliğinin son cümlelerinde de vurguladığı gibi bir pazarlama faaliyettir ve popülerleştirmeyi beraberinde getirmektedir. Örneğin son bir haftalık reytingleri incelediğimde bilgilendirmeyi temele alan dini programların yerine dini malzemeyi insanların tüketebileceği bir forma sokarak dönüştüren birtakım programların ilk 40 program arasına girmeyi başatabildiğini gözlemledim. Popülerleştirme, toplumun önüne tüketmek üzere bir meta (mal) sunmaktadır ve bu meta hızla tüketilmektedir. Bu hızlı tüketim toplumun önüne bir yenisi konuncaya kadar devam eder ve yeni bir meta piyasaya sunulunca ilgi yeni metaya yönelir. Bu süreçte de dini olgu ve unsurların içi boşaltılmış, toplumda

etkisi ve etkinliği olmayan kavramlara dönüşmüştür. Öte yandan böyle hızlı bir tüketim, dinin kendisinde bir deformasyonu teşvik edebileceği gibi yeni dini hareketlerinde rağbet görme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Dini ve dini kavramları medyada tüketilen malzemelere dönüştürmek yerine dini eğitim almış uzmanlar, belirli olaylar münasebetiyle ve ihtiyaç duyulan noktalarda devreye girerek 'âlim' kimliği ile bilgilendirmeler gerçekleştirmelidir. Bu arada sayın hocamın temas ettiği sorunların en aza indirilebilmesi için de bazı akademik çevrelerde oluşturulan etik kurullara benzer bir kurulun Diyanet İşleri Başkanlığınca Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinden, önde gelen medya temsilcilerinden ve İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden temsilcilerle oluşturulması ve dini konuların temel değerler ve inançlara aykırı bir şekilde gündeme getirildiği durumlarda RTÜK'ü ve medya temsilcilerini, gerektiği durumlarda dini konuları gündeme getiren kişileri uyarması mümkün olabilir.

Ayrıca Mustafa Karataş hocama şu konuyu hatırlatmak isterim. Dini soruları, soru sahibinin bağlanması suretiyle cevap vermek birtakım etik problemleri beraberinde getirmektedir. Dini soruların cevaplandırılması, zaman zaman problemin niteliği nedeniyle kişiye özel bir etkinlik hâline gelebilmektedir ve bu durumda danışmanlık unsurları içermektedir. Televizyonlarda bireysel danışmanlık veya psikolojik yardım etkinliği gözlemleyemezsiniz. Bu yardım ilişkilerinde etik olarak değerlendirilmemektedir. Danışanla danışman ilişkisi gizlidir, iki kişi arasında kalmak durumundadır.

Benim kişisel görüşüm, dini soruların mahiyeti ne olursa olsun medya aracılığı ile cevaplanmaması yönündedir. Bu konunun danışan-danışman ilişkisinde bulunması gereken özellikler açısından yeniden değerlendirilmesi gerekir, diye düşünüyorum, tüm emek mahsulü bu çalışmalarını sebebiyle tüm tebliğci hocalarıma teşekkür ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

## Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ\*

Öncelikle dört konuşmacının her birine ayrı ayrı teşekkür ederim. Bildirilerin konuları birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Tabii ki organizasyon heyetine de müteşekkirim; böyle hepsi bir bütünün parçalarını oluşturan bildirimleri ve tebliğcileri bir araya getirdikleri için. Şimdi sırayla her bir bildiri için bana verilen süre içinde müzakerelerimi yapmaya çalışacağım.

### **AHMET KOÇ, “VAİZLERİN SAHİP OLMASI GEREKEN TEMEL NİTELİKLER VE BUNLARIN KAZANDIRILMASINA YÖNELİK SORUMLULUKLAR”:**

Ahmet Bey, vaizlerde bulunması gerekli temel nitelikleri ve bu niteliklerin kazandırılmasında ne gibi sorumlulukların olduğunu ve kimlerin sorumlu olduğunu anlattı.

Vaizlerde bulunması gereken nitelikleri güzel başlıklarla sıraladığını düşünüyorum, ancak bu niteliklere modellik, örneklik de eklenirse daha iyi olacaktır. Örneklik samimiyet ve çekiciliği de içine alacak bir niteliktir.

Sorumluları anlatırken özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve YÖK'e (İlahiyat Fakülteleri) ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca vaizlerin de bu noktada kendi sorumlulukları bulunduğu vurgusu yapılmalıdır. Ahmet Bey birkaç cümleyle konuya temas etmektedir. Ancak bunun böyle bir çalışmanın yayım aşamasında ayrı bir başlık atılarak işlenmesi önemlidir. Konuya kişi ve dolayısıyla vaiz merkezli bakmakta fayda vardır.

Ahmet Bey'in önerdiği kürsü vaizliği önerisine katılıyorum. Mesajın etkili olması için vaazın sürekli olması, sürekliliğin sağlanması için de vaizin aynı mekanda belli bir zaman dilimi içinde sürekli vaaz vermesi gerekir. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı birtakım düzenlemeler yapabilir.

### **MUSTAFA ÜNVERDİ, “VAİZLERİN AKTÜEL BİLGİSİ”:**

Bir vaiz olarak Mustafa Bey'in vaaz ve vaiz hakkında söyledikleri önemlidir. Vaizlerin günceli yakalamasını önerdiği bildirisinde özellikle vaaz ve irşat hiz-

\* Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

metlerine yönelik dergi teklifi ve vaaz ve irşat koordinasyon kurulları dikkate değer tekliflerdir. Ancak bu kurullar, bir birey olarak vaizlerin her konuşmasına müdahale edecek yapıya bürünme tehlikesi oluşturur mu acaba? Şimdi vaizler en çok müftülerden şikayet ederken bir de bu kurulların getireceği sorunlar vaizler için bir şikayet konusu olabilir mi? Bütün bunlar için iyi düşünmek gerekmektedir.

### **MUSTAFA KARATAŞ, “MEDYA VAİZLİĞİ HAKKINDA ANALİTİK BİR YAKLAŞIM”:**

Mustafa Bey’in medyada program yapan ve medya dinselliği konusunda öne çıkan isimlerden biri olarak medya vaizliği üzerine bir bildiri hazırlayıp sunması oldukça önemli ve anlamlıdır.

Mustafa Bey, medya vaizliği konusunda belki de analitik yaklaşımının sonucu olsa gerek çok net değil gibi. Ayrıca kendisini medya vaizi olarak görmediği ya da iyi medya vaizi olarak gördüğü anlaşılıyor. Onun medya vaizi tanımlamalarında önce olumsuz tanımlar vermesi, sonra onu genelleştirerek nötr bir anlam içeriğine kavuşturma çabası var. Bu manada yaptığı tanım şudur:

“Medya vaizi, medya vasıtasıyla dini içerikli konuları anlatan ve sunan din adamları için kullanılan bir kavramdır”.

Mustafa Bey, bu tanımın medya vaizi terimi için daha doğru olduğu kanaatinde. Belirtmek gerekir ki, bu saatten sonra bu kavramı, olumlu kullanmada ne kadar başarılı olunabilir, bilinmez. Ama bu kavramı nötr kullananların bunu kabul ettirmeleri için çok çaba harcamaları gerekmektedir. Çünkü bu kavram, belli olumsuz tipler kastedilerek üretilmiştir.

Nihayette medya-din konusu çok önemli ve karmaşık bir konu olup Türkiye örneğinde daha da iyi düşünülmesi gereken bir konudur. Fakat Mustafa Bey’in sonuç kısmında söyledikleri hayli düşünülmesi ve tartışılması gereken hususlara işaret etmektedir:

Günümüzde medya bir pazar yeridir. Bu pazarda serbest piyasa ekonomisi geçerlidir. Televizyon programları ise bu pazarda satılan bir çeşit üründür. Bu pazarın müşterisi izleyiciler, satıcısı ise, programcı veya konuşmacılardır. Pazarda her türlü ürün bulunabilir. Çürükler de olacaktır, kalitelisi de; elbette her malın bir alıcısı olur. Sizin de pazarda bir ürününüz varsa o da alıcı bulacaktır. Pazarla mücadele etmek yerine, pazarda rekabet etmek, medya pazarına iyi ve alternatif ürünler getirmek, ürününü güzel pazarlamak ve sunmak gerekir.

Son olarak yayım aşamasında kaynakların mümkün olduğunca birinci el kaynaklar olması sağlanırsa, yazının niteliği açısından iyi olacağı söylenebilir.

**MUHAMMET ŞEVKİ AYDIN, "VA'ZDA KULLANILAN DİNİ BİLGİNİN HAYATİLİĞİ":**

Muhammed Şevki Bey, önemli bir konuyu inceliyor; İlahiyatçı akademisyen bir Diyanet mensubu olması, elbette söylediklerini daha kayda değer kılmaktadır. O, özetle vaazda dinî bilginin hayatî olduğunu belirterek dinî bilginin hayatilik vasfını kazanması için de sahip olması gereken sahilik, hayatla bütünleşme ve güncellik özelliklerini ele almaktadır.

Burada Muhammed Bey ve Ahmet Bey'in bildirimlerinde ortak bir noktaya ve ona dair bir soruna işaret etmek faydalı olabilir. Her iki bildirimde vaizin âlim, bilgin gibi üst düzey bilgi sahibi kişi olması gerektiği gibi bir sonuç çıkmaktadır. Gerçekten vaiz işinde başarıya ulaşmak için bilgin olmalı mıdır? Hiç kuşkusuz âlim olur da vaazında da başarılı olursa çok çok iyi olur; ancak vaizin mesajının etkili olması, insanları iyiye yöneltmesi çok bilmesiyle bu kadar alakalı mı? Bu konunun iyi incelenmesi gerekir diye düşünüyorum. Vaiz yeterli bilgiye sahip olmalı, o bilgiyi yerinde kullanmasını da bilmeli, ayrıca anlatacağı konuyu da iyi bilmeli; ama vaiz âlim olmak zorunda mı? Vaiz, vaizlik konusunda uzman olmalı, ama âlim olmalı mı? Vaizin âlim olması isteği, reel politik mi?

Muhammed Bey'in bildirisinin yayımı aşaması için de bir önerim olacak: Bildiriye bir sonuç eklenerek elde edilen bulguların yazılması ve kaynaklar kısmının oluşturularak metin içinde kullanılan kaynakların yazılması (çünkü kaynaklar dipnotta değil, metin içinde gösterilmiş).

Teşekkür ederim, sağ olunuz.



## Bahattin TURGUT\*

Sayın başkanım, değerli hocalarım ve kıymetli katılımcılar; hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum. Sempozyumun Başkanlığımızın sunduğu ve kuruluş gayesi olan din hizmetlerine katkı sağlamasını ve bu hizmetleri daha da ileriye götürmesini temenni ediyorum. Tebliğlerini sunan hocalarımızın hazırladıkları tebliğ metinlerini önceden okuyup tetkik etme, şimdi de dinleme imkânı buldum. Doyurucu sunumlarından dolayı kendilerine teşekkür ediyorum. Bu tebliğler hakkındaki müzakeremi sizlere arz etmek istiyorum.

İlk sunumu yapan Sayın Prof. Dr. Ahmet Koç, “Vaizlerin sahip olması gereken temel nitelikler ve bunların kazandırılmasına yönelik sorumluluklar” isimli tebliğinde vaizlerin sahip olması gereken özellikleri anahatlarıyla ve önemli vurgularla ortaya koydu. Hocamızın özellikle, vaizin öncelikle kendini tanıyan, kendisiyle barışık, özgüven sahibi ve cemaat ortamını iyi analiz edebilen kapasitede olmasına dair vurgusunu çok önemsiyorum. Yani vaiz, kendisiyle ve cemaatiyle barışık olmalıdır. Aksi takdirde cemaate faydalı olamaz.

Sayın Koç, vaizi, toplumun din alanındaki bir lideri konumunda, alanında uzman, genel kültür seviyesi yüksek, kişiyi ve toplumu ilgilendiren her alanda bilgi ve birikimi olan, toplumu “kabul dili”ne vâkıf, muhataplarıyla empati kurabilen sosyo-kültürel özelliklere sahip bir kişi olması gerektiğine vurgu yaptı. Gerçekten vaiz, hitap ettiği cemaati / halkı nezdinde alanının en bilgini, çevresinin en görgülüsü, kültür seviyesi ve sosyalitesi yüksek kişisi olmalıdır.

“Vaizlerin aktüel bilgisi” konusunu ele alan değerli meslektaşım Sayın Dr. Mustafa Ünverdi de vaizin lider konumuna değinerek, sahip olduğu “genel kültür, bilgi ve birikim”i güncelleştiren, Müslümanların “denge toplumu”nu oluşturmalarına katkı sağlayan, kültürlü ve sosyal bir kişiliğe sahip olmasının önemine vurgu yaptı. Vaizin, bilgi ve birikimini güncellemesinin, manevî dayanım ve birikimini yozlaştırmadan aktüele aktarmasıyla mümkün olacağını belirtti. Bu anlamda vaiz, toplumu, sevgi toplumu yapma konusunda maharetli

\* Vaiz, İstanbul.

bir usta rolünü oynayan, yapıcı, sosyal ve kültürlü bir önder olmalıdır. Yani vaiz, tam anlamıyla bir cemaat insanı olmalıdır. Bir başka ifadeyle bilgisiyle halkın gündemini buluşturan ve en sağlıklı yorumları yapabilen olmalıdır. Toplumunu ilgilendiren bir konuda toplumun görüşüne ihtiyaç duyduğu kişi vaiz olmalıdır.

Sayın Prof. Muhammet Şevki Aydın, sunumunda vaizin öncelikle yeterli ve sahih dinî bilgiye sahip olması gerektiğinden bahsetti. Bazı klasik tefsirlerdeki yanlış yorumlardan da örnekler verdi. Bütün bu değerlendirmeleri önemli ve faydalı buluyorum. Halka sahih dini bilgiyi aktarma gibi önemli bir misyonu olan din bilgini, sahih bilgiyi elde etmeye çalışırken, geçmişin sahih bilgisini güncelleyebilmelidir. Vaiz, sürekli okuyan, araştıran, gerçek bilgiye ulaşma yolunda çok iyi tahlillerde bulunan, geçmişten aldığı bilgi ve donanımı ile geleceğe ışık tutabilen, zamanımızı ve kainat kitabını çok iyi okuyabilen bir âlim olmalıdır. Hayatın zorluklarından gönülleri bunalan günümüz insanının gönlüne su serpebilen, yanan yakıcı ateşi engin bilgi ve hoşgörüsüyle söndürebilen, günümüz problemlerini çözebilen bir bilgin olmalıdır.

Vaiz, geçmişten beslenip bugünü inşa edebilmelidir; ama on dört asırlık dinî birikimi bir tarafa bırakıp bilgiyi güncelleme adına içtihatla bulunmaya kalkışmamalıdır. Böyle bir durum din adına yıkımlara sebebiyet verebilir.

Sayın Doç. Dr. Mustafa Karataş ise, "Medya Vaizliği" konusunda önemli bilgileri bizimle paylaştı. Hocamızın medyada sahih dini bilgiyi halkımızla paylaşan ender kişilerden biri olduğunu biliyorum ve bu faaliyetlerinden dolayı kendisini tebrik ediyorum. Toplumlara bilgiyi ulaştırmada en etkin yol şüphesiz ki medyadır. Bu yol ile dünyanın en ücra köşesine kadar İslam'ın sesinin çarpıtılmadan sahih bir şekilde ulaşmasının önemi izahtan varestedir. Bu görevi icra etmek üzere televizyon kanallarında "yetişmiş, dik durabilen, tavizsiz medya vaizlerine" ihtiyaç vardır. Başkanlığımızın, medyada daha çok dini içerikli programlar için birtakım programlara imza attığını biliyoruz. Ancak bu alanda yeterli sayıda yetişmiş medya vaizi var mı? Yok mu? Merak konusu. Bu alanda sahih dini bilgiyi çarpıtmadan sunacak, bu alanda yetişmiş uzman kişilere ihtiyaç vardır.

TV kanallarının yayın politikaları ve reyting hatırına televizyon kanallarında dini içerikli programlara katılıp, din adamı şahsiyetine aykırı duruşlar sergileyen ve gerçeğe aykırı bilgi verip dinî bilgiyi çarpıtan medya vaizlerinin varlığı da bilinen bir gerçektir. Bu tip medya vaizlerinden bizler rahatsız olsak da, azımsanmayacak sayıda seyirci kitlesi bulmaktadır. Bu durum toplumda bilgi kirliliğine sebep olmaktadır. Sahi dinî bilgiyi güncelleştirerek, halkın ihtiyacına cevap verecek şekilde "medya vaizi" yetiştirme konusunda Başkanlığımızın bir

çalışma yürütmesine, en azından bu alanda potansiyeli olan meslektaşımızın medya vaizi olarak yetiştirilmesine, alanla ilgili seminerler/ dersler verilmesine, bu alanda boşluğun doldurulmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

Özetle, genelde bu sempozyumun ve özelde müzakeresinde bulunduğum bu tebliğlerin bizlere hatırlattığı birkaç hususu sizlerle paylaşmak istiyorum:

Türkiye şartlarında hemen hemen her vaizin istifade ettiği eğitim ve öğretim kurumları olan İmam-Hatip Liseleri'nin, İlahiyat Fakülteleri'nin ve Diyanet Eğitim Merkezleri'nin programlarının toplumun dinî ihtiyaçlarına cevap verecek ve toplumumuzu gerçek dinî bilgi ve yaşantıyla buluşturacak, dini yaşama zevkini aşılayabilecek etkin ve yetkin din adamlarının iyi seviyede yetişmesini sağlayacak muhtevada yeniden düzenlenmelidir. Bu anlamda İlahiyat Fakültelerinde branşlaşma yoluna gidilmeli, vaizleri yetiştirecek özel bir bölüm açılmalıdır. Diyanet Eğitim merkezlerinde ise, kuruluş amaçları doğrultusunda ana kaynaklardaki sahîh dinî bilginin kazandırılmasından asla taviz vermeden, bu bilginin ustalıkla vaazlarda kullanılmasına dair tekniklerin kazandırılması hem nazarî hem de tatbikî olarak gerçekleştirilmelidir. Yani vaiz adayı henüz hizmet içi eğitim kursundayken haftada en az bir defa vaaz ettirilerek takibi yapılmalı, verimlilik arttırılmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığımız, İlahiyat fakülteleri ile işbirliği yaparak, "Güncel Dinî Meseleler" ve müftülüklerce de "Yerel Dinî Saplantılar" gibi konularda sempozyumlar ve çalıştaylar düzenlemeli. Vaizlerin güncel olayları, sahip oldukları klasik dinî bilgi ve birikimleriyle yorumlayarak toplumun problemlerine güncel çözümler bulmaları sağlanmalıdır. Güncel dinî meselelere ışık tutamayan bir vaiz toplumu sunduğu dinî bilgi açısından tatmin edemeyeceğinden, toplumdaki "saygın din bilgini" algısı zarar görecektir. Elindeki malzemeyi iyi bir yemek hâline getirmeyi başaran bir aşçı gibi, vaiz de sahip olduğu dinî bilgiyi toplumun ihtiyacına cevap verecek kıvama getirerek sunabilmelidir.

Vaizlerin görev yaptıkları alanda uzmanlaşması, alana hâkimiyeti sağlayacaktır. Hayatımızın önemli bir parçası olan medyada dinî programlara katılmak, aile bürosunda görev almak, işleyişine büyük ölçüde yabancı olduğumuz iktisadî (banka, faiz, hisse senetleri, borsa vb.) konularda fetva vermek, SHÇEK ve Darülacezelerde görev yapmak, cezaevi vaizliği gibi çok alanlarda görev yapma konumundayız. Vaizlerin genelde bu alanların alt yapısına yabancı olmaları ve alan eğitimine dair bir birikime sahip olmamaları, İlahiyat eğitiminin yanı sıra alanla ilgili özel bir eğitimi almalarını da gerekli kılmaktadır. İlahiyat fakülteleriyle birlikte yürütülecek ortak bir proje çerçevesinde vaizlerin görev yaptıkları

özel alanlarla alakalı yüksek lisans/ doktora gibi çalışmalar yapmaları, tezler hazırlamaları verimliliği arttıracaktır.

Bilgi kirliliğini ve bilgi karışıklığını önlemek amacıyla vaizlerin istifade edeceği, bilgi paylaşımında bulunacağı bir "internet sitesi/ bilgi portalı" oluşturulmalıdır. Buna "fetva bankası" diyebiliriz. Vatandaşların sordukları sorulara her vaizden farklı bir fetva çıkmasını önlemek için böyle bir siteye ihtiyaç vardır.

---

## **3. SALON - 3. OTURUM**

---

---

# Vaizlerin Eğitim ve Yetiştirme Süreçleri

(17 Aralık 2011 Cumartesi)

Oturum Başkanı  
**Prof. Dr. Ali ERBAŞ**  
Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim  
Hizmetleri Genel Müdürü

---

# 1. VAİZLİK EĞİTİMİ AÇISINDAN İLAHİYAT LİSANS PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR SERTİFİKA PROGRAMI ÖNERİSİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KORKMAZ\*

## 1. GİRİŞ

İslam din eğitimi faaliyeti daha çok bir yetişkinler eğitimi olarak başlamış ve bunda vaaz yoluyla eğitim önemli bir yer tutmuştur. İnsanları *güzel söz ve üslupla hayra çağırarak, onlara doğru yolu göstermek, onlara dinin emir ve yasaklarını anlatmak, onları irşat etmek* gayesiyle yapılan vaazlar özellikle cami merkezli eğitimin temel vasıtalarından birisi olmuştur.

Vaizlik, Hz. Ömer devrinden itibaren bir meslek olarak ortaya çıkmaya başlamış, Emevi, Abbasi ve Selçuklu dönemlerinde de bu meslek kurumsal gelişimini sürdürmüştür.<sup>1</sup> Selçuklulara kadar vaizler cami halka/halakalarında kendilerini yetiştirirken, Selçukluların Nizamiye medreselerini kurmalarından sonra, medreselerde eğitim gören vaizler de bu mesleğe yönelebilmişlerdir. Her ne kadar Osmanlılarda "Daru'l-Hadis", "Daru'l-Kurra" (veya Daru'l-Kur'an), "Daru't-Tıb" gibi ihtisas medreseleri bulunmaktaysa da, salt vaiz yetiştirme amacına yönelik olarak bir medresenin açılması ancak son dönemlerde gerçekleşebilmiştir.

Vaiz yetiştirme gayesiyle, 1914 yılında açılan "Medresetü'l-Vaizin" adlı bu kurum<sup>2</sup>, dikkate değer bir başarı gösterememiş, iki yıl sonra bu kurum "Medresetü'l-Eimme ve Hutaba" ile birleştirilerek "Medresetü'l-İrşad" adıyla bir on yıl daha faaliyet gösterebilmiştir.<sup>3</sup> Dolayısıyla denilebilir ki, İslam eğitim tarihinde Osmanlı devletinin son yılları hariç, vaizlerin yetiştirilmesine dair müstakil bir

\* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 M. Faruk Bayraktar, Türkiye'de Vaizlik, MÜFAV Yay.,1997 s. 38.

2 Bu kurumla ilgili nizamnamenin detayları için bk. Hüseyin Atay, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Dergah Yay. İstanbul 1983, s. 308-315.

3 Zeki Salih Zengin, İ. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 102.

kurum teşekkül etmemiş, vaizler kendi özel gayretleri sonucunda bu mesleğe ilişkin bilgi ve becerileri kazanmışlardır.

Cumhuriyetle birlikte, 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ilan edilerek, ülkenin ihtiyaç duyduğu "yüksek din mütehasıslarını yetiştirmek" üzere "Daru'l-Fünun"da bir İlahiyat Fakültesinin, "din hizmetleri ile ilgili görevleri yerine getirebilecek memurları yetiştirmek" için ise imam hatip mekteplerinin açılması kararlaştırılmıştır.<sup>4</sup> Bu gelişmelere paralel olarak, birkaç ay sonra da medreseler tamamen kapatılmıştır. "İlahiyat Fakültesi"nin Cumhuriyeti kuran irade tarafından ülkemiz için bir ihtiyaç olarak görülmesi önemli bir gelişme olmuştur. Bu kurumun mezunları, sayıları çok az da olsa, örgün ve yaygın din eğitimi alanında da görev yapabilmişlerdir. Dolayısıyla bu kurumun "din araştırmacısı yetiştirme" temel fonksiyonuna ilave olarak, sonuç itibarıyla de olsa, din eğitimcisi yetiştirme gibi bir işlevi de olmuştur. Ne var ki, istihdam alanlarının kalmaması gibi faktörlerin etkisiyle, bu kurumun eğitim faaliyeti 8 yıl sonra sona ermiştir.<sup>5</sup> Aynı şekilde İmam Hatip mektepleri de bu gelişmelerden nasibini almıştır.

Din eğitimi-öğretimi uygulamalarının kesintiye uğradığı 15-20 yıl gibi bir fetret devrinin ardından, gelişen şartlar ve ihtiyaçların etkisiyle, 1949 yılında, "Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetiştirilmesi..."<sup>6</sup> gayesiyle Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmış, 1959'dan itibaren de; a) İmam-Hatip okulları, ilköğretmen okulları, orta ve dengi okullar için din eğitimi öğretmeni yetiştirme, b) Diyanet İşleri teşkilatının çeşitli kademelerinde görev yapacak din görevlileri yetiştirme ve c) İslamî ilimler alanında araştırmalar yapma" gibi amaçları gerçekleştirmek üzere Yüksek İslam Enstitüleri faaliyete başlamıştır. 1971-1972 eğitim-öğretim yılında ise Atatürk Üniversitesi'nde "İslâmî İlimler Fakültesi" açılmıştır. Bu kurumların hiçbirisinin doğrudan vaiz yetiştirme gibi bir amacı olmadığından, programları da buna göre düzenlenmiştir.

1982 yılındaki düzenlemeden sonra bu kurumlar "İlahiyat Fakültesi" adıyla faaliyetlerine devam etmiştir. 1997-1998 eğitim-öğretim yılındaki düzenlemeyle İlahiyat fakültelerinin programları ikiye ayrılmıştır.<sup>7</sup> Bu düzenlemeyle İlahiyat Lisans Programı'nın işlevleri daha da bir belirsizleşmiştir. Bu programla yetiştir-

4 M. Şevki, Aydın, Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı, DEM Yay., İstanbul 2005, s. 52-60.

5 Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, İFAV Yay, İstanbul 1999, s. 51.

6 Halis Ayhan, a.g.e., 213.

7 a) İlahiyat Lisans Programı, b) "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı". Böylece, öğretmen yetiştirme fonksiyonu "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı"na devredildi. Bu program 2006 yılında eğitim fakültelerine nakledildi.



tirilecek kişilerin hangi alanlarda/mesleklere görev yapacağı, dolayısıyla bu mesleklerin gerektirdiği niteliklerin neler olacağı ortaya konmamıştır.<sup>8</sup> Hâliyle hangi mesleğe, ne tür elemanlar yetiştirildiği açıklığa kavuşturulmadan tek tip bir program uygulanmaya devam edilmiştir.

Bu bilgiler çerçevesinde aşağıda, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışmakta olan vaizlerin görevlerine değinildikten sonra, bazı araştırma sonuçlarına yer verilmiş, Başkanlığın belirlediği vaizlik yeterlikleri ve vaizlerin yaşadıkları sorunlar bağlamında bugünkü İlahiyat fakültelerinin programlarının vaiz yetiştirme açısından durumu incelenmeye çalışılarak, bazı öneriler getirilmiştir.

## 2. VAİZLİK MESLEĞİ VE ÖZELLİKLERİ

Bilindiği üzere, ülkemizde yaygın din eğitimi etkinlikleri resmi olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Başkanlık, söz konusu etkinlikleri camilerde, Kur'an kurslarında, ceza ve tutuk evlerinde, ıslah evleri, huzur evleri, hastanelerde, aile irşat bürolarında, hizmet içi eğitim kurslarında çeşitli yollar ve kişiler vasıtasıyla yerine getirmektedir. Burada bahsi geçen hizmetlerin yerine getirilmesinde görev alan kişilerden birisi de vaiz/vaizelerdir.<sup>9</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi internet sitesinden alınan bilgilere göre, 2010 yılı sonu itibarıyla müftülüklere bağlı olarak, 1242 vaiz ve cezaevi vaizi görev yapmaktadır.<sup>10</sup> Söz konusu vaizler, Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'ne göre;

*a) Camilerde veya gerektiğinde ceza ve tevkif evleri, çocuk ıslah evleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastane, fabrika ve benzeri yerlerde vaaz etmek,*

*b) Ramazan ayı ve dini günler dışında biri cuma vaktinde olmak üzere haftada en az beş defa müftülükçe belirlenen yerlerde vaaz etmek, bunlardan en az birini dini bilgileri öğretmek amacıyla itikat ve ibadet konularında yapmak, ancak Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunda veya müftülüklerimizin fetva hattında haftada bir gün nöbet görevi yapan vaizlerimiz için haftada en az üç defa, iki gün nöbet görevi yapan vaizlerimiz için ise haftada en az iki defa vaaz etmek,*

*c) Savcılıkların talebi üzerine, ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslah evlerinde ilgili mevzuata göre ders vermek,*

*d) İrşat programlarında görev almak, gerektiğinde seminer, panel, sempozyum gibi toplantılara katılmak veya konferans vermek,*

*e) Gerektiğinde Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek,*

8 YÖK, İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları, YÖK Yay., Ankara 1998, 43.

9 Suat Cebeci, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Akçağ Yay., Ankara, :185-211.

10 [http://www.diyane.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel\\_tablolar/1\\_personel/1\\_3\\_istatistiki\\_bolge\\_birimleri\\_siniflamasına\\_ve\\_kadrolarına\\_gore\\_personel\\_sayisi\\_Muftulukler.xls](http://www.diyane.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/1_personel/1_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_ve_kadrolarına_gore_personel_sayisi_Muftulukler.xls) (10.11.2011)

f) Görevli bulunduğu bölgenin dini, milli, ahlaki, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları üzerinde incelemeler yapmak, inceleme sonuçlarını ve görülen aksaklıkların giderilebilmesi için görüş ve tekliflerini yazılı olarak müftülüğe bildirmek,

g) Dini soruları cevaplandırmak ve irşad programları ile ilgili çalışmalar yapmak üzere, müftülükçe uygun görülmesi hâlinde haftanın bir veya iki gününde müftülükte görev yapmak,

h) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak"la görevlendirilmişlerdir.<sup>11</sup>

Burada verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, vaizler, farklı özelliklere sahip mekanlarda, çeşitli sosyal, kültürel, dini, ahlaki, gelişim ve öğrenme özelliklerine sahip bireylere vaaz etmek, ders vermek, dini soruları cevaplandırmak, rehberlik hizmeti sunmak, bu amaçla programlar geliştirmek, basılı, görsel, işitsel yayınlarda görev almak, araştırmalar yaparak bunları raporlaştırmak, müftülükte verilen diğer görevleri yapmak gibi oldukça geniş bir görev alanına sahiptirler. Bu görevlerin her birinin kendine göre farklı yönleri, güçlükleri, dolayısıyla gerektirdiği bilgi ve beceriler söz konusudur.

Örneğin, vaizlerin dini soruları cevaplandırma görevi, sadece itikat veya ibadetler alanıyla sınırlı kalmamakta; halkımız, bunların yanı sıra ticaret, miras, aile hayatı, sağlık, psikoloji, giyim-kuşam vb. konularda da vaizlere sorular sorabilmektedir.<sup>12</sup> Hâliyle bu alan bile, birçok alanda bilgi birikimine sahip olmayı, soru ve sorunları analiz etme, bununla ilgili kaynakları bilme, farklı yaşlardaki muhatapların gelişim özellikleri, algı, kavrayış ve kültür düzeyleri, yaşantı çevreleri vb. dikkate alarak, uygun şekilde cevaplandırabilme becerisini gerekli kılmaktadır.

Yine vaizlerin vaaz etme ve konuşma yapma görevi de sadece cami ile sınırlı kalmamakta; nikah, nişan, isim koyma ve sünnet merasimleri, asker uğurlama, açılış törenleri vb. yerlerde gerçekleştirilmektedir. Bütün bu görevler, İlahiyat alanında bilgi sahibi olmanın yanında, sosyoloji, psikoloji, eğitim psikolojisi, antropoloji, vb. alanların verilerinden de faydalanmayı gerektirmekte,<sup>13</sup> halkın örf, âdet, ihtiyaç ve sorunlarını bilmeyi, halk önünde çeşitli platformlar-

11 Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, [http://www.diyenet.gov.tr/foyyolant/5\\_yo-nergeler/10.pdf](http://www.diyenet.gov.tr/foyyolant/5_yo-nergeler/10.pdf) (10.11.2011).

12 Kadriye Avcı Erdemli, "Vaizlerin Cemaat, Vaaz Materyali, Kişisel Donanım ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştıkları Problemler", Diyanet İşleri Başkanlığı, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara, s. 632-637.

13 Cemal Tosun, "Vaazda Yöntem", Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB Yay. İstanbul 2000, s. 70, Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004-Aralık, VIII/2, s. 22, 23.

da konuşabilme ve güçlü iletişim becerilerine sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. Elbette bu beceriler belli düzeyde bir eğitimle kazanılabilecek özelliklerdir.

Ceza evleri, hastaneler, yetiştirme yurtları vb. sosyal hizmet kurumlarında görev yapan vaiz/vaizelerin ise karşılaştıkları sorunlar, dolayısıyla sahip olmaları gereken yeterlikler daha da bir farklılık göstermektedir.<sup>14</sup> Hâliyle bu alanda çalışacak vaizlerin yukarıda sözü edilen alanlara ilave olarak, suç ve suçlu psikolojisi, hasta ve ölüm psikolojisi, rehberlik ve danışma süreçleri vb. alanlarda da daha geniş bir bilgi birikimine sahip olmaları gerekmektedir.<sup>15</sup>

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın atama mevzuatına göre, mesleğe başlayacak "vaizlerin en az lisans düzeyinde dinî yükseköğrenim (ilahiyat) mezunu olması gerekmektedir".<sup>16</sup> Başkanlığın vaizlik mesleği için böyle bir şart koşmuş olması bu görevin önemine de işaret etmektedir. Bununla birlikte bu mesleğe başlayan/başlayacak olan İlahiyat fakültesi öğrencilerinin/mezunlarının mesleğe ilişkin yeterlikleri ne ölçüde kazanmış oldukları da tartışılabilir bir konudur.

Yapılan araştırmalarda İlahiyat fakültesi öğrencilerinin, vaaz edebilecek bilgi ve beceri donanımına yeterince sahip olmadıkları tespit edilmiştir.<sup>17</sup> İlahiyat fakültesi mezunları üzerine yapılan diğer bazı araştırmalar da, onların cami içi din hizmetlerinde kendilerini yeterli bulma eğilimine sahipken, cami ile bağlantılı hizmetlerde ve cami dışında yürütülen sosyo-kültürel, sosyo psikolojik yardım hizmetlerinde aynı özgüvene sahip olmadıklarını ortaya koymuştur.<sup>18</sup> Başka bir çalışmada İlahiyat fakültesi mezunu gençlerin göreve başlayınca, dua okuma, nikah kıyma, cenaze hizmetlerini yapma, dini içerikli konuşma yapma vb. konularda başarısızlıklar yaşadıkları, halk nazarında itibar kaybettikleri tespit edilmiştir.<sup>19</sup> Diğer taraftan halen görev yapmakta olan vaizler üzerine yapılan araştırmalar da, gerek cezaevi vaizlerinin gerekse diğer vaizlerin mesleklerinde alan bilgisi, hitabet, iletişim vb. konularda birtakım sorunlarla

14 Abdullah Demir, "Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, C.45, S.4, s.51-53.

15 Serpil Başar, "Diyanet İşleri Başkanlığının Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri Kapsamında Hastanelerde Din Hizmeti İhtiyacı", *Diyanet İşleri Başkanlığı, I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, s. 637-639.

16 Diyanet İşleri Başkanlığı, Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.15431&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=diyanet> (10.11.2011)

17 Cemal Tosun, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XXXVI, ss. 179-221, Ankara 1997, s. 200 vd.

18 Ahmet Onay, "İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Cami Eksenli Din Hizmetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Alandaki Formasyon İhtiyaçları" *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 2003, Isparta, (s.409-423), 416.

19 Saadettin Özdemir, "İstihdam Alanlarına Göre İlahiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması: Din Hizmetleri Bölümü Önerisi" *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 2003, Isparta, (s. 537-538). 541)

karşılaştıkları, eksikliklerinin olduğu ifade edilmektedir.<sup>20</sup> Başkanlık yetkilileri de vaaz hizmetlerinde birtakım sorunlar olduğunu ifade etmekte, özellikle merkezi vaaz uygulamasının beklenenin aksine, sorunları ortadan kaldırmadığını, personelin mesleki bilgi ve becerilerinin gelişmesini olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.<sup>21</sup> Aynı konu, halen görev yapmakta olan vaizler tarafından da sorun olarak görülmüştür.<sup>22</sup>

Mevcut uygulamada, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, İlahiyat fakültesini bitiren vaiz adayları için yeterli sınavı yapılmakta, bu sınavı geçen adaylar mevzuat boyutu baskın olan bir hazırlayıcı eğitim uygulamasından geçirilmektedirler. Dolayısıyla vaizlik mesleğini seçen İlahiyat fakültesi mezunları, vaizlik mesleğinin beceri ve uygulama gerektiren pek çok boyutunu zaman içinde deneme-yanılma yoluyla öğrenmek durumunda kalmaktadırlar.<sup>23</sup> Hâliyle bu durum yetersizlik, isteksizlik, mesleki tükenmişlik vb. gibi çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, genelde İlahiyat fakültesi mezunlarının özelde ise vaizlerin mesleklerinde daha yeterli olabilmeleri, dolayısıyla sözü edilen sorunları yaşamamaları için meslek öncesinde birtakım bilgi ve becerilerle donanmaları son derece önemlidir. Onlar, meslek öncesinde vaizlik mesleğinin özellikleri, çalışma koşulları, vaizlerin yerine getirmesi gereken görevler, bu görevlerin gerektirdiği yeterlikler vb. konusunda eğitim görebilirlerse, mesleklerini daha bilinçli seçme ve bu mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerileri kazanmış olarak mesleğe yönelme imkânı bulabileceklerdir. Ne var ki, vaizlerin hizmet öncesinde eğitim gördükleri İlahiyat fakültelerinin programlarının yukarıda sayılan bilgi ve becerileri ne ölçüde kazandırabileceği ise üzerinde ayrıca durulması ve incelenmesi gereken bir konudur.

Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği üzere, 1997 yılındaki program değişikliklerinden sonra İlahiyat fakültesi lisans programlarının hangi mesleğe eleman yetiştirdiği belirsizleşmiştir. Sonraki yıllarda programlarda birtakım değişiklikler yapılmışsa da bunların hiçbirisi yapısal olmayıp, birtakım derslerin çıkarılması, bir kısmının eklenmesi veya derslerin kredilerinin artırılması veya eksiltilmesi şeklindedir. En son 2009 yılında gerçekleştirilen değişiklikle,

20 Ahmet Doğru, *Din Görevlilerinin Hizmet Alanları Ve Problemleri* (Kayseri İlinde Görev Yapan Vaizler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2008, s. 91-93; Avcı Erdemli, A.g.e. Bildiri, s. 635.

21 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-Duyuru-11221.aspx> (12.11.2011)

22 Ahmet Doğru, a.g.e.t. s. 71,

23 Serpil Başar, "Bayan Vaizlerin Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerileri", [www.belgeler.com/blg/2h5e/bayan-vaizlerin-mesleki-sorunlari-ve-cozum-onerileri](http://www.belgeler.com/blg/2h5e/bayan-vaizlerin-mesleki-sorunlari-ve-cozum-onerileri) (25.09.2011)

bazı fakültelerde zorunlu hazırlık, bazı fakültelerde isteğe bağlı hazırlık, bazı fakültelerde ise hazırlıksız program uygulanmasına başlanmıştır.<sup>24</sup> Söz konusu programların ortak yönü ise bunların içinde öğretmenlik formasyon derslerinin olmaması ve genel bir İlahiyat eğitimi verecek şekilde düzenlenmiş olmasıdır.<sup>25</sup> Aşağıda söz konusu programın vaizlik yeterlikleri açısından durumu daha geniş bir şekilde incelenmiştir.

### 3. İLAHİYAT FAKÜLTESİ LİSANS PROGRAMI VE VAİZLİK YETERLİKLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı 2005 yılında, genelde tüm personelinin (imam-hatip, müezzin, Kur'an kursu öğreticisi, din hizmetleri uzmanı, müftü) özelde ise vaizlerin sahip olmaları gereken genel ve özel yeterlikleri belirlemiştir. Başkanlığın ihtiyaç duyduğu personellerin hizmet öncesinde eğitimlerini aldıkları kurum olan İlahiyat fakültelerinin programları geliştirilirken, uygulanırken söz konusu yeterliklerin de dikkate alınması gerekmektedir. Zira Yüksek Öğretim Kurumu, İlahiyat fakültelerini bir mesleğe eleman yetiştiren kurum olarak tanımlamaktadır.<sup>26</sup> Şu halde büyük ölçüde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtiyaç duyduğu elemanların yetiştirdiği kurum olan İlahiyat fakültelerinin bu elemanlar için belirlenen yeterlikleri göz önünde bulundurması, programlarını bunu dikkate alarak geliştirmesi ve uygulaması önemli bir ihtiyaçtır.

Bildirinin bundan sonraki kısmında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği vaizlik yeterlikleri bağlamında İlahiyat fakültesi lisans programında yer alan derslerin durumu ortaya konmuştur. Hemen aşağıdaki tablonun ilk sütununda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği "Vaizlik Yeterlikleri"ne yer verilmiş, son sütunda ise bunların İlahiyat Lisans Programında hangi derslere karşılık geldiği/ gelebileceği gösterilmiştir.

- 24 Hazırlık zorunlu olanlar, (Atatürk, 18 Mart Çanakkale, Erciyes, Osmangazi, Marmara, Rize, Sakarya, Süleyman Demirel, Uludağ). Hazırlık isteğe bağlı olanlar, (Ankara, Cumhuriyet, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Fırat, Harran, Hitit, İstanbul, Sütçü İmam, Ondokuz Mayıs, Selçuk, Yüzüncü Yıl). Detaylar için bk. [ftp://dokuman.osym.gov.tr/2010/2010\\_OSYS\\_TERCIH\\_KILAVUZU/2010\\_OSYS\\_Tablo4.pdf](ftp://dokuman.osym.gov.tr/2010/2010_OSYS_TERCIH_KILAVUZU/2010_OSYS_Tablo4.pdf) (01.10.2011)
- 25 Sadece Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde uygulanan, "Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü" bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. (<http://www.divinity.ankara.edu.tr/program.php?id=5>) Ayrıca 2011 yılında Danıştay tarafından yürütmesi durdurulan 10 fakültedeki formasyon uygulaması burada kapsam dışı tutulmuştur.
- 26 [ftp://dokuman.osym.gov.tr/2010/2010\\_OSYS\\_TERCIH\\_KILAVUZU/2010\\_OSYS\\_Tablo4.pdf](ftp://dokuman.osym.gov.tr/2010/2010_OSYS_TERCIH_KILAVUZU/2010_OSYS_Tablo4.pdf) (10.11.2011)

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN BELİRLEDİĞİ VAİZLİK YETERLİKLERİ <sup>27</sup>	İLAHİYAT LİSANS PROGRAMDAKİ
1- ALAN BİLGİSİ YETERLİKLERİ	DERSLER <sup>28</sup>
<p>Kur'an'ı tecvid kurallarına göre yüzünden okur. Kur'an'dan bazı bölümleri ezbere okur. Okuduğu ayetlerin anlamlarını bilir. Kur'an mealini kullanır. Kur'an'ın ana konularını sıralar.</p>	<p>Kur'an Okuma ve Tecvid-I Kur'an Okuma ve Tecvid-II Kur'an Okuma ve Tecvid-III Kur'an Okuma ve Tecvid-IV Kur'an Okuma ve Tecvid-V Kur'an Okuma ve Tecvid-VI Kur'an Okuma ve Tecvid-VII Kur'an Okuma ve Tecvid-VIII</p>
<p>Kur'an ve tefsirle ilgili temel kavram ve ilkeleri bilir. Temel tefsir kaynaklarını sayar. Tefsirler yardımıyla ayetlerin anlamlarını açıklar.</p>	<p>Tefsir Tarihi ve Usulü Tefsir-I Tefsir-II Tefsir-III</p>
<p>Hadislerle ilgili temel kavramları bilir. Temel hadis kaynaklarını sayar. Kullandığı hadislerin anlamlarını bilir. Hadislerden yararlanmayla ilgili temel ilkeleri bilir. Hadislerin güncel konularla ilgisini kurar. İman, ibadet ve ahlak konularında yeterli miktarda hadis bilir.</p>	<p>Hadis Tarihi ve Usulü Hadis-I Hadis-II Hadis-III</p>
<p>Temel fıkıh kavramlarını bilir. Temel fıkıh kaynaklarını bilir. Fıkıh kaynaklarından yararlanmayla ilgili ilkeleri bilir.</p>	<p>İslam Hukukuna Giriş İslam Hukuk Usulü İslam Hukuku-I İslam Hukuku-II</p>
<p>Dinî kavramları doğru telaffuz eder ve anlamına uygun açıklar. İman, ibadet ve ahlak ile ilgili temel kavram ilke ve esasları bilir. İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarını açıklar. Duanın bireye katkılarını açıklar.</p>	<p>İslam İnanç Esasları İslam İbadet Esasları</p>

27 Bk. DİB Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlikleri, Ankara, 2005.

28 Burada Hazırlık+4 yıl şeklinde program uygulanan Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2011-2012 programı esas alınmıştır. Diğer fakültelerin programları da bundan çok farklı değildir. Detaylar için bk. <http://www.divinity.ankara.edu.tr/program.php?id=1> (10.11.2011), <http://ilahiyat.uludag.edu.tr/tr/ogrenci/lisans/lisans-dersleri.html>, 10.11.2011), <http://www.ilahiyat.selcuk.edu.tr/?bolum=36> 810.11.2011).

<p>İslam tarihi ile ilgili temel kaynakları sıralar. Hz. Peygamberin hayatını bilir. Hz. Peygamberin dindeki konumunu açıklar. Hz. Peygamberin tutum ve davranışlarından örnekler aktarır. Görev alanıyla ilgili Hz. Peygamberi modeller. İlk dönem İslam tarihindeki olayları sebep ve sonuçlarıyla açıklar.</p>	<p>Siyer İslam Tarihi-I İslam Tarihi-II İslam Medeniyeti Tarihi</p>
<p>Dindeki inanç ve yorum farklılıklarını açıklar. Tarihi ve güncel dinî akım ve oluşumları tanır. (GK) Dinsel anlayış ve uygulama farklılıklarının birer zenginlik olduğunu bilir.</p>	<p>Kelam Tarihi Sistematik Kelam-I Sistematik Kelam-II İslam Mezhepleri Tarihi Tasavvuf-I Tasavvuf-II</p>
<p>Diğer dinleri temel unsurlarıyla tanır. Kültürel mirası dinle bağlantısı açısından açıklar. Dinin birlik ve beraberliğe olan katkılarını açıklar.</p>	<p>Dinler Tarihi-I Dinler Tarihi-II</p>
<p>Din-ahlâk ilişkisini açıklar. Dinî-ahlakî konuları açıklamada naslarla birlikte aklı ve bilimi kullanır.</p>	<p>İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi Din Felsefesi İslam Felsefesi Tarihi-I İslam Felsefesi Tarihi-II</p>
<p>Görevinin gerektirdiği düzeyde Arapça ve Osmanlıca bilir.</p>	<p>Osmanlı Türkçesi Arap Dili ve Edebiyatı-I Arap Dili ve Edebiyatı-II</p>
	<p>Din Eğitimi Türk İslam Edebiyatı</p>
<b>2. GENEL KÜLTÜR YETERLİKLERİ</b>	
<p>Cumhuriyetin, demokrasinin ve laikliğin bireye ve topluma sağladığı kazanımları bilir. Türkiye'nin sosyo-kültürel ve dinî yapısını tanır. Din bilimleriyle diğer bilimler arasında gerekli ilişkileri kurar. Din hizmetlerinin daha etkili yapılabilmesi için insan bilimlerinden yararlanır. Din-kültür, din-birey, din-toplum ilişkisini açıklar. Yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel aktüaliteyi takip eder. Türkçe'yi doğru ve etkili biçimde kullanır. Görevinin gerektirdiği düzeyde yabancı dil bilir.</p>	<p>Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi-I-II Din Sosyolojisi Din Psikolojisi Felsefe Tarihi-I Felsefe Tarihi-II Türk Dili-I-II İngilizce-I-II</p>

3. EĞİTME-ÖĞRETME YETERLİKLERİ	
<p>Din hizmetleriyle ilgili strateji, yöntem ve teknikleri uygular.</p> <p>Etkili iletişim ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.</p> <p>Görevi çerçevesinde dinî konularda danışmanlık ve rehberlik yapar.</p> <p>Vaaz, hutbe ve ders materyali hazırlar ve geliştirir.</p> <p>Vaaz ve dersi etkili biçimde sunar.</p> <p>Yaygın din eğitimi ve öğretimi etkinliklerini planlar ve değerlendirir.</p> <p>Hitabet ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.</p> <p>Yetişkin eğitiminin ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.</p> <p>Kur'an'ı yüzünden okumayı öğretmenin ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.</p> <p>Sure ve dua öğretmenin yöntem ve tekniklerini uygular.</p> <p>Din eğitimi ve öğretimiyle ilgili yeni yaklaşım, yöntem ve tekniklerden yararlanır.</p> <p>Din eğitimi ve öğretimi yapabilmek için, gerekli ortamı düzenler ve etkili bir biçimde yönetir.</p> <p>Eğitim teknolojisindeki yeniliklerden yararlanır.</p> <p>Bilgisayar ve İnternet'i etkili kullanır.</p> <p>Mesleği ile ilgili yeni projeler üretir ve uygular.</p> <p>Önemli gün ve gecelerde program düzenler.</p> <p>Alanıyla ilgili bilimsel yayınlardan yararlanır.</p> <p>Sorun çözme becerisine sahiptir.</p>	<p>Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim Hitabet ve Mesleki Uygulama</p>
4- VAİZLİK MESLEĞİ ÖZEL YETERLİKLERİ	
<p>Vaizliğin tarihi gelişimini bilir.</p> <p>Vaizlerin sık kullandıkları eserleri olumlu ve olumsuz yönleriyle tanır.</p> <p>Vaaz hazırlama ve sunma yöntem ve tekniklerini uygular.</p> <p>Kur'an'da ve muteber hadis kaynaklarındaki mesel ve hikâyeleri vaazlarında etkin kullanır.</p> <p>Dinin temel kaynaklarını (Kur'an ve Sünnet) vaazlarında etkin kullanır.</p> <p>Ayet ve hadisleri vaaz konusuna uygun olarak yorumlar.</p> <p>Vaazlarında güvenilir tarihi bilgileri kullanır.</p>	



<p>Vaazlarında din alanındaki temel problemleri toplumun ihtiyaçlarına göre işler.</p> <p>Vaazlarında görev bölgesinin örf ve âdetlerini dikkate alır.</p> <p>Hedef kitlenin ilgi, ihtiyaç ve seviyesini tespit eder.</p> <p>Vaaz hazırlarken konusuyla ilgili bilimsel veri ve dokümanlardan da yararlanır.</p> <p>Vaazın etkinliğini değerlendirir.</p> <p>Ceza evi, hastane vb. yerlerdeki görevinin gerektirdiği bilgi birikimine sahip olur.</p> <p>Müftüye vekalet konusunda gerekli bilgi ve donanıma sahip olur.</p>	
--	--

- Bu tabloda da görüldüğü üzere, İlahiyat lisans programı genel bir İlahiyat eğitimi vermek üzere kurgulanmıştır. İlahiyat fakültesi mezunlarının büyük ölçüde, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili görevlerde (imamlık, Kur'an kursu öğreticiliği, vaizlik vb.) istihdam edildiği gerçeği bu programa pek yansıtılmamıştır.

- Bu programla alan bilgisi kazandırma amacı öne çıkmıştır. Hiç şüphesiz İlahiyat eğitimi alan öğrencilere alan bilgisi kazandırma amacı olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Ne var ki, bu programı bitirenler sonuçta belli bir meslekte görev yapacaklardır. Şu halde, söz konusu alan bilgisi derslerinin bu mesleklerin ihtiyaçlarını ne kadar dikkate aldığı tartışılabilir bir konudur. Bu anlamda, programda yer alan alan bilgisi (ilahiyat) derslerinin Başkanlığın belirlediği özel alan yeterliklerini ne ölçüde karşılayabileceği de ayrıca tartışılabilir. Aynı adı taşıyan ve I, II, III gibi rakamlarla ayrılan bu derslerin (örn. "Hadis-I", "Hadis-II", "Hadis-III") alanın sorunlarına, ihtiyaçlarına ne kadar cevap verebildiği tartışılabilir. Zira bu tür derslerin hangi amaçları kazandırmak için programda yer aldığı, neye göre, I, II, III şeklinde düzenlendikleri belli değildir. Alanda ders veren öğretim görevlilerinden edindiğimiz bilgilere göre bu derslerde okutulan konular, kitaplar fakültelere, hatta aynı fakültede hocadan hocaya değişebilmektedir. Kendi tecrübelerimiz de bunu desteklemektedir.

- Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, bu program din hizmetleri ve yaygın din eğitimi alanı yeterliklerinin ihmal edildiği bir program olmuştur. Söz konusu alana ilişkin olarak, programda sadece 2'şer saatlik "Hitabet ve Mesleki Uygulama", ile "Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim" dersleri bulunmaktadır.

- "Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim" dersi teorik bir ders olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu derste öğrencilerin din hizmetlerinde rehberlik ve iletişim süreçlerine ilişkin herhangi bir uygulama yapmaları gereklilik olarak gö-

rülmemiştir. Elbette ki bu önemli bir eksikliklerdir. Din hizmetlerinde görev alacak İlahiyat fakültesi mezunları, halkın dinle ilgili çeşitli sorunlarına yardımcı olacak, onlara dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti verecektir. Şu halde bir İlahiyat öğrencisinin, fakültedeki eğitiminde, halkı hiç görmeden, rehberlik ve iletişim süreçlerinin içine girmeden, sadece sınıfta öğretim elemanını dinleyerek bu dersin gerçekte gerektirdiği becerileri ne ölçüde kazanabileceği sorgulanması gereken bir konudur.

- "*Hitabet ve Mesleki Uygulama*" dersi ise, 1 saat teori, 2 saati uygulama<sup>29</sup> olarak tanımlanmıştır. Bu ders de birkaç fakülte hariç (Selçuk Ü., Süleyman Demirel, Cumhuriyet vb.) genellikle staj çalışmaları olmaksızın yürütülmekte, öğrencilerin uygulamalarına yeterince zaman ayırlanamamaktadır. Zaten öğretmenlik eğitimi için, MEB ile YÖK arasında olduğu gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı ile YÖK arasında herhangi bir protokol olmadığından, çok defa bu ders fakültedeki sınıfla sınırlı kalabilmektedir.

- "*Hitabet ve Mesleki Uygulama*" dersini etkileyen bir diğer faktör de öğrenciyle ilgilidir. Bilindiği gibi, son birkaç yılda İlahiyat fakültelerinin öğrenci kontenjanlarında belli bir artış olmuştur. (Örn. 1. ve 2. öğretimler dahil, Atatürk, Ün. 514, Marmara, Uludağ, Dicle, Dokuz Eylül Ün. 410) Şu halde, öğrenci sayısının 400-500 olduğu bir dersin uygulamasının nasıl gerçekleştirilebileceği ayrı bir sorundur. Fakültelerde öğrenciler şubelere ayrılmaktadır. Ancak, bu şubeler de çok defa, 40-50 kişiden aşağı olmamaktadır. Hâliyle, öğrenci sayılarının bu şekilde düzenlendiği sınıflarda öğrencilerin hutbe, vaaz hazırlama, sunma, değerlendirme, çeşitli ibadetler ve merasimler için gerekli olan duaları okuma vb. çalışmalarını gerçekleştirmeleri neredeyse imkânsız hâle gelmektedir.

- Bu dersle ilgili bir başka husus da öğretim elemanı sorunudur. Bu dersin hutbe, vaaz hazırlama, sunma, değerlendirme ilke ve yöntemlerini bilen hocalar tarafından yürütülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu dersi yürütebilmek için sadece İlahiyat alanında uzman olmak yetmemektedir. Bu derste yaygın din eğitiminin önemli vasıtalarından olan hutbe ve vaazların öğrencilerle birlikte, hazırlanması, sunulması, birtakım formlar da kullanılarak değerlendirilmesi vb. çalışmalarının da etkinlikle yürütülmesi gerekmektedir. Oysa hocalarımızın mevcut ders işleyiş yaklaşımları göz önünde bulundurulduğunda, bu tür etkinlikleri ne ölçüde gerçekleştirebildikleri ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

- Yukarıda da görüldüğü üzere, Vaizlik mesleği eğitme-öğretme yeterlikleri içerisinde; "*Yaygın din eğitimi etkinliklerini planlama ve değerlendirme*"; "*Kur'an*

29 YÖK tanımlarına göre, 2 uygulama saati, programda 1 kredi olarak tanımlanmaktadır.

*okumayı öğretme ilke, yöntem ve tekniklerini bilme ve uygulama, "Yetişkin eğitiminin ilke, yöntem ve tekniklerini uygulama", "Din eğitimi ve öğretimiyle ilgili yeni yaklaşım, yöntem ve tekniklerden yararlanma", "Din eğitimi ve öğretimi yapabilmek için, gerekli ortamı düzenleme ve etkili bir biçimde yönetme", "Eğitim teknolojisinden yararlanma" gibi yeterlik ifadeleri mevcuttur.*

Bu yeterlikler, yetişkin din eğitimi, Kur'an öğretme yöntemleri, yaygın din eğitiminde planlama ve değerlendirme, din öğretimi özel öğretim yöntemleri, din eğitiminde sınıf/ortam yönetimi, din eğitimi teknolojileri ve materyal geliştirme, gibi derslere karşılık gelmektedir. Oysa, İlahiyat lisans programlarında bu alanlara ilişkin herhangi bir ders mevcut değildir. Programdaki en temel yetersizlik alanının da burası olduğu söylenebilir. İlahiyat lisans programını bitirenler İmamlık, Kur'an kursu öğreticiliği, Vaizlik, Din hizmetleri uzmanlığı vb. görevlere atanmaktadırlar. Bu görevlerin her birisi için de hemen yukarıda sayılan yeterlikler belirlenmiştir.<sup>30</sup> Oysa programlarda bu derslerin hiçbirisi yer almamaktadır.

Alan bilgisi derslerinin yığıldığı bu programla, âdeta "*bilen öğretir.*" mantığından hareket edilmektedir. Oysa, bir alanı bilmek, o alanın eğitim-öğretimini yapabilmek için yeterli değildir. O alanın kimlere, neyin, niçin, ne kadar, ne ile, nasıl öğretileceğini de bilmek gerekmektedir.<sup>31</sup> Nitekim, genelde örgün eğitim, özelde ise örgün din eğitimi alanında görev yapacak olan eğitimcilerden/öğretmenlerden bunun formasyonu da almak şart koşulmakta, bu eğitimi almayanlar eğitimci/öğretmen tayin edilmemektedirler. Bu anlamda, örgün din eğitimine kıyasla, gerek öğrenci, gerek mekan, gerek içerik, yöntem vb. açılarından çok daha karmaşık unsurları ve süreçleri bünyesinde barındıran yaygın din eğitimi alanında görev yapacak olan İlahiyat fakültesi öğrencilerine bu alanın gerektirdiği yeterlikleri kazandır(a)mamanın bilimsel, pedagojik bir temelinin olmadığı savunulabilir.

Son olarak, yukarıda verilen tabloda özel olarak, vaizlik mesleğine ilişkin özel yeterlikler sıralanmaktadır. Burada vaizlik mesleğinin tarihsel gelişiminden, vaazla ilgili kaynaklara, vaaz hazırlama ve sunma becerisinden, vaazların etkililiğini değerlendirmeye kadar, bir dizi yeterlik maddesi sayılmaktadır. Ayrıca burada ceza evi, hastane, vb. yerlerde görev alacak vaazların sahip olmaları gereken yeterliklere de vurgu yapılmaktadır.

30 Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlikleri, Ankara 2005.

31 Cemal Tosun, "Vaazda Yöntem", s. 71.

Yukarıda İlahiyat fakültesi lisans programlarında vaizlik mesleğiyle ilişkili olarak, sadece “Hitabet ve Mesleki Uygulama” dersinin yer aldığı, bunun da çeşitli nedenlerle yetersizlikler içerdiği ifade edilmişti. Bu anlamda burada İlahiyat fakültesi lisans programlarında vaaz ve vaizlik mesleğini doğrudan konu alacak derslere ihtiyaç olduğunu, hatta bunun cezaevi, hastane, çocuk ıslah evi, huzur evi vb. yerlerdeki vaaz hizmetlerini dikkate alacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmekle yetinelim.

#### **4. VAİZLİK MESLEĞİNE ELEMAN YETİŞTİRME BAĞLAMINDA İLAHİYAT FAKÜLTESİ LİSANS PROGRAMINDA YAPILABİLECEK BAZI DEĞİŞİKLİKLER**

Yukarıda İlahiyat fakültesi lisans programının, daha çok genel bir alan bilgisi kazandırma amacına göre düzenlendiğini, bu programın genelde Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili tüm görevler, özelde ise vaizlik mesleği için önemli birtakım yetersizlikler içerdiği belirtilmişti. Şu durumda uzmanlaşmanın, niteliğin öne çıktığı bu çağda, ülkemizin şartları, çeşitli alanlardaki din görevlisi ihtiyaçları da dikkate alınarak programlarda değişikliğe gidilmesinin, İlahiyat fakültelerinin tek bir programla birçok mesleğe eleman yetiştiren kurum olma özelliğinden çıkarılmasının bir ihtiyaç hatta zorunluluk olduğu söylenebilir.<sup>32</sup>

Mevcut uygulamada, İlahiyat fakültelerinin eğitim sürelerinde belli bir standart yoktur. Bazı fakültelerde hazırlık+4 yıl, bazı fakültelerde hazırlıksız 4 yıl eğitim verilmektedir. Bu eğitim doğrudan herhangi bir mesleğe yönelik değildir. Bunun yerine, hazırlık+2+2 şeklinde bir düzenlemeye gidilebilir. Hazırlıktan sonra, ilk iki yıl yoğun İlahiyat temel eğitimini alan öğrenciler, istekleri doğrultusunda, istihdam alanlarının gerçekleri doğrultusunda oluşturulacak yan dal programlarına yönelebilirler. Bu çerçevede, “Vaizlik”, “Din Görevliliği/ imamlık”, “Kur’an Kursu Öğreticiliği”, “Din Hizmetleri Uzmanlığı”, “Ortaöğretim DKAB Öğretmenliği”, İHL Meslek Dersleri Öğretmenliği” gibi yan dal programları

32 Bu programın eksiklikleri daha önce çeşitli akademik ve bilimsel platformlarda da dile getirilmiştir. Bk. Nevzat Y. Aşıkoğlu; “Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım”, Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu İBAV Yay., Kayseri 2003, (s. 91-102); Şuayip Özdemir; “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Çalışma Alanları ve Bu Alanlara Eleman Yetiştirmek Üzere İlahiyat Lisans Programında Yapılması Gerekli Düzenlemeler”, Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Süleyman Demirel Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Isparta 2003, (s.193-210); M. Akif Kılavuz; İlahiyat Fakültelerinde ‘Din Hizmetleri Bölümü’ Oluşturulmasına Duyulan İhtiyaç”, TYDESYYGS, (s. 383-408); Saadettin Özdemir; “İstihdam Alanlarına Göre İlahiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması: Din Hizmetleri Bölümü Önerisi”, TYDESYYGS, (s. 537-538); Şakir Gözütok; “İlahiyat Fakülteleri için Alternatif Program”, TYDESYYGS, (s. 559-566).

açılabilir. Bunlarla ilgili bölümleşme ve program geliştirme çalışmaları yapılabilir. Nitekim bu öneriler çeşitli toplantılarda da dile getirilmiştir.<sup>33</sup>

Bu çerçevede genelde yaygın din eğitimi ve din hizmetleri özelde ise vaizlik yan dal programları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği yeterlikler dikkate alınarak geliştirilmelidir. Söz konusu programların amaçları, derslerin içeriği, kredileri, derslerde izlenecek yöntemler, uygulama ve değerlendirme ilkeleri, süreçleri bu yeterlikler doğrultusunda tespit edilmelidir. Bu ihtiyaçtan hareketle, yapılacak çalışmalara küçük de olsa bir katkısı olabilir düşüncesiyle, burada İlahiyat fakültesi lisans programlarına eklenebilecek bir yan dal programının temel çerçevesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Hiç şüphesiz her programın olduğu gibi, ortaya konan bu programında eksik, yetersiz yanları söz konusu olabilir. Getirilecek bilimsel eleştirilerle gerek bu program, gerekse bundan hareketle geliştirilecek olan diğer programlar daha nitelikli hâle gelebilir.

1. Diyanet İşleri Başkanlığı Vaizlik Yeterlikleri Bağlamında Oluşturulacak Yan Dal Programının Genel Amaçları: Bu programın temel amacı: vaizlik mesleğinin gerektirdiği hizmet öncesi yeterlikleri (bilgi, beceri, tutum, değer vb.) kazandırmaktır.

Söz konusu programın özel amaçları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

33 "Günümüzde İlahiyat Fakülteleri'nin Fonksiyonları ve Geleceği" Çalıştayı Sonuç Raporu 22-23 Mart 2008, İstanbul. Türkiyede İlahiyat Eğitimi ve Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu, (23-24 Nisan 2011-Kozaklı/Nevşehir.

ALAN BİLGİSİ	GENEL KÜLTÜR BİLGİSİ	EĞİTİM-ÖĞRETİM BİLGİ BECERİSİ
<p>1. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun şekilde okuyabilme,</p> <p><b>2. Mesleğinin gerektirdiği düzeyde; (x)</b></p> <p>2.1- Kur'an-ı Kerim'den ezber bilgisine sahip olma,</p> <p>2.2- Tefsir bilgi ve becerisine sahip olma,</p> <p>2.3- Hadis bilgi ve becerisine sahip olma,</p> <p>2.4- Fıkıh bilgi ve becerisine sahip olma,</p> <p>2.5- Kalam bilgisine sahip olma</p> <p>2.6 Siyer bilgisine sahip olma,</p> <p>2.6- Arapça bilgisine sahip olma.</p> <p><b>(x) Bu amaçların kapsamı, Diyanet İşleri Başkanlığı Vaizlik Alan Yeterliklerine Göre belirlenecektir.</b></p>	<p>Türkiye'nin sosyo-kültürel ve dini yapısını bilme</p> <p>Din bilimleri ile diğer bilimlerin ilişkilerini kurabilme</p> <p>Din-kültür, din-toplum, din-birey ilişkisini kurabilme</p> <p>Tarihi ve güncel dini akım ve oluşumları bilir.</p> <p>Görevinin gerektirdiği düzeyde yabancı dil bilme.</p>	<p>Muhatap kitlenin gelişimsel özelliklerini (ilgi, ihtiyaç, beklenti vs.) bilme</p> <p>Yaygın din eğitimi hizmetlerini etkinlikle planlayabilme</p> <p>Yaygın din eğitimi ortamlarını düzenleyebilme</p> <p>Din eğitimi teknolojilerinden yararlanabilme</p> <p>Yaygın din eğitimi etkinliklerini yönetebilme</p> <p>Dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunabilme</p> <p>Cami içi din hizmetlerini etkinlikle yürütebilme</p> <p>Cami dışı din hizmetlerini etkinlikle yürütebilme</p> <p>Gerektiğinde sosyal hizmetler, ceza evleri, hastane vb. yerlerde yaygın din eğitimi hizmeti sunabilme</p> <p>Yaygın din eğitiminin etkililiğini değerlendirebilme</p> <p>Bilimsel araştırma süreçlerine ilişkin bilgi ve beceriye sahip olma</p> <p>Meslek etiğine sahip olma</p>

2. İlahiyat Lisans Programının son iki yılı olarak düşünölen vaizlik programındaki mesleğe ilişkin dersler tablosu (Bu programın Alan Bilgisi ve Genel Kültür dersleri fakölte programının ilk iki yılındaki dersler ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği Din Görevlilerinin Yeterlikler dikkate alınarak yeniden tespit edilmelidir.

5. YARIYIL						6. YARIYIL					
No	Ders Kodu	Ders Adı	T	U	Kredi	No	Ders Kodu	Ders Adı	T	U	Kredi
1	Alan Bilgisi					1	Alan Bilgisi				
2	Alan Bilgisi					2	Alan Bilgisi				
3	Alan Bilgisi					3	Alan Bilgisi				
4	Genel Kültür					4	Genel Kültür				
5	Meslek Bil	Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi	3	0	3	5	Meslek Bil	Din Öğretimi Yöntemleri	2	2	3
6	Meslek Bil	Yaygın Din Eğitimi ve Vaizlik	3	0	3		Meslek Bil	Din Öğretimi Teknolojisi	2	2	3
7	Seçmeli 5	Seçmeli	2	0	2	7	Seçmeli 6	Seçmeli			
8	Seçmeli 5	Seçmeli	2	0	2	8	Seçmeli 6	Seçmeli			
9	Seçmeli 5	Seçmeli	2	0	2	9	Seçmeli 6	Seçmeli			
		TOPLAM	25	0	25		TOPLAM				
7. YARIYIL						8. YARIYIL					
No	Ders Kodu	Ders Adı	T	U	Kredi	No	Ders Kodu	Ders Adı	T	U	Kredi
1	Alan Bilgisi					1	Alan Bilgisi				
2	Alan Bilgisi					2	Alan Bilgisi				
3	Alan Bilgisi					3	Alan Bilgisi				
4	Genel Kültür					4	Genel Kültür				

5	Meslek Bil	Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim	3	0	3	5	Meslek Bil	Vaaz Uygulamaları (Staj)	2	2	3
6	Meslek Bil	Vaaz Hazırlama, Sunma ve Değerlendirme Teknikleri	2	2	3	6	Meslek Bil	Din Eğitiminde Yönetim ve Denetim	3	0	3
7	Seçmeli 7	Seçmeli				7	Seçmeli 8				
8	Seçmeli 7	Seçmeli				8	Seçmeli 8	Sosyal Hizmetlerde Vaaz Uygulamaları	1	2	2
9	Seçmeli 7	Seçmeli				9	Seçmeli 8				

### 3. Ders Tanımları:

**Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi:** Gelişimin boyutları, fiziksel, bilişsel, sosyal, dini ahlaki gelişim alanları, bebeklikten-yaşlılığa gelişim dönemleri, öğrenme ve öğretmenin doğası, öğrenme-öğretme kuramları.

**Yaygın Din Eğitimi ve Vaizlik:** Eğitim ve yaygın din eğitimi, yaygın din eğitiminin alanı, özellikleri, yaygın din eğitimi kurumları, yaygın din eğitiminde öğrenci, öğretici/eğitici, mekan ve ortam, yaygın din eğitiminde vaaz ve vaizlik, vaizlerin rolleri, görevleri.

**Din Öğretimi Yöntemleri:** Din öğretiminde planlama, din öğretiminde uygulama, din öğretimi strateji, yöntem ve teknikleri, Kur'an-ı Kerim öğretimi yöntem ve teknikleri, din öğretiminde ortam, zaman yönetimi, din öğretiminde ölçme ve değerlendirme.

**Din Öğretimi Teknolojisi:** Din öğretimi teknolojisinin boyutları, ortam, zaman, araç-gereçler ve materyaller, din eğitimcilerinin öğretim teknolojisi yeterlikleri, din öğretiminde materyal geliştirme, uygulama ve değerlendirme çalışmaları.

**Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik:** İletişim ve rehberlikle ilgili temel kavramlar, Vaizlik mesleğinde rehberliğin yeri, dini danışmanlık ve rehberlikle ilgili ilke, yöntem ve teknikler, iletişim süreçleri, çatışmaları ve yöntemleri, bir rehber olarak vaizlerin rolleri ve görevleri



Vaaz Hazırlama ve Sunma Teknikleri: Bir iletişim vasıtası olarak vaaz, vaaz türleri, iyi bir vaazda bulunması gereken özellikler, vaaz hazırlama ilke ve yöntemleri, vaaz hazırlama çalışmaları, vaaz sunma teknikleri, çalışmaları, vaazların değerlendirilmesi.

Vaaz Uygulamaları (Staj): Vaiz ve müftülük ilişkileri, işleyişi, vaizlerin/vaazların gözlenmesi ve değerlendirilmesi, cami içi vaaz sunma çalışmaları, cami dışı (sosyal hizmetler ve diğer) vaaz sunma çalışmaları, çeşitli merasimlerde konuşma.

Din Eğitiminde Yönetim ve Denetim: Vaaizlerin yönetim ve denetimle ilgili rol ve görevleri, denetimle ilgili mevzuat bilgisi, denetim ve yönetim ilkele-ri Kur'an kurslarında denetim, camilerde denetim, müftüye vekalet, vaizlerin müftülükteki rol ve görevleri.

Sosyal Hizmetlerde Din Eğitimi: (seçmeli) Sosyal hizmet alanları (hapishaneler, hastaneler, huzur evleri, yetiştirme yurtları vb.), sosyal hizmet kurumlarında din hizmetleri. Suç ve suçlu psikolojisi, hasta psikolojisi, yetiştirme yurdu çocukları ve gençleri, sosyal kurumlardaki bireylerin din eğitimi ihtiyaç ve sorunları, bunlara yönelik proje ve öneriler.

## 5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerek örgün gerekse yaygın din eğitimi alanında olsun ülkemizin ihtiyaç duyduğu eğitimcilerin/din görevlilerinin yetişmesinde İlahiyat fakültelerinin önemli bir yeri vardır. 1998 yılındaki değişikliklere kadar bu kurumun programında pedagojik formasyon dersleri bulunmaktadır. Aynı yıl bazı fakültelerde ilköğretim Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği programı açılınca İlahiyat fakültelerinin lisans programından formasyon dersleri çıkarılmış ve fakültenin amaçları, hangi mesleklere eleman yetiştirdiği belirsizleşmiştir. Hâliyle bu belirsizlik sonraki yıllarda gerçekleştirilen program değişikliklerine de yansımış, hangi derslerin programda niçin, ne kadar yer aldığı/alacağı da bu belirsizlikten etkilenmiştir.

İlahiyat fakültesi mezunlarının büyük ölçüde istihdam edildiği kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı, son yıllarda yapısal anlamda önemli birtakım değişikliklere giderken, İlahiyat fakülteleri bu değişikliklere paralel düzenlemeler yapamamıştır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı, bünyesinde görev yapmakta olan personelin (imam, müezzin, Kur'an kursu öğreticisi, vaiz, müftü vb.) yeterliklerini belirleyip, bunların eğitimine yönelik hizmet içi eğitim programları geliştirirken, İlahiyat fakülteleri bundan 35-40 yıl önceki Yüksek İslam Enstitü-leri'nin programlarının neredeyse benzerlerini uygulamaya devam etmektedir.

Söz konusu programa bakıldığında da bu programda alan bilgisi derslerinin yığıldığını, yaygın din eğitimi ve din hizmetleri alanına yönelik bir iki dersin dışında herhangi bir derse yer verilmediği, dolayısıyla bu programın istihdam alanlarının gereklerini dikkate alacak şekilde yapılandırıl(a)madığı görülmektedir.

Diğer taraftan yapılan araştırmalar İlahiyat fakültesi mezunlarının genelde yaygın din eğitimi ve din hizmetleri alanında özelden ise vaizlik alanında birtakım sorunlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Şu halde İlahiyat fakültelerinde istihdam alanında yaşanan sorunlar, gerçekler de dikkate alınarak, yapısal program değişikliklerine gidilmesi önemli bir ihtiyaç hatta zorunluluktur. Bu çerçevede söz konusu fakültede (en azından alt yapısı uygun olan bazı fakültelerde) çeşitli yan dal programları denenebilir.

Mevcut uygulamada Diyanet İşleri Başkanlığı vaiz adaylarını genel bir İlahiyat eğitimi alan kişilerin içinden seçmektedir. Hâliyle bu kişiler fakültede vaizliğin ne olduğu, çalışma koşullarının nasıl olduğu, istenen yeterliklerin neler olduğu, bunun için nasıl bir hazırlık yapılması gerektiği vb. konularda herhangi bir bilgi sahibi olmadan, biraz da zoraki olarak, bu mesleği seçmek durumunda kalmaktadırlar. Bütün bu faktörlerin onların gerçekleştirdiği/gerçekleştireceği yaygın din eğitimi ve vaaz hizmetlerinin niteliğini olumsuz etkilediği/etkileyeceği aşıkardır. Oysa, fakültelerde bu mesleklere yönelik yan dal programları uygulansa, bahsi geçen mesleklerin bilgi ve becerilerini daha çok kazanmış, mesleki motivasyona sahip bireyler arasından seçim yapılabilecektir. Bu da genelde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet ve eğitim kalitesini özelden ise vaizlerin ve vaazların niteliğini artırabilir.

İstihdama yönelik bölümleşme veya yan dal programı önerilerine İlahiyat fakültelerinin "*ilahiyatçı/akademisyen yetiştirme*" amacını sekteye uğratacağı veya ilahiyatları imam hatip lisesine dönüştüreceği vb. gibi gerekçelerle karşı çıkılabilir. Oysa tüm lisans programlarında olduğu gibi İlahiyat lisans programı da mesleğe eleman yetiştiren kurumdur. Akademisyenlerin yetiştirileceği program lisans değil, yüksek lisans ve doktora programlarıdır.

## 2. İHL, İLAHİYAT FAKÜLTELERİ VEDİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI EĞİTİM MERKEZLERİ PROGRAMLARININ VAİZLİK MESLEĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ercan ÇELİK\*

### A-GİRİŞ:

#### VAAZ VE VAİZLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş bir kelime olan vaaz, öğüt vermek, yapılan işlerin muhtemel sonuçlarını anlatarak uyarmak, inananların kalplerini yumuşatarak onları iyiliğe özendirmek<sup>1</sup>, sözle iyiliğe teşvik<sup>2</sup> anlamlarına gelir.

Terim olarak; bir kimseye kalbini yumuşatacak, onu günahlardan uzaklaştırıp sevaba yönlenecek, ilahi mükâfatı ve cezayı hatırlatarak hayrı, iyiliği ve yararlı işler yapmayı, haram ve kötülüklerden sakınmayı benimsetecek, Allah ve Peygamber'e itaate sevk edecek ve doğru yolu gösterecek güzel söz söylemek demektir.<sup>3</sup>

Vaiz ise, nasihat eden, öğüt veren anlamına gelmektedir. Nasihat özde hayırhahlıktır.<sup>4</sup> Dolayısıyla vaiz diğer insanların iyiliğini isteyen kişi, vaaz da insanların iyiliğe ve hayra yöneltme çaba ve gayretidir.

İslam kültüründe önemli bir yeri olan vaaz, aynı zamanda Kur'an'ın bir emridir.<sup>5</sup> Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda öncelikli olarak Allah'ın vaaz ettiğini görü-

\* Öğretmen, Muş.

1 Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 2001, s. 118.

2 Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, trs., İstanbul.

3 İsmail Karagöz; *Vaaz ve İrşat Hizmetlerinde Uyulması Gereken Bazı Kurallar*, Kürsüden Öğütler, DİB Yayınları, Ankara 2006, s.11; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an Nasihatleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 9.

4 Mehmet Faruk Bayraktar; *Türkiye'de Vaizlik -Tarihçesi ve Problemleri-*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009, s.23; Ömer Nasuhi Bilmen; *Müslümanlıkta Vaaz ve Nasihatın Ehemmiyeti*'nden naklen Abdullah Sevinç; *Din Hizmetlerinde Başarının Esasları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s. 27.

5 Âl-i İmrân, 3/104-110. Ayrıca bkz. Tevbe, 9/122.

rüz: "O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"<sup>6</sup>, "Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğütler veriyor"<sup>7</sup>

Yine Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin ve Peygamberlerin ümmetlerine vaaz ettiğini bize haber vermektedir. "Öğüt fayda versin (vermesin) sen öğüt ver"<sup>8</sup>, "Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır"<sup>9</sup> "Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle."<sup>10</sup> "Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir."<sup>11</sup> "O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver"<sup>12</sup> "Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin."<sup>13</sup> Bu ve benzeri ayetler vaaz ve irşadın peygamberî bir gelenek olduğunu bizlere göstermektedir. İnsanlara vaaz ve irşatta bulunmak bu yönüyle de önemli bir vazifedir.

Aynı şekilde Kur'an, kendisini de bir vaaz ve nasihat kaynağı olarak görür. "Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür."<sup>14</sup>

Peygamberimiz bir yandan Müslüman olmayanları İslam'a davet ederken, bir yandan da Müslümanlara İslam'ı öğretmek için zaman zaman vaaz ettiği bilinmektedir. Resül-i Ekrem, vaazı bir eğitim-öğretim vasıtası kabul ederek, erkek-kadın bütün Müslümanlara belli aralıklarla vaaz etmiştir. Genel olarak bazı vakit namazlarından sonra orada bulunanlara dünya ve âhîret hayatı ile ilgili hususlarda öğütler vermiş, karşılaştıkları meselelerle ilgili sorunlarını doğru, kısa, seviyeye uygun, ikna edici bir şekilde cevaplamıştır. "Din, nasihattır"<sup>15</sup> buyuran Hz. Peygamber böylece, vaazın önemini ve dindeki yerini veciz bir şekilde açıklamıştır.<sup>16</sup>

Öğrenmenin yegane yolu ve çaresi, yazılı şeyleri okumaktan ibaret değildir. Resulullah (s.a.s.), diğer öğretim yollarına da başvurmuştur. Bu yollardan biri de, "dinleme yoluyla kulakla öğrenimdir."<sup>17</sup> Zaten Müslümanların birçoğu,

6 Nahl, 16/90.

7 Nisa, 4/58.

8 A'la, 87/9.

9 Nahl, 16/125.

10 Nisa, 4/63.

11 ez-Zariyat, 51/55.

12 Kaf, 50/45.

13 el-Ğaşiye, 88/21.

14 Âl-i İmrân, 3/138.

15 Müslim, İmare, 11.

16 M. Faruk Bayraktar; a.g.e., s. 47.

17 Muhammed Hamidullah; İslam Peygamberi, çev: Salih TUĞ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993, c. II, s. 777.

dini konuları tamamıyla ve layıkıyla öğrenebilecek kadar ilim tahsiline zaman ayıramazlar. Bunlar, dini bilgileri ya taklit yoluyla, ya da ilmihal kitaplarından öğrenirler. İşte vaizlerin görevi bu noktada başlar. İlmin temel konularından ayrıntıya kadar pek çok şeyi, cemaat vaizlerden dinleyerek öğrenir. Bu sebeple vaaz ve vaizlere ihtiyaç vardır. Özellikle camii ve mescitlerde bu ihtiyacı karşılamak üzere vaizler görevlendirilmiştir.<sup>18</sup> Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, İslam dininde vaaz ve nasihat çok önemli bir görevdir, hatta farz-ı kifayedir. Kur'an ve sünnete muvafık, ihtiyaca uygun olarak hikmetli bir tarzda yapılan vaazlardan insanlar istifade eder.<sup>19</sup>

İslam tarihinin her döneminde vaaz yoluyla birçok amaç gerçekleştirilmek istenmiştir. En başta dini bir vazife olduğu gibi bunun yanında, siyasi, sosyal, ekonomik, toplumsal vb. amaçları olabilmektedir.

Vaazın önem kazanması, kullanılış amaçları, içeriği gibi konular beraberinde bu işi yapacak olan vaizlerin de iyi yetiştirilmelerini gündeme getirmiştir.<sup>20</sup>

Yapılan bir araştırmaya göre, vaizliğin özel bir ihtisas mesleği olduğu ve herkes tarafından yapılamayacağı sonucu çıkmıştır.<sup>21</sup> "Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır." (Nahl 16/125) emrinde böylesine önemli bir vazifeyi yerine getirebilmek de, sıradan insanların işi değildir. Zira bu, çok iyi bir eğitim-öğretim sürecinden geçmiş, alanında uzman kişilerin yapabileceği bir faaliyettir.<sup>22</sup> Bu konuda Ahmet Hamdi Akseki de, vaizlerin eğitiminin, yapacakları iş göz önünde bulundurularak yapılmasını istemektedir.<sup>23</sup> Böylece İslam dini hakkında halkı aydınlatmakla görevli olan kişilerin meslekî, genel kültür ve pedagojik yönden belli bir eğitim sürecinden geçmeleri gerektiği açık bir şekilde anlaşılmış olur.<sup>24</sup>

## B-VAİZLERİN YETİŞTİRİLMESİNDE TARİHİ SÜREÇ:

Tebliğimizin bu bölümünde, özellikle II. Meşrutiyetten itibaren vaizlerin yetiştirilmesindeki tarihi sürece kısaca bakmak faydalı olacaktır. Bu dönemle

18 M. Faruk Bayraktar; a.g.e., s. 22.

19 Ömer Nasuhi Bilmen; a.g.m., s. 27.

20 Recai Doğan; *Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik*, Diyanet İlimi Dergi, C. 35, Sayı: 1, Ankara, s. 191-200.

21 M. Faruk Bayraktar; a.g.e., s. 132.

22 Recai Doğan; a.g.e., s. 192.

23 İlhan Yıldız, *Ahmet Hamdi Akseki'ye Göre Cami Hizmetleri*, Diyanet İlim Dergi, C. 43, Sayı: 4, 2007, Ankara, s. 104.

24 Recai Doğan; a.g.e., s. 200.

birlikte, özellikle vaazlarda görülen bazı olumsuzluklar ve o zamanın şartları çerçevesinde vaizlerin eğitimine önem verilmiş ve bazı arayışlara gidilmiştir.

1909'dan başlayarak medreseleri modernleştirme işine girildi. Medreselerin mektepler gibi modernleştirilmesi fikri ve ihtisaslaşmanın bunda ağırlık kazanması daha sonra açılacak olan Medresetü'l-Vaizin ve Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba türünden okulların açılmasına ve dolayısıyla da buradan mezun olacakların da bu fikre hizmet edecek şekilde bir eğitimden geçmelerine yol açmıştır. Yani vaizler, bu konuda çağın gereklerine göre bir eğitim sürecinden geçeceklerdi.<sup>25</sup> Böylece Meşrutiyetin ilanı öncesinde başlayıp bu dönemde hız kazanan çalışmalar sonucunda, vaizlerin iyi yetiştirilmesi konusunda bir irade ve temayülün ortaya çıktığı görülür.<sup>26</sup>

Medresetü'l-Vaizin, 28 Aralık 1912'de Soğuk Çeşme Vani Efendi Medresesinde öğretime başladı, daha sonra Beyazıt Medresesine nakledildi. Bu medrese ilk iki yıl içinde pek başarı gösterememiştir. Daha sonra bu okul Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba ile "Medresetü'l-İrşad" adı altında birleştirilmiş ve Meşihata bağlı bulunan "Daru'l-Hikmeti'l-İslamiyye"ye bağlanmıştır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun neşrine kadar bu medrese böylece devam etti. Ancak öğrenciler tarafından pek rağbet görmeyen bu kurumlar, medreseler kapandığı zaman İmam-Hatip Mektebi'ne dönüştürüldü.<sup>27</sup>

Medresetü'l-Vaizin'in açılması ile atılan adımlar daha sonra geliştirilememiştir. Bu durum, yıllarca vaizlik görevinin, çoğu zaman, iyi yetişmemiş kişiler tarafından yapılması sonucunu doğurmuştur.<sup>28</sup> Özellikle vaazlarda, hurafelerle dolu olan vaaz kitaplarının kullanılması, misyonerlik faaliyetlerinin önüne geçilememesi, ilim ve din arasında zıtlık varmış gibi yanlış bir fikrin yaygınlaşması, gelişmenin önündeki fikirlerin anlatılması, vaaz edebilecek gerçek âlimlerin ise kürsülerden uzak durup, bunların yerini ehliyetli olmayanların almış olması, zikredilen olumsuzlukları iyice arttırmıştır. Bu sebeple, eğer vaazlarla ilgili olumsuzluklardan kurtulmak isteniyorsa, ilim ehli olan ulemanın vaaz etmeye başlamasının yanı sıra vaizlerin eğitimine önem verilmelidir.<sup>29</sup>

Camii hizmetleri ve camilerdeki yaygın din eğitimi faaliyetlerinden olan vaaz ve irşat hizmetleri Anayasanın 136. maddesi ile Diyanet İşleri Başkanlığına verildiği için vaaz yoluyla halkın eğitim ve öğretimi de bu Başkanlığın

25 Recai Doğan; a.g.e., s. 173.

26 Recai Doğan; a.g.e., s. 196-197.

27 M. Faruk Bayraktar; a.g.e., s. 52-53.

28 M. Faruk Bayraktar; a.g.e., s. 44.

29 Recai Doğan; a.g.e., s. 191-192.

sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak vaizlerin yetiştirilmesi hususunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.<sup>30</sup> Oysa vaaz ve vaizlik gibi geleneksel bir kurum, çağın imkânlarından da yararlanarak daha da gelişeceğine hızla gerilemekte ve eski öneminden çok şeyler kaybetmiş ve kaybetmektedir.<sup>31</sup>

633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 1. maddesi, din konusunda toplumu aydınlatma görevini Diyanet İşleri Başkanlığı'na vermektedir. Kanunla verilen ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın asli vazifesi olan din konusunda toplumu aydınlatma görevini vaizler yerine getirmektedir. Aslında vaizler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görünen yüzüdür. Halkı din hususunda aydınlatma yetkisini, Diyanet İşleri Başkanlığı vaizler eliyle yerine getirmektedir. Bütün bunlar vaizlerin eğitiminin ciddiyetle ele alınmasını gerektirmektedir.

## C-VAİZLERİN YETİŞTİKLERİ KURUMLAR:

### 1-İMAM-HATİP LİSELERİ

İmam-Hatip Liselerinin kökeni 1913 yılında kurulmuş olan "Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'ya kadar uzanmaktadır.

1924 yılında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince açılan 29 İmam-Hatip Mektebi çok uzun ömürlü olamamışlar ve en sonuncuları 1931-1932 yılında kapatılmıştır. Ancak, halkımızın bu yöndeki ihtiyaçları yeniden fark edilmiş ve 1951 yılında yeniden açılmaya başlanmıştır. O zamandan beri gerek isim ve gerekse yapı itibari ile bazı değişikliklere uğramış olan bu okullar, 1973 yılında "İmam-Hatip Lisesi" adını almıştır.<sup>32</sup>

Bu liselerin programında %60 oranında lise dersleri, %40 oranında ise meslek dersleri yer almaktadır. İmam-Hatip Liseleri, bu programları ile hem mesleğe, hem de üniversiteye öğrenci yetiştiren kurumlardır. Programlarındaki dini dersler sebebiyle İHL'lerini "din görevliliği mesleğine" hazırlayan orta dereceli bir okul olarak kabul edebiliriz.<sup>33</sup> Bu liseler genel liselerin programını bütünüyle uygulamakla birlikte mesleki dersleri de uygulamaktadırlar. Bu yapısı itibariyle imam-hatip liseleri, meslek liselerinden de, genel liselerden de ayrı bir konumda durmaktadır.<sup>34</sup>

30 M. Faruk Bayraktar; a.g.e., s. 44.

31 Recai Doğan; s. 201.

32 Cemal Tosun; a.g.m., s. 104-105.

33 Cemal Tosun; a.g.m., s. 105; Mustafa Öcal, a.g.e., s. 17-78.

34 Mustafa Öcal; a.g.m., s. 17-18.

İmam-Hatip Liselerinin uyguladığı müfredat programında 12. sınıflarda haftada iki saat olmak üzere hitabet ve mesleki uygulama dersi vardır. Bu dersin içeriği ise imam-hatiplik alanı ile ilgili gerekli bilgiler içerir. Bunlar hutbe, vaaz, cenaze, dini merasim ve duaları gibi imam-hatiplik meslek hayatı boyunca lazım olacak genel bilgilerdir. Ancak vaizlik için ayrılan bölüm ve içeriği oldukça yetersizdir. İmam-hatip liselerinde vaizlik uygulaması ise hemen hemen hiç yapılmamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin büyük çoğunluğu, gerektiğinde görevli oldukları camilerde, aynı zamanda vaaz da edecek olan imam-hatiplerden oluşmaktadır. Ama kanaatimizce mezun oldukları imam-hatip liselerinde bu konuda ne doyurucu bilgi almakta ne de herhangi bir staj veya uygulamaya tabi tutulmaktadırlar. Dolayısıyla birçoğu, vaaz etmekten çekinmekte veya verdikleri vaazlar istenilen düzeyde olmamaktadır. Vaaz yeterliliği kazanmış birçok imam-hatip de bunu kendi şahsî çaba ve gayretiyle geliştirmektedir. Bu da kurumsal olmayan, aynı zamanda uzun zaman ve emek isteyen bir süreçtir.

Cami görevlisi personelin zaman zaman almış olduğu hizmet içi seminerlerde, kendi çabalarıyla vaaz etmeye çalıştıkları ancak yetersiz oldukları müşahade edilmiştir. Elbette ki bunu, bütün imam-hatipler için söylemek mümkün değildir. Ancak birçoğunun imam-hatip lisesi mezunu olduğu ve bu liselerde okutulan hitabet dersinin içeriğinin yetersiz ve vaaz uygulaması olmadığı gerçeğinden yola çıkarsak, bunun doğal bir sonuç olduğunu söyleyebiliriz.

İmam-hatip liselerinin müfredatı yeniden gözden geçirilmeli, vaaz ve hitabete yönelik ders sayısı/saati arttırılmalı, bu derslerin içeriği zenginleştirilmeli, imam-hatiplik uygulaması gibi, vaaz etme hususunda da uygulama zorunluluğu getirilmeli ve bunun takibi ciddi olarak yapılmalıdır.

## 2-İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

İlahiyat, din ile ilgili bilimler topluluğunun ortak ismidir. İlahiyat, dinin menşei, tarih içindeki etkinliğini ve değişik alanlardaki faaliyet şekillerini araştıran bilimlerin bütünüdür.<sup>35</sup> İlahiyat fakülteleri, vaizlerimiz için dini öğretimin verildiği tek yüksek öğretim kurumu durumundadır. Ancak bu okulların mevcut öğretim programları itibarıyla din hizmetleri için gerekli formasyonu yeteri kadar kazandıracak yapıda olmadığını kabul etmemiz gerekmektedir. Kanaatimizce bu eksiklik iki bakımdan kendini göstermektedir: İlk olarak programda vaizlik ve hitabet formasyonunu kazandıracak dersler, gerektiği ölçüde yer almamakta, ikinci olarak da gerekli alıştırma ve uygulama gerçekleştirilmemek-

35 Beyza Bilgin; a.g.e., s. 2.



tedir.<sup>36</sup> Bu hâliyle İlahiyat fakültelerinin tek programa dayalı, çok amaçlı eğitim modeli ile, istihdam alanlarına göre nitelikli meslek elemanları yetiştirmeye uygun olmadığı şeklindeki kanaate<sup>37</sup> katıldığımızı söylemek istiyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmet vermekte olan vaizlerin büyük çoğunluğu İlahiyat fakültelerinden mezun olmaktadır. Ancak mezunlar, bu kurumlardan -her ne kadar vaaz konusunda bilgilendirilmekle beraber- birer vaiz olarak değil, bir ilahiyatçı ve pedagojik formasyon derslerini alan bir öğretmen adayı olarak mezun olmaktadır. Vaizliğin ise bütün bunların üzerinde ayrı bir eğitimi gerektirdiği açıktır.<sup>38</sup> Kanaatimizce alınan eğitimin bir neticesi olarak öğrencilerin büyük bir kısmı, vaizliğe sıcak bakmamakta ve diğer birtakım nedenlerle öğretmenlik mesleğini tercih etmektedirler. Bize göre bu konudaki bazı aksaklıkların önüne geçebilmek için öncelikle İlahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilere din hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı kurumu tanıtılmalı, sevdirmeye çalışılmalı ve bu meslekleri özendirici bilgiler verilmelidir.

İlahiyat fakültelerinin müfredat programları incelendiğinde, vaizlik mesleğine yönelik meslekî derslerin, tıpkı İHL'lerde olduğu gibi bu eğitim kurumlarında da az olduğu, aynı zamanda var olan derslerin içeriklerinin de pek doyurucu olmadığı görülmektedir. Dikkat çeken diğer bir husus, İlahiyat fakültelerinde de vaizlik hususunda hemen hemen hiçbir uygulamanın bulunmayışıdır. Oysa formasyon derslerini alan bir İlahiyat fakültesi öğrencisi, son sınıfta herhangi bir orta öğretim kurumunda öğretmenlik stajı yapmadan mezun olamamaktadır. Aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanlığına eleman yetiştiren İlahiyat fakülteleri, bu kurumun ihtiyacına yönelik olarak da, öğrencilerine mezun olmak için vaaz etme gibi staj zorunluluğu getirebilir.

### 3-İHTİSAS EĞİTİM MERKEZLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı, kurulduğu ilk yıllardan itibaren tekâmül kursları, 1973 yılından itibaren de muhtelif illerde eğitim merkezlerinde "hizmet içi" ve "hizmet öncesi" eğitim faaliyetleri yürütmektedir.<sup>39</sup>

Din görevlilerinin temel İslamî bilimlere hâkimiyetinin yeterli olmaması nedeniyle, vaiz ve müftülerin temel dini kaynaklardan kolaylıkla faydalanmalarını,

36 Nevzat Aşık; İlahiyat Fakültelerinin Pratik Din Hizmetlerine Katkısı", I. Din Hizmetleri Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara 2008, c. II, s. 457.

37 Ahmet Koç; *Etkili İletişim Ve Öğretim Teknikleri Açısından Vaaz*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara 2008, s. 168-169.

38 Recai Doğan; a.g.e., s. 201.

39 Vehbi Akşit; İstanbul Haseki ve Konya Selçuk Eğitim Merkezlerindeki Derslerin Program Yönünden Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya 1997, s. 28.

Arapça klâsik metinleri okuyup anlamalarını, fıkıh, tefsir ve hadis alanlarında bilgilerini arttırmalarını sağlamak için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaiz ve müftü yetiştirecek ihtisas kursları kurulmuştur.<sup>40</sup> Şu an Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı 18 eğitim merkezi bulunmaktadır. Bunlardan altı tanesi İhtisas Eğitim Merkezidir. Yapılan son değişikliklerle, vaiz olabilmek için getirilen, "ihtisas eğitim merkezlerinden birini bitirmiş olmak" şartı, bu eğitim merkezlerine olan talebi daha da arttırmıştır. Bu bölümde, vaizlik için ön şart olduğundan dolayı, diğer on iki eğitim merkezini konu dışında bırakıp, ihtisas eğitim merkezlerini değerlendirmeye çalışacağız.

İhtisas eğitim merkezlerine katılabilmek için dini yüksek öğrenim görmüş olmak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevli bulunmak ve bu maksatla açılan yazılı ve sözlü sınavlarda başarılı olmak gerekmektedir.<sup>41</sup> Vaiz yetiştirmede artık tek kaynak durumunda olan ihtisas eğitim merkezlerine, İlahiyat mezunu kursiyerlerin sınavla alınması, öncelikli olarak buradaki eğitimin ve mezun olacak vaizlerin daha nitelikli olacağı beklentisini doğurmaktadır.

İhtisas eğitim merkezlerinin ilk 9 ayında sadece Arap dili ve grameri ve Kur'an-ı Kerim dersleri okutulmaktadır. Kalan 21 aylık dönemde de Tefsir, Hadis, Hadis Usulü, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Feraiz, Akaid gibi temel İslamî ilimler üzerinde durulur.

Eğitim merkezlerindeki derslerin isimleri ve içerikleri incelendiğinde, daha önce II. Meşrutiyet döneminde açılan, Medresetü'l-Vaizin, Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba, Medresetü'l-irşad ve Darü'l-Hilafeti'l-Aliye'de okutulan derslerle aynı<sup>42</sup> ve yoğunluklu olarak temel İslami bilimlerle alakalı dersler olduğu görülmektedir. Kanaatimizce ihtisas eğitim merkezlerindeki müfredatın günümüz ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmesi gerekmektedir.

Yapılan bir araştırma sonucuna göre kursiyerler, mevcut müfredatın dışında en çok hitabet ve vaaz dersinin olmasını istemişlerdir. Vaiz ve müftü olabilmek için ön şart olan bir eğitim kurumunun müfredatında, vaiz ve müftüye tüm meslek hayatı boyunca lazım olacak hitabet ve vaaz ile ilgili bir dersin olmaması çok manidardır.<sup>43</sup> Böyle bir dersin olmayışı, belki vaaz ve irşadı, dini tahsil görmüş olan herkesin yapabileceği gibi bir düşünceden kaynaklanmış olabilir. Yine vaaz ve hitabet eğitiminin, hadis, fıkıh, tefsir veya usul dersleri gibi

40 İlhan Yıldız; *Cami Hizmetlerindeki Sorunlar Bağlamında Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Çabalar*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara 2007, s. 56.

41 İhtisas Eğitim Merkezlerine kursiyer alım duyuruları.

42 Vehbi Akşit; a.g.e., s. 81.

43 Vehbi Akşit; a.g.e., s. 118-200.

daha fazla ihtisaslaşma gerektiren bir yapı arz etmemesinden de kaynaklanmış olabilir. Oysa, burada eğitim gören kursiyerler için vaaz hazırlamak, icra etmek, vaaz hazırlanacak kaynakları artı ve eksileriyle tanımak da diğer dersler kadar elzemdir.

Mevcut şartlara göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İlahiyat fakültesi mezunu vaiz/müftü adaylarına uyguladığı ihtisas programı, kanaatimizce son derece yerinde bir uygulamadır. Ancak buradaki programlarda mesleki derslerin doyuruculuğu yanında, eğitime-öğretme becerilerini geliştirecek derslere de yer verilmesi yararlı olacaktır.<sup>44</sup>

Vaaz ve hitabet hususunda yeterli bir uygulamanın olmayışı, önceki iki eğitim kurumunda gördüğümüz gibi eğitim merkezlerinde de müşahade edilmektedir. Gerçi Ramazan aylarında kursiyerler farklı yerlerde bir ay süresince, vaaz ve irşat hizmetlerinde geçici olarak istihdam edilmektedirler. Bu uygulamanın medrese geleneğinde de mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Ramazan ayında eğitim-öğretimin zor olması anlayışından böyle bir uygulamaya gidildiği düşüncesindeyiz. Kanaatimizce böyle bir uygulama yerine, ihtisas bölümünde, cuma günü yapılan derslerin kaldırılması ve bunun yerine kursiyerlerin buldukları mahalde vaaz ve irşat hizmetlerinde istihdam edilmeleri daha faydalı bir uygulama olacaktır. Eğitim merkezi öğretmenleri de yapılan bu vaazı rehber öğretmen olarak dinleyebilirler. Böyle bir uygulama, mahallindeki vaaz ve irşat programına bir rahatlama getireceği gibi aynı zamanda otuz aylık bir eğitimin sonunda bir kursiyer pek çok kere, hem de bir başkasının kontrolünde vaaz etmiş olacaktır ki, bu, ihtisas merkezlerinde öğretilen bilgilerin uygulaması niteliğinde olacaktır.

Bundan birkaç yıl önce vaizlerin yeterliklerinin istenilen düzeyde olmadığı ve vaizlerin, günümüz insanına yeterince rehberlik yapamayan elemanlar olduğu izlenimi olsa da<sup>45</sup> son yapılan bazı araştırmalarda vaizlerimizin eğitiminin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir.<sup>46</sup> Tebliğimizde de ortaya koymaya çalıştığımız gibi ne İHL ne İlahiyat fakültesi ne de ihtisas eğitim merkezlerinde vaaz ve hitabet konularında doyurucu manada bir dersin -saat ve içerik yönünden- olmadığı, aynı zamanda yeterli uygulamanın da yapılmadığı ortaya çıkmaktadır.

44 Ahmet Koç; a.g.e., s. 168-169.

45 Beyza Bilgin; *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 1995, s. 194.

46 Mehmet F. Bayraktar; a.g.e., s. 164.

## **SONUÇ VE TEKLİFLER:**

1- Diyanet İşleri Başkanlığı son dönemde bayan vaaz ve irşat görevlisi istihdam etme hususunda önemli adımlar atmaktadır. Bayanlara yönelik vaaz ve irşat hizmetlerine duyulan ihtiyaç ve bu görevde istihdam edilecek yeterli bayan görevlinin bulunmamasından mütevellit zorluklardan dolayı, vaize alınmasında Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat fakültesi mezunu olma şartını yeterli görmektedir. Kanaatimizce bayanlara götürülecek din hizmetlerinin kalitesi ve vaizelerin yeterliliği hususu göz önüne alınırsa bayan görevliler için de uzun vadede ihtisas eğitim merkezlerini bitirme şartı getirilmesi uygun olacaktır.

2- Gerek üniversitedeki öğretim üyeleri/görevlilerinin, gerek imam-hatip liselerinde bu konuda istekli meslek dersi öğretmenlerinin ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin, buldukları mahallerde vaaz edebilmelerine imkân tanınmalıdır.

Vaizlere maaşları karşılığında belirli sayıda vaaz etme mecburiyeti getirilmeli, bunun dışında da herhangi bir yan ödeme karşılığında fazladan vaaz edebilme imkânı tanınmalıdır. Bu yan ödemenin vaaz edebilecek üniversite hocalarına, imam-hatip meslek dersleri öğretmenlerine de verilebilmesi imkânı sağlanmalıdır. Böylece hem vaiz sayısının Türkiye genelinde az olması hem de merkezi vaaz sisteminden vazgeçilmesi ile oluşacak boşluğun önüne geçilmiş, hem de daha nitelikli vaazların yapılmasının önü açılmış olur.

3- Bütün vaizlerin aynı seviye ve nitelikte vaaz vermesi beklenemez. Bu konuda yeterli görülmeyen vaizlerin, müftülüklerde kendi pozisyonlarına uygun görevlerde çalıştırılmaları daha uygun olur.

4- Vaizlerin belirli periyotlarda düzenlenecek hizmet içi seminerlerle bilgi ve heyecanları diri tutulmalıdır. Bu, aynı zamanda kendi aralarında bilgi ve tecrübe aktarımını da sağlayacaktır.

5- Kabiliyetli vaizler, ufuklarının açılması adına yurt dışına gönderilmeli ve en az bir yabancı dil öğrenebilmeleri için teşvik edilmelidir.

6- Vaizlik mesleğini teşvik adına, vaizlerin almış oldukları din hizmeti tazminatının en üst puandan ödenmesi gerekir. Böylece vaaz hususunda yetenekli olan personelin de idari kadrolara kaymasının önüne geçilmiş olur.

7- İmam-hatip liseleri, İlahiyat fakülteleri ve İhtisas eğitim merkezlerinde vaaza yönelik olarak dersler konulmalı, bu derslerin içerikleri vaaz ve vaizliğe yönelik olarak yeniden gözden geçirilmelidir.

8- Eğitim sürecinde öğrencilere vaaz etme noktasında staj zorunluluğu getirilmelidir.

9- Bayan vaizlerin ihtisas eğitim merkezlerinde eğitim görebilmelerinin önündeki psikolojik ve maddi engeller kaldırılmalıdır. Bayan görevlilerin de bu eğitim kurumlarından mezun olmaları, hem kendileri adına hem de hizmet sunacakları hedef kitle adına önemli bir adımdır.

### KAYNAKÇA

Akşit, Vehbi; İstanbul Haseki ve Konya Selçuk Eğitim Merkezlerindeki Derslerin Program Yönünden Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1997.

Bayraktar, Mehmet Faruk; *Türkiye’de Vaizlik -Tarihçesi ve Problemleri-*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009.

Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 2001.

\_\_\_\_\_, *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 1995.

Bilmen, Ömer Nasuhi; *Kur’an Nasihatleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

\_\_\_\_\_, Ömer Nasuhi Bilmen; *Müslümanlıkta Vaaz ve Nasihatın Ehemmiyeti*’nden naklen Abdullah Sevinç; *Din Hizmetlerinde Başarının Esasları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

Doğan, Recai; *Osmanlı’nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik*, Diyanet İlmî Dergi, C: 35, Sayı:1,1999, Ankara.

Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, çev: Salih TUĞ, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993.

Karagöz, İsmail; *Vaaz ve İrşat Hizmetlerinde Uyulması Gereken Bazı Kurallar*, Kürsüden Öğütler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Koç, Ahmet; *Etkili İletişim Ve Öğretim Teknikleri Açısından Vaaz*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara 2008.

Öcal, Mustafa; *İmam-Hatip Liseleri ve İlk Öğretim Okulları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.

Tosun, Cemal; *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış*, Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Yıldız, İlhan; *Ahmet Hamdi Akseki’ye Göre Cami Hizmetleri*, Diyanet İlmî Dergi, C. 43, Sayı:4, 2007, Ankara.

\_\_\_\_\_, *Cami Hizmetlerindeki Sorunlar Bağlamında Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Çabalar*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Ankara 2007.

### 3. DİNİ HİTÂBET DERSİ BAĞLAMINDA İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE VAİZLİK EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU\*

#### ÖZET

Toplumlarda insanların ihtiyaç duydukları dinî bilgi ve yaşantıyı karşılamak için belli kurumlar ve uygulanmak üzere programlar işe koşulmaktadır. Diğer hususlarda olduğu gibi, bu ihtiyaçların karşılanmasında da ihtiyaca uygun ve sağlıklı yolların tercih edilmesi gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, ülkemiz insanının dinî alanda bilgilenmesi ve dinî yaşantılarının kılavuzlanmasında en önemli ve kapsamlı kurumdur. Bu kurumun ifa ettiği cami içi din hizmetlerinin başında yer alan vaaz hizmetleri gelmektedir. Bu görev İlahiyat Fakültesi mezunu olan Diyanet İşleri Başkanlığı personeli vaizler tarafından ifa edilmektedir. Bu nedenle, bu vaizlik müessesinin başarısı, iki kurumun ortak hedefler ve programlar etrafında, bunların gerçekleştirilmesi için adımlar atmasından geçmektedir. Ayrıca söz konusu başarının bir ayağını, İlahiyat fakültelerinde vaizlikle ilgili gerçekleştirilen eğitimin uygulama ağırlıklı yapılandırılması oluşturmaktadır.

#### GİRİŞ

Hitâbet, insanlık tarihinin en eski devirlerinden beri önemini koruyan<sup>1</sup> ve “güzel söz söyleme sanatı olarak” ifade edilen bir sanattır. Hitâbet, bir topluluk karşısında bilgi vermek, öğütte bulunmak, onları bir fikre inandırmak, bir konuda ikna etmek, bazen heyecanlandırıp duygulandırmak, bazen de harekete geçirmek için yapılan belîğ, heyecanlı ve tesirli konuşmadır.<sup>2</sup> Günümüzde pek

\* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Hasan Dam, “Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2003, s. 31.

2 Selahattin Parlador, “Hitâbet ve Mesleki Uygulama ile İlgili Bazı Meseleler”, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, DİB Yayınları, Ankara 1991, s. 299; Mustafa Uzun, “Türk Hitâbet Tarihine Genel Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, 19 (2000), s. 145.

çok hitâbet türünden bahsetmemiz mümkündür. İnsanların ferdî ya da toplumsal olarak çevrelerindeki etkilemeye yönelik tüm sözlü girişimlerini hitâbet sanatı çerçevesinde değerlendirmemiz mümkündür. Politik, hukukî, askerî vb. hitâbet türleri içerisinde öne çıkan bir hitâbet türü de “dinî hitâbet”tir.

Vaaz dinî hitâbet türlerinin öne çıkan türlerinden biridir. Vaaz, insanlara öğüt vermek, onları dinî ve dünyevî konularda bilgilendirerek uyarmak, dinî bilgiler öğretme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır.<sup>3</sup> Dinimiz İslam açısından konuya baktığımızda, Peygamberimizin vahyi almasından sonra, ilk Kur’an ayetini, yakın çevresine anlatmasıyla başlayan bir faaliyet olduğunu görmekteyiz. İslam’ı tebliğ görevi dinimizin en açık emirlerinden biridir. Bu nedenle denilebilir ki, vaizlik peygamberimizin yaptığı tebliğ işinin günümüzdeki bir uzantısı, onun yaptığı vazifenin bir yansıması ve günümüzdeki uygulamasıdır. Özellikle “emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker” ilkesini şiar edinmiş tüm Müslümanların, İslam dinini birbirlerine anlatmaları, insanları hakka, hakikate davet etmeleri ve münker olan fiillerden onları uzaklaştırmaları bir mesuliyet olarak karşımızda durmaktadır. Kur’an’da “Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun.”<sup>4</sup> ve “Hakkı ve sabrı tavsiye edenler”<sup>5</sup> şeklinde ifadesini bulan bu emrin, farz oluşu konusunda ortak kanaat olmakla birlikte, “farz-ı ayn mı yoksa farz-ı kifâye mi olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.<sup>6</sup> Fertlerin bireysel manada dini anlatmaları bir mesuliyet olmakla birlikte, ilk zamanlardan itibaren dini anlatmak üzere pek çok sahabe, Peygamberimiz tarafından çevre yerleşim yerlerine gönderilmişlerdir. Bu kişilerin eğitimi bizzat Peygamber Efendimiz tarafından gerçekleştirildiği için, yürütülen tebliğ faaliyetlerinden başarılı sonuçlar alınmış ve İslamiyet çok kısa bir süre içerisinde tüm Arap yarımadasına yayılmıştır.<sup>7</sup> Bu bağlamda bugünkü faaliyetlerin tümü “Peygamber varisliği” olarak değerlendirilebilir.<sup>8</sup> Ayrıca Peygamberimizin “din nasihattir” hadisi, kültürümüzde büyük tesire sahiptir.<sup>9</sup> Vaaz kültürü özellikle mescit ve camilerin yaygınlaşması ile birlikte, insanların toplu

3 Cemal Tosun, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, *AÜİFD*, Cilt: XXXVI, s. 180.

4 Âl-i İmrân 3/104.

5 Asr, 103/3.

6 Ömer Özyılmaz, “Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı (Yeni Bir Model Teklifi)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Cilt: 5, 1995, s. 152.

7 Fahri Kayadibi, “Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 1999, s. 146.

8 Mustafa Öcal, “Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Meslekî Yeterlilikleri”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, İBAV Yayınları, Kayseri 2003, s. 45.

9 İsmail Lütfi Çakan, *Dinî Hitâbet*, Kuşak Yayınları, Ankara 1975, s. 59.

halde buldukları Cuma, bayram ve teravîh namazları öncesinde yapılan vazazlarla birlikte daha da büyük gelişme göstermiştir.

Vaaz, hutbe ile birlikte, yaygın eğitim uygulamalarının düzenli ve sistematik olarak icra edilen en önemli örneklerinden biridir. Vaazdan elde edilmek istenilen gaye cami ya da başka bir ortamda bir araya gelen kişilerin dini bilgilerini arttırmak, duygu ve düşüncelerinde gelişme ve ilerleme sağlamaktır. Vaizlik olgusunun temelde iki boyutu bulunmaktadır. Bunlar konuşmanın içeriğini oluşturan bilgi boyutu ile konuşma olarak sanat boyutudur.<sup>10</sup> Vaazın bilgi boyutu, eğitimde "öğretim içeriği"ni ifade ederken, sanat boyutu ise, eğitim açısından konuşmada kullanılacak olan "eğitim yöntem ve tekniği"ni ifade etmektedir.

Toplumlarda insanların ihtiyaç duydukları dinî bilgiyi karşılamak için belli kurumlar ve uygulanmak üzere programlar işe koşulmaktadır. Diğer hususlarda olduğu gibi, dini bilgi ihtiyacının karşılanmasında da ihtiyaca uygun ve sağlıklı yolların tercih edilmesi gerekmektedir. Ayrıca öğretime konu edilen olgunun din olması hasebiyle, ihtiyacın karşılanmaması ve çözümsüzlüğe bırakılması, işin daha da olumsuz sonuçlara varmasına neden olmaktadır.<sup>11</sup> Ülkemizde örgün eğitim dışında, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütme, din konusunda toplumu aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetme görevi yasalarla Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir.<sup>12</sup> Bu kuruma teorik ve pratik açılardan destek sağlayan kurumlar ise, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleridir.<sup>13</sup>

Toplumun eğitim düzeyinin yükselmesi sebebiyle yaygın din eğitiminde görev alacak kişilerin eğitilmesi günümüzde daha fazla önem kazanmıştır. Zira eğitim veren insanların eğittikleri insanlardan, başta alan bilgisi ve genel kültür olmak üzere pek çok açıdan daha meziyetli olmaları beklenir.<sup>14</sup> Ayrıca söz konusu görevin yerine getirilmesinde birey ve toplum hayatında meydana

10 Bekir Demirkol, "Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkinlıkları Üzerine Deneysel Bir Araştırma", *AÜİFD*, Cilt: XXXI, s. 292.

11 Ali Akdoğan, "Dinî Hayat Açısından İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet Teşkilatının Fonksiyonu", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt:44, Sayı: 3, Temmuz Ağustos Eylül 2008, s. 89; Fahri Kayadibi, "Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Eğitim ve Bilgi Seviyesinin Yükseltilmesi", *İl. Din Şûrâsı Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yayınları, Ankara 2003, s. 426.

12 Ramazan Buyrukçu, Safinaz Asri, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Din Hizmetlerine Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2007/2, Sayı: 19, s. 82.

13 Özyılmaz, a.g.m., s. 153.

14 Mehmet Faruk Bayraktar, "Suffa'da Yapılan Eğitim-Öğretim ve Günümüze Yansımaları", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 44; Özyılmaz, a.g.m., s. 168.



gelen değişmelerin göz önüne alınması gerekmektedir. Buna göre, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin meydana getirdiği sosyo-kültürel gelişim ve değişimler, dinî-ahlakî alandaki bireysel ve toplumsal ihtiyaçları da farklılaştırmıştır.<sup>15</sup> Bu değişmelerden kaynaklanan; ailelerde çöküntü, kargaşa, yabancılaşma, kuşaklar arası çatışma, sosyal ilişkilerin zayıflaması gibi problemler bulunmaktadır. Söz konusu problemlerin çözümünde ve ihtiyaçların karşılanmasında geleneksel metotlar yeterli gelmemektedir. Bunun için İslam'ın hayatı yorumlayış ve yaşayış biçimleriyle ilgili ilkeleri, günümüz insanının gerçekleri ve ihtiyaçlarından hareketle yeniden yorumlanmalıdır.<sup>16</sup> Bu işin gerçekleştirileceği en uygun ortamlardan biri, toplumun önemli bir kesiminin istekli olarak ve yoğun bir biçimde katıldığı cami içi din eğitimi faaliyetleridir.<sup>17</sup> Bu işlerin etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirilebilmesi, büyük ölçüde İlahiyat fakültelerinde gerçekleştirilen lisans eğitiminde bu yöne ağırlık verilmesiyle mümkün olacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın personel sayısı, yurt içi ve yurt dışı din hizmetleri ve yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yürütülebilmesi için oldukça önemlidir. Ancak bundan daha da önemli olanı, söz konusu hizmet alanlarında görev yapacak olan personelin nitelikleri ve meslekî ehliyete sahip olup-olmadıkları meselesidir. Nitelik ve verim açısından dinî hizmet veren personelin bilgi ve birikimi ne kadar üst düzeyde olursa, toplumun maddî, manevî ve sosyal yapısında gerçekleştirecekleri katkı o ölçüde yüksek olacaktır. Aksi halde bu hassas ve kutsal mesleğin icrasında, hizmet alan insanların beklentilerine cevap verilememesi gibi bir problem ortaya çıkacaktır.<sup>18</sup>

Vaizlerin atanması uygulamalarına baktığımızda bu kişilerin İlahiyat Fakültesi mezunu olmaları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açmış olduğu yeterlilik sınavının akabinde 30 aylık bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir. (Bayan vaiz adayları için söz konusu eğitim, şart görülmemektedir.) Başkanlık Vaizi olarak atanabilmek için dört yıllık dinî yükseköğrenim mezunu olmak ve Başkanlık teşkilatında vaizlik veya üstü sayılan görevlerde toplam beş yıl görev yapmış olma şartları aranmaktadır. Ayrıca, İl vaizi olarak atanabilmek için; cezaevi vaizliğinde veya ilçede vaiz olarak en az iki yıl çalışmış olma şartı aranırken, bayan stajyer

15 Buyrukçu, Asri, a.g.m.,s. 82.

16 Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 1999, s. 191.

17 Hüseyin Yılmaz, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, 2001, s. 340.

18 Fikret Karaman, "Diyanet İşleri Başkanlığına Eleman Hazırlama Politikası", *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Cilt: II, s. 434.

vaiz olarak atanabilmek için; dört yıllık dinî yüksek öğrenim mezunu olma ve yapılacak stajyer vaizlik yeterlik belgesi sahibi olma şartları aranmaktadır.<sup>19</sup>

Bir kurumun gerçekleştirdiği kamu hizmetinin daha verimli olması ve hizmet sunulan kitleye üst düzeyde yarar sağlaması için personelini hizmet içi eğitimden geçirmesi gerekli ve faydalı bir uygulamadır. Ancak, 4 ya da 5 yıllık (Arapça hazırlık eğitimiyle birlikte) yükseköğretim aşamasından sonra, İlahiyat mezunlarının 30 aylık bir eğitimden geçirilmesi, İlahiyat eğitiminin niteliği ve yeterliliği konusunda tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zira ilköğretimden sonra gidilen İmam-Hatip Lisesini başarıyla tamamlamış öğrencilerin, İlahiyat eğitiminin ardından tekrar uzun bir eğitime tabi tutulmaları, İlahiyat mezunları açısından gözden geçirilmesi gereken bir durumu ifade etmektedir. İlahiyat fakültelerinin programları genelde yaygın din eğitimi, özeldede de vaizlik eğitimi açısından yeterli ise bu eğitim, hizmet içi eğitim anlayışı çerçevesinde, sınırlı ve vaizliğe yönelik özel bir eğitimi içermelidir. İlahiyat eğitimi yaygın din eğitimi ve vaizlik eğitimi açısından yeterli değilse, bu fakülteler konunun önemine binaen bu alana dair yeterli, öğrencileri mezuniyet sonrası ikinci bir eğitime ihtiyaç duymayacakları bir şekilde yetiştirmelidir.

Ülkemizde din eğitim-öğretiminde, yükseköğretim düzeyinde kurumsallaşma ve öğrenci sayısı açısından olumlu bir seyir söz konusudur. Söz konusu gelişme ülkemizdeki vaizlik müessesinin sağlayacağı terakki açısından oldukça önemlidir. Zira 1977 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada vaizler; bir kısmı İmam-Hatip Lisesi mezunu, bir kısmı yüksekokul mezunu, bir kısmı da özel imkânlarla kendi kendini yetiştirmek suretiyle vaizlik mesleğini sürdüren kişilerden oluşmaktadır.<sup>20</sup> 2007 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada vaizlerin % 73.4'ü lisans mezunu (İlahiyat Fakültesi) iken, % 26.7'si ise lisansüstü eğitim mezunudur.<sup>21</sup> 2008 yılında gerçekleştirilen diğer bir araştırmada, örneklemin % 53.1'i İlahiyat Fakültesi mezunu iken, % 3.1 yüksekokul mezunu, % 37.5'i yüksek lisans, % 6.3'ü ise doktora diplomasına sahiptir.<sup>22</sup> Bu rakamlar vaizlerimizin eğitim seviyelerinin yükselmesi açısından oldukça sevindirici bir durumdur.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaizlik gibi nitelikli eleman gerektiren bir alanda seçici davranması, belli kriterleri gözetmesi kurumsal başarı için bir gerekli-

19 [http://www.diyaret.gov.tr/foyyolant/4\\_yonetmelikler/29.pdf](http://www.diyaret.gov.tr/foyyolant/4_yonetmelikler/29.pdf) (Erişim: 14.11.2011)

20 Demirkol, a.g.m., s. 286.

21 Mücahit Arpacı, "Diyanet İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 1, DİB Yayınları, Ankara 2008, s. 197.

22 Ahmet Doğru, *Din Görevlilerinin Hizmet Alanları ve Problemleri (Kayseri İlinde Görev Yapan Vaizler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Sivas 2008, s. 49.

liktir. Bu yeterlilik kriterleri, kurumun ülkemiz açısından icra ettiği fonksiyonun etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirilebilmesi açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir. Ancak başka bir açıdan bakıldığında, İlahiyat fakültelerinin programlarının etkinliği, ihtiyaçları karşılaması ve yetiştirdiği öğrencilerin istihdamı gibi hususlarda belli sıkıntıların olduğuna da işarettir. Bu çerçevede, tebliğde Dinî Hitâbet derslerinin vaizlik ve hatipliğe yönelik daha aktif ve verimli olarak kullanılabilmesi için tespit ve önerilerde bulunulacaktır.

## 1- İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE DİNİ HİTÂBET DERSİ

Ülkemizde yükseköğretim düzeyinde din eğitimi gerçekleştiren kurumlar İlahiyat fakülteleridir. Dolayısıyla bu fakülteler, öğretmen, din görevlisi, müftü ve vaizlerin yetiştirilmesinde akademik düzeyde sorumluluk üstlenmişlerdir. Bu fakültelerin programında vaizlik özelinde, vaizlerin yetiştirilmesine yönelik olarak tüm Temel İslam Bilimleri dersleri olduğu gibi, İslam Tarihine yönelik dersler ve günümüz insanının hususiyetlerinin bilinmesi ve ona göre bir tutum geliştirilmesi adına felsefe ve din bilimlerine ait dersler de bulunmaktadır. Ayrıca bu fakültelerde Dinî Hitâbet adıyla doğrudan vaizliğe yönelik olarak değerlendirilebilecek olan zorunlu bir ders bulunmaktadır.

Bu dersin İlahiyat fakülteleri için bir zorunluluk olduğu açık bir gerçektir. Mezunlarımızın hangi mesleği seçecekleri düşünülmezsizin bu dersi almaları onlara büyük katkılar sağlayacaktır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin hangi mesleği seçerlerse seçsinler, yaptıkları tüm işlerde konuşma, hitâbet, iletişim kurma gibi becerilerinin üst düzeyde olması gerekmektedir. Zira yapılan işlerin tümü güzel ve etkili konuşma üzerine inşa edilmiştir. Bir mezun kürsüde vaiz de olsa İlahiyat Fakültesinde öğretim elamanı da olsa işindeki başarısının önemli unsurlarından biri anlatım yani sözlü iletişimdir.<sup>23</sup> Ayrıca hayatlarında kişisel iletişim ve sosyal ilişkileri bağlamında Dinî Hitâbet dersinde edindikleri birikim ve tecrübeyi kullanmaları, kendilerine iletişim ve sosyallik açısından büyük katkı sağlayacaktır. Zira İlahiyat Fakültesi mezunlarından yaşadıkları çevrelerde aldıkları eğitim ve birikime uygun yaklaşımlar ortaya koymaları beklenmektedir.

2002-2003 Eğitim-Öğretim yılına kadar uygulanan İlahiyat Programı (İLH)'nda yer alan "Özel Öğretim Yöntemleri" dersi içerisinde gerçekleştirilen vaaz örnekleri bir nevi bu dersin eskiden uygulandığı şekli ifade etmektedir.<sup>24</sup> Söz konusu programda yer alan seçmeli Hitâbet dersi, doğrudan dini içeriği

23 M. Rami Ayas, "Hitâbet ve Öğretimi Üzerine", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, DİB Yayınları, Ankara 1991, s. 293.

24 Bilgin, Selçuk, *a.g.e.*, s. 189.

olmayan teorisi ve uygulamaları daha çok genel hitâbet bilimine dayanan bir dersti.

Ancak 1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren İlahiyat programında yer verilen "Dinî Hitâbet" dersi, öğretmenlik formasyonu alamayan İlahiyat öğrencilerinin yaygın din eğitimi alanında görev almalarına katkı sağlayabilecek bir ders olarak öne çıkmıştır. Bu ders İlahiyat fakültelerinde okutulmaya başlandığında, fakülteler dersin içeriği, işlenişi ve amaçları konusunda bir kararsızlık dönemi geçirmişlerdir. Başta bu dersi kimin vereceği tartışma konusu olmuştur. Bu dersi, edebî özellikleri dolayısıyla, Türk-İslam Edebiyatı hocaları mı verecektir? Derste yer verilen dualar dolayısıyla Kur'an-ı Kerim hocaları mı verecektir? Yoksa yaygın din eğitiminin en önemli uygulamalarının öğretileceği bu dersi din eğitimcileri mi verecektir? Bir süre sonra bu ders bazı fakültelerde farklılık olmakla birlikte, genel olarak din eğitimi öğretim elemanları tarafından verilmeye başlanmıştır.

İlahiyat programında (İLS) yer alan bu dersle ilgili belli başlı problemler bulunmaktadır. İlk olarak bu dersin hangi amaçlara sahip olacağı, ikincisi içeriğinde hangi konuların yer alacağı ve sonuç olarak hangi öğrenme çıktılarına sahip olacağına dair kararsızlık yaşanmıştır. Genel anlamıyla başlangıçtan günümüze bu derste yaygın din eğitimi ve din hizmetleri alanında ihtiyaç duyulan dualar çerçevesinde bir ders gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, hitâbet ilmi ve iletişim kavramı gibi teorik konulara bu derste yer verilmiştir. Son olarak da derste vaaz, hutbe, dini içerikli konferans, panel gibi dinî hitâbet örnekleri içeren eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Bir yükseköğretim programında bir dersin içeriğinin dışarıdan müdahalelerle, keskin çizgilerle belirlenmesi, bilimsellik açısından sıkıntılı bir durumdur. Ancak tüm İlahiyat fakültelerinin ortak öğrenme çıktılarına sahip olmaları da ulusal-uluslararası yeterlilikler ve denklikler açısından bir gerekliliktir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın personel (vaiz) alımında göz önünde bulundurduğu gereklerin de eğitim öğretim içeriğinde yer bulması öğrencilerimizin yeterlilikleri açısından önemlidir.

Dinî Hitâbet dersi ile ilgili yaşanan diğer bir sıkıntı da İlahiyat fakültelerinde okutulmak üzere yeterli Dinî Hitâbet kaynağının bulunmamasıdır. Genelde bu alandaki çalışmalar, İmam-Hatip Liselerine ve genel tebliğ/irşâd faaliyetlerine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu eserlerin öğrencilerimize sağlayacağı faydalar olmakla birlikte, tam anlamıyla ihtiyaçlarını muhtevî eserler hazırlanmalıdır. Zira büyük ölçüde bu eserler yaklaşık 10-20 yıllık eserler olmasından hareketle, günümüz vaiz adaylarına hitap etme yeterlilikleri tartışmalıdır. Ayrıca muhatap

olunan toplumda değişmeler söz konusu olmuştur. Bu nedenle, muhatapların ihtiyaçları göz önüne alınarak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meslekte aradığı yeterlilikler bağlamında bu derse mahsus kitapların yazılması gerekmektedir.

Bu konuda karşımıza çıkan diğer bir problem de, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan yeterlilik sınavlarında İlahiyat mezunlarının başarısız olduğu iddiasıdır. Söz konusu yetersizlik iddiasının sebebi, pek çok farklı etken ortaya konulabileceği gibi, yaygın din eğitimi alanıyla ilgili alınan eğitimin yeterliliği-yetersizliği konusunun öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu konuyla ilgili yaptığımız bir ankette elde ettiğimiz sonuçlar aşığıda verilmiştir:

CİNSİYET		İLAHİYAT EĞİTİMİNİN YAYGIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN YETERLİLİĞİ			
		Hayır	Kararsız	Evet	Toplam
Erkek	N	61	19	29	109
	%	56	17.4	26.6	100
Kız	N	93	32	43	168
	%	55.4	19	25.6	100
Toplam	N	154	51	72	277
	%	55.6	18.4	26	100

İlahiyat öğrenimini ve Dinî Hitâbet dersini de tamamlamak üzere olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kanaatlerine bakıldığında, bu hususta durumun hiç de iç açıcı olmadığı görülecektir. 2010 yılı Mayıs ayının sonlarında 10 İlahiyat Fakültesinde gerçekleştirilen bu ankete göre, İlahiyat fakültelerinde gerçekleştirilen eğitimin yaygın din eğitimi açısından yeterli bulan öğrencilerin oranı %26'da kalmaktadır. Yaklaşık öğrencilerin %75'i bu konuda olumlu görüş beyan etmemiştir. Bu sonuç, ülkemizde sayıları ve öğrenci kontenjanları giderek artmakta olan İlahiyat fakültelerinin eğitim kalitesi ve başarısı açısından düşündürücü bir sonuçtur. Buna göre, İlahiyat öğrencilerinin fakültelerde gerçekleştirilen eğitimin yaygın din eğitimi açısından yetersiz olduğuna dair net bir görüşe sahip olduğuna söyleyebiliriz. İlahiyat mezunlarının neredeyse aynı eğitimle imamlık, müftülük, vaizlik, Kur'an Kursu öğreticiliği gibi meslekleri ilave bir formasyon programı olmaksızın gerçekleştirebilmesi mümkün değildir.<sup>25</sup> Bu nedenle, yeterli sayıda uzman vaiz yetiştirilebilmesi için İlahiyat fakültelerinde vaizlikle ilgili bir bölüm açılması gerekmektedir.

25 M. Şevki Aydın, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu Bildiriler-Müzakereler*, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2004, s. 23.

## 2- DİNÎ HİTÂBET DERSİ BAĞLAMINDA VAİZLİK EĞİTİMİ

Bu dersin daha verimli bir şekilde öğretilmesi için belli konu başlıkları altında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

### A) KONU İÇERİKLERİ

Dinî Hitâbet dersinde, öğrencilerimize öncelikle vaizlik eğitimi açısından Kur'an, sünnet, psikoloji, sosyoloji gibi ilimlere tam vakıf olmaları gereği benimsenmelidir.<sup>26</sup> İmkânlar ölçüsünde hitâbet, dinî hitâbet, amacı, türleri, değerlendirilmesi, iletişim, dini iletişim kavramları gibi temel kavramların kavram çözümlemesi tekniğiyle işlenmesi, öğrencilerin söz konusu kavramlar hakkında kavrama ve analiz düzeyinde bilgi sahibi olmalarını sağlayacaktır. Din olgusunun insana hitap etmesi dolayısıyla, insanların değişen ihtiyaç, koşul ve imkânları çerçevesinde yeniden yorumlanıp, onların algı ve anlam dünyasına sunulması gerekmektedir. Aksi takdirde dinî inanç ve değerler sadece kutsal metinlerin içerisinde hapsedilip kalacaktır.<sup>27</sup>

Bir eğitim programının amaçlarının birey ve toplumun ihtiyaçları ve beklentileri çerçevesinde belirlenmesi beklenir. Dolayısıyla öğretim içeriğinin de birey ve toplumun beklentilerine cevap verecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir niteliğe sahip olması amaçlanır.<sup>28</sup> Zira ihtiyaçları ve değerleri sürekli değişen birey ve toplumlarla karşı karşıya olan din hizmetleri ve yaygın din eğitimi çalışmalarının değişimden uzak durması imkânsızdır.<sup>29</sup> İlahiyat eğitiminin toplumdaki insanların yaygın din eğitimi çerçevesinde dinî öğrenme, bilgilenme, ihtiyaçlarını karşılayacak personeli yetiştirebilecek niteliklere haiz olması beklenmektedir. İnsan üzerinde çok yönlü tesiri olan din doğru öğretilmediği takdirde, birçok İslam ülkesinde yaşanan cehalet, bağnazlık, düşmanlık, terör, şiddet vb. kötülüklerin bizde de zuhur etmesi kaçınılmaz bir hâl olacaktır.<sup>30</sup>

Diğer yandan, İlahiyat Fakültesini bitiren bir vaiz adayının vaazlarında kullandığı kaynakların niteliği, kullandığı hadislerin sıhhati ve anlattığı olay ve hikâyelerin tarihi gerçekliği gibi hususlara dikkat çekmekte yarar olduğunu düşünüyorum. İlahiyat Fakültesinde bilimsel araştırmaya dair temel ilkeleri öğ-

26 Abdullah Özbek, "Günümüzde İrşad Görevi Yapacakların Eğitimi", *I. Din Şûrası, Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yayınları, Ankara 1995, s. 199.

27 Selahattin Parlador, Hitâbet ve Mesleki Uygulama ile İlgili Bazı Meseleler", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, DİB Yayınları, Ankara 1991, s. 303.

28 Aydın, agt, s. 23.

29 M. Zeki Aydın, "Verimli ve Kaliteli Din Hizmeti Nasıl Olmalıdır?", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 1, DİB Yayınları, Ankara 2008, s. 25.

30 Suat Cebeci, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye?", <http://web.sakarya.edu.tr/~scebeci10Cebeci.pdf>

renen, hadislerde sıhhat olgusunun bilincine varan ve olayların sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde incelenmesi gerektiğini öğrenen bir İlahiyat mezununun alana inip mesleğini icra etmeye başladığında söz konusu hakikatlere hangi ölçüde bağlı kalacaktır ya da kalmaktadır?

İlahiyat Fakültesi nihayetinde yükseköğretim sisteminin bir parçasıdır. Dolayısıyla yüksek din öğretiminin hem teorik hem de pratik bir yönünün bulunması tabii bir durumdur. Söz konusu teori-pratik dengesinin biri diğerine feda edilmeksizin korunması gerekmektedir. İlahiyat lisans programının akabinde gerçekleştirilmekte olan bir yetiştirme programında (müftülük, vaizlik eğitimi gibi) İlahiyat fakültelerinin kazandırmış olduğu İlahiyat formasyonu ile öğrencilerin teorik nitelikli ilişkilerinin kopartılmaması ya da azaltılmaması gerekmektedir.

Bir vaizin belirli bir dini konuyu anlatırken, o konunun İslam'ın genel öğretisiyle bağlantısını da ortaya koyması gerekmektedir. Bu vaaz ve hitâbetin sadece bir konuşma sanatı ve retorik ile sınırlandırılmayacağını gösterir. Yani Kelam, Hadis, Tefsir, Fıkıh gibi bilim alanlarının içerikleriyle örtüşen bir içerik olmalıdır. Çünkü dinin temel değer ve felsefesinin dikkate alınmadığı bir vaizlik ve hitâbet eğitimi, sadece konuşma sanatı olarak kalacaktır.

Vaizlerin konuşmalarının ana konularını izah etmede kullandıkları en önemli kaynak Kur'an ve Peygamberimizin hadisleridir. Ancak Kur'an ayetlerinin sayısı ve çerçevesi belli iken, hadislerde bu durum söz konusu değildir. Öncelikli olarak bir vaizin hadis ilmi ve hadislerin kullanımı konusunda geniş bir bilgi birikimine sahip olması gerekir. Ayrıca, hadislerin sıhhati konusunda çok farklı görüşlerin varlığı bir gerçektir.<sup>31</sup> Dinî Hitâbet dersinin hadis ilmini öğrencilere tekrar öğretme imkânına sahip olmamakla birlikte, onların hadislerin doğru, yerinde ve etkili bir biçimde kullanmaları için kılavuzluk etme imkânı bulunmaktadır.

Diğer yandan vaaz ve diğer hitâbet örneklerinde belirli konuların sürekli olarak aynı dinî referanslarla verildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, bir tekrar ve bıkkınlık sebebi olabilmektedir. Bu nedenle bir çeşitlilik ve zenginlik sağlanması açısından Dinî Hitâbet dersinde öğrencilerin dini kaynaklardan geniş ölçülerde yararlanmalarını sağlayacak bir zihin ve yorum kıvraklığı kazandırılmalıdır. (Bu becerinin kazandırılmasında diğer lisans derslerinin koordinasyon içerisinde öğrencilere katkı sağlamaları önemlidir.) Bunun yanında öğrencilere sanat ve edebiyat eserlerinden yararlanmanın gerekliliği de fark ettirilmelidir.

31 Mahmut Yeşil, "Va'z-Hadis İlişkileri Açısından Günümüz vaizleri ile İlgili Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X. Sayı, 2000, s. 305.

Peygamberimize en hayırlı amelin hangisi olduğu sorulduğunda, onun, soran kişinin özelliklerine göre cevap verdiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle hitap edilen kitlenin özelliklerine uygun olarak vaaz içeriğinin ve söyleminin şekillendirilmesi bir ihtiyaçtır. Örneğin, camilerde verilen vaazlar ile cezaevlerinde, yetiştirme yurtlarında verilen vaazların amaç, içerik ve söylem olarak farklılık arz etmesi gerekecektir. Zira camideki kitlenin yaş, cinsiyet, eğitim ve diğer özellikleri itibarıyla homojen olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle camideki konuşmaların ortak bir amaç ve üslup içerisinde gerçekleştirilmesi gerekir. Ancak cezaevindeki bir vaazın ise ortam, psikolojik durumlar, sosyal hayattan beklentiler çerçevesinde hazırlanması daha uygun olacaktır. Bu nedenle Dinî Hitâbet dersine ait uygulamalarda ortamlara uygun örneklerin ortaya konulması, öğrencilerimizin alana inmeden bu farkı hissetmelerini ve tecrübe sahibi olmalarını sağlayacaktır.

#### A) YÖNTEM SORUNU

Burada yöntem sorunu olarak ifade edilen olgu, vaaz tekniği içerisinde cemaate hangi üslupla hitap edileceği gerçeğini ifade etmektedir. Öncelikli olarak vaazlarda kullanılacak üslûbun İslam'ın öngördüğü değer sistemini insanlara fark ettirme, içeriğin onların zihinlerinde anlaşılır olmasını sağlama, söz konusu değer sistemine karşı bir meyil ve iştiağ oluşturma ve nihayetinde de İslamî değerlerle örtüşen bir yaşantı biçimini örneklemelerini sağlama vaazlarımızın en temel örgüsünü oluşturmaktadır.

Vaizlerin dinleyicilerde beklenen etkiyi yaratmalarında en önemli etkenlerden birinin, vaizlerin belirli bir konuyu sunarken, hitâbet kurallarına ve özellikle de diksiyon kurallarına uygun bir konuşma yapmaları olduğu vaiz adaylarına fark ettirilmelidir. Bunun için konuşmacı sesine istenen tonu, gerekli ahengi, derinlik ve genişliği verebilmeli; fikirlerini bütün incelikleriyle aktarmaya yarayacak vurgu ve tonlamayı yapabilmeli; doğru telaffuz, duruş, bakış gibi hususiyetlere riayet etmeyi bilmelidir.<sup>32</sup>

Vaaz hizmetlerinin gerçekleştirilmesi planlanmasından uygulama aşamasına kadarki süreçte öğrencilerimizin, pedagojik ilkeleri göz önünde bulundurdukları gibi, yetişkin eğitimini ifade eden "andragoji"den yararlanmaları gerekmektedir.<sup>33</sup> Zira muhatap kitle içerisinde çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlıların bulunuyor olması, her yaş grubundan insanın dinî gelişim ve öğren-

32 Uzun, a.g.m., s. 146.

33 Mustafa Köylü, "Yetişkin Eğitimi; Tanımı, Alanı ve Tarihi Gelişimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, Yıl: 1998, s. 169.



me biçimlerini işin içerisine katmayı zorunlu kılmaktadır. DKAB öğretmenliği için eğitim bilgisi, hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik olan yaygın din eğitimi için de gereklidir. Zira din konusundaki bilgilenme ihtiyacı çocukluk döneminde olduğu gibi yetişkinlik döneminde de önemini arttırarak korumaktadır.<sup>34</sup> Bunun için de Peygamberimizin “İnsanlara akılları ölçüsünde hitap ediniz” hadis-i şeriflerini ilke edinmeyi vaiz adaylarına fark ettirmemiz gerekmektedir. Zira insanların seviyesine inen bir vaiz onların öğrenmelerini kolaylaştıracağı gibi, aynı zamanda vaazdan beklenen hedeflerin gerçekleşme imkânını da artıracaktır.<sup>35</sup>

Camilerde gerçekleştirilen vaaz ve hutbeler sadece din duygusunun gelişmesine ve dini şuurun yerleşmesine değil; aynı zamanda insanlar arasında sevgi, saygı ve hoşgörü duygularının güçlenmesine, birlik, beraberlik ve sosyal barışın teminine önemli katkılar sağlamaktadır.<sup>36</sup>

Vaazlarda kullanılacak üslûbun İslam’ın itikâdî ve fikhî mezhepleri arasında bir ayırım gözetme lüksü olmadığı gibi, kültürlerin ve dinlerin birbirleriyle temasının arttığı günümüzde daha dikkatli bir üslûbun geliştirilmesinde yarar vardır. Söz konusu hassasiyet İslam’ın temel akidesini görmezden gelme şeklinde değil, diğer kültür ve dinleri hedef göstermek yerine olgusal tanımlamalar yapmak şeklinde tezahür etmelidir.

Diğer yandan, dinî konulardaki farklı yaklaşımlar arasındaki tartışmalar bir zenginlik ve renk olarak İlahiyat fakültelerinde öğretilmeye devam edilmelidir. Ancak bu tartışmaların vaaz ya da diğer hitâbet türlerinde yer almaması, vaaz ve hitâbetten beklenen olumlu sonuçların elde edilebilmesi için bir gerekliliktir. Bununla birlikte vaazların halkın gündemine girmiş bulunan sorunlara değinirken, daha dengeli, din ve toplumsal yarara uygun bir söylem geliştirmesi daha faydalı olacaktır.

Kahir ekseriyeti Müslüman olan ülkemiz insanının diğer din ve kültürleri öğrenmesi, kendi inanç ve değerlerini temellendirme ve değerlendirmeleri açısından da büyük bir öneme sahip görünmektedir. Bu arada bu noktada içine düşülmesi muhtemel bir yanılığa da işaret etmek gerekmektedir. Diğer dini öğretilirken, aynı ülkeyi aynı dünyayı paylaştığımız bu din ve kültürlerin

34 Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, “Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, İBAV Yayınları, Kayseri 2003, s. 91.

35 İbrahim Canan, “Vaizliğin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *I. Din Şûrası, Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yayınları, Ankara 1995, s. 324.

36 Yılmaz, a.g.m., s. 339.

mensuplarını “ötekileştirme” yanlısıdır. Tanıtmak ile ötekileştirmek farklılık taşımaktadır. Farklı olanı anlatmak, onu ötekileştirmeyi onu yargılamayı ve hedef göstermeyi içeriyorsa bu problemlidir bir durumdur.

Din eğitimi alanında son zamanlarda programların esnetilmesiyle, Alevilik gibi İslam’ın farklı yorumları da örgün ve yaygın din eğitimi uygulamalarına girmiştir. Ayrıca İslamiyet dışındaki diğer dinlere olan bakış ve DKAB derslerinde bu dinlerin yer alışı oranında artış olmuştur. Ayrıca camilerdeki yaygın din eğitimi uygulamalarında Alevilik ve diğer dinlerle ilgili konuların anlatımında yaklaşım ve dil açısından değişime gidilmiştir.

Vaizlerin, günümüz inanç ve fikir akımlarında ortaya çıkan gelişmelerden hareketle, konuşma biçimlerine dair yeniliklere gitmeleri kaçınılmazdır. Ayrıca vaizler ve din görevlileri söz ve davranışlarında müsamahalı olup, taassubun her türlüşünden uzak durarak, insanlarla iyi bir iletişim kurarak, muhatap kitleye her konuda örnek olabilmelidir.<sup>37</sup> Bu bağlamda vaazlardaki usul açısından dikkate alınması gereken diğer bir husus da vaazlarda anlatılan bilgilerin, yapılan konuşmaların cemaatte nasıl bir algı yarattığı gerçeğidir. Kur’an-ı Kerim’de ilahi rahmeti, sevgiyi ve müjdeyi temel alan bir söylemin yanında, uyarıyı, ceza-yı ve korkutmayı da içeren bir söylem tarzları birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle; vaaz ve dinî hitâbet uygulamalarında bu her iki unsurun dengeli bir biçimde yer alması gerekir. Yalnızca sevgi ve rahmet ya da korkutma ve ceza üzerine kurulu bir söylemi kullanmak dini gerçeklerle uyuşmayacaktır.

Bu çerçevede Dinî Hitâbet dersi bağlamında vaiz adaylarına eğitim-iletişim ve vaaz kavramları arasındaki ilişkinin fark ettirilmesi gerekmektedir. Vaaz, yaygın din eğitiminin bir tekniği olması itibariyle doğrudan eğitimle ilişkili bir olgudur. Eğitim ile iletişim kavramları arasında çok yakın bir ilişki olduğu bir gerçektir. Zira eğitim, bireylerin yaşantılarında değişiklik meydana getirme süreci iken; iletişimde kaynağın alıcıya mesaj biçiminde gönderdiği içerik konusunda alıcıda bir anlam değişmesi meydana getirme çabası söz konusudur. Yani iletişimin olumlu gerçekleşmesi durumunda tıpkı eğitimde olduğu gibi, alıcıda bir değişim, bir öğrenme meydana gelmektedir.<sup>38</sup> Vaaz tekniğinde vaizin yaptığı, muhatap kitleyle iletişim kurup onları eğitime etkinliğidir. Bu nedenle Dinî Hitâbet dersi içerisinde iletişim olgusu teorik ve pratik bağlamlarıyla birlikte ayrıntılı olarak ele alınmalıdır. Burada vaiz adaylarının iletişimin çalışma

37 Yılmaz, a.g.m., s. 341.

38 Nurullah Altaş, “Cami Hutbelerinde Etkili İletişim Sağlama Amacıyla Retorik Figürlerinden Yararlanma”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 1, s. 484; Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998, s. 75.

alanlarından biri olan “halkla ilişkiler” becerisini edinmeleri meslekte onlara büyük fayda sağlayacaktır.<sup>39</sup>

Diğer yandan vaizlerin eğitiminde hizmet alanlarındaki farklılıkları fark ettirmek ve kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmak gerekmektedir. Örneğin, yurt dışında görev yapacak olan bir vaizin çalışma ve hitap biçimi, yurt içinde aynı görevi yapan birine göre çok farklı hususiyetler içermektedir. Yurt dışına giden bir vaizin yerine göre, imam-hatip, Kur’an Kursu öğreticisi, Türkçe öğretmeni, psikolojik rehber ve dini danışman gibi rolleri yerine getirmeye hazır olarak eğitilmelidir. Ayrıca gidilen ülkenin konuşma diline sahip olmak da etkili ve verimli bir biçimde görev yapabilmenin en önemli şartlarından biridir.<sup>40</sup> Diğer yandan vaizlerin kadınlara yönelik hazırlanan vaazlarda kadınlara dair özel amaç, içerik ve söyleme sahip olan vaazlar hazırlaması gerektiğini bilmelidirler. Bu konuda başta kadın vaizler olmak üzere tüm vaizlerin özel bir eğitim formasyonuna sahip olmaları gerekmektedir.<sup>41</sup> Ayrıca öğrencilerimizin cezaevinde görev alma ihtimalleri dolayısıyla; onlara mahkûmların psikolojik durumları, beklentileri, cezaevi koşulları, cezaevi yönetimi, işleyişi gibi hususlarda<sup>42</sup> Dinî Hitâbet dersi içerisinde gerekli yöntem desteğinin sağlanması gerekmektedir.

### C) DİNİ HİTÂBET DERSİ BAĞLAMINDA UYGULAMA ÇALIŞMALARI

Mevcut hâliyle İlahiyat Fakültesi programında yer alan “Dini Hitâbet” dersi 2 saatlik bir krediye sahiptir. Söz konusu kredi, hitâbet, hitâbet türleri, dinî hitâbet, dinî hitâbet çeşitleri, önemi, amacı ve hedeflerinin ortaya konulabilmesi açısından yeterli görülebilir. Ancak bu dersin öğrencilerimizin İlahiyat programındaki derslerde edindikleri bilgileri toplumun her yaştan ferdine sunma, anlatma aşamasında kullanacakları bir araç ilmi olduğu gereği dikkate alındığında, söz konusu 2 saatlik bir dersin yeterli olmadığı görülecektir. Yetersizliğin temelinde, öğrencilerimizin uygulama yapma imkânlarının olmaması yer almaktadır. Zira ortalama 28 saatlik bir süre içerisinde hitâbet ve dinî hitâbet bilimlerine ait teorik bilgilerin verilmesi ve asgari 30 kişi olan sınıflarda öğrencilerimize hitâbet örnekleri sunmalarına imkân tanınması oldukça güç bir durumdur hatta imkânsızdır. Alıştırma ve uygulamanın yeteri düzeyde ger-

39 Kayadibi, “Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Eğitim ve Bilgi Seviyesinin Yükseltilmesi”, s. 427.

40 İsmail Karagöz, “Cami Ekseni Din Hizmetleri Bağlamında İmamlık, Hatiplik ve Vaizlik”, *III. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara 2005, s. 122.

41 İlhan Yıldız, “Cami Hizmetlerindeki Sorunlar Bağlamında Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Çabalar”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 2, s. 59.

42 Şuayip Özdemir, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 63.

çekleştirilemediği durumlarda, vaiz adaylarının zihinsel becerileri maharet ve hüner hâline gelemeyecektir.<sup>43</sup>

Kendi fakültemiz açısından konuyu değerlendirdiğimizde, şimdiye kadar teorik boyuta 2-3 hafta ayırdıktan sonra, geri kalan zamanda her bir öğrencinin 30 dakikalık bir hitâbet örneği ortaya koymasına çalışılmaktadır. Akabinde de derse katılan diğer öğrencilerin sunum yapan öğrencinin konuşmasına dair değerlendirmeleri için zaman ayrılmaktadır. Söz konusu değerlendirme kısmı oldukça önemlidir. Bunun iki türlü faydası vardır: Birincisi, diğer öğrenciler konuşan öğrencinin konuşmasına dair dönütler verirken, aynı zamanda kendi konuşmalarında hangi hususları göz önünde bulundurmaları gerektiğini fark ederler. En sonunda da dersin sorumlusu tarafından öğrencinin yapmış olduğu konuşmaya dair değerlendirme ve öneriler yapılmak suretiyle etkinlik tamamlanmış olmaktadır. Dinî Hitâbet dersinde her bir öğrencinin vaaz örneği sunması ve diğer öğrencilerin ve öğretim elemanlarının bu konuşmayı değerlendirmeleri, konuşmacının yaptığı işin ciddiyetini kavraması, eksikliklerini görmesi, yeteneklerinin farkına varması ve cesaret kazanması açısından büyük öneme sahiptir.<sup>44</sup> Uygulama kısmının öğrencilerimize kattığı belki de en önemli katkı, kürsü heyecanını, korkusunu daha kürsüye çıkmadan aşmalarını sağlamasıdır. Pek çok öğrencimiz bu tür bir konuşmayı ilk defa yaptığını, aslında bu işin korktukları kadar zor olmadığını fark ettiğini söylemiştir.

Meslekî uygulamayla ilgili ikinci boyutu, öğrencilerimizin İlahiyat fakültelerinin buldukları şehirlerde Cuma vaazları başta olmak üzere vaaz etmeleridir. Öğrencilerin söz konusu uygulamayı lisans programının bir parçası olarak görmeleri açısından önemlidir. Zira "Pedagojik Formasyon" programlarında yer alan 2 kredilik teorik, 6 kredilik uygulama özelliği olan öğretmenlik uygulaması dersi formasyon programının en önemli kısımlarından birini oluşturmaktadır. Böylesi bir uygulama öğrencilerimizin bire bir alanda bir uygulamayı tecrübe etmeleri açısından önemlidir. Bu boyutta bir uygulama İlahiyat fakültelerine yönelik halka inememe, toplumla bütünleşememe gibi eleştirilerin önüne geçilebilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca uygulama kısmında yeterli zaman ayarlanabilirse, öğrencilerin başta vaaz uygulaması olmak üzere fakültenin bulunduğu şehrin en büyük camisinde bir vaizi izlemeleri sağlanmalıdır. Bu gözlemin akabinde kendi konuşmalarında olduğu gibi öğrencilerin vaiz ve sunum ve içeriğine ilişkin değerlendirme

43 Parlador, a.g.m., s. 302.

44 Bilgin, Selçuk, a.g.e., s. 189.

yapmaları ve onların alandan gerçekçi bir örnek görmeleri açısından önemlidir. Aynı şekilde rutin konferans, sempozyum, panel gibi toplantılar dersin uygulama kısmı için değerlendirilebileceği gibi, konuşması ve hitâbeti beğenilen kişilerden öğrencilere hitap örnekleri gösterebilecekleri sunumlar yapmaları istenmelidir.

Uygulama boyutunda öğrencilerle birlikte gerçekleştirilebilecek olan diğer bir etkinlik de her bir öğrencinin söz konusu dönem içerisinde özgün bir vaaz metni hazırlamalarını sağlamaktır. Böyle bir çalışma, öğrencilerin cesaret kazanmalarında teşvik edici olacağı gibi, aynı zamanda bu çalışmaların bir kitapta ya da sanal ortamda birleştirilmesiyle, ciddi bir vaaz materyalinin oluşmasına da katkı sağlayacaktır.

Son olarak, Dinî Hitâbet derslerinde öğrencilerin başarılı olabilmeleri için örnek alacakları başarılı bir vaizin olması, onların kısa sürede konuşma ve hitap konusunda mesafe almalarını sağlayacaktır. Ancak, sağlanacak bir örnekliğin beraberinde, öğrencilerimizin kendilerine özgü bir tavır geliştirmeleri gerekmektedir. Böylece ferdi olarak vaizlikte başarı elde edilmesi söz konusu olabilecektir.

## SONUÇ

İlahiyat fakültelerindeki Dinî Hitâbet dersi yükseköğretim düzeyinde vaiz yetiştirilmesi açısından yeterli olmamakla birlikte gerekli ve faydalı bir derstir. Bu dersin öncelikli olarak uygulama temelli bir ders hâline getirilmesi ve bu ders bağlamında günün koşul ve gereklerine göre yeniliklerin öğrencilerimize fark ettirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

İlahiyat fakültelerinde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin ve dolayısıyla da eğitim programlarının öğrencilerin istihdam alanları çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Büyük ölçüde yaygın din eğitimi ve din hizmetleri alanında görev alması muhtemel olan öğrencilerimizin bu alana dair neredeyse sadece Dinî Hitâbet dersini zorunlu olarak aldıkları bilinmektedir. Ülkemizde öğretmen olmak isteyen lisans mezunlarının almaları gereken Pedagojik formasyon programı 21 kredi iken, yaygın din eğitimi alanında görev yapacak olan İlahiyat mezunlarının eğitimle ilişkisi olabilecek sadece 2 kredidir. Örgün eğitimde muhatap olunacak öğrencilerin öğrenme biçimleri ile ilgili gerekli altyapıya sahip öğretmenler görev alırken; yaygın din eğitimi alanında camide Kur'an kursunda konferans salonunda bu etkinliklere katılacak olan kitlenin yaş ve eğitim profilini tahmin etmek imkânsızdır. Bu nedenle İlahiyat

fakültelerinden mezun olacak öğrencilere yaygın din eğitimi alanına dair formasyonun kazandırılması büyük bir gerekliliktir.

Sonuç itibarıyla İlahiyat öğrencileri, edinmiş oldukları İlahiyat formasyonunu Dinî Hitâbet dersinde edinecekleri bilgi ve beceriler vasıtasıyla günün birey ve toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda, Mehmet Akif Ersoy'un ifadesiyle, İslam'ı asrın idrakine sunabilecek donanıma sahip olmalıdırlar. Bunun için Dinî Hitâbet dersinin amaç, içerik ve yöntemleri itibarıyla, bir komisyon tarafından baştan sona güncellenmesinde fayda vardır.

Ayrıca Dinî Hitâbet dersinin teorik boyutlarının yanı sıra uygulama boyutunun da güçlendirilmesi gerekmektedir. Fakülte içi vaizlik uygulamaları gerçekleştirilebileceği gibi, vaiz adaylarının fakültelerin bulunduğu şehirlerde vaaz uygulamaları yapmalarına imkân verilmelidir. Bu konuda il müftülükleri hatta Diyanet İşleri Başkanlığı ile koordinasyon sağlanmalıdır. Ayrıca bu dersin olduğu dönem içerisinde vaaz ve hitâbet açısından öne çıkan beğenilen bir konuşmacının fakülte ortamında öğrencilere bir örnek sunması sağlanmalıdır.

Dinî Hitâbet dersi çerçevesinde ülkemizdeki İlahiyat fakültelerinin gerek öğretim üyelerinin gerekse bu dersi alan öğrencilerin aktif olarak görev alacakları ortak bir "İlahiyat TV" projesi hayata geçirilebilir. Bu uygulama İlahiyat fakültelerinin halkla iletişim kurması, onlara katkı sağlamaları açısından önemli olduğu gibi, öğrencilerin medya ortamında kendilerini ifade edebilmelerinin de önünü açması bakımından alana fayda sağlayabilir.

### KAYNAKÇA

Akdoğan, Ali, "Dinî Hayat Açısından İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet Teşkilatının Fonksiyonu", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 44, Sayı: 3, Temmuz Ağustos Eylül 2008.

Altaş, Nurullah, "Cami Hutbelerinde Etkili İletişim Sağlama Amacıyla Retorik Figürlerinden Yararlanma", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 1, s. 484; Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998.

Arpacı, Mücahit, "Diyanet İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım", *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, İBAV Yayınları, Kayseri 2003.

Ayas, M. Rami, "Hitâbet ve Öğretimi Üzerine", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Aydın, M. Şevki, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu Bildiriler-Müzakereler*, SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2004.

Aydın, M. Zeki, "Verimli ve Kaliteli Din Hizmeti Nasıl Olmalıdır?", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

Bayraktar, Mehmet Faruk, "Suffa'da Yapılan Eğitim-Öğretim ve Günümüze Yansımaları", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

Bilgin, Beyza - Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 1999.

Buyrukçu, Ramazan, Safinaz Asri, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Din Hizmetlerine Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2007/2, Sayı: 19.

Canan, İbrahim, "Vaizliğin Dünü, Bugünü ve Yarını", *I. Din Şûrası, Tebliğ ve Müzakereleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Cebeci, Suat, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye?", <http://www.sakarya.edu.tr/~scebeci10Cebeci.pdf.pdf>

Çakan, İsmail Lütfi, *Dinî Hitâbet*, Kuşak Yayınları, Ankara 1975.

Dam, Hasan, "Yetişkinlere Göre Yetişkin Din Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2003.

Demirkol, Bekir, "Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkinlikleri Üzerine Deneysel Bir Araştırma", *AÜİFD*, Cilt: XXXI.

Doğru, Ahmet, *Din Görevlilerinin Hizmet Alanları ve Problemleri (Kayseri İlinde Görev Yapan Vaizler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.

[http://www.diyaret.gov.tr/foyyolant/4\\_yonetmelikler/29.pdf](http://www.diyaret.gov.tr/foyyolant/4_yonetmelikler/29.pdf), (Erişim: 14.11.2011)

Karagöz, İsmail, "Cami Eksenli Din Hizmetleri Bağlamında İmamlık, Hatiplik ve Vaizlik", *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara 2005.

Karaman, Fikret, "Diyanet İşleri Başkanlığına Eleman Hazırlama Politikası", *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Cilt: II.

Kayadibi, Fahri, "Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 1999.

Kayadibi, Fahri, "Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Eğitim ve Bilgi Seviyesinin Yükseltilmesi", *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

Köylü, Mustafa, "Yetişkin Eğitimi; Tanımı, Alanı ve Tarihi Gelişimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, Yıl: 1998.

Öcal, Mustafa, "Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Meslekî Yeterlilikleri", *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, İBAV Yayınları, Kayseri 2003.

Özbek, Abdullah, "Günümüzde İrşad Görevi Yapacakların Eğitimi", *I. Din Şûrası, Tebliğ ve Müzakereleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Özdemir, Şuayip, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

Özyılmaz, Ömer, "Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı (Yeni Bir Model Teklifi)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Cilt: 5, 1995.

Parladır, Selahattin, "Hitâbet ve Mesleki Uygulama ile İlgili Bazı Meseleler", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

\_\_\_\_\_, "Hitâbet ve Mesleki Uygulama ile İlgili Bazı Meseleler", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Tosun, Cemal, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *AÜİFD*, Cilt: XXXVI.

Uzun, Mustafa, "Türk Hitâbet Tarihine Genel Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, 19 (2000).

Yeşil, Mahmut, "Va'z-Hadis İlişkileri Açısından Günümüz vaizleri ile İlgili Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X. Sayı, 2000.

Yıldız, İlhan, "Cami Hizmetlerindeki Sorunlar Bağlamında Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Çabalar", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 2.

Yılmaz, Hüseyin, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, 2001.



## 4. DİYANET HİZMET İÇİ EĞİTİM KURSLARINDA TAHSİL EDİLEN BELAGAT VE TASAVVUF İLİMLERİNİN VAİZLERİN USULİ DURUŞUNA KATKILARI

Hüseyin KARACA\*

الحمد لله الذي مَنَّ علينا بالبيان والصلاة والسلام على رسولنا الذي أصبح في الفصاحة والبلاغة المشاز بالبنان

Hamd “Kudretiyle cân yaratan, hikmetiyle dilde söz yaratan Allah’a”<sup>1</sup>; Salat u selâm <sup>2</sup> “الشعر لحكمة وإن من البيان لسحرا وإن من الشعر لحكمة”<sup>2</sup> Muhakkak şiirde hikmet, beyânda bir tesir vardır” sözünün sahibi Efendimize (s.a.s.), kevn kelâmının “umde”si bir Nebî’ye “fadla” oluş tevazusunda âleme örnek âl ve ashâbına olsun.

### GİRİŞ

İslam medeniyeti usul medeniyetidir. İlmi disiplinlerinin temelinde “Usul İlmi”<sup>3</sup> vardır. Usûlsüz vusûl olmaz. Fıkıh, hadîs ve tefsir usulleri, nasslardan hüküm çıkarmanın olmazsa olmaz ön çilesidir.

Belâğat “söz”ün usulü, tasavvuf ise “öz”ün usulüdür. Diğer bir ifadeyle Belâğat “zâhir”in, Tasavvuf “bâtın”ın usulüdür. Vaiz, bu usulleri şahsında toplayan kişidir.

Mebâdi-i ulûm (*Tanım, Mevzû, İsim, İstimdâd, Hüküm-i Şâri, Nisbet, Vâzı, Fazilet, Mesâil, Semere*) müvâcehesinden bilgiyi kullanmak; *resm* ile değil *ta’rîflerle* konuşmak; âyet ve hadisler ile yaşadığımız sosyal çevre arasında *alakalar* kurmak; *cüz’î* hadiselerden *küllî* çözümler üretebilmek; söylediğimiz sözün *delalet* edeceği manalara dikkat kesilmek; gerektiğinde *kıyâslara* başvurmak; *ihbârda*

\* Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi Eğitim Görevlisi.

1 Sa’dî Şîrâzî, *Bostan*, terc. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul بنام خداوند جان آفرین - حکیم سخن در زبان آفرین

2 Buhari, Edeb, 90; Ebu Davud, Edeb, 95 (5010).

3 Usul ilmi mutlak olarak zikredilirse usul-i fıkıh akla gelir. Kelam ve akaide de usulî’-din denmekle beraber, biz, bütün İslami ilimler disiplini anlamında alet ilimlerini de kapsayacak şekilde ortak bir ilmi duruşa usul adını vermekteyiz.

inşâî, inşâda *ihbârî* geçişler, *ihitimâma* ma'tûf *takdîm-te'hîr*lerle söze vüs'at alanı açmak; *hazif*, *îcâz* ve *itnâb* imkânlarıyla muhâtabı etkilemek; *teşbih*, *istiâre* ve *kinâyeler* ile *beyân*ımıza çeşni katmak; *cinâs*, *sec'î*, *tevriye*, *tibâk*, *mukâbele* çevikliğinde *bedii* kulluklar heceleme; *riyâzet* ve *evrâd* istikrârından süzülen vakûr sükûtlar sergilemek, *keşfikrâmı*yla süzülen *ledünnî* cümlelerle kavî şükrü edâ etmek.. vb. meziyetler, dini insanla buluşturmanın en etkin unsuru olarak görülen bir vaazda aranan özelliklerdir.

Tarihte iz bırakan vaizlerin ortak vasfı, âlet ilimlerinden başlamak üzere şer'î ilimleri sırasıyla tahsîl etmeleri, bilhassa Usûl-i Fıkıh, Mantık ve Belâğat ilmini özümsemeleri, bunun yanında irfân ehli kişiler yanında *kalb usulünü* de ahz eylemeleridir.

Bugün, İmam Hatip Lisesi ve İlâhiyât fakültelerinin müfredâtı bu tadrîci tadrîs ve istifadeye müsaade etmediği için<sup>4</sup> bu okullardan mezun olup imâm müezzîn veya vaiz olanlar şer'î ilimleri bir tertîb üzere tahsil edememenin izdirabını görev süresince çekmektedirler. İhtisas eğitim merkezlerine teveccühün<sup>5</sup> görünen sebebi, bir üst göreve yükselme imkânı gibi görünüyorsa da asıl saik, ilim aşkı ve heyecanıdır. Kursiyerlerin ihtisas okumadan önceki vaaz performansları ile ihtisas okuduktan sonraki vaaz performansları dikkate alındığında bu kurumlarda verilen eğitimin vaazların içeriğine olumlu katkı sağladığı açıkça görülmektedir.

Bu tebliğde, vaizlerin eğitim ve yetişme süreçleri dikkate alınarak alet ilimlerinin çimentosu durumunda bulunan Belâğat ile şeri ilimlerin mayası Usul-i Fıkıh ve Tasavvuf ilimlerinin, bir vaiz için *tahsîniyyât*'tan değil *zarûriyyât*'tan yapılması gerektiği tezi üzerinde durulacaktır. Aynı şekilde, binlerce sayfa Arapça metin okumanın verdiği özgüveni ve akademik çalışma yapmış olmanın avantajlarıyla vaaz eden bir ihtisas mezununun vaazındaki usuli duruşta Usûl-i Fıkıh, Belâğat ve Tasavvuf'un katkıları irdelenecek, ihtisas eğitimi almadan vaaz edenlerin - akademik çalışma yapmış bile olsa - vaazlarındaki usul arızaları tesbit edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma Belâğat ve Tasavvuf ilimlerinin vaizlik açısından işâri bir yorum denemesi sayılabilir.

4 İlâhiyat öğrencilerinin en önemli kaygıları arasında; "iyi yetişmemiş olmak" ve "toplumun beklentilerini karşılayamamak" gelmektedir. Bkz. Koç, Ahmet, *İlâhiyat Fakültesi (İlâhiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi 25 (2003/2), 25-64 s. 60.

5 2011 yılı itibariyle ihtisas eğitimi almak için Başkanlığın yaptığı yazılı sınava bin beş yüz din görevlisi müracaat etmiş, bunlardan sadece yüz yetmiş kişi yazılı ve mülakatı geçerek altı eğitim merkezine girme hakkını elde etmiştir. Bu, Diyanet görevlilerinin eğitim merkezlerine olan ilgisi için bir ölçü olsa gerektir.

## 1. BİR HİTABET ARACI OLARAK VAAZ

Mantıkta beş sanattan (burhan, cedel, hitabet (retorik) şiir, muğalata) biri olan hitabe, "etkili ve güzel konuşma sanatı"nın genel adıdır. Arapça aslı hatâbe olan kelime "hutbe okuma, güzel söz söyleme, vaaz ve nasihat etme" gibi anlamlara gelir. Terim olarak "bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma veya güzel konuşma sanatı" manasında kullanılır. Konuşan kişiye hatîb, yaptığı konuşmaya da hitabe denir. İslam kültür tarihinde ilk defa Kindî retorik kelimesinin karşılığının Belâğat olduğuna dikkat çekmiştir.<sup>6</sup>

Vaazın pek çok tanımı yapılabilir. Bir hutbe kitabı da yazmış olan üslub sahibi bir hatibimiz vaazı şöyle tarif etmektedir: "Va'z u nasihat, raydan çıkmış, yolunu şaşırılmış, tehlikeli, çıkmazlara sapmış kişileri hakikate fazilete ilahi gayeye yöneltmek için ehli tarafından yapılan sözlü irşaddir."<sup>7</sup>

Dikkat edilecek olursa tanım, eskilerin tabiriyle efrâdını câmi ağyârını mânidir. Cinsi, faslı, nev'i yerindedir. Evvela cümlelerin mahmulü "irşaddir" kısmıdır. Hüküm irşadadır. Demek vaiz evvela kendi rüşdünü isbat ettikten sonra halkı rüşde kılavuzlayacaktır.

Buna göre, halkın irşadı ehil kişilerin görevidir. Ehil olmayan hatiplerin hitabeti hedeflenen gayeyi netice vermez.

## 2. VAİZLERİN YETİŞME SÜREÇLERİ VE İHTİSAS EĞİTİMİ

Diyanet İşleri Başkanlığı kadroları içinde yer alan vaizlerin eğitim ve yetiştirme süreçlerinden bahsetmek demek, ilköğretim'den başlayan, İmam Hatip Lisesi ile devam edip İlahiyât ve İhtisas eğitimiyle noktalanmış bir süreci incelemek anlamına gelmektedir.

Vaazlar din hizmetlerinin kalitesini gösteren bir aynadır. Aslında bu ülkedeki eğitim sisteminin de bir terazisidir. Diyanet'in vaaz sistemini eleştirmek veya ona methiyeler düzmek, ilköğretimden vaaz kürsüsüne kadarki bir süreci eleştirmek<sup>8</sup> veya methetmek demektir.

6 DİA, XVII, Hitabet md.

7 Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, *Müminlere Hutbeler*, İstanbul 1966, s. 132.

8 "Türkiye'nin en kolay mesleği vaiz tenkid etme işidir. Vaiz 'menkıbe' der kıl u kaal, hurafe olur. Profesör aynı şeyi 'anektod' diye anlatır bilimsel olur." Eminönü Vaizi Mustafa Akgül Hocaefendi ile 17.10.2007 tarihinde "verimli bir vaaz nasıl olmalıdır" konulu yaptığımız röportajdan.

Bu süreçte bizi asıl ilgilendiren kısım, İlahiyat veya İlâhiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) eğitimini bitirmiş olarak İhtisas eğitimine başlayan Diyanet personelinin eğitim merkezlerine gelmeden önceki vaazlarıyla ihtisas eğitimini tamamladıktan sonraki vaazları arasındaki keyfiyet farkıdır.

Din hizmetleri sunan bir teşkilat olduğu kadar, eğitim sahasında yakaladığı tecrübe ve birikim ile Diyanet İşleri Başkanlığı, personelinin dikey bir yükseliş sergilemesine yönelik her geçen gün yeni imkânlar sunmaktadır.

“Başkanlık teşkilatında çalışan müftü ve vaizlerin mesleki bakımdan daha iyi yetişmelerini sağlamak, verimliliklerini arttırmak, onları daha ileriki görevlere hazırlamak ve onların, dini kaynaklara doğrudan doğruya başvurma yeteneğini elde etmelerini sağlamak, böylece dini konularda toplumumuzun ihtiyacına cevap verecek mütehasıs elemanları süratle yetiştirmek;” başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh gibi temel dini kaynaklara doğrudan başvurma yeteneğini elde etmelerini temin etmek” gayelerine matuf 1976 yılında İstanbul’da Haseki Eğitim Merkezi ile başlayan ihtisas eğitimi tecrübesi bugün sayısı altıyü bulan<sup>9</sup> İhtisas merkezleriyle belli bir kıvama gelmiş, kendi örnekliliğini oluşturmuş durumdadır.

Tarihten bugüne şeyhler-âlimler himmetiyle ferdi olarak sürdürülen tedris faaliyetleri bu zatların ölümüyle kaybolup gitmektedir. Dini ilimleri tedris ihtiyacı eğitim merkezleri eliyle, hem de kurumsal bir ciddiyette devam etmektedir. Bu durum Diyanet teşkilatına olan ilmi saygınlığı da beraberinde getirmektedir.

Ülkemizde geçtiğimiz asırda mahrumiyetler içinde insan yetiştirmeye çalışan müftü vaizlerimizin hâlini anlatan şu örnek günümüzde İhtisas eğitiminin dini ilimlerin ihyasında oynadığı rolü anlatması bakımından son derece kayda değerdir: “O zamanki Kayseri Müftümüz Hasan Hüseyin Aksakal Efendi hizmette ateş gibi olan bir insandır. Müftü son derece çalışkandı. Arapça okutmanın yasak olduğu dönemde o Arapça’dan icazet verdi. Arapça dersini de şu şekilde veriyor. Müftü Efendi kürsüden halka vaaz ediyor. Talebeleri de Camii Kebir’in muhtelif kemerleri dibinde kitaplarını açmış beklerler. Hoca biraz cemaate vaaz eder, sonra arada da talebelere gramer dersi anlatır, konuyu bitirince de “ehlinin malumu “ der vaaza geçer” talebelerini böyle böyle yetiştirmiş.<sup>10</sup>

Bugünlerde modern binalar yetişmiş hocalar eşliğinde üst seviyede Arapça eğitiminin Diyanet tarafından ihtisas merkezlerinde veriliyor olması tahdis-i nimet gerektiren bir şükür borcumuz olmalıdır.

9 İstanbul Haseki, Konya, Trabzon, Erzurum, Kayseri, Rize.

10 Bkz. *Mehmed Solmaz Hoca ile Türkiye Yol Ayrımında*; Altınoluk, Röportaj 1994 - Ekim, Sayı: 104, s. 16.

“Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü” çatısı altında “Dini Yüksek İhtisas Merkezleri Daire Başkanlığı”na bağlı Dini Yüksek İhtisas Merkezleri, teşkilatın önemli bir hizmet alanını teşkil etmektedir. “İmam-hatip”, “Müezzin” ve “Kur’an kursu öğreticileri”nin başta vaizlikten başlayan üst görevlere gelmenin ön şartı<sup>11</sup> ihtisas eğitimini bitirmiş olmaktır.<sup>12</sup>

Medrese eğitiminin vakarı ile modern imkânların ufuk açıcı pratikliğini mezceden eğitim merkezleri özlenen âlim- vaizler yetiştirme yolunda üst düzey bir adımdır.

İhtisas mezunlarımız son birkaç yıldır vaiz olarak atanamasa bile imam müezzin olarak atandıkları görev yerlerinde ders halkaları oluşturmakta, İmam-Müezzin, Kur’an Kursu Öğreticisi ve İmam Hatip Lisesi öğretmenleri hatta İlahiyat asistanlarına Arapça dersleri vermektedirler. Ülke çapında şeri ilimlerin canlandırılmasına katkı sağlayan bu fedakarane gayretler İhtisas merkezleri için de bir onur vesilesidir.

Gerek hoca gerek kursiyer düzeyinde, İlahiyat fakültelerine öğretim elemanı olarak giden İhtisas mezunlarının sayısının çokluğunu da dikkate alırsak, eğitim merkezlerinin sadece Diyanet içinde değil kurum dışında da ülke eğitimine önemli katkılarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

### USULİ BİR DÜŞÜNME İMKÂNI OLARAK EĞİTİM MERKEZLERİ MÜFREDATI

Vaaz din hizmetlerinin dışı bakan ama içi yansıtan yüzüdür. Bir vaaz aslında o vaizi yetiştiren kurumların da bir rüşd sınavıdır.

“Bir vaiz âlim olmalıdır. Tefâsir-i şerife ile fevkalade derinleşmiş, ehâdisi-i nebeviyyeden çok şeyler ezberlemiş olmalıdır. Bir münkiri iskât edebilecek kadar ulûm-i akliyyeden behremend olmalıdır. Bir vaiz, nâsîh ve belîğ bir hatîb-i nutuk olmalı ki delâil-i hitabiyyesi cemaati teshîr, aheng-i elfâz-ı dilnişini yürek-lere te’sîr etsin.”<sup>13</sup> Ahmed Naim’in tarif ettiği şekilde bir vaiz, belli bir ilmi birikimi

11 Günümüzde vaiz olabilmek için erkeklerde İlahiyat alanında doktora yapmış olma veya herhangi bir ihtisas kursunu bitirmiş olup vaizlik yeterlilik belgesi alma şartı, bayanlarda ise İlahiyat Fakültesi mezunu olup yeterlilik belgesi alma şartı vardır.

12 Belli dönemlerde ihtisas okumamış İlahiyat Fakültesi mezunu Diyanet görevlilerinin mülakat sınavı yoluyla vaiz olarak atandığını da hatırlatalım. Bu atama ile vaiz olan İlahiyat mezunu din görevlilerinin temel İslam bilimleri disiplinlerine ihtisas mezunları kadar hâkim olmadıkları, vaazlarından da anlaşıl-maktadır. Özellikle Usul-i Fıkıh ve Belagat derslerini özümseyememiş bir vaiz yanlış anlamalara vesile olmaktadır. Bu yolla vaiz olanların, tashih-i huruf benzeri kısa süreli bir belagat, usul-i fıkıh seminerine alınmalarının zaruriyetine inanıyorum.

13 Ahmed Naim, vaizler, *SM. I, 2, s. 23.*

gerekli kılmaktadır. Bütün bu birikim için gerekli ön şart Arapça<sup>14</sup> eğitimidir. İhtisas merkezleri bu birikimi verecek yetkinliğe sahiptir.

İhtisas Eğitim Merkezlerinde on ikişer haftalık üç dönem olarak uygulanan İhtisas eğitimi "Hazırlık" programı 1-Dil Bilgisi (Sarf, Nahv, Belagat), 2-Okuma-Anlama (Metin Çözümlemesi), 3-Yazma (Yazılı anlatım), 4-Dinleme-Konuşma (Muhadese) 5-Çeviri (Arapça'dan Türkçe'ye, Türkçe'den Arapça'ya) olmak üzere, toplam beş temel alandan oluşmaktadır.

Hazırlıktan sonra başlayan asıl "İhtisas" Eğitimi, on ikişer haftalık altı dönemden oluşmaktadır.<sup>15</sup>

Program, 1-Kur'an-ı Kerim (Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma); 2-Tefsir, (Tarih ve Usul, Klasik Metinler, Meal); 3-Hadis, (Tarih ve Usul, Klasik Metinler, Hadis Tahrici, Anlama ve Yorum, Fıkhu's-Sire) 4-Fıkıh, (Giriş, Usul, Klasik Metinler, Makasid Teorisi, Genel ve Özel Kaideler, Mukayeseli Metinler, Feraiz, Güncel Problemler, Delilleriyle İbadet Fıkıhı, Fetva Usulü) 5-İslam Düşüncesi, (Mantık, Akaid-Kelam, Tasavvuf ve İrşat, Yaygın Din Eğitiminde İletişim ve Rehberlik) olmak üzere toplam 5 temel alandan oluşmaktadır.

Programda görüldüğü üzere otuz aylık yoğun bir eğitimden geçen kursiyerler, ulum-i şeriyeye dair bütüncül bir bakışı yakalama fırsatı bulmaktadırlar.<sup>16</sup> Zahiren İlahiyat programıyla benzerlikler arz eden bu programın İlahiyat programından farkı, bizzat Arapça metinler üzerinden bir usul takip edilmesidir. Kitap ve sünneti anlamaya yönelik birçok Arapça metin ile haşır neşir olan kursiyerlerimiz İlahiyat eğitiminde yeterince alamadıkları derinlemesine bir dini kültüre yelken açmaktadırlar.<sup>17</sup>

14 1977 yılında (Haseki mezunu olmayan) vaizlerle alakalı bir anket çalışmasında vaizlerin tekrar tekrar belirttikleri husus "Arapça'yı iyi bilmek" olmuştur. İslam'ın temel kaynakları Arapça olduğundan bir vaiz için alet ilmi olarak Arapça'ya gereği gibi vukuf şarttır." Bkz.Bekir Demirkol, *Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkinlikleri Üzerine Deneysel Bir Araştırma*, AÜİFD, sy.31/283-330, Ankara 1989.

15 Eğitim merkezlerindeki müfredatla alakalı sınırlı da olsa bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Bkz: Akşit, Vehbi, *İstanbul Haseki ve Konya Selçuk Eğitim Merkezindeki Derslerin Program Yönünden Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Y.L Tezi)*, S.Ü.: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997; Poyraz, Şerafettin, *D.İ.B. Hizmet İçin Eğitim İhtisas Kursları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2002; Kara, Mustafa, *Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçin Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlk Öğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Bursa - 2006, s. 2.

16 Belagat dersi, hazırlıkta 2 dönem (altı ay), Tasavvuf, İhtisas'ta sadece bir dönem haftada iki saat olmak üzere toplam 24 saat, Usul-i Fıkıh üç dönem hâlinde okutulmaktadır.

17 Bir üniversitede Din Eğitimi uzmanı profesör bir hocamızın Diyanet'in vaizlerle alakalı bir istişare toplantısında "İlahiyat müfredatında şeri ilimlerin ders saatlerinin artırılmasını" şikayet konusu yapması düşündürücüdür.

Alet ilmi kavramının iinin boşaltıldığı dolayısıyla da şeri ilim tahsil etmenin özgöl ağırlığının tam olarak hissedilmediği günümüzde İhtisas eğitimi aslında gaye kadar mühim alet ilimlerini öğretmesiyle bile takdire şayandır. Mezkur program mezuniyet sonrası tabiri caizse sahaya inen görevlilere önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu kazanımların başında - diğer ayrıntılar bir yana- başta Arapça kaynaklara ulaşabilme özgüvenini kazanmaları olmak üzere usölü bir bakış açısı ile hayata bakmak gelmektedir.

Haseki eğitimi ve sonrasında yaptıkları vaazlarla ilgili yaptığımız anketlerde kursiyerlerimizin verdiği cevaplardan biri de “usul bilgisi ile hayata bakabilmeyi, metodolojisi olan bir tefekkür ile konuşmaya çalıştıklarını” söylemeleridir. Aynı anketlerde şu hususlar da öne çıkmıştır: Akademik kariyer yapan kursiyerler, akademik çevrelerin takdirini kazanmakta ve daha başarılı bulunmakta, İhtisas eğitimi Hollanda, Almanya ve Amerika gibi bazı ölkelerde yüksek lisansa denk kabul edilmekte ve yurt dışına giden personel doğrudan doktora eğitimine başlayabilmekte, İhtisas mezunları kurumun merkez, taşra ve yurt dışı üst kadrolarında tercih edilmektedir.

Temel İslam Bilimlerinde usul ve furu’ açısından büyük oranda yeterlik kazanıldığı; hazırlıkta Arapça yeterli seviyede alındığı; kıraat dersleriyle de din hizmetlerinin pratik yönünün takviye edildiği, metodik çalışma becerilerinin geliştiği; bilgiyi ve zamanı iyi yönetme melekesinin yerleştiği; sadece müfredattan değil hocaların ve diğer kursiyerlerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanıldığı; özgüven duygusunun geliştiği; sentez yapabilme ve çözüm üretebilme becerilerinin arttığı, samimi dostluklar elde edildiği, eğitim esnasında zengin sayılabilecek bir kütübhane oluşturulduğu, hayatının üç senesinin dolu dolu ilmi bir ciddiyette geçirildiği, ders halkaları ile sılai rahim ahlakının yerleştiği, Ramazan ayındaki vaaz görevi sayesinde nazari bilgilerin tatbik ortamı bulduğu, geleneği hamasi bir refleks hâlinde değil selef-i salihinin mihver duruşlarına ait marifet kodlarını bizzat metinler üzerinden devşirildiği, Eğitim Merkezi mezunları sayesinde müftölük programlarında da bir kalite artışı gözlemlendiği belirtilmiştir.

Vaizin İslamî ilimler disiplinlerini mukayeseli olarak bilmesi elzemdir. Her bir ilim dalına ait metinler okumadan bu mukayeseyi yapmak imkânsızdır. İhtisas eğitim merkezleri bu okumayı sağlamaktadır.

İhtisas mezunu bir vaiz derken Sarf Nahv Belâğatı, Kur’an mealini, bir fıkıh kitabını, usuli hadis usuli fıkıh bitiren, Arap basınıni takip edebilen, lügata bakabilen, seleflere sayđı duyan, Belâğat okurken yüzlerce şairle tanışan, hadisleri

savunabilen<sup>18</sup> en azından *يا رسول الله لن ينال الله لحومها* ayeti ile ibaresini doğru okuyabilen vaizden bahsediyoruz.

Eğitim merkezini bitirdikten sonra eski görev yeri olan Adapazarı'na imam olarak tayin edilen bir kursiyerimiz, bir Cuma vaazı sonrası umur görmüş, ders okutmuş emekli müftülerden birinin şu sözüne muhatab olmuştur: "Ben daha önce de seni dinledim. Ama bu vaaz eski vaazlardan çok başka. Bu arada sen Haseki falan mı okudun?" Anlatılan bu hadiseye münferid bir hadise olarak bakılmamalıdır. İhtisas okumadan önce de kürsülere çıkan personelimiz, ihtisas eğitimi sonrası daha elle tutulur cümleler kurmakta, daha istikrarlı mesajlar vermektedir.

Bilim tarihçisi Fuat Sezgin kendisinden nasihat isteyenlere şunları söylemektedir: "Bizim Türkler çok geziyorlar. Özellikle politikacılarımız. "İçe kapan-sınlar" demiyorum. Dünyayla temas etsinler ama biraz masa başında oturarak okumaları lazım. Dışarıda gezmeleriyle edindiklerini masa başında yoğurmaları lazım."<sup>19</sup> İşte İhtisas merkezleri masanın başına bir türlü oturamayan din görevlilerini otuz ay vüsatli bir terkize konsantrasyona tabi tutmaktadır. Bu Diyanet personeli için kendine özgü bir uzlet yoğunlaşmasıdır da.

Küresel bir akıntıda sosyal hayatın popüler kültürüne esir olmayı değil, uzleti tercih eden, otuz aylık bir gurbeti ihtiyar edip kitaplarla, ibarelerle meşgul olmak suretiyle ilmi bir seyr u sülûke ram olan kursiyerlerimizi tebrik etmek gerekmektedir. İhtisas eğitimi bu ilkelere mebadie dönüşün, bu dönüş ile geleceği inşa etmenin derdiyle dertlenenlerin eğitimidir.

### USULİ DÜŞÜNME VE VAAZ

Bir vaazın başarılı olup olmaması, değerlendirenin bakış açısına göre değişmektedir. Ne var ki geleneğin içinden kopup gelen bir müstakim damar olan ulema ve ariflerin vaaz üsluplarını masaya yatırdığımızda evvela tahsil edilecek ilimler bazında alet ilimleri ve şeri ilimleri kendi sıra bütünlüğü içinde halletmiş olmak şartını görmekteyiz. Özellikle usul-i Fıkıh ilminden behresi olmayanların -belli dönemlerde gevşeme söz konusu olsa da- vaaz kürsülerinde boy göstermesine izin verilmemiştir.

18 İhtisasa giriş sınavına giren bir din görevlisi ihtisas mezunu bir vaize "ihtisasta ne öğreneceğiz" diye sorduğunda "hadisleri savunabilmeyi öğreneceksin" cevabını almıştır. Aynı talebenin başka birine "elhamdülillah hocalarımızın hepsi de ehl-i sünnet" demesi manidardır.

19 Sezgin, Fuat, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, İstanbul 2011, s. 111.



Bugün kitle iletişim vasıtalarının da gelişmesiyle bilgiye ulaşma konusunda pek sıkıntı çekilmemektedir. Ne var ki bütün bilgi akışına rağmen vaazlardaki perişanlığın önüne bir türlü geçilememektedir. Bunun tek sebebi vaaz eden hatiblerin ilim tahsili esnasında ilkelere, *mebadi-i ulum'a* riayet etmeden bilgilendirilmeleridir. Eskiden ilim yoluna girenler evvela mebadii öğrenirler, daha sonra ayrıntılara yönlendirirlerdi. Her ilim dalına ait muhtasar metinlerin yazılıp daha sonra bizzat musannif tarafından şerh edilmesinin hikmeti nedir ki?

İlke düzeyinde bir şuur kazanmadan -hangi disiplin olursa olsun- o ilimde rusuh sahibi olmak mümkün değildir. Bugünün seküler pozitivizm artığı eğitim anlayışı ne yazık ki bizi bu külli ilkelerden uzaklaştırmıştır.

İlahiyat müfredatının gencecik beyinlerde hasıl ettiği kavram kargaşası ciddi boyutlardadır. Bir dil bilinci kazanamadan, bir gramer epistemolojisi elde edemeden mutezile-selefiyye, kelamiyye tartışmalarıyla gençlerin enerjileri heba olmaktadır. İlahiyat bitirmeden mihraba geçen din görevlileri bilgi eksikliğini yaşamalarına rağmen en azından kavram kargaşasına düşmemektedirler. Hizmet içi eğitimlerde göreve yeni başlayan İlahiyat mezunu imamlarda gözlemlediğim hususlardan biri de ders esnasında gayri ihtiyari bacak bacak üstüne atmak, sakız çiğnemek, "bağlamsal" cümlelerle kendini ifadeye çalışmak, hep ihtilafli konular etrafında tavaf etmek vb. olmuştur. Zihin karışıklığı tavan yapmış durumda olan bu imamların, Cuma vaazında ne anlatacağı meçhuldür.

İhtisas bitirmeden vaiz-müftü olanların sayısının hiç de azımsanamayacak sayılarda olduğu düşünülürse, vaazlarımızdaki perişanlığımız daha da gün yüzüne çıkmaktadır. Bütün bu tespitlerimle ihtisas mezunlarının vaaz konusunda hiçbir eksiği yok, demek istemiyorum. Fakat üç yıl temel İslam bilimleri metinleriyle meşgul olmak çilesi bile onların meziyet hanesinde bulunduğu için yaptıkları falsolar o kadar da göze batmamaktadır.

### MEBADI-İ ULUM VE VAİZLER

Bir ilim dalı tahsil edilirken o ilim dalına ait on temel esas bilinmelidir. Bu esaslar *Tanım, Mevzû, İsim, İstimdâd, Hükmi Şâri', Nisbet, Vâzi', Fazilet, Mesâil, Semere'*dir. Arapça olarak şu şekilde sıralanmıştır.

إن مبادئ كل فن عشرة \* الحد، والموضوع، ثم الثمرة فضله، نسبة، والواضع \*\* والاسم، الاستمداد حكم الشارع مسائل، والبعض بالبعض اكتفى \*\* ومن درى الجميع حاز الشرفا

Vaiz bu ilkelere göre adım atan, fikir üreten adamdır. Anlattığı konuya isim düzeyinde bile hâkim olmayan, konusunun tanımını, semeresini, diğer konu-

larla irtibatını, hangi referanslardan beslendiğini, ne gibi problemleri barındırdığını, mevzusunun şer-i şerifteki hükmünü bilmeyen vaiz nasıl verimli olabilir?

İlim, tanım yapabilmek demektir. Vaiz, tariflerle konuşan hatibtir. Nev'ini, cinsini, faslını, arazi âmmını bilmeden tarif yapılamaz. Yapılırsa da bu yapılan tanım olmaz.

Bugün vaazlarımız ve tedrisatımız tanım fukaralığı ile doludur. "İnsanı konuşan ölümlü canlıdır şeklinde tarif etmek istiyoruz. Eğer konuşan, canlı ve ölümlü kavramlarını bilmiyorsak onu tanımlayamayız."<sup>20</sup> Namaz zekat ve belli başlı dini terminolojinin zihinlerde tam oturmaması, tanımsızlığın bir sonucudur.

Vaiz anlatacağı mevzuyu bu ilkeler müvacehesinden ele aldığı anda eni sonu belli bir vaaz yapmış olacaktır. Başarılı vaizler, sözünü dinleten hatipler bu ilkelere riayet etmektedirler. Daha hamdele salvelede mesajını veren hatip, başarılı bir hatiptir. "Bir konuya o konunun kavramlarıyla başlama" da diyebileceğimiz "Beraat-i İstihlal" en çok hatiplerin lisansında güzeldir. Bizim zengin kütüphanelerimiz beraat-i istihlal örnekleriyle doludur.<sup>21</sup> Eski hutbe kitaplarının dua kısımları da buna şahittir:

الحمد لله رب العالمين الذي جعل الطهارة و النظافة أساس الفطرة و الدين وأتم نعمته بها على عباده ليكونوا من الشاكرين. فسبحان من يحب التوابين و يحب المتطهرين<sup>22</sup>

Hutbeye bu şekilde bir peşrev ile giriş, konunun ana hatlarını vermek demektir. Bu, hitabette usuli bir tavidir.

Kavramları olmayan bir anlatım dili etkileyici olamaz. Vaizin kitabî bir dili, bir ilim dili olmalıdır. Kitabî dil derken, öznesi ile yüklemi arasında bağlaçlar-edatlar uzun cümleli kendi içinde ayrı bir dil olan akademik dili kastetmiyorum. Vaaz dili hakemli bir dergide yayımlanacak makale şartlarını taşımalı mıdır tartışmasına da girmiyorum.

20 Kindi, *Felsefi Risaleler*, İstanbul 1994 s. 1.

21 İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde talebe iken (2006-2009) kütüphanede sekiz yüze yakın eserin mukaddimesini okumuş, bu okumaların esnasında, seleflerin muhteşem bir Usul bilgisiyile donanmış olduklarına şahit olmuştum. Mukaddimeler, o ilmin en 'cami' kelimeleriyle başlıyor, âdeti kitabı özetliyordu. Beraat-i istihlal denilen bu üslubu, hutbe kitaplarında da yakinen görünce, dini hayatımızın mukaddimeleri olan vaazlarımızdaki usuli duruşu sorgulamaya başladım. Vaazlarımızda bir ıstihlal dil, bir kavram dili oluşturulamaz mıydı? Bu tebliğ, bir vaaz üslubu bir vaaz dili inşasına yardımcı olmak için de yazıldı.

22 Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, *Müminlere Hutbeler*, İstanbul 1966, s. 26, s. 174.

“İslam âlimleri İslamî olan menba ve kaynakları kendilerine mahsus menhec, “metodoloji” ve usullerle tetkik ederek “Tefsir, Hadis, Tevhid, Fıkıh, Usul-i Fıkıh, Ahlak ve Tasavvuf” ve diğer ilimleri meydana getirmişlerdir.<sup>23</sup>

Metodun İlmî anlamına gelen metodoloji nazariyeleri tarihine baktığımızda” aslında “bütün düşünce tarihinin bir bakıma metodolojiler tarihi” olduğunu görürüz.<sup>24</sup>

Vaiz, işte yukarıda sayılan ilimlerden en azından usul düzeyinde nasibi olan kişi olmalıdır.

### **ALET İLİMLERİNİ CÂMİ OLMASI BAKIMINDAN BELAGAT İLMİNİN VAAZLARA ETKİSİ**

Alet ilimleri ifadesini tam benimsememekle beraber geleneğin tasniflerine riayet etme bakımından kullanmakta beis görmedim. Alet ilimlerini hepsini kapsayacak şekilde Belâgat üst başlığı altında incelemek daha isabetli olacaktır. Alet ilimleri, aslında Kitap ve sünneti anlamının metodolojisidir. Nahv olmadan, Belagat olmadan ulumu’l-Kur’an düşünülemez. Mantık-usul-i fıkıh yakınlaşması neredeyse aynileşmiştir. Hadis usulünün kılı kırk yaran literatürü neredeyse mevcut hadis malzemesinden fazladır. Bunun anlamı, nahv konularında tefsir, sarf konularında fevkalade fıkıh melekesi elde edilebileceğidir.

Alet ilimlerini bizatihi değer olarak ele almamak, seküler düşüncelerin ege-men olduğu günümüz algısında ilim adına bir geri adım sayılabilir. Zira nahv eğitimi esnasında şahit olarak getirilen şiiirlerin anlam dünyasından bir tarih bilinci, bir coğrafya idraki, bir dindarlık tedriciliğini devşirememek nahvden yararlanamamak demektir. Muallakaların sert kalıplarında Hicaz temerrüdünü, Cerir’in, Ferazdak’ın kasidelerinde Emevi yıllarının herc ü mercini, Mütenebbi’nin fahr u izzetinde Abbasi saltanatının göz kamaştırarak albenisini okuyamamak, olsa olsa nahv ilmine bir vasıta ilim olarak bakmakla izah edilebilir.

Vaazlardaki dağınıklığın bir sebebi de tasnif yapamamaktır. Alet ilimlerini iyi okuyan vaizlerin derli toplu vaaz ettikleri ortadadır.

Şeri ilimlere mukaddime niteliğinde olan ilimler, müfred lafzı koruyan ilimler: *Sarf, İştikak, Lügat*; Mürekkebe lafzı koruyan ilimler: *Nahv, Meâni, Beyân, Bedî*; Hat ve yazıya dair ilimler: *Kitâbet ve İnşâ*; Nazmı korumaya yönelik ilimler: *Aruz ve Kâfiye* olmak üzere farklı tasniflere tabi tutulmuştur.

23 Ahmet Hamdi Akseki, *İslam Dini*, Ankara 1983, s. 29.

24 Kılıç, Mahmut Erol, *Bir Metodun Metodolojisi: Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış*, Usûl, I, 1 (2004), s. 92.

Vaazlarımızda tefsir, hadis, fıkıh, kelim ve tasavvufun bahsedebilmek, bu mebdelerden behreli olmayı gerekli kılar. Mantık doğru düşünmenin aracıdır. Kişiyi hataya düşmekten korur.

Lügat, her ilim için zaruri bir vasıta. Manaya giden yolda kişiye aczini itiraf ettiren, bilmediğini en kısa yoldan insana bildiren mürşiddir. O yüzden de “kamus namustur”. Ademoğlu bir tek kamusa karşı “biliyorumculuk” oynayamaz. Cehaletini yüzüne söyler çünkü kamus. Riya karışmaz lügat ilmine. Hakikattir sayfalarda olan. *Tecâhül-i ârif* tesir etmez *lügata*. Bundandır eski ulemanın lügat ezberleme geleneği. Bundandır her ilim dalına ait istilahi lügatların varlığı.

Sarf ilmi kelimenin kimliğini tanıtır bize. İştikak ilmi, yeni kelime türetme imkânı olduğu kadar yeni manalar yeni fikirler üretmenin de vesilesidir. Kimliğini tesbit ettiğimiz kelimenin cümle içindeki üstlendiği görevi de Nahv ilmi inceler. Nahv lafızlardaki hataların önüne geçer. Usuldür serâpa Nahv ilmi; tarifi de bunu anlatır zaten: علم بأصول يُعرف بها أحوال أواخر الكلم من حيث الإعراب والبناء

Nahv eğitimi cemaat eğitimidir. Fertten cemaata geçişin öyküsüdür sarfla nahvin öyküsü. *Camid mutasarrif* ayrımı, *mureb mebni* farklılığı, cemiyete katılacak akıl baliğ olacak kişinin hikayesidir. Liderlik veya tebaa mücadelesi de diyebiliriz nahvin macerasına. *Âmil ma'mûl* olmak ne demektir ki? Etkileyen etkilenen?

İbn Hişam tefsir yaz diyenlere telif ettiği Nahv kitabı olan Muğni'l-lebîb'i göstermiştir. Dolayısıyla Nahiv ve Belâğat aslında bir tefsir usulüdür. Vaiz bu tasniflerin neresindedir?

*Münadanın* ahvalini bilen hitabetin hakkını verir. Ya Resûlullah diyen vaizler hatta müftüler yok mu?

*İğra* konusundan emr-i bil maruf, *tahzir* mevzuundan neyh-i anil münker devşirmek zor değildir. *İstiğâse* bahislerinden yüzünün akıyla çıkan bir kimse, yağmur duasındaki *اغث لنا غيثا مغيثا* ifadelerindeki kimi kime imdada çağırığımız şuurunu da bize hatırlatır.

Vaaz içinde, Nahv'in ma'mul-i bit-tebeyye kısmından mülhem birbirini takip eden cümleler kurmak, zaman aralığı iyi ölçülmüş *terahi* mesajlar vermek, elma ile armutu birbirinden ayıracak (*li mutlakı'l-Cem*) atıf harfleri kullanmak, dolayısıyla cemaatın kafasını allak bullak etmeyecek paragraflar oluşturmak mühimdir. Belâğat ilminden istimdad ederek mezkur bir karine kullanmaya gerek duymadan mesajları birbirine ekleyebilen sağlam metinler inşa edecek

(Fasl), muhataplarını serinletmeye yönelik atıf teneffüsleriyle konunun selasetini temin edecektir.

*Dua, iltimas ve emr*<sup>25</sup> arasındaki ince farklardan behresizliğimiz değil midir dua ederken “yap, et, kıl” tarzında ifadeler?

Belâğat ilmi bir vaiz için *umde* ilimdir. Belâğat derken Sarf, Nahv ve Mantık sülukundan geçip Belâğat mertebesine varmayı kastediyoruz. Özellikle kelamı ilgilendirmesi hasebiyle Nahv ilmi, bir vaizin yemesi içmesi kadar önem arz etmektedir. Çünkü Belâğat’ı oluşturan Meanî ilminin “Meanî’n-Nahv” olduğu tezi birçok Arap dili uzmanı tarafından dillendirilmektedir. Bu yüzden Belâğata nahvin mana ile zenginleştirilmiş, dilbilgisinin sahaya inmiş şekli denebilir.

Zamirlerin merciini harfi cerlerin müteallaklarını bulmak için uykusuz geceleri olan vaiz, kalabalık safların zahiri alkışlarına kanıp kanmama mihnetinde daha bir temkinli davranacaktır.

İsimlerin zahir mudmer ve mübhem şeklinde kasimi olduğu, mevzulatin ve ismi işaretlerin mübhemattan addolunduğu bilinci, aslında vaaz kürsüsünü çevreleyen alanda oturan çeşit çeşit isim ve renkte kişilerin her birinin mudmer mübhem özellikleri, vakfen sabit vaslen sakit vasıfları olabileceği ihtiyatını da bize hatırlatır.

Terkibe bir şekilde girmiş kelimenin, cemaat içindeki uyumu, toplum nezdinde kazandığı itibar, topluma verdikleri, kendinden sonra geleceklere bıraktığı miras, kısacası zahirden manaya urucun emeklemesidir Belagat. Büyüyünce Tasavvuf olacak bir çocuk. Usul-i Fıkıh te’dübinde ilm-i ledünn istidadı..Beyan kabiliyeti. Mübîn ayetleri insanoğluna getiren Beyan Efendisini (s.a.s.) teşbihler istiareler kinayelerle anlama gayreti... Nihayet söz işçiliği, niyetteki savfet kadar afaka taşan, afakta iştihar eden..Fesahat teftişi. Hem lafza hem manaya hükmeden bir bedii yükseliş. “Belâğat muktezâ-yı hâle göre ifâde-i merâmda bulunmaktır”. Edebiyatı tarif eden Muallim Naci tarifine içine neden usul kelimesini yerleştirmiştir? “Edebiyat, belîğ sözler ve onların telifinde takip edilen usul”<sup>26</sup>dür.

Vaiz, mefulünü doğrudan alan müteaddi bir fiil olmalıdır. Harf-i cerle müteaddi olma zilletine boyun eğmeyip, eylemini muhataplarına doğrudan ulaştırılmayı dert edinen, camid değil, mutasarrıf, üç zamana da çekimli; mazi, muzari ve emr tasrifine giren, nedametinin de tesvifin de şuurunda olan.. .

25 الالتماس : الطلب مع التساوي بين الأمر والمأمور في الرتبة الأمر: طلب الفعل على وجه الاستعلاء

26 Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara 1980, s. 10.

Nahv ilminde amilin tanımında المتأثر mamulün tanımında المتأثر kelimeleri kullanılır. Cemaat üzerinde amel edecek, tesir edecek vaiz evvela kendisi amillerden biri olmalıdır. Lafzi ve manevi hiçbir hareket sergilemeyen bir hatibin, muhataplarından mamul olmalarını beklemesi abestir.

Vaazlarımızda "muhakeme yürütmüyoruz. Tepki veriyoruz."<sup>27</sup> Etkilemek ile tepki vermek arasında ince bir fark vardır. Vaiz tepki gösteren, içinden buğz eden adamdır. "Kavgaya özenmeyen şeyhe biat etmekten sakın"<sup>28</sup> derken İkbâl haklıdır. Vaiz, kavgasını kürsüdeki taşkınlıklarıyla değil, kürsüye çıkmadan evvel bir hafta boyunca enfüsi muhasebelerinde vermelidir. Durulmuş bir beden arınmış bir zihinle kubbeye salmalıdır avazını. Kısaca vaizin kavgası evvela emmare nefsinin kaprislerine sonra da muhataplarından gelebilecek taarruzlara Halîm olan Cenab-ı Hakk'a itimat ederek cevap vermektir.

Vaiz aslında bir ölçüde fakîhtir. Hüküm veren kişidir. Kürsü mahkum etme yeri değil, hükme hılm rengi verme yeri olmalıdır. Hılm rengi vermek, meseleleri sadece ruhsat boyutundan ele almak değil, idrakine varamadığımız bir iklim hakkında temkinli konuşmak anlamına da gelmektedir.

İşte ihtisas eğitim merkezinden mezun olmak, bu temkinli konuşma becerisini kazandıran amillerden biridir. Ve burada alınamayacak bu beceri kanaatimce hiçbir yerde de alınamayacaktır.

Vaazların süresi, süre içerisinde konuyu anlatabilme şekli إسهاب ممل اختصار Usandıran bir uzatma maksadı tam hasıl etmeyen ihlal edici bir ihtisar" olmamalıdır. Akif'in dediği gibi "Her ayeti cilvegah-ı îcâz/ Tafsîl fakat be-şart-ı îcâz"

'Öteki'ni anlama sınavında başarısızlıklarımızın altında muhatabın zihin dünyasını bilmemek gelmektedir. Arapça tahsili sırasında Küfe-Basra-Bağdat gibi Nahiv ekollerini tanıyan bir vaiz, sadece dil düzleminde değil, hakikate dair geniş bir dairede hakikatin ara renklerine saygılı olmayı öğrenecektir. İtikadi-fıkhi mezhep farklılıklarını rahmet diye kabullenebilmenin alt yapısıdır dil ekollerini tanıma.

Her makamın bir mekâli vardır. Bu prensip de Tasavvuf ile Belâğatın ortak noktasıdır. رجال عصر مقال ولكل مقال ولكل عصر رجال şeklinde özetlenen kaide-i külliyyeyi, en çok vaiz kullanmalıdır. على اللبيب تكفيه الإشارة (âkıl adama bir işaret yeter) deyip işaret yetecek yerlerde izahat, izahat isteyen yerlerde işaretle yetinmek vaazda bir kusurdur.

27 Mustafa Özel'le Röportaj, Yeni Şafak, 16/10/ 2011.

28 İkbâl, *Cavidname*, İstanbul 1999, s. 295.

Sözü bir faideye mebni uzatmak gerekiyorsa (itnâb) uzatmak, kısa tutmak gerekiyorsa (İcâz) kısa kesmek, ikisinin arasında (müsâvât) bir kıvamda konuşmak gerekiyorsa o kıvamda konuşmak vaizlerimizin görevidir. Nâîli Kadim'in dediği gibi "Dil verdiğimiz yâre nigâh-i gazabından/Tasrihe mecâl olmadı îmâ ile geçtik" kimi zaman susmak, sükut etmek de bir vaazdır.

Vaiz, cemaatten gelebilecek muhtemel sorulara cevap olacak şekilde vaaz etmelidir. Bunun adına tasavvufta keramet diyelim demeyelim, aslında Nahv ve Belâğat ilmindeki "isti'nafi beyanı" cümlesi bu şuurun bir ön hazırlığıdır.

Bir bedîi istilâhı olan üslûb-ı hakim, "muhataba, beklediği şeyden başka bir şeyle karşılık vermek veya soru soran kimseye, maksada uygun olduğunu işaret etmek için, başka bir şeyle cevap vermek" şeklinde tanımlanmıştır.

Vaizden istenen, vaazın belli aralıklarında konuyu özetlemesidir. Arapça metinlerde استحضار ما سبق و انتظار ما سيأتي şeklinde ezberlediği *Tenbih* istilâhını bilen bir vaiz zaten vaazını tenbîh esasına göre bina edecektir. Tenbihi, sadece namaz sonrası yardım toplamaya inhisar ettirmeyen, hayata dair her ayrıntıya dikkat çekmek anlamında kullanan vaizler görmek istiyorsak bu nev'i istilâhları onlara öğretmek durumundayız. İhtisas merkezleri işte bu eğitimi gördükleri bir yer olması hasebiyle önemlidir.

Bedii ilmi tabirlerinden olan *İktidab*, münasebet kurmadan maksada ve konuya girmektir. Vaazlarda konular arasındaki kopuklukların temelinde Bedîi' tabirlerinden "*Hüsnü't-Tehallus*" u anlayamama vardır.

Eğitim merkezlerinin hazırlık sınıfında teorik bilgileri öğrenilen Belağat ilmi, ihtisas devresinde tefsir, meal, hadis metinleri üzerinde de sürekli tatbik edildiği için hazmedilip melekeye dönüşmektedir.

Kur'an'ın icazının Belâğat ilmiyle doğrudan ilgili olduğu gerçeğinden hareket edersek Belâğat tahsilinin aslında dini tedrisatın temelinde bir yerde durduğunu anlamakta gecikmeyiz. Ülkemizde edebiyat eğitiminin tedrisinden kaynaklanan sıkıntılar, ne yazık ki ihtisas eğitiminde de kursiyerlere yansımaktadır.

Belâğat ilminin sadece şiirden ibaret olduğu vehmi ilkokuldan İlahiyat, yüksek lisans hatta doktora eğitimine kadar devam etmektedir. Ortaokulda Türkçe dilbilgisinden, lisede edebiyat aruz kafiyeden nefret eden talebeler İlahiyat eğitiminde de ne yazık ki sağlıklı bir edebiyat eğitiminden geçememektedir. Edebiyat olmadan da dil eğitimi başarısız olmaktadır.

Dilbilgisi şuurunu takva şuurundan geri bir şuur değildir. Müttakilerden bahsedebilmek, kelime ve kelam düzeyinde "mübin" bir dile imtisali, galata düş-

mekten ictinab dikkatini gerekli kılar. Bu yüzden gramer eğitimi insan eğitimi demektir. Keskin tasniflerle zahir batın, iç dış, mana lafız marifetlerine dümen kırmadan ilkelerle yürüyen ilkelerle konuşan ilkelerle yazan selef-i salihin, daha sıbyan mekteblerinde tekke sülukunu temin ediyordu. Emsile- Avamil sarf ve haşiyelerindeki misal ve şahitlere<sup>29</sup> baktığımızda rastgele örneklerin seçilmediğini görmekteyiz. Talebeyi zühd boyutunda da yetiştiren gramer örnekleri o kadar isabetli bir şekilde bu metinlere yedirilmiştir ki talebe bu metinler eliyle âdeta üveysi bir tarikte ulema-yı lügaviyyinden feyz almaktadır.

Sarf'ta Nahv'de Mantık'ta, Belâğat'ta bu tür şahid ve misallerle talim terbiye sülukuna koyulan bir talebe irşada mezun olduğu zaman tutarsız tavırlardan elbette uzak kalacaktır. Kütüb-i nahviyyede "vâv-ı maiyyeden sonraki fiil-i muzariyi nasb eden أن in idmarının vacib olduğuna" şahid olarak getirilen Ebul Esved ed-Düelî'ye (v.69) ait aşağıdaki beyti okuyup irabını yapan bir İhtisas mezunu vaiz, `ben sizi men ettiğim bir hususta size muhalif düşmek istemem`<sup>30</sup> (Hûd, 11/88) ayetinin tefsirini okumadan, yapmayacağı şeyleri cemaatine söylememesi gerektiği şuurunu kazanmış sayılır.

لا تنه عن خُلُقٍ وتأتي مثله \*\*\* عار عليك إذا فعلت - عظيم

Bugün dünyevileşmenin tesiriyle, ne nahvin cümleleri teftiş eden hakemliği, ne de sağlam ifadelerle kalp ifadeleri temyize vesile Sarf ilminin sarraf tizliği kaldı. Gramerden edeb, gramerden takva istinbat ettiğimiz zamanların takvasını geri getirmeliyiz.

Daha vaaza başlarken besmeledeki "be" harfinden musahabeti, musahabette "Vâv-ı musahabeti (Maiyye), maiyyeden sohbeti, sohbetten sahabeyi, sahabeden ıstışabı görebilen vaizler görmek istiyoruz.

Sahabenin, kevn kelamının umdesi bir Nebi'ye *fadla* (الفضلة) oluş sırrındaki tevazu ile yükseldikleri gerçeğini bilen, onları bu ümmetin Resûlullah'a intisabı için bir köprü olarak gören bir vaizden vaazlar işitmek istiyoruz.

Sözü edilen kavramları birbirine muhkem bir alaka ile irtibatlandırabilmek için Nahv'den, Sarf'tan, Tasavvuf'tan nasibdar olmak gerekir. İşte bu noktada Diyanet'in -bana göre DİA/İSAM ile beraber en büyük projelerinden biri olan Haseki diye tabir ettiğimiz ihtisas merkezlerinin, teşkilat mensuplarına tamamen olmasa da büyük ölçüde bu kavramlar arası alakaları kurduracak bir üst bilinci kazandırdığı kanaatindeyim.

29 Burada Şahid'in isbata müteallik delil, Misa'in izaha yönelik gelen örnek anlamında kullanıldığını hatırlayalım.

30 وما أريد أن أخالفكم إلى ما أنهأكم عنه



İhtisas mezunu olmayan vaizlerin vaazlarındaki teknik arızalar, aslında bu ilimlere ait metinleri okumamanın, o istihlarla tanışmamış olmanın acı bir sonucudur.

### VAAZLARDA ENFÜSİ TEFEKÜRÜ TEMİN EDEN İLİMLER

Zamirlerin merciini harf-i cerlerin müteallakı, zarf-ı müstekarr, irabta mahalli olan cümleler, mahalli olmayan cümleleri bilmek, aslında enfüsi âleme yaptığımız dalışlara, iç dünyalarımızda keşfettiğimiz manalara aşinalığımız ölçüsündedir.

“Sufiler kendi tarikatlarında teorik bir yapı kazandırmışlardır. Sufinin gayesi, çok genel çizgilerle kendindeki ilahi tarafı gerçekleştirmek, onu ortaya çıkarmak, yani görünür âlemi bırakıp görünmeyeni, Allah’ı bulmaktır.”<sup>31</sup>

Soyut düşünme melekesinin ehl-i tarik (özellikle tarikate dair bir kitabı okuyan kimselerde) daha güçlü olduğunu talebeler düzleminde müşahede etmekteyim. Nahv ilmindeki hazfler, belağattaki teşbih, istiare ve kinayeler, tarikat terbiyesini bir şekilde almış kursiyerlerce daha hızlı kavranmaktadır.

أن مضمرة | استنار الضمير,, التمييز, عطف تفسير, عطف بيان, ظرف مستقر, الاشتغال, حذف حروف الجر, تنازع,

Sarf ilminin قواعد الإعلال, الأفعال المعتلة, التصغير, الجموع

Belâğat ilminin الإيضاح بعد الإيهام, المجاز

Usul-i Fikhın دلالات الألفاظ

Usul-i Hadisin مبهم, مدلس المبهم, مجهول العين, مجهول العدالة, الجهالة, المستور

Usul-i tefsirde المحكم و المتشابه, الوجوه و النظائر, المجمل, المشترك, المشكل,, أحرف سبعة konuları vaizlere soyut düşünme, meselelere sadece zahiri vechesinden bakmama, görünenden görünmeyene varabilme melekesi kazandırır.

Mekanik ilmi değerlendirmelerle beğenmediğimiz *rabıta* konusu, aslında kişideki soyut düşünme melekesinin anahtarı gibidir. Mânâ ülkesine binlerce yeni kavram yeni remiz miras bırakmış sufi kalemlerin mümeyyez vasfı, başkalarının kelimelerin kifayet etmediği nihai noktasından söze başlamalarıdır.

Felsefenin ilhadi libası yüzünden felsefi derinlikten behre alamayan ön yargılı ulema tasavvufun şeri kıstaslar içinde kavramlarına yedirdiği felsefi derinlikten istifade etmelidir.

Tarikat, teorik Belâğat ilminin pratik bir imkânıdır.

31 Güngör, Erol; *İslam Tasavvufun Meseleleri*, İstanbul 1984, s. 99.

### VAİZLERİN USULİ DURUŞUNDA USUL-İ FIKIH İLMİNİN ROLÜ

Günümüz vaazlarında en çok eksikliği hissedilen ilim dalı usul ilmidir. “Müctehidin şer’î-amelî hükümleri tafsilî delillerinden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününü”<sup>32</sup> şeklinde tarif edilen Fıkıh Usulü (usûl-i fıkıh, usul-i teşrî<sup>33</sup> tefsir, hadis, fıkıh, belağat, lisanîyat, ilm-i adâb gibi birçok ilim ile alakadardır, bu ilimlerden de istimdad eder. Bu cihetle gayet geniş mevzuları daire-i tetkikine alır.<sup>34</sup> Bu ilme intisabı olmayanların Kur’an ve hadisten istihrac-ı ahkam hususunda fahiş hatalara düşmekte oldukları her vakit görülmektedir.<sup>35</sup>

İslam âlimleri usul-i fıkıh ilmini tedvin etmişlerdir ki, bu güzide ilim, lisanîyata, rivayata, elfaz ve ibârâtın havas ve mezâyâsına delillerin derece-i kuvvet ve za’fına ve saireye dair en mükemmel menahic ve kavaidi cami bulunmaktadır. Usul-i Hadis ilmi de bu hususta ayrıca zikre şayandır. Artık bu usul ilminden hiçbir hukuk müntesibi müstağni olamaz.<sup>36</sup> Bu ilim sayesinde “İslam hukukunun yüksek mahiyeti ve ne kadar yüksek, muntazam esaslara müstenid bulunduğu tecelli eder,”<sup>37</sup> lafızların, ibarelerin havas ve mezâyâsı anlaşılır, bunlar ile istihdaf edilen maksatlar taayyün eder, sözlerin inceliklerine, şer’î ve bedîî vasıflarına ittilâ’ mümkün olur.

Usul-i Fıkıh yanlış tevillerle şeri ilimlerin sarsılmasına izin vermeyen en önemli ilimdir. Mesela, *hüsnü’t-ta’lil* Belagatta Bedî’ ilminin konusudur. Ama usul-i fıkıhta illetin hüsnüne kubhuna bakılmaz. Bu vasıf bana daha sevimli geliyor deyip hüsnü talil yoluyla nasslardan hüküm çıkaramayız.

Vaiz dilden, dil üzerinden mesajını verendir. Dili işleyen farklı disiplinlerle beraber Usul-i Fıkıh’ın yeri bambaşkadır.<sup>37</sup> Âyât- Kur’aniyye ve ehâdîs-i nebevîyenin tazammun ettiği ahkâmı hakıyla anlamak için ulûm-i lisâniyyeyi bilmek kâfi değildir. Bu ilimde sahib-i ihtisâs olmak lâbüddür. İlm-i usul-i fıkıh kısmen hukuk-i İslamiyyenin usul ve hikmeti-i teşriyyesini, kısmen de her lisana şamil ve tatbiki kabil kavaid-i esasiye-yi lisanîyyeyi tetkik eder. Tetkikat-ı vakiasında da lügat-ı arabîye ve kavaid-i lisanîyyeden mantık, kelam ve fıkıh ilimlerinden istiane eyler.<sup>38</sup>

32 القواعد التي يتوصل بها المجتهد إلى استنباط الأحكام الشرعية العملية من الأدلة التفصيلية

33 DİA, XIII, Fıkıh md.

34 Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslamiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I, 40.

35 Seyyid Bey, *Medhal*, s. 80.

36 Bilmen, s. 38.

37 Şam’da katıldığım Şair Ebu Temmâm ile alakalı bir doktora savunmasında Arap dili hocalarının tezi savunan talebeye söyledikleri “Bu kadar sayfa yazacağına bir Usul-i Fıkıh kitabı okusaydın daha müfid olurdu” demesi, bu ilmin lisanla edebiyatla alakasını belirtmesi bakımından önemlidir.

38 Seyyid bey, s. 81.

Usuli fıkıh kitaplarının huruful meani kısımları dil felsefesidir. "Mefhum-ı muvafık-mefhum-ı muhalif gibi enva-i mefhuma mütedâir mebâhis-i lafziye ve kavâid-i lisaniye"<sup>39</sup> de Usul-i Fıkh'ın çerçevesine girmektedir.

"Kitab, Sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek" demek olan kıyas, dikkat edilecek olursa teşbihle alakalı bir konudur. Kıyas konusu, bir vaizin en mühim istinad prensiplerindedir. Vaiz, ayetleri, hadisleri cemaatinin algılayabilmesi için temsillere teşbihlere başvuracaktır. Teşbih belagatın konusu olduğu kadar asıl usul-i fıkhın konusudur.

Mesâlih-i mürsele, İslam hukuk prensiplerinin en önemlilerinden biridir. İslam ilimlerine gerçek manada nüfuz edebilmiş ve İslam hukukunun usulünü basiretle tatbik edebilme gücüne sahip kişiler tarafından kullanılması hâlinde çok önemli sonuçlar doğurabilir.<sup>40</sup>

Vaiz maslahat prensibi ile çok verimli vaazlar ortaya koyabilir. Örfün Değişmesiyle Hükümlerin Değişmesi meselesi en çok vaizleri ilgilendiren bir konudur. Trakya'da vaaz eden bir vaiz ile Erzurum'da vaaz eden vaiz aynı ayetleri okudukları halde yorumunda farklı açılımlar farklı usuller deneyebilmektedir. Çünkü örf farklıdır.

Vad'i hükümler denilen "sebeb, rükün, şart, mâni', sıhhat-fesâd-butlan"; Teklifi hüküm İcâb, Nedb, Tahrîm, Kerâhe, İbâha vaazlarımızda çoğu kez birbirine karışmaktadır. Hâlbuki muhtasar bir usul-i fıkıh eseri bile bu melekeyi kişiye kazandırabilir.

Nahv ilminde Mübteda (Müsnedü İleyh) konusunu işleyen İhtisas kursiyerinin Usul-i Fıkıhta el-Mahkûm aleyh", "mükellef"<sup>41</sup> konusunu anlayamaması diye bir şey söz konusu olamaz.

Şer'î delillerin Tearuzu, mevzuu vaiz için anahtar konulardan biridir. Çözüm üretme makamında olan herkes nesh, cem', tercih, tavakkuf'tan hangisini ihtiyar edeceğini iyi hesaplamalıdır.

Manaya delaletin şekli bakımından lafızların, "İbarenin delaleti, İşaretin delaleti, Nassın delaleti, İktizânın delaleti" şeklinde bir tasnifi özümseyen vaiz, -ilk bakışta birbiriyle alakasız gibi görünse de- işari tefsirlerdeki yorumlardan istifade etmekten de korkmaz.

39 Seyyid bey, s. 81.

40 Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkh)*, terc. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Ankara 2005, s. 177.

41 Şâri'n talebi veya muhayyer bırakması kendi fiili ile ilgili olan kişidir.

Tasavvuftaki işâri yorumlar sembolizmden öte bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Usul-i fıkihtaki delalet çeşitlerinden olan "işâretü'n-nass", lafızlardaki lazımı manayı bulabilmenin bir çabası olması hasebiyle fıkıh disiplini içinde önemli bir kavramdır. Olayları yorumlayabilmek, vaazda sosyal çareler bulabilmek, bu delalet bahislerine bigane kalmamaya bağlıdır.

Usul-i fıkihtan behresi olmayan vaizler, işari yorumları da bir çırpıda çöpe atmakta, bu sahanın müelliflerine dil uzatmaktadırlar.

Hâlbuki konulduğu manada kullanılıp kullanılmaması açısından lafızların "Hakikat, Mecaz, Sarih, Kinaye"; manaya delaletinin açıklığı bakımından "Zahir, Nass, Müfesser, Muhkem"; kapalılık derecesi bakımından "Hafî, Müşkil, Mücmel, Müteşâbih"; vaz'olunduğu mana bakımından "Hâss, Amm, Müşterek" kısımlarına ayrıldığını kamilen idrak etse, konuşması esnasında pek çok hatadan salim kalacaktır.

Vaiz tasavvufi bir meşrebte olmasa bile tasavvufi meseleleri ele alırken son derece tarafsız ve usulî olmalıdır. Hâlbuki çoğu vaizimiz bırakın meşreb olarak, mebbe ve marifet boyutundan bile yakından geçmediği sufi mesailine mekanik peşin hükümlerle yaklaşabilmektedir.

Usul-i fıkhâ dair eser veren ulemadan biri olan Seyyid Bey (v.1925) fıkhî bir siyakta tasavvufi bir konuyu bakın nasıl usulî ve insaf ölçülerinde ele almaktadır: "İlham erbâb-ı tasavvuf ıstılahınca cânib-i mebbe-i feyyâzdan sünûh eden bir sânihe-i kalbiyyeden ibarettir." Eşhâs-ı sâireye karşı esbâb-ı ilimden değildir. Mülhem olan zatın kendine gelince, erbâb-ı tasavvuf bu ilhâmı sahib-i ilhâm için esbâb-ı ilimden addederler."<sup>42</sup> Katib Çelebi'nin değerlendirmesi ise daha yerindedir. "İmdi tarik-i tasfiye kavâidi üzre sevk olunan delil ve davaya nazar kaidesiyle itiraz olunmaz. Olunursa eğer ol tarik kaidesiyle ve ıstılahıyla olunmak gerektir."<sup>43</sup>

### VAİZLERİN USULİ DURUŞUNDA TASAVVUF İLMİNİN ROLÜ

İstılahları, terminolojisi, kendine has bir epistemolojisi olan tasavvuf, ilimler tasnîfi şeması göz önüne alındığında, dîni-şer'î ilimlerin bir alt dalı olarak, İslam'daki manevî hayatın ve ahlâkî değerlerin adıdır. Bâtınî ve sırrî bir karaktere sahiptir. Bu özelliklerinden yola çıkılarak ona, sadece, tasavvuf ilmi değil, *bâtın ilmi*, *esrâr ilmi*, *ahvâl ve makâmât ilmi*, *sülûk ilmi*, *tarikât ilmi*, *maârif ilmi*, *mükâşefe ilmi* ve *hakikat ilmi*, *bâtın ilmi*", "edeb ilmi" veya *fıkh-ı vicdânî* gibi çok

42 Seyyid bey, s. 316.

43 Çelebi, Katip, *Mizanu'l-Hakk Fi İhtiyâri'l-Hakk*, (İslamda Tenkid Ve Tartışma Usulü, Haz. S.Uludağ, M. Kara, İstanbul 1990, 213.

çeşitli isimler de verilmiştir.<sup>44</sup>“Tasavvuf kelimeleri değil sadece terimleri de olan bir dil”dir.<sup>45</sup>

H. Peygamber devrine kadar giden tarihinde tasavvuf, ilk zamanlar zühd hareketi gibi başlamışsa da aslında bu, dinin manevi boyutunun yavaş yavaş teşkilatlanması, toplum sahnesinde varlığını hissettirmesi demektir. İslam’ın marifet boyutunu temsil eden bu nev-i şahsına münhasır disiplin, sadece kalbi hayata bakan subjektif taraflarının yanında, pratik değeri haiz fertleri dönüştüren bir sosyal değişim sürecinin de bir enstrümanına dönüşmüştür.

Kendi epistemolojisini daha beşinci asırda<sup>46</sup> oluşturan tasavvuf, İbn Arabi ve Mevlana ile müzekka bir felsefi manevraya dönüşmesiyle etki alanı alabildiğine genişlemiştir. Dervişlerin berrak örneklikleriyle fütuhat-ı İslamiyye’nin de bir rengi olan tasavvuf, şairlerin şiirlerinde, ariflerin irfanında, medrese ehlinin rahlesinde, tekke şeyhinin evrad-ı ezkarında, vaizin kubbeler inleteri vaazında hep var olmuştur.

“Tasavvuf, tabir caizse bir tür din felsefesidir. Dinin derinliklerinde yatmakta olanı bulup çıkarmaya çalışan bir tür din arkeolojisidir. İşte bu açıdan tasavvuf bir ilim değil bizatihi bir “metottur” da denilebilir. Çünkü ilim, o metodu izlemenin sonunda hâsıl olacaktır. Yunus’un meşhûr “çıkıtm erik dalına” dizeleri metafizik ilimlerde izlenecek yanlış bir metodun doğuracağı yanlış sonuçlara işaret eden nefis sözlerdir.<sup>47</sup>

Sufi müellefatının yazılma sebeplerine baktığımızda yine usul kelimesiyle karşılaşmaktayız. Bu yüzden Zerruk (h. 709) gibi zatlar “Kavâid-i Tasavvuf” adıyla eserler yazmışlar, diğer müellifler de eserlerinin mukaddimelerinde yozlaşmaya karşı bir tepki, asıldan kopmama gibi endişelerle doğru yolu kayda geçirdiklerini belirtmişlerdir.

İbn Acîbe (h. 1224) *Îkâzu’l-Himem fî şerhi’l-Hikem* adlı eserinin mukaddimesinde “Mebadiu’l-Ulûm” esasına göre tasavvufu anlatmış, son derece usuli bir duruş sergilemiştir.<sup>48</sup> Gazali’ye göre tasavvuf ilmi, diğer ilimler için birleşti-

44 Gökbulut, Süleyman, *İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri*, Tasavvuf, İlimi Ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 8, 2007, Sayı: 19, s. 245-264.

45 Dücane Cündioğlu, *Yeni Şafak*, 10.10.2010.

46 Kuşeyri (V. 465) *Er-Risale*’sinde tasavvufi kavramları enine boyuna anlatmış, ondan sonra gelen sufiler Kuşeyri’nin İstilahlarına pek az ilavede bulunmuştur. Gazali (V. 505), aslında teorisi güçlü bir sistemi bekasını güçlendirmeye matuf güncellemede bulunmuştur. İbn Arabi sonrası tasavvuf hemen hemen bilgi teorisi anlamında ekolünü oluşturmuştur.

47 Kılıç, s. 108.

48 İbn Acîbe, *Îkâzu’l-Himem Fî Şerhi’l-Hikem*, Dimeşk 2005, s. 11-18.

rici bir üst şemsiye görevini ifa etmektedir.<sup>49</sup> Tasavvuf klasiklerinden biri kabul edilen Necmüddin Kübra eserinin adını *Usul-i Aşere* koymuş, "Allah'a ulaşan yollar yaratıkların nefesleri adedince. Bizim açıklamaya çalışacağımız yol ise bunların en açık ve en mükemmel olanıdır."<sup>50</sup> demek suretiyle de sufilerin ne kadar dinamik bir usul anlayışına sahip olduğunu anlatmıştır. Gümüşhânevi'nin eserine *Câmiu'l-Usûl* adını vermesi bile tasavvufun aslında dini algılarımızda bir köşe taşı metodoloji olduğunu göstermektedir. "Hakk yolunda Hakkı arama iddiasında bulunan kimselerden çoğunu gördüm ki bu yolun usulüne uymuyor, onu bozuyorlar. Bu durum karşısında biz de bu yolun özelliklerinden *usul* ve erkânından bir kısmını toplayıp bir eser hâlinde te'lîf etmek istedik."<sup>51</sup>

İbrahim Hakkı (v. 1780), Marifetnamesi'nde usule şöyle vurgu yapmaktadır: "Cemî-i kütüb-i evliyâ-yı kirâm şer'-i şerîfe muvâfıktır. Hususan kütüb-i Muhyiddin Arabî (rahmetullahi aleyh) usul ve fûrûa mutâbıktır. Lakin kâriin sû-i fehminden avâm-ı nâsa şübhe lâhıktır."<sup>52</sup> Serrac (v. 378) tasavvuf klasiklerinden sayılan *Lüma'* adlı eserinin mukaddimesinde eseri telif sadedinde "tasavvuf yolundakilerin usullerinin umdelerini" anlattığını ifade etmektedir.<sup>53</sup> Mevlânâ, *Mesnevî*'nin Mukaddimesinde "Bu Mesnevî, dinin usulünün usulünün usulüdür" derken amel (şeriat), hâl (tarikât) ve hakikate vurgu yapmıştır.

Vaizlerimizin *Mesnevî*'ye masal kitabı olarak değil, dindarlığın usullerini öğreten bir usulî'd-dîn olarak bakmalarının zamanı gelmiştir. Hz. Mevlânâ, "Ben şâir değilim, benim *Mesnevî*'m şiir değildir; ma'nây-ı harf ve savttır" buyurur. Binâenaleyh *Mesnevî*'yi şiir nokta-i nazarından muhâkeme etmek, *Mesnevî*'nin ne olduğunu anlamamaktır. Fakat bir müsteşrik bu görüş ve anlayışta mazûrdur. Din ve insanlık yolunda halka rehberlik iddiasında bulunan bizim şark hocalarımızın çoğu ise, ma'atteessüf *Mesnevî-i Şerif*'e bir hikâye kitabından daha fazla bir kıymet vermezler ve okumazlar; ve bu sûretle de akıl ve kalp gözlerinin körlüğünü ispat etmiş olurlar. Temenni edelim ki Cenâb-ı Hak keremi ile bunları bu körlükten kurtarsın."<sup>54</sup>

Esasen tasavvufun gücünü Gazali, İbn Arabi ve Mevlana gibi zahir ve batını kendinde mezcetmiş müelliflerde aramak icab eder. Gazali'nin hakikate yürü-

49 Gökbulut, Süleyman, *İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri*, Tasavvuf, İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 8 [2007], Sayı: 19, s. 245-264.

50 Necmüddin Kübra, *Usûl-i Aşere*, (Tasavvufi Hayat) Haz. Mustafa Kara, İstanbul 1996, s. 37.

51 Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevi, *Veliler ve Tarikatlarda Usul (Câmiu'l-Usûl)* Ter. Rahmi Serin, İstanbul 1970, s. 2 (Giriş).

52 *Marifetname*, İstanbul 1330, s. 495.

53 Serrac, *El-Lüma'*, Beyrut 2007, s. 7.

54 A.Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, haz.: Selçuk Eraydın - Mustafa Tahrallı, İstanbul 2004, c. I, s. 52.

yüş otobiyografisi diyebileceğimiz *el-Munkız*'ın bir vaize vereceği çok ayrıntılar vardır. Şemseddin Sivâsî'nin kendi döneminde "*ehl-i hâl, sâhib-i kemâl, "ilm-i Kelâm"da mâhir ve fenn-i Tasavvuf"da nâdir*" birisi olarak görülmesi zahiri ve batını cem etmesinden kaynaklanmaktadır. Enfüsle beraber âfâkı tanıyarak kendini eser veren sufiler marifet terazisinde bir başka ağırlık teşkil etmektedirler.

### ŞİİR-TASAVVUF VE VAAZ İLİŞKİSİ

Hakikat yolunun arifleri sadece vaaz nasihatle değil yazdıkları şiir divanları, mektublar ile de irşad vazifelerine revnaklık katmışlardır. Divanı olmayan şeyh pek azdır. Edebiyat, özellikle şiir, marifet yolunun salıklarının vazgeçilmez enstrümanıdır. Alvarlı Efe ne güzel söyler:

*Ekser-i erbâb-ı kalbin nazm ile dir ülfeti  
Feth olur kenz-i maârif şî're eyle dikkati  
Nazm ile esrâr-ı tevhîd neşr olur dilden dile  
Kesbi pek sûrat bulur evzâne eyle râğbeti  
Tâlib-i didâr-ı Mevlâ aşkı rehber eylemiş  
Şiir ise mir'ât-ı aşktır aşka eyle himmeti<sup>55</sup>  
Fakat en güzel şiirleri yine arifler söyler:  
Dürer-i şîri ârifan düzerler rişte-i cânê  
Gürûh-i evliyâ söyler güzel şîr-i dilârâyı<sup>56</sup>*

Bir halk ozanımızla sohbet ederken "vaazları nasıl buluyorsunuz" dediğimde yöresel şivesiyle "hocam ne yalan söyleyeyim, şöyle Yunus'tan, Akif'ten bir iki mısra okusalar daha eyi olacak" cevabını vermişti.

Vaizlerimizden her birinin divan teşekkül edecek kadar şair olmalarını beklemiyoruz. Ama kütüphanelerinde en az on şaire ait birer divan olmasını temenni etmek de hakkımız olmalıdır. Erzurum'da vaaz eden bir vaizin İbrahim Hakkı'dan, Alvarlı Efe'den bir beyit okumadan Cuma'da vaaz etmesi düşünülebilir mi? Bursa'da kürsüye oturan bir vaizin Bursevi'den, Süleyman Çelebi'den behresiz olması tasavvur edilebilir mi? Hele hele Konya halkına hitab eden bir hatibin Mevlana'dan, Konevi'den, Urfa'da halka konuşan vaizin Nabî'den habersiz olması mümkün müdür?

Ebu Firas el-Hamdânî'yi bilen bir vaiz, sürgün ve hicret hakkında daha mevzun konuşur. Ebu'l-Atâhiyye'nin kasidelerinde bir yudum içmiş vaizin cümlelerindeki tevbe mevzuu, daha bir dokunaklıdır. Na't-ı Nebevî'ye dair gözleri

55 Alvarlı Efe, *Divan*, s. 529.

56 Alvarlı, s. 530.

Hassan b.Sabit, Ka'b b.Züheyr, Busiri gibi âşıkların mısralarına değen bir vaizin "kutlu doğum" vaazı daha bir Ravza kokulu olacaktır.

Tasavvuf tarihinde özellikle Farsça literatürde vaizin diğer adı "müzekkir"dir. Bilmeyen hatırlatamaz. Hatırlatmak hatırlamasını istediğimiz kimselerin unuttuklarına vakıf olmayı gerekli kılar.

Muhatabı bilmek, muhataplar arasında nice derya-dil insanlar olduğunu tahmin edebilmektir de. Gönül dünyası vaizden daha geniş insanlar kürsünün karşısında bir sütun dibinde Hızır-meşreb gözden nihan vaazı dinlemektedirler. Vaiz bu farkındalığı yaşayan adam olmalıdır. *Sükutu bilmediğinden değil edebindedir/ Gerçi söylemez amma neler bilir âşık.*<sup>57</sup>

Yüzyıllardır dillerden düşmeyen Mevlid'in yazılış öyküsü de böyle bir hadise değil midir? Vaizin dediklerine içerleyen Süleyman Çelebi o muhteşem beyitleri kaleme almıştır. Cemaat içinde nice Çelebiler olduğunu bilerek konuşmak, işte tasavvufi bir bilinçle mümkündür. Yoksa *Gör zâhidi kim sâhibi irşâd olayım der/ Dün mektebe vardı bugün üstâd olayım der*<sup>58</sup> edasında "her şeyi ben söyleyim" üslubunda bir vaaz hem incitici olur hem de hafif meşreb kalır.

Yirminci yüzyılın başında İzmirli İsmail Hakkı ve Şeyh Safvet arasında entelektüel seviyede cereyan eden ve "Ahlak ve Tasavvuf Kitaplarındaki Hadislerin Sıhhati" konulu münakaşalar mebadi ve usulü özümsemiş iki farklı ekole mensub âlimi işaretlemesi yanında tartışma üslubunun hangi ilmi zeminlerde gerçekleşmesi gerektiğini anlatması bakımından da önemlidir. Bu tartışmada dikkat çeken hususlardan biri de tasavvufu savunma durumunda kalan Şeyh Safvet'in ulum-i aliye denilen alet ilimlerine bilhassa lügat, sarf, nahv, Belâğat, mantık ve usul-i fıkhıha olan vukufiyetidir. Tasavvufun alet ilimleriyle alakası aslında bir vaiz için önemli bir referanstır.

### VAİZLERDE BİLGİÇLİKTEN DOĞABİLECEK NEGATİF DAVRANIŞLARIN PANZEHİRİ TASAVVUFİ BİLİNÇTİR.

Tasavvuf ilmi, zahiri ilimlerde tamayüz etmeklikten nâşi gururu yok eder. İlmi kibir ve aldanmışlığı dengeleyecek yegane çare tasavvufi bir bilinçle mâsivaya kapalı kalmaktır. Ucb ve kibirden uzak bir talim terbiyenin yolu ariflerin kılı kırk yaran nefis terbiyesi örneklikleridir.

Modern dünyanın kişisel gelişimdeki bencillik damarını tashih edebilmek ancak tasavvufi metinlerle olur. Tekellüf ve bilgiçlik vaazı öldürür. Burada dev-

57 Hızırzâde Saïd Bey.

58 Bağdatlı Ruhi.



reye üslub girmelidir. Ne demek üslûb? أفعال kalıbı Arapça'da مفعول anlamına da gelir. Üslub, meslûb demektir. Vaiz kendini soyutlayacak, selbedecek kendini, kaptislerinden kurtulacak, kovacak enanietini kürsüden. Şer'î hassasiyetlerin parlak ışığında sönük gururuna bakmayacak.

Farklı görünmek uğruna secili, cinaslı cümlelerle konuşma afetinin çaresi sufi riyazetidir. Bir hatim duasında bir vaizin "İbadetlerimizi kabul, günahlarımızı makbul eyle Ya Rabbii" demesi heyecandan değil, seci' kurbanı olduğundandır. "Kim demiş vaiz-i leffâf sâhib-i hâl olur/Cennete girse yine evrâdı kıl u kâl olur" diyen şair gevezelik makamındaki vaizi eleştirmektedir. Bu tür gevşekliklerin önüne geçmek tasavvuf tahsiline bağlıdır.

Mevlana *Mesnevisi'*nde ne güzel izah eder: "Ömrün mahmul ve mevzu derdiyle geçti." Bu kıyaslar, bu araştırmalar; bulutlu günde yahut geceleyin kibleyi bulmak içindir. Fakat güneş doğmuş, Kâbe de karşıdayken bu kıyası, bu araştırmayı bırak, arama! Bu birliği kıyas yoluyla bilemezsin."

"Ey oğul, burada yok olma bilgisi (mahv) gerek, nahvi bırak. Onu elde edersen sudan korku yoktur."<sup>59</sup> "Arifin biri, bir nahvînin karşısına oturmuş idi. Nahvî: Söz, şu üçten hariç değildir. Ya isim olur, ya fiil veya harf olur. Ârif, elbisesini yırttı da eyvanlar olsun dedi; yirmi yıllık ömrüm de yele gitti, çalışıp çabalamam da. Ben, bu üç hâlden dışarı bir söz vardır umuduyla çalıştım; sense benim umudumu yitirdin gitti. Bu ârif, o sözün anlamına da erişmişti, maksadına da; fakat bu yolla nahivciyi uyandırmak istiyordu."<sup>60</sup>

Tasavvufi kavramlara nahvi kavramlardan yol bulabilen insandır vaiz. Mesela nahivde "sema" tarifi şöyledir:

«السماع: ما يسمع من العرب فيستعمل ولكن لا يقاس عليه»

"Semâ', Arablardan işitilen istimal edilen fakat kendisi üzerine kıyas yapılmamıştır."

Nahvi tanımlarda tanım bilincine ermiş bir vaiz, Mevlevilikteki sema mevzuunu acımasızca eleştiren bir kimseye karşı yukarıdaki nahiv tanımından yola çıkarak etraflıca bir cevap verebilir. Tanımdaki لا يقاس عليه kısmı aslında tasavvufi meselelerin sübjektif boyutuna dikkat çekilmesine yardımcı bir unsurdur. Bir Cuma vaazında sema mevzuunu farz-ı ayın anlatır gibi semain gerekliliğinde ısrar etmek ne kadar ifrat ise, tamamen batıl bir bid'atten ibaret olduğunu söyleyip toptan inkar etmek de bir o kadar tefrittir. Kalbi frekansı, sema'ya yakın

59 *Mesnevî, I/ 2835-2852, s. 228-229.*

60 *Fihî Mâ Fih, S. 142.*

olanlar için kullanılacak bir ritüel olduğunu kabullenmek, fakat herkesin yapmak zorunda olmadığı (لا يقاس عليه) argüman olarak kabullenmek vasat bir yaklaşım olabilir.

Mevlevilikteki semâ ile Hadis Usulündeki semâ arasında alaka kurabilen vaiz vaizdir.

Vaazda etkilemek veya etkilenmek vaazın güzel olması kadar asıl ilahi bir lütuf ve inayetin bereketidir. Bu konuda da amel ve ma'mulü karıştıran vaizlerimiz, güzel konuştuğu zaman tevhide aykırı bazı şımarıklıkların içine düşebilmektedir. Hâlbuki kendisi sadece bir vasıta. Vasıta kadar değer atfedeceği yerde amel gibi hareket etmesi söz miracında tepe taklak yere çakılmak anlamına gelebilir.

*Akif'ten "Alan sensin, veren Sensin, Senin hükmündedir dünya"* mısraını heyecanla kürsüden okuduktan sonra benlik sevdasına kapılan bir hatibin hitabeti ne kadar teslimiyet ifade eder?

Globalleşen dünyanın global inanç sapmalarından korunmak kelim ilminin istidlal titizliği yanında belki de en çok Tasavvufi mana disiplinleriyle mümkün olacaktır. Vaaz etme durumunda olan herkesin, kendini zahir ve batını bir terazide tartıp özgül verimliliğini bilme mükellefiyeti vardır. Çünkü aydınlanma serüvenindeki donanım zaafı aydınlatma sürecinde gün yüzüne çıkmaktadır.

Mukteza-yı hâle uymayan söylemler, zamansız çıkışlar, tutarsız fetvalar, fertleri kucaklamaktan uzak yaklaşımlar, aslında "gel ne olursan ol" diye çağırduğumuz taşra gönüllere uzanan pergelin sabit ayağındaki arızaların bir sonucudur.

### TASAVVUF VAİZİN TERKİZ MELEKESİNİ GÜÇLENDİRİR

Bir metin üzerinde saatlerce kafa yormak demek, terkize giden yolda çok önemli bir merhalelerdir.

Eskiler geceleri dervişe gelen ilhamlar manasına "*tavârik*" derlerdi. Gün boyu rahle üzerinden bir kainat yolculuğuna çıkan ehl-i dil'in geceleyin lahuti kainatlardan beslenmemesi tabii ki düşünülemez.

Tasavvufta önemli bir süluk kavramı olan inziva ve uzlet, günümüz vaizlerinde -aslında dini hitabetin alanına giren herkeste- görülen terkiz (yoğunlaşma) dağınıklığının panzehiridir. "Zâhid ve sûfilerin sürekli biçimde veya belirli aralıklarla toplumdan ayrı yaşamalarına "halvet, uzlet, vahdet, inziva" gibi isimler verilir."<sup>61</sup>

61 Süleyman Uludağ, "*Halvet*", *DİA*, c. XV, s. 386-387.

Kendini tanıma, benliğinin sırlarını keşfetme için bu yalnızlık elzemdir. İrşad sahasına adım atmadan önce salikin bu şekilde bir süreçten geçmesi, aslında karakter bütünlüğünün temin edilmesi dolayısıyla mürşid iradesine kavuşma adına da bir ön şarttır. İrşadla vazifelendirilmeden önce yakıcı bir yalnızlığı, donatan bir fakrı yaşamayan günümüz vaizleri, elbette kürsüde benlik terazisinde hafif meşreb duruşlara imza atacaktır.

Vaazda halvet değil celvet esastır. Kendi içine kapanmış, gündem dışında kalan bir vaizden, kendi siyah beyaz dünyasında özge bir gülistanda kürsünün keyfini çıkararak mutlu vaizden bahsetmiyorum. Dış âlemde olup bitenlerden kaygılı, ruhunda meydana gelen tahribatları söz mikrofonundan dillendirmeye azimli, lazım fiil değil müteaddi fiil olmaya azm ü cezm ü kast eylemiş, etkilenip etkilemeye ram olmuş vaizden bahsediyorum. Mevlana'nın dediği sineye sahip vaizi kastediyoruz. "Firaktan pâre pâre olmuş bir sîne isterim ki ona iştiyâk ve dertlerimi şerh edeyim."<sup>62</sup>

Hafız-ı Şîrâzî'nin deyişiyle insan: "Bir damla kan ve bin kaygı"dan ibarettir. Kasîde-i Bürde şairi Ka'b b. Zühayr'ın babası Muallaka şairi Zühayr b. Ebî Sülmâ da Muallaka'sının altmışıncı beytinde aynı tarifi yapmıyor mu:

لسان الفتى نصف ونصف فؤاده - فلم يبق إلا صورة اللحم والدم.

"İnsanın yarısı dili öteki yarısı da yüreğidir; bundan geri kalanı et ve kandan ibarettir." Yenişehirli Avnî de aynı frekanstan ses vermiyor mu: "Sanman ki âleme taleb-i devlet-i câh etmeye geldik/Biz bu âleme bir yâr için ah etmeye geldik" Vaazlarında uhrevi âleme hasret âh'ları duyulmayan, kendi dışına taşmayan, taşmak istemeyen, amel olmayı sadece ilmiyle amel etme noktasında düşünen bir vaizi düşünmüyoruz. Vaizin dertli olması vaazına yoğunlaşmasının bir yoludur.

Bir vaizin vaazın tam ortasında cep telefonunu çıkarıp gelen mesajlara bakması ne ile izah edilir? Aynı şekilde nesnesi mefulü olmayan, özne yüklem uyumuna riayet edilmeyen cümleler, virgülmü unutulmuş atıflar, satır başı yapılmamış perişan paragraflar... İhtisas eğitim merkezi mezunu bir vaiz derste bacak bacak üstüne atarak ders dinlemez. Çünkü dersin hocası bacak bacak üstüne atarak ders anlatmaz. İlahiyat fakültesi hocalarımıza düşen bir görev de talebeleri bu tür laubaliliklere karşı da uyarmak olmalıdır.

Sarf dersinde تفاعل babının mana özelliklerini daha hazırlık sınıfında hazmeden bir ihtisas talebesi "tecennüb" karinesinden zühd refleksi bir hayatı önemser. Teheccüd namazı hakkında vaaz etmeden önce "hücd"ün uyku, teheccü-

62 سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق

dün de “uykuyu terk etmek” olduğu bilgisinden hareketle daha dil düzeyinde bile meseleyi kendi idrakinde pişirir. Tasavvuf kelimesinin teleffuzundaki etimolojiden تَفَعَّل babının tekellüf ve tederrüc manasını istinbat ederek tasavvufi hayatın zor ve meşakkatli bir seyr u sülukun semeresi olduğu, manevi hâl ve makamları terfi ederken tedriciliğin esas olduğu vb. ayrıntılar ancak sarf ilmini bilen vaizin dilinden sadır olur.

Killet-i kalam killet-i menam killet-i taam mevzuunu kürsüden dillendirmeden evvel, cemi killet vezinlerinde meseleyi vuzuha kavuşturan vaiz, vaizdir.

Lügavi anlamlar ile ıstılahi ve terim manalar arasında köprüler inşa edemeyen, iştikakın imkânlarından faydalanamayan hatib sadece spikerdir.

## SONUÇ

Son birkaç yıldır vaizlik kadrolarıyla ilgili olarak İhtisas mezunları eski görevlerine, (imamlık-müezzinlik) iade edilmekte, vaizlik için ayrıca “görevde yükselme yazılı ve sözlü sınavına” tabi tutulmaktadır. Bazı mezunların yazılıyı geçip sözlü sınavda başarılı olamaması kursiyerlerin ihtisas eğitimine yoğunlaşmasına -kısmi de olsa- olumsuz etki yapmaktadır. Vaiz olarak atanamayacağını düşünen bu mezunların aldıkları ihtisas eğitimine motive olup olmadıkları ayrıca bir araştırmanın konusu olmakla beraber, mezuniyet sonrası eski görevine (imam, müezzin) döneceğini bilen birtakım eğitim merkezi kursiyerlerinin bu bakış açısıyla müfredattan tam istifade elde edemediği mevcut durumdan anlaşılmaktadır.

Vaizlik mülakat sınavlarında mezunlara yönelik en dikkat çeken eleştirilerden biri de “muhakeme eksikliği ve bütüncül düşünememe”dir. Bunun sebeplerini araştırmak hepimizin görevidir. Fakat bir iki hazırlık sınıfında Arapça gramer eğitimi gören kursiyerlerin üç aylık dönem sonlarında Ankara’dan yapılan test usulü merkezi bir sınava tabi tutulmaları, dolayısıyla test merkezli bir konsantrasyona girmeleri mezuniyet sonrasında kendilerine eleştiri ve sınavda başarısızlık olarak geri dönebilmektedir.

Zahiren çok basit gibi görünen bu durum, kursiyerlerin tefekkür dünyasının inşası için son derece önemlidir. Dini yüksek ihtisas eğitiminde bu tür merkezi sınavlarla muhakemesi güçlü, bir dil bilinci olan, dilbilgisinden hayatın içine giden irtibatlar kurabilen vaizler yetişmesi zordur.

“İkinci el kaynaklardan hareketle belki tasviri çalışmalar yapılabilir ama tahlili analitik çalışmalar asla.”<sup>63</sup> Vaiz yetiştiren bir kurumun müfredatı tasvi-

63 Cündioğlu, Dücane, Yeni Şafak, 07/11/2011.

ri değil tahlili olmalıdır. Test usulüne göre gramer eğitimi, dersin hocasını da daraltmakta, talebeyi “sınavda bu çıkar mı” endişesi ile asıl hedeften uzaklaştırmaktadır. Dersi okutan Eğitim Görevlisi, kavramsal bir perspektifte konuyu diğer disiplinlerle irtibatlandırıldığında talebeden “bunlar sınavda çıkmaz” tepkisiyle karşılaşmaktadır. Çünkü yirmi beş soruluk bir test sınav için anlatılanlar gereksiz fuzuli sayılabilir. Fakat vaizlik yeterlik sınavında kendisinden kavramsal bir bütünlük istendiğinde vaiz aday ihtisas mezun baltayı taş vurmaktadır.

Test sınavı lise düzeyinde bile tartışmalara açıkken Türkiye’de dini ilimlerin en üst düzeyde okutulduğu bir kurumda -hazırlık sınıfıyla sınırlı olsa da- dil eğitiminin test usulüyle yapılması düşündürücüdür. Test seçmedir. İnşa değil. Hâlbuki vaiz inşa eden adamdır. İnşa edilmiş şeyleri ayıklama bir maharettir. Fakat inşa daha değerlidir. Vaiz seçme işini zaten fıkhi fetvalarda kullanmaktadır. Muhtar görüş muhtar olmayan görüşü bilmek seçme değil midir?

Din hizmeti dille doğrudan ilgili bir görevdir. Dil eğitimi sadece dil eğitimi demek değildir. Gramer üzerinden bir hayat tasavvuru, bir takva bilinci, bir sosyoloji, hatta bir siyaset epistemolojisi inşa edilebilir. Felsefenin Batı medeniyetine yaptığı katkı, aslında dil bağlamında yapılan bir katkıdır. Tamamen materyalist, pozitivist bir yaklaşımla dil eğitimi yapılamaz. Kürsüden tefsir, hadis, fıkıh disiplinlerini aktaran bir vaiz, bu disiplinlerin lügat düzeyinde bilincine sahip değilse sadece bir nâkil olarak kalmaktadır. Sadece nakleden, anlattığının içinde bulunmayan, nahv ıstılahıyla söylersek “anlattığı ile fail ve zaman birliğine sahip olmayan” vaizleri eleştirmek kolaydır.

Dini Yüksek İhtisas merkezleri grameri bir hayat felsefesi olarak irşadın vasıtası yapabilmekten imkânıdır. Arapça’da belli düzeye gelmiş kursiyerler, yüksek lisans-doktora çalışmalarıyla da akademik gelişmelerden istifade etmektedirler.

Hazırlık sınıfında Arapça gramer ve Belağat, İhtisas sınıflarında şeri ilimler özellikle de Usul-i Fıkıh ve Tasavvuf ile belli bir usuli duruş kazanan İhtisas Eğitim Merkezi kursiyerleri, aslında bir vaizde bulunması gereken vasıf ve meziyetleri kazanmış bulunmaktadırlar. Mezunlarımızın ilim yolunda katlandıkları otuz ay süreyi, Diyanet teşkilatı için geleceğin inşasında muhteşem bir proje olarak gördüğümü ifade ediyor, böyle bir eğitim müessesesinde ders vermeyi bana nasib eden Cenâb-ı Hakk’a hamd ediyorum.

*“Gazelde şart-ı Sühan ihtisardır Sâbit  
Makâl-i ehl-i hünerdir bu az olur öz olur”*

## MÜZAKERELER

**Prof. Dr. Recai DOĞAN\***

Vaaz ve vaizlik, ortaya çıktığı andan itibaren daha iyi nasıl olması gerektiği tartışılan ve hakkında yazılan, toplantılar düzenlenen en önemli konulardan biri olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün "Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu" düzenlemiş olması da vaaz ve vaizlik kurumunun daha nitelikli hâle getirilmesine yönelik çabalardandır. Bu vesileyle sempozyumu tertipleyenleri tebrik ediyor, bu yöndeki çabalarının devamını diliyorum.

Sempozyumun bu oturumu, "Vaizlerin Eğitimi ve Yetiştirme Süreçleri"dir ve dört tebliğ sunulmuştur. Söz konusu tebliğlerle ilgili değerlendirmelerim sırasıyla aşağıdaki gibidir.

Birinci tebliğ, Mehmet Korkmaz tarafından sunulan "Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Lisans Programlarının Değerlendirilmesi ve Bir Sertifika Programı Önerisi"dir. Tebliğ, dört ana kısımdan oluşmaktadır. Bunlar, vaaz ve vaizliğin tarihi gelişimi; vaizlik mesleği ve özellikleri; İlahiyat Fakültesi lisans programları ve vaizlik yeterlikleri; vaizlik mesleğine yönelik bir sertifika programı önerisidir. Tebliğci, sunumunu oldukça güzel yapılandırmıştır. Ancak tarihsel gelişim kısmında verilen bilgiler geneldir ve tebliğin problematiği ile doğrudan ilişkilendirilmemiştir. Vaizlik mesleği ve özellikleri ile ilgili verilen bilgiler yeni bir bakış açısı içermekle birlikte daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaizlikle ilgili belgelerinden hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Burada "olan değil", "olması gereken" ile ilgili bir tartışma yapılabilirdi. Dolayısıyla İlahiyat Fakültesi programlarının ele alındığı kısım da bu belirleme çerçevesinde incelenmiştir. Korkmaz, İlahiyat fakültelerinin programlarını da bu bakış açısıyla değerlendirmeye çalışmakta ve öğretim programındaki dersleri belirlenen vaizlik yeterlikleri bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Hâlbuki tebliğcinin de belirttiği üzere İlahiyat fakülteleri sadece vaiz yetiştiren kurumlar değildir.

\* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Korkmaz'ın uzmanlaşmanın, niteliğin öne çıktığı çağımızda İlahiyat Fakültesi öğretim programlarında değişikliğe gidilmesinin, İlahiyatın tek bir programla birçok mesleğe eleman yetiştiren kurum olma özelliğinden çıkarılmasının bir ihtiyaç ve zorunluluk olduğu tesbiti yerinde ve haklı bir belirlemedir. Ancak kendisi tebliğinden bu konuda bir çelişki içindedir. Çünkü bir yandan İlahiyat programının mezunlarının istihdam edildikleri alanlara göre çeşitlendirilmesini öneriyor. Diğer taraftan bunun gerçekleşmesi için bir sertifika programı önerisi sunuyor. Tebliğci öğretim programı ile sertifika programını birbirine karıştırıyor. Sertifika programları öğretim programının içinde yer almaz. Bunlar, öğrencinin zorunlu olarak alması gereken lisans programı dışında isteğe bağlı olarak katıldığı programlardır. Korkmaz ise İlahiyat fakültelerini yeni bir yapılanmaya tabi tutmakta ve bu yapılanma içinde yeni bir lisans programı önerisinde bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle Korkmaz'ın önerisi bir sertifika programı değil, bir lisans programı önerisidir. Bu bağlamda Korkmaz, İlahiyat programını dört yıl olarak önermekte ve ilk iki yılın programını İlahiyat temel eğitime diğer iki yılı ise Diyanet İşleri Başkanlığı ve MEB'deki istihdam alanlarına göre uzmanlaşmaya yönelik sertifika programlarına (?) göre geliştirilmesini önermektedir.

Korkmaz'ın İlahiyat fakültelerinin yapılandırılması ile ilgili önerisi kendisinin de belirttiği gibi yeni değildir. En çok seslendirilenlerden biridir. Bu öneri İlahiyat fakültelerini teknik bir fakülte hâline getireceği gibi ciddi eleştiriler de almaktadır. Her ne kadar tebliğcinin kendisi bilim insanı yetiştirme sürecini lisansüstü eğitim sürecine bırakmış olsa da lisans eğitimi yapan yükseköğretim kurumlarının teknik mi yoksa akademik mi olduğu tartışması uzun süreden beri devam eden ve halen de tartışılan bir konudur. Böylesine önemli bir konunun gerektiği kadar tartışılmadan sadece istihdam alanına göre İlahiyat fakültelerinin yapılandırılması teklifi tartışmaya açıktır. Kaldı ki kendisi tek tip olan İlahiyat'ı eleştirirken yine tek tip olan başka bir İlahiyat yapılanması önermektedir. Kanaatimce yüksek din öğretim yapan kurumların teknik ve akademik olarak ikiye ayrılması ve bunların da kendi içinde yapılandırılması önümüze daha zengin imkânlar açacaktır.

Mehmet Korkmaz'ın tebliği yukarıda belirtilen açılardan tartışılmaya açık olmakla beraber İlahiyat fakültelerinin yeniden yapılanması konusunu yeniden gündeme getirmesi açısından önemlidir. Tebliğci de zaten bir öneride bulunmakta ve konuyu ilgililerin gündemine getirerek tartışmaya açmaktadır.

İkinci tebliğ, Ercan Çelik tarafından sunulan "İHL, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri Programlarının Vaizlik Mesleği Açısından Değerlendirilmesi"dir. Tebliğde vaaz ve vaizlikle ilgili kavramlar; vaizlerin

yetiştirilmesindeki tarihi süreç; vaizlerin yetiştikleri kurumlar ele alınmış, sonuç ve öneriler ile tebliğ tamamlanmıştır. Tebliğde konuyla ilgili bilinen bilgiler tekrarlanmıştır. Çelik de İlahiyat fakülteleri mezunlarının istihdam edildikleri alanlara göre programlarında yeterli dersleri almalarını önermektedir. Dolayısıyla vaizlik mesleğinin yapılabilmesi için İHL, İlahiyat ve Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Merkezlerine ilgili derslerin konulmasını önermektedir. Çelik'in önerileri meslekten biri olarak daha çok kısa vadeli ve pratik çözümlerdir. Tebliğde verdiği bilgiler sahadan biri olarak ciddiye alınması gereken hususlardır.

Üçüncü tebliğ, Adem Korukcu tarafından sunulan "Dini Hitabet Dersi Bağlamında İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi"dir. Tebliğde problem, İlahiyat Fakültesi öğretim programlarında yer alan Dini Hitabet dersi özelinde incelenmektedir. Tebliğ, spesifik bir konuyu ele alıp tartışması ve çözüm önerilerinde bulunması açısından özgündür. Ancak resmin tamamını belirlemeden yapılacak çalışmaların pek de başarılı sonuçlar vermediği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla tebliğin bu açıdan tekrar değerlendirilmesi önemlidir.

Dördüncü tebliğ ise Hüseyin Karaca tarafından sunulan "Diyanet Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarında Tahsil Edilen 'Belağat' ve 'Tasavvuf' İlimlerinin Vaizlerin Usul-i Duruşuna Katkıları"dır. Tebliğ, başlığı açısından dikkat çekici ve önemlidir. Ancak tebliğin içeriği tamamen İlahiyat ve İhtisas merkezi karşılaştırılmasına dönüştürülmüş, ikincisinin birincisinden ne kadar kaliteli, verimli olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Hâlbuki tebliğde bu tür bir mücadele içine girmek yerine İhtisas Eğitim Merkezlerinde alınan ilgili derslerin vaizlik mesleğine yaptığı katkılar incelenebilirdi. Bu iki kurum birbirinin alternatifi değildir. Birisi yükseköğretim sistemi içerisinde yer alan, diğeri ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bünyesinde kendi ihtiyaçları doğrultusunda kurulmuş bir kurumdur.

Tebliğde, klasik medrese eğitiminin mevcut İlahiyat eğitiminden kaliteli olduğu ve bu eğitimin vaizlik mesleğine katkıları incelenmektedir. Geleneksel eğitim sisteminin ürettiği bilgi ve yetiştirdiği ilim insanları göz ardı edilemez. Ancak geleneksel eğitimin özellikle 17. yüzyıldan itibaren aldığı biçim, eğitim alanındaki yeni gelişmeler, toplumsal hayattaki ve insan anlayışındaki gelişim ve değişimler, sadece geleneksel eğitim anlayışının savunulmasıyla çözümlenebilecek nitelikte de değildir. Bir din bilgininin öncelikle geleneği bilmesi zaten önemlidir. Ancak geleneğin bugüne transfer edilmesi de önemlidir. Tebliğde sanki Osmanlı'nın son dönemlerinde "ayaklı kütüphane" olarak adlandırılan ve yalnızca öğrenmek için okuyan, geniş ansiklopedik bilgisi bulunan, fakat bunu uygulamaya koyamayan, yeni bir bilgi üretmeyi düşünemeyen ya da



başaramayan, bilim eskilerin yazdıkları kitaplardadır, onlara bir şey eklenemez düşüncesinde olan aydın tipinin esas alındığı dikkati çekmektedir.

Tebliğde en çok üzerinde durulan husus, tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi İslamî ilimlerin -geleneksel medrese usulüne göre- iyi öğrenilmesiyle vaizlik mesleği dolayısıyla iyi vaaz etme arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Başka bir ifadeyle bu ilimleri bilen aynı zamanda iyi öğretir, hükmüne varılmıştır. Hâlbuki bu ilimleri usulüne göre okumak mesleğin bir boyutunu oluşturur. Vaizlik mesleğinin diğer bir boyutu da bunu “nasıl” aktaracağını bilmektir. Tebliğde bu kısmın eksik kaldığı görülmektedir.

Vaaz ve vaizlikle ilgili olarak kurumun ortaya çıkışından bugüne önemli gelişmeler olmuştur. Hatta Diyanet İşleri Başkanlığı son on yılda bu konuda çok daha önemli adımlar atmıştır. Ancak konunun üniversite-Diyanet çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Bunun için öncelikle vaizlik mesleğinin temel nitelikleri, nasıl yetiştirilecekleri gibi soruların sorulup cevaplandırılması ve konuda ciddi adımların atılması gerekir. Örneğin vaizler lisan eğitimi ile mi yoksa sertifika programı ile mi yetiştirilmelidir? Alacakları eğitimin içeriği ve yöntemi ne ve nasıl olmalıdır? gibi birçok sorunun sorulması ve bunların cevaplandırılması gerekir.

## Dr. Mustafa Asım COŞKUN\*

Sözlerime besmeleyle başlar, Cenab-ı Hakk'a hamd ve Rasûlü Zî-Şân Efendimiz'e salât ve selâm ederim.

Ben, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Korkmaz, Yrd. Doç. Dr. Adem Korukcu, Ercan Çelik ve Hüseyin Karaca beylerin tebliğlerini müzakere etmek üzere huzurunuzda bulunuyorum.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Korkmaz Bey, *"Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Lisans Programlarının Değerlendirilmesi ve Bir Sertifika Programı Önerisi"* başlığını taşıyan tebliğinde; tarihsel açıdan vaizlerin yetiştirme süreçlerinin dün ve bugününü özet olarak ele almış, daha sonra Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakültesi Lisans programlarının vaizlik yeterliliklerini karşılaştırmış ve bu yeterlilikleri birleştirerek bir sertifika programı önermiştir. Bilindiği gibi sertifika programı, lisans dışında daha dar kapsamlı ve kısa süreli fayda amacına dayalı bir program şeklindedir. Hâlbuki vaizlik mesleğinin günümüzdeki hitap ettiği kitle hesaba katıldığında durum bir sertifika programıyla kurtarılacak düzeyde değildir. Mehmet beyin, bu noktada iki senelik bir temel İlahiyat eğitimini yeterli görmesi de ayrıca eleştirilmesi gereken diğer bir husustur. İlahiyat uzmanı hocalarımızın kürsülerden uzak durmasının sebep ve sonuçlarının vaizlik mesleği açısından değerlendirilmesi gerektiği hususu gerçekten dikkat çekicidir.

Yrd. Doç. Dr. Adem Korukcu Bey, *"Dini Hitabet Dersi Bağlamında İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi"* başlığını taşıyan tebliğinde; İlahiyat fakültelerinde okutulmakta olan hitabet dersi ve uygulamalarından hareketle "vaiz"de bulunması gereken özellikleri teorik boyutta ele almış ve buna dayalı olarak birtakım tekliflerde bulunmuştur.

İzmir İl Vaizi Ercan Çelik beyin, *"İHL, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri Programlarının Vaizlik Mesleği Açısından Değerlendirilmesi"* tebliği de farklı yönleri olmakla birlikte Âdem beyin tebliğine paralellik arz etmektedir.

\* Müfettiş, Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı.

Eğitim Görevlisi Hüseyin Karaca beyin, “*Diyanet Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarında Tahsil Edilen Belağat ve Tasavvuf İlimlerinin Vaizlerin Usûli Duruşuna Katkıları*” başlığını taşıyan tebliğine gelince, bu tebliğ kanaatimce diğer üç tebliğden ayrı olarak değerlendirilmelidir. Zira tebliğin bizzat kendisi, ihtisas eğitim merkezlerinin müfredatında “gelenek içinde değişim” prensibine uygun olarak birtakım ıslah çalışmalarının yapılmasının zaruretini ortaya koymaktadır.

Tebliğ son derece indi mülâhazalarla ve herhangi bir araştırmaya dayanmadan kaleme alınmıştır. Birkaç örnek verelim: Kursiyerlerin ihtisas okumadan önceki vaaz performansları ile ihtisas bitirdikten sonraki vaaz performansları hangi araştırmayla ölçülmüştür? Belağat ve Tasavvuf ilminin vaizlerin usuli duruşlarına etkisi vardır da diğer İslamî ilimlerin bu duruşa katkısı yok mudur? Ayrıca tasavvuf bir usul ilimi midir? İlahiyat eğitiminin gencecik beyinlerde hâsıl ettiği kavram kargaşası hangi araştırmayla ölçülmüştür?

Ayrıca on beşinci dipnotta ihtisas eğitim merkezleriyle ilgili iki çalışma ismi gözden kaçırılmıştır. Bunlardan biri acizâne bizim yaptığımız “Gelenek ve Modernlik Ekseninde Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları” isimli doktora çalışması (günümüze kadarki tek doktora çalışması), diğeri de Hayrullah Köken’e ait “İhtisas Eğitim Programlarının Özel Alan Uzman Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans çalışmasıdır.

Ben de ihtisas eğitim merkezlerinin müfredatının vaizlik mesleği açısından değerlendirilmesi konusunda birkaç önemli gördüğüm noktayı âcizane paylaşmak isterim:

1. Diyanet İşleri Başkanlığımız, her şeyden önce bu eğitim merkezlerinde ihtisas eğitimi mi yoksa hizmet içi eğitim mi vermek istemektedir? Bu soru meselenin temel sorusudur. Çözüm de bu sorunun cevabında yatmaktadır. Eğer bu eğitim merkezlerinde ihtisas eğitimi verilecekse müfredat buna göre belirlenmeli, ihtisas eğitimi değil de hizmet içi eğitim verilecekse o zaman müfredat buna göre belirlenmelidir. Zira bizim yapmış olduğumuz yukarıda ismini verdiğim doktora çalışması sonuçlarına göre, kursiyerin kafası bu noktada son derece karışık gözükmektedir.

2. Kanaatimce bu konuda kısa vadede, orta ve uzun vadede iki ayrı plan yapılmalıdır. Kısa vadede yapılan planda vaizlik mesleği ve müftülük mesleği birbirinin devamı ve tamamlayıcısı olarak görülmelidir. İlahiyat eğitiminden sonra seçilen personel ilk etapta ihtisas eğitimine alınmalı, “mütedeyyin, mürebbi ve münevver” din adamı yetişmesine imkân sağlayacak ve “gelenek içinde yenileşme” prensibine dayalı bir ihtisas müfredatı oluşturulmalıdır (en fazla

24 ay). İkinci etapta ihtisas eğitiminden farklı olarak vaizlik hizmet içi eğitim kursu (en az 6 ay) ve daha sonra isteyenlere ve istidadı olanlara müftülük hizmet içi eğitim kursu (en az 6 ay) ayrı ayrı zamanlarda ve ayrı ayrı müfredatla verilmelidir. Hizmet içi eğitim müfredatları rasyonel, gerçekçi, sürdürülebilir ve verimli olmalıdır. Bugünün değil geleceğin vaiz ve müftüsünü yetiştirmeye dönük olmalıdır.

3. Uzun vadede ise İlahiyat eğitiminden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaiz, müftü vb. kademelerine eleman yetişmesini temin edebilecek, yüksek lisans ve doktora imkânı sağlayabilecek Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı bir "Diyanet Akademisi" mutlaka kurulmalıdır. Bu Diyanet Akademisi Başkanı aynı zamanda Din İşleri Yüksek Kurulu'nun da doğal üyesi olmalıdır.

Teşekkür ediyorum ve yapılan çalışmaların hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz ediyorum.

---

## **3. SALON - 4. OTURUM**

---

---

# Günümüzde Vaizliğin Sorunları

(18 Aralık 2011 Pazar)

Oturum Başkanı  
**Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ**  
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
Emekli Öğretim Üyesi

---

# 1. VAİZLERE GÖRE VAİZLİK MESLEĞİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜMLERİ

Doç. Dr. Süleyman AKYÜREK\*

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın görevlerinden biri de toplumu din konusunda aydınlatmaktır. Başkanlık, bu görevi yerine getirirken birçok görevliden yararlanmaktadır. Başkanlığın toplumu din konusunda aydınlatma çalışmalarının ana elemanlarından biri de vaizlerdir. Vaaz ve irşat hizmetleri Hz. Peygamberden beri devam etmektedir. Vaaz ve irşad hizmetlerinin ana elemanı da vaizlerdir. Vaiz, dinî konularda insanları aydınlatma görevi yapan ve bu amaçla va'z eden kimsedir.

Bir mesleğin sorunlarını o mesleği yapanlardan öğrenmenin önemli katkıları vardır. Günümüzde toplumsal değişim, vaaz ve irşad hizmetlerini etkilemektedir. Dolayısıyla vaizlikte değişen şartlar bağlamında yeni yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunları öğrenmek, çözmek için gerekli ilk adımdır. Bu çerçevede vaizlerin neleri sorunlar olarak gördüğü, bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin neler olduğunu bilmek önemlidir. Vaizler için öncelikli sorun/sorunların neler olduğu, bu sorunlar için onlara göre en etkili çözümün ne olduğunu bilmek, sorunların çözümü için gereklidir.

Bu tebliğde vaizlere açık uçlu anket uygulanmıştır. Vaizliğin sorunlarını öncelik sırasına göre belirlemeleri ve her bir soruna ilişkin çözüm önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Bu araştırmada Türkiye'nin bütün illerinden Tekirdağ'da "Yüz Yüze Vaaz Edebilecek Personele Yönelik Rehber Vaiz Yetiştirme Programı"na katılan 200 erkek vaize uygulanan açık uçlu anketten ve bu vaizlerle yapılan odak grup görüşmesinden elde edilen veriler kullanılmıştır. 2010 yılı istatistiklerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetleri sınıfında yer alan Türkiye

\* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

genelinde 1.242 vaiz ve cezaevi vaizi, 163 de murakıp görev yapmaktadır.<sup>1</sup> Araştırmaya katılanlar vaizler Türkiye genelindeki vaizlerin % 8'ini oluşturmaktadır. Bu da araştırmadan elde edilen verilerin genellenebilmesi için uygun bir rakam olarak değerlendirilebilir. Vaizlere göre en önemli sorunlar ve onlara yönelik çözümleri belirlenmiştir. Bu çerçevede vaizlerin açık uçlu sorulara vermiş oldukları cevaplar; kod, tema ve kategoriler altında toplanmıştır. Vaizlerin sorunları ve onların bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri ortaya konmuştur. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranmıştır:

Vaizlere göre mesleğin sorunları nelerdir?

Öncelik sırasına göre vaizliğin sorunları nelerdir?

Vaizliğin sorunları il ve ilçe merkezlerine göre değişmekte midir?

Vaizliğin sorunları bölgelere göre değişmekte midir?

Vaizlerin sorun gördükleri hususları onların mesleki kıdemleri etkilemekte midir?

Vaizlerin sorunları için çözüm önerileri nelerdir?

Bu çözüm önerileri nasıl değerlendirilebilir?

### **ARAŞTIRMAYA KATILAN VAİZLERE İLİŞKİN BULGULAR:**

Araştırmaya katılan vaizlerin vaiz olarak hizmet yılları şu şekildedir:

VAİZ OLARAK HİZMET YILINIZ	FREKANS	YÜZDE
1,00	2	2,0
2,00	8	8,0
3,00	5	5,0
4,00	3	3,0
5,00	6	6,0
6,00	9	9,0
7,00	7	7,0
8,00	7	7,0
9,00	6	6,0
10,00	14	14,0
11,00	4	4,0
13,00	2	2,0
14,00	2	2,0
15,00	3	3,0

<sup>1</sup> [http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel\\_tablolar/1\\_personel/1\\_3\\_istatistiki\\_bolge\\_birimleri\\_siniflamasına\\_ve\\_kadrolarına\\_gore\\_personel\\_sayisi\\_Muftulukler.xls](http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/1_personel/1_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_ve_kadrolarına_gore_personel_sayisi_Muftulukler.xls) (22.09.2011)



19,00	1	1,0
20,00	1	1,0
21,00	2	2,0
22,00	3	3,0
23,00	4	4,0
24,00	1	1,0
25,00	1	1,0
26,00	1	1,0
29,00	2	2,0
30,00	1	1,0
31,00	1	1,0
33,00	1	1,0
Toplam	97	97,0
Cevapsız	3	3,0
Toplam	100	100,0

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizler içerisinde görevin henüz başında olanlar olduğu gibi uzun süre bu görevi yürütenler de bulunmaktadır. Dolayısıyla elde edilecek verilerin vaizlerin sorunlarına dair bir bilgi verebileceği söylenebilir. Araştırmaya katılanların %24,7'si 1-5 yıl, %44,3'ü 5-10 yıl, %13,4'ü 11-15 yıl, %2'si 16-20 yıl, %11,3'ü 21-25 yıl, %6,1'i ise 26 ve üzeri yıl vaiz olarak görev yaptıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin görev yaptıkları bölgelere göre dağılımı şu şekildedir:

GÖREV YAPTIĞINIZ BÖLGE	FREKANS	YÜZDE
Akdeniz Bölgesi	11	11,0
Ege Bölgesi	12	12,0
Doğu Anadolu bölgesi	9	9,0
Güney Doğu Anadolu bölgesi	8	8,0
İç Anadolu bölgesi	26	26,0
Marmara Bölgesi	18	18,0
Karadeniz bölgesi	15	15,0
Toplam	99	99,0
Cevapsız	1	1,0
Toplam	100	100,0

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya Türkiye'nin bütün bölgelerinden vaizler katılmıştır. Bununla birlikte en az Güney Doğu Anadolu bölgesinden (%8), en çok da İç Anadolu bölgesinden (%26) katılım olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin görev yaptıkları yerlere ilişkin bulgular ise şu şekildedir:

GÖREV YERİNİZ	FREKANS	YÜZDE
İl Merkezi	38	38,0
İlçe Merkezi	61	61,0
Toplam	99	99,0
Cevapsız	1	1,0
Toplam	100	100,0

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin büyük çoğunluğu (%61) İlçe merkezinde görev yapmaktadır. Bununla birlikte %38'lik bir kesim ise il merkezlerinde görev yaptığını belirtmiştir. Bu da vaizlerin belirttikleri sorunların hem il merkezi hem de ilçede görev yapanların sorunlarının görülmesini sağlayabilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin mezun oldukları ortaöğretim kurumuna göre dağılımı şu şekildedir:

MEZUN OLDUĞUNUZ LİSE	FREKANS	YÜZDE
İmam-Hatip Lisesi	83	83,0
Lise veya meslek lisesi	10	10,0
Toplam	93	93,0
Cevapsız	7	7,0
Toplam	100	100,0

Araştırmaya katılan vaizlerin büyük bir çoğunluğunun (%83) İmam-Hatip Lisesi mezunu olduğu; bununla birlikte diğer liselerden mezun olanların da olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin mezun oldukları yükseköğretim kurumuna göre dağılımları ise şu şekildedir:

MEZUN OLDUĞUNUZ FAKÜLTE	FREKANS	YÜZDE
İlahiyat Fakültesi	84	84,0
Yüksek İslam Enstitüsü	6	6,0
El Ezher Üniversitesi	3	3,0
İslami ilimler fakültesi	5	5,0
Toplam	98	98,0
Cevapsız	2	2,0
Toplam	100	100,0

Tabloda görüldüğü üzere vaizlerin büyük bir kısmı İlahiyat Fakültesi mezunudur. Bununla birlikte 1982'de kapanarak İlahiyat Fakültesine dönüşen Yüksek İslam Enstitüsü ve İslami İlimler Fakültesi mezunlarının da olduğu (%11); El Ezher Üniversitesi mezunu vaizlerin de olduğu görülmektedir. Vaizlerin tamamının din alanında lisans düzeyinde eğitim aldıkları görülmektedir. 2010 yılı istatistiklerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın personeli içerisinde din alanında lisans düzeyinde eğitim alanların oranının % 10,93'olduğu<sup>2</sup> düşünüldüğünde vaizlerin Diyanet İşleri Başkanlığı içindeki konumu daha iyi anlaşılabilir. Bu çerçevede sorunlara bakış, tespit ve önerilerinin önemi de ortadadır.

Araştırmaya katılan vaizlerin lisansüstü eğitim durumlarına ilişkin veriler ise şu şekildedir:

MEZUN OLDUĞUNUZ BÖLÜM	FREKANS	YÜZDE
Yüksek Lisans	9	9,0
Doktora	1	1,0
Toplam	10	10,0
Cevapsız	90	90,0
Toplam	100	100,0

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %10'u yüksek lisans ve doktora eğitimi almış durumdadır.

### **ARAŞTIRMAYA KATILAN VAİZLERE GÖRE VAİZLİK MESLEĞİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜMLERİ:**

Araştırmaya katılan vaizlerin, mesleğin sorunlarına ilişkin belirttikleri sorun sayısı şu şekildedir:

2 <http://www.diyinet.gov.tr/turkish/tanitim/tanitimistatistik.asp> (22.09.2011)

VAİZLERİN BELİRTTİKLERİ PROBLEM SAYISI	FREKANS	YÜZDE	YIĞMALI YÜZDE
1	6	6,0	6,0
2	10	10,0	16,0
3	11	11,0	27,0
4	20	20,0	47,0
5	10	10,0	57,0
6	16	16,0	73,0
7	20	20,0	93,0
8	4	4,0	97,0
10	1	1,0	98,0
11	2	2,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Vaizlere göre verilen ankette açık uçlu olarak vaizlik mesleğinin sorunlarını önem derecesine göre sıralaması istenmişti. Anket formunda 7 sayısına kadar rakam verilmiş, isteyen vaizlerin daha fazla sorun belirtmelerine imkân verilmişti. Tabloda görüldüğü üzere vaizlerin %93'ü, 7 sorun belirtmiştir. Yoğunluklu olarak sorun sayısının 2-7 arasında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 1 sorun belirten vaiz olduğu gibi 11 sorun belirten vaiz olduğu da görülmektedir. Bu da gösteriyor ki, vaizlik mesleğinin sorunlarının sayısı farklıdır.

Bölgelere göre vaizlerin belirttikleri sorunlar incelendiğinde Akdeniz Bölgesinde görev yapan vaizler %11,1; Ege Bölgesinde görev yapan vaizler %12,1; Doğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler %9,1; Güney Doğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler %8,1; İç Anadolu bölgesinde görev yapanlar %26,1; Marmara bölgesinde görev yapanlar %18,2; Karadeniz bölgesinde görev yapanlar da %15,2 oranında sorunlardan söz etmişlerdir. Sorun belirten bölgeler içerisinde İç Anadolu ve Marmara bölgesinde görev yapanlar ilk iki sırada yer almıştır.

Vaizlerin belirttikleri toplam sorunların %38,4'ünü İl merkezinde görev yapan vaizler; %61,6'sını ilçede görev yapan vaizler belirtmiştir. Araştırmaya katılan vaizlerin kıdemlerinin artışı ile belirttikleri problem sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. ( $r=0,026$ ,  $p>.801$ ) Buradan hareketle kıdem arttıkça vaizlerin belirttikleri problem arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Vaizlerin önem sırasına göre belirttikleri sorunlar önce tek tek belirlenmiş, daha sonra ilgili sorunlardan birbirine yakın olanlar bir araya toplanarak grup-

lanmıştır. Bu çerçevede öncelikle sorunlara kodlar verilmiş, daha sonra yakın sorunlar temalarda bir araya getirilmiş, daha sonra da kategoriler oluşturulmuştur. Vaizlerin belirttikleri sorunlar ele alınacak, daha sonra bu sorunun vaizlere göre önem sırası belirtilecek, daha sonra da vaizlerin bu soruna ilişkin önerileri belirtilecektir. Öneriler vaizlerin ifade ettikleri şekilde verilecektir.

Bu araştırmada vaizlerin belirttikleri sorunlar üç kategoride ele alınmıştır. İlk kategori: Kurumsal işleyişe ilişkin sorunları; İkinci kategori: Kurumsal ilişkilere ilişkin sorunları; Üçüncü kategori ise atama-yükseltme ve tayin sorunlarını içermektedir.

### 2.1. KURUMSAL İŞLEYİŞE İLİŞKİN SORUNLAR:

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği sorunlardan biri "vaizlerin özlük haklarının iyi olmaması"dır. Bu soruna ilişkin bulgular şu şekildedir:

PROBLEM ÖNEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	3	3,0
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	1	1,0
4. Sıra	2	2,0
6. Sıra	2	2,0
Toplam	9	9,0

Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %9'u vaizlerin özlük haklarının iyi olmamasını sorun olarak görmektedir. Bu sorunu 1. öncelikli bir sorun olarak belirtenlerin oranı %3'tür.

Vaizlerin özlük haklarının iyi olmadığını sorun olarak gören vaizlerin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizin tahsil durumu, performansı, akademik kariyeri göz önünde bulundurularak özlük hakları iyileştirilmelidir.	1	1,0
Özlük haklarımız iyileştirilsin	2	2,0
İmam-Hatiplerle aramızda maaş farkı yok.	1	1,0
İdarenin gereken çalışmaları yapması gerekir.	1	1,0

Başkanlığımız yeni yasa ile yere düşen vaizliği ayağa kaldırmalıdır.	1	1,0
Gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.	1	1,0
Özlük hakları bütün içerisinde değerlendirilmelidir.	1	1,0
Kanunen tanınan özlük hakları uygulanmıyor, ilgili düzenlemeler yapılmalıdır.	1	1,0
Toplam	9	9,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde özlük haklarının nasıl iyileştirileceğinin, hangi hakların verilmesi gerektiğinin belirtilmediği görülmektedir. Bununla birlikte vaizlerin özlük haklarını iyileştirme yolları olarak kanuni düzenlemelere işaret edilmekte, bir de kanunen tanınan hakların uygulanmadığından şikayet edilmektedir. Vaizlere göre vaizlik mesleğinin bir sorunu da görev tanımı ve sınırlarına ilişkindir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	22	22,0
2. Sıra	5	5,0
3. Sıra	4	4,0
Toplam	31	31,0

Tabloda görüldüğü üzere vaizlere göre vaizlerin görev tanımları ve sınırları sorunludur. Araştırmaya katılan vaizlerin %31 gibi önemli bir kısmı bunu sorun olarak görmektedir. Bu sorunu 1. sırada sorun olarak görenler ise %22'dir.

633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun'da vaizlerin görevleri<sup>3</sup> şu şekilde belirtilmiştir:

*"Madde 17- Vaizler camilerde ve toplu ibadet yapılan yerlerde vaaz etmek suretiyle ödev görürler.*

*Vaizlerin görev alacakları mahal veya bölgeler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tespit edilir.*

*Vaizler, mıntıklarında dışındaki buldukları takdirde mahallin müftüsünün müsaadesi ile vaaz edebilirler."*

3 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuatkanunicerik.asp?id=1419> (22.09.2011)

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi<sup>4</sup>ne bakıldığında vaizlerin görevleri şu şekilde belirtilmektedir:

*“Madde 95- Vaizlerin görevleri şunlardır:*

*a) Camilerde veya gerektiğinde ceza ve tevkif evleri, çocuk ıslahevleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastahane, fabrika ve benzeri yerlerde vaaz etmek,*

*b) Ramazan ayı ve dini günler dışında biri cuma vaktinde olmak üzere haftada en az üç defa müftülükçe belirlenen yerlerde vaaz etmek, bunlardan en az birini dini bilgileri öğretmek amacıyla itikat ve ibadet konularında yapmak,*

*c) Savcılıkların talebi üzerine, ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslah evlerinde ilgili mevzuata göre ders vermek,*

*d) İrşat programlarında görev almak, gerektiğinde seminer, panel, sempozyum gibi toplantılara katılmak veya konferans vermek,*

*e) Gerektiğinde Kur’an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek,*

*f) Görevli bulunduğu bölgenin dini, milli, ahlaki, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları üzerinde incelemeler yapmak, inceleme sonuçlarını ve görülen aksaklıkların giderilebilmesi için görüş ve tekliflerini yazılı olarak müftülüğe bildirmek,*

*g) Dini soruları cevaplandırmak ve irşad programları ile ilgili çalışmalar yapmak üzere, müftülükçe uygun görülmesi hâlinde haftanın bir veya iki gününde müftülükte görev yapmak,*

*h) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.*

*Madde 96- Cezaevi Vaizlerinin görevleri şunlardır:*

*a) Görevlendirildiği ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslahevlerinde dini konuşmalar yapmak, din ve ahlak bilgisi dersini okutmak,*

*b) Müftülükçe hazırlanan programa göre haftada bir defa camilerde vaaz etmek,*

*c) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.”*

Ayrıca 2010 yılında çıkan “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun”<sup>5</sup>da vaizin görevleri şu şekilde belirtilmektedir:

4 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2556> (22.09.2011)

5 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No. 6002, Kabul Tarihi: 1/7/2010.

*“Madde 12- Vaizler, cami ve mescitler ile diğer mekanlarda her türlü vasıttan yararlanarak toplumu dini konularda bilgilendirmek, Başkanlığın hizmet alanlarında irşat, rehberlik, inceleme ve araştırma yapmakla görevlidir.”*

Vaizlerin görev tanımı ve sınırlarına ilişkin bu sorunu Marmara bölgesindeki vaizler (%33,3) daha yoğun olarak belirtmiştir. Onu Karadeniz (%16,7) ve İç Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler (%16,7) belirtmiştir. Bu sorunu İlçe merkezinde görev yapanlar (%63,3) İl merkezinde görev yapanlara (%36,7) göre daha çok sorun olarak görmüşlerdir. Bunu ilk sırada daha çok 6-7 yıl kıdemle sahip olanlar sorun olarak belirtmiştir.

Araştırmaya katılan vaizlerin görev tanımı ve sınırlarına ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Görevleri Başkanlık tarafından belirlenmeli (il müftü yardımcıları gibi). Müftünün inisiyatifine göre esnememelidir.	10	10,0
Görev tanımı ve sınırlarının tam belirlenmesi, angarya işlerde bir istetme gibi görülmemesi, kullanılmaması.	4	4,0
Vaizin görev ve sorumlulukları ile ilgili düzenlemeler (Yönetmelik-tüzük) ortak akılla kurumun vizyon ve misyonuna uygun çıkarılmalıdır.	1	1,0
Mevzuatla görev sınırları belirlenmeli. Birinin ipini birinin eline verip istediği yöne-yere çekmesine fırsat verilmemelidir.	4	4,0
Müftünün inisiyatifine bırakılmamalı.	1	1,0
Görev alanı cami içi ve dışı vaaz ve irşad mı olacak, müftülükte fetva, denetim, soruşturma ve program yapan daire personeli mi olacak belirlenmelidir.	1	1,0
Yönetmeliklerle görev alanları belirlenmeli. Müstakil bir birim olarak müftülüklerden bağımsız olarak çalışmalıdır.	1	1,0
Müftülerimizin görev verirken sınırlarının yazılı olarak belirlenmesi ve bilinmesi gerekir.	1	1,0
Vaizin görev alanının belirlenerek bunun tüm personele bilgilendirilmesi gerekir.	1	1,0
Görev sınırlarının daha net belirlenmesi ve her işin mesai şeklinin farklı olduğunun vurgulanması gerekir.	1	1,0



Yönetmelik ve genelgelerde ayrıntılı şekilde görev tarifi yapılmalı. Gerekirse mesai zorunluluğu getirilmeli. Sorumluluk netleştirilmelidir.	1	1,0
Görevleri alanıyla sınırlansın ve tahkikat vs. alan dışı görevler verilmesin.	1	1,0
Yapılacak yeni yönetmeliklerde yoruma mahal vermeyecek, açık seçik ibarelerin kullanılması.	1	1,0
Her alanda değil, vaizin görevlerinin netleştirilmesi. Murakıplık vs. gibi görevlerin verilmemesi.	1	1,0
Görev sınırlarımız belirlenmeli, murakıplık vazifesi verilmemeli, Vaizin imamın vb. amiri olup olmadığı belirlenmelidir.	1	1,0
Vaizler istetme olarak kullanılmasın. Kendi asli görevimiz aksatılmasın.	1	1,0
Toplam	31	31,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin mevzuatta belirtilen görevlerin daha ayrıntılı olarak belirlenmesi gerektiğini önerdikleri, daha çok uygulamadan kaynaklanan sorunlara işaret ettikleri görülmektedir. Görev sınırlarının ve sorumluluklarının daha net ifade edilmesini istedikleri görülmektedir. Ayrıca kurum içerisinde vaizlik mesleğinin farkının ve yerinin belirlenmesini, murakıplık görevinin verilmemesini istedikleri görülmektedir. Çalışma yönergesindeki görevler incelendiğinde de vaizlerin bir yandan vaaz, bir yandan eğitim, bir yandan da araştırmacı görevinde oldukları görülmektedir. Yönergenin son maddesindeki "Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak." maddesindeki "görev alanı ile konu" kısmının yoruma açık olduğu söylenebilir.

Vaizlerin görevlerinden biri de Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi'nde "Gerektiğinde Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek" olarak belirtilmektedir. Bu görev çerçevesinde araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri diğer bir sorun ise "Eğitim görevlerinde vaizlerin değil de din görevlilerinin tercih edilmesi"dir. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
3. Sıra	1	1,0

6 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2556> (22.09.2011)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında eğitim görevlerinde din görevlilerinin tercih edilmesini sorun olarak gören vaiz oranı %1'dir.

	FREKANS	YÜZDE
Müftü ve vaiz ile kurslar sürdürülmelidir.	1	1,0

Personelin eğitiminde vaizler yerine din görevlilerinin tercihi sorununa ilişkin öneri ise bu görevin vaizlere verilmesidir. Ancak bunun gerekçesi açıklanmamaktadır. Araştırmaya katılan vaizin, bu görevi yerine getirecek kişide aranması gereken nitelikler yerine unvana dikkat etmesi kayda değerdir. Oysa önemli olan unvandan ziyade personel eğitimini yürütebilecek yeterli düzeyde olmalıdır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de "Vaizlerin statüsü sorunu"dur.

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	18	18,0
2. Sıra	15	15,0
3. Sıra	5	5,0
4. Sıra	4	4,0
6. Sıra	2	2,0
9. Sıra	1	1,0
Toplam	45	45,0

Araştırmaya katılan vaizlerin %45'inin vaizlerin müftülük içindeki statüsünü sorun olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun onlara göre daha çok 1.ve 2. sırada önemli (%33) olarak gördükleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin kıdemleri ile bu sorunu belirtenler arasında yapılan çapraz tablo sonuçlarına göre; 2 ve 8 yıl kıdeme sahip olanlar %14, 6 yıl kıdeme sahip olanlar %9,3, 10 yıl kıdeme sahip olanlar %11,6 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. Bu sorunu ilk sırada daha çok 2 ve 8 yıl kıdeme sahip olanlar belirtmiştir. Bu sorunu İç Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler %25, Karadeniz %20,5, Akdeniz %15,9 oranında sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %54,4 oranında, İl merkezinde görev yapanlar %45,5 oranında sorun olarak belirtmişlerdir.

Vaizlerin müftülük içerisindeki statüsüne ilişkin sorununun çözümüne ilişkin araştırmaya katılan vaizlerin önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Kurumda vaizin yerinin ne olduğunun tespiti gerekir.	13	13,0
Bu mesleğin kurumun en etkin görevlerinden biri olduğu yetkililerce anlaşılmalı ve vaizlik mesleğine değer verilmelidir.	2	2,0
Vaizlik ilçe müftü yardımcılığına dönüştürülmelidir. Böylece konumu net olur.	1	1,0
Dönüşümlü olarak vaizler müftü, müftüler vaizlik yapmalı. Her iki grup irşad ve ifta işinden ayrı kalmamalı.	2	2,0
Yaptığımız işin sadece saat mefhumu ile değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanmalıdır.	1	1,0
Vaizliğin konumu ve statüsünün belli edilmesi için müftülüklerde idari bir konum verilmelidir.	1	1,0
Vaizler müftülere eş değer uzmanlık kadrolarıyla istihdam edilmelidir.	1	1,0
Amirlerin projelere inanmasının sağlanması ve gerekli olan rehberlik ve teftişin mahallinde yapılması gerekmektedir.	1	1,0
Görevimizi "bir saat vaaz ediyorsun" yerine, çalışmalarımızı bütün olarak görmek.	1	1,0
Vaizlerde imza yetkisinin olması. İrşaddan sorumlu müftü yardımcılığı kadrosu verilebilir.	1	1,0
Kimsenin vaizlikle ilgili basit düşünceler sergilememesinin sağlanması. İhtisas mezunlarına Yüksek Lisans gibi belge verilmesi.	1	1,0
Yasa ile vaizler müftülere değil de Başkanlığa bağlanmalıdır.	1	1,0
Aldığı eğitim ve vaiz olmak için gerekli şartlar nazara alınarak kurum içindeki konumu belirlenmelidir.	1	1,0
10-15 yıllık vaizler müftü yardımcısı yapılmalı ya da konularının netleştirilmesi gerekir.	1	1,0
Vaizlere ilçelerde irşaddan sorumlu müf. yrd. görevi verilebilir. Köylerdeki cami ve Kur'an kurslarından sorumlu olur.	2	2,0

Mevzuatta net ifadeler olmalıdır.	2	2,0
Konumunun net olmamasından dolayı üvey evlat muamelesi görüyor. Vaizler ne iş yapar gibi ön yargıların bertaraf edilmesi gerekir.	1	1,0
Vaizler ne işe yarar söyleminden kurtulmalı, konumu ve önemi belirtilmeli, değer verilmelidir.	1	1,0
Görevler müftünün iki dudağından çıkan değil de, kanunla, mevzuatla belli olmalı, keyfilikten kurtarılmalı.	2	2,0
Vaiz ara kadro pozisyonundan müftü ile imam arasında bir unvan olmaktan çıkarılmalı. Kendine ait ayrı bir pozisyonu olmalıdır.	1	1,0
Görev alanı içerisinde vaizin saygınlığının artırılması.	1	1,0
Teşkilat içerisinde vaizin statüsü konumuna uygun olarak belirlenmelidir.	1	1,0
Çıkarılacak yönetmeliklerle statü, konum ve yapılacak işler net tanımlanmalı, iş alanı amirin yorumuna bırakılmamalı.	1	1,0
Statümüzün belirlenmesi, görevimizin ne olduğu yönündeki ifadeler net olmalıdır.	1	1,0
Kurum içinde vaiz kimdir, görevi nedir, belirlenmeli. Uygun mevzuat çıkarılmalıdır.	1	1,0
Mevzuatta görev ve statü belli olmasına rağmen (Başkanlık, müftülük ve personel) bunu kabullenemiyor. Öncelikle amir değer vermelidir.	1	1,0
Vaizin kurum içinde nerede olduğu ve ne yapması gerektiği net bir şekilde belirlenmelidir.	1	1,0
Toplam	44	44,0

Yukarıdaki çözüm önerileri incelendiğinde araştırmaya katılan vaizlerin müftülük içerisindeki statüsüne ilişkin sorunun çözümünü daha çok görev tanımının netleştirilmesinde gördükleri söylenebilir. Önerilerin ise müftü yardımcılığı veya Başkanlığa bağlanmak olduğu görülmektedir. Bununla birlikte vaizlerin görevlerinin ne olduğunun diğer personele bildirilmesini kanunlara bırakmayı önermenin tartışılması gerekir. Zira her meslek kendi görevinin ne olduğunu doldurduğu hizmet alanı ile kendisi belirler.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir diğer sorun "Haftalık vaaz sayısının (5) fazla oluşu"dur. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	1	1,0
8. Sıra	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan vaizlerin %3'ü haftada 5 vaazın çok olduğunu belirtmişlerdir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Delillerin tahlili, tahrici ciddiyet içerisinde ele alınacak. Ben yaptım oldu demeyecekse konferans niteliğinde bir vaaz sunmak için 5 vaaz fazladır.	1	1,0
Vaaz sayısının haftalık 5 yapılması vaizlere görev yükleme amacıyla alınmıştır. Diğer işlere vakit kalmamaktadır.	1	1,0
Vaaz sayılarının makul düzeyde tutulması, vaazın keyfiyetine olumlu katkıda bulunacaktır.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde, haftalık vaaz sayısının fazla olduğu belirtilmekte, bu sorunun çözümü için azaltılması önerilmektedir. Bununla birlikte vaaz sayısının artmasını kurumsal işleyişle (görev yükleme) izah edilebilmektedir. Vaazın hazırlık aşaması da dikkate alınarak, vaaz sayısı belirlenebilir.

Araştırmaya katılan vaizler, "vaizin çalışma saatlerinin bilinmemesini" bir sorun olarak belirtmişlerdir.

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	1	1,0
4. Sıra	1	1,0
5. Sıra	1	1,0
Toplam	5	5,0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %5'inin çalışma saatlerinin net bilinmemesini sorun olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Başkanlıkça çalışma gün ve saatleri belirlenmeli. Cemaat dâhil herkes bilmeli.	2	2,0
Biri cuma günü olmak üzere 3 vaaz ve 1 gün dairede mesai olmalıdır.	1	1,0
8-5 mesaisi şeklinde değerlendirilmemeli, fetva nöbeti haricinde vaktini verimli kullanması için rahat hareket etmelidir.	1	1,0
Vaizler müftülükte oturuluyor, nöbet tutturuluyor. İnsanlardan kopuk hayata zorlanıyorlar. Sadece irşad görevi olmalıdır.	1	1,0
Toplam	5	5,0

Yukarıdaki önerilerde görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin çalışma saatlerinin netleştirilmesini istedikleri görülmektedir. Ancak bununla ilgili gelen önerilerin daha çok uygulamada karşılaştıkları sorunlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun ise "Vaizlerin sorumluluk alanlarının geniş olmasına rağmen yetkilerinin sınırlı olması"dır.

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	1	1,0
Toplam	2	2,0

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılan vaizlerin %2'sinin bunu sorun olarak ifade ettikleri görülmektedir. söz konusu sorunun, vaizlerin görev alanı ve statüsü sorunu ile aynı olduğu, onların içinde olduğu söylenebilir.

Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Sorumluluk alanlarına uygun yetki verilmesi gerekir. Sorumluluk alanı çok yetki sınırlı.	1	1,0
Eş görevler belirlenerek, yetki verilmesi gerekir.	1	1,0
Toplam	2	2,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde araştırmaya katılan vaizlerin sorumluluk alanlarının geniş olmasına rağmen yetkilerinin azlığından şikayetle, yetki verilmesini önermektedirler. Bu yetkilerin neler olduğunu belirtmemekle birlikte vaizlerin görev tanımları ve statülerine ilişkin önerilerin bu çerçevede ele alınabileceği söylenebilir.

Araştırmaya katılan vaizlere göre sorunlardan bir diğeri de “Vaizlere denetleme görevi verilmesi”dir. Vaizlerin Kur’an kursu ve cami denetimleri yaptıkları ve bunu bir sorun olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	2	2,0
2. Sıra	3	3,0
3. Sıra	3	3,0
4. Sıra	4	4,0
5. Sıra	2	2,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	15	15,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %15’i vaizlere denetim görevi verilmesini sorun olarak görmektedir. Denetim görevi daha önce murakıplar tarafından yürütülürken, yeni düzenleme ile bu kadronun kaldırıldığı görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun İle (Geçici Madde 13),<sup>7</sup> “Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte, en az lisans düzeyinde dini yüksek öğrenim mezunu olup murakıp kadrosunda bulunanlar üç yıl içinde en fazla iki defa yapılacak, usul ve esasları Başkanlıkça belirlenecek vaizlik sınavına katılma hakkına sahiptir. Sınavda başarılı olanlar vaiz kadrosuna atanır. Boşalan murakıplık kadroları herhangi bir işleme gerek kalmaksızın iptal edilmiş sayılır.” Yeni kanunla murakıplık görevinin de vaizlere verildiği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi<sup>8</sup>’nde murakıpların görevleri şunlardır:

*“Madde 97- Murakıpların görevleri şunlardır:*

*a) Müftülükçe düzenlenen görev programına uygun olarak cami ve Kur’an kurslarını ve buralarda görevli personelin çalışmalarını denetlemek, (Büyükşehir*

7 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Kanun No. 6002 Kabul Tarihi: 1/7/2010.

8 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2556> (22.09.2011)

*statüsündeki illerde görev yapan murakıplar da il dahilindeki cami ve Kur'an kurslarını ve buralarda görevli personelin çalışmalarını denetlerler.)*

*b) Kendisine inceleme veya soruşturma görevi verildiğinde gerekli inceleme veya soruşturmayı yapmak,*

*c) Müftülükçe görev verilmesi hâlinde vaaz etmek ve Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek,*

*d) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.”*

Murakıpların görevlerinden bir kısmı (c maddesi) ile vaizlerin görevlerinin aynı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte murakıplığın daha çok denetim ve teftiş ağırlıklı bir kadro olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan vaizlerden 8 yıl kıdeme sahip olanlar %26,7 oranında, 5,7 ve 10 yıl kıdeme sahip olanlar da %13,3 oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında Karadeniz bölgesinde görev yapanlar %40 oranında, Marmara bölgesinde görev yapan vaizler de %20 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %60 oranında İl merkezinde görev yapanlar da %40 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir.

Denetim sorununa ilişkin olarak araştırmaya katılan vaizlerin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Murakıplık mesleğinin yeniden ikamesi.	1	1,0
Bölge müfettişliği veya il müfettişliği birimler oluşturulabilir.	1	1,0
İrşad görevini yapan vaizin cemaati ve görevlisini sorgulaması irşad hizmetlerine menfi etki eder, bu görevin alınması.	1	1,0
Vaizin verdiği kararda art niyet yoksa teklif ettiği cezanın idare tarafından sahiplenilmesi gerekir.	1	1,0
Murakabe görevi vaize değil, müftülükte başka bir memura verilmelidir.Vaizin görevi teftiş değil, tebliğdir.	1	1,0
Vaizlik ile denetim görevi çok farklı görevler olduğu için murakıplık görevi vaizlere verilmemelidir.	1	1,0
Yeni kanunla verilmek istenen murakıplık görevi verilmemeli, vaizin imajı zedelenmemeli. İrşada odaklanmalıdır.	2	2,0



Vaiz irşad vazifesiyle kendini meşgul etmelidir. Yetkililer tatmin edici açıklamalar yapmalıdır.	1	1,0
Denetleme görevinin vaizlikle birleştirilmesi ile ilgili değişiklikten dönülmelidir.	1	1,0
Vaizlerin murakıplıkla görevlendirilmeleri, onların saygın pozisyonunun zedelenmesi manasına gelmektedir. Kesinlikle vazgeçilmelidir.	1	1,0
Cami denetimi, cami görevlileriyle sorun oluşturuyor. Senin aleyhinde kamuoyu oluşturuyor. Müftünün işine geliyor. Alınmalıdır.	1	1,0
Denetim ve tahkikat görevinde kendi başımıza bırakılmayıp bize rehberlik edilmeli ya da görev verilmemelidir.	1	1,0
Vaizlik ilim makamıdır. Murakıplık görevini murakıplar yapsın. Vaizlikle uyuşmuyor.	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>14</b>	<b>14,0</b>

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin murakıplık görevinin kendilerinden alınmasını istedikleri görülmektedir. Kaldı ki, cami ve kurs denetimi gibi teftiş gerektiren işlere yönelik yeterlikler ile irşad işine yönelik yeterlikler birbirinden farklıdır. Yukarıdaki ifadelerden vaizlerin bu konuda yeterli olmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Söz konusu görev için vaizlerin hizmet öncesinde ve hizmet içinde herhangi bir eğitim almadıkları dikkate alındığında, verilen bu görevin nasıl ve hangi yeterlikte yapıldığı, sonuçlarının neler olduğu tartışmaya açıktır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri diğer bir sorun ise "Vaizlere soruşturma görevinin verilmesidir". Denetim görevi ile bağlantılı bu görev için vaizlerin görüşleri şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	1	1,0
4. Sıra	3	3,0
5. Sıra	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>7</b>	<b>7,0</b>

Tabloda görüleceği üzere araştırmaya katılan vaizlerin %7'si bunu sorun olarak görmektedir. Denetim görevine ilişkin sorun belirten (%14) vaizler ile soruşturma görevinde sorun olduğunu belirtenler (%7) birlikte değerlendirildiğinde araştırmaya katılan vaizlerin %21'inin denetim ve soruşturma görevinin verilmesini sorun olarak gördükleri söylenebilir. Vaizlerin soruşturma ve denetim görevlerine de bakmaları onların teftiş ve denetim becerilerinin olmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede bazı sorunlar yaşandığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerden 9 yıl kıdeme sahip olanlar %28,6 oranında, 3, 4, 5, 10 ve 22 yıl kıdeme sahip olanlar da %14,3 oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında Karadeniz ve Ege Bölgesinde görev yapanlar %28,6 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %85,7 oranında İl merkezinde görev yapanlar da %14,3 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir.

Vaizlere soruşturma görevinin verilmesi sorununa ilişkin olarak öneriler ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Başkanlıktan müfettişler bu gibi sorunlara (ağır itham veya suç) bakmalıdır.	1	1,0
Vaizlere inceleme, soruşturma ve denetleme görevi verilmemelidir.	1	1,0
Vaizler yapmamalı, yapılması zorunlu ise görev mahalli dışındakileri yapmalıdır.	1	1,0
Personelin yaptığı yanlışlar aralarında ilişki ve iletişim olmayan kişiler tarafından soruşturulmalı. Yoksa hatıra dayalı oluyor.	1	1,0
Murakıplık tahkik, diğeri tebliğ görevidir. Murakıplık eğitimi almadık. Seminer almalıyız. Ya da bu görev bizden alınmalı.	1	1,0
İllere müfettiş tayini ya da eski murakıplığın yeniden ihdası gerekir.	1	1,0
Bu görev bizden kaldırılmalı, çünkü birden fazla soruşturma olunca kendi görevimizi ifa edemiyoruz. Diğer yandan çalışanla aramız bozuluyor.	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>7</b>	<b>7,0</b>

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin bu görevin kendilerinden alınmasını istedikleri, personel arasında çeşitli çatışmalara yol açabildiği görülmektedir. Ayrıca bazı vaizlerin belirttiği, bu alanda yeterliklerinin olmaması da temel sorunlardan biridir.

Araştırmaya katılan vaizlere göre sorunlardan bir diğeri de “Vaizlerin başka işlerde görevlendirilmesi”dir. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	2	2,0
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	3	3,0
4. Sıra	4	4,0
5. Sıra	1	1,0
6. Sıra	2	2,0
Toplam	13	13,0

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığına göre araştırmaya katılan vaizlerin %15’i vaizlerin kendi görevlerinin dışında başka işlerde görevlendirildiklerini düşünmektedirler.

Araştırmaya katılan vaizlerden 3 ve 10 yıl kıdeme sahip olanlar %18,2 oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında Marmara bölgesinde görev yapanlar %46,2 oranında, İç Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler de %30,8 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %53,8 oranında, İl merkezinde görev yapanlar da %46,2 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir.

Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizler başka işlerde görevlendirilebilir ama karşılığı verilmelidir.	1	1,0
Yapacağı işler belli olmalı. Mesleğine daha çok önem vermelidir.	1	1,0
Vaaz görevi dışında başka geçici görevlerle görevlendirilmemelidir.	1	1,0
Vaizler irşad ve rehberlik hizmetleri dışında istihdam edilmemeli. Murakabe, tahkik görevleri başkalarının yerine getirilmelidir.	1	1,0
Vaizler daha iyi, güzel ve verimli görev yapabilmesi için rehberlik görevinin verilmemesi.	1	1,0
Bu tür görevler önceden planlanıp duyurulmalıdır.	1	1,0
Vaizlere verilen tahkikat, murakıplık vb. ek görevler için ek ders ücreti ödenmelidir.	1	1,0
Çalışma yönergesindeki işlerden sadece cuma vaazı yapılabiliyor. Hapishane, Kur'an Kursu gibi mevzuat işletilmelidir.	1	1,0
Doğu bölgelerinde personel eksikliği olduğundan vaiz, her işi yapıyor. Kendi görevini yapamıyor. Personel eksikliği giderilmelidir.	1	1,0
Görev alanı dışındaki sigara kontrolü vb. görevlendirmelerin önüne geçilmesi gerekir.	1	1,0
Amirler vaizleri her işi yapabilecek eleman olarak görmemeli. Vaaz-irşad dışında başka işlerle meşgul edilmemelidir.	1	1,0
Asıl görevi irşad olan vaize, araştırma, inceleme, soruşturma, murakabe, TV-radyo programı, fetva nöbeti, aile irşad bürosu, komisyon görevi verilmemelidir.	1	1,0
Branşlaşalım. Ya vaaz edelim, ya aile bürosu çalıştıralım, ya fetva görevi yapalım. Çeşitlilik asıl hizmeti baltalıyor.	1	1,0
Toplam	13	13,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin denetim ve teftiş görevinin yanı sıra diğer bazı görevleri de yaptıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu görevlerden bir kısmı (aile irşad bürosu, fetva nöbeti gibi) dini danışmanlık ve rehberlik yeterliliği gerektiren görevlerdir. Vaizlerin bu görevi yerine getirmek için gerekli yeterliklere ne derece sahip oldukları ayrıca araştırılmalıdır. Hizmet ön-

cesi ve hizmet içi eğitim çalışmalarında genel olarak din hizmetini yapanların tümünün belli düzeyde dini danışmanlık ve rehberlik becerilerine sahip olması gerekmektedir. Özel olarak aile irşad bürolarında görev alanların ise dini danışmanlık yönünden yetiştirilmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte bazı vaizlerin irşad hizmetinden sadece cami içi irşad hizmetlerini anladığı görülmektedir. Örneğin Tv-Radyo programları da irşad hizmeti içerisinde değerlendirilebilir. Ancak gelişen şartlar içerisinde vaizlerin branşlaşması önerisinin dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Zira cami içi irşad ile bir TV-Radyo programları yoluyla irşadın birbirinden ayrılan pek çok yönü bulunmaktadır. Vaizlerin irşad alanlarına göre branşlaşmaları, irşad hizmetinin niteliğini/verimliliğini sağlayabilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de "Fetva nöbeti sorunu"dur. Bu soruna ilişkin veriler şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
5. Sıra	2	2,0
6. Sıra	1	1,0
Toplam	3	3,0

Araştırmaya katılan vaizlerin %3'ü fetva nöbetine ilişkin sorun olduğunu belirtmişlerdir. Vaizlerin müftülükte fetva nöbeti görevi yaptıkları anlaşılmaktadır. Vaizlerin yaptıkları diğer işlerle ilgili kısımda (bknz. Tablo ...) bazı vaizlerin fetva nöbeti görevinden şikayet ettikleri görülmüştü. Ancak vaizlerin görevleri arasında "Dini soruları cevaplandırma"<sup>9</sup> görevinin belirtildiği görülmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Hizmetlerin verimliliği için Alo Fetva hattı kurulmalıdır.	1	1,0
DİB, problemleri fetvalar konusunda gerekli çalışmaları yaparak personelle paylaşmalıdır.	1	1,0
Aynı soruya farklı fetvalar veriliyor, temel bilgi kaynakları oluşturulmalıdır.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde, Alo Fetva hattının kurulması ve aynı sorulara aynı fetvaların verilmesi için gerekli çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bu çerçevede fetva havuzunun oluşturulması ve bilgi paylaşımının yapıl-

9 <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2556> (22.09.2011)

ması son derece önemlidir. Ayrıca insanları din konusunda bilgilendirmek için telefon ve internet ortamını bir fırsat olarak değerlendirmek ve etkili kullanmak için gerekli becerilerin (teknoloji, alan bilgisi ve dini danışmanlık gibi ) vaizlere kazandırılması gerekmektedir. Böylece insanlara dini bilgi çeşitli kanallarla ulaştırılabilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de “Komisyon görevi sorunu”dur. Vaizlerin görevleri arasında “... irşad programları ile ilgili çalışmalar yapmak üzere, müftülükçe uygun görülmesi hâlinde haftanın bir veya iki gününde müftülükte görev yapmak” belirtilmektedir. Bu çerçevede vaizler müftülükte çeşitli görevler yapmaktadırlar. Bu görevlerden biri de vaaz ve irşad kurulunda görev yapmaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi<sup>10</sup>’nde “Vaaz ve İrşat Kurulu”nun işleyişine dair şu bilgiler yer almaktadır:

*“Madde 111- (Değişik: 06/06/2008 tarihli ve 50 sayılı onay) Her ilde, Valilik onayı ile ve il müftüsünün başkanlığında bir -Vaaz ve İrşat Kurulu- oluşturulur. Bu kurulun başkanı dışında biri ilçe müftüsü olmak üzere en az 3 üyesi bulunur. Vaizler, Kur’an Kursları Müdürü ve Din Hizmetleri Uzmanları, bunlardan yeterli sayıda üye bulunmadığı takdirde vaaz etme yetkisi verilen görevliler Vaaz ve İrşat Kurulu’na üye olarak alınabilir. Bu kurul en az ayda bir defa, müftülükçe tespit edilen tarihte toplanarak yapılacak vaaz ve irşat çalışmalarını gözden geçirir; bir önceki irşat uygulamasını değerlendirir; kurulacak mahalli vaaz ve irşat ekiplerinin çalışma programını hazırlar ve müzakere ve değerlendirme sonuçlarını bir raporla müftülüğe sunar.”*

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir diğer sorun ise komisyon görevidir. Bu soruna ilişkin veriler şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	1	1,0
6. Sıra	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %3’ü komisyon çalışmalarının sorun olduğunu düşünmektedirler. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şöyledir:

10 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2556>,

	FREKANS	YÜZDE
Komisyon dan çekilmeyi düşünüyorum.	1	1,0
Yönetmelikler titizlikle uygulanmalıdır.	1	1,0
Müftüler işleri ehline vermelidir.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde komisyon çalışmalarında bazı sorunlar olduğu görülmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerilerinin komisyon seçimi ve yönetmeliklerin uygulanmasında yoğunlaştığı ifade edilebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, personeline zaman zaman hac ve umre hizmetlerinde görev vermekte, burada görevlendireceği personeli de sınav ile seçmektedir. Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir diğer sorun ise "Hac ve umre görevi verilmemesi ve mülakat sınavı yapılması"dır. Bu soruna ilişkin veriler şunlardır:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
2. Sıra	2	2,0
3. Sıra	4	4,0
4. Sıra	5	5,0
5. Sıra	1	1,0
6. Sıra	4	4,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	17	17,0

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığına göre araştırmaya katılan vaizlerin %17'si hac ve umrede görevlendirme ile mülakat sınavlarının sorun olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan vaizlerden 2 yıl kıdeme sahip olanlar %17,6 oranında, 5,8,9, ve 11 yıl kıdeme sahip olanlar da %11,8 oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında Karadeniz bölgesinde görev yapanlar %41,2 oranında, Güney Doğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler de %17,6 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %70,6 oranında, İl merkezinde görev yapanlar da %29,4 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir.

Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Protokole uyulması.	1	1,0
Bölge merkezlerinde mülakatlar yapılmaktadır. Buna gerek yoktur. Başkanlık buna adil bir çözüm bulmalıdır.	1	1,0
Bu tür sınavlar yerine performans ve özverilerine bakılmalı. Temsil kabiliyetleri ön plana alınmalıdır.	1	1,0
Hac ve umre görevinde adaletsizlik oluyor. Mülakat sınavı kaldırılmalıdır.	1	1,0
Vaizlere hac mülakatı uygulanarak 2. sınıf muamelesi yapılıyor. Mülakat kaldırılmalıdır.	1	1,0
Sınav kaldırılmalı. Hacca gitmede belirli kriterler olmalı.	1	1,0
Vaizler hac görevlendirmesinde mülakata tabi tutulmamalıdır.	4	4,0
Doğuda görev yapan vaizler hac ve umreye gönderilmede geri planda kalıyor. Gitmeyenlere öncelik verilmelidir.	1	1,0
Sınav yapılmamalı ve sıraya katılmalı. Vaizler her konuda kendini yetiştirmiş, Diyanet teşkilatının en önemli unsurudur.	1	1,0
Hac komisyonlarında vaizler üye olmalıdır. Belli sayıda vaizlere kontenjan ayrılmalıdır	1	1,0
Hac, umre ve yurt dışı görevlerinden yararlanmada objektif kriterler olmalıdır. Vaiz müftü ile eşit derecede tutulmalıdır.	1	1,0
Mülakat kaldırılmalıdır.	2	2,0
Yıllarca kafile başkanı olarak görevlendirilen bir vaizin tekrar mülakata alınması yanlıştır.	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>17</b>	<b>17,0</b>

Hac ve umre görevlendirmeleri ve mülakat sınavına ilişkin yukarıdaki öneriler incelendiğinde araştırmaya katılan vaizlerden bu konuda görüş belirtenlerin ağırlıklı olarak mülakat sınavının kaldırılmasını istedikleri görülmektedir. Ancak buna dair önerilerde "objektif kriter"leri istemekte, kontenjan ayrılmasını önermektedirler. Bununla birlikte hac ve umre görevlisini seçmede takip edile-



cek adımlara dair somut öneri getirmedikleri görülmektedir. Daha çok mevcut uygulamadaki aksaklıklara dikkat çekilmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun da “Yurt dışı görevlendirmelerde (Ramazan) vaizlerin geri plana atılması”dır. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
4. Sıra	2	2,0
8. Sıra	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %3’ü yurt dışı görevlendirmelerde vaizlerin geri plana atıldıklarını düşünmektedir. Hac ve umre görevlendirmeleri sorunu birlikte değerlendirildiğinde %20’sinin görevlendirmede sorun gördüğü söylenebilir.

	FREKANS	YÜZDE
Ramazanda yurt dışı hizmetlerinde daha fazla vaizlerin görevlendirilmesi, sınavsız alınması.	1	1,0
Yurt dışına imam olarak gitmedeki yazılı ve sözlü sınavlar kaldırılmalı. Hizmet yılı, öğrenim durumu dikkate alınmalıdır.	1	1,0
Yurt dışına müşavir, ateşe vb. gönderilirken kurum içinden gönderilmeli, isminin başında Prof. olanlar gönderilmemeli.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yurt dışı görevlendirmelere ilişkin öneriler incelendiğinde hac ve umre görevlendirmelerine ilişkin önerilerde olduğu gibi sınavların kaldırılması istenmektedir. Ancak görevli seçiminde yapılabilecek usul ve esaslara dair objektif kriterler belirtilmemektedir. Belirtilen “hizmet yılı, öğrenim durumu” kriterleri de ayrıca incelenmeye muhtaçtır. Yıldan ziyade geçen yılların insanlara kazandırdıklarını ölçmek ve bu ölçme-değerlendirme uygulamalarını sağlıklı yapmanın yolları aranabilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin sorun olarak belirttikleri hususlardan biri de “Vaizler varken, vaaz görevinin kurumun diğer personeline verilmesi”dir. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
5. Sıra	1	1,0
6. Sıra	1	1,0
7. Sıra	2	2,0
Toplam	4	4,0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %4'ü, vaiz varken kurumun diğer personeline vaaz görevinin verilmesini sorun olarak görmekte-dirler. Bu sorunun daha çok alt sıralarda bir sorun olarak ele alındığı görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi<sup>11</sup>'nde vaaz etme yetkisine ilişkin maddeler şu şekildedir:

*"Madde 113- Vaaz etme yetkisine sahip olanlar şunlardır:*

*a) Başkan ve Başkan Yardımcıları ile Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı, bütün camilerde; müftü ve vaizler görev bölgelerindeki camilerde vaaz etme yetkisine sahiptirler.*

*b) Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri ve uzmanları, dini yüksek öğrenim yapmış olmak şartıyla merkezde birim başkanları ile Teftiş Kurulu üyeleri ve 633 sayılı Kanun'un 33'üncü maddesine göre görevlendirilenler, ilgili müftülüğe bilgi vermek suretiyle vaaz etme yetkisine sahiptirler.*

*c) Kendi görev bölgeleri dışında vaaz edecek müftü ve vaizler ile 633 sayılı Kanun'un 33'üncü maddesine göre görevlendirilenler hariç, (a) ve (b) bentlerinde zikredilenlerden emekli olanlar, mahallî müftülükten izin almak suretiyle vaaz etme yetkisine sahiptirler.*

### **Vaaz Etmesine İzin Verilebilecek Olanlar**

*Madde 114- Başkanlıkça veya müftülüklerce gerektiğinde vaaz etmesine izin verilebilecek olanlar şunlardır:*

*a) Vaaz etme ehliyetine sahip olduklarına dair Başkanlıkça kendilerine fahri vaizlik belgesi verilmiş olanlar,*

*b) Görev yaptıkları camilere mahsus olmak üzere cami görevlileri,*

*c) Dini yüksek öğrenim yapmış olanlar,*

*d) Uygulama vaazları için din öğretimi yapan fakülte ve yüksek okullar ile imam-hatip liselerinin öğrencileri.*

11 <http://www.diyane.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2556>,

### Yetkisiz ve İzinsiz Vaaz Edilemeyeceği

*Madde 115- Vaaz etme yetkisi ve izni olmayanlar cami ve mescitlerde vaaz edemezler. Yetkisiz ve izinsiz vaaz edenler ile bu kimselerin vaaz etmesine müsaade eden görevliler hakkında kanuni işlem yapılır.”*

Yukarıdaki ifadelerden vaiz dışındaki Başkanlık personelinin de vaaz edebileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bazı uygulamalarda vaizlere öncelik verilmediği anlaşılmaktadır. Bu soruna ilişkin vaizlerin önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Vaaz işi vaizlere aittir. Vaiz yoksa diğerleri devreye girer. Vaaz, vaizler tarafından özel eğitimle yetiştirilmiş imamlar tarafından yapılabilir.	1	1,0
Görevleri irşad olan vaizler bu görevlerde (irşad muhtevalı seminerler) daha etkin görevlendirilmeli. Cami dışına ulaşılmalıdır.	1	1,0
Vaaz önceliği vaizindir. Vaizler yokken diğerleri ya da sırayla vaaz edilmelidir.	1	1,0
Merkez camilerinde müftülerin yanı sıra vaizlerin de konuşması (cuma günü) sağlanmalıdır.	1	1,0
Toplam	4	4,0

Yukarıdaki önerilerden bazı vaizlerin kendilerini ikinci planda hissettikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek vaaz görevinin öncelikle vaizlere verilmesi önerilmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir diğer sorun “Personele (İl-ilçe Müftüsü ve İmam-Hatip) vaaz eğitiminin verilmemesi”dir. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
4. Sıra	1	1,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %1’i bunu bir sorun olarak görmektedir. Bu soruna ilişkin öneriler şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Personele (Müftü-İmam-Müezzin) vaaz, rehberlik-danışmanlık ve İslami ilimlerde dersler verilmelidir.	1	1,0

Yukarıdaki öneri incelendiğinde, vaaz edecek personele hem vaaz, hem rehberlik-danışmanlık hem de alan bilgisi konusunda bir eğitim verilmesi önerilmektedir. Vaaz yapacak herhangi bir kişiye vaazın hazırlık-yapılması ve değerlendirilmesine ilişkin eğitim verilmesi gerekmektedir. Bu personele çeşitli hizmet içi eğitim çalışmaları yapılmasına karşın, özellikle vaaz eğitimine münhasır çalışmalar yapılması gerekmektedir.

## 2.2. KURUMSAL İLİŞKİLERE İLİŞKİN SORUNLAR:

Araştırmaya katılan vaizlerin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar gruplandırıldığında bazı sorunların kurumsal ilişkilere dönük olduğu görülmektedir. Bu sorunların başında da "Müftü ile ilişkilere yönelik sorunlar" gelmektedir. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	7	7,0
2. Sıra	8	8,0
3. Sıra	5	5,0
4. Sıra	1	1,0
5. Sıra	5	5,0
6. Sıra	1	1,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	28	28,0

Yukarıdaki oranlardan araştırmaya katılan vaizlerin %28'inin müftü ile ilişkileri sorun olarak gördüğü ve bu sorunu daha çok ilk iki sorun içerisinde ele aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu sorunu 10 yıl kıdeme sahip olanlar %26,9 oranında, 5 ve 9 yıl kıdeme sahip olanlar %11,5 oranında, 2, 6, 7 ve 8 yıl kıdeme sahip olanlar da %7,7 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. Müftü ile ilişkilere dair sorunu daha çok ilk on yıl kıdeme sahip olanların yoğun olarak belirttikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin görev yaptıkları bölgeler açısından bakıldığında İç Anadolu ve Marmara bölgesinde görev yapanların %25 oranında, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde görev yapanların %14,3 oranında bu sorunu diğer bölgelere göre sorun olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan vaizlerin görev yaptıkları yerlere göre bu soruna bakıldığında İlçe merkezinde görev yapanların %82,1 oranında, İl merkezinde görev yapanların %17,9 oranında bunu sorun olarak belirttikleri görülmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Personele saygı duyan, neticesinde sevip sayılan müftüler. Kendi içimizde sorunları çözmek.	1	1,0
Vaizin statüsü kesin hatlarla belirlenmeli.	2	2,0
Müftünün ve vaizin görev sınırlarının belirlenmesi, ucu açık kanunların olmaması.	1	1,0
Bütün müftüler iletişim, tevazu ve alçak gönüllük hususunda eğitilmeli.	1	1,0
Vaize müftü yardımcısı statüsü verilerek müftü gibi yetkilerinin belli olması.	1	1,0
Müftü müftüdür, vaiz vaizdir. Fakat onun hizmet eri değildir. Hizmetin külfet ve nimet dengesinin sağlanması gerekir.	1	1,0
Müftülere iletişim dersi verilmelidir. Gerekirse personele müftü hakkında anket yapılabilir.	2	2,0
Görev sınırları netleştirilmelidir.	3	3,0
Vaizlerin ya il müftülüğüne ya da kurulacak bölge vaizlik merkezine bağlanması.	1	1,0
Müftülüklerimizin imajını zedeleyen bu müftülerin emekli edilmesi.	2	2,0
Vaizler, müftüler ve diğer Diyanet mensuplarının rakibi olarak görülmemeli, görevleri hafife alınmamalı.	1	1,0
Herkese sınırlarını bilmesi, kaprislerin hizmette öne çıkması. Sahip olunan unvanların hizmete yönelik kullanılması.	1	1,0
Amirlerin inisiyatifini asgari seviyeye indirmek gerekiyor. Çünkü amir yetkisini çok yanlış kullanabiliyor.	1	1,0
Amirler, yöneticiler, insan kaynakları yönetimi konusunda eğitim almalıdır. Özellikle amirler psikolojik bir eğitim almalıdır.	1	1,0
Müftüler kendi hâllerine bırakılmamalı. Sevk-idare, insan psikolojisi ve ilmi yönden geliştirilmelidir.	2	2,0
Müftü, vaizlere karşı tutumlarını ve vereceği görevleri Müftü Yardımcısı, Müdür ve Şeflerin telkinleriyle belirlememelidir.	1	1,0
Müftülerin vaizleri daha iyi anlaması ve daha iyi yaklaşması.	1	1,0
Vaizin görevine müftünün keyfi müdahalesinin önlenmesi gerekir.	1	1,0

Zihniyet değişiminin sağlanması ve idareciye yaptırım uygulanması. Görevlisini rakibi görme zihniyetinin terk edilmesi.	1	1,0
Müftüler sorunları vaizlerin üzerine yıkıyorlar. Başkanlık buna el atmalıdır.	1	1,0
Müftü ve personel arasındaki beşeri ilişkilerde din görevlisinin tavrı ne olmalıdır, konusunda müftüden başlayarak seminer verilmelidir.	1	1,0
Vaizler ötelenmeden sağlıklı bir iletişim olmalıdır.	1	1,0
Toplam	28	28,0

Yukarıdaki çözüm önerilerine bakıldığında müftü-vaiz ilişkilerinde vaizlere göre bazı sorunların olduğu görülmektedir. Bu sorunların çözümünde ise görevlerin netleştirilmesi ve müftülerin iletişim konusunda eğitilmesi önerisi öne çıkmaktadır. Bununla birlikte sorunun vaiz tarafına çok dikkat çekilmediği, önerilerin daha çok vaizlerin dışında müftülere yönelik olduğu görülmektedir.

Müftü ile ilişkilere dair sorunla bağlantılı bir başka sorun da araştırmaya katılan vaizler tarafından "Müftünün yapılacak işlerde vaizlerle istişare etmemesi" sorunudur. Bu soruna ilişkin veriler şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
4. Sıra	1	1,0
6. Sıra	1	1,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %3'nün müftülerin yapılacak işlerle ilgili kendileri ile istişare etmemesini sorun olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu sorunun müftü-vaiz ilişkisi sorununun bir devamı olduğu söylenebilir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizin yeri bilinmelidir.	1	1,0
Vaaz ve irşad hizmetlerini planlamada vaizin görüşü dikkate alınmalı. Vaaza 1 gün hazırlık süresi bırakılmalıdır. Haftada 5 vaaz çok.	1	1,0

İdari konuları vaizlerle istişare etmiyorlar. Oysa vaiz müftü için padişahın sağ kolu veziri gibidir. Bu değerlendirmelidir.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde somut önerilerden ziyade soruna ilişkin şikayetler, nerelerden şikayet edildiği açıklanmaktadır. Bu çerçevede müftü-vaiz ilişkisini geliştirmeye yönelik yapılabileceklerin belirtilmediği görülmektedir. Ayrıca kurum içi iletişim ve istişare de yönetim anlayışına dair ipuçları olarak değerlendirilebilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri ve yapılan odak grup görüşmesinde de dile getirilen sorunlardan biri "Vaizlerin müftü vekaletine ilişkin sorun"dur. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
3. Sıra	2	2,0
7. Sıra	2	2,0
Toplam	5	5,0

Tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %5'inin bunu bir sorun olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Vekaleten görev verilmemesi	1	1,0
Vekaletin bir memur ve şef yerine vaize verilmesi.	1	1,0
Vekalet mutlaka vaize verilmeli, vaiz yoksa yan ilçe müftüsüne bırakılmalı. Daha alt kademeler sorun oluyor.	1	1,0
Mevzuat düzenlenerek vaizin rızası olmazsa vekalet dayatılmamalıdır. Vaizin rızası olursa vekil olmalıdır.	1	1,0
Vaizler, yeni atanan müftüler gibi eğitim merkezlerinde mevzuat seminerleri almalıdır.	1	1,0
Toplam	5	5,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin müftülük vekaletine ilişkin sorun gördükleri yerler ortaya çıkmaktadır. Daha çok vaiz dışındaki diğer per-

sonele vekalet görevinin verilmesinin sorun olduğu görülmektedir. Bununla birlikte vaizlerin mevzuata ilişkin eksikliklerinin olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede mevzuata ilişkin eğitim alma önerisi kayda değerdir. Zira vekalet görevinden ziyade, onu yapacak kişinin yeterliklerini geliştirme çalışmalarının olması gerekmektedir.

Kurumsal ilişkilere dair araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği diğer bir sorun ise “Müftülük personeli ile ilişkilere dair sorunlar”dır. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
4. Sıra	1	1,0
8. Sıra	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %3’ü bunu bir sorun olarak belirtmişlerdir. Müftü ile ilişkilere dair sorunla kıyaslandığında vaizlerin müftülük personeli ile ilişkilerde daha az sorun yaşadığı söylenebilir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizin hizmeti esnasında daire personelinin üzerindeki konumunu yasal olarak ortaya koymak. Daire personeline talimat vermek.	1	1,0
Vaizin itibarını dairede yükseltmenin yolları aranmalıdır.	1	1,0
Mesaiye diğer görevliler gibi gitmedikleri için kurumdan uzak ve iletişimsiz yaşamaktalar.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Müftülük personeli ile ilişkilere dair sorunların çözümünün daha çok yasa ve yetki kısmında arandığı görülmektedir. Ancak vaizlerin kendi itibarlarını büyük oranda kendi nitelikleri ve ilişkileri ile kendilerinin sağlamasının daha kalıcı olacağı söylenebilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri diğer bir sorun ise “Din görevlileri ile ilişkilere dair sorunlar”dır. Bu soruna ilişkin oranlar şu şekildedir:



PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
4. Sıra	1	1,0

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı kadarıyla araştırmaya katılan vaizlerin din görevlileri ile sorunları olduğunu belirtenlerin oranı %1'dir. Bu da vaizlerin müftü ve müftülük personeli ile sorunları ile kıyaslandığında din görevlileri ile sorunların son derece az olduğu söylenebilir. Bu soruna ilişkin çözüm önerisi ise şu şekildedir:

	FREKANS	YÜZDE
Bu saygınlığı elde etmeleri için önce vaizlerin çalışması gerekir. Diyanet'in vaizliğin statüsü ve kurum içindeki konumunu iyi belirlemesi gerekir.	1	1,0

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir sorun da "Vaaz ve irşad hizmetlerine müftülük personelinin önem vermemesi"dir. Bu soruna ilişkin bulgular şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	2	2,0
3. Sıra	1	1,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	5	5,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %5'i, müftülük personelinin vaaz ve irşad hizmetlerine gereken önemi vermediği görüşündedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Müftülük personeli vaaz ve irşad hizmetlerine gereken önemi vermiyor. Daire, cami görevini angarya görüyor. Başkanlık tebliğ etmelidir.	1	1,0
Resmi söyleme göre hareket etmek yerine hizmet ve ümmeti öncelermeli, ümmet eksenli düşünmeli, insan gönlüne girmek öncelenmelidir.	1	1,0
Sözler icraata yansımalıdır.	1	1,0

Kurum amirinden memuruna herkesin ifa ettiğimiz görev ve toplumun bizden beklentilerinin farkına varması. Bu görevin asil olduğunu idrak etmesi gerekir.	1	1,0
Kurumdan gerekli ilgi ve alaka gösterilmeli. Amir-memur ilişkisi için sağlıklı bir seminer verilmelidir.	1	1,0
Toplam	5	5,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde müftülük personelinin resmi söylem yerine insan gönlüne girmeyi öncelemesi önerilmektedir. Vaizlik görevinin önemli olduğunu müftülüğün fark etmesi isteniyor. Bu anlamda bu görevinin önemini takdir başkalarından beklenmektedir. Vaizlik görevinin önemini gerek müftülük personeline gerekse halka fark ettirmede ilk sorumlulardan birinin vaizler olduğu göz ardı edilmemelidir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de "Müftülükte oda" sorunudur. Bu soruna ilişkin bulgular şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	3	3,0
2. Sıra	2	2,0
3. Sıra	2	2,0
4. Sıra	5	5,0
5. Sıra	2	2,0
6. Sıra	2	2,0
8. Sıra	1	1,0
Toplam	17	17,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %17'si, müftülükte oda konusunda sorun olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan vaizlerden kıdemi 2 ve 10 yıl olanlar %17,6 oranında, 5 yıl kıdemi olanlar %11,8 oranında sorun olarak belirtmişlerdir. Güney Doğu Anadolu ve Marmara bölgelerinde görev yapanlar %23,5 oranında, Akdeniz bölgesinde görev yapanlar %17,6 oranında, sorun olarak belirtmişlerdir. Görev yapılan yer açısından bakıldığında da İlçe merkezinde görev yapanlar %64,7 oranında, İl merkezinde görev yapanlar ise %35,3 oranında, sorun olarak belirtmişlerdir.

Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaize oda verilmesi.	8	8,0
Uygun bir yerde çalışma mekanı oluşturmak.	1	1,0
Fetva veya danışmanlık için müftülüğe gelenleri rahat ettirecek bir odanın tahsisi ve dizüstü bilgisayar verilmesi.	2	2,0
Vaizlere güzel bir çalışma ortamı, doküman ve ekipman ile günlük ihtiyaçlarının karşılanması gerekir.	1	1,0
Vaizin ilçede Şube Müdürüne benzer bir yetki (imza yetkili) ve odasının olması gerekir.	1	1,0
Müftülerin makamlarına yaptıkları tezyinin vaizlerin odalarına yapılması.	1	1,0
Vaize oda verilmeli ya da vaiz çok fazla dairede tutulmamalıdır.	1	1,0
Vaizlere ayrı oda verilmeli, bilgisayar konmalıdır. Müftünün bunları temin etmesi lazım.	1	1,0
Odamız yok, çalışma ortamımız oda, bina vb. zenginleştirilmelidir.	1	1,0
Toplam	17	17,0

Yukarıdaki önerilerden vaizlere görevlerini daha iyi yapmaları için uygun bir oda ve bilgisayar verilmesi önerisinin çıktığı görülmektedir. Oda sorunun çözümünü de daha çok müftüden bekledikleri ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de "Vaizlerin ekonomik sorunlarıdır". Bu soruna ilişkin veriler şunlardır:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	4	4,0
2. Sıra	11	11,0
3. Sıra	12	12,0
4. Sıra	8	8,0
5. Sıra	3	3,0
6. Sıra	3	3,0
7. Sıra	2	2,0
11. Sıra	1	1,0
Toplam	44	44,0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %44'ünün vaizlerin ekonomik sorunu olduğunu ve %35'inin bu sorunu ilk dört sorun içerisinde belirttiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerden 10 yıl kıdeme sahip olanlar %14 oranında, 3, 6, 8 ve 9 yıl kıdeme sahip olanlar da %/ oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında İç Anadolu bölgesinde görev yapanlar %30,2 oranında, Karadeniz bölgesinde görev yapan vaizler de %18,6 oranında, Marmara bölgesinde görev yapanlar %16,3 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %62,8 oranında, il merkezinde görev yapanlar da %37,2 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir. Bu soruna ilişkin vaizlerin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Maaş artırılabilir.	15	15,0
Baş vaiz, Uzman vaiz uygulamasına geçebilir.	1	1,0
Maaşı müftü ile aynı seviyeye getirilmelidir.	4	4,0
Vaizler sadece 3-5 vaaz etmekten başka işi olmayan görevliler değildir. Her vaaz için en az 3-5 gün hazırlanıyoruz.	1	1,0
Maaşlarının Şube Müdürü seviyesine getirilmesi.	1	1,0
Çocuk okutmak zorunda olan görevlilere destek olunmalı.	1	1,0
6002 sayılı kanuna göre din hizmeti tazminatının verilmesi gerekir.	1	1,0
Vaizliğin önemsendiği görmek istiyorsak Kurumumuz tazminatlarımızı artırmalıdır.	1	1,0
Yasayla düzenlenmelidir.	1	1,0
Teşkilat yasasındaki vaizlere 400 TL verilecek diye çıkan haberlerin yerine getirilmesi.	1	1,0
Müftü yrd. ve ilçe müftüleri ile vaizlerin maaş farkının fazla olmaması.	1	1,0
Şube müdürü ve müftülere verilen maaş artışlarının vaizlere de verilmesi.	2	2,0
Teşkilat yasasındaki haklarımız verilmeli. Şu an kanuna rağmen gasp ediliyor.	1	1,0
Netleştirilen görev sınırlarıyla birlikte din hizmeti tazminatı artırılabilir, ek ders ücreti verilebilir.	1	1,0

En az personel şube müdürü seviyesinde ekonomik düzeye ulaştırılmalıdır.	1	1,0
Ek göstergeleri Şube Müdürleri seviyesine çıkarılmalıdır.	2	2,0
Maaşlar en az Müft. Yr. veya Şube Müd. aldığı maaşa eşitlenmelidir.	1	1,0
Vaizlerin bilgi kaynaklarına ulaşması, geçim sıkıntısı ile uğraşmaması için mali durumlarının iyileştirilmesi gerekir.	1	1,0
Hiyerarşik yapıda vaiz müftüden sonraki kişidir. Aynı ücret verilmelidir. Hiç değilse Şube Müd. seviyesinde ücret almalıdır.	1	1,0
Eğitim seviyesi ve hizmetin gerekleri dikkate alınarak makul bir seviyeye maaşlar çıkarılmalıdır.	1	1,0
Vaizle müftü arasındaki dengesizlik giderilmeli. Vaiz imamdan düşük maaş alma durumunda bırakılmamalıdır.	1	1,0
Vaizlerin maaşları iyileştirilmeli, murakabe durumunda yolluk ve yevmiye verilmelidir.	1	1,0
Aynı okul mezunları arasındaki ücret dengesizliğinin giderilmesi gerekir.	1	1,0
Toplam	42	42,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde, araştırmaya katılan vaizlerin maaşlarının yeni çıkan teşkilat yasasındaki haklarına göre, Müftü yard. ve Şube Müd. seviyesine çıkarılmasını önerdikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de "Lojman sorunu"dur. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	2	2,0
2. Sıra	2	2,0
3. Sıra	2	2,0
4. Sıra	3	3,0
5. Sıra	6	6,0
6. Sıra	1	1,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	17	17,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %17'si vaizlerin lojman sorunu olduğunu belirtmiştir. Bu sorunun %15 oranında ilk 5 sorun içerisinde ele alındığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerden 10 yıl kıdeme sahip olanlar %23,5 oranında, 3,7 ve 13 yıl kıdeme sahip olanlar da %11,8 oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında Marmara bölgesinde görev yapanlar %35,3 oranında, İç Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler de %23,5 oranında, Karadeniz bölgesinde görev yapanlar %17,6 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %70,6 oranında, İl merkezinde görev yapanlar da %29,4 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaize lojman verilmeli ya da kira bedeli halledilmeli.	3	3,0
Müftüler gibi öncelikle vaize lojman tahsisi yapılmalı.	4	4,0
Lojman yönetmeliği titizlikle uygulanmalı, uygulanmıyor.	1	1,0
Lojmanda azami oturma süreleri uygulanmalı ya da sıralama yapılmalıdır.	2	2,0
Diyanet ve Müftü bizi, Müftü yardımcısı statüsünde değerlendirmelidir.	1	1,0
Lojmanda öncelik verilmeli. Vaiz müftü statüsünde ama imkânlarda ise hizmetliden sonra gelmektedir.	1	1,0
Özellikle amirle iyi ilişki içinde olan memur, hizmetli vs. lojman ve imkânlardan yararlanıyorken vaize bu imkânlar kullanılmıyor.	1	1,0
Görev tahsisli lojman mutlaka verilmeli. Bu ciddi bir sorundur.	1	1,0
Müftüden sonra lojman ilk sırada vaize tahsis edilmelidir. Vaizin kendisinden düşük konumdakilerle problem yaşamaması gerekir.	1	1,0
Vaizin verimliliği için ikamet ettiği yerde görev yapmalıdır. Vaizlere lojman tahsis edilmelidir	1	1,0
Toplam	16	16,0

Lojman sorununa ilişkin yukarıdaki öneriler incelendiğinde; vaizlerin lojman yönetmeliğinin uygulanmasında sorun gördükleri ve bu sorunu daha çok kendilerinin kurum içindeki yerleri/konumları ile ilişkilendirdikleri söylenebilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun ise ulaşım sorunudur. Özellikle büyük şehirde yaşayan vaizler için ulaşım, bir sorundur. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	1	1,0
4. Sıra	2	2,0
Toplam	4	4,0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %4'ü ulaşım sorunundan söz etmişlerdir.

Bölgeler açısından bakıldığında Marmara, Karadeniz; Ege ve Akdeniz bölgelerinde görev yapanlar aynı oranda (%25) sorun olarak belirtmişlerdir. İl ve ilçe merkezinde görev yapanlar ulaşım sorununu aynı oranda (%50) belirtmişlerdir.

Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizlere ulaşım için ödenek ayrılması.	1	1,0
Çalışma alanına ulaşma imkânları kolaylaştırılmalıdır.	1	1,0
Araç tahsis edilmelidir.	1	1,0
Devletin imkânları diğer işlerde kullanıldığı gibi irşad hizmetlerinde de kullanılmalıdır.	1	1,0
Toplam	4	4,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde araç tahsisi önerisi öne çıkmaktadır. Ayrıca "çalışma alanı"ndan kastedilen müftülük mü? Yoksa irşad mekanı mı? Bu net değildir. Şayet vaizin müftülüğe ulaşımı için araç tahsisi, bütün görevliler için bir servis şeklinde düşünülebilir. Bu öneri diğer görevlilerin ulaşım işleri için de düşünülebilir. Bununla birlikte irşad mekanına ulaşımında araç tahsisi ya da ulaşım sorununun çözümü ise hizmetin kolaylaşması ve niteliği açısından önemlidir.

Vaizlerin ulaşım sorunu ile bağlantılı belirttikleri diğer bir sorun ise "İrşad hizmetlerinde vakıf ve müftülük araçlarının kullanılamaması sorunu"dur. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	2	2,0
3. Sıra	2	2,0
4. Sıra	3	3,0
5. Sıra	5	5,0
6. Sıra	4	4,0
7. Sıra	1	1,0
8. Sıra	1	1,0
Toplam	19	19,0

Yukarıdaki veriler araştırmaya katılan vaizlerin %19'unun irşad hizmetlerinde müftülük araçlarını kullanamama sorununu belirttikleri görülmektedir. Bu sorun ulaşım sorunu ile birlikte değerlendirildiğinde %23'lük bir oranda bunun sorun olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan vaizlerden 10 yıl kıdeme sahip olanlar %16,7 oranında, 2 ve 7 yıl kıdeme sahip olanlar da %11,1 oranında daha çok sorun olarak belirtmişlerdir. Bölgeler açısından bakıldığında Karadeniz bölgesinde görev yapanlar %36,8 oranında, İç Anadolu bölgesinde görev yapan vaizler de %31,6 oranında bunu sorun olarak belirtmişlerdir. İlçe merkezinde görev yapanlar %68,4 oranında, İl merkezinde görev yapanlar da %31,6 oranında sorun olarak ifade etmişlerdir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vakıf araçlarının vaaz ve irşad hizmetlerinde kullanılması.	2	2,0
Müftülerin inisiyatifine bırakılmadan merkezden çözülmelidir.	1	1,0
Hizmet mahalline ulaşım için gerekirse araç tahsisi. (İdareciler kendileri için bunu sağlıyorlar)	6	6,0
Vaazların etkili ve verimli olması için vaizlere hizmet araçları verilmelidir.	2	2,0



Müftülük imkânlarının amirlerin özel malları olmadığı hatırlatılmalıdır. Vaaz-irşatta en büyük engel bu imkânların kullandırılmamasıdır.	1	1,0
Vaaz ve irşad için araç temini, yolluk sorunu çözmez.	1	1,0
İstediğimiz zaman kullanacağımız bir arabamız olmalı. Köy köy gezebilmeliyiz. İllaki irşad görevi çıkmamalı.	1	1,0
Müftüler idareyi, makam aracını kıskanıyor. Bu konuda Başkanlıkça uyarılmalıdır.	1	1,0
Vaizler irşad hizmetlerinde hizmet araçlarından yararlanmalıdır.	2	2,0
Vaaz edilecek yere vaizin vasıta ile ulaşımına il ve ilçe müftüleri imkân sağlamalıdır.	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>18</b>	<b>18,0</b>

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde irşad mekanına ulaşmada vaizlerin ulaşım sorunu olduğu görülmektedir. Bu sorunun çözümü için sunulan önerilerde daha çok müftü-vaiz ilişkisine dair izler görülmektedir. Vaizlerin irşad mekanına ulaşımında müftülük imkânlarından yararlanması gerekmektedir. Bu durumun vaazın niteliğine olumlu yansımaları beklenebilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun, "Diyaret İşleri Başkanlığı üst yönetiminin vaizlerin sorunlarına ilgisi"dir. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	4	4,0
3. Sıra	1	1,0
4. Sıra	1	1,0
5. Sıra	2	2,0
6. Sıra	2	2,0
8. Sıra	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>11</b>	<b>11,0</b>

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %11'lik oranı Diyanet İşleri Başkanlığı üst yönetiminin vaizlerin sorunlarına ilgisinin az olduğunu düşündürmektedir. Bu soruna ilişkin öneriler şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Problemlerimiz, çözülmek üzere dinlenilsin.	1	1,0
Başkanlıktakiler meseleye empati yaparak yaklaşmadıkları için çözüm üretmede başarısız oluyorlar. Çözüm için siyasiler, sivil toplum kuruluşları devreye giriyor.	1	1,0
DİB, memurunu amirleri vasıtasıyla tanıyarak sıkıntılarını bilecek, moral açıdan destekleyecek.	1	1,0
Zaman zaman toplantılar tertip edilerek sorunlar dinlenmeli ve anlık kısa vadeli çözümler üretilmelidir.	1	1,0
Başkanlıktan başlayarak vaizlere değer verilmeli, irşad hizmetlerinde istişarelere iştirak etmeleri sağlanmalıdır.	2	2,0
Din hizmeti sunan en önemli unsurlardan olan vaizlere değer verilmesi, onurlandırılmaları, teşvik edilmeleri gerekir.	1	1,0
Başta Diyanet İşleri Başkanımız ve diğer üst düzey amirlerimiz tarafından gerekli desteğin sağlanması. Bunların yasa ile kayda alınması.	1	1,0
Diyanet yeni yeni sorunlarla ilgileniyor. Başkanlık müftülere vaizleri eğitmeleri için telkinde bulunmalı. Sessiz kalmamalıdır.	1	1,0
Vaizler seminerindeki problemleri Başkanlık dikkate almalıdır.	1	1,0
Başkanlık personelinin beşeri münasebetini iyileştirmek için en üstten alta fark ettirilmeli ve dinletilmelidir.	1	1,0
<b>Toplam</b>	<b>11</b>	<b>11,0</b>

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin Diyanet İşleri Başkanlığı üst yönetiminden bazı beklentileri olduğu, bunun da temelde sorunlara ilgi ve çözüm üretme konusunda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede vaizlerin Başkanlık üst yönetimi ile iletişim ve ilişkilerinin yeniden ele alınarak, sorunlar ilk elden dinlenebilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir diğer sorun ise "Kurumun vaizlere güven sorunu"dur. Bu soruna ilişkin bulgular şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
3. Sıra	1	1,0

Yukarıdaki tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin %1'i kurumun vaizlere güvenmediğini düşünmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerisi ise şudur:

	FREKANS	YÜZDE
Binlerce kişinin memnun olduğu bir vaazda bir kişi muhalif görüş bildirirse kurum vaiz hakkında soruşturma başlatıyor.	1	1,0

Yukarıdaki öneriden de anlaşıldığı üzere vaizin vaaz görevine yönelik yapılan bir şikayetin işleme konulması sorun olarak görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği diğer bir sorun da "Problemlerin çözümsüz kalması"dır. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
3. Sıra	1	1,0
4. Sıra	2	2,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %3'ü problemlerin çözümsüz kaldığı düşüncesindedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Gündeme getirilen problemlerin hızlı bir şekilde çözülmesi gerekiyor.	1	1,0
Başlatılan vaizler toplantıları ve sempozyumu çoğaltılmalıdır.	1	1,0
Dile getirilen sorunlar yerine ulaşmıyor.	1	1,0
Toplam	3	3,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde bazı vaizlerin kurumsal işleyiş ve ilişkilere dair sorunlara işaret ettiği görülmektedir. Bu durum Başkanlığın personeli ile iletişimi konusunda dikkat etmesi gereken bir boyut olarak ele alınabilir.

### 2.3. VAİZLERİN İSTİHDAM-YER DEĞİŞTİRME VE GÖREVDE YÜKSELMEYE İLİŞKİN SORUNLARI:

Araştırmaya katılan vaizlerin açık uçlu sorulara belirttikleri sorunlardan bir kısmı da vaizlerin istihdamı, yer değiştirmesi ve görevde yükselmesine ilişkin sorunlardır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri sorunlardan biri de “vaizlerin sayısı olarak yeterlilikleri sorunu”dur. Bu soruna ilişkin veriler şunlardır:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
3. Sıra	2	2,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %2’si vaizlerin sayılarının yeterli olmadığını düşünmektedir. Türkiye geneli vaizlerin sayısı (1284) düşünüldüğünde irşad hizmetlerinin çeşitliliği ve farklı mekanlarda olması gerektiği dikkate alındığında vaizlerin sayısının az olduğu söylenebilir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Her ilçeye iyi eğitilmiş bir vaiz verilmeli. İllerde 10-20 bin nüfusa 1 vaiz düşecek şekilde görevlendirme yapılmalıdır.	1	1,0
Bütün il ve ilçelerde mutlaka yeterli sayıda vaiz kadrosu bulunmalıdır. Vaiz olmayan yerlere vaiz olan yerlerden yılda birkaç kez geçici görevlendirmeye gidilmelidir.	1	1,0
Toplam	2	2,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizlerin dağılımında nüfusun göz önüne alındığı görülmektedir. Vaaz istihdamında nüfus kadar bölge/yerin diğer özellikleri (din, etnik, ihtiyaç vb) de dikkate alınmak durumundadır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun “Vaizler arası iletişimin olmaması”dır. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
2. Sıra	1	1,0
3. Sıra	2	2,0
4. Sıra	1	1,0
6. Sıra	2	2,0
10. Sıra	1	1,0
Toplam	7	7,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %7'si vaizler arası iletişimin olmamasını bir sorun olarak değerlendirmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Bölgesel veya ulusal anlamda toplantılar yapılarak görüş alışverişinde bulunma.	1	1,0
Üç ayda bir de olsa bütün vaizlerin bir araya gelmesinin sağlanması.	1	1,0
Müftüler gibi (ayda bir yapıyorlar) en az yılda iki kez kendi içerisinde toplantı yapmasının sağlanması.	1	1,0
Kurs ve seminerlerin artarak devam etmesi. Sorunların müftüler toplantısında da ele alınması.	1	1,0
Aynı ilde görev yapan vaizlerin tecrübe paylaşımı ve değerlendirme için toplantılar yapması sağlanmalıdır.	1	1,0
Başkanlık nezdinde senede bir defa güncel fıkhi meselelerde toplantıları olmalıdır.	1	1,0
DİB öncülüğünde ortak bir site kurulup bilgi, doküman ve tecrübe paylaşımının sağlanması.	1	1,0
Toplam	7	7,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde vaizler arası iletişimi artırmaya yönelik olarak aylık toplantılar ve sanal ortamlarda iletişim imkânları önerilmektedir. Söz konusu sorunun çözümü vaizler arası bilgi ve tecrübe paylaşımına dolayısıyla hizmetin niteliğinin artırılması yönünde kullanılabilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri diğer bir sorun "Vaizlerin tayin sorunu"dur. Bu soruna ilişkin bulgular şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	2	2,0
3. Sıra	3	3,0
4. Sıra	2	2,0
5. Sıra	3	3,0
6. Sıra	1	1,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	13	13,0

Tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %13'ü tayin sorunları olduğunu belirtmiştir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Görevlilerin ihtiyaçları (sağlık, eğitim) dikkate alınmalıdır.	1	1,0
Bir yerde ne kadar görev yapabileceğimizin net olması gerekir.	1	1,0
Tayin ve atamalarda şeffaf olunmalıdır. Akla olumsuz düşüncelerin gelmemesi için gerekli önlemler alınmalıdır.	1	1,0
YLS ve Doktora gibi çalışmalara değer verilerek tayin sebebi sayılmalıdır.	1	1,0
Tayinlerde bir yöntem belirlenmelidir. Puanlama, bölge vb.	1	1,0
Müftülüğe atamada Haseki mezunluğu şartı kaldırılmalı. Belli bir yıl hizmet eden vaiz müftü olabilmelidir.	1	1,0
Zorunlu hizmet süresi dolan vaizler tayin edilmeli. Doğuda boşalan yere ihtisas mezunu vaiz olamayanlar atanmalıdır.	1	1,0
Tayinlerin öğretmenlerde olduğu gibi puan usulüne göre yapılması.	1	1,0
İl ve ilçelerin vaiz kontenjanları belirlensin. Tayinlerde puanlama yapılsın. Genel geçer kriterler uygulansın.	1	1,0
Atama, yer değiştirme ve yükselme şeffaf değil. MEB'in sistemi uyarlanabilir.	1	1,0
Tayinlerde siyasilerin etkisi yerine, hizmet yılı vb. göz önüne alınmalıdır.	1	1,0
İlin, ilçenin zorluk derecesine göre puanlanması sistemine geçilmeli. Tayinler objektif kriterlere göre yapılmalıdır.	1	1,0
Kişi başka bir yere tayin istiyorsa bir nedeni vardır. Birtakım kriterler doğrultusunda puana göre tayin yapılmalıdır.	1	1,0
Toplam	13	13,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde tayinlerde şeffaf ve objektif kriterlerin uygulanması istenmekte, bu çerçevede MEB'in tayin esasları önerilmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri diğer bir sorun “zorunlu hizmet süresi”dir. Bu soruna ilişkin veriler şu şekildedir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
5. Sıra	1	1,0
6. Sıra	1	1,0
Toplam	2	2,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan vaizlerin %2’si vaizlerin zorunlu hizmet sürelerinin sorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Zorunlu hizmet süresi 1 yıl olmalı. Bir ilçeye bağlı bırakılmak, hem kişisel hem de ailevi ayrılık ve problemlere yol açıyor.	1	1,0
Doğuda 5 yıl görev yapan vaiz batıya geliyor. Müftülüğü kazanınca tekrar doğu görevi veriliyor. Bir daha zorla doğuya gönderilmemelidir.	1	1,0
Toplam	2	2,0

Yukarıdaki öneriler vaizlerin zorunlu hizmet sürelerinin 1 yıl olmasını veya başka bir göreve geçince tekrar doğu görevi verilmemesini önermektedir. Zorunlu hizmet süresi uygulaması, görevlilerin din hizmetini her yere ulaştırmasını sağlayan bir uygulamadır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun “Vaizlerin bölge özelliklerine uygun istihdam edilmemesi sorunu”dur. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
3. Sıra	1	1,0
Toplam	2	2,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %2’si vaizlerin bölge özelliklerine göre istihdam edilmediğini düşünmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Ülkemizin farklı bölge, kültür ve inanç bölgelerine uygun vaaz ve irşad hizmeti yapacak elemanı yetiştirmek.	1	1,0
Vaizler il merkezlerinde istihdam edilmeli. Birlikte ekip hâlinde irşad ve tebliğe çıkmalıdır.	1	1,0
Toplam	2	2,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde hem vaizlerin eşgüdüm içinde çalışmasına hem de farklı bölgelere uygun vaiz yetiştirilmesine işaret edildiği görülmektedir. Farklı bölge özelliklerini dikkate alarak vaiz yetiştirme ve istihdamı önerisi dikkate değer bir öneridir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttikleri bir diğer sorun "Vaizlikte görevde yükselmenin olmaması"dır. Bu soruna ilişkin veriler şunlardır:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
3. Sıra	1	1,0
4. Sıra	1	1,0
5. Sıra	3	3,0
6. Sıra	1	1,0
7. Sıra	1	1,0
Toplam	7	7,0

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere araştırmaya katılan vaizlerin %7'si, vaizlik görevinde yükselmenin olmamasını bir sorun olarak belirtmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Özellikle eğitim merkezi mezunu olmayanlar müftülük sınavlarına alınmalıdır.	1	1,0
Üreten, çalışan takdir edilmeli. Başarılar idareye, sorunlar personele çıkarılmamalıdır.	1	1,0
Kurum içinde şeffaf bir işleyiş olmalı. Kıstaslar objektif olmalıdır.	1	1,0



Her yıl yeni uygulama olmamalı. Bir standart getirilmeli. Sınav tarihleri bilinmeli. Yönetime göre değişiklikler yapılmamalıdır.	1	1,0
Müftülük geçişlerinde yeni sistem getirilmeli. Mülakat şansına bırakılmamalı. Eğitim, görev süresi, başarı dikkate alınmalıdır.	1	1,0
Kurum içi külfet-nimet dağılımındaki adaletsizlik ve kriterlilik. Dinimizin hakkaniyet-adalet ilkelerini önce kendimiz uygulamalıyız.	1	1,0
Yurt dışı görevlendirme, hac ve diğer hususlarda torpil ve adam kayırma olmamalı. Objektif kriterler olmalıdır.	1	1,0
Toplam	7	7,0

Yukarıdaki önerilerden anlaşıldığına göre vaizlik mesleği içinde bir yükselmeden ziyade müftülük gibi üst görevlere geçişteki ilerlemeden söz edilmektedir. Bu çerçevede çeşitli yönlerden eleştiriler getirilerek, objektiflik ve şeffaflığa vurgu yapılmaktadır. Yeni kanun ile vaizlik mesleği kariyer yönüyle geliştirilerek vaiz, uzman ve başvaiz olmak üzere üç kariyer basamağına ayrılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un ilgili maddesinde şöyle denmektedir:

*"Madde 12- .....Vaizlik mesleği, adaylık döneminden sonra vaiz, uzman vaiz ve başvaiz kariyer basamaklarına ayrılır".<sup>12</sup> Bu düzenlemenin vaizlerin sorun olarak gördükleri görevde yükselme yerine geçmediği ancak vaizlik mesleği için önemli bir gelişme olduğu söylenebilir.*

Araştırmaya katılan vaizlerin sorun olarak belirttikleri diğer bir konu ise "Vaizlerin performanslarının değerlendirilmemesi"dir. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
4. Sıra	1	1,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan vaizlerin %1'lik bir oranı, vaizlerin performansının değerlendirilmemesini bir sorun olarak görmektedir. Vaizlerin veya Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevli her bir personelin performansının değerlendirilmesi, görevde ilerleme, ödül ve teşviklerin bu

12 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No. 6002, Kabul Tarihi: 1/7/2010.

değerlendirmelere göre yapılması, hizmetin niteliğinin artmasında önemli bir etkidir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaazların ve vaizlerin izlenmesi- dinlenmesi gerekir.	1	1,0

Yukarıdaki öneri, vaizlerin performansını belirlemede yapılacak işlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte vaaz değerlendirme ölçütlerinin/ formlarının hazırlanması, sadece Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin vaazlarla ilgili görüşleri değil, tüm paydaşların görüşleri alınarak bu izleme süreci yönetilmelidir. Vaaz etmek vaizin en temel görevi olmakla birlikte bu değerlendirmede diğer görevler de dikkate alınmalı, kurum içi ve dışı tüm paydaşların görüşleri dikkate alınmalıdır.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği bir sorun da “Vaizliğin geçici bir görev olarak kullanılması”dır. Bu soruna ilişkin bulgular şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
1. Sıra	1	1,0
2. Sıra	3	3,0
3. Sıra	1	1,0
6. Sıra	1	1,0
Toplam	6	6,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %6’sı, vaizliğin geçici bir görev olarak kullanıldığını düşünmektedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizleri seçerken idealist bu görevi hakkıyla yapanlardan seçilmeli veya bu görevin sevdirilerek yapılması sağlanmalıdır	1	1,0
Vaizlik görevi müstakil bir görev olarak kabul edilmeli.	1	1,0
Statüsünü güçlendirmeliyiz. Direk Başkanlığa bağlanmalı, müftülerin inisiyatifine bırakılmamalıdır.	1	1,0
Şu an vaizlik geçiş amaçlı kullanılıyor. Vaiz sadece irşad hizmeti yapmalı. Emekli oluncaya kadar vaiz olmalıdır.	1	1,0

Vaizlerin özlük ve mali hakları iyileştirilerek göreve aidiyet düşünceleri geliştirilebilir, istikrar sağlanabilir.	1	1,0
Gerçekten bu işi yapmak isteyen yani vaiz olmak isteyenlere görev verilmeli. İmamlıktan üst düzeye çıkmak isteyenlere verilmemelidir.	1	1,0
Toplam	6	6,0

Yukarıdaki öneriler incelendiğinde, araştırmaya katılan vaizlerin vaizliği sürekli yapan/yapmak isteyenlerin atanması gereken bir görev olmasını, bir geçiş görevi gibi kullanılmamasını önermektedir. Bir görevin bir başka görev için atlama yeri olarak kullanılması, görevlilerin vaizliğe gereken önemi vermemeleri, hassasiyet göstermemelerine yol açabilir. Bu çerçevede vaizliğin bir "geçiş görevi" olarak kullanılmaması gerekir.

Araştırmaya katılan vaizlerin belirttiği diğer bir sorun da "Vaizliği tercih edip yapanların tercihinin saygı duyulmaması"dır. Bu soruna ilişkin veriler şöyledir:

PROBLEM SIRASI	FREKANS	YÜZDE
3. Sıra	1	1,0

Yukarıdaki tabloya göre araştırmaya katılan vaizlerin %1'lik bir kesimi vaizlik görevini tercih edenlere saygı duyulmadığı düşüncesindedir. Bu soruna ilişkin çözüm önerileri şunlardır:

	FREKANS	YÜZDE
Vaizlerin bu işi severek yapma tercihinin saygı duyulmalı. Gerektiğinde başarısız idarecilerin vaizliğe tenzili yapılmalıdır.	1	1,0

Yukarıdaki öneri incelendiğinde vaizliğin bir tenzili rütbe olarak kullanılması önerilmektedir. Söz konusu öneri vaizin bizzat kendisinin bu mesleğin önemine dair kuşkusu olduğu şeklinde yorumlanabilir.

## SONUÇ:

Sorunların ağırlıklı olarak özlük hakları, görev tanımı ve sınırları, kurumsal işleyiş ve iletişime yönelik olduğu görülmektedir. Bu çerçevede oranı en çok olan ilk 10 sorun şunlardır:

### 1. Vaizlerin statüsü (%45)

2. Maaş; Vaizlerin Ekonomik Sorunları (%44)
3. Vaizlik Görevinin Tanımı ve Sınırları (%31) Vaizlerin başka işlerde görevlendirilmesi (%13)
4. Müftü ile İlişkilere ilişkin Sorunlar (Kurumsal işleyiş) (%28)
5. İrşad hizmetlerinde vakıf araçlarının kullanımına izin verilmemesi (%19) ve ulaşım (%4)
6. Vaizlere denetleme görevinin verilmesi (Kur'an kursu ders ve denetimi) (%15) ve soruşturma görevi verilmesi (%7)
7. Müftülükte oda verilmemesi (%17)
8. Hac ve umre görevi verilmemesi ve mülakat sınavı yapılması (%17)
9. Lojman Sorunu (%17)
10. Vaizlerin Tayin Sorunu (%13)

Sonuç; temel sorunun vaizlik mesleğinin kurum içindeki statüsü ve görev sınırları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte araştırmaya katılan vaizlere göre en temel sorunlardan biri de ekonomik sorundur. Yukarıdaki sorunlar incelendiğinde sorunların kurumsal işleyişe yönelik sorunlar ve özellikle müftü ile ilişkilere dair sorunların önce çıktığı görülmektedir. Müftü-vaiz ilişkisini araştırmaya katılan vaizlerin sorunlu olarak algıladıkları söylenebilir. Özellikle vaizlerin kurumsal işleyişte kendilerini müftü ile kıyasladıkları görülmektedir. Örneğin lojman, oda ve maaşta karşılaştırılan ölçütlerden biri müftüdür. Bu durum vaizlerin müftü adayı olarak takdiminden/algısından kaynaklanabilir. Araştırmaya katılan vaizlerin gündemini daha çok kurumsal işleyiş ve uygulama sorunlarının meşgul ettiği, özlük haklarına ilişkin sorunların öncelendiği söylenebilir. Bu anlamda araştırmaya katılan vaizlerin ya vaizlik görevine ilişkin sorunlarının pek olmadığı ya da onların ilk sıralara geçecek kadar önem verilmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu da araştırmaya katılan vaizlerin daha çok kurumsal işleyiş ve uygulama sorunları ile meşgul olduklarını göstermektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin çözüm önerileri incelendiğinde önerilerden daha çok sorunların açıklandığı görülmektedir. Yoğunluklu önerilerin ise kanun ve yönetmeliğe dair, Başkanlıktan beklendiği söylenebilir. Ayrıca araştırmaya katılan vaizlerin çözümleri kendi dışında aradıkları da söylenebilir. Örneğin vaizlik mesleğinin önemi, statüsü vb.

## 2. VAİZLERDE MESLEKİ DOYUM

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ÇEKİN\*

### KONU VE AMAÇ

Ülkemizde yaygın din eğitimi faaliyetleri resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Başkanlığın, 1965'te çıkartılan 633 sayılı Kanunla hizmet alanı önemli ölçüde genişletilmiş ve işlerlik kazandırılmıştır.<sup>1</sup> Bu Kanunun birinci maddesinde; "İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur." ifadesi yer almaktadır. Bu kanun çerçevesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiş iki önemli görev vardır. Bunlar, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmektir. Buna göre başta camiler olmak üzere çeşitli ortamlarda ve belli kurallar çerçevesinde yaygın bir şekilde halkı din konusunda aydınlatma/eğitme görevi yasal olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir.<sup>2</sup> Başkanlık, kendisine verilen bu görevi; camilerde vaaz ve hutbelerle, cami dışında dini konularda düzenlenen konferans ve panellerle, toplumun bütün kesimlerine yönelik basılı, sesli ve görüntülü yayınlar aracılığıyla ve Kur'an kurslarında yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri ile yerine getirmeye çalışmaktadır. Toplumun yaygın şekilde dini alanda bilgilendiği bu faaliyetlerden birisi de vaaz ve irşat faaliyetleridir.

"İyiliklere teşvik, kötülüklerden sakındırma maksadıyla kalpleri yumuşatıcı ve dini vazifeleri yerine getirmeyi özendirici bir üslup ile öğüt ve nasihatte bulunmak"<sup>3</sup> anlamına gelen vaaz ile ilgili ilk uygulamalar, Hz. Peygamber ta-

\* Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 35, Sayı: 4, 1999, s. 113.

2 M. Faruk Bayraktar, "Yaygın Eğitimde Din Öğretimi", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 348.

3 Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, 6. Baskı, Ankara 1981.

rafından başlatılmıştır. Sahabe ve daha sonra gelen Müslümanlar tarafından devam ettirilen bu gelenek, geçmişte olduğu gibi günümüzde de yetişkin din eğitimi vasıtası olarak kullanılmaktadır. Günümüzde vaizlik Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bir meslek olarak yapılmaktadır. Bu meslek grubunu oluşturan 1491<sup>4</sup> vaiz bulunmaktadır. Vaizler farklı bölgelerde ve değişik koşullar altında görev yapmaktadır. Vaizlerin çalışma şartları ile ilgili yaşadıkları problemler, onların mesleki motivasyonlarını etkileyebilmekte, etkin ve verimli bir şekilde vaaz hizmetinin yerine getirilmesine engel olabilmektedir. İnsanlar yaptıkları işten ve çalışma şartlarından memnun oldukları sürece verimli çalıştıkları düşünüldüğünde, çalışma yaşamında iş verimliliği açısından öneme sahip olan iş memnuniyeti diğer bir ifade ile mesleki doyum, vaizlerle ilgili olarak incelenmesi gereken bir problem alanıdır.

Mesleki doyum, "insanın yaşam sürecinin önemli bir bölümünü kapsayan çalışma hayatında kişinin ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel rolleri açısından işinden doyum sağlaması durumudur."<sup>5</sup> Bugün kamuda ve özel sektörde insan faktörünün önemi anlaşılması sebebiyle, çalışanların ihtiyaçları ve problemleri ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Çalıştığı işte mutlu olamayan bir çalışan, işine tam anlamıyla odaklanamamakta ve iş yerinin performansını olumsuz yönde etkilemektedir. İşlerinden doyum sağlayan kimseler ise, iş ortamına olumlu yönde katkı sağlamanın yanında, iş stresini azaltmakta ve çalışanın iş yerine bağlılığını güçlendirmektedir.<sup>6</sup>

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, vaizlerin mesleki doyum düzeylerinin tespit edilmesi ve bu düzeyi etkileyen faktörlerin alan araştırması yoluyla değerlendirilmesidir. Bu amaç çerçevesinde araştırmanın alt amaçları; vaizlerin, işte kendini ifade etme, iş ve niteliği, işe bakış açısı, ileriye dönük tutumlar, çalışma şartları, ücret, yönetim, teftiş ve denetim, yükselme olanakları, kişiler arası ilişkiler, işe karşı dini tutumlar ve işin düzeyi boyutlarında mesleki doyum düzeyini tespit ederek, bu düzeyin; yaş, hizmet süresi, hafızlık, eğitim durumu, görev yapılan bölge, görev yeri ve medeni durum değişkenlerine göre farklılaşma durumlarını ortaya koymaktır.

4 Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010 Yılı İstatistikleri.

5 Aşkın Keser, "Çalışma Birey İlişkisi ve Çalışmanın Birey Yaşamındaki Yeri", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2004, s. 35.

6 Ahmet Gürbüz, "Eğitim Seviyesinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinin Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (1), 2007, 37.

## YÖNTEM

Araştırma ampirik bir desende düzenlenmiştir. Veri toplama aracı olarak ise anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada Minnesota İş Doyum Ölçeği gibi hazır ölçekler kullanılmamış, yeni bir ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır. Bu süreçte örgün eğitim<sup>7</sup> ve yaygın eğitim<sup>8</sup> ile ilgili iş doyum araştırmalarında kullanılan ölçekler üzerinde çalışma yapılmış ve bu ölçeklerin iş doyumunu hangi boyutlarda ölçtüğü tespit edilerek madde havuzuna oluşturulmuştur. Madde havuzu üzerinde alan uzmanlarından ve vaizlerden görüş alınmak suretiyle madde ekleme ve çıkarma çalışması yapılmış ve bu çalışma sonunda 54 so-rudan oluşan ölçek geliştirilmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı % 29.8'dir ve faktör yük değerleri 0,44 ile 0,84 arasında değişmektedir. Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı 0,95'tir.

İş doyum ölçeğinden elde edilen verilerin istatistiksel işlemleri SPSS 15.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ölçekten elde edilen puanların değerlendirilmesinde aşağıdaki tabloda yer alan puan sınırları dikkate alınmıştır.

- 7 Filiz Demirel, *Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeyleri (Denizli İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniv., S.B.E., 2006. Barış Akiner, *Özel Okullarda ve Resmi Okullarda Görev Yapan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Araştırılması (Manisa Merkez Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniv., Sağ. Bil. Enst., 2005. İdris Şahin, *İlköğretim Okulunda Görevli Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv., Eğit. Bil. Enst., 1999. Hüseyin Ersin Gülay, *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Araştırılması (Kocaeli İl Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv., S.B.E., 2006. Murat Meziroğlu, *Sınıf ve Branş Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Ölçülmesi (Zonguldak İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniv., S.B.E., 2005. Bülent Karaca, *İlköğretim ve Ortaöğretim Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Tatmini Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Ankara'daki Devlet Okulları İle Özel Okulların Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Sağ. Bil. Enst., 2007. Mücahit Kaşan, *Devlet ve Özel İlköğretim Okulları ile Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Çalışan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Eğit. Bil. Enst., 2005. Tamer Sarıkaya, *Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezlerinde Çalışan Öğretmenlerin İş Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi (Ankara İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., Eğit. Bil. Enst., 2007. Sibel Özmen, *Dershane Öğretmenlerinin İş Tatmin Düzeylerinin Öğrenci Memnuniyetine Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., S.B.E., 2006. Dilek Vatan Tüccar, *İlköğretim ve Ortaöğretim Öğretmenlerinin İş Tatminleri (Bayrampaşa Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv., S.B.E., 2007. Demet Sicim, *İlköğretim Okullarındaki Sınıf Öğretmenlerinin İş Tatmini: İstanbul Büyükşehir Belediye İlçesinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniv., S.B.E., 2007. Nuray Yılmaz, *Orta Dereceli Okullardaki Matematik Öğretmenlerinin İş Tatmin Düzeyleri (Lise ve Meslek Liselerinin Karşılaştırılması, Bağcılar İlçesinde Örnek Çalışma)*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniv., S.B.E., 2007. Necdet Esen, *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Yüksek Öğrenim Kurumlarında Çalışan Öğretim Elemanlarının İş Doyum Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniv., S.B.E., 2001. Mehmet Gürsel Sönmezer, *Milli Eğitim Bakanlığı'nda Çalışan Öğretmenler ile Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Emeklilik veya İstifa Nedeniyle Özel Eğitim Kurumlarında Çalışanların İş Tatmin Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniv., S.B.E., 2007.
- 8 Yunus Mersin, *Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv., S.B.E., 2007. Hasan Kayıklık, "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum", *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, DİB Yay., Ankara 2008.

**Tablo 1: Beşli Dereceleme Ölçeği Puan Sınırları**

İŞ DOYUM DERESESİ	PUAN	PUAN SINIRI
Hiç Tatmin Edici Değil	1	1,00-1,80
Tatmin Edici Değil	2	1,81-2,60
Ne Tatmin Edici Ne Değil	3	2,61-3,40
Tatmin Edici	4	3,41-4,20
Çok Tatmin Edici	5	4,21-5,00

Ölçekte yer alan her bir iş doyum boyutuna ilişkin ortalama puanın bağımsız değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız değişkenin niteliğine göre t-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonucunda, gruplar arasında anlamlı farkların bulunması durumunda ise, bu farkların hangi gruplar arasında olduğunu görmek için LSD Çoklu Karşılaştırma Testi kullanılmıştır. Araştırmada gerçekleştirilen analizlerde manidarlık düzeyi 0,05 kabul edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen verilerin yorumlanmasında, aritmetik ortalama (X), standart sapma (S) ve anlamlılık değeri (p) dikkate alınmıştır.

## ARAŞTIRMANIN BULGULARI

### ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın örneklemini, evrenden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş 169 vaiz oluşturmaktadır. Örneklem üzerinde anket uygulaması Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 07-16.07.2011 ve 18-27.07.2011 tarihleri arasında 2 grup hâlinde vaizler için Tekirdağ Eğitim Merkezinde düzenlenen hizmet içi eğitim kursunda gerçekleştirilmiştir.



**Tablo 2: Örnekleme Ait Bulgular**

DEĞİŞKEN	ALT DEĞİŞKEN	N	%	DEĞİŞKEN	ALT DEĞİŞKEN	N	%
Yaş	30-39	89	52,7	Eğitim Durumu	İlahiyat Önlisans	1	0,6
	40-49	45	26,6		İlahiyat Fakültesi	84	49,7
	50-59	29	17,2		Yüksek İslam Enstitüsü	18	10,7
	60 ve üzeri	6	3,6		Lisansüstü	66	39,1
	<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>		<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>
DİB Görev Süresi	0-9	37	21,9	Görev Yapılan Bölge	Marmara	37	22,0
	10-19	71	42,0		Ege	19	11,3
	20-29	38	22,5		Akdeniz	11	6,5
	30-39	20	11,8		İç Anadolu	38	22,6
	40 ve üzeri	3	1,8		Karadeniz	29	17,3
	<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>		Doğu Anadolu	18	10,7
Vaizlik Süresi	0-9	110	65,1	Görev Yeri	G. Doğu Anadolu	17	9,5
	10-19	40	23,7		<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>
	20-29	17	10,1		İl	55	32,5
	30 ve üzeri	2	1,2		İlçe	98	58,0
	<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>		Cevapsız	16	9,5
Hafızlık Durumu	Evet	64	38,1	Medeni Durum	<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>
	Hayır	105	61,9		Evli	164	97,5
	<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>	Bekâr	5	2,5	
				<b>Toplam</b>	<b>169</b>	<b>100,0</b>	

Araştırmaya katılan vaizlerle ilgili bulgular şu şekildedir: Araştırmaya katılan vaizlerin çoğunluğu, 30-39 yaş grubunda (%52,7) yer almaktadır ve 10-19 yıl arasında (%42) memuriyet kıdemine sahiptir. Vaizlerin büyük bölümü, mesleğinde 0-9 yıllık (%65,1) bir kıdeme sahiptir ve (%61,9) hafız değildir. Örneklem içerisinde İlahiyat fakültesi mezunu olanlar (%49,7) çoğunluktadır. Ancak, lisansüstü vaizlerin oranı da (%39,1) yüksektir. Vaizler diğer bölgelere göre yoğun

olarak İç Anadolu (%22,6) ve Marmara bölgesinde (%22), ilçe merkezlerinde (%58) görev yapmaktadır ve büyük oranda (%97,5) evlidir.

## VAİZLERİN MESLEKİ DOYUM DÜZEYİ

**Tablo 3: Vaizlerin Mesleki Doyum Düzeyi**

VAİZLERİN MESLEKİ DOYUM DÜZEYİ	N	X
	169	3,20

Araştırmanın, “vaizlerin iş doyum düzeyleri nedir?” problem cümlesini elde edilen bulgular çerçevesinde çözümlendiğimizde, vaizlerin iş doyum düzeyinin “3,20” olduğu tespit edilmiştir. “3,20” puanı, beşli dereceleme ölçeği puan sınırları arasında “ne tatmin edici ne değil” iş doyumunu derecesi içerisinde yer almaktadır. Buna göre vaizler genel olarak işlerini “ne tatmin edici ne değil” bulmaktadır, dolayısıyla işleri ile ilgili orta düzeyde mesleki doyuma sahiptirler.

## MESLEKİ DOYUM BOYUTLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

**Tablo 4: Mesleki Doyum Boyutları İle İlgili Bulgular**

S.	BOYUTLAR	N	X	S
1	İşte Kendini İfade Etme	169	4,00	,504
2	İş ve Niteliği	168	3,06	,750
3	İşe Bakış Açısı	167	3,33	,600
4	İleriye Dönük Tutumlar	164	3,10	,949
5	Çalışma Şartları	165	2,99	,650
6	Ücret	164	2,35	,869
7	Yönetim	165	2,72	,856
8	Teftiş ve Denetim	165	2,79	,761
9	Yükselme	163	2,65	1,015
10	Kişiler Arası İlişkiler	165	3,28	,757
11	İşe Karşı Dini Tutumlar	164	3,99	,693
12	İşin Düzeyi	164	4,07	,800

Tabloda görüldüğü gibi mesleki doyum boyutları arasında en yüksek ortalama puanı “işin düzeyi” (4,07), ikinci olarak “işte kendini ifade etme” (4,00), üçüncü olarak “işe karşı dini tutumlar” (3,99) boyutu almıştır. Bu boyutlarda vaizler diğer boyutlara göre yüksek iş doyumuna sahiptir. İş doyum boyutları arasında en düşük ortalama puanı ise “ücret” (2,35), ikinci olarak “yükselme olanakları” (2,65), üçüncü olarak “yönetim” (2,72) boyutu almıştır. Vaizler bu boyutlarda ise düşük iş doyumunu yaşamaktadır. Diğer boyutlarda ise vaizler orta düzeyde mesleki doyumuna sahiptirler.

## İŞ DOYUMU BOYUTLARININ BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİLERİ

### 1. YAŞ DEĞİŞKENİ

**Tablo 5: İş Doyumu Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması (ANOVA)**

BOYUTLAR	VARYANSIN KAYNAĞI	KT	Sd	KO	F	P	FARKIN KAYNAĞI (LSD)
İş ve Niteliği	Gruplar Arası	7,333	3	2,444	4,626	,004	1-3
	Gruplar İçi	86,653	164	,528			1-4
	Toplam	93,986	167				
Kişiler Arası İlişkiler	Gruplar Arası	7,180	3	2,393	4,433	,005	1-3
	Gruplar İçi	86,932	161	,540			2-3
	Toplam	94,112	164				

\*p<0.05

Araştırmada, yaş değişkeninin “iş ve niteliği” ve “kişiler arası ilişkiler” boyutlarında vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 6: İş ve Niteliği ve Kişiler Arası İlişkiler Boyutlarına İlişkin Algıların Yaş Değişkenine Göre Betimsel Verileri**

BOYUTLAR	YAŞ	N	X	
İş ve Niteliği	1	30-39	89	2,88
	2	40-49	45	3,14
	3	50-59	29	3,38
	4	60 ve üzeri	5	3,58
		Toplam	168	3,06

BOYUTLAR		YAŞ	N	X
Kişiler Arası İlişkiler	1	30-39	87	3,16
	2	40-49	45	3,22
	3	50-59	28	3,67
	4	60 ve üzeri	5	3,80
		Toplam	165	3,28

Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan LSD testi sonuçlarına göre “iş ve niteliği” boyutunda 30-39 ile 50-59 yaş aralığı ve 30-39 ile 60 ve üzeri yaş aralığındaki vaizlerin iş doyumları farklılık göstermektedir. Bu boyutta 30-39 yaş aralığındaki vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük, 50-59 yaş aralığındaki ve 60 yaş üzerindeki vaizlerin mesleki doyumları yüksek düzeydedir.

“Kişiler arası ilişkiler” boyutunda ise 30-39 ile 50-59 yaş aralığı ve 40-49 ile 50-59 yaş aralığındaki vaizlerin iş doyumları farklılık göstermektedir. Bu boyutta 30-39 yaş aralığındaki vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük, 40-49 ve 50-59 yaş aralığındaki vaizlerin mesleki doyumları yüksek düzeydedir.

Buna göre genç yaştaki vaizler bu boyutlarda iş doyumsuzluğu yaşarken, yaşlarının ilerlemesiyle vaizlerin bu boyutlarda mesleki doyum seviyeleri de yükselmektedir.

## 2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NDA ÇALIŞMA SÜRESİ DEĞİŞKENİ

**Tablo 7: İş ve Niteliği Boyutunun DİB'de Çalışma Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması (ANOVA)**

BOYUTLAR	VARYANSIN KAYNAĞI	KT	Sd	KO	F	P	FARKIN KAYNAĞI (LSD)
İş ve Niteliği	Gruplar Arası	7,816	4	1,954	3,696	,007	1-4
	Gruplar İçi	86,170	163	,529			2-4
	Toplam	93,986	167				3-4

\*p<0.05

Araştırmada, çalışma süresi değişkeninin sadece “iş ve niteliği” boyutunda vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 8: İş ve Niteliği Boyutuna İlişkin Algıların DiB'de Çalışma Süresi Değişkenine Göre Betimsel Verileri**

BOYUTLAR	DİB'DE ÇALIŞMA SÜRESİ		N	X
İş ve Niteliği	1	0-9	37	2,88
	2	10-19	71	2,96
	3	20-29	38	3,13
	4	30-39	20	3,58
	5	40 ve üzeri	2	3,41
	Toplam		168	3,06

Farkin hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan LSD testi sonuçlarına göre "iş ve niteliği" boyutunda 0-9, 10-19, 20-29 ile 30-39 yıl aralığında görev süresine sahip vaizlerin iş doyumları farklılık göstermektedir. Bu boyutta 0-29 yıl aralığında görev süresine sahip vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük iken, 30-39 yıl aralığında görev süresine sahip vaizlerin mesleki doyum düzeyleri yüksek düzeydedir.

### 3. VAİZLİK ÇALIŞMA SÜRESİ DEĞİŞKENİ

**Tablo 9: İş Doyumu Boyutlarının Vaizlik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması (ANOVA)**

BOYUTLAR	VARYANSIN KAYNAĞI	KT	Sd	KO	F	P	FARKIN KAYNAĞI (LSD)
İşte Kendini İfade Etme	Gruplar Arası	2,138	3	,713	2,889	,037	1-2
	Gruplar İçi	40,701	165	,247			
	Toplam	42,839	168				
Kişiler Arası İlişkiler	Gruplar Arası	5,165	3	1,722	3,116	,028	1-2
	Gruplar İçi	88,947	161	,552			
	Toplam	94,112	164				

\*p<0.05

Araştırmada, vaizlik süresi değişkeninin "işte kendini ifade etme" ve "kişiler arası ilişkiler" boyutlarında vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 10: İşte Kendini İfade Etme ve Kişiler Arası İlişkiler Boyutlarına İlişkin Algıların Vaizlik Çalışma Süresi Değişkenine Göre Betimsel Verileri**

BOYUTLAR	VAİZLİK ÇALIŞMA SÜRESİ		N	X
İşte Kendini İfade Etme	1	0-9	110	3,92
	2	10-19	40	4,18
	3	20-29	17	4,06
	4	30 ve üzeri	2	4,00
	Toplam		169	4,00
Kişiler Arası İlişkiler	1	0-9	108	3,17
	2	10-19	39	3,38
	3	20-29	17	3,73
	4	30 ve üzeri	1	3,50
	Toplam		165	3,28

Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan LSD testi sonuçlarına göre “işte kendini ifade etme” ve “kişiler arası ilişkiler” boyutlarında 0-9 ile 10-19 yıl aralığında vaizlik süresine sahip vaizlerin iş doyumları farklılık göstermektedir. Bu boyutlarda 0-9 yıl aralığında vaizlik yapan görevlilerin mesleki doyum düzeyleri düşük, 10-19 yıl aralığında vaizlik yapan görevlilerin mesleki doyum düzeyleri yüksek düzeydedir.

#### 4. HAFIZLIK DURUMU DEĞİŞKENİ

**Tablo 11: İş Doyumu Boyutlarının Hafızlık Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması (t-Testi)**

BOYUTLAR	HAFIZLIK DURUMU	N	X	S	T	P
Kişiler Arası İlişkiler	Evvet	64	3,10	,79771	162	,016
	Hayır	100	3,39	,70561		

\*p<0.05

Araştırmada, hafızlık durumu değişkeninin sadece “kişiler arası ilişkiler” boyutunda vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu boyutta hafız olan vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük, hafız olmayan vaizlerin mesleki doyum düzeyleri yüksek düzeydedir.

## 5. EĞİTİM DURUMU DEĞİŞKENİ

**Tablo 12: İş Doymu Boyutlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması (t-Testi)**

BOYUTLAR	EĞİTİM DURUMU	N	X	S	T	P
İşe Bakış Açısı	İlahiyat Fakültesi	84	3,43	,57111	147	,005
	Lisansüstü	65	3,15	,62365		

\*p<0.05

**Tablo 13: İş Doymu Boyutlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması (t-Testi)**

BOYUTLAR	EĞİTİM DURUMU	N	X	S	T	P
İş ve Niteliği	Yüksek İslam Enstitüsü	18	3,37	,51937	82	,017
	Lisansüstü	66	2,91	,74929		
Teftiş ve Denetim	Yüksek İslam Enstitüsü	18	3,11	,54832	81	,019
	Lisansüstü	65	2,68	,69441		

\*p<0.05

Araştırmada, eğitim durumu değişkeninin “işe bakış açısı”, “iş ve niteliği” ve “teftiş ve denetim” boyutlarında vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. “İşe bakış açısı” boyutunda İlahiyat fakültesi mezunu vaizlerin mesleki doyum düzeyleri yüksek iken, lisansüstü mezunu vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük; “iş ve niteliği” boyutunda Yüksek İslam Enstitüsü mezunu vaizlerin mesleki doyum düzeyleri yüksek iken, lisansüstü mezunu vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük; teftiş ve denetim boyutunda ise Yüksek İslam Enstitüsü mezunu vaizlerin mesleki doyum düzeyleri yüksek iken, lisansüstü mezunu vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşüktür.

## 6. GÖREV BÖLGESİ VE GÖREV YERİ DEĞİŞKENİ

Araştırmada, görev bölgesi ve görev yeri değişkeninin ise vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olmadığı ortaya çıkmıştır.

## 7. MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİ

**Tablo 14: İş Doymu Boyutlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşması (t-Testi)**

BOYUTLAR	MEDENİ DURUM	N	X	S	T	P
İşte Kendini İfade Etme	Evli	159	4,01	,50051	161	,015
	Bekâr	4	3,39	,62133		

\*p<0.05

Araştırmada, medeni durum değişkeninin sadece “işte kendini ifade etme” boyutunda vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. İşte kendini ifade etme boyutunda evli vaizlerin mesleki doyum düzeyleri yüksek, bekâr vaizlerin mesleki doyumları ise düşük düzeydedir.

## GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

### GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmada, vaizlerin genel iş doyum düzeyinin “3,20” olduğu tespit edilmiştir. Buna göre vaizler işleri ile ilgili orta düzeyde mesleki doyuma sahiptirler. Vaizlerin yüksek bir iş doyum düzeyine sahip olmamaları, işleri ile ilgili bazı boyutlarda mesleki memnuniyetsizlik içinde olduklarını göstermektedir.

Vaizlerin iş doyumсуuzluğu yaşadığı boyutların başında “ücret” boyutu ( $X=2,35$ ) gelmektedir. Araştırma örnekleminizdeki vaizler aldıkları maaşı tatmin edici bulmamaktadır. Çalışılan yer tarafından emeğin karşılığında ödenen ücretin iş doyumunu üzerinde önemli bir etken olduğu ve ücretin az oluşunun iş doyumunu düşürdüğü<sup>9</sup> düşünüldüğünde, vaizler için tatmin edici bir ücretin belirlenmesi ya da iyileştirmelerin yapılması vaizlerde var olan iş doyumсуuzluğunu ortadan kaldıracaktır.

Araştırmada vaizlerin “yükselme olanakları” boyutunda da ( $X=2,65$ ) iş tatminsizliği yaşadığı ortaya çıkmıştır. Çalışan için işinde iyi bir kariyer sisteminin oluşu, olumlu motivasyon nedenidir. Çünkü insanlar işlerinde tecrübe kazandıkça, buldukları mevkilerini yetersiz bulurlar ve daha yüksek yetki ve sorumluluklarla çalışmayı arzu ederler. İlerleme ya da yükselme yolları tıkanan çalışanların çalışma gayret ve şevkleri azalmaktadır.<sup>10</sup> Örneklem grubundaki vaizler de mesleklerindeki ilerleme imkânlarını yetersiz görmektedir.

Vaizlerin iş doyumсуuzluğu yaşadığı diğer bir boyut “yönetim” boyutudur. ( $X=2,72$ ) Yönetimin niteliği, iş doyumunda başlı başına önem taşımaktadır. Yönetim kavramının içinde başta insanlar olmak üzere üretim faktörlerinin, amaçlar doğrultusunda etkin ve verimli kullanımı söz konusudur. Çalışanın yaratıcılığına önem veren, takım çalışmasına elverişli olan yönetim biçimlerinde yüksek düzeyde iş doyum sağlanmaktadır.<sup>11</sup> Vaizlerin yönetim boyutunda mesleki doyumсуuzluk yaşamaları, üstleri ile ilişkilerinde birtakım problemlerin varlığını da göstermektedir.

Vaizler, iş doyumunu boyutları arasında “işin düzeyi” boyutunda ( $X=4,07$ ) en yüksek düzeyde mesleki doyum elde etmektedirler. İşin düzeyi boyutu, o işin

9 İbrahim Ethem Başaran, *Örgütsel Davranış*, Hatemoğlu Yayınevi, Ankara 1991, s. 203.

10 Erdal Eren, *Yönetim Psikolojisi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1993, s. 573.

11 Eren, a.g.e., s. 3.



toplum nazarındaki yeri ve saygınlığı ile ilgilidir. Genel olarak işin düzeyi yani statüsü ne kadar yüksek ise iş doyumunu da o derece fazla olmaktadır.<sup>12</sup> Bulgularımıza göre vaizler de mesleklerinin sağladığı sosyal saygınlıktan memnun durumdadırlar. "İşte kendini ifade etme" boyutu da (X=4,00) vaizlerin yüksek düzeyde iş doyumunu elde ettikleri boyutlar arasındadır. "İşte kendini ifade etme" boyutu ise, çalışanların işlerinde kendi düşüncelerini uygulayabilme ve kendi kararlarını verebilme gibi işlerini şekillendirme konusunda özerk davranabilme durumunu ifade etmektedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan vaizlerin bu boyutta yüksek iş doyum ortalamasına sahip olmaları, işleri ile ilgili özerk davranabilme konusunda mesleklerinden memnun olduklarını göstermektedir. Din hizmeti sunma ve insanların dindarlıklarına katkı sağlama ile ilgili olan "işe karşı dini tutumlar" boyutu da (X=3,99) vaizlerin yüksek oranda mesleki doyum sağladığı iş doyum boyutları arasındadır.

Araştırmada yaş, çalışma süresi, vaizlik süresi, hafızlık, eğitim durumu ve medeni durum değişkenlerinin bazı iş doyum boyutlarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu görülmüştür. Ancak görev bölgesi ve görev yeri değişkenleri herhangi bir farklılaşma oluşturmamıştır.

Yaş değişkeni "iş ve niteliği" ve "kişilerarası ilişkiler" boyutlarında vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olmuştur. Genç yaştaki vaizler bu boyutlarda iş doyumsuzluğu yaşarken, yaşı ilerlemiş vaizler mesleki tatmin yaşamaktadır. Bu bulgu, mesleki yaşamlarının başında vaizlerin işlerini, nitelik ve sosyal ilişkiler noktasında yetersiz görmelerine karşın, işe alışma ve işi kabullenme süreci ile birlikte işleri ile ilgili olumlu tutum geliştirmeleri ile açıklanabilir.

Çalışma süresi değişkeni sadece "iş ve niteliği" boyutunda vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşma oluşturmuştur. Bu boyutta 0-9, 10-19, 20-29 yıl aralığında görev süresine sahip vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük iken, 30-39 yıl aralığında görev süresine sahip vaizlerin yüksek düzeydedir. Buna göre 30 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip görevliler işlerini nitelik açısından tatmin edici bulmakta, 30 yıl altındaki vaizler ise tatmin edici bulmamaktadır.

Vaizlik süresi değişkeni ise "işte kendini ifade etme" ve "kişiler arası ilişkiler" boyutlarında vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşma oluşturmuştur. Bu boyutlarda 0-9 yıl aralığında vaizlik yapan görevlilerin mesleki doyum düzeyleri düşük, 10-19 yıl aralığında vaizlik yapan görevlilerin yüksek düzeydedir. "İşte kendini ifade etme" ve "kişiler arası ilişkiler" boyutlarında 0-9 yıl aralığın-

12 İlhan Erdoğan, *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*, İstanbul Üniv. İşletme Fak. Yay., İstanbul 1996, s. 237.

da vaizlik yapan görevlilerin iş doyumlarının düşük olması, mesleklerine yeni başlamaları ile işlerini kendi düşünceleri çerçevesinde şekillendirme ve diğer çalışanlar ile tatmin edici sosyal ilişkiler geliştirmeleri noktasında tecrübe kazanmamaları ile açıklanabilir. Bu boyutlarda vaizlik tecrübesinin zamanla artması ile vaizlerde mesleki tatmin düzeyi de yükselecektir.

Hafızlık, görev esnasında vaizlere kolaylık sağlar ve mesleki açıdan yeterlilik hissi verir. Mesleki açıdan yeterli olan bireylerin iş doyumları da yüksek olacaktır. Araştırmada, hafızlık durumu değişkeni sadece “kişiler arası ilişkiler” boyutunda vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşma yaratmıştır. Bu boyutta hafız olan vaizlerin mesleki doyum düzeyleri düşük iken, hafız olmayan vaizlerin yüksektir.

Eğitim durumu değişkeni ise “işe bakış açısı”, “iş ve niteliği” ve “teftiş ve denetim” boyutlarında vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olmuştur. Her üç boyutta lisansüstü mezunu vaizler mesleki doyumumsuzluk içindedirler. Buna karşın, “işe bakış açısı” boyutunda İlahiyat fakültesi, “iş ve niteliği” ve “teftiş ve denetim” boyutlarında Yüksek İslam Enstitüsü mezunu vaizler mesleki doyum sağlamaktadır. İş doyumunu ile eğitim seviyesi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sonuçları<sup>13</sup> genellikle eğitim düzeyinin yükselmesi ile iş doyumunun düşeceği yönündedir. Bu sonuçlar, bizim bulgularımızı desteklemektedir. Örnekleme grubumuzdaki lisansüstü mezunu olan vaizler de işleri ile ilgili bazı boyutlarda iş doyumumsuzluğu içindedir. Bu durum, vaizlerin eğitim düzeyinin yükselmesi ile beklentilerinin de artması ile ilgili olabilir. Beklentileri karşılanamayan vaizlerin iş doyumumsuzluğu yaşamaları doğal bir sonuçtur.

Araştırmamızda, görev bölgesi ve görev yeri değişkenleri vaizlerin iş doyum algıları üzerinde anlamlı farklılaşma oluşturmamıştır. Görev yapılan bölge ya da yer, çalışanların iş doyumlarını etkileyen faktörler arasındadır. Konu ile ilgili araştırmalarda<sup>14</sup>, görev bölgesi ya da görev yerinin merkezi olmasının iş doyumunu artıran bir etmen olduğu tespit edilmiştir. Ancak bizim bulgularımıza göre görev yapılan yerin konumu vaizlerin iş doyumları üzerinde etkili bir faktör değildir.

13 Filiz Demirel, *Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeyleri (Denizli İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniv., S.B.E., 2006. İdris Şahin, *İlköğretim Okulunda Görevli Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv., Eğitim Bil. Enst., 1999. Ercüment Demir, *Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumunu Etkileyen Olası Faktörler Kapsamında Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumlarının Ölçülmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., Eğitim Bil. Enst., 2001.

14 Sevil Eves, *Okul Yöneticilerinin İş Doyumları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniv., S.B.E., 2008. Hüseyin Ersin Gülay, *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Araştırılması (Kocaeli İl Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv., S.B.E., 2006.

Evli ya da bekâr olmanın iş doyumuyla ilişkisi incelenen araştırmalarda<sup>15</sup>, evli olmanın genelde iş doyumunu artıran bir unsur olduğu saptanmıştır. Bunun nedeni olarak aile yaşamındaki doyumun işe yaygınlaştırılmasından ve evliliğin çalışanların iş ile ilgili beklentilerini değiştirmesinden kaynaklandığı dile getirilmektedir. Araştırmamızda, medeni durum değişkeni sadece “işte kendini ifade etme” boyutunda vaizlerin iş doyum algılarında anlamlı farklılaşmaya sebep olmuştur. Bu boyutta evli vaizlerin mesleki doyum düzeyi yüksek iken, bekar vaizlerin mesleki doyum düzeyi düşüktür.

### ÖNERİLER

Araştırmamız sonucunda vaizlerin mesleki doyumsuzluk konularının başında işlerinin ücret boyutu geldiği ortaya çıkmıştır. Bu problemin ortadan kaldırılması adına vaizler için tatmin edici maddi iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir.

Yükselme olanaklarının yetersizliği de vaizler için mesleki memnuniyetsizlik konusudur. Konu ile ilgili olarak vaizler için bir kariyer sisteminin oluşturulması, vaizlere olumlu mesleki motivasyon sağlayacaktır.

Vaizlerin iş doyumsuzluğu yaşadığı diğer bir konu işlerinin yönetim boyutudur. Bu konuda vaizlerle yöneticileri arasındaki problem noktaları incelenmeli, etkin ve verimli iş süreci geliştirme çalışmaları yapılmalı ve çalışanın duygu ve düşüncelerine önem veren yönetim biçimleri etkin kılınmalıdır.

Araştırmada, genç yaştaki vaizlerin işlerini nitelik ve sosyal ilişkiler noktasında olumsuz buldukları tespit edilmiştir. Bu durumun giderilmesi adına mesleğe yeni başlamış olan görevlilere işe alışma ve işi kabullenme sürecinde oryantasyon eğitimleri ile destek sağlanmalıdır.

Lisansüstü mezunu olan vaizler de bazı iş doyum boyutlarında mesleki doyumsuzluk içindedirler. Bu durumdaki vaizler için kamudaki diğer eşdeğer işler de dikkate alınarak, vaizlerin beklentilerine uygun maddi ve manevi koşulların sağlanmasına çalışılmalıdır.

15 Nursel Telman, *Endüstrilerde Görülen İş Tatminsizliği ve Bunun Yabancılaşmayla Olan İlişkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniv., S.B.E., 1988. İdris Şahin, *İlköğretim Okullarında Görevli Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv., S.B.E., 1999.

### 3. VAİZLERİN İLETİŞİM BECERİLERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ (GÜNEYDOĞU ANADOLU ÖRNEĞİ)

Yrd. Doç. Dr. Mücahit ARPACI\*

#### ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde görev yapan vaizlerin iletişim becerilerine ilişkin durumlarının incelenmesidir. Araştırmacının örneklemini, bu bölgede görev yapan vaizlerden toplam 109 vaiz oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak iki ayrı form kullanılmıştır. Birinci form, öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulan anket formudur. Çalışmada kullanılan ikinci form ise; Ersan ve Balcı tarafından geliştirilen "İletişim Becerileri Envanteri"dir. Meslek eğitimi alan öğrencilerin iletişim becerilerinin ölçülmesi amacıyla araştırmacılar tarafından kullanılan İletişim Becerileri Envanteri; ilk olarak Balcı (1996) tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından son hâli verilen envanter, likert tipi 45 sorudan oluşmaktadır. Envanter zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan iletişim becerilerini ölçmektedir. Her bir boyutu ölçen 15 madde vardır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi SPSS (15.0 sürümü) İstatistik Paket Programı ile yapılmıştır. İstatistik analiz tekniği olarak frekans dağılımları, T-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) ve "Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi (Post-Hoc)" kullanılmıştır. Bu çalışma sonucunda, vaizlerin iletişim becerisi konusundaki durumları ortaya konulup öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İletişim Becerileri, Vaizler, Vaizlik Hizmeti.

#### GİRİŞ :

İletişim, duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. İletişim sözcüğü Latince communicare kökünden gelmektedir. Komünikasyon, haberleşme veya bildirişim sözcükleriyle de tanımlanır (Baltaş, 1997). İletişim, genel olarak insanlar arasındaki duygu ve dü-

\* Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

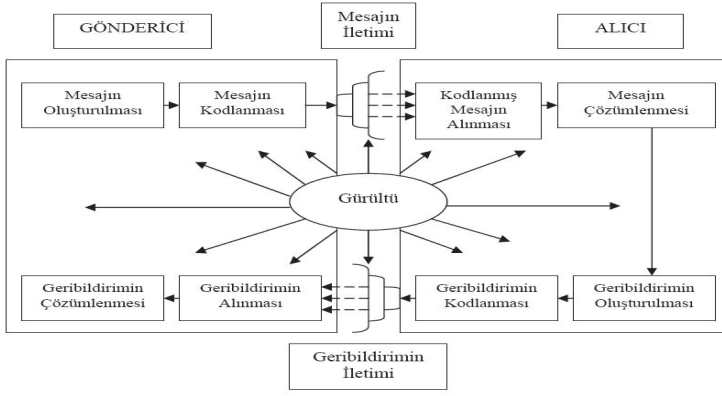
şünce alışverişidir. İletişim, iki veya daha fazla insan arasında anlamları ortak kılma sürecidir. Öğrenme-öğretme süreci açısından bakıldığında iletişimin temel işlevi, anlamları ortak kılmanın yanı sıra duygu, düşünce, bilgi ve becerileri paylaşarak davranış değişikliği meydana getirmektir. İnsanlar dünyayı ve çevrelerini, çevrelerinden sürekli bilgi toplayarak algılamaktadırlar. İnsanoğlu toplumsal bir varlık olduğu için dünyayı diğer insanlarla kurdukları iletişimlerle anlamlandırmaya çalışmaktadır. Çünkü içinde buldukları bağlamlar, insanlar ve onlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Birbiriyle ilişki kuran insanlar ise hem kendileriyle ilgili bilgi vermekte hem de karşı taraftan bilgi toplamaktadırlar. Bu nedenle, insanın doğasında olan kendini anlatma ve başkalarını anlama ihtiyacı bireyleri iletişim kurmaya itmiştir (Cüceloğlu, 2000).

İletişim bilgi, veri, algı, anlayış ve sezgi aktarmalarında çeşitli sistemleri, yazılı, sözlü, sözsüz her türlü mesaj şeklini içermektedir. Dolayısı ile iletişim basit görünmesine rağmen bünyesinde birçok problem taşıyan bir süreçtir. İletişim; bireyler, gruplar ya da toplumlar arasında çeşitli yöntemlerle bilgi, düşünce ve inanç alışverişini sağlayan etkileşim sürecidir. İletişim bireylerin kendilerinden farklı rollere, inançlara, tutumlara, değer ve davranışlara sahip bireylerle ve gruplarla nasıl ilişki kurulacağına öğrenilmesini sağlar (Şimşek, 2003). Açıkgöz (2003)'e göre iletişimin amacı, alan ve veren arasında bilgi, düşünce ve tutum ortaklığı yaratmaktır. İletişimde en önemli nokta bilgi aktarımının iki yönlü olmasıdır. Bilgi aktarımı tek yönlü ise bilgilendirme, çift yönlü ise iletişim olarak adlandırılır.

Tanımlardan hareketle iletişim, nitelikleri ne olursa olsun en az iki kişi arasındaki duygu, düşünce, tasarım, izlenim, bilgi, beceri ve haber paylaşımı olarak tanımlanabilir. "İletişim" tanımlarının ortak noktaları ise şu şekilde özetlenebilir (Deryakulu, 1992):

- İletişim bir süreçtir.
- İletişimde en az iki farklı birey olmalıdır.
- İletişimde iletilen bir içerik vardır.
- İletişimde iletilen içerik çeşitli sembollerle iletilir.
- İletişimde içerik bir araçla (kanalla) iletilir.
- İletişim çift yönlü bir süreçtir.
- İletişimde amaç doğrultusunda bir etki vardır.

İletişim sürecinin nasıl işlediği konusunda pek çok model vardır. Bunlardan en iyi bilineni ve süreci açıklamada en çok kullanılanı Shannon ve Weaver'inkidir (1989, akt. McShane & Glinow, 2000). Model, Şekil 1'de görülmektedir.



Şekil 1. Shannon ve Weaver İletişim Modeli. (1989, Akt. Mcshane&Glinow, 2000).

Shannon ve Weaver'ın iletişim modelinde gönderici ve alıcı olmak üzere iki temel iletişim birimi bulunmaktadır. Modele göre iletişim, göndericinin mesajı oluşturması ve kodlaması, kanallarla mesajın iletimi, alıcı tarafından mesajın alınması, çözümlenmesi ve geri bildirim iletilmesi ile devam etmektedir.

İletişim becerisi, "kişinin gönderdiği mesajları doğru bir biçimde kodlaması ve iletilmesi, aldığı mesajları hatasız şekilde anlamlandırmasına yarayan etkili tepki verme ve etkin dinleme becerilerinin tümüdür" (Deniz, 2003). İletişim becerileri sözel olan ve olmayan mesajlara duyarlılık, etkili olarak dinleme ve etkili olarak tepki verme biçiminde özetlenebilir (Korkut, 2004). İletişim becerilerinin doğuştan ve sezgi yoluyla gerçekleştiğini düşünenlerin yanında pek çok çalışma da, iletişim tekniklerinin çoğu ögesinin öğrenilebilir ve öğretilbilir özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. İletişim becerisi, "kişinin gönderdiği mesajları doğru bir biçimde kodlaması ve iletilmesi, aldığı mesajları hatasız şekilde anlamlandırmasına yarayan etkili tepki verme ve etkin dinleme becerilerinin tümüdür" (Deniz, 2003: 8). İletişim becerisi, özellikle başkalarını anlamada onların duygu ve düşüncelerini onlarla özdeşleşerek görme duyarlılığı kazanmada çok önemlidir. Davranış değişikliğini başarmada ana etken iletişim becerisidir (Künüçen, 2006). İletişim becerisi; dinleme, anlaşılabilir bir biçimde konuşma, göz kontağı kurma, konuşmayı teşvik etme, övgüde bulunma, sözel olmayan davranışları uygun bir biçimde kullanma olarak tanımlanabilir (Omololu, 1984). İletişim becerisi, özellikle başkalarını anlamada onların duygu ve düşüncelerini onlarla özdeşleşerek görme duyarlılığı kazanmada çok önemlidir. Davranış değişikliğini başarmada ana etken iletişim becerisidir (Künüçen, 2006). İletişim becerisi; dinleme, anlaşılabilir bir biçimde konuşma, göz kontağı kurma, ko-

nuşmayı teşvik etme, övgüde bulunma, sözel olmayan davranışları uygun bir biçimde kullanma olarak tanımlanabilir (Omololu, 1984).

Vaaz kavramı, nasihat ve güzel öğüt, tezkir -insanlara doğruyu ve yanlış hatırlatma- irşat, tebliğ ve talim -insanlara doğru bilgiler sunmayı- rehberlik, davet ve hidayet terimlerini de içermektedir (Tümer, 1978). İletişim becerisi, vaizlik mesleğinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü etkili iletişim, mesajı alan kişinin mesajın anlamını, veren kişinin iletmek istediği anlamda alması hâlinde gerçekleşmektedir. Dengeli ve sağlıklı ilişki kurabilen bireylerin; duygusal güvenlik içinde oldukları, olayları, durumları gerektiği biçimde yorumlayabildikleri ve çevrelerindeki insanlar kadar kendileriyle de olumlu iletişim kurabildikleri bilinmektedir (Bilen, 1995). İletişim tek başına kurulan bir ilişki olmadığından, karşılıklı etkileşime ve beraberliğe dayanmaktadır. İyi bir iletişim genel olarak vaizlik görevinin yürütülmesinde en etkili yöntemdir ve iletişim problemleri çözülmeyen etkili ve verimli görevi yerine getirmek oldukça zordur. İletişim becerisine sahip olmak vaizlere görevlerinde önemli etkileşim olanakları sağlamaktadır.

Tüm meslek gruplarında belli düzeyde iletişim becerileri gerekmektedir. Bazı mesleklerde iletişim becerileri çok daha önemlidir. Çünkü bu mesleklerin icraatları daha çok insan ilişkilerine dayanmaktadır (Dilekman ve Diğ., 2008; 225). İnsan ilişkilerinin ön plana çıktığı mesleklerde büyük önem taşıyan iletişim becerilerinin, insan ilişkilerine dayanmayan teknik içerikli mesleklerde o kadar önem taşımadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla farklı dallarda mesleki ilişkilerini yürüten kişilerin sahip olduğu iletişim becerilerinin de farklı olması doğaldır (Akyurt ve diğerleri, 2009: 2379). İletişimin, vaizlerin öncelikle cemaat, meslektaşları ve müftülerle arasındaki ilişkinin temelini hazırlayıcı rolü bulunmaktadır. Vaizlerin temel görevi vaaz hizmeti yerine getirmektir. Hizmetlerin üretilmesinde ve etkin bir şekilde verilmesinde iletişim vazgeçilmez bir yere sahiptir. Çünkü irşat hizmeti olarak vaazın kendisi bir iletişim etkinliğidir. Vaaz kavramı bir eğitim terimi ve eğitim faaliyeti olarak iyiye ve güzele yöneltme, doğruyu gösterme olarak nasihat, öğüt, irşad ve tezkir kavramlarını ve işlevlerini kapsamaktadır. Bu ise dinin ve özel olarak İslam'ın temel hedefidir (Tosun, 1997). Başlı başına bir iletişim etkinliği olan vaazın sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi, özellikle vaiz ile cemaat arasındaki iletişimin gerçekleşmesini gerektirir. Özetle; vaaz etkinliklerinin bir iletişim süreci olduğu düşünülürse vaizlerin iyi bir iletişimci ve etkili bir iletişimin nasıl kurulacağı yönünde bilgi sahibi olmaları önemlidir.

Bu çalışma ile amaçlanan, vaizlerin iletişim becerilerini ve bu becerilerin çeşitli değişkenlere göre değişip değişmediğini ortaya koymaktır. Yeterli düzeyde olup olmadığını göstermektir.

## YÖNTEM

### 1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE TASARIMI

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizlerin, iletişim becerileri açısından farklılığın belirlenmesi amaçlanmıştır. Uygulanan anket vaizlere elektronik posta yoluyla ulaştırılmış ve telefonla katılımcılara ulaştırılmıştır. Çalışmaya katılım gönüllü olmuş, anket formunda vaizlerin ismi ve vaizlere ait kişisel bilgilere yer verilmemiştir.

### 2. ÖRNEKLEM

Çalışmanın hedef kitlesi, Güneydoğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizlerdir. Araştırmanın evreni Güneydoğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizlerle sınırlıdır. Araştırma sonuçları 109 anket formu üzerinden değerlendirilmiştir.

### 3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışmada veri toplama aracı olarak iki ayrı form kullanılmıştır. Birinci form, vaizlerin sosyo demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulan anket formudur. Çalışmada kullanılan ikinci form ise; Ersan ve Balcı tarafından geliştirilen "İletişim Becerileri Envanteri"dir. İletişim becerilerinin ölçülmesi amacıyla araştırmacı tarafından kullanılan İletişim Becerileri Envanteri; ilk olarak Balcı tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır (Balcı, 1996). Gerekli geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılan envanterin bu ilk sürümünün madde sayısı 70'tir. Envanter daha sonra tekrar, 500 üniversite öğrencisinden oluşan bir örnekleme uygulanmış, yapılan faktör analizi sonucunda madde sayısı 45'e indirilmiştir (Ersanlı&Balcı, 1998). Son hâli 1998 yılında verilen envanter, likert tipi 45 sorudan oluşmaktadır. Envanter zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan iletişim becerilerini ölçmektedir. Her bir boyutu ölçen 15 madde vardır. Her boyuta giren maddeler aşağıda görülmektedir:

Zihinsel: 1, 3, 6, 12, 15, 17, 18, 20, 24, 28, 30, 33, 37, 43, 45

Duygusal: 5, 9, 11, 26, 27, 29, 31, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 44

Davranışsal: 2, 4, 7, 8, 10, 13, 14, 16, 19, 21, 22, 23, 25, 32, 41

Maddeler; "her zaman", "genellikle", "bazen", "nadiren", "hiçbir zaman" olarak yanıtlanmaktadır. Boyutlarda ve genel (toplam) iletişim becerisinde yüksek puan, daha yüksek iletişim becerisine karşılık gelmektedir.

Ölçeğin genelinden alınabilecek en yüksek puan 225, en düşük puan ise 45'tir. Her bir alt ölçekten alınabilecek en yüksek puan 75, en düşük puan ise 15'tir. Bireyin hangi alt ölçekteki puanı yüksek ise, iletişim becerisi açısından



o alt boyutta daha iyi olduğu söylenebilir. Ölçeğin tamamı için ise, puanların yüksekliği o bireyin iletişim beceri düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

#### 4. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada elde edilen verilerin analizi, SPSS 11,5 (Statistical Packages for Social Sciences) programı kullanılarak yapılmıştır. İlk olarak, kişisel bilgi formunda yer alan bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, sayı ve yüzdeler elde edilmiş, tanımlayıcı tablolar elde edilmiştir. Daha sonra, iletişim becerileri envanteri puanlaması yapılmış ve alt boyut ölçek skorları elde edilmiştir. Ölçek toplamına ve alt boyutlara ait ortalamaların, demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik varsayımların test aşaması gerçekleştirilmiştir.

Varsayımların testi, verilerin parametrik test varsayımlarını sağlaması nedeni ile iki grup karşılaştırmalarında bağımsız iki grup ortalama karşılaştırma t-testi, ikiden fazla grup ortalaması karşılaştırmalarında ise tek yönlü varyans analiz testi (One-Way ANOVA) ile gerçekleştirilmiştir. Anlamlılık düzeyi, alfa yanılma düzeyi olarak 0,05 kullanılmıştır.

#### BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde ilk olarak, anket katılımcılarına ait demografik değişkenlerin dağılımları sayı ve yüzdelerle tablolar şeklinde verilecektir. Daha sonra, iletişim beceri envanteri ölçek sonuçları anket katılımcılarının demografik değişkenlerine göre verilip, demografik değişkenlere göre iletişim becerilerinin farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacı ile ilgili testi sonuçları sunulacaktır.

**Tablo 1. Demografik Değişkenlere Göre Dağılım**

CİNSİYET	N	%
Kadın	37	33,9
Erkek	72	66,1
Mezuniyet Durumu		
Lisans	56	51,4
Lisansüstü	53	48,6
Yaş		
21-30 Yaş arası	20	18,3
31-40 Yaş arası	76	69,7
41 Yaş ve üstü	13	11,9

<b>Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki Toplam Hizmet Yılı</b>		
1-10 Yıl Arası	52	47,7
11-20 Yıl Arası	57	52,3
21-30 Yıl Arası	52	47,7
<b>Vaizlikteki Hizmet Yılı</b>		
1-10 Yıl Arası	92	84,4
11-20 Yıl Arası	12	11,0
21-30 Yıl Arası	5	4,6
<b>Görev Yapılan Yerleşim Türü</b>		
İl Merkezi	52	47,7
İlçe Merkezi	57	52,3
<b>Mesleği Yürütmekten Memnuniyet</b>		
Kesinlikle evet	80	73,4
Kararsızım	24	22,0
Kesinlikle hayır	5	4,6
<b>Toplam</b>	<b>109</b>	<b>100,0</b>

Araştırmaya katılan vaizlerin %61,1'ini erkekler, %33,9'unu kadın vaizler oluşturmaktadır. Öğrenim durumlarına göre araştırmaya katılan vaizlerin %51,4'ü lisans ve %48,6'sı lisansüstü eğitim seviyesinde öğrenim durumundadır. Araştırmaya katılan vaizlerin %69,7'sini 31-40 yaş grubundakiler, %18,3'ünü 21-30 yaş grubundakiler ve %11,9'unu 41 yaş ve üstü grupta yer alan vaizler oluşturmaktadır. Vaizlerin yaş dağılımından hareketle Güneydoğu Anadolu bölgesinde görev yapan vaizlerin genç ve dinamik bir profile sahip olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan vaizlerin %69,7'sinin Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki toplam hizmet yılının 1-10 yıl arasında olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan vaizlerin %84,4'ünün vaizlik görevindeki hizmet yılının 1-10 yıl arasında olduğu görülmektedir. Bu durum göreve yeni atanan vaizlerin büyük oranda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine atanmasıyla açıklanabilir.

Araştırmaya katılan vaizlerin %52,3'ü ilçe merkezinde görev yaparken, %47,7'si il merkezlerinde görev yapmaktadır.

Araştırmaya katılan vaizlerin %83,4'ünün vaizlik görevini yürütmekten memnun olduğu, %22'sinin kararsız kaldığı ve %4,6'sının mesleği yürütmekten memnun olmadığı görülmektedir.

**Tablo 2. Zihinsel İletişim Becerilerine Sahip Olma Durumuna Göre Dağılım**

ZİHİNSEL İLETİŞİM BOYUTUNUN MADDELERİ	ORTALAMA	KATILIM DÜZEYİ
İnsanları anlamaya çalışırım.	4,58	Her Zaman
Dinleyenim anlamaz görüldüğünde, iletmek istediklerimi tekrarlar, yeni kelimelerle ifade eder, özetlerim.	4,31	Her Zaman
Karşımdaki kişiyle aynı görüşü paylaşmasam bile fikirlerine saygı duyarım.	4,24	Her Zaman
Yanlış tutum ve davranışlarımı kolaylıkla kabul ederim.	4,14	Genellikle
Karşımdaki kişinin konuşmaya ve dinlemeye istekli olup olmadığını anlamaya çalışırım.	4,12	Genellikle
Dikkatimi karşımdakinin ilgi alanı üzerinde toplayabilirim.	4,12	Genellikle
Eleştirilerimi karşımdaki kişiyi incitmeden iletirim.	4,10	Genellikle
Kendimi karşımdaki kişinin yerine koyarak, duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışırım.	4,00	Genellikle
İletişim kurduğum kişinin tutumundan daha çok sorununu anlamaya çalışırım.	3,79	Genellikle
Öneride bulunduğum kişinin öneriye açık olup olmadığına dikkat ederim.	3,72	Genellikle
Tartışma sonunda, savunduğum düşüncelerin yanlış olduğunu kabul edebilirim.	3,48	Genellikle
Karşımdaki kişinin bana ters düşen duygu ve düşüncelerini yargılarım.	2,44	Nadiren
Başkaları ile ilişkilerimi bozacak çıkışlar yapabilirim.	2,31	Nadiren
Düşüncelerimi başkalarına tam olarak iletmekte zorluk çekerim.	2,22	Nadiren
Başkalarını dinlemek mecburiyetinde olmadığımı düşünürüm.	1,66	Hiçbir Zaman

Araştırmaya katılan vaizlerin zihinsel iletişim becerilerine iyi düzeyde sahip oldukları görülmektedir. En yüksek düzeyde katılım “İnsanları anlamaya çalışırım” önermesine olmuştur. Bu maddeyi “Dinleyenim anlamaz görüldüğünde, iletmek istediklerimi tekrarlar, yeni kelimelerle ifade eder, özetlerim”, “Karşımdaki kişiyle aynı görüşü paylaşmasam bile fikirlerine saygı duyarım.” Ve “Yanlış tutum ve davranışlarımı kolaylıkla kabul ederim.” maddeleri takip etmektedir.

Zihinsel iletişim becerileri boyutundaki olumsuz tutum ifade eden maddelere vaizlerin katılımı düşük olmuştur. Bu tablodan hareketle vaizlerin zihinsel iletişim becerilerine sahip oldukları görülmektedir.

**Tablo 3. Davranışsal İletişim Becerilerine Sahip Olma Durumuna Göre Dağılım**

DAVRANIŞSAL İLETİŞİM BOYUTUNUN MADDELERİ	ORTALAMA	KATILIM DÜZEYİ
İletişimde bulunduğum insanlardan gelen öğüt ve önerileri içtenlikle dinlerim.	4,44	Her Zaman
Karşımdaki kişiye genellikle söz hakkı veririm.	4,27	Her Zaman
Dinlediğim kişiyi daha iyi anlamak için sorular yöneltirim.	4,24	Her Zaman
Konuşurken açık, sade ve düzgün cümleler kurarım.	4,22	Her Zaman
Kişilerin, anlatmak istediklerini dinlemek için yeterince zaman ayırırım.	4,09	Genellikle
Dinlerken, karşımdaki kişinin sözünü kesmemeye özen gösteririm.	4,08	Genellikle
Konuşurken ilk adımı atmaktan çekinmem.	4,00	Genellikle
Konuşurken, etkili bir göz iletişimi kurabilirim.	3,95	Genellikle
Ses tonumu konunun özelliğine göre ayarlayabilirim.	3,93	Genellikle
Küs olduğum birisiyle barışmak istediğimde ilk adımı atmaktan çekinirim.	2,27	Nadiren
İnsanlara cevaplama zorlanacakları ani sorular yöneltirim.	2,13	Nadiren
İnsanları kontrol etmeye ve istediğim kalıba sokmaya çalışırım.	2,11	Nadiren
Başkaları konuşurken sabırsızlanır, onların sözünü keserim.	1,84	Nadiren

Araştırmaya katılan vaizlerin davranışsal iletişim becerilerine iyi düzeyde sahip oldukları görülmektedir. En yüksek düzeyde katılım "İletişimde bulunduğum insanlardan gelen öğüt ve önerileri içtenlikle dinlerim" önermesine olmuştur. Bu maddeyi "Karşımdaki kişiye genellikle söz hakkı veririm.", "Dinlediğim kişiyi daha iyi anlamak için sorular yöneltirim." Ve "Dinlediğim kişiyi daha iyi anlamak için sorular yöneltirim" Maddeleri takip etmektedir. Davranışsal iletişim becerileri boyutundaki olumsuz tutum ifade eden maddelere vaizlerin katılımı düşük olmuştur. Bu tablodan hareketle vaizlerin davranışsal iletişim becerilerine sahip oldukları görülmektedir.

**Tablo 4. Duygusal İletişim Becerilerine Sahip Olma Durumuna Göre Dağılım**

DUYGUSAL İLETİŞİM BOYUTUNUN MADDELERİ	ORTALAMA	KATILIM DÜZEYİ
Karşımdaki kişiye güvenmek beni mutlu eder.	4,19	Genellikle
İletişim kurduğum kimselerden bir şeyler alır ve onlara da bir şeyler verdiğimi hissederim.	4,02	Genellikle
İletişim kurduğum kimse tarafından anlaşılmaktan mutluluk duyarım.	4,00	Genellikle
Her insanı olumlu beklentilerle karşılarım.	3,97	Genellikle
Genellikle insanlara güvenirim.	3,79	Genellikle
İletişim kurduğum insanlar tarafından anlaşıldığımı hissederim.	3,76	Genellikle
Konuşurken sözümün kesilmesinden rahatsız olurum.	3,23	Bazen
Beni rahatsız eden duygularımı iletmekte sıkıntı çekerim.	2,86	Bazen
Genelde eleştirilmekten hoşlanmam.	2,61	Bazen
Karşı cinsten biriyle iletişim kurduğumda rahatsızlık duyarım.	2,54	Nadiren
İnsanları dinlerken sıkıldığımı hissederim.	2,31	Nadiren
Karşımdaki kişiyi dinlerken hayal kurarım.	2,25	Nadiren
Çoğunlukla duygularımdan emin olamıyorum.	2,21	Nadiren

Araştırmaya katılan vaizlerin duygusal iletişim becerilerine iyi düzeyde sahip oldukları görülmektedir. En yüksek düzeyde katılım "Karşımdaki kişiye güvenmek beni mutlu eder." önermesine olmuştur. Bu maddeyi "İletişim kurduğum kimselerden bir şeyler alır ve onlara da bir şeyler verdiğimi hissederim.", "İletişim kurduğum kimse tarafından anlaşılmaktan mutluluk duyarım" ve "Her insanı olumlu beklentilerle karşılarım." Maddeleri takip etmektedir. Duygusal iletişim becerileri boyutundaki olumsuz tutum ifade eden maddelere vaizlerin katılımı düşük olmuştur. Bu tablodan hareketle vaizlerin duygusal iletişim becerilerine sahip oldukları görülmektedir.

**Tablo 5. Cinsiyete Göre İletişim Becerileri Ölçeği Puanlarına İlişkin t-testi Sonuçları**

	CİNSİYET	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Zihinsel	Kadın	37	52,7838	4,06	107	,883	,379
	Erkek	72	53,5833	4,67			
Duygusal	Kadın	37	45,4324	4,59	107	,264	,792
	Erkek	72	45,7361	6,16			
Davranışsal	Kadın	37	51,7838	5,00	107	,404	,687
	Erkek	72	52,1806	4,77			
Genel Toplam	Kadın	37	150,0000	9,68	107	,694	,489
	Erkek	72	151,5000	11,15			

\*p<,05 anlamlılık düzeyi

Tablo 5'te görüldüğü üzere, vaizlerin cinsiyete göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Her üç iletişim becerileri boyutlarında puan ortalamalarına göre erkekler kadınlara göre daha yüksek düzeyde puan ortalamasına sahip olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

**Tablo 6. Öğrenim Durumuna Göre İletişim Becerileri Ölçeği Puanlarına İlişkin t-testi Sonuçları.**

	ÖĞRENİM DURUMU	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Zihinsel	Lisans	56	54,00	4,46	107	1,664	,099
	Lisansüstü	53	52,58	4,40			
Duygusal	Lisans	56	45,92	5,64	107	,558	,578
	Lisansüstü	53	45,32	5,71			
Davranışsal	Lisans	56	51,75	5,41	107	-,655	,514
	Lisansüstü	53	52,35	4,16			
Genel Toplam	Lisans	56	151,67	10,72	107	,691	,491
	Lisansüstü	53	150,26	10,63			

\*p<,05 anlamlılık düzeyi

Tablo 5'te görüldüğü üzere, vaizlerin öğrenim durumlarına göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları arasında anlamlı fark bulun-

mamıştır. Her üç iletişim becerileri boyutlarında puan ortalamalarına göre lisans mezunları lisansüstü mezunlarına göre daha yüksek düzeyde puan ortalamasına sahip olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

**Tablo 7. Görev Yapılan Yerleşim Merkezinin Türüne Göre İletişim Becerileri Ölçeği Puanlarına İlişkin t-testi Sonuçları.**

GÖREV YAPTIĞINIZ YERLEŞİM MERKEZİNİN TÜRÜ		n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Zihinsel	İl Merkezi	52	52,69	4,46	107	-1,387	168
	İlçe Merkezi	57	53,87	4,44			
Duygusal	İl Merkezi	52	46,21	3,88	107	1,019	311
	İlçe Merkezi	57	45,10	6,89			
Davranışsal	İl Merkezi	52	51,46	4,45	107	-1,207	230
	İlçe Merkezi	57	52,57	5,14			
Genel Toplam	İl Merkezi	52	150,36	9,22	107	-,583	561
	İlçe Merkezi	57	151,56	11,86			

\*p<,05 anlamlılık düzeyi

Tablo 7'de görüldüğü üzere, vaizlerin görev yapılan yerleşim merkezinin türüne göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Her üç iletişim becerileri boyutlarında puan ortalamalarına göre İlçe merkezinden görev yapan vaizler İl merkezinde görev yapan vaizlere göre daha yüksek puan ortalamasına sahip olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

**Tablo 8. Yaş Gruplarına Göre Dağılım**

	YAŞ	n	$\bar{X}$	S
Zihinsel	21-30 Yaş arası	20	53,80	4,58
	31-40 Yaş arası	76	52,98	4,61
	41 Yaş ve üstü	13	54,46	3,35
	Toplam	109	53,31	4,47

Duygusal	21-30 Yaş arası	20	47,95	7,08
	31-40 Yaş arası	76	45,14	4,93
	41 Yaş ve üstü	13	44,92	6,76
	Toplam	109	45,63	5,66
Davranışsal	21-30 Yaş arası	20	51,50	4,58
	31-40 Yaş arası	76	52,05	4,84
	41 Yaş ve üstü	13	52,84	5,42
	Toplam	109	52,04	4,83
Genel Toplam	21-30 Yaş arası	20	153,25	12,26
	31-40 Yaş arası	76	150,18	10,58
	41 Yaş ve üstü	13	152,23	8,32
	Toplam	109	150,99	10,65

Vaizlerin yaş gruplarına bağlı olarak zihinsel, duygusal, davranışsal ve toplam iletişim becerileri puan ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı sorusuna cevap bulmak üzere, grupların puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını test etmek amacıyla ANOVA yapılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

**Tablo 9. Vaizlerin Yaş Gruplarına Göre İletişim Becerileri Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.**

		KARELER TOPLAMI	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Zihinsel	Gruplar arası	29,977	2	14,988	,745	,477
	Gruplar içi	2131,418	106	20,108		
	Toplam	2161,394	108			
Duygusal	Gruplar arası	132,040	2	66,020	2,101	,127
	Gruplar içi	3331,281	106	31,427		
	Toplam	3463,321	108			



<b>Davranışsal</b>	Gruplar arası	14,289	2	7,144	,301	,740
	Gruplar içi	2512,482	106	23,703		
	Toplam	2526,771	108			
<b>Toplam</b>	Gruplar arası	171,512	2	85,756	,751	,474
	Gruplar içi	12097,479	106	114,127		
	Toplam	12268,991	108			

\*p<,05 anlamlılık düzeyi

Tablo 9'da görüldüğü üzere vaizlerin yaş gruplarına göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları ve alt boyutlara ait puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bir başka deyişle yaş gruplarına göre, vaizlerin iletişim becerileri anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak istatistiksel olarak en küçük anlamlılık farkını bulabilmek amacıyla yapılan LSD testi sonucunda duygusal iletişim becerine boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir. 21-30 yaş grubunda yer alan vaizlerin, 31-40 yaş grubunda yer alan vaizlere göre duygusal iletişim becerilerine daha yüksek oranda sahip oldukları tespit edilmiştir.

**Tablo 10. Vaizlikteki Görev Süresine Göre Dağılım**

	YAŞ	f	$\bar{X}$	S
Zihinsel	1-10 Yıl Arası	92	53,2717	4,60793
	11-20 Yıl Arası	12	54,5000	3,23335
	21-30 Yıl Arası	5	51,2000	4,32435
	Toplam	109	53,3119	4,47358
Duygusal	1-10 Yıl Arası	92	45,7283	5,91163
	11-20 Yıl Arası	12	46,0000	4,69042
	21-30 Yıl Arası	5	43,0000	1,00000
	Toplam	109	45,6330	5,66284
Davranışsal	1-10 Yıl Arası	92	52,3370	4,63450
	11-20 Yıl Arası	12	51,6667	5,69423
	21-30 Yıl Arası	5	47,6000	5,17687
	Toplam	109	52,0459	4,83694

Genel Toplam	1-10 Yıl Arası	92	151,3370	11,13679
	11-20 Yıl Arası	12	152,1667	6,11754
	21-30 Yıl Arası	5	141,8000	5,49545
	Toplam	109	150,9908	10,65841

Vaizlerin, vaizlikteki görev sürelerine bağlı olarak zihinsel, duygusal, davranışsal ve toplam iletişim becerileri puan ortalamalarının farklılaşmış farklılaşmadığı sorusuna cevap bulmak üzere, grupların puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını test etmek amacıyla ANOVA yapılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

**Tablo 11. Vaizlikteki Görev Süresine Göre İletişim Becerileri Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.**

		KARELER TOPLAMI	sd	KARELER ORTALAMASI	F	Sig.
Zihinsel	Gruplar arası	39,388	2	19,694	,984	,377
	Gruplar içi	2122,007	106	20,019		
	Toplam	2161,394	108			
Duygusal	Gruplar arası	37,115	2	18,557	,574	,565
	Gruplar içi	3426,207	106	32,323		
	Toplam	3463,321	108			
Davranışsal	Gruplar arası	108,350	2	54,175	2,374	,098
	Gruplar içi	2418,421	106	22,815		
	Toplam	2526,771	108			
Toplam	Gruplar arası	449,970	2	224,985	2,018	,138
	Gruplar içi	11819,021	106	111,500		
	Toplam	12268,991	108			

\*p<,05 anlamlılık düzeyi

Tablo 11’de görüldüğü üzere vaizlerin, vaizlikteki görev sürelerine göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları ve alt boyutlara ait puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bir başka deyişle yaş gruplarına göre, vaizlerin iletişim becerileri anlamlı farklılık göstermemektedir. Ancak istatistiksel olarak en küçük anlamlılık farkını bulabilmek amacıyla yapılan LSD testi sonucunda davranışsal iletişim beceri boyutunda anlamlı fark tespit edilmiştir. 1-10 yaş grubunda yer alan vaizlerin, 21-30 yaş grubunda yer

alan vaizlere göre davranışsal iletişim becerilerine daha yüksek oranda sahip oldukları tespit edilmiştir.

**Tablo 12. Mesleği Yürütmekten Duyulan Memnuniyet Durumuna Göre Dağılım**

	YAŞ	f	$\bar{X}$	S
Zihinsel	Kesinlikle evet	80	53,2875	4,24918
	Kararsızım	24	53,5833	5,39659
	Kesinlikle hayır	5	52,4000	3,84708
	Toplam	109	53,3119	4,47358
Duygusal	Kesinlikle evet	80	45,1500	5,90237
	Kararsızım	24	47,6667	4,72428
	Kesinlikle hayır	5	43,6000	3,84708
	Total	109	45,6330	5,66284
Davranışsal	Kesinlikle evet	80	52,2625	4,33047
	Kararsızım	24	51,2083	5,93427
	Kesinlikle hayır	5	52,6000	7,30068
	Toplam	109	52,0459	4,83694
Genel Toplam	Kesinlikle evet	80	150,7000	10,17866
	Kararsızım	24	152,4583	12,71076
	Kesinlikle hayır	5	148,6000	8,38451
	Toplam	109	150,9908	10,65841

Vaizlerin, mesleği yürütmekten duyulan memnuniyet durumuna bağlı olarak zihinsel, duygusal, davranışsal ve toplam iletişim becerileri puan ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı sorusuna cevap bulmak üzere, grupların puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını test etmek amacıyla ANOVA yapılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 13'te sunulmuştur.

**Tablo 13. Mesleği Yürütmekten Duyulan Memnuniyet Durumuna Göre İletişim Becerileri Ölçeği Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.**

		KARELER TOPLAMI	sd	KARELER ORTALAMASI	F	Sig.
Zihinsel	Gruplar arası	5,974	2	2,987	,147	,864
	Gruplar içi	2155,421	106	20,334		
	Toplam	2161,394	108			
Duygusal	Gruplar arası	138,588	2	69,294	2,209	,115
	Gruplar içi	3324,733	106	31,365		
	Toplam	3463,321	108			
Davranışsal	Gruplar arası	22,125	2	11,062	,468	,627
	Gruplar içi	2504,646	106	23,629		
	Toplam	2526,771	108			
Toplam	Gruplar arası	87,032	2	43,516	,379	,686
	Gruplar içi	12181,958	106	114,924		
	Toplam	12268,991	108			

\*p<,05 anlamlılık düzeyi

Tablo 13'te görüldüğü üzere vaizlerin mesleği yürütmekten duyulan memnuniyet durumuna göre, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının ortalamaları ve alt boyutlara ait puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

### SONUÇ:

Vaizlerin iletişim becerilerinin test edilmeye çalışıldığı bu çalışmanın sonuçlarına göre; vaizler üç alt boyuttan oluşan iletişim becerilerine sahip oldukları sonucu çıkmıştır. Bağımsız değişkenlerin etkileri anlamlı görülmemiştir.

Vaizlerin iletişim becerilerine ilişkin yeterlilikleri ve bunları etkileyen çeşitli değişkenlere ilişkin daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. İletişim becerileri konusunda yapılacak çalışmalarda, daha büyük bir örneklem üzerinde çalışılması, daha ayrıntılı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Bu araştırmadaki evren ve örneklem daha geniş alınarak yeni çalışmalar yapılmalıdır. Bu araştırmada kullanılan kişisel bilgi formundaki değişkenlerin sayısı artırılarak yeni araştırmalar yapılabilir.

Araştırmada vaizlerin hedef kitesiyle kurduğu iletişim becerileri değerlendirilmemiştir. Bu konuda gerek ölçek geliştirme gerekse değerlendirme çalışmaları yapılması alanın ihtiyaçlarını daha iyi anlamamıza hizmet edebilir.

### KAYNAKÇA

Akyurt, N., Öznaz, D., Balıkçı M., Şekercioğlu, Y., Sarı, O., Altıkardeş, A., Bekiroğlu, N. (2009), "Mesleki Eğitimde İletişimin Önemi ve Marmara Üniversitesi Örneği", *1. Uluslararası V. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu*, 27-29 Mayıs, Konya, s. 2372-2392.

Baltaş, A. (1997), *Bedenin Dili*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tosun, (1997), "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XXXVI, ss. 179-221, Ankara.

Cüceloğlu, D. (2000), *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Deniz, İ. (2003), *İletişim Becerileri Eğitiminin İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin İletişim Becerisi Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Deryakulu, D. (1992), *Öğretim elemanı- öğrenci arası iletişimde istenilen öğretim elemanı davranışlarının gösterilmesini engelleyen faktörler*, Yüksek lisans tezi Ankara: Ankara Üniversitesi.

Dilekman, M., Bascı, Z., Bektaş, F. (2008), "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerisi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / Journal Of Graduate School Of Social Sciences*, Cilt 12, Sayı 2, s. 223-231.

Tümer, G. (1978), "Vaazda Takip Edilecek Metod", *Diyanet Dergisi*, c. XVII, S. 1, Ocak-Şubat, s. 6.

Gürgen, Haluk (1997), *Örgütlerde İletişim Kalitesi*, İstanbul: Der Yayınları.

Korkut, F. (2004), *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Künüşen, H. H. (2006), *Etkili İletişim*, (ed: U. Demiray) Genel İletişim, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Mcshane, S. L. ve Glinow, M. A. V. (2000), *Organizational Behavior*, New York: McGraw Hill.

Omololu, C. B. (1984), Communication Behaviours of Undergraduate Medical Students Before and After Training, *British Journal of Medical Psychology*, 57, 97-100.

## 4. TARİHİ RİVAYETLERİN KULLANILMASINDA İLMİ ÇALIŞMALARDAN YARARLANMA GEREKLİLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Mithat ESER\*

### GİRİŞ

Din eğitiminde, camilerde yapılan vaaz ve irşat hizmetlerinin önemli bir etkisinin olduğu muhakkaktır. Vaazların din eğitiminde istenilen hedefleri gerçekleştirmesi pek çok etkenin yanı sıra içeriği ile de ilişkilidir. İyi bir içeriğe sahip olmayan vaaz, sunumu ne kadar etkili olursa olsun kişiyi istenilen hedefe ulaştırmayacaktır.

Güncel vaaz eserlerine ve günümüzde yapılan vaazlara bakıldığında, problemleri bazı tarihi olayları içeren vaazlar göze çarpmaktadır. Vaizler, sunumu daha etkileyici kılmak amacıyla hikâye, kıssa, temsil vb. unsurlardan yararlanmaktadır. Aslında bu hususun Kur'an'ın din eğitimi üslubuna çok uygun olduğu su götürmez bir gerçektir. Zira Kur'an-ı Kerim'de mesajın iyi iletilmesi için pek çok kıssa anlatılmıştır. Ancak tarihi olaylar, hikâye ve kıssalar seçildiğinde belli başlı noktalara dikkat etmek gerekir. Aksi takdirde söz konusu unsurlar, vaazda verilmek istenen mesajı vermek bir yana başka sorunlara yol açabilir. Bu sebeple "Tarihi olayları, hikâye ve kıssaları seçerken vaizler nelere dikkat etmelidir?" sorusu, vaaz hazırlanmadan önce vaazı sunacak insanların kafasında yer etmesi gereken önemli bir sorudur.

Vaazları hazırlama aşamasında, konuyla ilgili tarihi rivayetleri seçerken dikkat edilecek hususlardan birisi olayın gerçek olup olmadığı veya ne kadarının gerçek olduğu hususudur. Bu bağlamda güncel vaaz kitaplarında yer aldığını tespit ettiğimiz ve bazı vaizlerimizin kullandığı Sa'lebe kıssası, gerçekliğinin olmadığına dair kitap ve makale düzeyinde ilmi çalışmalara konu olmasına karşın, gerçek bir olay gibi sunulmaktadır.

\* Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu inceleme, Sa'lebe kıssasının vaaz açısından bir değerlendirmesini yapmakta ve anlatıldığı takdirde getireceği yanlış anlamaları ele almaktadır. Böylece bu olay özelinde vaizlerin tarihi rivayetleri kullanmada ilmî çalışmalara dikkat etmelerinin ve bu ilmî çalışmalardan hareketle tarihi rivayetleri kullanmalarının gereği ortaya konmaya çalışılmaktadır.

### SA'LEBE OLAYI

Günümüzde vaaz kitaplarına göz attığımızda veya internette küçük bir araştırma yaptığımızda Sa'lebe kıssasına tesadüf etmemiz hiç de zor değildir. Özellikle zekat vermeye teşvik adına insanları etkilemek için vaiz ve hatiplerin hemen hemen ilk etapta müracaat ettiği bu olay, kaynaklara bakıldığında ufak tefek rivayet farklılıklarına rağmen şu şekildedir: "Ensardan Sa'lebe b. Hâtıb Allah Resulü'ne gelmiş, 'Ya Resulallah! Bana mal vermesi için Allah'a dua et.' demiş, Hz. Peygamber de 'Yazıklar olsun sana Sa'lebe! Şükürünü yerine getirdiğin az mal şükürünü eda edemediğin çok maldan daha hayırlıdır.' buyurmuştur. Başka bir seferde Hz. Peygamber 'Allah'ın Peygamberi gibi olmaya razı değil misin? Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki dağların benim adıma gümüş ve altın olarak eritilmesini isteseydim, olurdu.' buyurmuş, Sa'lebe de bunun üzerine şöyle demiştir: 'Seni peygamber olarak gönderene yemin ederim, bana mal vermesi için Allah'a dua edersen her hak sahibine hakkını vereceğim.' Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Allah'ım! Sa'lebe'ye mal ver.' diye dua etmiştir. Sa'lebe bir koyun almış ve bu koyun haşerenin çoğaldığı gibi çoğalmıştır. Medine Sa'lebe'ye dar gelmiş, orayı terk etmiş ve Medine vadilerinden birine yerleşmiştir. Sa'lebe sadece öğle ve ikinci namazlarını cemaatle kıлып diğerlerini cemaatle kılmayı bırakmıştır. Sonra sürüsü daha da artmış ve Sa'lebe cuma dışında namazları terk etmiştir. Haşereler gibi sürüsü artmaya devam etmiş ve sonuçta cuma namazını da bırakmıştır.

Resulullah, 'Sa'lebe ne yaptı?' diye sormuş, ashaptan birisi 'Bir koyun aldı, Medine kendisine dar gelince...' diyerek onun durumunu anlatmıştır. Hz. Peygamber üç defa 'Yazık oldu Sa'lebe'ye!' buyurmuştur. Allah Teala 'Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.' (Tevbe, 9/103) ayeti kerimesini ve zekatın verileceği yerleri vahyedince Allah Resulü, Cüheyne'den ve Süleym oğullarından birer zekat memuru seçmiş, onlara zekatı nasıl alacaklarını bildiren bir yazı vermiş ve Sa'lebe ile Süleym oğullarından bir kişiden zekat almalarını emretmiştir. Zekat memurları kendilerine emredilen zekatı almak üzere çıkmışlar, Sa'lebe'ye gelmişler ve Hz. Peygamberin yazısını göstererek

ondan zekat vermesini istemişlerdir. Sa'lebe 'Bu olsa olsa ya cizyedir ya da cizye benzeri bir şeydir. Böyle bir şey bilmiyorum.' demiştir. Zekat memurları onun yanından ayrılmışlar, müsait bir vakitte Süleymlî olanın yanına gelip zekat emrini ona haber vermişler. O, develerinin gençlerinden en iyisini seçip onu zekat için ayırmış, zekat memurları kendisine tekrar gelince onları karşılamıştır. Zekat memurları zekatlık deveyi görünce 'Senin bunu vermen gerekmez. Senden bunu almak istemiyoruz.' demişler, o 'Hayır, onu alın. İçim bunu vermekle rahat oluyor. O benim devem.' diye cevap verince zekat memurları onu almışlar ve işlerini bitirince tekrar Sa'lebe'nin yanına gelmişlerdir. Sa'lebe onlara 'Bana Hz. Peygamberin yazılı emrini gösterin de bakayım.' demiş, yazıyı görünce 'Bu cizye benzeri bir şeydir.' sözünü söylemiştir. Zekat memurları dönüp Allah Resulü'nün yanına varmışlar. Allah Resulü onları görür görmez onlarla konuşmadan önce 'Yazık oldu Sa'lebe'ye!' demiş, Süleymlî'ye de malının bereketlenmesi için dua etmiştir. Memurlar Sa'lebe'nin söylediklerini de Süleymlî'nin yaptıklarını da Hz. Peygambere haber vermişler.

Bu olay üzerine Allah Teala "İçlerinden, 'Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz.' diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu." (Tevbe, 9/75-77) ayeti kerimelerini indirmiştir. Bu esnada Hz. Peygamberin yanında bulunan Sa'lebe'nin yakınlarından birisi her şeyi işitmiştir. O, hemen oradan ayrılıp Sa'lebe'nin yanına gelmiş ve 'Yazık oldu sana Sa'lebe! Allah Teala senin hakkındı falan ayeti indirdi.' demiştir. Sa'lebe, hemen yola koyulup Hz. Peygamberin yanına gelmiş ve ondan zekatının kabul edilmesini istemiştir. Allah Resulü 'Allah Teala senin zekatını almamı bana yasakladı.' deyince Sa'lebe, çok pişman olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Bu senin kendi elinle yaptığındır. Ben sana emrettim sen ise itaat etmedin.' buyurmuş ve onun zekatını almayı kabul etmemiş, bunun üzerine Sa'lebe evine dönmüştür. Hz. Peygamber onun zekatını kabul etmeden vefat etmiştir. Hz. Ebubekir hâlife olunca Sa'lebe onun yanına gelmiş ve 'Benim Allah Resulü yanındaki konumumu ve Ensar arasındaki pozisyonumu biliyorsun. Zekatımı kabul et.' demiştir. Hz. Ebubekir 'Resulullah'ın kabul etmediğini ben nasıl kabul ederim.' diye cevap vermiş ve onun zekatını kabul etmeden vefat etmiştir. Hz. Ömer hilafete geçince Sa'lebe onun yanına gelerek 'Ey müminlerin emiri! Zekatımı kabul et.' diyerek sözlerini tekrarlamış, Hz. Ömer 'Allah Resulü'nün ve Hz. Ebubekir'in kabul etmediği bir zekatı ben nasıl kabul ederim.' diye cevap vermiş ve o da kabul etmemiştir. Hz. Ömer vefat edip Hz. Osman hâlife olunca



Sa'lebe ona gelmiş ve ondan zekatını kabul etmesini istemiş, Hz. Osman şöyle cevap vermiştir: 'Hz. Peygamber kabul etmedi, Hz. Ebubekir kabul etmedi, Hz. Ömer kabul etmedi. Ben nasıl kabul edeyim?' Böylece Hz. Osman da Sa'lebe'nin zekatını kabul etmemiştir. Sa'lebe, Hz. Osman'ın hâlifelik döneminde ölmüştür.<sup>1</sup>

Etkileyici bir üslupla anlatıldığı zaman cemaatin ve insanların dikkatini büyük ölçüde çekecek olan bu olay hem sened hem de metin açısından tenkit edilmiştir.

### SA'LEBE RİVAYETİNİN SENED TENKİDİ

Sa'lebe rivayeti sahih hadis kaynaklarımızda yer almamıştır. Sadece tarih kitaplarımızın ve tefsir kitaplarımızın bir kısmında nakledilmiştir.<sup>2</sup> Hadisçi gözüyle söz konusu rivayetin sened tenkidini yapan ve makalesini bu konuya hasreden Paksoy'a göre rivayet ilk dört tabakada ferttir yani birer kişiden nakledilmiştir.<sup>3</sup> Bu bize rivayetle ilgili bir fikir vermektedir, çünkü böylesine ilginç bir olayın sadece tek bir sahabiden nakledilmesi zihinlerde soru işaretine sebep olmaktadır. Eşine asr-ı saadette rastlanılmayacak bir şekilde farklılıklar barındıran, pişman olmasına rağmen önce Hz. Peygamber tarafından, ardından kendi hâlifelikleri döneminde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde tevbesi kabul edilmeyen bir sahabinin başından geçenler nasıl olur da tek bir sahabi tarafından nakledilir? Sened ile ilgili bu sorunun yanı sıra ravilerin durumu da cerh tadil kıstasları açısından problemlidir. Senedin ilk tabakasındaki Ebu Ümâme'den sonraki üç tabakasındaki raviler fert rivayette bulunmalarının yanı sıra genellikle cerh edilmişlerdir. İkinci tabakadaki Kasım b. Abdurrahman tabiün neslindedir, genel olarak sika kabul edilmektedir, ancak âlimler kendisine zayıf rivayetlerin nispet edildiğine işaret etmişlerdir.<sup>4</sup> Ali b. Yezîd ise hadisçiler tara-

- 1 Ebu Bekir Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), el-Ahâd ve'l-Mesâni (I-VI), Thk: Bâsem Faysal Ahmed, Riyâd, 1411/1991, IV/250; et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed (310/922), Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an (I-XXX), Beyrut 1405, X/188-191; et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/971), el-Mu'cemü'l-Kebîr (I-XXV), Thk: Hamdi b. Abdilmecîd, 2. baskı, el-Mevsil, 1404/1983, VIII/218-219; el-Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. El-Huseyn (458/1066), Şuabü'l-İmân (I-VIII), Thk: Muhammed e-Saîd Besyûni Zağlûl, Beyrut 1410, IV/79-80; ez-Zemaşşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer (538/1143), el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil (I-IV), Tertib: Muhammed Abdüsselam Şâhin, Beyrut, 1415/1995, II/283; El-Heysemî, Ali b. Ebi Bekr (807/1404), Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid (I-X), Beyrut 1407, VII/31; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili (I-X), Sadeleştirenler: İsmail Karaçam vd., İstanbul 1992, IV/384-385.
- 2 Rivayetin yer aldığı tefsir, hadis, siyer ve teracim kaynakları için bkz. Yaşar Düzenli, "Sa'lebe Kıssası ve Kaynakları", Diyanet İlimi Dergi, C. XXX, S. 4, Ankara 1994, s. 17-23.
- 3 Kadir Paksoy, "Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi", Hadis Tetkikleri Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul 2004, s. 65.
- 4 El-Mizzî, Cemâlüddin Ebü'l-Haccâc Yûsuf (742/1341), Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl (I-XXXV), Thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 6. baskı, Beyrut 1415/1915, XXIII/384-391; ez-Zehabi, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748/1347), Mîzânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl (I-V), Thk: Ali Muhammed el-Becâvî,

fından 'Münkeru'l-hadîs', 'Kavî deĝildir.' 'Zayıftır.' gibi ifadelerle cerh edilmiştir.<sup>5</sup> Benzer ifadelerle cerh edilen Mu'an b. Rifâ'a da hadisin tabakasındaki ravisi-dir.<sup>6</sup> Tek tek ravilerle ilgili olumsuz deĝerlendirmelerin yanı sıra genel olarak Sa'lebe rivayetinin zayıf olduğunu söyleyen âlimler bulunmaktadır. İbn Hazm, Beyhakî, Heysemî, Zehebî ve İrâkî rivayetinin münker ve zayıf olduğunu ifade etmektedirler.<sup>7</sup>

Görüldüğü üzere hadisin münker,<sup>8</sup> son derece zayıf, illetli, asılsız ve batıl bir rivayet<sup>9</sup> olduğu anlaşılmaktadır.

### SA'LEBE RİVAYETİNİN METİN TENKİDİ

Güvenilir raviler vasıtasıyla bize ulaşmamış olan, hadis tekniği açısından çok zayıf bir şekilde bize ulaşan Sa'lebe olayının içeriği ile ilgili ciddi tenkitler yapılmıştır.

Her şeyden önce söz konusu rivayetinin Bedir Ehli'nin faziletleriyle ilgili sa-hih hadislere ters olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Hâtıb b. Ebî Beltea'nın Mekke'nin fethi öncesinde Medine'deki durumu Mekkelilere ulaştırma ve böy-lece Müslümanların aleyhine casusluk faaliyetinde bulunması hadisesinde, Hz. Peygamber onunla ilgili 'Şüphesiz o Bedir'de bulunmuştur. Ne biliyorsun, ola ki Allah Bedir'e katılanların hâllerine vakıf olmuş da 'Dilediğinizi yapın, sizi affettim.' buyurmuştur." diyerek Bedir'e katıldığı için Hâtıb'ı affetmiştir.<sup>10</sup> Gerçi Bedir'e katılmış olmak böyle bir hatayı işlemek ve günahtan masum olmak

Beyrut 1382/1963, III/373-374; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalâni (852/1448), Takribü't-Tehzib, Thk: Muhammed Avvâme, Haleb 1411/1991, s. 450.

5 Mizzi, a.g.e., XXI/178-181; Zehebî, Mizân, III/161-162; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalâni (852/1448), Tehzibü't-Tehzib (I-IV), Thk: İbrahim ez-Zeybak-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, By., 1416/1995, III/199-200; Takrib, s. 406.

6 Mizzi, a.g.e., XXVIII/157-160; Zehebî, Mizân, IV/134; İbn Hacer, Tehzib, IV/104. Hadisin senediyle ilgili geniş bilgi için bkz. Düzenli, a.g.m., s. 24-26; Paksoy, a.g.m., s. 65-67.

7 İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (456/1064), el-Muhallâ (I-XI), Thk: Lecnetü lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, Trs. XI/207-208; Heysemî a.g.e., VII/31; Beyhakî, a.g.e., IV/80; ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748/1347), Tecridü Esmâi's-Sahâbe (I-II), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., I/66; el-İrâkî, Ebu'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. El-Huseyn (806/1403), el-Muĝni an Hamli'l-Esfâr, Riyad, Thk: Ebu Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd, 1415/1995, s. 919.

8 Düzenli, a.g.m., s. 26.

9 Paksoy, a.g.m., s. 70.

10 İbn Abdilberr, Ebu Amr Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî (463/1071), ed-Dürer fi lhtisârî'l-Meĝâzi ve's-Siyer, Thk: Şevkî Dayf, 2. baskı, Kahire, 1403, s. 214; İbn Hazm, a.g.e., XI/207; el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (671/1272), el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an (I-XX), Thk: Ahmed Abdülalim el-Berdûni, 2. baskı, Kahire, 1372, VIII/209-210; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalâni (852/1448), el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe (I-VIII), Thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1412/1992, I/400; Adâb Mahmud Hameş, Sa'lebe b. Hatib es-Sahâbiyyü'l-Müfterâ aleyh, 4. Baskı, Daru Hassân-Daru'l-Emâni, Riyad, Trs. s. 83-4.

anlamına gelmez ama Hâtıb kıssasında olduğu gibi Bedir'e katılan bir insan hatasından hemen geri döner. Bedir'e katılma gibi büyük bir amel Allah'ın izniyle her hatanın üstündedir. Vakıa da bunu desteklemekte ve Bedir'e katılan insanlar hata ve günah işlediklerinde hemen tevbe etmektedirler. Nitekim Sa'lebe de tevbe etmiştir ama rivayette onun tevbesinin kabul edilmediği belirtilmektedir.<sup>11</sup>

Sa'lebenin tevbesinin kabul edilmemesi anlaşılacak gibi değildir. Böyle bir olayın benzeri görülmemiştir.<sup>12</sup> Yaptığından pişman olup tevbe eden bir kişinin tevbesini ne Hz. Peygamber ne Hz. Ebubekir ne de Hz. Ömer'in kabul etmeme yetkisi vardır.<sup>13</sup> Üstelik bu olayla ilgili bahsi geçen ayeti kerimeler Tebük Gazvesi'nin öncesi ve sonrasının anlatıldığı bir bölümde yer almaktadır. Tebük'e katılmayan iki tür insan tipiyle, Resulullah'ın münasebetleri konu edilmektedir. Birinci grup münafıklardır. Mazeretsiz olarak Tebük'e katılmamışlar, sonra da uydurma mazeretlerle Resulullah'tan özür dilemişlerdir ve sözlerinin zahirine itibar edilerek özürleri kabul edilmiştir. Eğer Sa'lebe münafıklardan ise başına toprak saçarak ortaya koyduğu pişmanlığından dolayı tevbesinin kabul olunması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de insanların iman etmeleri hususunda aşırı duyarlılığı sebebiyle yer yer itabı içeren tesellilerle muhatap olan Peygamberimizin genel ahlakına uygun olan Sa'lebe'yi dışlaması değildir.<sup>14</sup> Yine aynı seferde mazeret beyan etmeksizin geri kalan kimseler de olmuştur. Bunlar arasında Ebu Lübabe ile arkadaşlarından başka Ka'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rabî adında üç sahâbi daha vardır. Ebu Lübâbe ve arkadaşlarının affedilme talepleri birkaç gün zarfında, diğer üçününki -Ka'b b. Mâlik rivayetinde genişçe anlatıldığı üzere- günler sonra kabul edilmiştir. Tevbe Suresi 117-119. ayetleri bu sebeple nazil olmuştur. Tebük Seferi'nden geri kalanlar arasında Sa'lebe b. Hâtıb'ın adı geçmemektedir. Eğer geri kalmış olsaydı, Bedir ashabından olması hasebiyle elbette kendisi hakkında da benzer bir durum yaşanacaktı.<sup>15</sup> Üstelik Kur'an-ı Kerim'de müminlerin aleyhine ahidlerini bozan müşriklerin buldukları yerde öldürülmeleri emredilirken, bu emrin akabinde aynı kişilerin tevbe etmeleri, namaz kılıp zekat vermeleri hâlinde serbest bırakılmaları söz konusu edilmiştir.<sup>16</sup> Böylesi bir durumda bile tevbe geçerli iken Sa'lebe'nin tevbesinin kabul edilmemesinin izahını yapmak çok güç görünmektedir.

11 Mithat Eser, Hz. Peygamber Döneminde Beşerî Yönleriyle Ashabın Konumu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 2001, s. 86-87.

12 Muhammed Reşid Ridâ, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim (el-Menâr) (I-X), 2.baskı, Dâru'l-Fıkr, Bsy., Trs., X/561-562; Ali b. İbrahim Haşîş, Difâun-ani's-Sünneti'l-Mutahhara, Mısır 1417/1996, s. 107-108.

13 Hameş, a.g.e., s. 86-87.

14 Düzenli, a.g.m., s. 27.

15 Paksoy, a.g.m., s. 75.

16 Tevbe, 9/5-11; Düzenli, a.g.m., s. 28.

Sa'lebe hakkında indiği söz konusu edilen ayetlerin nüzul sebepleri hakkında birçok ihtilaf vardır ve farklı nüzul sebepleri nakledilmektedir.<sup>17</sup> Sadece bu olayla ilgili nüzul sebeplerinden hareketle Ahmet Nedim Serinsu bir kitap yazmış ve 'Esbab-ı Nüzul'e Yeni Bir Yaklaşım Işığında Sa'lebe Kıssasının Değerlendirilmesi" başlığında birtakım kriterlerden hareketle bu kıssanın, söz konusu ayeti kerimelerin nüzul sebebi olamayacağını ifade etmiştir.<sup>18</sup>

Sa'lebe olayında metin açısından eleştirilen diğer bir husus, onun zekatını vermek istemesine rağmen bu ibadetinin kabul edilmemesi durumudur. İslamî hükümlerde maruf olan zahire göre hükmetmektir. Onun söylenildiği gibi münafık olması hâlinde bile zekatının alınması gerekmektedir. Çünkü asr-ı saadette münafıklara zahirî olarak Müslüman muamelesi yapılmaktaydı.<sup>19</sup>

Rivayetlerde Sa'lebe'nin yaptığına karşılık gördüğü muamele de İslam'ın genel hükümleri ışığı altında tenkide tabi tutulmuştur. Çünkü irtidat ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmayan bu sahabinin zekat vermemesi ve sözleri, gerek Hz. Peygamberin sağlığında gerekse Hz. Ebubekir'in hâlifeliği döneminde yaşandığı gibi, idareye karşı bir tavır olarak kabul edilerek onun tevbe ve zekat vermeye davet edilmesi gerekirdi. Bu şık kabul edilmediği taktirde Hz. Ebubekir döneminde yapıldığı gibi kendisine savaşa açılır ve öldürülürdü.<sup>20</sup>

Sa'lebe'nin birkaç yıl içinde Medine'ye sığmayacak kadar koyun sürüsüne sahip olması da akıl, mantık ve Allah'ın koyduğu tabiat kanunları açısından eleştirilmiştir.<sup>21</sup> Yine Sa'lebe'nin sahralara sığmayacak kadar koyuna sahip olan zengin biri olması ve bu bilginin söz konusu rivayetin dışında bize başka hiçbir şekilde ulaşmamış olması tenkid konusu yapılmıştır.<sup>22</sup>

Rivayette Sa'lebe'nin sürülerini alıp taşraya göç etmesinin ardından zekatın farziyetini emreden Tevbe Suresi'nin 103. ayetinin indiği -hatta bu münasebetle Resulullah'ın iki şahsı zekat toplamakla görevlendirdiği- ifade edilmektedir. Fakat bu ayet hicretin dokuzuncu senesinde nazil olan Tevbe Suresi'nde yer almaktadır. Hâlbuki âlimlerin genel olarak görüşü, zekatın hicri ikinci senede farz kılındığı şeklindedir. Nitekim Sa'lebe rivayetine dayanarak zekatın dokuzuncu senede farz kılındığına dair görüş beyan edenleri tenkit eden İbn Hacer, delil olarak öne sürülen bu hadisin zayıf, hatta delil olmaya elverişsiz olduğu-

17 Taberî, a.g.e., X/188-191; Hameş, a.g.e., s. 84.

18 Ahmet Nedim Serinsu, Sa'lebe Kıssası Esbab-ı Nüzul'e Yeni Bir Yaklaşım, İstanbul 1995, s. 32-47, 50.

19 İbn Hazm, a.g.e., XI/207; Reşit Rıza, a.g.e., X/71 ; Haşîş, a.g.e., s. 108-109; Hameş, a.g.e., s. 87-88.

20 Düzenli, a.g.m., 26.

21 Paksoy, a.g.m., s. 74.

22 Paksoy, a.g.m., s. 74.

nu belirtir. Hâl böyle olunca söz konusu kıssadaki anlatımlar hem tarihi hem de ahkam açısından Kur'an'ın zahiriyle bağdaşmamaktadır. Kaldı ki bu ayetin zekatın farziyeti için değil, farklı bir sebebe binaen inmiş olduğu sabittir. İbn Abbas, Dahhâk ve Katâde gibi ilk dönem müfessirleri tarafından bu ayetin, Tebük Seferi'ne mazeretleri olmadığı halde katılmayan Ebu Lübâbe ve arkadaşları (Ced b. Kays, Haram b. Evs gibi) hakkında indiği ifade edilmektedir. Bu kimseler geri kalmalarına sebep olan mallarından bir kısmını vererek mağfired talebinde bulunurlar. Ebu Lübabe kendini mescidin direğine bağlayarak yemeyi içmeyi terk eder ve zaman zaman baygınlık geçirir. Bir hafta sonra affa mazhar olunca bütün malını tasadduk etmek ister, ancak Resulullah onun malının üçte birini vermesini kâfi görür.<sup>23</sup>

Sa'lebe rivayetinde dikkat çeken bir diğer husus, onun hicretin ikinci yılında farz kılınan zekattan haberdar değilken hicretin dokuzuncu yılında farz kılınan cizyeyi<sup>24</sup> biliyor olması ve zekatı cizyeye benzetmesidir.

Geçmişte ve günümüzde gerek sened gerekse metin yönünden çok ciddi eleştirilere maruz kalan Sa'lebe rivayetiyle ilgili dikkat çeken bir husus da bu olayın kahramanı ile Bedir Savaşı'na katılan Sa'lebe b. Hâtıb'ın farklı olduğu görüşüdür. Bu görüş 'Bedir'e katılan Sa'lebe'nin Uhud Savaşı esnasında şehit olmuştur' şeklindeki İbnü'l-Kelbî'nin naklettiği bir bilgiye dayanmaktadır. Buna göre şayet zekat vermeyen Sa'lebe var ise, Bedir'e katılan Sa'lebe'den farklı biri olmalıdır.<sup>25</sup> İbnü'l Kelbî'nin Bedir'e katılan Sa'lebe'nin Uhud Savaşı'nda şehit olduğuna dair verdiği bilgi, Uhud Savaşı'nda şehit olan sahabinin isminin tabakat müelliflerinin ittifakıyla Sa'lebe b. Sa'd b. Malik el-Ensari olması sebebiyle eleştirilmiş ve İbnü'l-Kelbî'nin Sa'lebe b. Sa'd ile Sa'lebe b. Hâtıb'ı karıştırdığı ifade edilmiştir.<sup>26</sup> Aynı paralelde söz konusu olayın kahramanı olan Sa'lebe'nin münafık olduğu da ifade edilmektedir. Kadir Paksoy 'Bu kıssanın kahramanı olan ve sürüleriyle uğraşmaktan başka hiçbir iş yapamayan, camiye cemaate gelemeyen bir şahsın, münafık olarak Tebük'e ve diğer nifak hareketlerine katılması mümkün görünmemektedir. Üstelik Sa'lebe'nin nifakına delalet eden ne bir hadise ne de esaslı bir delil vardır.'<sup>27</sup> diyerek onun münafık olma ihtimalini kabul etmemektedir. Kanaatimize göre bazı tarihçilerin dile getirdiği Sa'lebe

23 Paksoy, a.g.m., s. 74-75.

24 Mehmet Erkal, "Cizye", TDVİA, İstanbul 1993, VIII/42.

25 İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1233), Üsdü'l-Ğâbe fi Marifeti's-Sahâbe (I-VII), Kahire 1319/1970, I/283-284; İbnü'l-Hacer, a.g.e., I/400; el-Halebî, Ali b. Burhaniddin (807/1404), İnsânü'l-Uyûn fi Sıratı'l-Emini'l-Memûn (es-Sıratü'l-Halebiyye) (I-III), Beyrut 1400, III/362.

26 Paksoy, a.g.m., s. 73.

27 Paksoy, a.g.m., s. 75.

adında iki farklı kişinin olduğu, birisinin Bedir'e katılan diğerinin ise bu kıssada adı geçen münafık olduğu görüşü<sup>28</sup> uzak bir ihtimal değildir. Çünkü Bedir'e katılan Sa'lebe'nin hayatı ve ailesiyle ilgili İbn Sa'd, olumlu bilgiler vermektedir.<sup>29</sup> Üstelik erken dönem tarihçilerimiz Sa'lebe b. Hâtıb isminde bir münafıktan bahsetmektedir.<sup>30</sup> Görünen o ki "İçlerinden, 'Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz.' diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu." (Tevbe, 9/75-77) ayeti kerimesiyle ilişkilendirilen Sa'lebe b. Hâtıb<sup>31</sup> isminden hareketle mizansel bir olay oluşturulmuştur. Her halükarda ister Sa'lebe adında iki farklı kişi olsun isterse olmasın, böyle bir kıssa yaşanmamıştır.

Metin ve sened açısından ele alındığında ortaya çıkan sonuç Sa'lebe olayının hayali olduğudur. Konuyla ilgilenen ciddi hadisçiler bunu bir bakıma ifade ederlerken maalesef tefsirciler, tarihçiler ve kıssacılar bu rivayetin yaygınlaşmasında ve meşhur olmasında rol oynamışlardır. Rivayete eleştirel bir gözle bakma yerine doğrudan nakletme anlayışı, olayın insanların ilgisini çekecek bir tarzda oluşu, insanları zekat vermeye teşvik ve zekat vermeme durumunda muhtemel sonuçlara karşı uyarı vb. sebepler olayı meşhur bir rivayet hâline getirmiştir.

### SA'LEBE RİVAYETİNİN MUHTEMEL MENFİ SONUÇLARI

Çok meşhur bir rivayet hâline gelen, vaaz ve sohbetlerde yer yer dinlenen, internette kolayca ulaşılabilen Sa'lebe rivayeti, gerçek bir olay olarak anlatıldığı zaman, farkında olmadan birtakım yanlış ve olumsuz anlamalara sebebiyet verebilir.

Bu konuda söylenebilecek ilk husus bir sahabi ile ilgili olumsuz durumdur. Değişik sebeplerle sahabilerin basit, çöl bedevisi insanlar olduğu, rahatlıkla yalan söylediği ve sözünde durmadığı görüşlerini öne sürenler için Sa'lebe tipik

28 İbnü'l-Esir, a.g.e., I/283-284; İbnü'l-Hacer, İsâbe, I/400; Halebi, III/362.

29 İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd ez-Zühri (230/845), et-Tabakâtü'l-Kübrâ (I-XI), Thk: Ali Muhammed Umeyr, Kâhire 2001, III/426-427.

30 İbn Hişâm, Abdülmelik (218/833), es-Sîratü'n-Nebeviyye (I-IV), Thk: Mustafa es-Sekkâ vd., Beyrut 1992, II/125, IV/150. İbn Hişâm münafık Sa'lebe'yi Mescid-i Dirâr'ı inşa eden on iki kişi arasında sayarken (a.g.e., IV/136) öte yandan aynı kişiyi Bedir Savaşı'na katılanlar arasında saymaktadır. (a.g.e., II/250); el-Vâkidi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/822), Kitâbü'l-Megâzi (I-III), Thk: Marsden Jones, Beyrut, 1966., III/1064; İbn Habîb, Muhammed b. Habîb el-Bağdâdi (245/859), Kitabu'l-Muhabber, Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut, trs., I/468; Belâzurî, a.g.e., I/276.

31 İbn Hişâm, a.g.e., II/125, IV/150; İbn Habîb, a.g.e., I/468.

bir örnek olabilir. Hz. Peygambere verdiği sözde durmayan bir sahabi ve diğer sahabilerin bize naklettikleri Kur'an-ı Kerim ve hadisler ne kadar doğrudur, sorusu öne sürülebilir.

Sahabiler içerisinde elbette münafık olanlar vardır, ancak bunların 40-50 kadarı isim isim bilinmektedir.<sup>32</sup> Hz. Peygamberin ve Müslümanların tanımadığı münafıklar da dikkate alınır, bu sayının en fazla 100'e çıkabileceği ifade edilebilir.<sup>33</sup> Buna rağmen Sa'lebe rivayetinin yorumlarında olduğu gibi Allah ve Resulü'ne samimiyetle bağlı olan, salih amellerle hayatını süsleyen, sonraki kuşaklara örnek olan sahabeyi nifak ya da küfür ile itham etmek, göz çıkarmaktan farksızdır.<sup>34</sup>

Sa'lebe olayıyla ilgili anlatılan zekat vermeme günahından dolayı yapılan tevbenin kabul edilmemesi hususunun İslam'ın tevbe anlayışı ile bağdaşmadığı ifade edilmişti. Böyle bir durumda tevbenin kabul edilmemesi, bu olayı dinleyenler açısından düşünüldüğünde pek çok günah açısından bir örnek teşkil edebilir ve insanlar nezdinde farklı bir tevbe inancı doğurabilir. Yaptığı hatadan dolayı büyük bir pişmanlık içerisinde giren, bu amaçla yalvara yakara tevbe eden ve bir değil birkaç defa yanlışından dönüşünü ortaya koyan Sa'lebe'nin tevbesi kabul edilmediğine göre hangi Müslümanın tevbesi kabul edilecektir, sorusu zihinleri meşgul etse gerektir. Hatta bu husus, tevbe konusunda insanları ümitsizliğe dahi sevk edebilir.

Bu olayda Hz. Peygamber, farklı bir konumda görülmektedir. İnsanlara olan merhametinden dolayı amcası Ebu Talib'in Müslüman olması için son anında bile çırpınan, münafıkların reisi olmakla meşhur olan, pek çok insan hatta kendi oğlu tarafından tanınan Abdullah b. Übey b. Selül'un cenaze namazını kılmaya yeltenen bir peygamber, nasıl olur da zekatını ısrarla vermek isteyen bir insandan zekatını kabul etmez?

Sa'lebe olayı vaazlarda anlatılırken, her ne kadar rivayetin kendisinde olmasa da anlatılış esnasında, mal mülk sahibi olmak hoş karşılanmamaktadır. Zengin olan kimsenin bir şekilde dinden ve ibadetlerden uzaklaşabileceği gibi bir algılamaya yol açabilecek bir anlatıma bu rivayet dayanak yapılabilmektedir. Dolayısıyla bizatihi kötü olmayan zenginlik ve bunun aracı olan mal bu

32 İbn Hişâm, a.g.e., II/124-130; El-Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), Ensâbü'l-Eşrâf (I-XIII), thk: Süheyl Zekkâr-Riyad ez-Ziriklî, Beyrut, 1417/1996, I/273-283; el-A'zamî, Muhammed Mustafa, Menhecû'n-Nakd inde'l-Muhaddisin Neşetuh ve Târîhuh (Müslim b. Haccâc'ın Kitabü't-Temyiz'i ile birlikte), 3. baskı, Suûdi Arabistan 1990, s. 103.

33 A'zamî, a.g.e., s. 114; Eser, agt., s. 29

34 Paksoy, a.g.m., s. 84-85.

rivayetle kötülenmiş olmaktadır. Oysa Kur'an-ı Kerim, iki yerde mal için hayır kelimesini kullanmaktadır.<sup>35</sup> Dolayısıyla söz konusu rivayet, hayra da şerre de kullanılabilir bir araç niteliğinde olan mal konusunda yanlış anlayışlara sebebiyet vermektedir.

Sa'lebe rivayeti vb. olaylar, Müslümanların din algısında kırılmalara yol açabilir. Bazı Müslümanlar itikat, ibadet, ahlak veya muamelat konularında öncelikle temel kaynaklar olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadis-i şeriflerini referans alma yerine tarihi rivayetleri baz alarak hayatlarına yön verme gibi eğilim gösterebilirler. Bir başka deyişle tarihi rivayetler, dini anlatmada araç pozisyonunda iken amaç olabilir. Bu da inanan insanların din algısında birtakım hatalara sebebiyet verebilir. Bunun da vahim sonuçlar doğurabileceği rahatlıkla öngörülebilir.

"Konuşmalarını cazip hâle getirmek için, işledikleri fikre uygun kıssalar anlatmak, zahid vaizlerin ihmal etmedikleri hususlardandır... Bir kere bu zümre, halkın gözüne girmek için kimsenin bilmediği acayip hikayeler, garip kıssalar anlatmayı vaazlarında esas tutmuşlardır."<sup>36</sup> Gerçekte yaşanmamış birtakım olaylar din adına insanlara aktarıldığı zaman genel olarak dinde bir ilave veya eksiltme girişimi olarak değerlendirilebilir. "İtiraf etmek gerekir ki, bu tür bir eğilim bu mesleğin en büyük bir zaafı ve zararı çok yaygın olan bir yönüdür. Belki bu cazip ve ölçsüz sözler onları halk nezdinde meşhur etse de Hak nezdinde büyük bir sorumluluk içinde bırakacağı açıktır. Bu da görevlilerin kendi eliyle dinin, dinî bilincin ve dinî yaşayışın yozlaştırılması demektir."<sup>37</sup> "Bu sebeple vaizler, vaazlarında akla mantığa aykırı olan, ilme ters düşen uydurma hikaye ve zayıf rivayetlerden son derece sakınmalıdırlar. Nakledecekleri hikayeler, verecekleri örnekler ise ibretli ve hikmetli olmalı, akla mantığa ve ilme uygun olmalıdır."<sup>38</sup>

## SONUÇ

Görüldüğü üzere tahkik ehli ulema özellikle hadisçiler Sa'lebe rivayetinin zayıf veya asılsız olduğunu ortaya koymuşlardır. Hadisçilerin uyarılarını dikkate almayan müfessir ve tarihçiler ise söz konusu rivayetinin meşhur olmasına sebebiyet vermişlerdir. Günümüzde söz konusu olay ile ilgili kitap ve maka-

35 Bakara, 2/180; Âdiyât, 100/8.

36 Mücteba Uğur, "Vaaz, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs", Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXVIII, Ankara 1986, s. 309, 318.

37 Mustafa Demirbaş, "Vaaz ve İrşadda Verimli ve Etkili Olmanın Unsurları", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, II/433.

38 Mehmet Soysaldı, "Cami İçi Din Hizmetlerinden Vaazın Hazırlanışı ve Sunuluşunda Dikkat Edilecek Hususlar", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, I/147.



le düzeyinde ilmî çalışmalar yayınlanmıştır. Bu araştırmacılar çalışmalarında çok boyutlu bir biçimde hem hadis âlimlerinin görüşlerine yer vermiş, hem de titiz bir şekilde senet ile metin tenkidi yapmışlardır. Sonuç itibariyle çağdaş araştırmacılar da Sa'lebe olayının hayal mahsulü ve kurgusal bir olay olduğu kanaatine varmışlardır.

Günümüzde din eğitimi yapan, özellikle cami hizmetlerinde doğrudan halka dini bilgiler veren vaiz ve hatiplerin geçmişteki müfessir ve tarihçilerin yaptığı yanlışa düşerek bu ilmi çalışmaları göz ardı etmesi Sa'lebe olayında olduğu gibi aslı astarı olmayan tarihi rivayetlerin yaygınlaşmasına sebep olacak, üstelik halk üzerinde din adına yanlış anlamalara sebebiyet verecektir.

Vaiz ve hatiplere düşen görev kadar vaaz ve sohbet kitapları yazarlar ve bunları neşredenlere de önemli görevler düşmektedir. Sa'lebe olayı özelinde tarihi rivayetleri kullanırken söz konusu yazarlar bu rivayetlerle ilgili yapılan ilmi çalışmaları mutlaka dikkate almalı ve ona göre hareket etmelidirler. Nitekim Sa'lebe olayının son dönemde yazılan vaaz kitaplarında yer bulması<sup>39</sup> ve söz konusu kitap yazarlarının pozisyonu, bu konuda daha dikkatli olunması gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Din eğitimi veren din görevlileri ve vaaz, sohbet kitapları yazarlarının tarihi rivayetleri ele alırken dikkat edeceği hususları maddeler hâlinde sıralayabiliriz:

1- Vaaz ve nasihatte bulunan din görevlileri, öncelikle konuyla ilgili yapılmış ilmî çalışmaları araştırmalı ve olayın gerçekte olmadığı kanaati hasıl olursa olayı anlatmamalı ve gerçekliği bilenen olaylarla yetinmelidir. Yapılan araştırmalarda 2003 yılında 774 vaizin 153 tanesinin yüksek lisans ve doktora bitirmiş, 158 tanesinin de lisansüstü eğitimine devam ediyor olması<sup>40</sup>, vaizlerin ilmî çalışmalara önem verdiğinin kanıtıdır. Dolayısıyla vaizlerin işini kolaylaştırmak adına meşhur olan tarihi rivayetlerle ilgili yapılan ilmî çalışmalar, derlenip bir kitap hâline getirilerek veya internette bir portal oluşturulup elektronik ortamda vaizlerin istifadesine sunulabilir.

2- Tarihi olayın varlığı ile ilgili birtakım şüpheler söz konusu ise olayı yüzde yüz olmuş gibi anlatmaktan kaçınılmalıdır. Bu tarihi rivayetler, zayıf hadis rivayetleri gibi telakki edip konusuna göre anlatma ya da anlatmama yoluna gidilebilir. Şüpheli olaylarda İslam'ın genel prensiplerine aykırı hususlar var ise onlar anlatılmamalı, ders verecek, ibret alınacak taraflarıyla yetinilmelidir.

39 Lütfi Şentürk, Örnek Vaazlar (I-II), DİB Yay., Ankara 2004, II/187; Mehmet Altunkaya, Müminlere Vaaz ve İrşad (I-VII), İstanbul 1991, III/282-283.

40 Mücahit Arpacı, "Diyaret İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, I/197-198.

Ancak bunu yaparken vaaz veya sohbet esnasında olayın yaşanıp yaşanmadığı tartışmasına girilmemelidir.

3- Tarihte kesin olduğu bilenen olayların ayrıntılarında bile birtakım abartmaların, yanlış aktarımların olabileceği de daima göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla senet itibarıyla sahih olan bir olayın metninin ayrıntılarına dikkat edilmelidir.

4- Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da her doğrunun her yerde ve herkese anlatılmasının doğru olmadığıdır. Tarihi rivayetler ve olaylar anlatılırken halktan bazılarının yanlış anlayabileceği veya anlayamayacağı hususlar olabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla cemaatin durumu da göz önüne alınarak tarihi rivayetler seçilmelidir.

### KAYNAKÇA

Adâb Mahmud Hameş, Sa'lebe b. Hatib es-Sahâbiyyü'l-Müfterâ aleyh, 4. Baskı, Daru Hassân-Daru'l-Emâni, Riyad, Trs.

Arpacı, Mücahit, "Diyaret İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, I/194-216.

Altunkaya, Mehmet, Müminlere Vaaz ve İrşad (I-VII), İstanbul 1991.

El-A'zamî, Muhammed Mustafa, Menhecü'n-Nakd inde'l-Muhaddisin Neşetuh ve Târîhuh (Müslim b. Haccâc'ın Kitabü't-Temyiz'i ile birlikte), 3. baskı, Suûdi Arabistan 1990.

El-Belâzurî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), Ensâbü'l-Eşrâf (I-XIII), thk: Süheyl Zekkâr-Riyad ez-Zirikli, Beyrut 1417/1996.

El-Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. El-Huseyn (458/1066), Şuabü'l-İmân (I-VIII), Thk: Muhammed e-Saîd Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1410.

Düzenli, Yaşar, "Sa'lebe Kıssası ve Kaynakları", Diyanet İlmi Dergi, C. XXX, S. 4, Ankara 1994, s. 11-29.

Demirbaş, Mustafa, "Vaaz ve İrşadda Verimli ve Etkili Olmanın Unsurları", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, II/425-442.

Ebu Bekir Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), el-Ahâd ve'l-Mesâni (I-VI), Thk: Bâsem Faysal Ahmed, Riyâd 1411/1991.

Erkal, Mehmet, "Cizye", TDVİA, İstanbul 1993, VIII/42-45.

Elmallı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili (I-X), Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam vd., İstanbul 1992.

Eser, Mithat, Hz. Peygamber Döneminde Beşerî Yönleriyle Ashabın Konumu, (Basilamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 2001.

El-Halebî, Ali b. Burhaniddîn (807/1404), İnsânü'l-Uyûn fî Sîrati'l-Emini'l-Memûn (es-Sîratü'l-Halebiyye) (I-III), Beyrut 1400.

Haşîş, Ali b. İbrahim, Difâun-ani's-Sünneti'l-Mutahhara, Mısır 1417/1996.

El-Heysemî, Ali b. Ebi Bekr (807/1404), Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid (I-X), Beyrut 1407.

El-İrâkî, Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. El-Huseyn (806/1403), el-Muğni an Hamli'l-Esfâr, Riyad, Thk: Ebu Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd, 1415/1995.

İbn Abdilberr, Ebu Amr Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî (463/1071), ed-Dürer fî İhtisârî'l-Meğâzi ve's-Siyer, Thk: Şevkî Dayf, 2. baskı, Kahire 1403.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1233), Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahâbe (I-VII), Kahire 1319/1970.

İbn Habîb, Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî (245/859), Kitabu'l-Muhabber, Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, Beyrut, trs.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe (I-VIII), Thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1412/1992.

\_\_\_\_\_, Takrîbü't-Tehzîb, Thk: Muhammed Avvâme, Haleb 1411/1991.

\_\_\_\_\_, Tehzîbü't-Tehzîb (I-IV), Thk: İbrahim ez-Zeybak-Âdil Mürşid, Müessesetür-Risâle, By., 1416/1995.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (456/1064), el-Muhallâ (I-XI), Thk: Lecnetü'l-İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, Trs.

İbn Hişâm, Abdülmelik (218/833), es-Sîratü'n-Nebeviyye (I-IV), Thk: Mustafa es-Sekkâ vd., Beyrut 1992.

İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (230/845), et-Tabakâtü'l-Kübrâ (I-XI), Thk: Ali Muhammed Umeyr, Kâhire 2001.

El-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (671/1272), el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an (I-XX), Thk: Ahmed Abdülalim el-Berdûnî, 2. baskı, Kahire 1372.

El-Mizzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf (742/1341), Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl (I-XXXV), Thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 6. baskı, Beyrut 1415/1915.

Paksoy, Kadir, "Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi", Hadis Tetkikleri Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul 2004, s. 63-85.

Reşid Ridâ, Muhammed, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm (el-Menâr) (I-X), 2.baskı, Dâru'l-Fikr, Bsy., Trs.

Serinsu, Ahmet Nedim, Sa'lebe Kıssası Esbab-ı Nüzul'e Yeni Bir Yaklaşım, İstanbul 1995.

Soysaldı, Mehmet, "Cami İçin Din Hizmetlerinden Vaazın Hazırlanışı ve Sunuluşunda Dikkat Edilecek Hususlar", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, I/136-150.

Şentürk, Lütfi, Örnek Vaazlar (I-II), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/971), el-Mu'cemü'l-Kebîr (I-XXV), Thk: Hamdi b. Abdilmecîd, 2. baskı, el-Mevsıl, 1404/1983.

Et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed (310/922), Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an (I-XXX), Beyrut 1405.

Uğur, Mücteba, "Vaaz, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs", Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXVIII, Ankara 1986, s. 291-326.

El-Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/822), Kitâbü'l-Megâzî (I-III), Thk: Marsden Jones, Beyrut 1966.

Ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748/1347), Mîzânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl (I-V), Thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1382/1963.

\_\_\_\_\_, Tecdü Esmâ'is-Sahâbe (I-II), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

Ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer (538/1143), el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil (I-IV), Tertib: Muhammed Abdüsselam Şâhin, Beyrut 1415/1995.

## MÜZAKERELER

**Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI\***

Sayın Başkan ve Değerli Katılımcılar!

Hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Sözlerime bu güzel sempozyumun tertiplenmesinde emeği geçen bütün yetkililere teşekkürlerimi sunarak başlamak istiyorum. Burada vaizlerin problemleri ve çözüm önerileri ile ilgili sunulan dört bildiriye müzakere etmekle görevliyim.

İlk bildiriye sunan sayın Doç. Dr. Süleyman Akyürek, 200 vaize açık uçlu anket uygulayarak vaizlerin problemlerini tespit etmeye çalışmıştır. Önce şunu belirtmek isterim ki, bu yapılandırılan anket diyemeyiz, yarı yapılandırılmış görüşme formu desek daha isabetli olur kanaatindeyim.

Türkiye genelinde 1491-1500 civarında vaiz ve cezaevi vaizi görev yapmaktadır. Çalışmanın yapıldığı 200 kişilik bir sayı, Türkiye genelindeki vaizlerin % 8'ini oluşturmaktadır. Bu miktar tabii ki çok az bir miktardır. Mümkün olsa da daha çok sayıda vaize geniş kapsamlı bir anket uygulansa herhalde daha sağlıklı bilgilere ulaşma imkânı olurdu.

İkinci olarak İl merkezinde çalışan vaizlerin, ilçelerde çalışan vaizlerin problemlerini, ilçelerde çalışanların da ilde çalışan vaizlerin problemlerini sağlıklı bir şekilde ortaya koymaları düşünülemez. Her iki gruba ayrı ayrı anketler uygulansaydı, daha sağlıklı bilgilere ulaşmak mümkün olurdu.

Sayın Akyürek'in çalışmasında; vaizlerin belirttikleri sorunlar üç kategoride ele alınmıştır:

İlk kategori: Kurumsal işleyişe ilişkin sorunlar,

İkinci kategori: Kurumsal ilişkilere ilişkin sorunlar,

Üçüncü kategori ise; atama-yükselme ve tayin sorunlarını içermektedir.

\* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Sorunların ağırlıklı olarak özlük hakları, görev tanımı ve sınırları, kurumsal işleyişe ve iletişime yönelik olduğu görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, çok sayıda uzman araştırmacı çalıştırmaktadır. Bu uzmanlara il ve ilçelerde görev yapan vaizlere yönelik ayrı ayrı anketler hazırlatıp bu hazırlanan anketlerin müftülükler aracılığıyla internetten vaizlere düzenli olarak uygulanmasını sağlayıp bu anketleri değerlendirerek hem daha çok sayıda vaize ulaşma imkânı bulunmuş olur, hem de kendilerinden problemlerini daha sağlıklı olarak dile getirmeleri temin edilebilir. Böylece vaizlerin problemlerini daha doğru ve kesin olarak tespit edip sağlıklı çözümler üretme yoluna gidilebilir, kanaatindeyim.

İkinci bildiriye sunan Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Çekin ise, "Vaizlerde Mesleki Doyum" başlıklı yapmış olduğu araştırmayla, vaizlerin mesleki doyum düzeylerini tespit etmeye ve bu düzeyi etkileyen faktörleri alan araştırması yoluyla değerlendirmeye çalışmıştır.

Araştırma sunucunda ifade edildiği üzere; vaizler, işleri ile ilgili orta düzeyde mesleki doyuma sahiptirler. Vaizlerin yüksek bir iş doyum düzeyine sahip olmamaları, işleri ile ilgili bazı boyutlarda mesleki memnuniyetsizlik içinde olduklarını göstermektedir.

Vaizlerin çalışma şartları ile ilgili yaşadıkları problemler, onların mesleki motivasyonlarını etkileyebilmekte, etkin ve verimli bir şekilde vaaz ve irşad hizmetinin yerine getirilmesine engel olabilmektedir. İnsanlar yaptıkları işten ve çalışma şartlarından memnun oldukları sürece verimli çalıştıkları düşünüldüğünde, çalışma hayatında iş verimliliği açısından öneme sahip olan iş memnuniyeti diğer bir ifade ile "mesleki doyum" önemli bir konudur. Çalıştığı işte mutlu olamayan bir çalışan, işine tam anlamıyla odaklanamamakta ve bu da iş yerinin performansını olumsuz yönde etkilemektedir.

Vaizler maaş ve yükselme konularında genelde doyumsuzluk içindedir. O halde vaizler için kamudaki diğer eşdeğer işler dikkate alınarak, vaizlerin beklentilerine uygun maddi ve manevi koşulların sağlanmasına çalışılmalıdır.

Burada şu hususa da değinmeden geçmek istemiyorum. Vaizlik hasbi olarak yapılması gereken önemli bir görevdir. Hasbiliğin/Allah rızasının birinci planda tutulduğu işlerde mesleki doyumun çok yüksek olması gerekirken ne yazık ki, sonucun böyle olmadığı görülmektedir. O halde vaiz olarak atanacak elemanların seçiminde daha titiz davranılması gerekmektedir.

Üçüncü bildiriye sunan sayın Yrd. Doç. Dr. Mücahit Arpacı ise, Güneydoğu Anadolu bölgesinde görev yapan 109 vaize yönelik yaptığı bir anket çalışması

ile vaizlerin iletişim becerilerini test etmeye çalışmıştır. Araştırmasının sonucunda vaizler üç alt boyuttan oluşan iletişim becerilerine sahip olduklarını tespit etmiştir ki gerçekten vaizlerin sosyal yönü ağırlıklı olması ve kolayca iletişim kurma özelliğinde olmaları gerekir.

Bu çalışmayla vaizlerin kendilerini iletişim açısından değerlendirmeleri sağlanmıştır. Bu sonuç önemlidir. Ancak asıl önemli olan vaaz ve irşad hizmetini alan muhatap kitlenin bu yapılan hizmeti değerlendirmesi ve onların düşüncelerinin tespit edilmesi idi. Keşke bu oturumda veya bu sempozyumda muhatap kitle olan cami cemaatinin vaizler ve yaptıkları vaazları değerlendirmeyi konu alan bir araştırma yapılsaydı. Bu yapılacak çalışma, yapılan vaaz ve irşad hizmetinin durumunu daha objektif bir şekilde gözler önüne serbilirdi. Böylece vaizlerimiz de yaptıkları hizmetin halk nezdinde ne kadar kabul gördüğünü hangi yönlerden eksiklikleri olduğunu anlama imkânı bulabilirler ve bundan sonraki yapacakları hizmetin kalitesini artırmada çok fayda sağlardı.

Dördüncü bildiriye sunan sayın Yrd. Doç. Dr. Mithat Eser ise, meşhur Sa'lebe kıssasından yola çıkarak, vaizlerin vaazlarında kullandıkları hikaye ve kıssaların sağlam rivayetlere dayanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sayın Eser, gerçekten vaazların hazırlanması ve sunumunda önemli bir konuyu ele almıştır. Çünkü eskiden insanlar, eğitim seviyesi düşük olduğu için vaizlerin anlattıklarını fazla irdeleme durumları olmuyordu. Ancak günümüzde artık bir doktor, bir mühendis, bir avukat kolaylıkla dini konularda birçok kitap ve makale okuyarak, araştırarak dini yönden kendilerini yetiştirebilmektedir. Belirli bir dini kültüre sahip olmaktadır.

Günümüzde artık vaizlerin araştırma ve inceleme yapmadan bir kâğıda birkaç ayet ve birkaç hadis yazarak kürsüye çıkmaları zamanı çoktan geride kalmıştır. Vaizlerin vaazda işleyecekleri konuyla ilgili önceden araştırma yapıp hazırlıklı bir şekilde kürsüye çıkmaları çok önemlidir. İyi bir araştırma ve hazırlık yapmaksızın kürsüye çıkan vaizlerin yaptıkları vaazlarda bir konu bütünlüğü sağlayamadıkları az da olsa zaman zaman gözlenmektedir. Aynı vaazda üç beş konuya değinip hepsini de yarım bırakarak vaazlarında bir konu bütünlüğü olmadığı için cemaate faydalı olamayan vaizler de yok değildir.

### **ÖNERİ VE TEKLİFLER:**

İl ve ilçelerde görev yapan vaizlere ayrı ayrı anketler hazırlanıp problemleri tespit edilmeli,

Tespit edilen problemleri çözüm için gerekli düzenlemeler zaman geçirmeden yapılmalı,

Vaizlerin görev ve sorumlulukları çok açık ve net ortaya konmalı,  
Vaizlerin çalışma şartları iyileştirilmeli, vaizlik cazip hâle getirilmeli,

Kaliteli vaazlar hazırlayıp sunabilmeleri için vaaz ve irşad hizmetlerinde ihtiyaç duyulan kaynak eserler, kitap, doküman, vaaz projelerinin ve CD'lerin Başkanlıkça ücretsiz karşılanması (müftülüklerde bir kütüphane oluşturulabilir. Veya vaizlerin faydalanabileceği bir web portalı hazırlanıp hizmete sunulabilir.)

Yüksek ihtisas kursu mezunlarının durumunun yeniden gözden geçirilmesi gerekir. (İhtisası bitirmelerine rağmen hâlâ ücra köylerde görev yapmak zorunda olanlar vardır.)

Etkin ve verimli vaaz ve irşad hizmetlerinin yürütülebilmesine yönelik yapılacak seminerlerin bölgesel çapta daha sık, uygun yer ve zamanda düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Vaizlik mesleği saygın bir meslek hâline getirilerek vaizlerin başka görevlere veya kurumlara geçmelerinin önüne geçilebilir.

Yapılan vaaz ve irşad hizmetlerinden faydalanan muhatap kitle/cemaatin vaizlerden beklentileri nelerdir? Muhatap kitle/cemaat, yapılan vaaz ve irşad hizmetlerini ne kadar yeterli görüyorlar. Onların da görüş ve düşünceleri alınarak vaaz ve irşad hizmetlerinin daha kaliteli bir konuma getirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Her imam hatip/cami görevlisi tarafından vaaz ve irşad yapabilmeleri için Başkanlıkça bir çalışma başlatıldığı bilinmektedir. Şu anda görev yapan din görevlilerinin % 60'a yakın önemli bir kısmı imam hatip lisesi mezunudur. Vaizlerin vermekte olduğu kısa süreli seminerlerle bu görevlilerin vaaz yapması ileride telafisi çok zor olan çeşitli problemlere sebep olabilir. Çünkü vaaz ve irşad öyle basit bir konu değildir. Vaizlik ve irşad görevi yapacakların en azından bir İlahiyat Fakültesi mezunu olmaları ve bu iş için özel yetiştirilmeleri gerekir. Türkiye'nin iyi yetişmiş vaizlere ihtiyacı vardır.

1927 yılında Türkiye nüfusu 13 milyon iken Türkiye'de görev yapan toplam vaiz sayısı 496 idi. Şu anda 2012 yılında Türkiye nüfusu 75 milyon ama toplam vaiz sayısı 1491'dir. Daha fazla sayıda ve kaliteli vaizlere ihtiyaç vardır. Bunun için gerekenler bir an önce yapılmalıdır.



**Talip AYAR\***

### **1. DOÇ. DR. SÜLEYMAN AKYÜREK (VAİZLERE GÖRE VAİZLİK MESLEĞİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜMLERİ)**

Öncelikle şunu ifade etmeliyim ki, ortada bir sorun varsa bunun tek taraflı olmaması gerekir. Öne sürülen sorunlar içerisinde, vaizler olarak bizlerin de kendimizi sorgulamamız gereken hususlar bulunmaktadır. Bu sebeple sorunun tarafı olarak herkes yeterli ölçüde kendi durumunu yeniden gözden geçirmelidir.

Tebliğ içerisinde ayrıntılı, sonuç bölümünde ise özetle dile getirilen sorunlar noktasında Süleyman Hocama katılıyorum. Ancak hoşgörüsüne sığınarak birkaç hususta düşüncelerimi dile getirmek istiyorum. Çünkü çalışmanın hazırlanmasında ankete katılan 200 vaizden biri de ben olduğum için, herhalde birkaç söz söyleme hakkım olduğunu düşünüyorum:

a. "Kıdem arttıkça vaizlerin belirttikleri problem arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır" denilmektedir. Bu şöyle okunabilir. Eğer yanlış düşünüyorsam lütfen beni düzeltin: "Artık ne diyeyim? Bundan önce çok defa söyledik bir şey düzelmedi". Oysa anket sorularına verilen cevaplarda, görev süresi 5-15 yıl arasında olanların, sorunları dile getirme noktasında daha yoğun ilgi gösterdiği gözlenmektedir. Bu sebeple görev süresi, 5-15 yıl arasında olan ve bu süreyi sadece vaiz olarak geçirenler üzerinde yapılacak anketin daha sağlıklı tespitler yapmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

b. Bazı anketlerin sorunda, ankete katılanların çözüm önerileri sunmadığı söylenmektedir. Az evvel ifade ettiğim gibi ben de ankete katılanlar arasında yer almaktaydım ve anket sınırlı bir zaman diliminde yani kısa sürede yapıldı. Dolayısıyla anket süreci, biraz daha geniş bir zamana yayılsa, tamamının lisans, % 10'nun lisansüstü eğitime sahip olanların çözüm adına bir şeyler söyleyebileceği rahatlıkla söylenebilir.

\* Vaiz, Ankara.

c. Tebliğde “Her meslek kendi görevinin ne olduğunu doldurduğu hizmet alanı ile kendisi belirler” denilmektedir. Yani sorunların çözümünde, mevzuat düzenlemelerine atıf yapmaktan ziyade, kişinin kendisinin belirleyici olacağı anlaşılmaktadır. Ama siz de takdir edersiniz ki, mevzuat vaizi de bağlamaktadır. Mevzuatta; “Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak” denilirse, bu esnek tanımlamaya birçok şeyi dâhil edebilirsiniz.

d. “Vaizlere denetleme görevi verme noktasında” sorun olarak öne sürülen bu durum, 653 sayılı KHK’nın (17 Eylül 2011 tarihli) 10. maddesinde, murakıplık görevinin geri getirilmesiyle ortadan kaldırılmıştır. Ancak murakıpların olmadığı yerlerde bu görevin vaizlere verilmesi, vaizliğin ve murakıplığın mahiyet itibarıyla farklılık arz etmesi sebebiyle birtakım sorunları beraberinde getirmektedir.

## 2. YRD. DOÇ. DR. ABDULKADİR ÇEKİN ( VAİZLERDE MESLEKİ DOYUM)

a. Sayın hocam, 2010 yılı DİB verilerini esas alarak vaiz sayısının 1491 olduğunu ifade etmektedir. Ancak referans gösterilen yere bakıldığında, Türkiye’de vaiz ve cezaevi vaizi kadrolarında 1242 kişinin bulunduğu görülmektedir.

b. Hocamızın çalışması bize çok tespitler sunuyor. Bunlardan birkaçını daha belirgin hâle getirmek için biraz açmak istiyorum. Örneğin ücret konusu, vaizlerin iş doyumsuzluğunda ilk sırada yer almaktadır. Bununla ilgili bir analitik yapacak olursak; DİB Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği’nin 32. maddesinin b fıkrasında, vaiz ve şube müdürü eşdeğer kadro olarak ifade edilmektedir. Ayrıca yine aynı yönetmeliğin 6. maddesinin a fıkrasının b bendinin 1. alt bendinde şube müdürü olarak atanmak için yüksek öğrenim mezunu olmak yeterli görülürken; vaiz olarak atanmada yüksek öğrenim şartına ilave olarak ihtisas kursu mezunu veya doktora yapmış olmak aranmaktadır. Vaizler göreve giriş şartları daha ağır olmasına rağmen eşdeğer sayılan diğer kadrolardan, örneğin şube müdürlüğü gibi, çok bariz bir şekilde daha az ücret elde etmektedir.

c. Hocamızın tespitlerinden bir diğeri, eğitim düzeyi arttıkça doyumsuzluğun arttığı yönündedir. Lütfen bu doyumsuzluğa hep maddî açıdan bakılmasın. Bakınız Sayın Başkanımızın, bayramlarda personelin telefonlarına kutlama mesajı göndermesi hakikaten çok büyük memnuniyetle karşılanmaktadır. Örneğin lisansüstü eğitimini tamamlayanlar veya vaizlik görevinde uzun süre görev yapanlar, amirler tarafından takdir belgesiyle taltif edilse, emin olun bu durum doyumsuzluk oranını iyileştirme yönünde katkı sağlayacaktır. Aidiyet duygusunu pekiştirecektir.

d. Hocamızın önerileri arasında kariyer sistemi ifade edilmektedir. Zaten mevzuat itibariyle vaizlikte kariyer sistemine geçilmiştir. Ancak uygulama boyutu hızlandırılmalıdır.

### **3. YRD. DOÇ. DR. MÜCAHİT ARPACI (VAİZLERİN İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ -GÜNEYDOĞU ANADOLU ÖRNEĞİ-)**

a. Hocamızın Tablo 1’de vermiş olduğu, ankete katılanların “Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Hizmet Yılı” verilerindeki rakamların tashihe muhtaç olduğu görünmektedir. Sehven olduğunu düşünüyorum.

b. Asıl üzerinde durmak istediğim, ankete katılanların;

- % 51,4’nün lisans

- % 48,6’sının lisansüstü eğitimine sahip olması ve bunların % 73,4’nün, mesleği yürütme açısından memnuniyet ifade etmeleri. Oysaki bir önceki tebliğde (Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN’in yaptığı araştırma) çıkan sonuçlarda, genel anlamıyla eğitim düzeyi arttıkça meslekî doyumsuzluğun arttığı yönünde idi. Galiba bu tür çalışmalarda daha sağlıklı tahliller yapabilmek için katılımı olabildiğince geniş tutmak gerekir.

### **4. YRD. DOÇ. DR. MİTHAT ESER (TARİHİ RİVAYETLERİ KULLANMADA İLMİ ÇALIŞMALARDAN YARARLANMA GEREKLİLİĞİ)**

a. Hocamızın bu çalışması, aslında birçok husustan birinin altını önemle çizmeyi bize hatırlattı. Vaizlerimizin eğitim seviyelerinin daha da artırılması. Vaizler akademik çalışmalara teşvik edilmeli ve bu yola girenlere mutlaka destek sağlanmalıdır. Önceki tebliği değerlendirirken söylemeye çalıştığım husus tam da buydu. En azından manevî yönden takdir edilerek, bu şekilde çalışma yapan vaizler yalnız bırakılmamalıdır. Böylece hocamızın da belirttiği gibi vaaz hazırlanırken ve sunulurken metodolojik ve eleştirel bakış açısı kazanılmış olacaktır.

b. Bu düşünceye paralel olarak önerim şudur ki, vaizlerimize en azından, Başkanlığımız ve vakfımız tarafından yayınlanmış eserleri temin noktasında kolaylık sağlanmalıdır. Örneğin bu yayınlar için belli oranlarda indirim yapılabilir.



---

## **3. SALON - 5. OTURUM**

---

---

# İz Bırakan Vaizler

(18 Aralık 2011 Pazar)

Oturum Başkanı  
**Dr. Necdet SUBAŞI**  
Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji  
Geliştirme Başkanı

---

## 1. HZ. ALİ'NİN VAAZ AÇISINDAN YERİ VE KONUMU

Yrd. Doç. Dr. Şahî Ahmadov\*

Bildirimizde, İslam'ın ortaya çıkışından başlayarak, onun savunulması, yayılması ve anlaşılması için her türlü tehlikeyi göze alan, Hz. Peygamberin (s.a.s.) en yakın arkadaşlarından, silahdaşlarından, akrabalarından biri olan Hz. Ali'nin (r.a.) vaazdaki yerini ve konumunu ele almaktayız. Hz. Ali'nin (r.a.) vaazlarındaki, din, insan ve toplum anlayışını, öngördüğü insan ve toplum modelini, aynı zamanda vaaz, nasihat ve veciz sözlerinin günümüz İslam dünyasına nasıl bir ışık tuttuğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Ali b. Ebu Tâlib, Haşim oğullarından ve Hz. Peygamberin (s.a.s.) amcasının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan itibaren Hz. Peygamberin (s.a.s.) yanında bulunmuş, onun rahmet ikliminde büyümüş, ilmi, takvası ve cesaretiyle sahabenin önde gelenlerinden biri olmuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Yemen'e kadı olarak gönderilmiş, gerek Peygamberimizin vahiylerini yazan, gerekse şahsına ve devlete ait diğer yazışmalarını kaydeden kâtipler arasında öne çıkmıştır.<sup>1</sup> Aile hayatına son derece önem veren Hz. Ali (r.a.) aynı zamanda Hz. Peygamberin sevgili kızı Hz. Fatıma'nın (r.a.) da eşidir.<sup>2</sup>

Erdemli bir kişiliği olan Hz. Ali'nin (r.a.) hayatını anlamlı kılan en önemli unsur, dindir. İslam, onun hayatında köklü değişimler ve etkiler meydana getirmiştir. Hz. Peygamberin (s.a.s.) İslam davetinin her aşamasını yakından takip etme imkânına sahip olması, onun dîni tecrübesi, kişiliği ve duygu dünyası üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.<sup>3</sup>

\* İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Ebu Davud, Akdiyye, 6, (3582); Tirmizi, Ahkam 5, (1331); İbn Mace, Ahkam 1, (2310); Yakubi, *Tarih*, II, 80; İbn Abdilber, *el-İkdu'l-Ferid*, IV, 215-216.

2 Çerağî, Abuzer, "Hz. Ali'nin Aileye Bakışı ve Ailesine Karşı Davranışları", Hz. Ali-Sempozyum Bildirileri, İzmir 2009, s.533.

3 Hz. Ali, *Nehcü'l-Belağa*, Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri, derleyen: eş-Şerif er-Razi, Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevi (406/1015), çeviren, Adnan Demircan, Beyan yayınları, İstanbul 2007, Giriş, s.18; Bundan sonraki dipnotlarda Nehcü'l-Belağa.

## HZ. ALİ'NİN (R.A.) VAAZ ÜSLUBUNDA KUR'AN VE HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)

Hiz. Ali'nin, çocukluğundan beri, Hiz. Peygamberin (s.a.s.) yanında yetişmesi Kur'an-ı Kerim'i algılamada en büyük avantajı olmuştur. Kur'an'ın nüzulüne şahitlik etmesi nedeniyle diğer ilimlerle birlikte Kur'an-ı Kerim konusunda da derin bir bilgisi vardır. O, Kur'an-ı Kerim'in tamamını Hiz. Peygamber (s.a.s.) havyatta iken ezberlemiştir. Kur'an-ı Kerim konusundaki bilgisinden faydalanmak isteyenleri kendisine soru sormaya teşvik etmiştir.<sup>4</sup> Hiz. Ali (r.a.), ayetlerin manasını, inceliklerini, nerede, ne zaman ve kimler hakkında nazil olduğunu da çok iyi bilmektedir. Konuyla ilgili olarak İbn Sa'd Hiz. Ali'den şu rivayeti nakletmiştir: "Allah'a yemin ederim ki, hiçbir âyet nazil olmamıştır ki, ben onun, hangi hâdiseye üzerine, nerede ve kim hakkında indirildiğini bilmiş olmayayım. Cenab-ı Allah, bana anlayışlı bir kalp, doğru ve güzel bir lisan bahşetmiştir."<sup>5</sup>

Bu anlamda Hiz. Ali'yi (r.a.), hem dinin ve hem de Kur'an-ı Kerim'in amacı, imanın anlamı hakkında söz söyleme ve Hiz. Peygamberden (s.a.s.) öğrendikleri ile birlikte ilgili konularda yorum yapma yeteneğine ve yetkinliğine sahip ilk ilim ehli kabul edilebiliriz. O, ortaya çıkan yeni sorunların önceden bilinmeyen cevaplarını oluştururken ve bu sorunlar hakkında dinin hükmünü belirlerken büyük ölçüde başarılı durumdadır.<sup>6</sup>

Hiz. Ali (r.a.), Kur'an'ın mahiyeti ve vahyin anlamı üzerine teorik nitelikli yorumlar yapmıştır. Bu yorumlar daha ziyade, Hariciler'in Kur'an'a ilişkin yaklaşımları ve Kur'an'ı siyasi/dinî tercihleri bakımından istismar etmeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. O, Kur'an'ın doğru anlaşılması için Sünneti önemli bir ölçüt olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, dini/kelami bilginin disipline edilmesi bakımından önemli bir metodolojik açılamdır.<sup>7</sup> Allah'ın Kitab'ı, dili yorulmayan bir konuşmacı, rükünleri yıkılmayan bir ev ve yardımcıları hezimete uğramayan bir güç olarak aranızdadır.<sup>8</sup>

Hiz. Ali (r.a.), her zaman Resulullah'ın (s.a.s.) ve İslam'ın emrinde olmuş, kendisine verilen görevleri canı pahasına da olsa yerine getirmiş ve bir ömür boyu İslam'ın zafere ulaşması için bir nefer gibi çalışmıştır. Bu dönemdeki faaliyetlerde olmak üzere, savaşlarda bazen bir mücahit, bazen bir sancaktar, bazen

4 Sabirî, Ali Rza, *1001 Hadis Işığında İmam Ali*, çev., Musa Aydın, Kevser yayınları, İstanbul 2004, s.42-43.

5 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, s. 338; el-Askalani, Ali b. Hacer, *el-İsabe fi Temyiz's-Sahabe*, Beytu'l-Efkaru'd-Devliyye, Lübnan 2004, s. 940.

6 Galib, Tercan, "Hz. Ali'ye İsnad Edilen İtikadi Yorumların Kelami Niteliği", Hiz. Ali- Sempozyum Bildirileri, İzmir 2009, s.439.

7 Galib, a.g.t., s.452.

8 *Nehcü'l-Belağa*, s.140.



de bir komutan olmuştur. Aynı şekilde tebliğ faaliyetleri içerisinde bir elçi, yazışmalarda bir kâtip, Medine’de Resulullah’ın yerine bırakılan bir vekil ve çeşitli kabileler için görevlendirilmiş bir zekât memuru, muallim veya idareci olarak siyasî ve idarî faaliyetler içerisinde bulunmuştur.<sup>9</sup>

O, Hz. Peygamberi ilahi vahiyle bütünleştirici bir şekilde ifade ederek, Peygamberimizi ve peygamberlik mertebesini edebi bir üslupla şöyle dile getirmektedir: “İkamet ettiği yer, en hayırlı ikametgahtır; kökü, asalet madenlerinde ve esenliğin yayıldığı yerdeki en şerefli köktür. İyilerin kalpleri ona yöneltilmiş; bakışların gemi ona meylettirilmiş. Allah, onunla kinleri gömdü, düşmanlıkları söndürdü; birbirine uzak olanları kardeş olarak birleştirdi, yakın olanları ise ayırdı.<sup>10</sup>

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Hz. Ali’nin (r.a.), ahlak abidesi Hz. Peygamberden (s.a.s.) azami derecede etkilendiği muhakkaktır. Zaten kitapta yer alan metinlere bakıldığında İslam’ın yücelttiği ve Hz. Peygamberin (s.a.s.) kişiliğinde müşahhaslaştığı ahlaki değerlerin onun düşüncesinde ve hayatında da canlı şekilde yaşadığını görürüz.<sup>11</sup>

## NEHCÜ’L-BELAĞA ÜSLUBU

Nehcü’l-Belağa, Hz. Ali’nin hutbe, mektup, emirname ve veciz sözlerinden oluşan kıymetli bir eserdir. H.IV/M. X. yüzyüzyılda yaşamış olan Seyyid Şerif er-Razi’nin derlediği eserinin birçok tahkikli basımı yapılmış, şerhleri yazılmıştır.<sup>12</sup> Eser Hz. Ali’nin vefatından yaklaşık 360 sene sonra tamamlanmıştır. “Belagatın Yolu” anlamına gelen Nehcü’l-Belağa, derlendiği dönemden itibaren ilim adamlarının ilgisini çekmiştir. Nitekim bu, üzerine yazılan 200’den fazla şerhten anlaşılmaktadır. Er-Razi, kaynaklarını genellikle zikretmese de kitapta yer alan metinler, daha önce yazılmış eserlerden nakledilmiştir. Müellif çok nadiren kaynak hakkında bilgi vermektedir. Arapça baskılar arasında Muhammed Abduh ve Suphi Salih’in hazırladıkları baskılar en önemlilerindedir. Merhum Abdülbaki Gölpinarlı tarafından Türkçeye de aktarılmıştır. Son olarak Adnan Demircan tarafından da Türkçemize aktarılmıştır.<sup>13</sup>

9 Sancaklı, Saffet, “Hadisler Bağlamında Hz. Peygamberin Hz. Ali ile Olan İlişkilerinin Önemi ve Analizi”, Hz. Ali-Sempozyum Bildirileri, s. 169-170.

10 *Nehcü’l-Belağa*, s. 104.

11 *Nehcü’l-Belağa*, Giriş, s. 17.

12 İbn Ebi’l-Hadid, İzzuddin Ebû Hâmid Abdulhamid b. Hibetullah el-Medâni (656/1258), Şerhu Nehcü’l-Belağa, Beyrut 1415/1995.

13 Hz. Ali, *Nehcü’l-Belağa*, Hz. Ali’nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri, derleyen: eş-Şerif er-Razi, Ebu’l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevi (406/1015), çeviren, Adnan Demircan, Beyan yayınları, İstanbul 2007.

Eserin Şerif er-Razi'nin kardeşi eş-Şerif el-Murtaza (436/1044) tarafından da yazıldığı hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Şerif er-Razi aynı zaman da Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. Zehebi eserin er-Razi'ye mi yoksa el-Murtaza'ya mı ait olduğunun ihtilafı olduğunu aktarmaktadır.<sup>14</sup>

Adnan Demircan, eser hakkındaki görüşleri aktardıktan sonra şöyle bir sonuca varmaktadır: "Biz hem kitabın uydurma olduğunu söyleyenlerin, hem de günümüze ulaştığı şekliyle Hz. Ali'ye (r.a.) ait olduğunu ileri sürenlerin görüşlerinin bazı eleştirilere maruz kalabileceğini düşünüyoruz. Kitapta yer alan kimi ifadelerden ya da görüşlerden hareketle tamamını reddetmek doğru olmadığı gibi, metinlerin Hz. Ali'nin (r.a.) ağzından çıktığı gibi kaydedildiğini savunmak da doğru değildir. Bir başka ifadeyle kitaptaki bütün metinlerin aynı özelliklere sahip olduğunu, hepsinin uydurulduğunu ya da tamamının Hz. Ali'nin (r.a.) ağzından çıktığı gibi kaydedildiğini söylemek de mümkün değildir. Aynı şekilde ortada bir kişinin yazıp Hz. Ali'ye (r.a.) nispet ettiği bir kitaptan da söz edilemez. Neticede Nehcü'l-Belağa, Hz. Ali'den (r.a.) beslenen önemli kaynaklarımızdan biri olup okunması, yararlanılması, değerlendirilmesi ve kültür dünyamızda hak ettiği yeri alması gereken bir eserdir."<sup>15</sup>

Nehcü'l-Belağa, er-Razi tarafından üç kısma ayrılmış; birinci kısımda Hz. Ali'nin (r.a.) konuşmaları, duaları ve bazı nasihatleri, ikinci kısımda mektupları, vasiyet ve tavsiyeleri, üçüncü kısımda da veciz sözleri yer almaktadır. Son kısımda yer alan bazı konular önceki kısımlarda geçen konularla benzerlik arz etmektedir. Eserdeki konuşma, mektup ve sözlerin önemli kısmı nasihat, günahlardan sakındırma ve güzel amellere teşvik içeriklidir. Bu metinlerde dünyanın faniliği ve buradaki hayatın geçiciliği vurgulanır. Muhatap, geçici olan dünyada, kalıcı olan ahiret için hazırlanmaya teşvik edilir. Temel ahlaki prensiplere davet, metinlerin en önemli vurgusudur.<sup>16</sup>

Seyyid Razi'nin hutbeler altında topladığı 239 parçadan -her ne kadar bunların hepsi hutbe değilse de- 86'sı öğüttür veya en azından hutbelerin bir kısmı öğüt içeriklidir. Hutbelerden bazıları ayrıntılı ve uzundur. "Allah'ın beyanıyla faydalanın" cümlesiyle başlayıp 174. hutbe, Nehcü'l-Belağa'nın en uzun hutbesi olan Kasıa hutbesi ve muttakilerin sıfatlarını açıklayan 191. hutbe oldukça uzun hutbeler olup, bazı hutbeler kısadır. Hepsi mektup olmasa da mektuplar altında toplanan 79 parçadan 25'i ya tamamen öğüttür veya öğüt ve nasihat dolu cümleler içermektedir. Mektupların bazıları oğlu Hasan'a öğütlerini içeren 31.

14 Aynı yer, s. 13.

15 *Nehcü'l-Belağa*, Giriş, s. 14.

16 *Nehcü'l-Belağa*, s. 27, 15.

mektup gibi uzundur; bu mektup Malik Eşter'e yazdığı meşhur ahitnamelerden sonra en uzun mektuplardandır. Yine Basra valisi Osman b. Huneyf'e hitaben yazdığı meşhur 45. mektup da uzunca mektuplardan birisidir.<sup>17</sup>

Nehcü'l-Belağa'nın konularını genel bir çerçevede şu şekilde özetleyebiliriz: Takva, dünya hâlleri, arzular, nefsani hevesler, zühd, geçmişten ibret alma, ölüm dehşeti, kıyamet korkusu.

## HZ. ALİ'NİN (R.A.) VAAZLARINDA İNSANI VE TOPLUMU İNŞASI

Hz. Ali'nin (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yaşaması ve uygulamalarda bizatihi bulunması, Allah'ın insan ve toplum konularında insandan neleri istediğini bilmesi bakımından da önemlidir. Belirttiğimiz gibi o küçük yaştan itibaren Hz. Peygamberin (s.a.s.) himayesi altında yetişmiş, deyim yerinde ise karakter olarak, terbiye olarak ne alınması gerekli ise, ne görülmesi lazım ise onu sadece ve sadece Hz. Peygamber'de (s.a.s.) ve Hz. Hatice'de (r.a.) görmüştür. Yani anası da babası da Hz. Peygamberin (s.a.s.) evi, karakter şekillenmesindeki örnek ise Hz. Peygamber (s.a.s.) olmuştur. Kendi ifadelerinde rastlıyoruz: "Bir deve yavrusunun, anasının ayak izlerini takip ettiği gibi ben Peygamberi takip ettim."<sup>18</sup> O, insanı şöyle tarif eder: "O insan, muhtelif renklerin, uyumlu benzerlerin ve çelişen zıtların, sıcak ve soğuk, ıslak ve kuru gibi farklı karışımların çamurundan yoğrulmuştur."<sup>19</sup>

Olaylar karşısında rahatlamak için bile bir an tereddüt etmez. Gerçeği öğrenmede hiçbir zorluktan kaçınmamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Tebuk seferine giderken onu Medine'de bırakmıştır. Ama götürülmemesi konusunda kendisine ulaşan bilgilerden aşırı derecede rahatsız olmuş ve Hz. Peygamberin (s.a.s.) arkasından giderek yolda ona ulaşmış ve durumu kendisinden öğrendikten sonra Medine'ye dönmüştür.

Hz. Peygamberimizin (s.a.s.) yanında yetişen birinin kendi toplumundaki fertlerin de kendisi gibi olmasını istemesi kadar doğal bir şey olamazdı. Hz. Ali (r.a.)'de insan ve toplum için gerekli gördüğü birçok hususlar bulunmaktadır. Onları temel başlıkları altında şu şekilde sıralaya biliriz:

17 Mutahhari, Murtaza, *Nehcü'l-Belağa Üzerine*, mütercim C.Bendiderya, Kevser yayınları, İstanbul 2001, s. 191.

18 Fıglalı, Ethem Ruhi, Hz. Ali Sempozyumu Bildirileri, s.50.

19 *Nehcü'l-Belağa*, s. 21.

## AHLÂKİ YAŞAMLA İLGİLİ NASİHATLER

Karşımızda ferdi iyilikleri, ihsanı ciddi şekilde teşvik eden, ahlakı her zaman ön planda tutan bir uyarıcı görmekteyiz. İnsanlar kendi yaptıklarının değeri ile ölçülmektedirler. Bu anlamda “her kişinin değeri, yapmış olduğu iyilikleri ile kaimdir” demektir.

Nefsle mücadele konusunda şöyle hitap etmektedir: “Allah’ın kulları, insanların nefesine en iyi nasihat edeni, onlardan Rabbine en itaatkâr olanıdır. Nefsini en aldatanı, Rabbine en âsi olanıdır. Aldatılmış olan, nefisini aldatandır. Gıpta edilecek durumda olan, dini sâlim olanıdır. Mutlu olan, başkalarıyla öğüt alandır; mutsuz olan ise arzusuyla aldatılandır.”<sup>20</sup>

Yalandan kaçınmak ve dilin ıslah edilmesi ile ilgili şu önemli vurguyu yapmaktadır: “Yalandan sakının; zira yalan imandan uzaktır. Doğru söyleyen kişi, kurtuluşun ve keremin siperindedir. Yalancı ise düşülecek yerde ve aşağılık bir durumdadır. Birbirinize haset etmeyin; zira haset, ateşin odunu yemesi gibi imanı yer. Birbirinize buğz etmeyin; zira buğz, her türlü hayır ve bereketi yok eder. Biliniz ki, emel akli gaflete düşürür; zikri unutturur. Emeli yalanlayın; çünkü o kandırıcı, sahibi ise kandırılmıştır.”<sup>21</sup> “Bilmiş olun ki, dil insandan bir parçadır. İnsan istemezse, dil konuşamaz; insanın düşüncesi genişlemişse konuşma onu meşgul etmez. Biz, sözlerin yöneticileriyiz. Kökleri bizde tutunmuş, dalları üzerimize sarkmıştır.”<sup>22</sup> İyi huy sahibi olmak istersen ıslâh eyle dilini. Laflarına dikkat et, galiz sözler sarf etme, çok temiz tut dilini.”<sup>23</sup>

Başkalarının hakkına saygı duyan bir Ali, aynı zamanda onun da hakkına saygı gösterilmesini arzu etmektedir. Hz. Ali’nin (r.a.) insan modeli Hz. Peygamberin (s.a.s.) yaşadığı ve tavsiye ettiği insan modelidir. O, insana sık sık vurgu yaparak, insanın iç dünyası ile dış dünyasının birbirini tamamlaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu anlamda Hz. Ali’nin (r.a.) insan profili o insanın içinden başlayarak oluşturulmaktadır. Dolayısıyla Hz. Ali (r.a.), sosyolojik varlık olan insanı en iyi şekliyle tanımlamakta ve çözmektedir. Bunu, söylenen sözün kıymetinden ve onun kabul edilmesini “söyleyene bakma, ne söylediğine bak!” diyerek açıklamaktadır.

Hz. Ali (r.a.), ferдин salahı ve kurtuluşunun yolunu şu sözlerle ifade eder: “O, Allah, bir hikmeti işitip onu aklında tutan, doğruluğa çağırıldığında ona yaklaşan ve doğru yola götüren bir kişinin kuşağına tutunarak kurulan kişiye rahmet

20 *Nehcü’l-Belağa*, s. 87.

21 *Nehcü’l-Belağa*, s. 87; Ali Polat, *Hz. Ali (r.a.)’den Bin Beş Yüz Elli Beş Veciz Söz-Yaşamı, Felsefesi, Özdeyişleri*, İstanbul 2006, s. 176.

22 *Nehcü’l-Belağa*, 256.

23 *Hz. Ali’nin (r.a.) Kulaklara Küpe Olacak Yüz Sözü*, (Sad Kelime), hazırlayan, A. C. Niyazoğlu, İzmir 1998, s. 46.

etsin! O, Rabbinin emrini gözetir; günahlarından ürker; samimi olarak takdim eder; iyi işler yapar; ihtiyacı olduğunda kullanacağı şeyi kazanır; netameli şeylerden sakınır; ihtiyacı olana atış yapar; karşılığını elde eder; ümidini küçümser; arzularını yalanlar. Sabrı kurtuluşunun vasıtası; takvayı vefatının hazırlığı yapar; aydınlık yoldan gider; parlak caddeden ayrılmaz; kendisine verilen bu hayatı fırsat bilir; eceli düşünür ve salih ameli kendisine azık yapar." demektedir.<sup>24</sup>

Şahsiyetin korunmasına ve hataların usulüne uygun ve münasip oranda uyararak düzeltilmesine yönelik olarak söylediği "Topluluk içinde öğüt vermek azarlamaktır" ibaresi aslında çok ince bir ayırım yapmaktadır. Burada bir insanın şahsiyetinin korunmasına yönelik bir çağırışım sezilmektedir.

Mutlu olmanın ipuçlarını da Hz. Ali'nin (r.a.) sözlerinde bulabilmekteyiz.<sup>25</sup> Özellikle şu sözü dikkate şayandır. "Mutlu kimse, başkasından ibret alandır." Hz. Ali'nin (r.a.) insan modeli doğru, dürüst, samimi, ahlakî vasıfları taşıyan, takva sahibi, bir Müslüman insan modelidir. Nitekim söylemiş olduğu "dili tatlı olanın dostu çok olur", "kişi dilinin altında saklıdır" gibi veciz sözleri bunları doğrulamaktadır.

### TOPLUMUN AHLÂKÎ YAŞAMI İLE İLGİLİ NASİHATLER

Toplumun birliği, beraberliği ve ortak yaşamın önemi hakkında söylediği ifadeler de onun toplum anlayışının ne denli isabetli olduğunu göstermektedir: "Sizden sonra gelenler sizden ders almadan önce, siz kendinizden önce yaşayanlardan ders alın. Dünyayı yererek terk edin; o kendisine sizden daha fazla bağlı olanları terk etmiştir."<sup>26</sup>

Hz. Ali (r.a.) hakkın, hukukun üstünlüğüne inanmakta ve bunu her vecihle dile getirmektedir: "Ey insanlar! Benim sizin üzerinizde hakkım var; sizin de benim üzerimde hakkınız var. Sizin benim üzerimdeki hakkınız, size nasihat etmek, feyinizi vermek, câhil kalmamanız için size öğretmek, bilmeniz için sizi eğitmektir. Benim sizin üzerinizdeki hakkım ise, bey'ata sadakat göstermeniz, hazırda ve gıyapta nasihat etmeniz, çağırıldığımda icâbet etmeniz, emrettiğim-de itaat etmenizdir."<sup>27</sup>

Hz. Ali (r.a.) açısından adalet, toplumdaki dengeyi koruyabilecek, herkesi razı edecek, toplumun gövdesine sağlık ve ruhuna huzur verecek olan bir ilkedir. Zulüm ve ayrımcılık hatta zalimin kendisinin ve lehine zulmedilenin ruhunu razı ve huzurlu kılma gücüne sahip değilken, zulmedilenleri ve haksızlığa uğra-

24 *Nehcül-Belağa*, s. 77.

25 Polat, Hz. Ali (r.a.)'den Bin Beş Yüz Elli Beş Veciz Söz-Yaşamı, Felsefesi, Özdeyişleri, s. 112.

26 *Nehcül-Belağa*, s. 57; Polat, Hz. Ali (r.a.)'den Bin Beş Yüz Elli Beş Veciz Söz-Yaşamı, Felsefesi, Özdeyişleri, s. 72.

27 *Nehcül-Belağa*, s. 59.

yanları nasıl hoşnut ve huzurlu kılabilir? Adalet, herkesi kapsamına alabilecek kadar büyük ve bir sorunla karşılaşmadan kendisinden geçilebilecek geniş bir yoldur; fakat zulüm ve haksızlık zalimin kendisini bile maksadına ulaştırmayan birer çıkmazlardır.”<sup>28</sup>

O, bir uyarıcı olarak toplumu ikaz ederek şöyle demektedir: “Rahmetinden ümit kesilmeyen, nimetinden yoksun olunmayan; mağfiretinden ümitsizliğe düşülmeyen, ibadeti küçümsenip reddedilemeyen, rahmeti devam eden ve nimeti kaybolmayan Allah’a hamd olsun! Dünya, kendisine yokluğun, sakinlerine de oradan çıkmanın takdir edildiği bir yurttur. O tatlıdır, yeşildir. Kendisini isteyene acele eder; bakanın gönlünü çeler. Ondan yanınızdaki azığın en iyisiyle ayrılın! Dünyadan, ihtiyaçtan ve yetecek olandan fazlasını istemeyin.”<sup>29</sup>

İslam toplumunda fıkıh alanında bilge şahısların bulunması ve isabetli kararlar vermesi, toplumun huzuru ve selameti açısından önemli bir husustur. Sahabenin fakihleri arasında yer alan Hz. Ali (r.a.), yaşadığı dönemde ortaya çıkan birçok fikhî sorunu çözmüştür. Elbette dönemin karakteristiği ve toplumun ihtiyacı gereği Hz. Ali’ye getirilen sorunlar daha ziyade amelî konularla ilişkiliydi. Ancak Hz. Ali (r.a.), sınırlı sayıda olsa bile itikadî nitelikli sorularla da karşılaşmıştır. Bu soruların açık cevapları naslarda yer almamaktadır. Hz. Ali (r.a.), ilgili soruları dinin genel ilkeleri ekseninde ele almış ve cevaplandırmıştır.”<sup>30</sup> Hz. Peygamberin (s.a.s.) de Hz. Ali için “Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret” diye hitap ettiği belirtilmektedir.<sup>31</sup> Şam ehline yani Muaviye taraftarlarına yazdığı mektupta onları mümin diye adlandırmıştır.<sup>32</sup>

Haksızlık karşısında susmamak bağlamında Hz. Ali’nin (r.a.) insan ve toplum modelini şöyle özetleyebiliriz. O, haksızlığa karşı baş eğmeyen insan ve toplum modeli çizerek, dinamik bir toplumun oluşmasını arzu etmektedir. O, dünyanın insanlara lütuf ve yaşam yurdu olduğunu belirterek, Kur’an-ı Kerim’i ve Hz. Peygamberi (s.a.s.) anlama konusunda nasihatler vermektedir. Hz. Ali (r.a.), nasihatleri ve vaazları ile bir bütünlük arz etmektedir. Tek taraflı bir bakış tarzı ile Hz. Ali’yi (r.a.) anlamak pek kolay gözükmemektedir. Bütüncül bir yaklaşımla onun ön gördüğü *model insan* ve *model toplum* anlayışını derk etmek durumundayız. Onun söylemlerinde de hep şu vurgunun yapıldığını görmekteyiz: “Allah’ı düşünün, sözünüzde durun ve samimi olun.”

Yönetimin adaletli olması konusundaki vaazlarına baktığımızda, yöneten önder ve yöneticilerin, insanların haklarının koruyucusu ve teminatı, halk karşı-

28 Mutahhari, *Nehcü'l-Belağa Üzerine*, s. 121.

29 *Nehcü'l-Belağa*, s. 64.

30 Tercan, a.g.t., s. 443.

31 Rağıb el-İsfehani, *Muferedatü Efazil'l-Kur’an*, thk., S. A. Dâvûdi, Daru'l-Kelam, Beyrut 1997/1418, s. 445.

32 Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *Vasiyyetu Ebi Hanife*, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri içinde, İstanbul 1981, s. 68.

sında sorumlu tutulduğunu vurgulayarak şöyle demektedir; “Eğer bu ikisinden (yönetici ve halk) birinin ötekisine üstünlüğü söz konusu olursa, burada yönetici yönetilen kitle içindir, yönetilen kitle yönetici için değildir.”<sup>33</sup>

### **HZ. ALİ’DE (R.A.) TOPLUMU BİR ARADA TUTAN DİNAMİKLER**

Hız. Ali (r.a.), bu güzel kelimeleri ile birlikte aynı zamanda hem bir halife, hem de devlet başkanıdır. O, varlık olarak mevcut olan insanın Allah tarafından yaratılışını şu güzel sözlerle açıklamaktadır: “Varlıkları vaktinde var etti; farklılıkları arasındaki çelişkiyi giderdi; her varlığın doğasını meydana getirdi ve onlara kendi özel kalıplarını bahşetti. O, onları var etmeden bunu biliyordu. O, varlıkların sınırlarını ve sonlarını kuşatandı; açığa çıkardıklarını ve gizlediklerini bilendir.”<sup>34</sup>

Hız. Ali’nin (r.a.) genelgelerinde adalet, halka karşı şefkatle davranma, onların kişiliğine saygı duyma ve hukukuna riayet konusunda gösterilen duyarlılık/gerçekten de çağımız insanını hayrete düşürücü örneklerdir. Takva konusunda Hız. Ali (r.a.) şöyle demektedir. “Ey Allah’ın kulları! Allah korkusu (takva), Allah’ın dostlarını O’nun koymuş olduğu sınırları çiğnemekten alıkoyar. Allah, dostlarının kalplerini, Allah korkusuna bağlar. Hatta onları seherlere kadar (ibadet için) ayakta tutar, kavurucu bir günde (oruç tutarak) susuz bırakır.”<sup>35</sup>

Bin yıldan daha uzun bir zamandan beri bu vaazlar, etkili ve fevkalade rollerini ifa etmektedir. Bu canlı sözler hâlâ kalpleri heyecanlandırmada, duygulara incelik bahşetmede ve gözyaşlarını akıtmada gücünü korumaktadır ve insanlık var oldukça, bu kelimeler etkilerini göstermeye devam edecektir.<sup>36</sup>

Hız. Ali’nin cömertliği, şefkati, ilmi, fakirlere ve yetimlere yardım konusundaki düşkünlüğü, onlara karşı kalbinde beslediği sıcak ve insanî duygular, sabrı, adâleti ve bütün insanlara karşı duyduğu muhabbeti ve dostluğu, herkes tarafından paylaşılan ve kabul edilen gerçeklerdir. Nitekim o, bir hutbesinde şöyle demektedir: “Yüce Allah, doğru yolu gösteren Kitab’ı indirdi; onda iyiliği (hayr) ve kötülüğü (şer) açıkladı. İyilik ve güzellik yolunu tutun ki hidâyete ulaşsınız. Farzları yerine getirin ki, onları işleyin ki, Allah da sizi cennete göndersin. Şüphesiz Allah, haramı apaçık bir biçimde haram kıldı. O, Müslümana saygıyı, bütün saygıların en yücesi kıldı. Müslümanların hukukunu, ayrılmaz bir biçimde ihlâs ve tevhd derecesiyle aynı ayarda tuttu. Müslüman o kişidir ki, hak etme-

33 Mutahhari, Murtaza, *Nehcü'l-Belağa Üzerine*, 133.

34 *Nehcü'l-Belağa*, s. 30.

35 Mutahhari, *Nehcü'l-Belağa Üzerine*, s. 137, 197.

36 Mutahhari, *Nehcü'l-Belağa Üzerine*, s. 184.

dikleri sürece Müslümanlar onun dilinden ve elinden emîn olurlar. Gerekli bir durum olmadıkça bir Müslümanı incitmek helâl değildir.”<sup>37</sup>

## SONUÇ

Tebliğimizde Hz. Ali'nin (r.a.) nasihatleri, uyarıları, veciz sözleri bağlamında vaaz konusunu sunmuş olduk. O, hayatı boyunca doğruluk, dürüstlük, samimiyet peşinde koşan, inandığı değer uğruna her şeyinden vazgeçebilecek inançlı bir insandır. O, Müslümanları ferd ve toplum olarak bir arada görmek ister ve başarının samimi yaşamdan geçtiğini vurgular. Sürekli insanın özü ile anlaşması gerektiğini, nefsinin anlamasını belirtmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.s.) dizinin dibinde yetişen bir insan olarak, dini doğru anlama gayreti ve uygulamalarında örnek almasıyla ona ne denli bağlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Biz Müslümanların da Hz. Ali'nin (r.a.) topluma ışık tutan bu özelliklerini ve vasıflarını iyi okuyup değerlendirmemiz gerekir.

Nehcü'l-Belağ'a'nın yazarı Seyyid Razi'nin onun hakkındaki şu anlamlı sözleri dikkate şayandır: “Müminlerin emiri, fesahatin pınarı ve kaynağı, belagatin de menşeidir. Belagatin saklı olan şeyleri ondan ortaya çıkmış; kuralları ondan alınmış; konuşan her hatip onu örnek almış; güzel konuşan her vaiz onun sözünden medet ummuştur. Bununla birlikte o, herkesi geçmiş; diğerleri ise ona yetişememişlerdir. O ilerlemiş; diğerleri geri kalmışlardır. Zira sözü, üzerinde ilâhî ilimden iz olanın sözüdür. Onun sözlerinde Peygamberî sözden bir koku vardır.”<sup>38</sup>

Hz. Ali (r.a.) de şöyle der:

“Allah'ım! Benden daha iyi bildiğin şeyler için beni bağışla! Aynı hatayı tekrar edersem, beni yine bağışla!

Allah'ım! Kendi kendime yapmaya söz verip de yapamadıklarım için beni bağışla!

Allah'ım! Sana dilimle yaklaştığım, ancak kalbimin muhalefet ettiği şeyler için beni bağışla!

Allah'ım! Benim için bakışların işaretlerini, sözlerin düşüklüğünü, kalbin şehvetlerini ve dilin sürçmelerini bağışla!”

Bu söylenenlerle birlikte Hz. Ali (r.a.) olgun, yetişkin, dinamik, şartlar ne olursa olsun hakikatten ayrılmayan, dimdik ayakta duran, menfaatler karşısında eğilmeyen bir insandır. O savaşların kahramanı olduğu kadar sözün de, vaazın da, hitabetin de kahramanıdır.

37 İbn Ebi'l-Hadid, Şerhu Nehcü'l-Belağ, c. I, s. 334.

38 *Nehcü'l-Belağ*, s. 26.



## 2. TAHİR BÜYÜKKÖRÜKÇÜ

### Dr. Abdurrahman BÜYÜKKÖRÜKÇÜ\*

Rahman ve Rahîm ALLAH adıyla. Hamd ve senâ âlemlerin yüce Rabbine, salât ve selâm O'nun sevgilisine...

Memleketimizin yetiştirdiği güzel insanlardan, değerli vaizlerimizden Tahir Büyükkörükçü Hoca Efendi'nin hayatını ve şahsiyetini yetişen yeni neslimize özellikle de yetişmekte olan vaiz kardeşlerimize, örnek alınması arzusu ile kısaca arz etmek istiyorum.

Tahir Büyükkörükçü Hoca Efendi 1925 yılında Konya'da doğmuştur. Ebû Saîd Muhammed Hâdimî Hazretleri'ne dayanan, dolayısıyla Seyyid olma şerefine nâil olan nesli, ilme hizmet etmiş insanlarla doludur. Dedesi Abdurrahman Efendi çok temiz bir Müslüman, babası Körükçü Mehmed Efendi marangozlukla iştigal eden saf bir mü'mindir. Büyük dedelerden gelen ilim aşkı, dedesinde ve babasında inkıtaa uğramışsa da Tahir Hoca Efendi'de yeniden tezâhür etmiştir. Rabbimizden en büyük niyazımız, sevdiği kullarına bahşettiği bu ulvî şeref ile neslini de şerefyâb kılmasıdır.

İstiklâl Harbinden çıkan aziz milletimizin kısm-ı azamının evinde görülen yokluk, Tahir Hoca Efendi'nin evinde de had safhadadır. Bu sebeple daha ortaokul döneminde iken, birkaç kuruş kazanabilmek, ev ihtiyaçlarının karşılanmasında babasına destek olabilmek için kunduracı bir yakınlarının yanında çalışmaya başlar. Zira evin en büyük çocuğu ve tek erkek evladıdır. "Endazenin Mustafa Efendi" nâmı ile tanınan dükkân sahibi, sadece bir kunduracı değil, ilmî yönü de olan değerli bir insandır ve Hoca Efendi'nin de ilk Kur'an-ı Kerim hocasıdır.

Bir gün hocası Mustafa Efendi, Tahir'e bir sahifelik bir dua metni verir. Tahir bunu yaz ve ezberle der. Tahir o bir sahifeyi okur ve hocasına geri verir. Hocası, evladım ben onu sana yaz da ezberle diye verdim, der. Tahir, ezberledim hocam, der ve metni eksiksiz bir şekilde okur. Bu kabiliyeti hocasının dikkatini çek-

\* Vaiz, Konya.

miş, Tahir'i daha çok sevmesine ve onunla daha yakından ilgilenmesine vesile olmuştur. Çıraklık günleri devam ederken Konya'nın meşhur Kapı Camii'nde dinlediği bir vaaz, Hoca Efendi'nin hayatında fevkalâde inkılâba sebep olacak güzel bir başlangıcın ilk hatırasıdır. Bir gün, daha sonra bütün şer'î ilimleri tahsil edeceği hocası, Hacı İsâ Rûhi Bolay Hoca Efendi'yi Kapı Camii'nde dinler. Çok tesir altında kalır, "Rabbim lütfetse de, ben de böyle bir hoca olabilsem" diye akıldan geçirir. Çalıştığı dükkâna döndükten biraz sonra, güzel bir tevâfukla İsâ Rûhi Bolay Hoca Efendi, yakın dostu olan Endazenin Mustafa Efendi'yi ziyaret için dükkânlarına gelir. Kısa bir sohbetten sonra, dükkân sahibi ve Tahir Hoca Efendi'nin Kur'an-ı Kerim hocası olan bu zât, İsâ Hoca Efendi'ye:

- Efendim, Tahir bizim evladımız, çok gayretli ve zeki bir yavrudur, der ve duasını alması için Hoca Efendi'nin elini öptürür. İsâ Hoca Efendi küçük Tahir ile yakından ilgilenir, çalışmaya ve okumaya merakını görünce de;

- Evladım Tahir, sen her şeyi bırak da bana gel, ben sana hakiki ilim okutayım, der. Bu ilgi üzerine Kur'an-ı Kerim hocası ertesi gün, Tahir Hoca Efendi'yi ve diğer bir arkadaşını da alarak İsâ Rûhî Hocaya götürür. Ancak hoca efendi belirli bir talebe grubu ile uzun zaman önce derslere başlamışlar ve hayli mesafe kat etmişlerdir. "Bu dönemi bitirelim de bir dahaki sefere Tahir'i de, arkadaşını da alalım" diyerek kabul etmek istemez. Ancak Kur'an-ı Kerim hocası;

- Efendim Tahir çok zekidir, Allah'ın izniyle mesafeyi kapatır, diye ısrar edince hoca efendi kırmaz ve Tahir Hoca Efendi'yi ders halkasına alır. İlk gün derslere başlamak için beraber gittikleri ancak derslere devama cesaret edemeyen diğer arkadaşı şöyle anlatmıştı:

"İki ay sonra Mustafa Efendi ile beraber İsâ Rûhi Hoca'ya bayram ziyaretine gitmiştik. Hocam Tahir'i sordu. İsâ Rûhî Bolay Hoca hayretini gizlemeden;

- MâşâAllah eskileri de geçti, diye buyurdular."

Tahir Hoca Efendi o günlerde ortaokulun üçüncü sınıfına gitmektedir. Bu gün hâlâ hayatta olan fizik hocası, arka sıralara geçip derslerde Arapça çalıştığını, notlarının çok iyi olması sebebiyle kendisine müdahale etmediğini anlatır.

Yeni başladığı tahsil o kadar benliğini sarar ki, okulun bitimine çok az bir zaman kalmasına ve çok yakınlarının okulunu bitirmesine dair ısrarlı telkinlerine aldırmadan okulu terk eder ve kendini tamamen ilme verir. Yakınlarının;

"Evladım, bu meslek artık muattal oldu, hoca olup da ölü mü yıkayacaksın, bak hocalığa heves eden kimse kaldı mı?" diyerek onu hocasına gitmekten vazgeçirmek istediklerini, ancak kendisinin bu sözlere hiç aldırış etmediğini hep anlatırdı.

Bir yandan Arapça derslerine devam ederken diğer yandan da hemen hafızlık çalışmalarına başlamıştır. Hem hocasının derslerine devam eder, hem de o günlerde Konya'da hemen hemen tek hafız yetiştirilen Kur'an-ı Kerim kursu olan, Bulgur Tekke Mescidi'nde Çimilli Hakkı Efendi'de hafızlık çalışmalarına devam eder. O günler, Tahir Hoca Efendi'nin hayatına çok farklı bir mecrâda yön verdiği değişik günlerdir. İlmî çalışmaların yanında tasavvufa da ilgi duyarak, hayatı boyu istişârelerine ve irşâdlarına çok değer vereceği Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu üstâdına intisab eder. Bu intisab onun hayatında çok büyük değişikliklere sebep olur. O, ilk intisap günlerini şöyle anlatırdı:

“Çok titiz bir derviş idim. Takvaya mânîdir diye tek taraflı pantolon değil, ütüyü ihtiyacı olmayan çift taraflı şalvar giyordum. Adı Frenk gömleği diye yakalı gömlek giymez, yakasız gömlek giymeyi tercih eder, iskarpin değil “yemeni” denilen sade ayakkabı giyordum. Geceleri sabahlara kadar devam eden sohbetlere katılırdım. Arkadaşlarla geceleri hep uykusuz geçirdik.”

Derslere büyük bir iştihakla devam eder. Ancak şartlar çok ağırdır. Günün siyasi iktidarı Arapça ve Kur'an-ı Kerim öğrenimine fevkalâde muhaliftir. Yakananlar dağıtmakta hatta ceza görmektedirler. Derse devam eden kimse kalmamıştır. Hocası durumun nezaketine binaen;

- Evladım Tahir, sen eve yalnız geleceksin, derslere yalnız devam edeceğiz, der. Hocamın evine geldiğim zaman etrafı iyice kontrol eder, takip olunmadığımdan emin olunca kapıyı çaldım, derdi.

Derslerde hayli mesafe alınır ancak askerlik yaşı da yaklaşmaktadır. Bu sebeple hocası hafızlık çalışmalarının durdurulmasını, derslerin bir an evvel bitirilmesini, hafızlığın askerlikten sonra tamamlanmasını ister ve öyle olur. Siyasi baskıların yanı sıra bir de evde had safhada maddi sıkıntılar vardır. “Günlerce zeytinyağı ile pişirilmiş bulgur pilavından başka bir şey yemezdik. Kahvaltıda zeytinle peyniri asla bir arada göremezdik. Çarşıdan ekmek almak imkânsızdı. Nadiren alabilirsek çarşı ekmeğini ev ekmeğine katık yapardık. Çay içmek nedir bilmezdik. Nane, ayva yaprağı gibi şeyler içer, şeker bulamadığımız için ya pekmezle tatlandırır, ya da şekersiz içerdik. Hocama gitmek için kullandığım bisikletin iç lastiğinde semadaki yıldızlar kadar yama vardı. Derse giderken ben ona binerdim, orada açılan yamalar sebebiyle lastik iner, eve dönerken o bana binerdi...” diye ağlayarak anlatırdı.

Evde elektrik yoktur. Gaz lambasının ışığında, gaz kalmamışsa geceleri so-kağa çıkar, sokak lambasının altında ders çalışır. Konya'nın kışları soğuktur, evde de kömür yoktur. Ezberlerini yorgan altında yapmaya çalışır. Dersler ilerlemiş-

tir. Tahir Hoca Efendi, mahallelerinin mescidinde komşularına sohbet etmeye başlar. Kısa zamanda cemaati mescidin dışına taşar ve adı geniş bir çevrede duyulur. Halk genç bir hocanın çok güzel vaaz ettiğini konuşmaktadır. Ancak askerlik yaşı gelmiştir. İsa Hoca Efendi, askerlik şubesindeki bir tanıdığı aracılığı ile askerliği bir yıl tecil ettirir. Bu sayede dersler tamamlanır. Son Osmanlı icazet hattatlarından Fevzi Efendi'nin yazdığı icazetnâmesini, o günün hocalarından Müfessir Mehmet Vehbi Efendi'nin duası ile hocasının elinden alır.

Hocası Hacı İsa Rûhî Bolay Hoca Efendi'ye devam ettiği talebelik yıllarında, Türkistan taraflarından kaçarak Konya'ya gelen Hacı Hâkî Efendi'den Farsça öğrenmiş, Konya'nın Meşhur âlimlerinden ve velilerinden olan Hacı Veyis Zâde Mustafa Kurucu Efendi'den de hadîs ve ahlâk okumuştur. Kapı Camii'nin meşhur imamı Hacı Haydar Efendi'den tashih-i hurûf ve tecvid dersleri alır.

1946 yılı on birinci ayında asker olur. Askerliğini İzmir Foça'da yapar. Askerlik şubesinde yazıcı görevindedir. Askerlik günleri de Tahir Hoca Efendi için istisnâî günlerdir. Daha ilk günlerinden başladığı cami sohbetlerinde Foça'nın cemaatiyle tanışır ve onlarla çok güzel günler geçirir. Deniz kenarında ayaküstü sohbet ederken çok defa sabah ezanlarının okunduğu olurdu, diye o günleri zevkle anlatırdı. Askerlerin ihtiyaçlarını almak için haftada veya on günde bir gemi ile İzmir'e giderler. Bu arada İzmirli birçok dost edinir. Zira ihtiyaçlarını giderdikten sonra gece İzmir'de kalmakta ve Foça'ya ertesi gün dönmektedirler. Geceleri devam eden tasavvuf sohbetlerinde kazanılan dostlarla irtibat bu gün bile hâlâ devam etmektedir.

Askerliğin devam ettiği günlerde, Ramazan ayında Konya'ya izne gelir. Hocası İsa Efendi'nin Kapı Camii'nde vaaz günleri vardır. Çok sevdiği talebesini görünce;

“Evladım Tahir, Kapı Camii'nde benim yerime sen konuşacaksın. Seni o kara kürsüde görmek benim en büyük muradım idi” der. Dedikodu olmasından korkan Tahir Hoca, hocasının ısrarlarına dayanamayıp kürsüye çıkar. Tüm Konya artık onu konuşmakta, bu genç hocadan büyük bir övgü ile bahsetmektedir. Zira o günlerde Konya'da vaaz eden hocaların hepsi de yaşlı hoca efendilerdir.

Askerlik üç yıl devam eder. 1949 yılı yine on birinci ayında terhis olur. Konya dönüşü yine vaaz etmeye başlar. O günün Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki Hoca Efendi tevâfuken bir camide vaazını dinler. Ankara'ya döndüğünde, “Konya'da istidatlı bir genç vaiz var. Onu Ankara'ya çağırırım, usulen bir imtihan edelim, kendine bir vesika verelim de hizmet etsin.” der. Nitekim öyle de olur. 1950 yılında imtihana girer ve aynı yıl resmen göreve başlar. O yıl evlenir.

Vaizlik görevinin yanında mahalle mescitlerinde imamlık da yapmaktadır. Yarım bıraktığı hıfzını da tamamlamaya başlamıştır. Geceleri beş ham ezberlediğini ve o ezberlediği sahifeleri sabah namazında mihrabda okuduğunu anlatırdı. Hafızasının çok güçlü olduğunu arkadaşları hep anlatmışlardır. Bir hafızlık arkadaşı, bir gün akşamla yatsı arası beş sahife ezberledi ve o sahifeleri yatsı namazında mihrabda okudu, diye anlatmışlardı.

Bu arada, sonraları müftülük ve imamlık görevlerinde çok başarılı hizmetler verecek olan on beş kadar istidatlı delikanlı ile Arapça okumaya başlarlar. Ancak belirli bir süre sonra ders okurlarken basılırlar ve vaizlik vesikası elinden alınarak bir süre vaazı engellenir. Daha sonra vesika iade edilmekle görevine devam eder.

Babası, annesi, ninesi, kardeşleri eşi ve ilk çocuğu ile kalabalık bir evde az bir maaşla görevine devam etmektedir. Babasının iş sıkıntısı vardır. "Maaşı aldığım ilk gün, yarısından fazlasını mahalle bakkalının borçlarına yatırırdım!" derdi. Bu maddi sıkıntılara rağmen içine düşen hac aşkı ile 1952 yılında ilk haccını eda eder. 1954 yılında bütün zorluklara rağmen ikinci defa hacceder. O yıllarda Türkiye'de Arapça kitap bulmak zordur. İlk haclarından getirdiği kitaplarının onun için ayrı bir değeri vardır.

Vaazları ilk günlerden halkın dikkatini çekmiş ve sevilmiştir. Önceleri hep kenar mahallelerde, küçük camilerde görevlendirilir. Küçük bir caminin mahfeli, cemaatin çokluğu sebebiyle yıkılma tehlikesi geçirir. Bu hâlden sonra cemaatin de ısrarlarıyla merkez camilerde de konuşmasına izin verilir. Bir yandan vaazlar, diğer yandan tasavvufi sohbetler devam etmektedir. Bir yönüyle genç bir ilim adamı, diğer yönüyle tiz bir dervişdir. Bir taraftan büyük cemaatlere hitap eden bir vaiz, diğer yandan sabahlara kadar sohbetlerde gecelerini geçiren bir mürid.

O günlerde Adana'da ikamet etmekte olan üstâdını ziyaret için Konya'dan Adana'ya kadar yayan gidecek kadar da aşk sahibidir. Dervişlik arkadaşı Âdil Hoca ile Konya'dan Adana'ya bir köyden diğer köye geçerek, bazen at arabasıyla, bazen yaya olarak gittiklerini büyük bir zevkle anlatırdı.

Hacı Veyis Zâde Hoca Efendi ile beraber düğünlere, derneklere, yağmur dualarına ve sair toplantılara hep çağrılmakta, konuşmalar yapmakta ve dualar etmektedir. Bu arada yeni açılan Konya İmam-Hatip Okulu'nda Arapça derslerine girer. Bu hocalık dönemi iki yıl kadar devam eder. Talebeleri; "Gençler! Pardösünüzü satın, kitap alın, zira pardösünün yenisini bulabilirsiniz ama önemli bir kitabı kaçırsanız bir daha onu bulamayabilirsiniz." dediğini anlatırlar.

Devam eden maddi sıkıntılar, mahalle mescidlerinde yapılan imamlık görevleri ile giderilmeye çalışılır. Hatta bir ara, bir dostunun dükkânında muhasebe işinde onlara yardımcı olur. Çok sık ev değiştirme derdinden kurtulmak için 1958 yılında bir ev yaptırmaya karar verirler. Ev tamamlanır ama çok borca girilmiştir. O günlerdeki sıkıntısını, "Bu evin borcunu ben bitiremem, benim çocuklarım da bitiremezler de, inşaallah torunlarım bitirirler derdim." diyerek anlatırdı. Hem halka daha faydalı olmak, hem de borçlarını ödemedeki yardımcı olması için eser te`lifine karar verir. Bugün hâlâ istifade edilen beş eserini o günlerde te`lif eder. Kitap yazdığı günlerini büyük bir zevkle yâd ederdi. Sabahlara kadar değişik kitaplar okuduğunu, bazen ağlamaktan okumaya ve yazmaya fırsat bulamadığını anlatırdı.

1960 ihtilâli, Tahir Hoca Efendi'nin o güne kadar görmediği sıkıntıları görmesine sebep olur. Büyük kitlelerin sevgisini kazanan bu genç vaiz, belirli bir kesimin de hasedini ve kinini kazanmıştır. İhtilalle ellerine geçen fırsatı değerlendirmek isteyenler, "Daha bu adamın ipini ne zaman çekeceğiz?" diye yolda ardından konuşmaya başlarlar. O günleri şöyle anlatırdı:

"O günler çok sıkıntılı günlerdi. Nedensiz niçinsiz tutuklamalar oluyor, gidenlerden haber alınamıyordu. Bu adamlar beni almaya gelirlerse çamaşır, pijama almama bile müsaade etmezler diye, sekiz ay çantam odamda hazır bekledi. Çok imalı sözler duyardım. Ancak bir tek vaazımdan geri kalmadım."

Allah'ın lütfu ile zarar verecek bir şey bulamazlar ama 1964 yılında Burdur'a tayin ederler. O gün için Konya'ya nazaran daha değişik bir yapıya sahip olan bu küçük ilimizde yalnız kalmasını hedeflerler. Ancak Burdurlular yeni hocalarına o kadar sahip çıkmışlar o kadar çok sevmişlerdir ki, o günlerini, "Ensâr'ın Muhacirîn'e sahip çıktıkları gibi Burdurlu kardeşlerimiz de bize sahip çıktılar, hiç yalnızlık çekmedik, hiç garip kalmadık." diyerek anlatırdı.

Yapılan vaazlar sonucu, Burdur ile Isparta âdeta tek il olmuş, civar vilayetlere ve ilçelere konuşmalara gidilmiştir. Cuma vaazlarına Isparta'dan otobüslerle gelir dönerlerdi. Bir hoca olarak ilk salon konuşmasını 1965'te Burdur'dan giderek Denizli'de yapar. Tahir Hoca Efendi'nin Burdur hatıralarının en önemlilerinden biri de Üstâd Necip Fazıl'la tanışmasıdır. Konferans için Burdur'a gelen üstâd, halkın sitayişkâr övgülerle kendisinden bahsettikleri hocalarını yakından tanımak ister. Akşam kaldığı evde banttan bir vaazını dinler. Ertesi gün verdiği konferansında da bizzat tanışır. Kolay kolay kimseyi beğenmeyen üstâd, Tahir Hoca Efendi'yi çok sever ve onun hakkındaki o ilk ve meşhur yazısını yazar. Bu ilk tanışmadan sonra karşılıklı, çok seviyeli bir dostluk üstâdın vefatına kadar devam etmiştir. Üstâd o kadar çok sevmiştir ki, tanışmalarının üzerinden çok

kısa bir zaman geçmesine rağmen, 1965 seçimlerinde Tahir Hoca Efendi'ye milletvekilliği teklif eder.

1965 yılında yapılan seçimlerde siyasi iktidarın değişmesi sonucu, o gün Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olan Yaşar Tunagür Hoca Efendi'nin ısrarlarıyla, sürgünle çıkarıldığı Konya'ya müftü olarak döner. Altı yıl devam eden müftülük yılları unutulmaz hizmetlerin yapıldığı yıllardır.

Konya'ya meşhur üstâdlar getirilerek önemli konularda hocalara dersler verdirilir. Konya'mıza, bugün Meram Müftülüğü olarak hizmet vermeye devam eden müftülük binası kazandırılır. Müftülük yaptığı yıllarda vaaz etmekten ve çevre illerde konferanslar vermekten hiç geri kalmamıştır. İstişarelerine çok değer verdiği Üstâdı Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu ile müftülük konusunu istişare ettiği zaman, "vaaz etmeyi bırakmamak şartıyla" izin veren üstâdının arzusunu hep yerine getirmiş, müftülük döneminde de devamlı kürsüde olmuştur.

O yıllarda hemen her sene hacca gidiyordu. Bu gün bir ilçemizde müftülük görevinde bulunan bir hocamız şöyle anlatmıştı:

"Biz o yıllarda Şam'da talebe idik. Hacılar Şam'dan geçerlerken onlarla ilgilenirdik. Tahir Hoca Efendi her sene geçerken bize harçlık getirirdi. Hepimize ellişer lira verir, o da bize büyük destek olurdu. Hacıların gelmesi yaklaştı mı nasıl olsa Hoca Efendi getirecek diye ihtiyacımız hâlinde borca girerdik, sonra hocamızın verdiği para ile borcumuzu öderdik."

1968 yılında İzmir'de verdiği bir konferans, siyasilerin çok dikkatini çeker ve adı Büyük Millet Meclisine taşınır. Bir parti başkanı bir konuşmada on dört defa "Konya Müftüsü" diyerek meclis kürsüsünde ondan bahseder. Konya'da açılmasına karar verilen Lions kulübü, onun meseleyi kürsiye taşıması, mahalli gazetelerde yazdığı yazıları ile halktan tepki almıştı.

1970 yılında en büyük ideallerinden birini gerçekleştirdi ve daha güzel bir İslamî hayat için yeni bir mahalle kurdu. Yirmi beş kadar arkadaşı ile geniş bahçelerin içine yapılan, yüksek duvarları sayesinde birbirini hiç görmeyen evlerin meydana getirdiği mahalleye, üstâdının semtini hatırlatması için "Erenköy" adını verdi. "Sadece ezan ve kuş sesi duyulur." dediği mahallesi, hâlâ Konya'nın mûtena bir semtidir. Ertesi yıl yapılan mahalle camiinde de dört yıl kadar fahri imamlık yapmıştır. Sabah namazlarından sonra tefsîr dersleri yapılırdı. Cuma vaazlarına ve haftada en az bir defa yapılan yatsı namazı sohbetlerine şehirden de gelen büyük cemaatler iştirak ederdi.

1972 yılında tekrar vaizliğe dönen Tahir Hoca Efendi 1973 yılında emekli oldu. Resmîyetin bağlayıcılığından kurtulduktan sonra onu hep ya hac veya

umre için ya da konferanslar ve vaazlar için yollarda görüyoruz. Yetmişli yıllarda senede üç defa hac ve umre için mukaddes beldelere gidiliyordu. Konferanslar ve vaazlar için memleketin gidilmedik yeri kalmamıştı. Bu seferlere Almanya, Avusturya, İsviçre ve Hollanda seferleri de 1976 yılından itibaren ilave edilmiştir.

1976 yılındaki ilk Almanya seferlerinde elli iki günde elli dört konuşma yapmışlardı. Bantlara kaydedilen o konuşmalar bu gün bile hâlâ zevkle dinlenilmektedir. O seferlerde yapılan konuşmalar esnasında cemaatin ortasında yapılan itiraflar ve tövbe etme sözleri bantlarda kayıtlı hatıralardır.

1977 yılında, üstâdı Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun işaretleri ve icazetleri ile milletvekili olur. Bu görev de konuşmalar ve konferanslar için bir fırsat olarak değerlendirilir. Birçok ilimiz konuşmalardan istifade eder. Zira Tahir Hoca milletvekili de olsa aslında bir vaizdir ve o görevine devam etmektedir. Milletvekilliği avantajı, usulüne uygun olarak tebliğ için vesile kılınmıştır. Ancak 12 Eylül darbesi birçok siyasi gibi onu da mahkûm eder. On bir aylık tutukluluk dönemi ve beş sene devam eden mahkemeler, Tahir Hoca Efendi'yi hem Haremeyn seferlerinden hem de konuşmalardan alıkoyar. Bu arada Erenköy'deki evinde, kütüphanesine kapanır ve mütalaalarına devam eder. Beş sene devam eden mahkemeler beraatla sona erer ama Tahir Hoca Efendi beş sene Haremeyn'den ve kürsilerden uzak kalmıştır. Onun Haremeyn iştiyakını bilen merhum Doktor Ali Kemal Belviranlı Bey, Ali Ulvi Kurucu Üstâda haber gönderir ve "Ağabey, Allah aşkına bu hocaya dua edin, yolu açılsın da mukaddes beldelere kavuşsun, yoksa çıldırarak." demiştir. Bu dönemde sadece ev sohbetleriyle yetinilmiştir.

1985 yılında berat edilir edilmez yapılan ilk şey pasaport çıkartılarak umreye gitmektir. Hemen o yıl Suûdi Arabistan'da ikame yani oturma izni alınır. Senenin kısmı âzamının geçirildiği Medîne-i Münevvere yılları, 1999 yılına kadar devam eder. Eşinin rahatsızlığı Türkiye'ye dönüşü mecburi kılar ve Erenköy'deki evine çekilir. 1985 yılından itibaren 28 Şubat kararlarına kadar, Konya'da bulunduğu sürece, Kapı Camii vaazlarına devam eder. O vaazlar bu gün hâlâ hizmete devam etmektedir.

Tahir Hoca Efendi, son yıllarda görmeye alıştığımız hocalık anlayışından farklı bir hoca idi. Sanki selef devrinden kalma bir insan gibiydi. Birçok konuda onu istisnaların arasında görüyoruz. Görev yapmak, konuşmak, vaaz etmek, sohbet etmek onun için bir zevkti. Nereye çağrılrsa gider, kim ve kaç kişi olursa olsun onlara sohbet ederdi. Diğer illerden sık sık konuşmaya çağrılır, bütün masrafları kendilerine ait olmak üzere dostları ile birlikte giderler, konuşurlar ve dönerler, asla para alınmazdı. Hiç olmazsa benzin parasını verelim, diyenlere, siz onu başka yerlere harcayın, derlerdi. Sefer esnasında namaz kıldığımız cami-



lerde tanındığı zaman hoca efendiler konuşma rica ederlerse onları kırmaz, bir kahve içimi kadar sohbet edelim, der ve hiç olmazsa bir hadis okurlardı. Nerede ve ne zaman kendisinden konuşma istenilmişse hazırlığı yok dediğine hiç şahit olmamışızdır. Kur'an-ı Kerim'i önüne açar ve konuşurlardı. Öğleden sonra başladığı konuşmalarına ikindi namazını kıldıktan sonra da devam ettiğini de görmüşüzdür. Bu konuda cemaatin istidat ve arzusuna riayet ederlerdi.

Konya'da bulunduğu sürece hemen her hafta ev sohbetleri olurdu. Bu sohbetlerde her meşrebden, her görüşten insanlar bulunur, onların hatırlarına riayet ederdi. Sohbetin sonunda hafızlar, ilahiler ve kasideler okurlardı. Daha sonra "çekin bakalım cüzdancıları" der, ya bir fakir kişi için, ya bir talebe için ya da bir hayır kurumu için mutlaka para toplanırdı. Daima önce kendi verir, herkesten daha çok veren olmak isterdi. Bu yolla birçok caminin inşaatına yardım edilmiş, müstakil minare ve çeşmeler yapılmıştır. Hafızlığını tamamlayanlara umre vaat eder, gençlerin evlenmesine yardımcı olurdu. İhtiyaç sahiplerini araştırır, onların odun kömürleri alınırdı. Kapı Camii'nde, kürsiden bir hayrı cemaate duyurdu mu ilk önce kendisi kürsiden verir ve "Bakın hocanız olarak ben bu kadar veriyorum, siz de ona göre verin!" diyerek halkı teşvik ederdi. Bayramlarda büyük küçük bütün yakınlarına harçlık vermekten büyük bir mutluluk duyar, çok yaşlı olanlara bile verir, onlar da zevkle kabul ederlerdi.

Hafızlara çok değer verir, meclislerde onları daima yukarılara oturtturur, yer yoksa gençleri kaldırarak onlara yer açardı. Gençleri hafızlığa teşvik eder, küçük çocuklara "Hâfız olun, âlim olun, velî olun, büyük adam olun." diye dua ederlerdi. Hadis ezberlemeye çok önem verir, eve ziyarete gelen imam-hatip ve ilâhiyat talebelerini, değişik konularda bildikleri hadisler var mı diye imtihan ederlerdi. Her evden en az bir hafızın yetişmesini ve bir erkek evladının da ilâhiyat tahsiline ayrılmasını isterlerdi. Kur'an-ı Kerim kursları için "Onlar, memleketin siper-i sâikalarıdır." derlerdi.

"Doksan dokuz oğlum olsa hepsini imam-hatipten geçiririm!" derlerdi.

Çok titiz bir ev yaşantısı vardı. Dağınıklığı asla sevmezdi. Mesela kütüphaneden alınan bir kitabın mütalaası bittikten sonra mutlaka yerine konulmasını ister, kullanılan bir el aletin yerinin hep aynı olmasına dikkat eder, arandığı zaman hep aynı yerde bulunmasını isterdi. Özel eşyalarının karıştırılmasından asla hoşlanmazdı. Bulduğu oda veya ev, neresi olursa olsun mutlaka her şeyin düzenli görünmesini isterlerdi. Saate çok dikkat eder, randevularında dakikaya kadar riayet gösterirlerdi. Mesela bir yere gidileceği zaman, dostlarına dakika verir ve o dakikada kapının önüne çıkardı. Etrafındaki dostları "Hocam evden çıktığı an saatlerinizi ayarlayabilirsiniz." derlerdi. Yıllarca Mekke-i Mük-

reme'de ve Medine-i Münevvere'de kaldıkları halde Haremeyn'e gidiş saatleri asla değişmez, mümkün olan en erken saatte haremde olurlardı. Gece erken kalkmak için mutlaka saatlerini kurarlar ama hep saatten önce kalkarlardı. Medine-i Münevvere'de kalanlar onun daima kapılar açılmadan Mescid-i Nebî'ye geldiğini görmüşlerdir.

Haremeyn'de olmaktan o kadar zevk alırlardı ki: "Akşamdan sabaha kadar o kadar özlüyorum ki, her sabah veya akşam Türkiye'den yeni geliyormuşçasına heyecanlanıyorum ve o zevkle hareme gidiyorum." derlerdi. Yıllarca Haremeyn'de buldukları halde, son yıllarına kadar onu ne Ravza-i Mutahhara'da Resûlullah (s.a.s.)'ın huzurunda, ne de Kâbe-i Muazzama'nın karşısında bağdaş kurmuş halde gören olmamıştır. Son yıllarında dizlerindeki rahatsızlık sebebiyle bağdaş kurarak oturduğunu gören yakın bir dostu "Demek ki Tahir Hoca da artık ihtiyarlamış!" diyerek bu hakikati ifade etmişlerdir. Devamlı Kur'an-ı Kerim okurlardı. Dakikalarca Kâbe-i Muazzama'ya nazar ederlerdi.

Mescid-i Nebevî'de bulunduğu günlerde "Hocam nasılsınız?" diyerek hatırını soran bir kardeşine;

"Resûlullah (s.a.s.)'ın dergâhına istidâ verdim, Tahir hoca, ölçülerin tuttu, köleliğe kabul olundun derlerse, sen bak bendeki neşeye!" diye cevap vermişlerdi. Efendimizden bahsedilirken; "Dudaklarım eşliğinde, yanağım ayak izlerinde!" diye teslimiyetlerini ve sevgilerini anlatmaya çalışırlardı.

Hayatımız boyu kimsenin hatırına söz söylediğine şahit olmamışızdır. Misafirine çok değer verir, ancak şer'î konularda -evimizdeki misafir dahi olsa- taviz vermezdi. Gördükleri şer'î bir hataya mutlaka müdahale ederlerdi. Bilhassa yakınlarına karşı asla tavizkâr olmamışlardır. Ev halkına ve yakın çevresine karşı muamelesinde ölçü hep İslam olmuştur. Takdirleri ve tebrikleri hep İslam'a göre, tenkitleri ve sitemleri de hep yine İslam'a göre olmuştur. Namaz ve baş örtüsü konusunda çok titiz davranırlar, dostlarının kazançlarının helâl olması için çok ciddi ikazlarda bulunurlardı. Kendisi ile istişarede bulunanlara daima şer'î ölçüler içinde telkinlerde bulunurlardı. Huzurunda gıybete asla kimse cesaret edemez, fuzulî şeylerden bahsedilemezdi. O, sert bir aile reisi, saygı duyulan bir aile büyüğü idi. Doğan çocuklara isimleri koyar, tüm akraba hangi konuda istişarede bulunsa onlara yol gösterirdi. Bütün tavizsizliğine, yerine göre sert ikazlarına rağmen hiç kimse ona kırılmamış, ondan uzaklaşmamış, herkes onun duasını daima ganimet bilmiştir.

Ev hayatında haremlik-selâmlık konusuna çok dikkat ederlerdi. Erenköy'deki evimizin projesini kendisi çizmiştir. Evimizde erkeklerin giriş kapısı ayrı, ha-

nımların giriş kapısı ayrıdır. Erkekler girişi bölümünde hanımlara ait bir eşyanın bulunmasını asla istemezlerdi. Evde misafir varken hanımlar daima düşük sesle konuşurlar, sesleri asla misafir odasına gelmezdi. Nâmahrem olanların karışık oturmaları hayatı boyu en çok ve en ciddi muhalefet ettiği hususların başında olmuştur. Bu titizliği sebebiyle hayatı boyunca hanımlara özel sohbeti hiç olmamıştır. Ancak müsait şartlarda ve kendilerine has yerlerinde sohbet dinlemelerine de hiç engel olmamıştır.

İbadetleri çok itinalı idi. Cemaate devama çok önem verir, teheccüde mutlaka kalkar, evrâdını asla aksatmazdı. Elinden tesbihi hiç düşmezdi. Yolculuklar hep özel arabalarla yapıldığı için, yolda namaz vakti olunca ilk camide durulur ve namaz kılınır, namazlarda sünnetler asla terk edilmez, tesbihler çekilir, dualar edilir, sonra yola devam edilirdi. Mezhep disiplinine çok dikkat ederdi. Diğer mezhep imamlarına olan aşırı sevgisinin yanında Hanefi mezhebinin görüşleriyle amel ederdi. Gerek Haremeyn'de bulunduğu zamanlarda, gerek yolculuklarında bu disipline taviz verdiklerini hiç görmedik.

Onun en mümeyyiz vasıflarından biri de sefeye bağlılık, Allah dostlarına aşırı sevgi ve tarihe saygı idi.

Ricâlullaha teslimiyeti, manevi feyzin ana kaynağı olarak görür, onlara muhabbeti veya muhalefeti daima ölçü olarak telakki ederdi. Bilhassa bizzat müntesip bulunduğu Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu Efendi Hazretlerine aşırı bir sevgisi ve saygısı vardı. Hemen her konuda kendileri ile istişare ederlerdi. "Hayatım boyu ondan daha büyüğünü görmedim; onun kadar nefsinin terbiye etmiş bir zata rastlamadım." derlerdi.

Müminlerin duasına çok değer verir, bir emriniz var mı efendim diyenlere; "Bir tek ricam var, beni duadan unutmayınız, hocanız olarak sadece bu kadar bir yüküm var size" der ve ilave ederlerdi: "Aman dua alın, aman dua alın, aman dua alın!" Eve gelen misafirlere hep şunu tekrar ederlerdi: "Ne kadar bahtiyarız desek az. Zira sevdiklerimiz hep Allah dostları, sevenlerimiz hep Allah dostları."

Zor şartlarda, sıkıntılı günlerde hep "Bizim Allah'ımız var. Görüyor, duyuyor, biliyor ve her şeye kâdir." diyerek etrafını teselli ederlerdi.

Büyük insanları yüce dağlara benzetir "Onların başları daima dumanlı olur ama seller ve sıkıntılar eteklerinden geçer." derlerdi. Çile çekmeden asla dava adamı olunamayacağını, büyük insanların hep çektikleri çileler sonunda büyük olduklarını ifade ederler ve konu ile ilgili hadîs-i şerîfe işaret ederlerdi.

Hocalarını asla unutmaz, onlardan ders okumuş olması ile iftihar eder, hemen her sohbetinde onları hayırla yâd eder, rahmetle anar, sık sık onlarla olan

hatıralarını anlatırdı. Oturma odasında oturduğu yerde daima yanında birkaç kitap bulunurdu. Ya kitap okur ya da tesbih çekerdi. Yanında bir teybi de daima dururdu. Kimi zaman banttan ilâhiler ve kasideler dinler, radyodan haberleri mutlaka takip ederdi. Haberleri sunan spiker bayan olursa “Radyoyu kapattıktan sonra istiğfar ediyorum.” derdi. Her gün en az bir ulusal bir mahalli gazete eve gelir, onları ilgi ile okurdu. Bizlerle ve torunları ile lâtifeleşmeyi çok sever, küçüklerin anlattıkları fıkralara güler, onlara hayatında geçirdiği bazı tatlı ve gülünecek hatıraları anlatır, onları güldürürdü.

Asla yemek seçtiğini görmedik. Her ne pişirilmişse yer, ne ikram edilirse asla reddetmezlerdi. Ben bunu yemiyorum, dediği bir şeyi hatırlamayız. Çay içmeyi çok severdi. Akşamdan sonra “Yâ Hû! Çocuklar ikindiden beri çay içmiyoruz haydi bir çay yapın da içelim.” diye çay sevgisini izhar ederlerdi.

Çok mukavim bir bünyesi vardı. Kara yoluyla umrelere ve haclara gittiği dönemlerde, arabasını kendisi kullanır, Medine’den çıktıktan sonra Şam’da birkaç saat dinlenir ve onunla Konya’ya girerlerdi. Süratli araba kullanmayı severlerdi. Başkalarının yanında yolculuk ederlerken önde otururlar ve yolculuk boyunca asla uyumazlardı.

Toprakla meşgul olmayı çok severdi. Bahçedeki ağaçları elleriyle budar, aşı yapar, sularını verirdi. Çiçeklerle meşgul olmaktan çok zevk alırdı. Erenköy adıyla kurulan mahallelerindeki binlerce ağaçta hep onun emeği vardır. Seyahati çok sever, çok güzel yüzerdi.

Vaazlarında ve konferanslarında çok cesur konuşurdu. Gazetede veya dergide gördükleri ya da haberlerde işittikleri bazı şeyleri kürsüye çıkarırlar, bilhassa İslam’a olan saldırıları çok ağır dille eleştirirlerdi. Bu sebeple çok sorguya çekilmiş, camiden alınarak karakola götürülmüştür. Rabbimizin lütfu ile mahkûm olmamıştır ama birçok takipsizlik kararı da hatıra olarak kalmıştır.

Edebiyatla ilgilenir, vaazlarında şiir okumayı ihmal etmezdi. Bilhassa Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Muhammed İkbâl ve Molla Câmi hayranlıkla şiirlerini okuduğu büyüklerdir. Şeyh Galib, Nâbî gibi Osmanlı şairlerini hep kürsüye çıkarır, Âkif’i asla unutmazdı. Edebiyatta bir maharet olan ebcedle tarih düşürülmesi konusunda mahareti vardı. Bir gün, evimizde bir dostunun beyitler okuduğuna onun da peşinden tarihleri hemen söylediğine şahit olmuştum.

Büyük bir Osmanlı hayranı idi. Tarih bilgisi de oldukça iyi idi. Osmanlıyı şöyle tarif ederdi: “Akl-ı selim; zevk-i selim; azm-i kavi.” Yani daima en mükemmeli ve en güzeli yapmışlar. Düşündükleri her şeyi hemen gerçekleştirmişler.

Misafire ikramı çok sever, seçkin misafirlerimiz olduğunda sofraya oturmaz, onlara bizzat hizmette bulunurlardı. Hemen hemen misafirimizin olmadığı gün olmaz, sık sık yemekli misafirlerimiz olurdu.

Büyüklerine saygı duyduğu, cemaatini sevdiği için kendisi de büyük insanlar tarafından sevilmiş, saygı duyulmuştu. Başta Üstâdı Mahmûd Sâmi Ramazanoğlu Efendi olmak üzere evimizde Hacı Veyis Zâde Mustafa Efendi, Lâdikli Hacı Ahmed Efendi, Ali Ulvi Kurucu Efendi, Muhammed Harrâni Efendi, Mehmed Zâhid Kotku Efendi, Musa Topbaş Efendi, Mekke Ulemasından Muhammed Alevî Mâlikî Efendi, Havlucu Ahmed Efendi, Yahyalılı Hacı Hasan Efendi gibi büyük insanlar; Necip Fazıl Üstâd, Necmeddin Erbakan gibi meşhurlar misafirlerimiz olmuşlardır. Ayrıca Cumhurbaşkanımızın, Başbakanımızın ve bazı bakanlarımızın ve Diyanet İşleri Başkanımızın evimizi teşrifleri de bizler için şeref olmuştur.

O ömrü boyu İslam'a hizmet aşkı ile yandı. Ömrü boyunca ilme ve insanlara hizmet etti. Maddi hiçbir karşılık beklemeden, dünyevi bir makama talip olmadan, insanların elinde olana asla meyletmeden Allah rızası için koştu koşturdu. Çalıştı çabaladı. Bir Ankara konferansından sonra fanilasından tam bir su bardağı ter sıkıyıştım. Ceketleri hep terden eskimiştir.

"Bir gün İslam hayata hâkim olursa, balkondan alkışlayanlardan olmayacağız. Bu güzel günlerde Allah'ın izniyle bizim de el emeğimiz, alın terimiz var diye bahtiyar olanlardan olacağız." derdi. Ayrıca "Ölmeyeceğim! Aziz Konyalılar Allah'ın izniyle ölmeyeceğim." diyordu. Bugün televizyonlar ve radyolar vaazlarını halka fasılasız dinletiyorlarsa, bu tespitin ve duanın en bariz tezahürüdür.

Hizmetle geçen o güzel ömrün en güzel şahidi, Ümmet-i Muhammed'in vefatındaki vefâsıdır. Yarım milyona yakın insanın gözyaşlarıyla parmaklarının ucunda taşıdıkları tabutu ile Tahir Hoca Efendi, Resûlullah (s.a.s.)'in "Siz arzda Allah'ın şahitlerisiniz!" diye tespit buyurdıkları, inananların en mükemmel duygularla dile getirdikleri şehadetleri ile ebedi âleme uğurlandı. Onun vefatı da, cenaze merasimi de bir vaaz olmuştu. O Mâşûkuna giderken de vaaz ediyor, tebliğde bulunuyordu. İslam'a adanan bir ömrün sonunu âleme ilan ediyor, bizlere nasihatte bulunuyordu.

Makamı Firdevs-i a'lâ olsun.

.....

Sözün sonunda Üstâd Necip Fazıl'ın onun için köşesinde yazdığı üç makaleyi bir hatıra olarak aktarıyor, "sultanü'l-Vaizîn"i "sultanüş-şuarâ"nın kaleminden arz etmek istiyorum.

Üstâd, Burdur'da ilk karşılaştıklarında, "Noktalama" köşesinde İstanbul'a şu kısa notu geçer:

#### DİN ADAMI

Bu vatanın kaldırımları fildişinden ve evleri billûrdan, hayal üstü bir madde ve mânâ kemâline ulaşmış bir başkenti, sitesi (metropolis)i olsaydı da, bu başkentin 1 milyon kişilik büyük mâbedinde, her evin her odasında bir hoparlör içinde sesi uğuldayan bir üstün kelâm ve hakikat vaizi bulunsaydı, onu bile bana hor gösterecek çapta, gerçeklikte ve derinlikte bir din adamına, 25.000 nüfuslu Burdur Kasabası'nda rastladım.

Gelince anlatırım.

KISAKÜREK<sup>1</sup>

O seyahatinden İstanbul'a döndükten sonra "Çerçeve"de şunları yazar:

#### Tahir Büyükkörükçü

Şöhretini uzaktan duyduğum, fakat şahsıyla, eserini ve tesirini Burdur Kasabası'nda gördüğüm Tahir Büyükkörükçü, öteden beri vasıflarını hayalimde yaşattığım üstün din adamının hâlis örneği... Öyle ki, insan, döküm işiyle elde edilebilen bir varlık olsaydı, Tahir Hoca'yı kumda açılmış bir kalıp gibi, model diye gösterebilirdim. Bütün din adamları, madenlerini o kalıpta dondurup Tahir Hoca şeklinde meydana çıkın...

Madde bakımından mümkün olmayan bu döküm işi, unutmayalım ki, ruh yönünden kabildir; ve ruhların birbiri içinde erimesi, Allah'ın imkân âlemine bahşettiği bir keyfiyettir. O halde ruhlar, madenlerini yine Tahir Hoca'nın kalıbında dondurup şekillensin... Husûsiyle din telkinine memur insanlar...

Tahir Büyükkörükçü, din adamında, ilmin ruha dönüşünü ve ruhun, bir taraftan en iyi ahlâka yuva oluşunu, bir taraftan da her mukavemeti eritici bir "nâr-ı beyzâ" potası hâline gelişini, topuğundan saçına kadar heykelleştirmekte... O, büyük dâvânın mukaddes ölçülerini (pasif) bir nakil plânında geveleyen köhne bir ses ustuvanesi değil, aynı ölçülerin dost ve düşman bütün kutuplarını tanıyan ve cemiyetteki her tatbik şeklini bilen yepyeni bir nida hançeresi...

Burdur gibi bir köşeye itilmiş, tıklımış olan bu nida, kendisini 24 cami ile oradaki tugaya ve hapishaneye bağlayan, böylece bütün Burdur'u fıkır fıkır kaynatan nakil şebekesiyle, gönül isterdi ki, bütün Türkiye'yi filesi içine alsın...

1 Necip Fazıl Kısakürek, "Noktalama", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 17 Ocak 1965.

Burdur, bütün vatanın hasret çektiği din adamı örneğini koynunda barındırdığından, bütün vatan da, bunca ölü, sakat veya sapık misaller içinde numunelik şahsiyetin Burdur'da bulunduğu haberli midir?"<sup>2</sup>

1968 yılında bir siyasi parti liderinin Büyük Millet Meclisi kürsüsünde yaptığı konuşma üzerine de yine "Çerçeve" adlı köşesinde şunları yazmıştı:

Konya Müftüsü

Konya Müftüsünden ne isterler? Onu belli başlı bir şahıs olarak mı ele alırlar, bir makam veya bir sembol diye mi? Hakkında menfi sıfatların hepsini tükettiğimiz ve yenisini bulmakta âciz kaldığımız ihtiyar Paşa, asıl alakalı isimleri anmaktan çekindiği için, "Konya Müftüsü"nü bir kere ağzına alır ve ondan sonra bu tabir sloganlaşır. Konya Müftüsü aşağı, Konya Müftüsü yukarı! Hatta mâhut gazetenin yazarı, Konya Müftüsünü üçayaklı sehpanın bir ayağı olarak göstermeye kadar gider; başka bir gazete de "günün ansiklopedisi" şeklinde, bu yedi başlı, kırk kollu ve yetmiş ayaklı canavarın kafa kâğıdını neşretmeye kalkar. Konya Müftüsü, Tahir Büyükkörükçü isimli, ruhta ve maddede genç ve dinç, derin ve gerçek bir Müslümandır ve din adamları içinde vecd, ihlâs, irfan ve idrak bakımından sayısı birkaçı geçmeyen müstesnâ örneklerden biridir.

Bu dâvânın (fors motris) dedikleri muharrik kuvvetlerin dile almaktan korkup da Tahir Büyükkörükçü'yü makam ismiyle hedef tutmak, din adamları tarafından kanunsuz bir hareket köpürtüldüğü yolunda bazı mercileri ve zümreleri kıskırtmak içindir ve her zaman olduğu gibi tâbiyelerin en denisidir. Yalnız makam ismiyle anılan Tahir Büyükkörükçü, asıl bu ismin arkasındaki temsilci mânâ ile ele alınıyor, böylece şeriatin harekete geçtiği ve her şeyi silip süpürmek üzere olduğu tarzında bir hava yayılmak isteniliyor.

Ve işin en hazin tarafı, cevap vermeye tenezzül etmeyecek olan bu makamın asıl sükûtu, kendilerince zaaf telâkkî edildiği için hücum istikameti kolayca o tarafa çevriliyor ve hakikatte mimledikleri hedef, üzerlerine yalın kılıç gelmesin diye bir an görmemezliğe getiriliyor.

Sevgili Tahir Büyükkörükçü!

İslam davasınının, bokstaki antrenman yastığı gibi, tokatlanacak insanı olarak seni seçenlere teşekkür ve bu hâlimden Allah'a hamdet!

Necip Fazıl Kısakürek<sup>3</sup>

Aziz üstâda, yüce ruhuna binlerce teşekkür. Allah'a emanet olun

2 Necip Fazıl Kısakürek, "Çerçeve", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 19 Mart 1965.

3 Necip Fazıl Kısakürek, "Çerçeve", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 8 Mart 1968.

### 3. ANLAMLI YETİŞKİN OLARAK “VAİZ”

Dr. Bülent ÇELİKEL\*

Bu bildirinin konusu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İzmir-Tire Eğitim Merkezi'nde din görevlilerine verdiğimiz 'Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik Bilgisi' dersinde filizlenmiştir. Etkili iletişim, sorun çözme, rehberlik ve dinî danışmanlık konularından oluşan on saatlik bir program dâhilinde din görevlileri ile yaptığımız sorun tespitine yönelik tartışmalar bizi başlıktaki tanımlamayla buluşturdu. Dolayısıyla meseleye yaklaşımımız da bu dersin içeriğinde yer alan 'iletişim, rehberlik ve danışmanlık' şeklindeki üç ana başlık etrafında biçimlendi.

Konuya öncelikle şu soruyu sorarak başlayacağız: 'Bilimsel olarak geniş bir alan olan rehberlik<sup>1</sup> içerisinde, din görevlilerinin ve dolayısıyla vaizlerin yeri neresidir?' Vaazı bir rehberlik faaliyeti olarak değerlendirdiğimizde, vaizi de doğrudan bu faaliyeti gerçekleştiren bir rehber olarak kabul edebiliriz.<sup>2</sup> Bu, vaizin din konusunda olduğu kadar, rehberlik konusunda da uzman olmasını gerekli kılmaktadır. Yine rehberlik ve psikolojik danışmayı genel anlamda 'yardım etme mesleği' olarak tanımladığımızda, 'yardım edenler'e dair listeye 'din görevlileri'ni de dâhil edebiliriz.<sup>3</sup>

Tebliğimizin başlığında yer alan 'anlamli yetişkin' tanımlaması, Amerika'da yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Bu araştırmada, din adamlarının % 70'inin yardım ediciler olarak kendilerini tam olarak geliştirmedikleri belirtilmekte, bu sonucun onları, 'içtenlik, somutluk, empatik anlayış ve saygı' şeklinde özetleyebileceğimiz temel yardım etme becerileri bakımından, 'sıradan adamlar' kategorisine yerleştirdiği vurgulanmaktadır. İlâhiyat eğitiminin son

\* Dokuz Eylül Üniversitesi Din Eğitimi ABD Araştırma Görevlisi. bulent.celikel@deu.edu.tr.

1 Hasan Tan, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, MEB Yay., İstanbul 2000, s. 16.

2 Cemal Tosun, "İlâhiyat Fakültelerinde vaizlik Eğitimi", *A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVI, Ankara 1997, s. 185-187.

3 Gerard Egan, *Psikolojik Danışmaya Giriş*, (çev. B. Eylon, F. Korkut, F. Akkoyun, V. Duyan), Nobel Yay., İstanbul 2004, s. 6.



derece bilişsel olması, özellikle insan ilişkileri becerileri konusunda uygulamalı ve sistematik bir eğitimin verilmemesi de bunun başlıca nedeni olarak zikredilmektedir.<sup>4</sup> Sosyal etkileşim kuramı çerçevesinde düşündüğümüzde 'sıradanlık', din görevlilerine atfedilen değerini seviyesini düşürmektedir. Şöyle ki 'sıradan insanlar' yine kendileri gibi sıradan insanlarla bir araya gelirlerse, sonuçta hiç kimse gelişemez ve böyle bir ortamda sosyal etkileşim yıkıcı bir hâl alır. Oysa insanlar, içinde yaşadıkları sosyal çevrede ebeveyn, öğretmen ve din görevlileri gibi hayatlarındaki 'anlamli yetişkinler'le sürekli etkileşim içindedir. Bu anlamli kişiler gerekli olan becerilerden yoksun olduklarında kendileriyle etkileşim içinde olanların gelişimlerine ket vurmakla kalmayacak, beraberinde onların kendilerini değersiz kişiler olarak görmelerine de yol açacaktır.<sup>5</sup> Vaiz de mesleğini icra ve temsil noktasında 'bilgili' olmanın yanında, 'ihlas', 'ilmiyle âmil olma' gibi özel niteliklere sahip olması<sup>6</sup> bakımından, 'anlamli yetişkin' statüsünde yer almaktadır.

Konunun *birinci argüman* alanı olarak *rehberlik ve psikolojik danışmanlık* çerçevesinde dile getirdiğimiz bu tespitler, meseleyi beceri/etkili iletişim alanına götürmektedir. Şimdilik bu hususu bir kenara bırakıyor, tebliğin *ikinci argümanı* olarak *psikoterapi* ile ilgili alana geçmek istiyoruz.

İlk argüman din görevlilerinin 'anlamli yetişkin' olmaları için beceri düzeyini ön plana çıkarırken, bu ikinci alan daha çok bilişsel-duyuşsal düzeyle ilgilenmektedir. Din görevlilerinin 'anlamli yetişkin' olarak tanımlanması, onların insanların anlam dünyalarına hitap ettikleri fikrini zımnen içermektedir. Dinin insanların hayatı anlamlandırma süreçlerine ciddi katkıları olduğunu ifade eden varoluşçu psikoterapi, ruhumuza eziyet eden içsel çatışmaların bilinen sebeplerin ötesinde, "varoluşun verili hâlleriyle yüzleşmekten" kaynaklandığını öne sürer.<sup>7</sup> İnsan, varoluşun bu 'verili' hâlleriyle yüzleştiği an varoluşsal kopuşun eşliğindedir. Tam bu noktada onu kurtaracak olan da, insana ferdî ve sosyal mada güçlü bir birleştiricilik sunan dindir.<sup>8</sup> Yani, dünyada kendi varoluşuna dair durumlarla yüzleştiği an, insan varoluşsal kopuşun eşliğine gelir. Bu noktada insanı kopuştan kurtaracak olan dinin bütünleştirici rolüdür. Bu rolü din, büyük ölçüde eğitim vasıtasıyla insanın eliyle gerçekleştirir. İşte tam bu noktada din eğitiminin dinamik karakteri de ortaya çıkmaktadır: *Din eğitimi, bilişsel davranışların kazandırıldığı statik bir süreç olmaktan öte, insanın varoluşsal tavrını da*

4 Egan, a.g.e., s. 12.

5 Egan, a.g.e., s. 14.

6 Mehmet Faruk Bayraktar, *Türkiye'de vaizlik*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2009, s. 83-99.

7 Irvin Yalom, *Din ve Psikiyatri*, (çev. Özden Arıkan), Merkez Kit., İstanbul 2006, s. 45.

8 Yalom, a.g.e., s. 46.

*belirleyen, yani anlam dünyasına hitap eden dinamik bir süreçtir.* Dolayısıyla böyle bir eğitime tabi tutulan insanın hayatının her safhasında bunun yansımalarını da görmek mümkün olacaktır. Zira böyle bir süreç dine, 'hayatın zorlukları karşısında bir tampon vazifesi göreceк kaynak' hüviyetini kazandıracaktır. Bu dinamizmden mahrum kalan insan, herhangi bir zorlukla karşılaştığı anda onu hayatındaki her şeye gölge düşürecek kadar büyütecek ve umutsuzluk içinde bocalayacaktır. Oysa Allah'a ve âhiret gününe imanın sağladığı dinamizme sahip bir insan, hayatı bitmeyen bir ahlâkî mücadele alanı olarak göreceк, karşılaştığı zorlukları da bu süreçte geçici birer yenilgi olarak yorumlayacaktır.<sup>9</sup>

Görüldüğü üzere bu ikinci alana yönelik tartışmalar meseleyi daha çok dini algılayış tarzına götürmekte, din görevlilerinin, dini algılayış tarzları ile etkili yardım edici/danışman olmaları arasında doğru orantılı bir ilişki açığa çıkmaktadır. Mesele hangi yöne kayarsa kaysın, bahsi geçen araştırmada 'anamlı yetişkin' olmama ile eleştirilen din görevlilerinin aynı zamanda etkili yaşayan insan, kendini gerçekleştiren insan gibi hümanist tipolojiler ile ilişkilendirilmesi, kendi tarihi tecrübemiz açısından konunun kayda değer bir önemde olduğunu göstermektedir. Bu konunun önemine dikkat çeken Merter, psikiyatrist ve psikologların eğitiminde maneviyat ve din konularının ciddi bir şekilde yer alması gerektiğini vurgulamakta, bu konuda İlahiyat fakülteleri ile işbirliği içerisine girilebileceğini dile getirmektedir.<sup>10</sup> Zira ona göre din ve maneviyat konularında yeterince eğitilmemiş danışmanlar hakikatini bilmedikleri dinî konularda önyargılı davrandıkları zaman danışmanlarına ciddi zararlar verebilmektedir.<sup>11</sup> Bu önemine binaen din eğitimcisinin işlevsel imajları tartışılırken ona yüklenen rollerden biri de terapistlik/danışmanlık olmuştur.<sup>12</sup>

*Üçüncü argüman* alanı olarak kullanacağımız *sosyal psikoloji*, davranışın arkasında birtakım tutumların olduğunu ve bunların etkileşim yoluyla sosyal ortamda sonradan *öğrenildiğini göstermektedir*.<sup>13</sup> İnsan toplumsal ilişkilerini belli bir düşünce kalıbı/paradigma çerçevesinde düzenler. Yani onun davranışlarının, özellikle de diğer insanlarla ilişkilerinin arka planında birtakım düşünsel örüntüler yer almaktadır ki bunlara sosyal psikolojide 'tutum' denmektedir.<sup>14</sup>

9 Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ*, Varlık Yay., İstanbul 1998, s. 302; Fazlur-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Fecr Yay., Ankara 1993, s. 68.

10 Mustafa Merter, *Tasavvuf ve Benötesi Psikolojisi Dokuz Yüz Katlı İnsan*, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, s. 409.

11 Merter, *a.g.e.*, s. 408.

12 Timothy Arthur Lines, *Functional Ima.g.e.s of The Religious Educator*, Religious Education Press, Birmingham 1992, s. 454.

13 Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yay., İstanbul 1996, s. 100.

14 Galip İsen & Veysel Batmaz, *Ben ve Toplum*, Salyangoz Yay., İstanbul 2006, s. 278.

Tutumların oluşumunda sosyal bir faktör olarak din de etkilidir.<sup>15</sup> Yine bir tutumun güçlü olması, bireyin kendini nasıl algılayıp değerlendirdiğine, yani benlik bilincine bağlıdır.<sup>16</sup> Bu yüzden bireyin kendini dindar olarak algılama düzeyi ile dini tutumu arasında doğru orantılı bir ilişki her zaman öngörülebilir. Dolayısıyla bireyin dinle ilgili bilişsel gelişimine yönelik her türlü etki onun algı düzeyini, buna bağlı olarak da tutumunun niteliğini belirler. Genel hatlarıyla sunmaya çalıştığımız bu veriler de meseleyi sosyal etkileşimde insana dair paradigmanın önemini kavramamızı sağlamaktadır.

Şimdi yukarıda üç alan dâhilinde ele aldığımız fikirler paralelinde şu soruyu sorarak meseleyi pratik düzleme çekmeye çalışacağız: 'Vaizler anlamlı yetişkin olmaları için yukarıdaki hangi argüman alanının sonucuna göre yetiştirilmelidir ya da davranmalıdır?' Aslında bu sorunun cevabı açıktır: Vaizler her üç alanın sonuçları da göz önünde bulundurularak yetiştirilmelidir. Bu cevapla birlikte vaizleri anlamlı yetişkin kategorisine taşıyacak üç husus da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır: (i) İnsana dair paradigmanın yeniden gözden geçirilmesi, (ii) Dine dair paradigmanın yeniden gözden geçirilmesi, (iii) İletişimin bu paradigmalara göre yeniden kurulması. Aşağıda bu üç hususu genel hatlarıyla izah ederek tebliğimizi sona erdireceğiz.

(i)

Bir köşe yazısında "günde sadece bir saat açık kalan bir mekân, resmi daireden daha ileri bir hayatî işlev arz edebilir mi?" şeklindeki soruya verilen cevap son derece ilginçtir: "Vaaz denilen bıçkın fırçalarla büyümüş bir kuşağın üyesi olarak hayır diyorum."<sup>17</sup> Burada vaazın muhatabı tarafından dile getirilen şikâyetin merkezinde, vaiz ile cemaat arasında kurulan yanlış ya da etkisiz iletişim yer almaktadır. Bunun da temelinde bir iletişim ögesi olarak kaynağın yani vaizin, alıcıya yani cemaate atfettiği değer yatmaktadır. Vaaz ile ilgili tavsiyelerde bulunurken Gazâlî de ilginç bir şekilde aynı hususa dikkati çekmektedir: "Vaaz u nasihatte bulunan zât kendini ilim sayesinde izzetli, karşısındakini de cehaleti sebebiyle hor ve hakir görebilir. Çok kere vaaz u nasihatiyle kendini bilgisiyle üstün ve karşısındaki adamı cehli sebebiyle küçük ve düşük göstermek ister. Şayet vaaz u nasihatte maksadı bu ise, bunun kötülüğü, vaaz u nasihat ettiği kimsenin kötülüğünden daha büyüktür. Bu adam başkasını ateşten kurtarıp kendini yakan kimseye benzer. Bu hâl, son derece zillet ve en büyük cehalettir. Bunun sahibi şeyta-

15 İsen & Batmaz, a.g.e., s. 279.

16 İsen & Batmaz, a.g.e., s. 283.

17 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/irsat/ornekDinGor/yuter.html> : Ömer Lütfi Mete, "Teknik Oto Camii", *Binyıl Gazetesi*, 7 Eylül 2000.

*na aldanmıştır.*<sup>18</sup> Bu husus aslında vaizin insana dair paradigmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu yüzden vaiz, yukarıda vurguladığımız tutum-davranış arasındaki ilişkiyi ve insanın anlam arayışında olan, hayat süreci içerisinde anlam dünyasını inşa eden bir varlık olduğunu<sup>19</sup> unutmamalıdır. Çünkü vaiz insanların anlam dünyalarına hitap eden, özelde din, genelde hayat adına insanların tavır alışlarında/tutumlarında etkili olan bir mesleği icra eder. Dolayısıyla vaizin hem dine hem de insana dair paradigması ile meslekî etkinliği arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

(ii)

Vaizin dine dair paradigması da insanın benlik algısını olumsuz yönde etkilemeyecek, tam aksine onu olumlu yönde besleyecek nitelikte olmalıdır. Vaaz aracılığıyla bireyde oluşturulmaya çalışılan din algısı psiko-sosyal uyumsuzluklara yol açmamalıdır. Bu da vaizin, vaazını hazırlarken 'bıçkın fırça' ile 'yârenlik' arasındaki farkı ne derece dikkate aldığıyla ilgilidir.

(iii)

Vaizin iletişimde bulunduğu iki alandan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi sosyal etkileşim 'mekânı' olarak *cami*, ikincisi de sosyal etkileşim 'süreci' olarak *hayattır*. Birincisinde söz, ikincisinde *eylem* ön plandadır. Sözün hâkim olduğu alanda vaiz, insana ve dine dair sağlıklı paradigmaya dayalı bir iletişim dili ve içeriği geliştirmelidir. Bu anlamda tıpkı Kur'an'ın yaptığı gibi muhataplarında olumlu benlik algısı uyandıracak konular merkeze alınmalı, diğer konular bunun etrafında işlenmelidir: "*İnsanoğlunu yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*"<sup>20</sup>, "*İnsanı en güzel şekilde yarattık,*"<sup>21</sup> "*Rabbin, meleklere ben yer yüzünde bir hâlife yaratacağım demişti...*"<sup>22</sup>, "*İman edip, iyi ve yararlı iş yapanları müjdele!*"<sup>23</sup>, "*Ey mü'minler! Gevşemeyin, cesaretinizi yitirmeyin ve asla üzülmeyin; üstün olan sizsiniz, çünkü siz inanmış insanlarsınız.*"<sup>24</sup>

Asıl iletişimin kürsüden indikten sonra ya da camiden çıktıktan sonra başladığı unutulmamalı, yine Kur'an'ın vurguladığı söz-eylem bütünlüğüne önem verilmelidir. Zira vaazın içerdiği mesajın toplumsal değer hâline gelmesi daha çok onun eylem düzeyinde somutlaşmasına bağlıdır. Bu yüzden Kur'an, "yapa-

18 Gazâlî, İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn Tercümesi, (terc. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul 1974, s. 811.

19 Kemal Sayar, *Ruh Hali*, Timaş Yay., İstanbul 2006, s. 31.

20 İsrâ, 70.

21 Tîn, 4.

22 Bakara, 30.

23 Bakara, 25.

24 Âl-i İmrân, 139.

mayacağıın şeyi söyleme"<sup>25</sup> demek ve insanları kötü şekilde eğitenlerin "iki kat ceza"<sup>26</sup>yı hak ettiklerini vurgulamaktadır.<sup>27</sup>

Bildirimizde kurguladığımız bu üç önemli husus, vaizin cemaat için taşıdığı anlamın farkında olmasını ve bunu sürekli taze tutmasını gerektirir. Bunun için vaizlerin, teknik bilginin yanında bilişsel ve duyuşsal hazır bulunuşlukları da, Kâtip Çelebi'nin vurguladığı gibi, yüksek seviyede olmalıdır: "*Bir vaizde ilim ve haz yoksa bari vaazdaki edeplerin dışına çıkarak halka elem vermeye.*"<sup>28</sup>

25 Saff, 2: "Ey iman edenler! Yapamayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?"

26 A'raf, 38: "Rabbimiz! Bizi yoldan çıkaranlar işte bunlardır, onların azabını ikiye katla..."

27 İlgili yorum için bkz. Fazlur-Rahman, "The Qur'anic Solution of Pakistan's Educational Problem", *Islamic Studies*, Vol. 6, No. 4, December, 1967, s. 316.

28 Kâtip Çelebi, *Mîzanu'l-hak fi ihtiyâri'l-ehak İslamda Tenkid ve Tartışma Usûlü*, (sad. S. Uludağ, M. Kara), Marifet Yay., İstanbul 1990, s. 154.

## 4. VAAZIN ETİK İŞLEVİ

Doç. Dr. Mehmet TÜRKERİ\*

Vaaz, mahiyeti gereği “öğüt” anlamına gelmekte ve övülen davranışlar ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir. Bu durum aynı zamanda, vaazın yerilen davranışların ve tutumların düzeltilmesiyle ilgili olması anlamına gelmektedir. Övülen ve yerilen davranışlar, özelde ahlâk alanının konusunu oluşturmaktadır. Bu durumda, dini bir unsur olarak vaaz, hedefi bakımından ahlâki niteliklidir. Bu, İslam dininin, dini hedef(ler)inin nitelik olarak ahlâki olduğunu gösterir. Başka bir deyişle, dinin hangi alanla ilgili bir amacı ve hedefi bulunursa bulunsun, bu amaç ve hedef ahlâki nitelikli olacaktır. Buradan hareketle, İslam dini açısından ahlâk vazgeçilemez bir alan olmaktadır.

Ahlâkın dinin vazgeçilmez bir alanı olmasını ayet ve hadislerde rahatlıkla görebiliriz. Kur’an’a göre, Allah’ın ölümü ve hayatı yaratmasının sebebi, insanların güzel ve iyi davranış ortaya koyması amacına yöneliktir. “O ki, hanginizin daha iyi-güzel iş ve davranış ortaya koyacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.” (Mülk, 67/2). Hz. Muhammed, bir hadisinde “mü’minlerin iman yönünden en yetkini ahlâken en güzel olanıdır” buyururken bir diğer hadisinde “ben ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim” (Tirmizi) buyurmuştur. Sayısını çoğaltabileceğimiz bu ayet ve hadisler İslam dininin ana gayesinin ahlâki merkeze alan birey, aile, toplum, hayat, muamelât, ilişkiler, bağlantılar, hükümler, kararlar, işler vb. meydana getirmek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ahlâk alanının temel değeri “iyi” terimiyle dile getirilmektedir. Nasıl ki sanatta “güzel-çirkin”, epistemolojide “doğru-yanlış”, hukukta “yasal-yasa dışı” vb. kavramlar nitelik durumunu ortaya koyuyorsa ahlak alanında da “iyi-kötü” kavram çifti temel nitelendirme ve değer niteliği olarak yer almaktadır. Burada hemen belirtmemiz gereken nokta şudur ki, bir alana ait olan bir davranış, iş,

\* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

karar vb. aynı zamanda diğer bir alanın konu kapsamına dâhil olabilir. Ahlak açısından baktığımızda ise, herhangi bir alana giren iş, eylem, davranış, karar, değer-biçme, konuşma vb. aynı zamanda ahlâkla ilgilidir. Zira “iyi” nitelmesi, var olan kaç şekilde dile getirilebiliyorsa o çeşitlikte dile getirilebilir.<sup>1</sup> Bu durum ahlak alanının kapsam genişliğini göstermektedir. Ayrıca dinin hedeflerinin niteliğinin ahlâki olduğu gerçeği hatırlanacak olursa, ahlâkın bütün bir gündelik hayatı kapsadığı görülecektir. Etik ile ilgili kitaplarda etiğin pratik hayattan kaynaklandığı şeklindeki görüş bunu dile getirmektedir.<sup>2</sup>

Ahlâk alanı övülen ve yerilen davranışlardan oluştuğuna, dinin hedefinin, ahlâki olması bakımından, övülen davranışların ortaya çıkması yerilenlerin düzeltilmesi olduğuna göre, “övülen davranışlar nelerdir ve niçin ortaya çıkmalıdır”, “yerilen davranışlar nelerdir, niçin düzeltilmelidir” gibi sorular ön plana çıkmaktadır. Genelde “iyi” ile ilgili olarak ortaya konulan bu tür soru ve sorunları incelemek, iyi davranışın ortaya çıkması, bu konuda bilinçlilik oluşması bakımından önemli katkılar sağlayacaktır. İşte bu tür soruları inceleyen, sorgulayan, analiz eden alana ahlâk felsefesi yani etik adı verilmektedir. Dolayısıyla iynin ortaya çıkmasını sağlayan ahlâk ile iynin ne olduğunu ve niçin ortaya çıkması gerektiğini sorgulayan etik alanı birbiriyle bağlantılı olmaktadır. Bu noktada vaazda her iki durumun da söz konusu olduğu söylenebilir. İlk durum zaten aşikârdır. İkincisi yani iyi ve güzel davranışın, eylemin, kararın, konuşmanın vb. niçin böyle olduğu ve olması gerektiği konusu işlenmekle birlikte, birinciye nazaran daha az üzerinde durulan bir nokta olmaktadır.

Peki, vaazda söylenen şeyi ve söyleme şeklini; konuşulan konuyu, konuşmayı ve konuşma tarzını, dinle ilgili olmasının yanı sıra, aynı zamanda ahlâki yapan nedir? Bunları ahlâki olarak görmemiz midir? Ya da onların ahlâki olduğunu varsaymamız mıdır? Bu ve benzeri soruları inceleme etik alanının vazifesidir. Aynı soruyu etik kelimesini nitelendirme şeklinde kullanarak şöyle de sorabiliriz. Bir davranış, bir konuşmayı, bir işi, bir değerlendirmeyi, bir değer-biçmeyi, bir yargıda bulunmayı vb. etik kılan nedir? Bir şeyin ticari, sanatsal, siyasi vb. olmasını sağlayan şeyler gibi o şeyin etik olmasını sağlayan şeyler nelerdir? Bu durum bizi, bir şeyin etik olması için bazı ilke ve ölçütlerin bulunduğu gerçeğine götürür.<sup>3</sup> Bu ilke ve ölçütlerin neler olduğu, bildirimizin konusuyla ilgili

1 Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Translated By. H. Rackham, Harvard University Press, Cambridge, London 1994, I, 1096a, 25; Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlâk, Daru'l-Kütübî'l-İlmiye*, Beyrut 1985, ss: 63-65; Tûsî, *The Nasirean Ethics*, Translated By. G. M. Wickens, George Allen&Unwin Ltd., London 1964, s. 61; Gazali, *İhya'u Ulumi'd-Din*, Ezher Matbaası, Mısır 1302, 4/92-93.

2 Türkeri, Mehmet, *Etik Kuramları, (Derleme)*, Lotus Yayınları, Ankara 2008, ss: 11-12.

3 Bu ilkeler, ölçütler ve ayrıntılı açıklamaları için bkz. Türkeri, Mehmet, *Etik Bilinç*, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, ss: 21 vd.

değildir. Biz sadece vaaz etme fiilinin, dinin ahlâki hedefleriyle uyumlu olmasını sağlaması ve bizzat bu fiilin etik olmasını sağlaması bakımından birkaç ölçüt ve değerlendirme üzerinde duracağız.

Bir davranışı, bir tutumu, bir işi, bir konuşmayı, bir kararı, bir değerlendirmeyi, bir ilişkiyi, bir iletişimi vb. etik kılan ilke ve ölçütlerin başında değer vurgusu gelmektedir. Hatta değer vurgusunun etik alanının ayırt edici özelliği olduğu söylenebilir. Bu vurguyu, gündelik hayatta isteyerek ve severek yaptığımız bir şey ile böyle yapmadığımız şey arasındaki fark açıkça ortaya koymaktadır. Severek, isteyerek yapıp- ettiğimiz şeyler, başka bir alanın konusu olsa da, aynı zamanda etik alanına da girmiş olurlar. Benzer durum gündelik hayatta bir tür zorunlulukla, mecburiyetle yaptığımız şeyler için de geçerlidir. Yapıp-ettiğimiz şeyler eğer iyi ise, onları severek seçmemiz ve isteyerek yapmamız, zorunlu olmalarına rağmen, onlara ahlâken değerli kılacaktır. Ancak bu ve benzeri ilke ve ölçütlerin hepsinden geçen bir davranış vb. etik açıdan iyi bir davranış olmuş olacaktır. Bu ilkelerden bir diğeri melyorizmdir.

Melyorizm, kelime olarak yabancı olsa da içerik olarak yabancı değildir ve "herhangi bir anda herhangi bir olayda, nispeten iyi ya da nispeten kötü olarak var olan spesifik şartların daha iyiye yönlendirilebileceği inancıdır."<sup>4</sup> Konumuz açısından baktığımızda, onu en iyi şekilde pesimizizm (karamsarlık ve kötümserlik) ve optimizm (iyimserlik) kavramlarıyla karşılaştırarak açıklayabiliriz. Pessimizmde her şeyin kötü olduğu ya da hiçbir şeyin düzeltilemeyeceği, yapacak bir şeyin olmadığı anlayışına sahip olmak vardır. Optimizmde her şeyin iyi ve güzel olduğu anlayışı vardır. Her ikisi de ahlâki şevki öldürebilir. Birincisi her şeyin kötü olduğu ya da yapılacak bir şeyin olmadığı kanaatinden dolayı, ikincisi ise her şeyin iyi ve güzel olması nedeniyle kötü bir şey bulunmadığı için yapılacak bir şeyin olmadığı düşüncesinden dolayı bir şey yapmanın ahlâki zeminini, motivini ve şevkini yok edebilir. Başka bir gerekçemiz olsa bile, iyi sonuç alamayacağımızı ya da yaptığımızın ahlâken anlamsız olduğunu düşünüyor isek o zaman yaptığımız şeyin ahlâki yönü bulunmayacak demektir. Bundan dolayı, melyorizm, ahlâki güzelliklerin benimsenmesini öğütleyen vaaz etkinliğinin ve bu etkinliği gerçekleştiren kişinin vazgeçemeyeceği bir ilkedir.

Üzerinde biraz ayrıntılı duracağımız diğer bir ilke, tutarlılıktır. Tutarlılık, en genel anlamında, benzer şartlarda benzer davranış, tutum vb. ortaya koyma tavrını ifade etmektedir. Bunun pratikteki ve ahlâk alanındaki karşılığı dürüstlüktür. Bu ilkeyi riayet, bizi tutarsızlıktan, çelişkilere düşmekten pratik anlamda

4 Williams, J. Reynold, Heidegger'in Din Felsefesi, çev. Mehmet Türkeri, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 2005, s. 76.



ise iki yüzlülükten korumaya yardımcı olur. Vaaz etkinliği açısından baktığımızda, bu ilkenin uygulamasının kolay olmadığını görmekteyiz. Çünkü bu ilke her şeyden önce tutarsızlıklara düşmemeyi gerektirir. Başka bir deyişle biz tutarsızlık türlerine karşı kendimizi koruyabilirsek ancak o zaman tutarlılık ilkesini hayata geçirmiş oluruz.

Tutarsızlığın ilk şekli davranış ile söz (eylem-söylem) arasında olur. Bu durum yapmadığını ya da yapmayacağını söyleme şeklinde veya söyleyip (yapmama) yapmama şeklinde gerçekleşir. "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" (Saff, 2), "(Musa'ya kavmi) Ey sihirbaz! Rabbinin sana verdiği sözün hatırına O'na dua et. (Azabı bizden kaldır) biz artık senin gösterdiğin yoldan gideceğiz, dediler. Fakat Biz onları azaptan, felaketten kurtarınca hemen sözlerinden caydılar." (Zuhruf, 49-50) ayetleri bu durumun doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

Tutarsızlığın ikinci şekli davranış ile davranış arasında olur. "İnsanlardan bir şey alırken tam olarak ölçen, ama verirken eksik ölçenlerin (vay hâline!)" (Mutaffifin, 2-3).

Tutarsızlığın üçüncü şekil söz ile söz arasında olur. Bugün söylediğini yarın yalanlama, ya da tam tersini söyleme şeklinde kendini gösterir. Bu pratik hayatta söylediklerini şaka yollu söylediğini iddia ederek hafife alma ya da duruma göre konuştuğunu söylemekle birlikte bulunur. Böyle olmuş olsa bile kişi, bunun tam zıttı bir görüşü savunuyorsa bu bir tutarsızlıktır. Tutarsızlık, dürüstlük erdemini zedelemektedir.

Bu durumun vaaz etkinliğine yansımaları nasıl gerçekleşmektedir? Burada ve bildiride vaaz etkinliğini dini ve ahlaki hedeflere yönelik öğüt verme anlamında genel olarak alıyorum. Hiçbir kimse açık ilkelere karşı bir tavır sergilemez. Burada dikkat edilmesi gereken nokta pratik hayata yansımada ya da uygulama esnasındaki davranışlarımızda bu tarz kusurları işleyip işlemediğimizi saptamaktır. Herhangi bir hata yapmıyorumdur, diye düşünmek hata yapmayı garanti etmez. Vaaz eden açısından durumu analiz etmek için Bakara Suresi 44. ayeti Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı ile birlikte değerlendirelim.

Söz konusu ayet "İnsanlara iyilik emreder de kendinizi unutur musunuz? Hâlbuki kitap okuyorsunuz, artık akıl etmez misiniz?" şeklindedir. Elmalılı, bu ayeti değişik bakımlardan açıklamaktadır.

"Evela, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmaktan maksat, başkalarını irşad ederek istifadelendirmektir. Hâlbuki başkasını irşad edip de kendisini unut-

mak ve kendisini iyilikten, irşaddan mahrum etmek, başkasını selamete çıkarıp kendini ateşe atmak demektir. Bu ameli akıl bakımından bir çelişki oluşturur”<sup>5</sup>

Buna göre iyiliği emreden, öğüt veren kişinin öncelikle bu öğüdü tutan bir karaktere sahip olması gerekir. Çünkü aksi durum çelişki doğurur ve bu çelişki pratik akıl bakımındandır. Pratik akıl bakımından bir çelişki bizi etik açıdan pratik bilgeliğin (ameli hikmet) yolunu kapatır. Pratik bilgeliğin yolu kapanırsa, teorik bilgeliğe (nazari hikmete) de sahip olamayız. Zira bilgeliğin pratik ya da teorik diye isimlendirilmesi sadece mecazidir ve onların tek başına yeterli olduğu anlamına gelmez.<sup>6</sup> Pratik bilgeliğe sahip olmanın etikte bir başka boyutu daha vardır. Bir insanın pratik bilgeliğe sahip olması, aynı zamanda arzu gücünden iffet erdemini, öfke gücünden de yiğitlik (cesaret) erdemini çıkarabiliyor olması anlamına gelir. Bu erdem olmayınca sözü edilen diğer erdemlerin de elde edilmesi tehlikeye girmiş olur. Dahası bilgelik, iffet ve yiğitlik erdemlerinin bulunması durumunda toplum erdemi demek olan adalet erdemi ortaya çıkar. Bu durumda pratik bilgelikteki bir sakatlanma, son noktada, adalet erdeminin de ortaya çıkmasını engellemiş olur.

Elmalılı’ya göre, “insanlara vaaz ve ders vererek ilmini açığa vurup da kendisi kendi emrini, kendi nasihatini dinlememek kendini ve ilmini fiilen yalanlamaktır. Bu, aslında bir çelişki olduğu gibi, halkı bir taraftan irşad etmek isterken diğer taraftan sapıklığa düşürmektir ki bu da bir çelişkidir. Bunda da bir tür hile, sahteleştirme ve hakkı batılla karıştırma vardır. Aklı olan ise çelişkiye düşmez.” Bu görüşlere göre, insan davranışları arasında bir tutarsızlığa düşmektedir. Bunu engellemenin yolu, tefekkür gücünü kullanmaktır. Çünkü, Elmalılı’nın deyişyle, böyle bir çelişkiye düşmek akli olmamak demektir. Akli olmamaktan kasıt, aklın kullanılmaması olsa gerektir. Bu durum Kur’an’ın işletilen akli vurgulamasıyla tezat teşkil etmektedir.<sup>7</sup>

“Söylediği sözün, verdiği nasihatın bir değeri ve kalplerde bir nüfuzu olması istenir. Boşuna emir, boşuna gevezelik, akıl kârı değildir. Hâlbuki kişinin verdiği emir ve nasihatın tersini yapması, onun değerini kırmak ve herkesi nefret ettirmektir. Daha açıkçası bindiği dalı kesmek, oturduğu evi yıkmaktır ki

5 Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyat, İstanbul 1982, I/338. (Metindeki günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş alıntılar Çelik-Şura Yayınlarından (tarihsiz) alınmıştır. I/284-285).

6 Farabi, Fusulü’l-Medeni, çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987, s.48; Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyat, İstanbul 1982, s. 2/925.

7 Fiğlalı, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, Selçuk Yay., Genişletilmiş Dördüncü Baskı, İstanbul 1990, s. 21; Aydın, Mehmet, “İslam’a Göre İlim”, DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi, III, (İzmir 1986), s. 1-2; Emiroğlu, İbrahim, “Kur’an’da Akıl ve İnsan”, DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi, XI, (İzmir 1998), s. 76-77.

bundan büyük budalalık olmaz.”<sup>8</sup> Bu görüşlere baktığımızda değer verdiğimizizi söylediğimiz şeyin değerini boşa çıkarma söz konusu olduğunu görmekteyiz. Burada acaba söylenen fakat yapılmayan şeye gerçekten değer verilmiş olmakta mıdır? Değer vurgusunun, severek ve isteyerek yapıp-etmenin (sadece söylemenin değil hem söylemenin hem yapmanın) etik’in ayırt edici özelliğini oluşturduğunu daha önce söylemiştik. O halde böyle bir durumun ahlâkla bağdaştığı söylenemez. Elmalılı’nın bu tutuma budalalık demiş olması yine akıl gücünün kullanılmamış olmasıyla ilgilidir. Düşünme gücünün yerli yerinde kullanılması bilgelik erdemini ortaya çıkarırken, onun gerekmeyen yerlerde kullanılması ya da hiç kullanılmaması bu konudaki ifrat ve tefriti oluşturmaları bakımından reziletleri oluşturmaktadırlar. Budalalık durumu, düşünme gücünün gerektiği yerde gerektiği gibi kullanılmadığını göstermektedir. Düşünme gücünün yerli yerinde kullanılmamış olması aynı zamanda davranışlarımız üzerinde analiz yapmamızı da engellemektedir. Oysa analiz, yapıldığı şey konusunda bizi açık bilgiye götüren bir yöntemdir. Açık bilgi, sentezin ulaştıracağı seçik bilgiyle birlikte, sağlam bir değerlendirme için kaçınılmazdır.

“Vaizin, âmirin kendi hakkında ciddiyetini ve nasihat ederken herkesten evvel kendini düşünmesi gereğini anlatıyor. Bunun bilhassa akıl bakımından hayret edilecek bir şey olduğunu gösteriyor. Buhari ve Müslim’de bu konuda şu hadis-i şerif rivayet olunmuştur: “Kıyamet gününde bir adam getirilir, ateşe atılır, ateş içinde değirmen taşı gibi dönmeye başlar, ateş halkı onun etrafını çevirirler. Ey falan! Sen bize iyilikleri emreden, fenalıklardan alıkoyan değil miydin? derler. Evet amma ben size emreder, kendim yapmazdım. Sizi yasaklar, kendim yapardım, der. Dolayısıyla insan başkasına nasihat ederken kendini unutmamalı, ele telkin verip de kendi zakkum salkımı yutmamalıdır. İrşad için doğru söyleyenler böyle olursa, sapıtmak için eğri söyleyenlerin hâli kıyas edilsin.”<sup>9</sup>

Bu görüşlerden hareketle önce insanın kendisi gelir ve insan kendisini düzeltmeden toplumu düzeltmeye, öğüt vermeye kalkmamalıdır, sonucu çıkarılmamalıdır. Bilakis insanın, toplum içinde erdemleri kazanan bir varlık olması nedeniyle, kendisini unutmaması istenmektedir. Aslında bu durum bireyin kendisinin ahlaklı olmak gibi zor bir süreçten geçtiğinin bilincinde olmayı gerektirmektedir. Zira aksi durum, yani ben iyilikleri emrediyorum, kendim yapmasam da, anlayışı, bu ayetle yasaklanmaktadır.

“Kısacası, iyilik iyiliktir, elbette insanlara iyilik emretmek de iyidir ve bir görevdir. Fakat bunu yaparken kendini unutmak, işte budalalık oradadır. Bu ayette

8 Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, I/338.

9 Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, I/339.

yasaklanan da budur. Dolayısıyla bu ayet, fasıkın doğru söylemek, sözünde cidden iyiyi söylemek şartıyla vaaz etmesini, iyiliği emretmesini yasaklamamakla beraber, bu gibiler hakkında gayet büyük ve büyük olmakla beraber zarif bir uyarıp korkutmayı içermektedir ve bönlüklerini anlatıyor.”<sup>10</sup>

Vaaz etkinliğinde bulunan kişinin, bu etkinliğinin etik olabilmesinin diğer bir şartı, söz konusu kişinin taşıdığı niyettir. Bu etkinlik sırf iyi olduğu, iyi amaçlara yönelik olduğu niyetiyle ortaya konulursa, bizzat kendi hatırına ortaya konulursa, bu etkinlik etik bir etkinlik olmuş olur. Gündelik dilde hem ahlâk hem de etik kelimesini bazen olumlu etik değeri nitelemek için kullanırız. Yani etik açıdan olumlu bir tutumu nitelemek için, doğrudan “etik” yargısında bulunuruz. İşte yukarıdaki durumda, iyi bizzat kendi hatırına ortaya konulursa, başka maksatlar ve çıkarlar için ortaya konulmazsa o zaman bu etkinlik iyi anlamda etik değer kazanmış olur. Eğer niyet kötü ya da amaçlar başka olursa böyle bir etkinlik de etik alanına girmiş ancak kötü olmuş olur. Örneğin vaaz etkinliğinde bulunan kişinin, bu etkinliğini insanlara bilgisinin çokluğunu göstermek için yapması ‘söz ile riya’ kapsamına girer.<sup>11</sup> İki yüzlülük, özü sözü bir olmama anlamına gelen riya ise, en büyük ahlâki hastalıklardan birisidir. Zira böyle bir durumda ‘olmak’ değil, ‘göstermek’ ya da ‘görünmek’ amaç olmaktadır.

Görülmektedir ki, vaaz etkinliğinde bulunma, kendisi ahlâki bir eylemdir. Böyle olması nedeniyle etik ilke ve özelliklere uygun olarak ortaya konulması gerekmektedir. Aksi durum ahlâki amaçlar için ahlâki olmayan yolların kullanılması demektir ki asla kabul edilemez. Çünkü bir davranışın ahlâk bakımından sorgulanması ve sorumluluğu bizzat o davranışın kendisi açısındandır. Bu durumda “benim görevim tebliğdir” deyip kendimizi hiç hesaba katmaz isek, o zaman “Sana düşen sadece tebliğdir” ayetine muhatap olan Hz. Peygamberin bu tebliğ zeminini oluşturan, yani onun Muhammedü'l-Emin olmasını sağlayan koskoca bir ahlâk tecrübesine ve bilincine saygısızlık etmiş oluruz.

Dolayısıyla dinin ahlâki hedeflerinin gerçekleştirilmesinde etikin işlevlerini; örneğin dostluk konusunda, pek fazla dostunun bulunmadığından yakınma değil de gerçek dost olup olmadığımızı sorgulama; adalet konusunda, adaleti sadece hukuksal ya da siyasal olarak değil de aynı zamanda ahlâksal olarak düşünme ve onu ortaya çıkarmada ne derece katkı sağladığımızı analiz etme; ahlaki hayata geçirme konusunda, ahlaki olumsuzlukların giderilmesinde baş-

10 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, I/339.

11 Söz ile riya ve diğer çeşitleri hakkında bkz. Gazali, Ebu Hamid, İhya'u Ulumi'd-Din, Ezher Matbaası, Mısır 1302, 3/260-261; Razi, Fahreddin, Muhammed b. Ömer, Kitabu'n-Nefs ve'r-Ruh ve Şerhu Kuvâhümâ, Tahkik, M. S. Hasan Ma'sumi, Islamabad 1968, s. 160-162.

kalarından bir şey beklemek yerine, ahlâkın gündelik hayattaki bütün pratik davranışlarla, ilişkilerle, kararlarla, değerlendirmelerle vb. ilgili olduğunu görme ve bu konuda durumumuzu iyileştirmeye çalışma; erdem konusunda, başkalarının olumsuz davranışlarından yakınma yerine nasıl erdemli olacağımızı bilme ve erdemli olma, erdemsizliklerimizi ve nasıl tedavi edileceğini öğrenme; dinin ahlâktaki otoritesi konusunda, bu otoritenin korkuya ya da dışsal yaptırıma değil sevgiye dayalı bir otorite olması durumunda ahlâklılığın ortaya çıkacağını anlama ve buna göre yaşama; hazza yönelik sağlıklı tutum konusunda, gündelik hayattaki tikel davranışlarımızı analiz ederek haz, acı ya da bunların zıttıyla motive olup olmadığımızı, hayatı şu ya da bu şekildeki haz amacıyla yaşayıp yaşamadığımızı saptama ve bunu düzeltme; servet ve mal-mülk gibi harici iyiler konusunda; bunları amaç edinip edinmediğimizi sorgulama, bunları sarf ettiğimiz yerleri analiz etme ve erdemli hayata yönelik harcamalarda bulunmaya çalışma gibi etik işlevleri ancak, yukarıda bazıları üzerinde durduğumuz, etiki etik yapan ilke ve ölçütlerle mümkün olacaktır. Aksi durum ise ahlâkiliği ortadan kaldırmaya katkı (!) sağlayacaktır. Dolayısıyla vaaz etkinliğini gerçekleştiren etik ilke ve ölçütleri hiçbir zaman hatırdan uzak tutmamalıyız. Bunun için kullandığımız hitabete de dikkat etmeliyiz.

Dinî hitabetin bir türü olan vaaz, genel olarak hitabette ya da mantık küliyatının bir parçası olarak ele alınan hitabette ortaya konan ilke ve yaklaşımlar altında değerlendirilebilir. Kökleri ilkçağ filozoflarına kadar uzanan bir gelenek içinde İslam filozof ve düşünürlerinin hitabet alanında ortaya koydukları düşüncelerin, özellikle hitabetin pratik değerine ilişkin verdikleri bilgilerin vaazın etik işlevinin açığa çıkarılmasında önemli katkılarının olacağı göz ardı edilemez. Hitabet, belli konularda kitleye hitap ederken başvurulan bir söylem veya metoddur. Hitabet sınırlanmış değildir, hitapların konusu istenildiği kadar çeşitli olabilir. Tanrı'ya, canlılara hatta cansızlara hitap edilebilir. Örneklem yoluyla anlatma, hikaye etme, meselle anlatma vb. söylemler hitabî söylemin formlarıdır. Öyle anlaşılıyor ki hitabetin teoriyle ilişkisi daima pratik kaygılarla olmaktadır.

Hitabette olduğu gibi vaazda da muhatabın bilinmesi ve uygun hitap tarzının seçilmesi önem arz eder. Muhataba, yani cemaata hitapta veya vaazda belirli bir üslûbla verilemeyecek bir mesaj başka bir üslûpla verilebilir. Hangi üslubunun seçileceğine ancak cemaat tanınarak karar verilebilir. Vaiz, vaazda pratik hedefleri takip edecektir. O, kendisinin sözel eyleminin ahlakî zeminini ve yaratacağı pratik sonucunu dikkate almak zorundadır. Dünya ve ahiret mutluluğunun elde edilmesinden ibaret olan dinin gayesini, bir eğitim yolu olarak, vaazla gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Bu ise bir yandan cemaatin belli bir konuda bilgilendirilmesini, diğer yandan o konunun dinî müeyyide ile teyit ve tekit

edilmesini gerektirir. Bilgilendirme bir ahlak eğitimi ya da ahlakî erdemlerin öğretilmesini ifade eder ki bu vaizi teorik düzlemde cemaatiyle yüz yüze getirir. Vaazın kendisi vaizin yetkinliğini gerektirdiği gibi, vaaz üslup ve yönteminin seçilmesi de cemaati yetkinleşmeye sevk etmenin zorunlu bir unsuru olarak düşünülmelidir. Vaizin ezeli-ebedi ilkelere, nihaî sonuçlara ve tezahürlere dair bilgisi, ilmî ve fikrî faziletlerin ötesinde, ahlakî erdemlerin ve pratik faziletlerin ortaya çıkarılmasında önemli bir role sahiptir.

Ahlakî erdemler, alışkanlıklardan ibaret olmakla birlikte, kabul edilen inançlar veya inanışlarla yakından ilişkilidir. Vaaz bilimsel bilgilerin halka/ce-maate verilmesine gerek olmaksızın, kabul edilmesi gereken inançların açıklanması ve hatırlatılmasıyla “erdemlere giden yolu” açar. Çünkü vaaz, insanların kendilerinden beklenen erdemli eylemleri yapmalarına sevk edecek bir araçtır. Dinî hakikatlerin cemaate ulaştırılması bir hedef olmakla birlikte, vaazda, ikna yolunun dışında kalan demagoji, laf ebeliği ve safsatadan uzak durulması gerekir. Vaaz, cemaatin belirli bir konudaki meselesine genel hatları ile tatmin edici bir cevap teşkil etmelidir.

Bir vaiz, konusuyla ilgili teorik ve pratik ilimlerden bilgiler toplayabilir/alabilir; ancak bir vaiz olarak bu ilimlerin kaynakları ya da ilmin tamamı onu çok fazla ilgilendirmez. Çünkü onun hedefi sadece ikna etmek, edebilmektir; kesin bilimsel bilgi vermek değil. Çünkü dinleyici kitlesinin kavrayış sınırları, bilgi ve öğretimi de sınırlar. Muhataplar, uzun mantık zincirlerini takip edecek donanıma sahip değildirler. Bundan dolayı dinleyicilerin, hitap tarzlarına yenik düşmeleri kaçınılmaz hâle gelebilir. Hatip de bu durumu bertaraf etmek için, sözlerini en basite indirgeme çabası içine girecek ve davası adına hileli sözlere başvurmaktan çekinmeyecektir. Muhatabın algılama kusurlarına bağlı olarak gerektiğinden fazla tutkulara ve duygulara seslenmeyi tercih edecektir.

Vaizin sözlerindeki mübalağaları, jest ve mimikleri, mesela rol gereği ağ-lamak, saç baş yolmak, toprağa yüz sürmek vs. söz edilmesi hakikatin yerine geçirilir ve hakikatin kendisi sanılabilir. Bu, insanların duyguları ile oynayarak, anlamın yanlış biçimde şekillendirilmesine yol açar.

Vaiz, anlatacağı konu ile alakalı unsurları ve bunların boyutunu dile getirebilir ama bunu adaletle ilintilendirmelidir. Adalet söz konusu olunca, vaazda sırf duygulara hitabın yararından söz edilemez. Duygu belirli bir konumdan

kaynaklanır, oysa amaç, adalet gibi evrensel değerlere ulaşmak ve onlara göre yaşamaktır.<sup>12</sup>

Vaazın etik işlevinden söz ederken, aslında, vaizin ya da hatibin etik rolünden söz ediyoruz. Yukarıda teorik bir çerçevede ifade edilen vaiz ile vaaz arasındaki ilişkinin iyi görülebileceği ve gösterilebileceği bağlam Kur'an'ın insanla ilgili anlatımlarında ortaya çıkmaktadır. Vaizlerimiz, vaazlarında ahlakı, ibadet ve kulluk kategorisine dâhil ederler. İnsan Allah'a bilinçsizce kulluk ettiği gibi bilinçsizce birtakım emirleri yerine getirebilir. Bilgisiz ve bilinçsiz yapılan işleri, bilgili ve bilinçli yapılan işlere çevirmek vaizlerin görevlerindedir. Ancak bilgili ve bilinçli olarak yapılan işler ahlakîdir. Bir davranışın ahlakî olması ne demektir? Ahlakî davranış, övülmeye, iyi ve güzel değerlendirmesinde bulunmaya layık olan davranıştır. Dolayısıyla ahlakî davranışların insan zihninde ve vicdanında bir değer ve kıymete sahip olması gerekir. Bununla birlikte, ahlaklı olmanın temelinde akıl ve irade bulunur. Mükemmel bir ahlaka ancak akıl ve iradenin güçlü olmasıyla ulaşılabilir. Bu sayede ferdî arzular, istekler ve ihtiyaçların tümü akıl ve iradenin kontrolü altına alınabilir.<sup>13</sup>

Vaizin bakış açısıyla söyleyecek olursak, yaşam biçimimizi, Hakk'ın verdiği sorumluluk ve O'nun rızası üzerine kurduğumuzda yememiz, içmemiz, uyumamız, yürümemiz, konuşmamız, özet olarak hayatımız ve ölümümüz, tamamıyla ahlakî, yani bütünüyle mukaddes işlerden olur. "De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi olan Allah içindir" (En'am: 16). Bu ayete göre bilgi ve bilinçle yapılan her iş Allah için yapılmış ve ahlakî olmuş olur. Başka bir ayette de şöyle buyrulur: "Nefse ve onu şekillendirene, ona isyanını ve itaatini ilham edene and olsun" (Şems: 7-8). Allah'ın insandan istediği güzellik, insan fitratında bulunur. İnsan kendi içinin derinliklerinde bulunan güzelliği arama sorumluluğunun, Allah'tan kaynaklandığını anlar. Allah'tan kaynaklandığını gördüğü her şeyi güzel görür.

Görüldüğü gibi Kur'an insanın birtakım kişisel ilhamlarla mücehhez olduğu konusuna sessiz kalmamış; insan ruhuna hangi davranışların kötü, hangisinin fık ve fücür olduğunu, hangisinin takva ve iyi olduğu, hangisinin yapılmaması gerektiğini, kısacası itaat ve isyan yollarını ilham etmiştir. Bu durum "vicdan" terimi ile ifade edilebilir. Kur'an'da, bir yandan nefsin kötülüğü emretmesinden ve nefsin hevalarıyla mücadele edilmesi gerektiğinden, diğer yandan ise

12 Blaustein, Michael, "İbn Rüşd Siyaset ve Hitabet: Muhtasar Aristo Şerhi'ne Bakış", çev., Ayaz, Selahattin, İslam Felsefesinde Siyasi Düşüncenin Gelişimi, ed., Charles E. Butterworth, Pınar yayınları, İstanbul 1999, ss.227-265.

13 İnsan benliği ile ahlak ilişkisi konusunda büyük ölçüde Murtaza Mutahhari'nin Ahlak Felsefesi (çev. Hasan Almaz, Üçüncü Baskı, İstanbul 2010) adlı kitabından yararlanılmıştır.

nefsin yüceltilmesinden söz eden ayetlerle karşılaşmaktadır. İnsanın kendisini unutmaması, kendisini satmaması gerektiği vurgulanarak, bir taraftan “kendini unutmak”, “kendini kaybetmek”, “kendini satmak” türünden ifadeler şiddetli bir şekilde kötülenmiş; diğer taraftan insanın kendi hevasıyla savaşıması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü benlik, kötülüğü emreder. Kur’an özlü bir biçimde der ki: “Kendi hevasını ilah edineni gördün mü?” (Casiye:23).

İnsanlarda ahlakı ihya etmek ve onları ahlaka doğru sevk etmek için nefsin üstünlüğü/yüceliği ve izzeti üzerinde durmak İslam ahlakında önemli bir yere sahiptir. “Üstünlük ancak Allah’a, O’nun elçisine ve müminlere mahsustur” (Münafikûn: 7). Mümin her zaman üstün olmalıdır ve üstündür. İnsanlar kendilerinin daha ahlaklı sayılması için nefslerinin üstünlük ve izzetini yok etmeye çalışması İslam’da asla kabul edilemez. “İnanıyorsanız, mutlaka üstün geleceksiniz.” (Âl-i İmrân: 139) şeklindeki ayete göre, mümin bir kimse, başkalarının nazarında küçük düşecek işleri yapmamalıdır.

Vaiz, insanlarla konuştuğu, onlara bir şeyler anlatacağı zaman saygısızlık etmeyecek, halka sert ve kötü, zedeleyici, yaralayıcı, incitici söz söylemeyecek, sözleri yumuşak olacak. İşte burada vaiz onlara muhtaç olduğunu varsaymalı ve onların ruhlarında bulunan doğruluğu ve güzelliği açığa çıkarmalıdır.

Ahlakî açıdan, bir taraftan, nefis ve nefsin istekleriyle mücadele ve savaşma tavsiye üzerinde sıklıkla durulurken; diğer taraftan da “büyük/üstünlük duygusunu kendi nefsinizde kaybetmeyiniz, bir başka ifadeyle, nefsin saygınlığını kaybetmeyiniz” şeklinde nefsin büyüklüğü üzerinde durulmuştur. Nefsin esas anlamı “ben”dir, insanın kendisidir. Kısaca nefis, insanın sahip olduğu “ben”dir. Kur’an’ın ifadesiyle, insanda ilahî ruhtan bir esinti vardır. Dolayısıyla insanda ilahî azametden bir parça ve melekutî bir nur bulunur. Bu insanın gerçek “ben”idir. Diğer benler, asıl ve gerçek “ben” değildir. İnsan ruhunda var olan çatışma, gerçek “ben”in “ben olmayan”la çatışmasıdır. Hayvanî duyguların hükmü altına girdiğinde insan, gerçekte hakiki benliğini, gerçek “ben”ini kaybetmiştir. “De ki: Ziyana uğrayanlar, kendilerini kaybeden kimselerdir” (Zümer: 15). Bu ayette de görüldüğü gibi insan “ben olmayan”ı gerçek “ben” sayıyor; ama kendi benini kaybettiğini, kendisini unuttuğunu düşünmüyor. Bu durum bir başka ayette şöyle ifade ediliyor: “Şu, Allah’ı unuttuklarından dolayı (Allah’ın da) onlara kendi nefslerini unuttuğu kimseler gibi olmayın” (Haşr: 19). “Kendini unutmamanın” karşısında “kendini hatırlama” bulunur. “Kendini hatırlama” da, aslında, “Allah’ı hatırlama”dan başka bir şey değildir. Kur’an’ın mantığında bu ikisi birbirinden ayrı değildir. Allah’ı hatırlamak, insanın kendisini hatırla-



masında içkindir. Dolayısıyla insanın kendisini bulması, Allah'ı hatırlamasıyla mümkün olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da görülmektedir ki insanın "gerçek ben"i herkeste bulunan ilahî esintidir ve insanın ahlakî duygusu bu "ben"den kaynaklanır. Değer de insanın kendisinin gerçek "ben"ine aittir. Onun için değer biçer. Örneğin cömertlik bir değerdir ya da manevi bir hayırdır. Çünkü cömertlik, rahmet ve mutluluktur. İnsan kendisinin rahmet âleminden olduğunu; rahmet âleminden olmanın gereğinin de mutluluk vermek ve mutluluğu yaymak olduğunu hisseder.

Ahlakın İslam'da insanın kendini bilmesi üzerine kurulduğu; büyüklük duygusunun gerçek benliğe ait olduğu ve İslam ahlakının bu temel esas üzerine kurulmuş olduğu görülür. İslamî açıdan insanın bütün ahlakî duygularının özü, gerçek "ben"deki büyüklük, şeref, izzet, güç ve yücelik duygusudur. İnsanın gerçek "ben"i Allah'ın Kur'an'da açıkladığı "O'na ruhumdan üfledim" (Hicr: 29) ayetinin ta kendisidir.

Nasıl olmalıyım ve nasıl davranmalıyım, soruları, kişinin kendi benini tanımasını gerektirir. Vaazın da temel soru ve cevapları bunlardır. Vaiz, cemaati bu sorularla buluşturur ve onların kendilerini tanımalarına aracılık ederek onların ruhlarında zaten var olan cevapları açığa çıkarmaya çalışır. Kendini tanıyan, Allah'ı idrak eder; hayatta ve dünyada ne yapmak, nasıl davranmak, kısacası nasıl olmak gerektiğini bilmiş olur.

**Dr. Necdet SUBAŞI (Oturum Başkanı)**- Çok teşekkür ediyoruz Sayın Eser. Şimdi böylece tebliğleri tamamlamış olduk, müzakere faslına geçiyoruz, iki değerli konuşumuz var, müzakere için sorumluluk üstlenen. Önce Sayın Şükrü Özbuğday, Konya İl Müftüsü, buyurun Hocam. 10 dakikalık bir süre var, o süre içerisinde inşallah müzakeremizi tamamlayacağız.

## MÜZAKERELER

Şükrü ÖZBUĞDAY\*

Samimi bir temennimi dile getirerek sözlerime başlamak istiyorum. “İz Bırakan Vaizler” başlıklı bu son oturumdaki son iki tebliğin (Anlamlı Yetişkin Olarak “Vaiz” ve Vaazın Ahlaka Etkisi) diğer oturumlarda sunulması; bu oturumda geçmişte ve günümüzde iz bırakan vaizlerden birkaç örnek daha alınması mesela, Necmettin Nursaçan, Mahmut Öğütçü, Timurtaş Uçar, Şemsettin Yeşil, Gönenli Mehmet Efendi v.s. daha iyi olurdu.

Ben ağırlıklı olarak 1. ve 2. tebliğlerle ilgili olarak müzakerelerde bulunmak istiyorum.

“Vaiz olarak Hz. Ali” Başlıklı Yrd. Doç. Dr. Shâhi Ahmedov, tebliğinde, çerçeve olarak Hz. Ali’nin vaazlarındaki din insan ve toplum anlayışı, öngördüğü insan ve toplum modeli, aynı zamanda vaaz, nasihat ve veciz sözlerinin günümüz İslam dünyasına nasıl ışık tuttuğu ortaya konmaktadır.

Hz. Ali’nin sözlerinin tesirli olmasında, onun Hz. Peygamberin yanında yetişmesi, Kur’an-ı Kerim’in nüzulüne şahitlik etmesi, hafız olması, ayetlerin manasını, inceliklerini, nerede, ne zaman ve kimler hakkında nazil olduğunu çok iyi bilmesinin rolü olduğu vurgulanmakta, dolayısıyla etkili konuşmaların temelinde Kur’an bilgisinin çok önemli olduğu ispat edilmektedir.

Yine tebliğde, Hz. Ali’nin Kur’an-ı Kerim’in doğru anlaşılması için Sünneti temel kriter olarak değerlendirdiği belirtilmektedir. Bu da Kur’an ve Sünnetin vaazda temel teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca tebliğde, Hz. Ali’nin hutbe, mektup, emirname ve veciz sözlerinden oluşan ve Seyit Şerif er-Razi’nin derlediği Nehcül-Belâğa isimli eserle ilgili bilgi verilmekte ve adı geçen eserin; takva, dünya hâlleri, arzular, nefsanî hevesler zühd, geçmişten ibret alma, ölüm dehşeti, kıyamet korkusu, gibi konuları ihtiva ettiği belirtilmektedir.

\* Konya İl Müftüsü.

Hız. Ali'nin vaazlarında, ihsanı teşvik eden ahlakı ön planda tutan bir uyarıcı olduğu ifade edilmekte, bu bağlamda, nefisle mücadele, yalandan kaçınma ve dili ıslah etme, başkalarının haklarına saygı, şahsiyetin korunması ve hataların usulüne uygun olarak kibarca düzeltilmesi, gibi ferdin ve toplumun ıslahına çok önem verdiğinin altı çizilmektedir.

Tebliğde Hız. Ali'nin vaazlarının bin yıldan uzun bir zamandan beri etkili ve fevkalade rollerini ifade ettiği, bu etkili sözlerin kalpleri heyecanlandırmada duygulara incelik bahşetmede ve gözyaşlarını akıtmada gücünü koruduğu ve insanlık var oldukça bu sözlerin etkilerini göstermeye devam edeceği ifade edilmektedir.

Tebliğ, Hız. Ali'yi ve sözlerinin tesirini ortaya koymada başarılıdır. Ancak kanaatime göre, bu sempozyumun gayesi açısından; bu günkü vaizlere örnek teşkil edecek yönlerine ağırlık verilseydi daha iyi olurdu. Tebliğ sahibini tebrik ediyor, ilim yolunda başarılı çalışmalarının devamını diliyorum.

Müzakere edeceğim diğer bir tebliğ, Yüksek İslam Enstitüsünden dönem arkadaşım ve şu anda birlikte çalıştığımız Konya merkez vaizi Dr. Abdurrahman Büyükkörükçü'nün hazırladığı Tahir Büyükkörükçü başlıklı tebliğdir.

Tebliğ sahibi, tebliğinde, Konya Müftülüğü ve Vaizliği yapan 20. yüzyılın en etkili vaizlerinden; "Sultanü'l-Vaizin" diye de anılan babası merhum Tahir Büyükkörükçü hoca efendinin hayatını ilim ve feyiz aldığı çevreyi, yaptığı hizmetleri ve yaşantısındaki prensipleri akıcı bir üslupla kaleme almıştır.

Kanaatime göre, merhum Tahir Büyükkörükçü hocamızın hayatından daha çok onun bu kadar çok etkili olmasının arka planı irdelenmelidir. Yarım asırdan fazla kürsülerde ve salonlarda konuşan ve konuşmalarını binlerce kişinin takip ettiği merhum hocamızın şöhreti Türkiye'yi de aşarak Avrupa'ya, başta Mekke, Medine olmak üzere İslam ülkelerine ulaşmıştır. Ben de Konya'da doğmuş, büyümüş biri olarak, merhum hocamızı çocukluğumdan itibaren vefatına kadar izleme ve dinleme fırsatı buldum. Onun konuşmalarını binlerce kişi dinliyordu. Vefatında cenazesine yüz binler katılmıştı. Bu da onun insanlar üzerinde çok etkili olduğunun ispatıdır.

Bana göre Tahir hocamızın, dinleyenler ve cemaat üzerinde etkili olmasının sebeplerini, şöyle sıralayabiliriz:

1- Her şeyden önce merhum hocamız, ilmiyle âmil bir insandı. Nezih bir aile hayatı, İslamî bir yaşantısı vardı. Yaşantısında inandığı değerlerden ve dini prensiplerden taviz vermemiştir. Onun tesirli oluşunun temelindeki gerçeklerden biri budur. (Konya Müftülük binası yapılacağı zaman Kapu Camiinde vaaz

etti, önce kendisi kürsüden 500 TL. yardım etti ve halkı yardıma teşvik etti. Sergilerin üzerinde öyle bir para birikti ki, onunla Müftülük binası yapılmış oldu.

2- Merhum hocamız, konuşmasının her bölümünde heyecanlı idi. Konuşmasının sonuna kadar heyecanı hiç eksilmezdi. Kürsüde âdeta bir aslan gibi kükrerdi. Bu heyecan, cemaatinin dikkatini hiç kaybetmiyordu.

3- Merhum Tahir hocamız, konuşmalarında, meşhur şairlerin coşkulu ve heyecanlı şiirlerini kullanırdı: Bunların başında Hz. Mevlâna, Muhammed İkbâl, M. Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek gelmektedir. Kullandığı mısralar, konuşmayı etkili hâle getiriyordu.

4- Merhum hocaefendi konuşmalarını, mutasavvıfların hâlleri ve sözleriyle süslerdi. Meşhur mutasavvıflardan İbrahim Edhem, Bayezid-i Bestamî, Hz. Mevlâna, Şeyh Sadrettin Konevî, Muhiddin Arabî, Lâdikli Ahmet Efendi vs.den sık sık bahsederdi. Dolayısıyla konuşmalarında, ilim-irfan bütünlüğü vardı.

5- Tahir Büyükkörükçü hocamız konuşmalarında güncel konulara yer verir, halkın merak ettiği konuları işlerdi. Bu da halkın, konuşmalarını ilgiyle takip etmesini sağlamıştır.

6- Tahir Hocamız, vaazlarında, âyet ve hadislerin metinlerini ezbere okurdu. Bu husus da, konuşmasını daha tesirli kılıyordu.

Ben konuşmamın sonunda akademisyen hocalarıma şunu da teklif ediyorum. Tahir hocamızın bu kadar etkili olması, geniş olarak araştırılmaya değer bir konudur. Bunun için, bu konuda, Yüksek Lisans ve doktora çalışmaları yaptırılması ve çıkan sonuçların, günümüz vaiz ve vaiz adaylarıyla paylaşılması faydalı olacaktır.

Üçüncü tebliğ daha çok iletişim ve din eğitimi ile ilgili dördüncü tebliğ ise ahlak felsefesi ve etik ile ilgilidir. Her iki tebliğ de, benim ilgi alanım dışında olduğu için onlarla ilgili bir şey söylemem uygun olmaz diye düşünüyorum.

Her iki tebliğ sahibini de tebrik ediyor, ilim yolundaki başarılı çalışmalarının devamını diliyor, hazırûnu saygıyla selamlıyorum.

Dr. Necdet SUBAŞI (Oturma Başkanı)- Evet, teşekkür ediyoruz Sayın Hocam. Şimdi Sayın Mehmet Altunkaya, emekli Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, burada mı kendileri? Buyurun.

## Mehmet ALTUNKAYA\*

Muhterem Başkan!

Vaaz ve vaizlik sempozyumunun hayırlara vesile olmasını, vaizlerimiz ve meslektaşlarımız için feyiz ve bereket menbaı olmasını diliyor, emeği geçen tüm hocalarımıza ve katılımcılara şükranlarımı sunuyorum.

Yrd. Doç. Dr. Şahı Ahmadow'un "Hz. Ali'nin Vaaz Açısından Yeri ve Konumu" başlığı altındaki sunumunu incelediğimizde Hz. Ali (r.a)'nin insanı ve toplumu inşa hususunda şu tespitlere yer verilebilir:

Hz. Ali, küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber (s.a.s)'in yanında, onun himayesinde yetişmiştir. Hz. Ali, insanı şöyle tarif etmiştir: "insan, muhtelif renklerin, uyumlu benzerlerin ve çelişen zıtların, sıcak ve soğuk, ıslak ve kuru gibi farklı karışımların çamurundan yoğrulmuştur." Hz. Ali, ahlaki yaşamla ilgili nasihatlerde bulunmuştur. "Herkesin değeri, yapmış olduğu iyilikleri ile kaimdir" demiştir. Nefisle mücadele konusunda da şöyle hitap etmektedir: "Allah'ın kulları insanların nefisine en iyi nasihat eden, onlardan rabbine en itaatkar olanıdır. Gıpta edilecek durumda olan, dini salim olandır. Mutlu olan, başkalarından öğüt alandır."

Hz. Ali, yalandan sakınılması üzerinde durur. "Doğru söyleyen kişi, kurtuluşun ve keremin siperindedir" der. Haset ve buğz etmemeyi, tul-i emel sahibi olmamayı ister. Tul-i emelin akli gaflete düşürdüğünü, zikri unutturduğunu söyler. Başkalarının hakkına saygılı olmayı, insanın iç dünyası ile dış dünyasının birbirini tamamlamasını ister. Ferdin salahının ve kurtuluşunun sabırlı olmaya, takva sahibi olmaya, kendisine verilen bu hayatı fırsat bilip ölümü düşünmeye ve salih amel işlemeye bağlı olduğunu belirtir. Mutlu olmanın ipuçlarını şöyle verir: "İnsan, doğru, dürüst, samimi, ahlaki vasıfları taşıyan, takva sahibi olmalıdır. Dili tatlı olanın dostu çok olur. Kişi, dilinin altında saklıdır."

Hz. Ali, toplumun ahlaki yaşamında nasihatın öneminden, hakkın-hukukun üstünlüğünden, insanların cahil kalmamalarından, bilgi sahibi olmalarının

\* Emekli Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı.

öneminden bahseder. Hz. Ali, toplumu ikaz eder. Fıkhi meselelerin öneminden bahsetmiştir. Hz. Peygamberin şu duasını örnek vermiştir: “Allah’ım! Onu dinde fakih kıl ve ona te’vili öğret”. Haksızlık karşısında susmamıştır. Onun nasihatleri ve vaazları bir bütünlük arz etmektedir. “Allah’ı düşünün, sözünüzde durun ve samimi olun” demiştir.

Dr. Bülent Çelikel’in “Anlamli Yetişkin Olarak Vaiz” başlığı altındaki sunumunu incelediğimizde vaazı bir rehberlik hizmeti, vaizi de bu görevi ifa eden bir rehber olarak sunduğunu görmekteyiz. Vaizin bilgili, ihlaslı, ilmi ile amel olmasının gereği üzerinde durmuştur. Din görevlilerinin “anlamli yetişkin” olarak tanımlanması, onların insanların anlam dünyalarına hitap ettiklerini zımnen içermektedir. Vaiz, cemaati ile iyi ilişkiler kurmalı, kendisini âlim cemaati cahil kabul etmemeli, onları hor ve hakir görmemelidir. Aksi takdirde yapılan vaazın etkisi olmaz. Vaiz, vaazını hazırlarken cemaati arasında etkili iletişim kurmalı, muhatabına değer vermelidir. “İnsanoğlunu, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık”<sup>1</sup>, “İnsanı en güzel şekilde yarattık”<sup>2</sup> mealindeki ayetleri düşünerek Kur’an’ın üslubuna uygun bir şekilde insanları onurlandırmalıdır. Vaiz, yapmadığını söylememeli, bu konuda “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz”<sup>3</sup> ilahi hitabını aklından çıkarmamalıdır.

Doç. Dr. Mahmut Türkeri’nin “Vaazın Ahlaka Etkisi” başlığı altındaki sunumunu incelediğimizde; Vaaz, mahiyeti gereği “öğüt” anlamına gelmekte ve övülen davranışlar ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir. İslam dini açısından ahlak vazgeçilmez bir alan olmaktadır. İslam dininin ana gayesinin ahlakı merkeze alan birey, aile, toplum, hayat, muamelat, ilişkiler, bağlantılar, hükümler, kararlar, işler... meydana getirmektir.

Vaizin, kendi hakkında ciddiyetini ve nasihat ederken herkesten evvel kendini düşünmesi gereği ifade ediliyor. Söyleyeceğini mutlaka yapmalı, ihlaslı olmalı, riyadan titizlikle kaçınmalıdır. Hitabette, muhatap tanınmalı ve uygun hitap tarzı seçilmeli, karşıdakilerin seviyeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bilinçli yapılan işler ahlaki olur. Allah rızası için yapılan her şey de ahlakidir.

Vaiz, muhatabına saygılı olmalı, sert, kötü, yaralayıcı, incitici söz söylememeli, yumuşak söz söylemelidir. “Nasıl olmalıyım”, “nasıl davranmalıyım” sorularını sorarak kendini tanımalıdır.

Dr. Abdurrahman Büyükkörükçü’nün sunumu merhum babası Tahir Büyükkörükçü’nün hayatı ile ilgilidir. Merhumun eşsiz, emsali az bulunan vaaz ve irşat-

1 İsra, 17/40.

2 Tin, 95/4.

3 Saff, 61/2.

taki yönünü ele almamıştır. Merhumun tebliğ ve irşat metodu müstakil bir sempozyumda anlatılmalı, vaizlerimizin istifadesine sunulmalıdır. İz bırakan vaizlerin bazı niteliklerini özet olarak verelim. Daha sonra bazı isimleri sunalım inşallah.

Vaiz efendinin, bir psikolog gibi muhatabının ruhi, fikri ve kültürel seviyelerini göz önünde bulundurarak ilmi ve ikna edici delillerle vaaz-ı nasihatte bulunması yararlı ve etkili olur. Vaizlerde bulunması gereken önemli özelliklerden bazılarını sunalım:

Bilgili olmalı ve her gün kendini yenilemeli.

İyi niyetli ve samimi olmalı.

İhlaslı olmalı, riyadan uzak durmalı.

Allah rızasını ön planda tutmalı.

Zorluklar karşısında sabırlı olmalı.

Söylediğini yaşayarak örnek olmalı.

Herkesten önce kendine vaaz etmeli.

İfadeler samimi, duygulu, yapıcı, uyarıcı olmalı.

Seviyeye uygun konuşma tarzı seçmeli.

Kırıcı, itham edici, azarlayıcı olmamalı.

Bıktırıcı, nefret ettirici değil, yapıcı, teşvik edici, sevdirci olmalı.

Muhatabına değer vermeli.

Vaaz esnasında önünde metin bulunmalı (inandırıcılığı açısından).

Asr-ı saadetten örnekler vermeli.

Aktüel ve ideolojik konulara yer vermemeli.

Tasavvufi kaynaklardan istifade etmeli.

İlimle manevi duyguları birleştirmeli.

Kitap ve sünnete uygun hazırlık yapmalı.

Ayetlerin nüzul sebeplerini bilmeli.

Uzun cümlelerden, ağır terkiplerden, mesnetsiz söz ve ifadelerden kaçınmalı.

Tutarlı, dürüst olmalı.

Bugün söylediğini yarın yalanlamamalı.

Bildiği müşahhas olayları genelleme yaparak anlatmalı, şahsiyet yapmamalı.

Allah ve Resûlü adına konuşmalı.

Temel konuları seçmeli.

- Konu önce vaiz tarafından hazmedilmeli.
- Konu bir ana fikir etrafında işlenmeli.
- Toplumun içindeki manevi hastalıkları tedavi edici olmalı.
- Eksik bilgileri tamamlayıcı konuları ele alıp işlemeli.
- Bid'at ve hurafelere yer vermemeli.
- Cemaati ilgilendirmeyen konulara girmemeli.
- Hazırlanan konular yazılı hâle getirilmeli.
- İhtilafı konulara yer vermemeli.
- Vaizler, hizmet öncesi eğitime tabi tutulmalı.
- Beden dilini iyi kullanmalı, mütebessim olmalı.
- Mütevazi olmalı.

**Dr. Necdet SUBAŞI (Oturma Başkanı)-** Teşekkür ediyorum Sayın Hocam. Böylece bu oturumun da sonuna geldik, öğleden sonra da değerlendirme oturumu gerçekleşecek. Hem katılımcı arkadaşlara hem de müzakereci ve konuklara teşekkür ediyorum efendim. Afiyet olsun, sağ olun.



---

# DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ OTURUMU

---

---

# Değerlendirme ve Kapanış

(18 Aralık 2011 Pazar)

Oturum Başkanı  
**Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ**  
Diyanet İşleri Başkanı

---

**Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ (Oturum Başkanı)-** Aslında bütün oturumları takip etmeyen, edemeyen birisinin değerlendirme oturumuna katılması, doğrusu pek uygun değil. Ancak bu hafta sonu da olsa iki günün yoğunluğu içerisinde, sadece yarım gün sizlerle birlikte olmanın bahtiyarlığını yaşadım, diğer zamanlarda başka hizmetlerden dolayı bulunamadığım için özürümün kabulünü istirham ederek ben bu oturumu başlatıyorum.

Sadece bugün medyaya yansıyan, dünkü konuşmamdan bugün medyaya bir açıklık getirerek, ben hemen sözü hocalarımıza bırakmak istiyorum, kısa değerlendirmelerini almak istiyorum. Dün hepinizin şahadetinde burada, sadece sözle imaj ve görüntü arasındaki farkı anlatırken, imajın dilinin reklâm ve propaganda olduğunu, sözün ise davet ve irşadın farklı bir dil ve üslubunun olduğunu ifade ettiğimi hatırlıyorum. Bugün maalesef doğrudan vaizlere hitaben, vaaz edip şov yapmayın diye başlıklar atılmış. Bizim hâlimizin zorluğuna bir delil olarak size ifade etmiş olayım.

Ben hemen ilk sözü Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanımız Prof. Dr. Raşit Küçük Hocamıza veriyorum. Buyursunlar Hocam.

## Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK\*

Sayın Başkanım, çok değerli arkadaşlarım; önce hepinize saygılarımı sunarak sözlerime başlamak isterim. Tabii ki muhterem Başkanımız katılmadığını ifade ederek, katılmayanın değerlendirme yapmasının ne derece doğru olduğunu söylediler. Ben de maalesef başka programlar sebebiyle ancak bugün buraya iştirak edebildim, ama tabii ki önümüzdeki program, arkadaşlarımızın konuşmalarının kendi aramızdaki sabahtan bu yana olan değerlendirmelerinde vardığımız neticeler var.

Asıl olan şudur: Din hizmeti, dinin tebliği, insanlara dini anlatmak hepimizin görevidir. Yani vaizlerin burada önemli bir rolü olduğu için, bu program ayrıca yapılmış bir programdır. Yani bunun imamlarla, hatiplerle alakalı olanı, Kur'an kursu öğrencileriyle alakalı olanı, dini eğitimin her alanıyla alakalı olanı ayrı ayrı yapılabilir. Tabii ki burada ortaya çıkan gerçek, ama aynı zamanda bildiğimiz gerçek, vaizlik mesleğinin Resulü Kibriya Efendimiz Hazretlerinin ifade buyurdıkları, el-ulema ve re'setü'l-enbiya hadisi şerifine çok daha fazla tedaruk etmesinden kaynaklanıyor.

Çünkü hakikaten vaizlik, burada yapılan görev, biraz peygamberlerin mirasçılığı özelliğini daha fazla taşıyor. Onun için İslam dininde çok özel bir yeri var. Bizim dinimizdeki, benim çok dikkatimi çeken özelliği şudur: İslam bir misyon dini olmasına rağmen, dışa dönük bir misyonerlikten ziyade, kendi inanmışlarına yönelik vaaz, irşat ve nasihat olarak tarih boyunca daha öne çıkmış bir görev var. İşte vaizlerin yaptığı iş daha çok budur ve tarihin hakikaten her döneminde çok önemli vaizler olduğunu, bunların da çok önemli âlimler olduğunu görüyoruz.

Bugün vaizlerimiz, bunu meslek olarak icra edenler de vaaz edenler de, mesela bu vaaz edenlerden biri olarak kendimi görürüm. Çünkü yıllarca öğretim üyeliğim yanında, aynı zamanda hem bulunduğum fakültenin camiinde, hem de gittiğim her yerde vaaz etme alışkanlığı olan bir insan olarak bunun çok

\* Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı.

önemli bir görev olduğuna inanıyorum. O bakımdan biz burada bir kendimizi yeniden ölçüp biçme, geldiğimiz nokta, bulunduğumuz yer, neler yapabileceğimiz, bugünün imkânlarından nasıl yararlanacağımız, her alanı, her yönüyle tartışıldığı bir program oldu ve bu hakikaten çok faydalı oldu, inanıyorum. İnşallah Başkanlığımız, her birimiz bundan yararlanarak, önce kendi üzerimize düşen görevler neyse onları yerine getirmeyi, sonra sizlerle bunları paylaşarak milletimize, İslam ümmetine, insanlığa faydalı olmayı hedeflemek gerekiyor.

Onun için ben sözü uzatmadan hepimize şükranlarımı sunuyorum, sağ olun, var olun.

**Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ (Oturum Başkanı)**- Hocama teşekkür ediyorum, Allah razı olsun. İkinci söz Ekrem Keleş Hocamızın.

## Dr. Ekrem KELEŞ\*

Muhterem Başkanım ve çok değerli hocalarım; hepinizi hürmetle, saygıyla selamlıyorum. Gerçekten burada bu iki gün boyunca, iki topluluğu büyük bir zevkle dinledik. Bir taraftan İlahiyat fakültelerinden gelen hocalarımız, akademisyen hocalarımız, diğer taraftan ise, alanda bizzat bu hizmetleri edâ eden vaiz hocalarımız, her iki konuşmalardan da ben şahsen çok şey elde ettim ve çok istifade ettim.

Bütün bu konuşmaları dinleyince, bir taraftan hakikaten işimizin ne kadar ağır olduğunu, ne kadar büyük bir emanet taşıdığımızı bir kez daha hissettim. Nesimi'nin hani *"Ey Nesimi, can nesimi, ilki hak aynındadır, bütün mahlûkatın vebali"* buraya sanki vaizlerin boynundadır gibi bir izlenim edindim. Bu kadar ağır bir emaneti taşıyoruz. Bir taraftan da özellikle alanda hizmet yapan vaizlerimizi, vaizelerimizi görünce, gerçekten çok büyük ümitler yeşerdi içimde. Çünkü hitap ettiği kitleyi tanıyan, birikimi gerçekten büyük ölçüde yeterli-haiz, bu alanda çok güzel hizmet veren kardeşlerimizi de görünce büyük bir memnuniyet duydum ve büyük ümitler yeşerdi içimde.

İlahiyat fakültelerinden gelen hocalarımız, el-müminü mirâtü'l-mümin hadisi şerifi mucibince, hakikaten bizlere güzel bir ayna tuttular. Ayna yalan söylemez, nasıl ki aynaya bakan insanın yüzündeki kusurları eksikleri gösterirse, onlar bize bazı kusurlarımızı, eksiklerimizi hatırlattılar, büyük bir samimiyetle, ihlâsla. Bizler inşallah onların söyledikleri bu eksiklerimizi ve kusurlarımızı büyük bir azimle telafi etmeye çalışacağız.

Diğer taraftan çok güzel fikirler gündeme getirildi. Özellikle Bünyamin Erul Hocamızın aktif vaaz olarak gündeme getirdiği projeyi, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzün bir pilot uygulamayla başlatmasının çok yararlı olacağını düşünüyorum. Grup hâlinde birkaç kişinin toplum içerisine çıkarak, aktif bir vaaz yapması, salonlarda, çeşitli platformlarda, gerçekten bütün materyalleri

\* Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı.

kullanarak, toplumun camiye gelmeyen kesimlerine de hitap edecek bir yeni model ortaya koymamızın bir ihtiyaç olduğu kanaatindeyim.

Çünkü toplumda bu tür uygulamalar, işte namaz platformu, değişik şekilde gözyaşı geceleri ve benzeri uygulamalar, bunun Diyanet İşleri Başkanlığı elinde yeni bir formatla toplumu aydınlatma hizmetinde yeni bir sunum tarzına da ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda Bünyamin Erul Hocamızın tebliğinin önemli olduğunu düşünüyorum.

Diğer bir hocamız, benim katıldığım oturumlarda en azından fırsat vaazları şeklinde Resulullah (s.a.s.)'ın hayatından, sahabenin hayatından örneklerle, fırsat vaazları şeklinde ortaya güzel bir sunum koymuştu. Dinamik bir vaaz anlayışı, camiye gelmeyen cemaate de ulaşabilecek şekilde hizmetlerimizi genişletme bağlamında, bunun da son derece önemli olduğunu düşünüyorum.

Ben buraya katılan bütün hocalarımıza, gerek akademisyen, gerek alanda hizmet veren diğer hocalarımızın hepsine çok teşekkür ediyor ve çok istifade ettiğimi özellikle belirtmek istiyorum. Teşekkür ediyorum efendim.

**Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ (Oturum Başkanı)**- Teşekkür ediyorum. Hasan Kamil Yılmaz Hocam.

## Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ\*

Bismillahirrahmanirrahim. Efendim ben de dün sabahtan itibaren katıldığım üç oturum, bugün de sabahtan itibaren arkadaşlarımızla yaptığımız müzakereler sonucunda hazırladığımız sonuç bildirgesini hazırlarken muttali olduğumuz kadarıyla, gerçekten önemli bir toplantı oldu bu toplantı.

Bir defa akademisyen arkadaşlarımızın ve sahada hizmet veren arkadaşlarımızın birlikte gerçekleştirdiği bu toplantı, bu manada çok anlamlı oldu. İşin içinde olan arkadaşlarımız bir kere daha akademik bir gözle, yapılması gerekenler noktasında en azından bilgilenmiş oldular. Akademik alanda bulunan arkadaşlarımız da sahanın zorluklarını görmüş oldular.

Özellikle benim katıldığım toplantılardaki, bölümlerdeki sunumlarda, arkadaşlarımızın, vaizlerin şahsiyeti, kişiliğiyle ilgili söyledikleri, vaaz sunumunun nasıl olmasıyla ilgili söyledikleri çok anlamlı. Vaizliğin müzekkirlik boyutu üzerinde çok fazla durulmadı, ben şahsen ona vurgu yapmak istiyorum. Vaizlik aynı zamanda Osmanlı döneminde müzekkirlik unvanıyla da adlandırılan bir özelliktir. Müzekkir aslında hatırlatan, uyarıcı, hatırında bulunup unuttuğu şeyleri yeniden ya da düşünen insan manasına ve vakfi kayıtlarında müfessirlik, muhaddislik ve müzekkirlik unvanlarına rastlıyoruz ki, bu bize müzekkirliğin vaizliğe karşılık geldiğini gösteriyor, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda.

Bu manada Raşit Bey'in söylediği gibi, vaizlik biraz daha içe dönük, bizim kendi toplumumuza, bilmekle icabet dediğimiz topluma yönelik bir hizmet olması bakımından önemli. Gelişen dünyada, ortaya çıkan çok önemli problemler var. Olağanüstü hâllerde, fevkalade ortaya çıkan afet durumlarında yapılması gereken vaaz ve irşat hizmetleriyle ilgili sunumlar yapıldı, ben onları da çok önemsiyorum. Özellikle muhatap kitle açısından kadın, genç ve çocukla ilgili yapılması gereken çalışmalar, onlara uygulanacak olan üslup ve dille ilgili sunumlar çok önemli.

\* Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı.



Çünkü bizi normalde klasik vaazlarımızda, sadece ortalığa bir dili tutturarak, camideki her muhatabın bizi anladığını düşünerek vaaz ediyorduk, ama bugün anlıyoruz ki kadınlar için, gençler için, çocuklar için, ihtiyarlar için, her biri için üslup geliştirmek gerekiyor, onların kafalarına gönüllerine ulaşmak gerekiyor.

Bir de bizim uzunca bir zamandan beri ihmal ettiğimiz klasik kaynaklarımız var, onlar gündeme geldi bir oturumda. Ahmet Aydın isimli bir vaiz kardeşimiz dedi ki; Mesneviden, bostandan, gülistandan nakiller yapma geleneğimiz maalesef gerilerde kaldı. Bugün onların yeniden, o ölmez sözleri, hikâyeleri, kıssaları insanımızın gündemine taşınabilir. Tabi kötü örneklerden yola çıkılarak, hikâyecilik ve kussas dediğimiz o tarihteki kötü örneklerden yola çıkarak, uzunca bir süre hepimiz bu kıssa naklini, hikâye naklini vaazlarımızın kalitesini düşürdüğünü düşünerek karşı durduk, ama bugün ben öyle zannediyorum ki, bu kıssa naklinin, eğer mesaja yönelik bir değeri varsa, cemaatin dikkatini toplama ve mesajı iyi ulaştırma noktasından çok yeri ve anlamı olduğunu düşünüyorum.

Ali Yakup Cenkçiler Hoca Efendi vardı, rahmetli oldu bundan 15-20 sene kadar önce. Bir ziyaretimizde o demişti ki bize, insanlara vaaz ve nasihatte en etkin yollardan birisi kıssa naklidir, ama tabi onların hidayetine ve irşadına vesile olacak kıssalar nakletmektir. Ve arkasından şunu söyledi; ben uzun yıllar Emir Buhari Camii'nde ihya okuttum, ihya okurken cemaat genellikle orada yorumların yapıldığı, ağır değerlendirmelerin yapıldığı safhalarda kafalarını önlerine eğerler, biz ibareyi okur, manayı veririz, ama ne zaman ki sıra bir kıssaya gelir, bir hikaye gelir, o zaman herkesin başı yukarı dikilir ve o hikayenin sonucunda nereye varılacak acaba diye, dikkat ve merakla dinlerlerdi ve takip ederlerdi. Dolayısıyla vaaz ve nasihatte, irşatta kıssanın çok önemli bir yeri vardır, demişti.

Bugün biraz onu terk ettik maalesef. Bence yeniden bu güzel, uyarıcı, irşat değeri olan kıssalardan, mesnevi hikâyelerinden belki, bostan ve gülistan hikâyelerinden istifadeyle vaazlarımızı süslemenin etki açısından daha ayrı bir anlam taşıdığını düşünüyorum. Şiir keza son zamanlarda unuttuğumuz değerlerimizden birisi. Divan şiirimizden halk şiirimize varıncaya kadar, bir dörtlükte, bir rubaide, bir beyitte, gerçekten çok değerli mefkûreleri birleştiren şairlerimiz ve üstatlarımız var. Onları kullanmak konuşmada vaazı önemli diye söyledi, ben aynen katılıyorum bu arkadaşımıza.

Yani bugünün modern imkânlarından istifade etmek ne kadar önemliyse vaaz ve nasihatlerde, onların duygu tellerine dokunacak, lafızlar, hikâyeler, kıssalar bulmak da o kadar önemli diye düşünüyorum. Ayrıca göz göze vaaz, yüz yüze vaaz dediğimiz şeyde, laf göze verilir mantığıyla baktığınız zaman bu

bizim Diyanet İşleri Başkanlığımızın başlattığı, yüz yüze vaazın önemi bakımından da bu toplantının ayrı bir değeri olduğunu düşünüyorum. İnşallah bundan sonra vaizlerimiz buldukları yerlerde ve yörelerde, vaaz etmek isteyen imamlarımıza, vaizlik konusunda, vaaz konusunda rehberlik edecekler ve ülkemizde her hoca efendi kendi camisini bir vaaz ve irşat kürsüsü hâline getirecektir. İnşallah bu toplantının buna da vesile olmasını diliyorum.

Çünkü bizim ilk defa vaizlik kongresini yaparken amacımız buydu. Vaizlerimizle bir araya gelmekti Temmuz ayında ve onun ardından yüz yüze vaazı gerçekleştirmekti, onu yaygınlaştırmaktı. Bu sempozyumumuzda inşallah buna katkı sağlayacak güzel şeyler ortaya çıktı. İnşallah devamı gelir ve bundan sonra daha farklı toplantılarla ve daha farklı farklı yayınlarla, hem vaizlerimizin önüne malzeme sunmuş oluruz, hem de halkımıza daha iyi ulaşmanın yolunu bulmuş oluruz.

Toplantımızın hayırlara vesile olmasını diliyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

**Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ (Oturum Başkanı)**- Efendim sonuç bildiğesine geçmeden önce, ben bir iki hususa değinmek istiyorum. Birincisi Hasan Kamil Hocamızın ifade ettiği gibi, inşallah bundan böyle vaizlerimizin iki farklı görevi olacak. Asli görevleri, bütün din görevlilerimize vaaz eğitimi verecekler ve her mihrap sahibinin, her mihrap görevlisinin kendi vaazını verebilir hâle getirilmeye kadar bu çalışmalarımız devam edecek. Gerçekten bu açıdan bu toplantı bizim için önemli bir yol haritası ortaya koyacaktır, diye düşünüyorum.

Şu anda 1300 vaizimiz var, inşallah 2012'deki alımlarımızla birlikte 2000 kadar vaizimiz ve vaizemiz olacak, cezaevi vaizleriyle birlikte. Bu heyet inşallah aynı zamanda vaaz eğitimi vererek, din görevlilerimize nasıl vaaz edeceklerini öğreterek, birkaç yıl içerisinde Türkiye'de her din görevlisi arkadaşımızın vaaz verebilmesini sağlamak için önemli bir çalışmayı ortaya koyacaklardır, inşallah.

İkincisi, özellikle illerde, tıpkı okullarda hani öğretmenlerin zümre toplantıları olduğu gibi, her ilde vaizlerimizin haftalık zümre toplantıları yaparak, bir önceki hafta içerisinde geçen vaazları ve irşat programlarını değerlendirmek, bir sonraki haftanın da planlamasını yapmak. Bir sonraki hafta yapılacak her bir vaiz yapacağı konuşmadan bir cümleyi, diğer vaiz arkadaşlarıyla paylaştığı takdirde, aslında o topluluktan daha büyük bir bilgi çıkacaktır ve bu bilgi bütün vaizler marifetiyle topluma yansiyacaktır. Bunu bu toplantıdan önce de Din Hizmetleri Genel Müdüremizle konuştuk, behemehâl belki bunu yapanlar var, daha önce uygulamaları var. Yapan müftülerimizin olduğunu yakinen biliyo-

rum, ama bunu daha müftülerimizin başkanlığında her hafta muntazaman bir vaizler zümre toplantısı yaparak, bir önceki haftayı değerlendirmek, bir sonraki haftayı planlamak mecburiyeti olacak.

Bütün bunlar için de, işte bu toplantının şu açıdan önemi ortada. Elbette basılacak kitap olarak en kısa zamanda, ama bununla iktifa etmeyelim. Şimdi hem Din Hizmetleri Genel Müdürümüz burada, başkan yardımcısı arkadaşlarım burada, bu toplantının bir eylem planına dönüşmesini istiyorum, paylaştığımı sizlerle de paylaşıyorum.

Eylem planından maksadım şu: Her tebliğde var olan müşahhas önerileri toplayalım, kitabın dışında bir rapor hâline, bir kılavuz hâline getirelim ve o kılavuzu tasnif edelim. Diyelim ki, vaizin kıyafeti diye bir başlığımız varsa, farklı salonlardaki, farklı tebliğlerden, vaizin kıyafetiyle ilgili öne çıkan, önemli maddeleri oraya koyalım. Vaaza başlangıç nasıl olmalı? Salâvat ile mi başlayalım, hamdele, salveyle mi başlayalım? İlahi hamdini başıma Sertaç ettim diyerek mi başlayacağız? Kaç öneri var, kaç şekilde vaaza başlanır? Kaç öneri var ise, onu orada zikredelim yahut vaizin kaynakları bugün hangi kaynaklara başvurmalı? Bunları tespit edelim, her bir hocamızın farklı salonlarda, farklı tespitleri oldu nitekim. Her birinde teşehhüt miktarı bulunduğunda da *-aldığım izlenim öyle oldu-* her bir hocamızın vaizlerin kaynakları olarak önerdiği önemli kaynakları oraya sıralayalım ve yazalım.

Vaizin dili ve üslubu, muhatap kitlelerine göre vaaz sunumları, işte bir arkadaşımız Hazreti Peygamberin fırsat vaazları diye bir kavram geliştirmiş anlattığı, Bünyamin Hocamız aktif vaaz örneği diye bir örnek sunmuş. Bütün bu örnekleri yazalım. Diyelim ki cezaevi vaizleri için özel maddeler varsa, onları ayrıca yazalım. Çocuklara çocuk vaazları diye bir gelenek başlatacaksak, onunla ilgili başlıkları yazalım. Kadın vaazları diye bir vaaz çeşidimiz olacaksa onunla ilgili ilkeleri yazalım. Yani kısaca sadece kitap olarak basıp, kitabı dağıtmakla yetinmeyelim, bu toplantıdan aktif bir eylem planı çıkaralım, bir kılavuz kitap oluşturalım ve bütün bu kılavuz kitabı da sadece vaizlerimize değil, her görevlimizden yüz yüze vaaz etmeyi istediğimizden dolayı, her görevlimizi yetiştirelim. Her görevlimizin elinde bu vaaz kılavuzunun, bu toplantının zübdesi olan lübbü'l-lübü olan maddeler hâlinde yazılmış bir kılavuzu bu arkadaşlarımıza yetiştirelim.

Tabi toplantıdan ayrıca, biraz sonra dinleyeceğiz, ben henüz okudamım, sonuç bildirgesi okunacak. Hocalarımız eğer not alır da, sonuç bildirgelerine, sonuç bildirgesiyle iktifa etmeyeceğiz elbette. Az önce dediğim gibi her tebliğden müşahhas öneriler yazılacak. Ancak buna rağmen, şunu da şu eksik kaldı

dediği hususlar varsa hocalarımızın, yazılı olarak bırakırlarsa bu metin son şeklini o zaman alacaktır.

Buradan ayrıca bir şey çıktı mı bilmiyorum. Yani benim şahsen arkadaşlarım zaman zaman biraz uçuk buldular, onu açıkça ifade edeyim. Yani bizim mevcut vaaz sistemimizle yola devam mı edeceğiz? Yoksa bazı radikal değişikliklere ihtiyaç olacak mıdır? Yani gerçekten her camide, üzerinde din ve nasiha yazan bir sandalyemiz olacak mı? O sandalyemizde vaizimiz gidip, üç kişi varken de oturacak, efendim cami dolana kadar konuşacak mı? Yoksa biz yeni bir format geliştirecek miyiz? Bununla ilgili öneriler çıktı mı? Biraz sonra sonuç bildirgesinden anlaşılacak yahut belki tebliğlerden elde edilecek o kılavuz kitap ortaya çıktığında belki ortaya çıkacaktır.

Ben şu andaki şekliyle aynen devam etmemizin, en azından her camide devam etmemizin doğru olmadığını düşününlerdenim. Mutlaka bütün insanların o doğrudan idraki, farklı vaaz çeşitleri geliştirilmeli. Yani mesela aktif sorulu-cevaplı ortamlar oluşturmamız, yazılı sorular alarak o sorulara bir hafta sonra cevap verme yoluna gidebilmeliyiz, belki not kâğıtları dağıtarak cemaatin bazı not almak isteyenlere, hocamızın söylediklerini not alabilecek misiniz diye dağıtıp not almalarını sağlamalıyız. Belki özetini hazırlayarak, yaptığı vaazın özetini yazılı olarak hazırlayıp, çıkarken cemaate takdim etmenin yollarını aramalıyız, bulmalıyız. Belki yapılan vaazı aynı anda CD'lere kaydedip dışarı çıkan vatandaşlarımıza verebilmeliyiz. Yani bütün bu formüller üzerinde bizim mutlaka düşünmemiz lazım. Mevcut hâliyle vaizlerimiz, vaazlarımız etkin değil doğrusu.

Son olarak sözü Yaşar Hocaya vermeden önce, sonuç bildirimimizi onun okumasını istiyorum ev sahibimiz olarak. Özellikle bütün hocalarımıza, zaman ayırıp ilgilenemedim, her birinize sempozyumumuza teşrif ettiğiniz için, yaptığınız katkılardan dolayı en kalbi şükranlarımı sunuyorum, hem kendim, hem de mesai arkadaşlarım adına. Aramızda daha önce Başkanlığımızın duayenlerinden Başkan Yardımcılığı yapmış Altunkaya Hocamızı görüyorum, il müftülerimizi görüyorum, çeşitli üniversitelerden kıymetli hocalarımızı görüyorum, her ilimizde farklı hizmetleriyle öne çıkan vaizlerimizi görüyorum. Hepinize ayrı ayrı teşekkürlerimi arz ediyorum.

Şimdi ben son sözü Yaşar Hocaya bırakıyorum, Yaşar Hoca kürsüden eğer bize metni okursa memnun oluruz. Onunla da noktayı koyalım inşallah.

## SONUÇ BİLDİRGESİ

İnsana dünya ve ahiret saadeti kazandırmak üzere gönderilen ilahi mesajlar bütünü olan din, fert ve toplum hayatının şekillenmesinde; kültür ve medeniyetlerin inşasında önemli bir unsur olmuştur. Din, manevi duyguların aktif hâle gelmesinde, varlık tasavvurunda, yaratılış ve hayatın anlamlandırılmasında zemin teşkil etmektedir. Bu itibarla hemen her toplumda fert ve kurum bağlamında dinin mesajlarının etkin hâle gelmesi önemsenmiş ve bu çerçevede çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır.

İnsanlığı hak ve hakikate davet eden en nadide simalar hiç şüphesiz peygamberlerdir. Vaaz dinin temel öğretilerini toplumla buluşturmak ise, vaizin peygamber mesleğini temsil eden kimse olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla vaiz, bireyden topluma halka yayılan bir hidayet dalgası sağlamak, hem ferdin mutluluğunu hem de toplumun huzurunu temin etmek üzere Peygamberinin izinden yürüyen kimsedir.

Tarih boyunca “iyiliğe davet eden, kötülükten sakındıran ve toplumu hayra çağıran” nice davetçi, farklı dönem ve bölgelerde güçlü vaaz gelenekleri tesis etmiştir. İnsan fitratının değişkenliği, nasihati hayatın vazgeçilmez bir ögesi kılmış, vaizler eliyle süren bir ıslah faaliyetinin de devamlılığını sağlamıştır.

Vaaz, sadece söz ile gerçekleştirilen yalın bir nasihat değil aynı zamanda muhatap kitle ile gönül köprüleri kurarak her yaştan insanı hayra çağırmaaktır. Böyle bir faaliyetin bilgi kadar emek, zaman kadar da sabır istediği bir gerçektir.

Vaiz ise bedenî, zihni ve ruhi melekelerinin tamamını, bir diğer ifadeyle, bütün varlığını bu uğurda seferber eden, “umulur ki öğüt alırlar” düsturu ile gayretini kuvvetine ekleyip hem örnek hem de hizmet ehli olan kimsedir.

Vaiz, dini anlayan, yaşayan ve anlamlandıran, sonra da halka aktaran köprü insandır. Vaizin her cümlesi gönüller inşa edecek güce sahip olmalıdır. Bir vaiz, etkili ve verimli konuşmaları ile sıradan bir konuşmacı olmanın ötesinde, toplumu yönlendiren ve nesilleri şekillendiren kişidir. Dolayısıyla o, gündemden haberdar olan, akıp giden hayatı okuyabilen, toplumun dert ve sorunlarını bilen ve bunlara yönelik çözümler üretebilen kimsedir. Başkanlık olarak vaizin değerine ve vaizlik geleneğimize emek vermenin önemine gönülden inanıyoruz. Zira vaizin şuuru, toplumun şuurudur.

Hızla değişen ve dönüşen günümüz dünyasında din hizmetlerinin verimliliği için geleneksel yöntemlerin yanı sıra bilimsel ve teknolojik imkânların da kullanılması zaruridir. Ülkemizde din hizmetlerini kurumsal olarak yürütmekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut insan kaynakları ve alt yapısıyla vatandaşlarımızın beklentilerini karşılamayı hedeflemektedir.

Vaaz ve vaizlik sempozyumunun amacı vaazın ve vaizliğin tarihini yeniden hatırlamak, tarihi süreç içinde yaşanan değişim ve dönüşümleri değerlendire-

rek şu an bulunduğumuz noktayı tespit etmek, hazırlanmasından sunumuna kadar her adımda vaazın ve vaizin sorunlarını belirleyerek bunlara gerçekçi çözümler üretmek ve ortaya çıkan önerileri Başkanlığa sunarak Başkanlığın öncülük ve marifetiyle pratiğe dönüştürmektir.

İki gün süren sempozyum boyunca sunulan tebliğler ve yapılan müzakere-lerde Başkanlığımızca yürütülmekte olan vaaz ve irşat hizmetlerinin halkımızın dini yaşantısı üzerindeki müspet etkileri araştırmalara dayalı olarak ortaya konulmuştur. İslam toplumlarında dini hayatın teşekkülünde kadim bir geleneğe sahip olan vaizlik müessesesinin günümüz şartlarında oluşan yeni hizmet alanlarında halkımızın sahih ve sağlam dini bilgi ile buluşması için gösterdiği çabalar teyit edilerek, teknolojik gelişmelerin bu alanda sunduğu imkânlarla dikkat çekilmiştir.

Öte yandan halkımızın büyük çoğunluğunun yaşadığı şehir hayatının hızlı, tempolu ve rekabete dayalı yapısının birçok insanda yalnızlık, huzursuzluk, tedirginlik ve güvensizliğe sebep olduğu; oysa bu insanların dinin huzur ve sükunet veren mesajına ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Bu durumda söz konusu mesajın doğru bir şekilde ihtiyaç duyan her insana ulaştırılmasının, kurum olarak Başkanlığımıza meslek grubu olarak da özellikle vaizlerimize büyük sorumluluklar yüklediği dile getirilmiştir.

Bu sorumluluğun ifası esnasında vaizlerimizin karşılaştıkları problemler ve bunların çözümüne yönelik teklifler tartışılmıştır. Bu bağlamda vaizlerin eğitim süreçleri, çalışma şartları ve hizmet içi eğitimlerine yönelik yeni öneriler sunulmuştur.

Meslek grubu olarak vaizlerin vaaz ve günlük hayatları içerisinde insanları irşat etmek yönünde karşı karşıya oldukları fırsatlar, Hz. Peygamber örneğinden hareketle değerlendirilmiştir.

### **SEMPOZYUM SONUNDA GENEL OLARAK ŞU HUSUSLAR TESPİT EDİLMİŞTİR:**

Küreselleşmenin ortaya koyduğu sorunlar, din öğretimi kurumlarının din görevlisi yetiştirme tarzını ve din hizmeti alanlarını etkilemektedir. Dolayısıyla İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Eğitim Merkezlerindeki ders programları gözden geçirilerek günümüzün ihtiyaç ve sorunlarına ışık tutacak şekilde geliştirilmelidir.

Toplumun nitelikli vaiz ihtiyacını karşılamak üzere İlahiyat fakültelerinin müfredatı bazı değişikliklerle din hizmetliliği yönünden zenginleştirilmelidir. Bu anlamda, İlahiyat fakültelerinde 'Din Hizmetleri', 'Rehberlik ve Halkla İlişkiler' ile 'Uygulamalı Din Hizmetleri' gibi sertifika programları açılmalıdır.

Modern dünyada önemli bir iletişim aracı olan medyanın din hizmetlerinin geniş kitlelere ulaştırılmasındaki rolü göz ardı edilmemelidir. Bu itibarla

irşat hizmetlerinde yerel ve ulusal düzeyde medyadan daha fazla ve etkin bir biçimde yararlanma yolları araştırılmalıdır.

Vaaz ve irşat hizmetlerinden kadın, genç ve çocukların daha fazla faydalanabilmeleri için fiziki ve sosyal ortamlar iyileştirilmeli ve bunlara uygun bir vaaz üslubu geliştirilmelidir.

Vaaz ve irşat hizmetlerinin hedefine ulaşması için gerekli ilmi materyaller kullanılarak alan taramaları yapılmalı ve çıkan sonuçlara göre öncelikler belirlenmelidir.

Bölgelerin sosyo-kültürel özelliklerinin dikkate alınması vaazın etkinliği açısından önem arz etmektedir.

Sahih dini kaynaklara dayanmayan din algısının toplumu bidat, hurafe ve batıl inanışlara götüreceği gerçeğinden hareketle sahîh dini bilgilerle donanmış fertlerden oluşan bir toplum inşasında vaizlerin önemli rol oynadığı ve oynayacağı göz ardı edilmemelidir.

Vaazlarda ortak bir dilin oluşması ve vaizlerimizin bilgi alışverişinde bulunabilmeleri amacıyla Başkanlığımız tarafından bir vaizlik portalı hizmete sunulmalıdır.

Vaaz ve irşat hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması için boş olan vaiz kadroları bir an önce doldurulmalıdır.

Vaazların hazırlanmasında toplumu oluşturan her türlü insanın idrak ve gönül dünyasına hitap eden eserlerden yararlanılması muhatap kitle ile buluşmada önem arz etmektedir. Bu itibarla geleneğimizde kabul görmüş klasik eserlerden seçmeler yapılarak Başkanlığımızca yayınlanmasına ihtiyaç vardır.

Vaazlar, pratik hayatta karşılaşılan soru ve sorunlara cevap olacak nitelikte hazırlanmalıdır.

Vaizler için geliştirilen kariyer sisteminin bir an önce hayata geçirilmesi, vaaz ve irşat hizmetlerinin koordinasyon, planlama ve uygulanmasında Başkanlığımızın yetkili ve sorumlu kılınmasına yönelik düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Kürsü vaizliğinin etkin hâle getirilmesi, cami içi hizmetlerin devamlılığı ve tesiri açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

Başkanlık vaizliğinin fonksiyonel hâle getirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Kadın vaizlerin görev ve çalışma şartları, toplumun ihtiyaçları dikkate alınarak özel olarak düzenlenmeli; kadın vaizler için kendi alanları ile ilgili ihtisas eğitimi şartı getirilmelidir.

Bilgi ve görgülerini artırmak, sahalı ile ilgili araştırmalar yapmak ve dil öğrenimi amacıyla vaizler belli zaman dilimlerinde yurt dışına gönderilmelidir.

Vaizlerin etkinliklerini ve hizmet kalitelerini artırmak amacıyla sosyo-ekonomik statülerinin de yeniden gözden geçirilmesi uygun olacaktır.

Vaizler ve diğer Başkanlık personelinden lisansüstü çalışma yapacak olanların hem bireysel hem de kurumsal kazanımları açısından tez konularının belirlenmesinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlahiyat fakültelerinin koordinasyon hâlinde çalışmaları uygun olacaktır.

Vaiz, hayatın içinde yakaladığı fırsatları vaaz ve irşat açısından değerlendirmelidir.

Tabii afetler ve olağanüstü hâllerde din hizmetlerinin bütünü içinde vaaz ve irşat hizmetlerinin nasıl yapılacağına dair planlama ve hazırlıklar önceden yapılmalıdır.

Vaiz, toplumda örneklik bilinci içerisinde sosyal hayatın her safhasında yer almaya çalışmalıdır.

Şekil ve görsellik, işin esası olmamakla birlikte başarıyı etkilemekteki rolü yadsınmaz. Bu itibarla vaizin kıyafetinin doğallık ve sadeliği; kürsünün mimari özelliği, camideki ses düzeninin cemaatin vaaza odaklanmasındaki etkisi, dik-katten uzak tutulmamalıdır.

Vaizlerin irşat hizmetlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için bütün müftülüklerde kaynak eserlerin bulunduğu birer kütüphane ve onlara mahsus çalışma odaları oluşturulmalıdır.

Vaaz ve irşat hizmetleri kapsamında yer alan dini danışmanlık hizmetlerinin müstakil bir unvan hâline dönüştürülmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Kurulduğu günden beri yapmış olduğu hizmetlerle halkımızın teveccühünü kazanmış olan Aile İrşat ve Rehberlik Büroları özellikle büyük ilçeleri de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmalıdır.

Toplumda şefkat ve ilgiye muhtaç yaşlı, engelli ve kimsesiz çocuklar gibi kesimlere yönelik dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilebilmesi için gerekli formasyonun kazandırılması son derece önemlidir. Bu konuda lisansüstü eğitim yapmış ve hizmet içi eğitim almış personele dini danışmanlık kadrolarında öncelik verilmelidir.

Tutuklu ve hükümlülere yönelik din hizmetleri sunan cezaevi vaizlerinin sorumlulukları ve çalışma şartları yeniden ele alınmalı, yeni ihdas edilen cezaevi vaizliği kadroları en kısa sürede doldurularak beklentilere mümkün olan en üst düzeyde cevap verilmelidir.

Vaaz ve irşat hizmetlerindeki verimliliği artırmak amacıyla müftüler, her hafta vaizlerle toplantı yaparak bir önceki haftanın değerlendirmesini, bir sonraki haftanın ise planlamasını yapmalıdırlar.

Vaizlerin bilgi ve birikimlerinden yararlanarak yüz yüze vaazı yaygınlaştırma çalışmalarına hız verilmelidir.

Kamuoyuna saygıyla duyurulur.